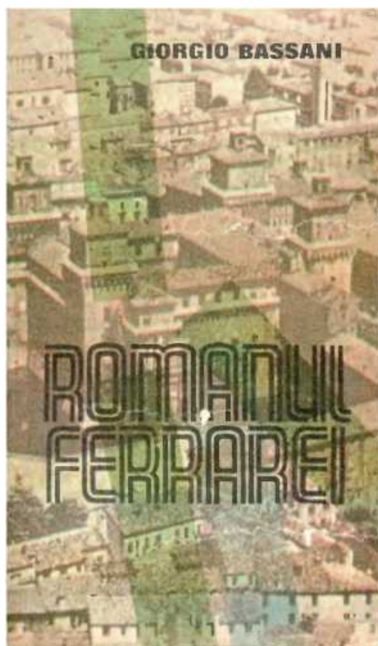

EDITURA UNIVERS
Bucureşti, 1990

GIORGIO BASSANI
ROMANUL FERRAREI

Traducere de RODICA LOCUSTEANU Şi **FLORIAN POTRA**

Introducere şi note de RODICA LOCUSTEANU

Coperta de MIHAI MĂNESCU

GIORGIO BASSANI *IL ROMANZO DI FERRARA*

Invitaţie la lectură

Vizitând România în 1981, Giorgio Bassani oferea, cu multă gentileţe, Editurii Univers *Romanul Ferrarei (ÎI*

romanzo di Ferrafa), recent publicat în Italia. Scriitorul* era bine cunoscut publicului nostru. Apăruseră deja în limba română: *Grădinile Finzi-Contini (ÎI giardino dei Finzi-Contini1), Bâtlanul (L'airone)* [1] *şi între ziduri (Dentro le mura)* 3 care se bucuraseră de o primire deosebit de călduroasă din partea cititorilor şi a criticii literare.

Renumitul italian propunea acum o nouă lectură mai unitară, mai organică a narativei anterioare, într-o cheie românească, cu un cadru ferrarez, o istorie recentă cuprinsă în arcul de-timp al primei jumătăţi a secolului (doar destinul lui Elia Corcos este împins. ceva mai înapoi, în ultimul deceniu al secolului trecut), cu personaje reprezentative pentru diferite secvenţe temporale, pături sociale sau comunităţi religioase.

Ferrara este acel dulce şi elegiac mit al memoriei, pământ al copilăriei şi tinereţii autorului, nativ şi formativ, leagăn al fiinţei şi spaţiu sacru, în care se consumă iubiri triste, amiciţii adolescentine, ore măcinate de dezamăgire şi peste care trece valul războiului şi al fascismului.

Un oraş văzut şi numit în cele mai mici amănunte, cu un remarcabil profil geografic, social-politic, psihologic, devenit nemuritor prin artă: de la Bastioane la vechiul castel al familiei d'Este, de la piaţa Della Certosa unde se celebrează eternul ritual al morţii şi al vieţii reînnoite, până la strada principală, bulevardul Giovecca, unde, în cafeneaua Della Borsa, locuitorii fac politică şi îşi descarcă veşnicul regret şi complex al provinciei condamnate la o existenţă cenuşie şi inactivă.

Profilul acesta învechit, adormit, care răsare din toate operele lui Bassani, poartă pecetea stabilităţii şi unei identităţi cu sine însuşi pe care nici fascismul şi nici războiul nu au reuşit să le modifice în esenţă.

Chipul morţii, oricât de adevărat şi de tragic ar fi, n-are nicio putere în faţa vieţii care-şi urmează cursul, absorbind şi anulând în ea totul: şi moarte, şi timp, şi

---

1 * Giorgio Bassani (n. 1916). Opera : *Poezie : Storia di poveri amanţi ed altri verşi,* 1946 ; *Te lucis ante,* 1974 ; *Un' altra libertă,* 1952 ; *L'alba ai vetri-Poesie 1942—1950,* 1963. *Proză : Una città în pianura,* 1940 (culegere de versuri şi proză) ; *La passeggiata prima di cena,* 1953 (volum de nuvele cuprinzînd şi *Una storia d'amore* şi *Una lapide în via Mazzini) ; Gli ultimi anni di Clelia Trotti,* 1955 (nuvelă) ; *Una notte del '43,* 1955 (nuvelă) ; *Cinque storie ferraresi,* 1956 (cuprinzînd *Lida Mantovani, La passeggiata prima di cena, Una lapide în via Mazzini, Gli ultimi anni di Clelia Trotti şi Una notte del '43),* Premiul Strega în 1956 ; *Gli occhiali d'oro,* 1958 (nuvelă) ; *Le storie ferraresi,* 1960 (apar în plus faţă de cele cinci anterioare, două scurte povestiri *Il muro di cinta,* scrisă în 1946 şi *În esilio* datînd din 1956 ; *Il giardino dei Finzi-Contini,* roman, 1962, Premiul Viareggio 1962 ; *Dietro la porta,* roman, l'964 ; *L'Airone,* roman, 1968, Premiul Campiello 1968 ; *Il romanzo di Ferrara,* proza completă, 1980. *Eseistică: Le parole preparate ed altri scritti di litteratura,* 1966.

istorie. Viaţa moare ca să renască şi să continue. Toţi, oameni şi lucruri, sunt prinşi în aceeaşi mişcare „pe care nimeni şi nimic, era limpede, nu ar fi reuşit vreodată s-o oprească, să-i reziste”, vastă, inexorabilă şi atât de lentă, încât e greu sesizabilă. Ea poate părea, uneori, o stagnare, ca în cazul oraşului; ce, după război, „îşi recapătă încet, încet, profilul somnolent şi decrepit”, fixat de trecut pentru orice „viitor posibil”. Spărturile din zidurile lui sunt reparate, arborii distruşi înlocuiţi cu alţii tineri, găurile lăsate în Fossa del Castello de rafala mitralierei fasciste care ucisese 11 patrioţi ferrarezi în o *noapte a lui ’43* sunt astupate, iar pe placa memorială de pe strada Mazzini, unde erau înscrise numele celor 183 de evrei ferrarezi deportaţi şi morţi în lagărele de exterminare naziste, se depun straturi, straturi de praf.

Trecut al unui oraş în *între ziduri,* sfârşit al unei părţi a comunităţii ebraice în *Grădinile Finzi-Contini,* amurg al unei civilizaţii şi al unei categorii sociale în *Bâtlanul,* involuţie sau dispariţie a unor oameni cunoscuţi cândva, ea doctorul Fadigaţi din *Ochelarii cu ramă de aur,* Mario Spisani din *Zăpezile de altă dată,* Geo lösz din o *placă memorială pe strada Mazzini* şi Clelia Trotti din *Ultimii ani ai Cleliei Trotti* etc., sau sondarea directă şi deschisă a propriei adolescenţe *în spatele uşii,* termenul cheie al operei bassaniene rămâne, aşadar, trecutul. Un trecut în care autorul se simte profund implicat, protagonist şi martor narator.

Uneori se ascunde îndărătul pavezei protectoare, patetică şi ironică „a sintaxei şi a retoricii”, a unei detaşări ce uneşte acuitatea critică cu generoasa comprehensiune umană, ca în *între ziduri* sau *Bâtlanul,* alteori apare disimulat în protagonistul narator, înclinat spre un lirism elegiap ca în *Finzi-Contini* de pildă.

Oricum, însă, ascuns, disimulat sau deschis, în micul univers dintre zidurile oraşului este şi el. Romanul Ferrarei este şi romanul autorului însuşi, lupta lui cu materia, căutarea şi regăsirea lui în Ferrara primei jumătăţi de secol, diferit de ceilalţi prin componenta ebraică şi

temperamentală, orgolios, timid, solitar şi, totuşi, dornic de relaţii umane, dornic de o posesiune a lucrurilor care e apropiere afectivă. După acest efort de descifrare a Ferrarei şi a lui însuşi în micul teatru ferrarez, numai exprimarea sensului ascuns putea calma neliniştea şi tensiunea, putea duce la completa recuperare a fiinţei în artă, prin expresia eliberatoare şi constructivă.

La nivelul contingentului sau al conştiinţei, al omului, al sentimentului sau al limbajului, Giorgio Bassani încearcă să-şi construiască adevărul său ca fiinţă umană ce surprinde existenţa rezolvându-şi problemele la nivelul creaţiei care e, în acelaşi timp, umană şi artistică. Arta devine astfel forma supremă de salvare a trecutului, de înfrângere a morţii, de abolire a timpului suspendat întru eternitate.

R*ODICA LOCUSTEANU*

ROMANUL FERRAREI

În amintirea lui

NICCOLO GALLO

Dacă stai s-o asculţi, inima are întotdeauna ceva de spus despre ce va să vie. Dar ce ştie inima? Abia câte ceva din ceea ce s-a şi întâmplat.

LOGODNICII, cap. VIII

Cartea I

ÎNTRE ZIDURI

În româneşte de RODICA LOCUSTEANTJ

LIDA MANTOVANI

„*Enfin, des années entières s'étant passées, le temps et l'absence ralentirent să douleur et éteignirent să passion.*”[2]

La Princesse de CLÈVES

I

Întorcându-se la anii îndepărtaţi ai tinereţii, Lida Mantovani îşi aminti toată viaţa, extrem de viu, ceasul când născuse şi, mai ales, zilele care îl precedaseră. Ori de

2 În sfîrşit, odată cu trecerea anilor, timpul şi absenta i-au domolit durerea şi i-au stins pasiunea (fr.).

câte ori se gândea la el, era cuprinsă de emoţie.

Trăise îndelung, mai bine de o lună, întinsă pe un pat din fundul unui coridor; şi în tot acel timp nu făcuse altceva decât să fixeze prin fereastra din faţă, în general deschisă, frunzele magnoliei mari, seculare, ce se înălţa drept în mijlocul grădinii de jos. Apoi, către sfârşit, cu câteva zile înainte de începerea durerilor, care, de altfel îi veniseră cu multă întârziere, îşi pierduse deodată orice interes, până şi pentru frunzele negre şi lucioase, parcă unse, ale magnoliei. Încetase chiar să mai mănânce. Un obiect, iată ce devenise: un fel de obiect umflat şi insensibil (deşi abia aprilie, era deja cald), lăsat în părăsire la capătul unui culoar de spital.

Nu maâmânca aproape nimic. Dar profesorul Bargelleşi, medic primar şi director pe atunci al Maternităţii, repeta că este mai bine aşa.

O cerceta de la picioarele patului.

— Într-adevăr e cald, spunea, netezindu-şi cu degetele subţiri şi înroşite barba lungă, albă, pătată de nicotină în jurul gurii. Dacă vrei să respiri cum trebuie, e bine să rămâi mai uşoară. Şi de altfel, adăugă zâmbind, de altfel, mi se pare că eşti destul de grasă…

II

După naştere, timpul începu iar să curgă.

La început, gândindu-se la David (veşnic plictisit, nemulţumit, fără să-i vorbească aproape deloc: rămânea în pat zile întregi ascunzându-şi chipul în spatele unei cărţi sau dormind), Lida Mantovani încercă să reziste mai departe, singură, în camera mobilată din clădirea de pe strada Mortara, unde locuise împreună cu el în ultimele şase luni. Totuşi, peste câteva săptămâni, convinsă fiind de acum că David n-o să mai dea niciun semn de viaţă, văzând că puţinele sute de lire lăsate de el erau pe sfârşite şi că, pe lângă toate, începea să nu mai aibă lapte, se hotărî să se întoarcă acasă, la mama ei. Aşa se făcu că în vara aceluiaşi an Lida apăru din nou pe strada Salinguerra, în cămăruţa cu duşumea de lemn prăfuită şi cu cele două paturi din fier alăturate, în care-şi petrecuse copilăria,

adolescenţa şi prima tinereţe.

Deşi era vorba de un simplu subsol (folosit, probabil, odinioară pentru lemne), accesul la el nu era deloc uşor.

Odată ajuns în gangul de la intrare, vast şi întunecos ca o şură, trebuia să te caţeri pe o scăriţă ce tăia oblic peretele din stânga. Scăriţa ducea la o uşă mică, situată cam pe la jumătatea peretelui; după ce-i treceai pragul, aproape că atingeai cu capul un tavan de grinzi care-ţi apăreau dintr-odată deasupra unui „fel de puţ. Doamne, ce tristeţe! – îşi spusese Lida în seara întoarcerii, zăbovind o clipă să privească în jos –, şi totuşi ce senzaţie de pace şi de protecţie... Coborâse încetişor, cu copilul în braţe, treptele scării interioare, se îndreptase spre mama ei care, între timp, îşi ridicase capul de pe cusătură, apoi se aplecase s-o sărute pe obraz. Şi sărutul îi fusese înapoiat la fel de liniştit, fără niciun cuvânt, nici de comentariu, nici de salut.

Aproape imediat se pusese problema botezului.

Îndată ce-şi dăduse seama cum stau lucrurile, mama îşi făcuse semnul crucii.

— Eşti nebună? exclamase.

În vreme ce mama vorbea, declarând agitată că nu mai e nicio clipă de pierdut, Lida simţea că nu mai are tăria să reziste. La Maternitate, când veniseră la patul ei să ia copilul şi o întrebaseră veseli ce nume o să-i pună, ideea neaşteptată de a nu face nimic *împotriva* lui David o determinase să răspundă că nu ştia, să o lase-n pace, dorea să se mai gândească puţin. Dar acum – reflecta – ce rost avea să-şi mai facă scrupule? De ce să mai aştepte? În aceeaşi seară copilul fu dus la Santa Maria în Vado. Mama avu grijă să aranjeze totul; tot ea pretinse să i se dea numele de Ireneo, în amintirea unui frate mort, de a cărui existenţă Lida nu ştiuse niciodată... îndreptându-se spre biserică, mama şi fiica merseseră cu paşi iuţi, de parcă le-ar fi urmărit cineva. În schimb la întoarcere, stoarse dintr-o „dată de orice putere, urcaseră alene pe strada Borgo di Sotto, unde lampagiul primăriei tocmai aprindea felinarele, unul câte unul.

A doua zi dimineaţă îşi reluară lucrul.

Stând ca şi altă dată, ca întotdeauna, sub fereastra dreptunghiulară ce da exact la nivelul străzii, cu capetele aplecate deasupra cusăturilor, prefereau să discute mai degrabă despre lucruri indiferente decât despre perioada amară pentru amândouă prin care tocmai trecuseră. Se simţeau mult mai legate decât înainte, mult mai prietene. Amândouă îşi dădeau seama că acordul lor nu putea duradecât aşa: cu condiţia să evite orice aluzie la subiectul pe care se baza de fapt.

Totuşi, câteodată, Maria Mantovani nu rezista să nu strecoare o glumă, o insinuare ascunsă.

De pildă ajungea să spună suspinând:

—Of, toţi bărbaţii sunt la fel.

Sau chiar

—Bărbatul e muieratic din fire.

În clipa respectivă îşi înălţa capul şi rămânea contemplându-şi fiica. Şi amintindu-şi, în acelaşi timp, de fierarul din Massa Fiscaglia care o dezvirginase şi o lăsase însărcinată cu douăzeci de ani în urmă; amintindu-şi de gospodăria lor de dijmaşi, pierdută între câmpuri la doi-trei kilometri de Massa, unde se păscuse şi crescuse şi de unde, după ce avusese fetiţa, trebuise să plece pentru totdeauna; părul uns şi zbârlit, buzele groase şi senzuale, gesturile leneşe ale unicului bărbat din viaţa ei deveneau şi cele ale lui David, domnişorul din Ferrara, evreu, e adevărat, însă aparţinând uneia din cele mai distinse şi mai bogate familii din oraş (familia Camaioli, cea care locuia chiar pe bulevardul. Gio vecea, în ditamai palatul, proprietatea lor!) care fusese atâta timp iubitul Lidei, dar pe care ea nu-l cunoscuse, nu-l văzuse nici măcar o singură dată, nici măcar de departe. O privea, o studia. I se părea că se vede pe ea însăşi când era tânără în Lida cea slabă, ascuţită, măcinată de suferinţă şi de lipsuri. Totul se repetase, totul, de la A la Z.

Într-o seară izbucni pe neaşteptate în râs. O apucă pe Lida de mână şi o târî înaintea oglinzii de la şifonier.

—Ia te uită cum am ajuns să semănăm, spuse cu glas

înăbuşit.

Şi în timp ce în cameră se auzea şuierul lămpii cu carbid, rămaseră îndelung, cu privirea ţintă la chipurile lor alăturate, care abia se distingeau prin placa înceţoşată.

Însă, bineînţeles că în relaţiile dintre ele lucrurile nu mergeau întotdeauna strună. Lida nu era întotdeauna dispusă să asculte fără să crâcnească.

De pildă, într-o seară, Maria Mantovani începuse să-şi depene povestea vieţii (înainte aşa ceva nu s-ar fi putut întâmpla!). În final rosti o frază care o făcu pe Lida să sară-n sus.

— Dacă rudele lui ar fi vrut, spusese, el m-ar fi luat în căsătorie.

Întinsă pe pat, cu faţa ascunsă-n mâini, Lida îşi repeta în minte vorbele acestea, auzea oftatul plin de amărăciune care le însoţise. Dar nu, nu plângea. Şi când mama se grăbise să vină, aplecându-se cu sufletul la gură asupra ei, îi arătase, sculându-se, obrajii uscaţi, privirea încărcată de plictis şi dispreţ.

De fapt, enervările ei erau rare, şi când veneau, veneau pe neaşteptate, ca nişte rafale de furtună într-o zi frumoasă.

— Lida! exclamă o dată, râzând cu răutate, când o auzi pe mama ei chemând-o pe nume. Şi ce mai ţineai, când eram la şcoală, să-l scriu pe caiet cu ditamai y! Ce-ţi închipuiai, c-o să devin actriţă de varietăţi?

Maria Mantovani nu răspunse. ¿îmbea. Izbucnirea furioasă a fiică-sii o ducea cu gândul îndărăt, la fapte de demult, fapte a căror importanţă numai ea singură era în stare s-o aprecieze. „Lyda”, repetă-n sinea ei, de mai multe ori. Se gândea la Andrea, Tardozzi Andrea, fierarul din Massa Fiscaglia, care-i fusese prieten, iubit şi ar fi putut să-i devină şi soţ. Venise cu fetiţa la oraş; şi el făcea în fiecare duminică şaizeci de kilometri pe bicicletă: treizeci la dus şi treizeci la întors. Se aşeza în locul unde şedea acum Lida. Parcă-l vedea: cu haina de piele, cu pantaloni de abă, cu părul ciufulit. Până când, într-o noapte, în timp ce se-ntorcea în sat, îl apucase ploaia pe la jumătatea

drumului şi se îmbolnăvise de pleurezie. De atunci nu-l mai văzuse. Se mutase în regiunea Veneto, la Feltre: un orăşel de munte, unde-şi luase o nevastă cu care avusese copii. Dacă ai lui ar fi vrut şi dacă, mai apoi, nu s-ar fi îmbolnăvit, s-ar fi căsătorit precis cu ea. Ce ştia Lida? Ce putea să priceapă? Numai ea era în stare să-şi dea seama. Pentru amândouă.

După cină, Lida se ducea de obicei prima la culcare. Dar patul de lângă cel în care ea şi copilul dormeau duşi (lampa cu carbid pusă în mijlocul mesei, încă nestrânsă, răspândea-n jur o lumină albăstruie), rămânea adesea neatins până noaptea târziu. fundul subsolului unde Maria şi Lida Mantovani lucrau pentru o croitorie bărbătească. Aşezate sub fereastră, tăcute şi nemişcate ca mobilele cenuşii din spatele lor – masa, scaunele de pai, siluetele lungi şi înguste ale celor două paturi alăturate, leagănul şi dulapul, comoda şi suportul pentru lighean cu cana de apă lângă el, şi uşiţa de sub scară, abia vizibilă, înapoia lui, unde erau ascunse bucătărioara şi closetul – îşi ţineau capetele aplecate asupra materialelor şi nu le ridicau decât pentru a schimba o vorbă, pentru a controla dacă micuţul nu are nevoie de ceva, pentru a privi afară, de jos în sus, la trecătorii rari sau la ţârâitul neaşteptat al soneriei, instalată la înălţimea palierului, deasupra dreptunghiului îngust şi vertical al intrării, pentru a se hotărî pe muteşte, printr-un schimb rapid de priviri, care din ele se duce să deschidă...

Trecură trei ani.

Şi era de crezut că mulţi alţii aveau să treacă la fel, fără noutăţi sau schimbări relevante, când viaţa, care părea să fi uitat de existenţa lor, îşi aminti dintr-odată de ele prin persoana unui vecin: un anume Oreste, Oreste Benetti, proprietarul unei legătorii de cărţi de pe strada Salinguerra. Insistenţa ciudată cu care vecinul începuse să le viziteze în fiecare seară după cină căpătă, cel puţin pentru Maria Mantovani, o semnificaţie fără echivoc. Da – se gândea emoţionată – Benetti venea pentru Lida... Lida era de fapt tânără, foarte tânără... Deveni brusc energică,

vioaie, aproape veselă.

Se mărginea să se învârtească prin casă, fără să se amestece niciodată în discuţiile dintre fiica ei şi musafir, vădit mulţumită că se află acolo, izolată dar prezentă, bucuroasă să aştepte stând de o parte împlinirea unui fapt minunat.

Cel care vorbea mai tot timpul era legătorul. Despre trecut: – părea că altceva nu-l mai interesează.

Când Lida era mică – spunea – „doar atâtica”, venea des pe la prăvălie. Intra, se apropia, se ridica pe vârful picioarelor ca să ajungă cu capul la înălţimea tejghelei.

— Domnule Benetti, îi auzea glăsciorul, îmi daţi şi mie puţină hârtie lucioasă?

— Cu plăcere, fetiţo, îi răspundea. Dar aş putea să ştiu la ce-ţi trebuie?

— La nimic. Vreau să-mbrac abecedarul.

Povestea şi râdea. Deşi nu se adresa în mod deosebit nici uneia din cele două femei, privirea lui n-o căuta decât pe cea a Lidei. De la ea aştepta atenţie şi aprobare. Iar ea, în timp ce-l observa pe bărbatul dinaintea sa. (avea un cap foarte mare, proporţional cu robusteţea trunchiului, dar nu şi cu statura), şi mai ales mâinile lui osoase, încleştate cu putere una-ntr-alta şi puse pe faţa de masă, simţea că măcar în această privinţă nu putea să nu-l mulţumească. Făcând faţă situaţiei cu o amabilitate rezervată, conversa demnă, calmă şi, totodată, într-un anume fel (simţea o plăcere neobişnuită şi nemaiîncercată până atunci), într-un anume fel deja supusă.

De nimic nu părea mai conştient legătorul ca de propria lui importanţă. Cu toate acestea nu scăpa niciun prilej să-şi sporească prestigiul.

Odată, una din puţinele dăţi când i se adresă bătrânei chemând-o pe numele de botez, îi aminti anul în care venise să se stabilească la Ferrara. Mai ţinea minte – spuse – frigul din acel an? El, da, foarte bine. Mormanele de zăpadă murdară rămăseseră la marginea străzilor până dincolo de jumătatea lui aprilie. În plus, temperatura coborâse atât de mult, încât până şi Padul îngheţase.

— Chiar şi Padul, repetă cu emfază, holbându-şi ochii.

Parcă vedea şi acum – continuă – spectacolul nemaipomenit al fluviului prins în cleştele celor douăzeci de grade sub zero. Apa încetase să mai curgă printre malurile acoperite de zăpadă: absolut de tot. Aşa că pe seară unii căruţaşi, în loc să mai treacă fluviul pe podul de fier de la Pontelagoscuro (era vorba de cei ce transportau lemne de foc pentru joagărul din Santa Maria Maddalena şi care se întorceau acum la Ferrara), preferau să se aventureze cu căruţele goale peste imensa lespede de gheaţă. Ce nebuni! înaintau încet, mergând cu câţiva metri înaintea cailor, ţinând hăţurile la spate cu o mână, iar cu cealaltă împrăştiind rumeguşul, fluierând şi urlând ca nişte apucaţi. De ce fluierau şi urlau? Cine poate şti. Poate ca să dea curaj animalelor, poate ca să-şi dea curaj lor înşişi. Sau poate pur şi simplu ca să se încălzească.

— Mi-aduc aminte că în iarna aceea grozavă, spuse într-o seară pe tonul respectuos pe care-l lua de fiecare dată când vorbea despre oameni şi lucruri legate de religie (orfan încă din copilărie şi educat într-un Seminar, avea pentru preoţi, pentru preoţi în bloc, o. veneraţie filială), mi-aduc aminte că în iarna aceea grozavă, Don Castelli, bietul de el, ne ducea-n fiecare sâmbătă după masă la Pontelagoscuro să vedem Padul. Nici nu ieşeam bine pe Porta San – Benedetto şi rupeam rândurile. Cinci kilometri dus şi cinci întors: era ceva, nu glumă! Dar ferească sfântul să-i fi pomenit lui Don Castelli de tramvai! Cu toate că, din cauza vârstei, atjia-şi trăgea sufletul, era mereu în faţa tuturor, mereu în fruntea grupului, cu sutana fâlfâind şi umila persoană a subsemnatului lângă el... Un adevărat sfânt, ce mai tura-vura: şi pentru umila persoană a subsemnatului, un adevărat tată!

— De abia avusesem fetiţa, interveni Maria Mantovani în dialect, cu voce joasă, profitând de tăcerea care urmase după vorbele legătorului. În oraş mă simţeam pierdută, continuă în italiană, pot spune că nu cunoşteam pe nimeni. Dar, pe de altă parte, cum era să mă mai întorc acasă? Dumneata* Oreste, ştii bine: la ţară, mentalitatea e alta.

Oreste Benetti parcă n-o auzise.

— Un asemenea frig, zise meditativ, n-a mai fost decât în şaptesprezece.

Apoi, cu un fulger în priviri:

— Ba nu, nici pomeneală, ce tot zic! adăugă, ridicând vocea şi clătinând din cap. Nici nu se compară. În iarna lui şaptesprezece era o căldură în Cars! Dar poate că unele amănunte ar fi mai bine să le cerem aşa-zişilor bolnavi, nişte dezertori care, ştim prea bine (sublinie ultimele cuvinte pe un ton sarcastic) că n-au văzut frontul nici măcar în poză.

Simţind aluzia, neobişnuit de brutală, la Andrea Tardozzi, fierarul din Massa Fiscaglia, care fusese reformat din cauza pleureziei şi nu mai făcuse războiul (în ’910 se mutase peste Alpi, la Feltre, unde-şi întemeiase un cămin...), Maria Mantovani înlemni din pricina jignirii. Şi în seara aceea, retrasă-n colţul ei, visând la nenumăratele lucruri care puteau să fie viaţa sa şi nu fuseseră, nu mai spuse nimic altceva.

Cât despre legător, după ce stabilea distanţele cuvenite, se comporta din nou aşa cum îi era firea, amabil şi binevoitor. În mod normal povestea mai cu seamă despre el şi despre trecutul lui. Până la douăzeci, douăzeci şi cinci de ani – suspina – îi mersese destul de prost, din toate punctele de vedere. Pe urmă venise munca, meseria, meseria *lui*; şi de atunci încolo totul se schimbase: uite-aşa! „Noi, meseriaşii”, obişnuia să spună, nu fără mândrie, privind-o pe Lida drept în ochi. Iar Lida, niciodată distrată, îi susţinea liniştită privirea. Şi el era vizibil mulţumit că stă mereu acolo, de cealaltă parte a mesei, atât de tăcută, atât de liniştită, atât de atentă să corespundă prin felul ei de a fi tainicului său ideal feminin.

Cu poveştile lui, legătorul rămânea adesea până la miezul nopţii. După ce isprăvea cu ofurile personale, începea să vorbească de religie, istorie, economie etcaetera, lăsându-se frecvent în voia unor consideraţii amare – exprimate, bineînţeles, în şoaptă – despre politica anticatolică a fasciştilor. În primele timpuri, Lida, fără să

se oprească din ascultat, împingea cu vârful piciorului leagănul în care Ireneo dormi până la vârsta de patru ani. Mai târziu, după ce mai crescu şi avu un pătuţ al lui (era firav: pe la cinci ani fu lovit de o boală infecţioasă care, pe lângă faptul că-i şubrezi sănătatea pentru totdeauna, influenţă neîndoielnic asupra slăbiciunii şi gravei nehotărâri a caracterului său), se ridica din când în când de pe scaun şi, apropiindu-se de copilul adormit, se apleca să-i pună mâna pe frunte. şi unii preoţi, şi se minuna că se află acolo, că ia notă de toate acestea aşa de târziu, abia acum. Trebuia să aibă în jur de cincizeci – calculă. Cel puţin.

Brusc fu cuprinsă de nelinişte. Neizbutind să spună nimic, se întoarse cerându-i ajutor mamei care, între timp, se sculase în picioare şi se apropiase de masă, sprijinindu-se de ea cu amândouă mâinile. Însă plânsul care-i strâmba deja gura, îi măโri starea de agitaţie.

— Ce-i, ce ai? îi strigă mama, furioasă, în dialect. Se poate şti ce ai?

Lida sări-n sus, se îndreptă spre scară, urcă treptele-n goană, ieşi trântind uşa, coborî de partea cealaltă, sub portic.

Ajunsă în sfârşit în stradă, se rezemă de zid, lângă gaura neagră a porţii deschise, şi privi cerul.

Era o magnifică boltă înstelată. În depărtare se auzea cântând o „fanfară. Unde cânta? – se întrebă, cu dorinţa neaşteptată, chinuitoare, de a se pierde-n mijlocul unei mulţimi vesele şi. fără griji, ţinând în mână o îngheţată, ca o fetiţă oarecare. În piaţeta de lângă biserica San Giorgio? Sau la Porta Reno, dacă nu cumva chiar în piaţa Travaglio?

Dar respiraţia nu mai era atât de agitată ca mai înainte. Şi din spate, prin peretele de cărămidă veche de care se rezemase, ajungeş. – încet până la ea murmurul vocii lui Oreste Benetti. Vorbea acum cu mama ei: liniştit, de parcă nu se întâmplase nimic. Ce spunea? Cine ştie. În orice caz, vocea era de ajuns, susurul ei blând şi domol o îndemna la calm, o invita să se întoarcă.

Când apăru în capul scării, era din nou perfect

stăpână pe sine: pe gândurile şi pe gesturile sale.

Închise uşa şi coborî scara, nici prea grăbită, nici prea alene, având grijă să nu întâlnească privirea legătorului sau a mamei (în lipsa ei, cei doi rămăseseră fiecare unde se aflau, unul aşezat la masă, cealaltă în picioare: şi acum stăteau tăcuţi, cercetându-i chipul cu un aer întrebător). Trecu pe lângă masă, se aşeză la locul său, dădu uşor din umeri. Şi în cele două ore cât mai rămase musafirul – ca, de altfel, în cursul nenumăratelor seri ce urmară – subiectul căsătoriei nu mai fu atins.

Aceasta nu înseamnă că Oreste Benetti ar fi nutrit vreo îndoială în privinţa răspunsului pe care, mai devreme sau mai târziu, l-ar fi primit din partea Lidei.

Dimpotrivă. Pentru el, încă din prima clipă, era ca şi cum Lida ar fi acceptat, ca şi cum ar fi fost logodiţi.

Era clar după felul diferit în care o trata: tot respectuos şi gentil, desigur, însă, pe undeva, cu un fel de autoritate care mai înainte nu exista. Din momentul acesta numai el – părea să spună – era în măsură s-o călăuzească-n viaţă.

După el, caracterul Lidei avea un mare defect – era capabil s-o declare deschis, neezitând, într-un asemenea caz, s-o cheme martoră, printr-o privire piezişă, pe Maria Mantovani – respectiv, acela de a privi mereu în urmă, de a rumega mereu. În minte lucruri care trâcuseră. De ce nu se străduia să privească puţin şi înainte, spre viitor? Orgoliul este un animal tare urât: ca şarpele se vâră acolo unde te-ai aştepta mai puţin.

— Trebuie să fim raţionali, suspina în chip de concluzie. Trebuie să rămânem liniştiţi şi să mergem înainte.

În schimb, în alte dăţi, aparent contrazicându-se, chiar el (prin referiri, aluzii şi insinuări ascunse cu grijă: din locul ei, Lida îi urmărea ca hipnotizată, fără să reacţioneze, toată această abilă şi neobosită urzeală a minţii), chiar el era cel care zugrăvea tabloul tinereţii ei pline de rătăciri, trăită în necunoaşterea legilor, şi necesitatea urgentă, de a se mântui printr-o maturitate

mai bună, printr-o existenţă demnă şi senină.

Şi desigur că în această privinţă – lăsa să se înţeleagă –, întrucât o iubea, el sigur că înţelegea, justifica, ierta *totul.* Dar să fie limpede, sentimentul lui nu era orb, nu-l împiedica să-şi amintească (şi să-i amintească) păcatul mortal pe care-l comisese, păcat mortal de care n-o să fie absolvită decât în ziua în care o să-l ia de bărbat. Cam ce-şi închipuise Lida? îşi imaginase, cumva, că un om ca el, care, printre altele, îşi da prea bine seama că avea aproape cu treizeci de ani mai mult ca ea, s-ar fi putut gândi la dragoste în afara căsătoriei, a căsătoriei catolice? O datorie, o misiune: un adevărat credincios nu putea să conceapă viaţa şi, în consecinţă, raportul dintre un bărbat şi o femeie, într-un alt mod…

În orice caz, toţi trei erau într-o continuă stare de alertă şi aveau nervii aşa de încordaţi, încât era suficientă o nimica toată ca echilibrul precar al relaţiilor dintre ei să se strice. După aceea rămâneau tulburaţi şi bosumflaţi multă vreme.

O dată, de pildă, legătorul spuse, referindu-se la Ireneo, că-l iubea într-adevăr ca pe copilul lui: ca şi cum i-ar fi tată. Furat de avânt, mersese cam departe.

— Cum adică, tu nu eşti *unchiul* Oreste? exclamă atunci Ireneo care făcuse şapte ani şi se învăţase ca în fiecare seară, înainte de culcare, să-i arate temele.

— Ba da… cum să nu… Ziceam şi eu aşa. Ce-ţi trece prin cap?!

Zăpăceala legătorului îi dădu brusc Lidei sentimentul importanţei ei. În timp ce bunul om se chinuia să-l lămurească mai departe pe copil, ea şi mama ei se priviră zâmbind.

Însă, unul peste altul, momentele de răceală şi de răutate erau destul de rare. De obicei erau preîntâmpinate sau depăşite cu ajutorul darurilor.

Oreste Benetti fusese darnic încă de la început. Deşi dăduse de înţeles că după nuntă aveau să meargă să locuiască împreună într-o vilişoară dincolo de Porta San Benedetto, pentru a cărei cumpărare era în tratative cu o

întreprindere de construcţii, puse să se instaleze lumina electrică, să se zugrăvească pereţii, cumpără câteva mobile, o sobă economică din fontă, un tablou, diferite obiecte de bucătărie, două vaze de flori etcaetera: ca şi cum nu avea nicio intenţie să grăbească nunta, la care era evident că nu înceta o clipă să se gândească. Era îndrăgostit – spunea prin darurile sale, e adevărat, deseori utile, însă câteodată puţin absurde. Dacă o lua în căsătorie, o lua pentru că o iubea. Nu fusese logodit niciodată în viaţa lui; absolut niciodată. Nici în tinereţe, nici mai târziu, în plinătatea vârstei, nu gustase plăcerea ameţitoare de a face daruri unei logodnice. Acum, că această plăcere îi era permisă, avea tot dreptul să pretindă ca lucrurile să se desfăşoare lent, treptat, respectând riguros toate regulile.

Sosea în fiecare seară la aceeaşi oră: fix la nouă jumătate.

Lida-l simţea că vine încă de departe, tocmai din stradă. Şi iată zbârnâitul puternic al soneriei, care-l anunţa, iată-i paşii tacticoşi pe scara de pe una din laturile porticului, iată-l sus, pe palier, cu salutul, cu strigătul lui voios:

—Bună seara, doamnele mele!

În sfârşit începea să coboare, continuând să fredoneze printre dinţi aria” *Bărbierului,* pentru ca la jumătatea scării să se întrerupă, tuşind scurt, educat. Şi îndată camera era plină de el, de omul scund cu păr cenuşiu, care avea-n el ceva, de soldat şi de preot totodată, de prezenţa lui caldă, vie, imperioasă.

Scena sosirii era mereu aceeaşi: de ani de zile nu se mai schimba. Deşi putea s-o prevadă-n cele mai mici amănunte, Lida era cuprinsă, de fiecare dată, de o stupoare calmă.

Îl lăsa să înainteze, fără să dea cel mai mic semn că ar vrea să se ridice.

Dar *înainte,* în timpurile dinaintea oricărui timp?

Oh, în epoca aceea, când zbârnâitul la fel de puternic al soneriei însemna că David, îmbrăcat în paltonul gros,

albastru, cu guler de blană, bătând din picioare de nerăbdare şi de frig, o aştepta, cum se înţeleseseră, în faţa porţii de la stradă (niciodată nu voise să intre, niciodată nu simţise nevoia să se prezinte!): atunci îi rămâneau doar câteva clipe ca să-şi scoată pardesiul din şifonier, să şi-l pună şi, apoi, după ce închidea şifonierul, să se pudreze-n grabă şi să-şi aranjeze părul, apropiindu-şi faţa de oglinda verticală. Pur şi simplu nu-i erau permise decât câteva clipe). Şi totuşi era destul pentru ca să vadă apărând la spate, în oglindă „capul mic şi cenuşiu al mamei, cu părul strâns la ceafă (lumina căzând din spate o făcea să pară aproape cheală) …

— Ce-ai de văzut aici? striga, întorcându-se brusc spre ea. Ştii ceva? Află că m-am săturat şi de tine şi de viaţa asta!

Ieşea trântind uşa; lui David nu-i plăcea s-aştepte.

V

Agăţată de braţul lui, încă enervată, se lăsa condusă.

De obicei, în loc s-o ia la dreapta, către centrul oraşului, coborau pe strada Salinguerra, până la bastioane; iar de aici, mergând cu paşi repezi pe străduţa care se deschidea în vârful fortificaţiei lipsite complet de arbori în această zonă a zidurilor oraşului, în vreo douăzeci de minute ajungeau la Porta Reno. Aşa voia David. Cum se împăcase cu familia (ca s-o poată rupe mai târziu – spunea el – în condiţii mai bune: trebuia, totuşi, să-şi ia odată diploma!), merita osteneala să „fie puţin atenţi”, evitând să fie văzuţi împreună. Era indispensabil – repeta necontenit, mai ales acum. Dată fiind situaţia, ea singură trebuia să se convingă că era cazul să pună cruce unor ostentaţii (şi era clar că se referea la primele timpuri, când o ducea seara provocator chiar la „Salvini”, când se aşezau în plină zi în principalele cafenele, inclusiv în cea „Della Borsa”, când declara că se săturase până peste cap de viaţa plicticoasă şi ipocrită pe care o dusese până atunci: universitate, prieteni, familie…), trebuia categoric. Şi, de altfel, nu era mai frumos aşa? – se grăbea să adauge rânjind. împotrivirile şi subterfugiile nu sunt, oare, cel mai grozav

stimulent al iubirii? Oricum, un fapt era cert: pe poteca de lângă ziduri, ca să nu mai vorbim de micul cinematograf din piaţa Travaglio unde urmau să ajungă peste câteva clipe, nimeni din familie sau din mediul lui n-ar fi putut să-i întâlnească.

Cu sufletul şi trupul parcă amorţite, mergea lângă el în tăcere.

Dar cum intra în sala „Diana”, arhiplină de lume şi de fum, şi se aşeza lângă David, cu ochii ţintă la ecran, nervii i se destindeau imediat. Filmele prezentau frecvent poveşti de iubire în care i se părea că întâlneşte asemănări cu aceea a cărei protagonistă, în ciuda tuturor lucrurilor, încă se mai visa: ceea ce o făcea ca, în momentele culminante, să privească spre David (în penumbra traversată de lungul fascicol de lumină albastră provenind de la proiectorul din spate, îi zărea gâtul înalt şi slab, cu mărul lui Adam puternic ieşit în afară exact deasupra nodului de la cravată, profilul nemulţumit, veşnic uşor somnolent, părul negru, dat cu briantină şi vag încreţit la tâmple), şi chiar să-i caute mâna, să i-o strângă tulburată. Şi David? Mereu gata să răspundă privirii şi strângerii de mână, părea liniştit, aproape bine dispus, însă nu puteai avea niciodată încredere. Fiindcă, uneori, după ce o lăsa să-i ţină mâna câteva clipe, şi-o retrăgea brusc. Se îndepărta de ea cu tot corpul, sau, în cazul că nu-şi scosese încă paltonul, se scula în picioare să şi-l dea jos. „Ce căldură! îl auzea bombănind. Nici nu poţi respira”.

Speriată, ea nu mai insista. Îşi întorcea grăbită privirea spre ecran, şi de atunci încolo David era în centrul marelui dreptunghi de lumină cenuşie care se afla în fundul sălii, ocupat să-şi aprindă o ţigară cu mâinile înmănuşate, să danseze îmbrăcat în *smoking,* să privească drept în ochi femei splendide, superbe, să le strângă la piept, să le sărute lung pe gură… Filmul o prindea într-o asemenea măsură, încât, dacă mai târziu, la sfârşitul spectacolului, după ce ieşiseră, David, strecurându-şi braţul pe sub al ei şi îndulcindu-şi glasul, îi propunea s-o însoţească acasă pe drumul făcut la venire, de fiecare dată

tresărea cu violenţă, ca şi cum s-ar fi trezit pe neaşteptate dintr-un fel de somn.

—Mai lungim puţin drumul! insista David.

— E târziu, mama mă aşteaptă de la douăsprezece, încerca să-i răspundă. Şi pe urmă e frig, trebuie să fie totul ud...

Ce bine ar fi fost – se gândea – să se întoarcă acasă tăind-o, prin centru! Cu ceaţa care era (în cele două ore ceaţa se îndesise aşa de mult, încât luminile galbene ale felinarelor aproape că nici nu se mai vedeau), garantat că nimeni n-ar fi fost capabil să-i observe; nici măcar dacă ar fi trecut pe la Listone, nici măcar dacă ar fi luat-o pe bulevardul Giovecca. Ar fi mers încet pe trotuarele vâscoase din cauza umezelii, simţind pe buze şi în gene picăturile călduţe, lipiţi unul de altul ca nişte logodnici adevăraţi, şi chiar, cu voia Domnului, vorbind: mai ales David. Oare despre ce-ar fi vorbit? Poate ar fi vorbit despre film (actorul principal, ce mutră îngâmfată! – ar fi spus – iar diva, ce mai gâscă!), sau poate despre el, despre studiile, despre proiectele lui de viitor... Pe urmă, înainte de a se despărţi, ar fi putut să intre, eventual, într-o cafenea micuţă: una de pe lângă Săraceno, ori de pe strada Borgo di Sotto. S-ar fi aşezat într-un colţ şi David ar fi comandat două păhărele. Şi-n toropeala care ar fi cupi ins-o, în timp ce-şi sorbea lichiorul de anason şi se gândea la patul şi la somnul apropiat, s-ar fi simţit, dacă nu chiar fericită, cel puţin, măcar o dată, împăcată cu ea însăşi şi cu viaţa.

Totuşi ceda.

Şi îndată ce se îndepărtau în direcţia zidurilor, din grupurile băieţandrilor din cartier, care zăboveau în faţa uşilor cu geamuri ale cinematografului rămase larg deschise, ca să fumeze, să discute cu voce tare despre sport sau despre cine ştie ce altceva, ori să mănânce castane coapte, cumpărate cu câţiva bani de la bătrâna cu şal negru, mănuşi de lină cu jumătăţi de degete, fustă largă, cenuşie, veşnic aplecată deasupra grătarului de fontă, se auzeau imediat fluierături, urlete, *ps-ps,* vorbe

urâte. Nu slujea la nimic să grăbeşti pasul. Pe măsură ce distanţa creştea, strigătele parcă deveneau şi mai ascuţite, şi mai pătrunzătoare. O urmăreau. Erau ca nişte mâini scârboase, reci şi umede, care încercau s-o prindă, să i se vâre sub veşminte.

În primul loc întunecos, în prima pajişte era trântită-n iarbă. I se abandona, fără să-nchidă pleoapele, cu bărbia pe umărul lui.

După aceea se ridica prima. Şi dacă, la un moment dat, era cuprinsă de dorinţa neaşteptată de a se zbate, de a-l muşca, de a-i face rău (David nu rezista niciodată la aşa ceva: spinarea încordată ceda, se lăsa cu toată greutatea pe ea), toată, acea furie, toată acea mânie care o împinseseră să-l răstoarne, îi dădeau dintr-odată o groaznică senzaţie de spaimă, de angoasă. Ce departe era! – se gândea, în timp ce se chinuia să-l ridice, să-i aranjeze hainele. Cum nu-l mai interesa nimic! Şi totuşi – îşi spunea – de ce să-i caute vină? Oare îşi imaginase altceva despre felul în care s-ar fi terminat seara? De când se întâlneau în faţa porţii de „la stradă şi, aproape fără să schimbe un salut, începeau să meargă în grabă spre ziduri, totul era „de fiecare dată, mai mult decât previzibil.

Se îndreptau spre casă.

Îşi dădea perfect seama.: rece, distrat, orice ar fi venit de la el nu putea decât s-o rănească. Totuşi, îl provoca.

Îl întreba de pildă:

— Cum se numeşte mama ta?

Şi cum David tăcea, răspundea pentru el.

— Teresa, silabisea.

Nu era caraghios să-i pună asemenea întrebări inutile, la care să răspundă tot ea, silabisind ca o şcolăriţă la lecţie?

— Dar Marina, continua, cum se numeşte sora ta, Marina?

Izbucnea în râs. Pe urmă repeta:

— Mări-na.

David căsca, iuţind pasul pe pământul întărit de ger.

Dar, până la urmă, se hotăra să vorbească.

— Spunea lucruri bizare, dificile, care aveau, fără îndoială, un grăunte de adevăr, dar şi – era suficient să fii atent la tonul pe care-l căpăta glasul său – o mare doză de născocire. În general povestea despre el şi, în special, despre o „relaţie sentimentală” cu o domnişoară din societatea bună, căreia, fără să-i spună numele, nu mai isprăvea lăudându-i frumuseţea, felul modern de a fi, gusturile rafinate şi aristocratice. Întâlnirile şi disputele lor (după cât se părea, se certau des) se petreceau întotdeauna într-un cadru de excepţie: un bal de binefacere la clubul „Dei Concordi”, sau la cel de tenis, o reprezentaţie de gală la Teatrul Municipal, o partidă de călărie la ţară, încheiată cu o recepţie grozavă într-o vilă frumoasă înconjurată de un parc vast. În fine, era vorba despre o „relaţie deloc uşoară”, „împiedicată” de familiile respective, desigur „doar” din cauza religiilor diferite: în orice caz, o situaţie în care despre „lucrul” pe care-l făcuseră ei cu puţin înainte, pe pajişte, nu se vorbea nici ffiăcar în glumă...

Între timp coborâseră de pe bastioane şi o apucaseră pe strada Salinguerra. Şi dacă până-n clipa aceea ascultase în tăcere aproape ţinându-şi răsuflarea, îndată ce înţelegea, judecând după siluetele caselor şi după felinare, că peste câteva momente trebuiau să se despartă, o cuprindea dintr-odată o stare de agitaţie nervoasă atât de intentă, încât uneori, se temea că nu va reuşi s-o domine. Oh, ce mult îşi ura acum paltonul ros şi strâmt, părul ciufulit, lipit pe tâmple de umezeală, mâinile grosolane, deformate de muncă şi degerături! Dar pe de altă parte – se gândea tot ea – ce putea face altceva decât să se calmeze? Mică de statură, fără nimic atrăgător, ca fizic sau caracter (de-y şi avut măcar stofă de prostituată!), cum soarta-i era deja scrisă, era mai sănătos s-o accepte încă de pe acum. Cine ştie. Poate că, dacă s-ar fi liniştit odată sufleteşte, David i-ar fi fost recunoscător. Poate că, în viitor, ar fi ajuns s-o trateze ca pe o veche prietenă, căreia i se permite orice întrebare şi orice sf-l, chiar unul scabros.

Era puţin? Se-nţelege că puţin. Totuşi mai bine decât nimic.

Ajunşi în faţa casei, intrau sub portic.

Cu vocea scăzută până la şoaptă, David continua să vorbească. Ce spunea?

Cum îşi lua diploma – spunea, de exemplu –, părăsea nu numai Ferrara, ci şi Italia. Era sătul să vegeteze în provincie, să putrezească-n văgăuna aceea. Se va duce, aproape sigur, în America: o să stea acolo, o să se stabilească acolo definitiv!

Cu cine se va duce în America? – se aventurase să-l întrebe odată. Singur, sau cu domnişoara care-i plăcea atât?

—Singur, îi răspunsese sec.

El nu era genul să se însoare, adăugase. Cu niciuna. În orice caz, în special acum, nu dorea, aşa cum îi spusese, decât să schimbe aerul/ Şi atât.

Ea nu replicase nimic. Se limitase să dea din cap aprobator, în întuneric.

Altă dată însă – şi cât avea să regrete mai târziu, în pat, când, din pricina tic-tac-ului-deşteptătorului pus pe comodă, şi a respiraţiei şuierătoare a mamei ei în timpul somnului, nu reuşea să adoarmă –, altă dată, auzindu-l că spune asemenea lucruri, îi venise să râdă.

Îl întrebase:

—Şi dacă rămân însărcinată?

Ştia bine că o asemenea întrebare l-ar fi constrâns pe David să mai rămână încă cinci minute. Nu conta ce-ar fi fost în stare să spună în cele cinci minute. Conta că, înainte de a pleca, ar fi simţit nevoia să-i dea o sărutare.

VI

Iarna lui 1929 fu extrem de grea. Ca să-i găsească un termen de comparaţie – susţinea Oreste Benetti – trebuiau să ajungă la faimoasa iarnă a lui 1903, când îngheţase până şi Padul; sau, eventual, la cea din ’917.

Începu să ningă de Crăciun, şi ninse şi iar ninse, până la Bobotează. Oricum, frigul era departe de a atinge minimele din lunile următoare. Ba, imediat după

Bobotează, fu o scurtă perioadă cu soare, cu o căldură ca de primăvară, de se topeau zăpezile.

— Oare o să ţină? se întreba Maria Mantovani.

Din patul unde zăcea de pe la începutul lui decembrie, din cauza unei gripe care o lăsase cu oarecare febră şi cu o tuse neplăcută, bătrâna asculta fâşâitul câte unui vehicul ce trecea pe strada Salinguerra. Nu, n-avea să ţină – îşi răspundea tot ea, strâmbând din gură cu amărăciune, sub marginea cuverturii. Căldura şi, mai mult decât căldura, ceaţa care venea dinspre câmpie, pe la primele ceasuri ale după-amiezii şi începea să ude totul, precum ploăia, nu te lăsau să-ţi faci, cu toată bunăvoinţa, nici cea mai mică iluzie.

Primul lucru pe care-l făcea Oreste Benetti când intra (intra fără să mai sune; Lida îi dăduse de mai mult timp o cheie), era să se descotorosească de paltonul ud, agăţându-i într-un cui de lângă uşă. Pe urmă cobora vesel scara. În sfârşit, după ce se aşeza la locul său obişnuit din capul mesei, începea să vorbească.

La circa două luni de când fusese primit la internatul Seminarului, Ireneo deveni principalul subiect de discuţie. Fireşte – spunea – era destul timp ca să ia o hotărâre. Totuşi, după modesta lui opinie, merita să reflecteze încă de acum la ce ar fi putut face Ireneo mare. Cele trei clase de gimnaziu trebuiau, în orice caz, să le termine. Dar după aceea? Să-l scoată de la şcoală şi să-l bage undeva la lucru, nu, nici gând. Însă, după ce şi-ar fi luat diploma de absolvire a gimnaziului, o opţiune pentru unul din institutele de studii (ce naiba, la Ferrara nu era doar Liceul-gimnaziu, mai erau Şcoala normală, Institutul tehnic de unde ieşeai contabil sau geometru, sau Institutul industrial din intrarea Roversella!), o opţiune într-un sens sau altul se impunea categoric.

Într-o seară, anunţă solemn că după-masa trecuse pe la Seminar. Ceruse să fie primit de Don Bonora, directorul de studii, succesorul sărmanului Don Castelli de peste douăzeci de ani, şi-l întrebase despre Ireneo.

— Ce pot să spun, se limitase să răspundă la început

Don Bonora. Suntem abia la primii paşi; la analiza logică şi la cea a periodului. Încă n-am intrat în latina propriu-zisă…

Atunci încercase să-l întrebe ce credea despre caracterul lui Ireneo. La care părintele, continuând să se exprime cu mare prudenţă şi delicateţe, replicase că, într-adevăr, caracterul băiatului îl punea oarecum pe gânduri. Se înţelege, era încă devreme – adăugase – pentru a putea formula asupra lui o judecată definitivă. Dar că era vorba de o fire destul de slabă, destul de apatică, nu încăpea, din păcate, nicio îndoială.

Legătorul strânse din buze. Apoi trecu brusc la alt subiect, cel al vremii.

— După mine, încă n-am scăpat, spuse, înălţându-şi privirea spre tavan şi adulmecând aerul cu neîncredere. Răul de abia acum trebuie să vină.

Şi Maria Mantovani, culcată-n patul din fundul camerei (de la masă, unde legătorul şi Lida stăteau, ca de1 obicei, faţă-n faţă, nu i se vedea decât nasul palid şi proeminent, cu găurile negre, verticale ale celor două nari), se grăbi să aprobe, surâzând tăcută pentru sine.

Oreste Benetti avea dreptate muşcătura cea mai grea a iernii de-abia urma. Şi într-adevăr, la începutul celor de a freia decade a lui ianuarie, cerul se acoperi din nou, temperatura scăzu şi începu să ningă cu furie într-un văzduh şfichiuit în fiecare clipă de rafale violente. Parcă era sus, la munte. Reduse la nişte drumeaguri înguste, la nişte cărări degajate şi păstrate cu greu de către echipele de deszăpezire angajate temporar de primărie, străzile, îndeosebi cele secundare, nu permiteau decât trecerea pietonilor. Cum încă de la început bastioanele orăşeneşti deveniseră cam peste tot locul de întâlnire al unei mulţimi entuziaste de schiori improvizaţi, în majoritate studenţi, la un moment dat, Federaţia fascistă hotărî să organizeze acolo, mai precis între Porta San Giorgio şi Porta Reno, adevărate întreceri: cu rezultatul că strada Salinguerra, de obicei atât de pustie şi liniştită, se transformă de la o. zi la alta într-o arteră plină de zgomot şi mişcare.

Brusc „starea Mariei Mantovani se agravă. Febra

începu iar să crească, respiraţia deveni chinuitoare. Fu chemat un medic care, după un examen rapid, declară că este o pneumonie. Da, era în pericol – confirmă doctorul, răspunzând unei întrejbări precise a omuleţului cam în etate, care-l chemase şi avea aerul unei rude. Era destul s-o priveşti ca să-ţi dai seama că nu te puteai aştepta la nimic bun de la condiţia generală destul de precară a bolnavei.

Prevăzută, temută, criza veni în cea de a cincea zi.

Maria Mantovani nu-şi. dezlipea ochii de la fereastră. Zărea, dincolo de geamurile prin care lumina zilei pătrundea cu greu, vârtejurile de zăpadă deasă. Îşi încorda auzul. Strada Salinguerra răsuna înfundat de strigăte vesele, de paşi grăbiţi. Ce se petrecea afară? se întreba. Oraşul părea în sărbătoare. Dar de ce fiecare glas, fiecare sunet ajungeau la ea venind de departe, de tare departe?

— N-aud bine, se văită. Nu mai aud deloc. Parcă aş avea vată-n urechi.

— Ninge, răspunse încet Lidă care sta lângă pat. De asta ţi se pare aşa.

Bătrâna avu un râs scurt, viclean.

— Nu e deloc *de asta,* murmură, clătinând din cap şi coborând pleoapele.

Peste vreo două ore începu să horcăie. Trebuiau să se gândească la preot. Legătorul dispăru în goană şi apăru puţin după aceea cu parohul de la Santa Maria în Vado.

Între timp camera se umpluse de lume. Erau în cea mai mare parte femei din vecini, care veniseră spontan, neanunţate de nimeni. Cum de intraseră? – nu se putu abţine Lida să nu se întrebe. Oare Oreste (da, Oreste – reflectă – înainte de asta nu-i spusese niciodată pe numele mic, nici măcar în gând...) să fi uitat să-nchidă poarta? Indiferent cum se întâmplase, cert este că la miezul nopţii, când preotul îşi luă rămas-bun, vecinele nu părăsiră camera. Strânse sub fereastră, cu şalurile negre pe cap, Stătură pe loc, spunând în şoaptă rugăciunile.

Oreste Benetti sta drept, în mijlocul camerei, ţinându-şi mâinile împreunate.

Când horcăitul încetă, se apropie-n grabă şi se aplecă peste căpătâi. Mâinile lui uşoare şi precise închiseră ochii holbaţi ai Mariei Mantovani, îi încrucişară pe piept braţele scheletice şi, la urmă, cu câteva mişcări îndemânatice, aranjară cearşafurile răvăşite şi cuvertura aproape complet alunecată pe podea.

Tot timpul în care legătorul îndeplini aceste îndatoriri, întorcându-se, apoi, fără zgomot, la locul dinainte, Lida nu făcuse niciun gest, nicio mişcare. Dar şi după aceea, când din faţa ochilor ei dispărură mâinile mari şi pricepute ale celui care, acum ştia sigur, în curând va deveni soţul ei, şi după aceea rămase acolo, aşezată lângă pat, fixând profilul de ceară al mamei sale. Pleoapele întredeschise, nasul care părea deodată mai mare, mai puternic, buzele schiţând un vag, un absurd surâs de fericire: chipul atât de familiar i se dezvăluia dintr-odată, de parcă numai acum era în stare să-i surprindă toate detaliile. Nu se mai sătura privindu-l; şi simţea, în acelaşi timp, topindu-se-n şine, încet-încet, ceva vechi, aspru, dur.

Îşi acoperi faţa cu amândouă mâinile şi începu să plângă în tăcere.

După aceea îşi înălţă capul, întorcând spre legător ochii plini de lacrimi.

— Lăsaţi-mă, vă rog, spuse cu glas încet. Toţi. Şi dumneata, Oreste, adăugă, dând din cap; du-te şi dumneata.

—Bine, dragă, bine… bâlbâi omul, intimidat.

Vecinele începură să plece. După ce ajunse din urmă grupul pe la jumătatea scării, Oreste fu ultimul pe palier şi ultimul care dispăru închizând uşa-n urma lui.

Cu cotul sprijinit pe cuvertură şi obrazul în palmă, rămasă singură, Lida se gândea la mama ei, la ea însăşi, la povestea lor. Se gândea mai cu seamă la David şi la camera din imobilul de pe strala Mortara unde, la începutul unei primăveri de demult, se dusese să locuiască împreună cu el.

Se întâmplase astfel.

Într-o seară, pe la sfârşitul iernii – aceeaşi iarnă în

care, date fiind plictisul şi iritarea ce transpăreau din fiecare gest şi fiecare cuvânt al lui David, se aştepta ca el să-i spună dintr-un moment în altul: „Ajupge – Lida, e mai bine să nu ne mai vedem de acum încolo”, şi se consuma aşteptând – într-o seară ca atâtea altele, David îi propuse pe nepusă masă „să întemeieze amândoi o familie, ca o pereche de muncitori oarecare”, în imobilul de pe strada Mortara. Se hotărâse s-o rupă definitiv cu ai lui – adăugase –, şi să înceapă „o viaţă nouă”. Aveau să locuiască amândoi într-o „mansardă”, o „mansardă frumoasă, poeticâTÂA ultimul etaj, cu vedere nu numai asupra oraşului, dar şi asupra câmpiei, până la munţii din jurul Bolognei”... pentru „a-şi întreţine familia”, el „avea să intre la fabrica de zahăr”... Şi ea? Ce altceva putea face ea. decât să-i spună imediat da, ca şi atunci, prima dată, când, după ce se întâlniseră întâmplător într-un local în aer liber din cartierul San Giorgio (în epoca aceea ea de abia trecuse de şaisprezece ani: era o fetiţă în adevăratul înţeles al cuvântului), nu se mai despărţiseră toată seara şi, până la urmă, către miezul nopţii, se opriseră pe o pajişte de lângă ziduri? încă o dată nu-şi pusese nicio întrebare, nu ezitase nici o singură clipă. Peste câteva seri ieşise din casă cu o legăturică sub braţ (evident că mama observase, dar, ca de obicei, nu îndrăznise să deschidă gura) şi, adio, nu mai venise acasă. Bineînţeles că fusese o nebunie! Şi totuşi, abia mai târziu, mult mai târziu, când se întorsese, după ce născuse, să locuiască singură în camera de pe Mortara, şi copilul nu se mai oprea din plâns, şi ea simţea pe zi ce trece că nu mai are lapte, şi nu-i mai rămăseseră decât câteva lire; abia atunci şi numai atunci începuse, nu spun să înţeleagă, dar să se trezească din lungul vis-cu ochii deschişi care fusese viaţa ei până în momentul acela.

Dar, oare, David cine era? se întreba acum, după atâţia ani. Ce căuta în fond, ce voia?

Într-o cameră de la etajul de sub ei locuia familia unui infirmier de la Spitalul orăşenesc Şant’ Anna. Se numeau Mastellari şi erau în total şase persoane: infirmierul, soţia şi patru copii.

Dimineaţa, când cobora cu cana să ia apă din curte, dădea, nu rareori, peste doamna Mastellari.

— Ce este soţul dumitale? o întrebase o dată aceasta din urmă. Muncitor?

— Da. Deocamdată e şomer, dar o să intre în curând la fabrica de zahăr, răspunse ea liniştită, fără să aibă nicio umbră de îndoială că David, fiul unor oameni cu stare, student – nu contează că în întârziere cu examenul de diplomă şi în ruptură cu familia –, nu va intra niciodată la o fabrică de zahăr.

El şi muncitor! Şi, totuşi, la ce aspira David mai mult ca la orice, dacă nu să devină „un muncitor oarecare”? N-o repeta întruna?

În realitate, era destul să vorbească, şi totul devenea uşor, posibil, credibil. Să se căsătorească? El, unul – era capabil s-o spună clar şi răspicat –, considerase întotdeauna căsătoria o bufonadă, una din cele mai tipice şi greţoase „bufonade burgheze”. În orice caz, dat fiind că ea părea să ţină la „nuntă”, să fie liniştită: la anul, căci într-un an avea să găsească precis o slujbă, puteau foarte bine să-şi reglementeze „situaţia la primărie”. Avea s-o ia în căsătorie în mod sigur, nu-i era deloc greu să i-o promită; aşa, încât ea va fi „doamna” lui şi în faţa legii...

Îşi petrecea după-amiezile, toridele după-amiezi de vară, dormind mai tot timpul. Respiraţia îi era atât de lentă, obrazul, sub o barbă de câteva zile, atât de palid, încât, uneori cuprinsă de panică, stând lângă patul lui ca acum lângă patul mamei ei, nu rezista tentaţiei să-l apuce de braţ şi să-l scuture. „Ce-i?”, bolborosea el fără să deschidă ochii. Apoi, întorcându-se cu faţa la perete (pijamaua la spate era leoarcă de sudoare), se cufunda din nou în somn.

Îndată după cină, coborau, ţinându-se de mână, scările interminabile ale imobilului, aflate-n întunece. Vrând să se răcorească puţin, luaseră obiceiul să stea până târziu la Poarta Mare, la un mai mult de două-trei sute de metri de imobil. La Poarta Mare puţin dincolo de bariera Vămii, era un chioşc cu îngheţată, având în faţă vreo zece

măsuţe; or îngheţatele, cum o ştia şi David – erau pasiunea ei încă din copilărie.

Dac-o tăiai pe strada Fossato di Mortara, ajungeai la ziduri într-o clipă. Într-una din serile acelea, în timp ce mergeau pe poteca de pe bastioane, grăbindu-se spre Poarta Mare, se oprise deodată.

— Ştii, cred c-o să am un copil, spusese foarte calmă, punând o mină pe braţul lui David.

Pe moment, el nu păruse surprins, nu replicasenimic.

Puţin mai târziu, după ce ajunseseră la chioşcul cunoscut şi ea sta cu pieptul lipit de marginea de zinc a tejghelei şi cu ochii orbiţi de lumina lămpii cu acetilenă, o întrebase cu amabilitate:

—Vrei de lămâie sau preferi o ciocolată?

Fără să dea vreun semn că ar vrea să şadă, el începuse să-şi mănânce îngheţata – ca de obicei, una asortată de cremă şi frişcă – şi între timp o privea, o cerceta din cap până-n picioare. Părea trist, dezamăgit. Dezamăgit de ce? Că era însărcinată? Că alesese încă o dată îngheţata de ciocolată?

— în seara asta-i o căldură aproape insuportabilă, exclamă, pufnind la un moment dat. Şi când te gândeşti că la munte, cum se-ntunecă, trebuie să-şi pună puloverele.

Era o aluzie clară la cei> din familia lui care, încă de la începutul lui iulie, se duseseră cu toţii la Cortina d’Ampezzo.

— Şi la Cortina unde stau ai tăi? găsise puterea să-l întrebe. Într-un hotel sau într-o casă?

— La *Miramonti.* Imaginează-ţi un fel de castel, se apucase îndată să-i explice, cu o pădure în jur, cam de şase-şapte ori mai mare ca parcul familiei Finzi-Contini, ştii care, cel de la Piopponi, chiar sub Mura degli Angeli, şi de cel puţin douăsprezece ori ca Montagnone…

Cine era oare David? Ce căuta? Ce voia? Pentru ce?

Nu exista răspuns la aceste întrebări şi nu va exista niciodată. De altfel era târziu. Cineva, probabil Oreste, bătea în geam. Trebuia să se scoale, să ajungă tocmai până la poarta de la stradă, să-i spună că putea să se întoarcă.

VII

Într-adevăr era Oreste.

După ce închisese uşa în spatele lui şi le ajunsese pe vecine jos, în gangul de la intrare, soprise mai bine de o jumătate de oră să vorbească împreună cu femeile despre cele întâmplate şi, mai ales, să le asculte. Pe urmă, cercul se spărsese; şi el, rămas singur, nemaiştiind cărui sfânt să se roage începuse să se plimbe-n sus şi-n jos prin faţa casei.

Simţea cum se ciocnesc în el două sentimente aprinse, două necesităţi contrastante.

Pe de o parte era împins să dea fuga să închidă prăvălia, ceea ce i-ar fi permis după aceea să procedeze cu grija cuvenită la cele cerute de moartea Mariei Mantovani (starea ei se agravase pe neaşteptate şi nimeni, în ultimele zile, nici chiar el, nu avusese cum să se pregătească pentru tot ce era mai rău). Dar gândul la Lidă îl reţinea. Aplecându-se şi apropiindu-şi faţa de geamurile aburite ale ferestrei, încercase de mai multe ori să privească în încăpere. Jos, lângă patul din dreapta, se distingea o siluetă mică, încovoiată, nemişcată.

— Ce face? bombăni la un moment dat printre dinţi cu nerăbdarea afectuoasă a unui soţ.

Coborau primele umbre ale înserării: ninsoarea încetase, însă frigul era muşcător. Prin ferestrele taselor din jur se zăreau interioare de bucătării şi de sufragerii iluminate. Trebuia să-i dea zor, să facă ceva. În sfârşit, când se aplecă pentru a nu ştiu câta oară să cerceteze încăperea şi, din pricina întunericului, nu mai zări nimic, se hotărî să bată cu degetele-n geam. Rămase apoi în ascultare, cu inima zvâcnindu-i surd în piept. Şi, cum i se păru că aude pasul Lidei pe scara dinăuntru, se strecură rapid pe poartă şi, mai înainte ca ea să apese pe clanţă şi să-i deschidă, se afla deja pe palier.

Îşi dădu seama din prima privire că din nou era cel ce conducea. Cu spatele rezemat de tocul uşii, cu ochii-n ochii lui, Lida îl fixa în tăcere. Atitudinea ei cerea un singur lucru: s-o protejeze.

— Sfinte Dumnezeule, doar nu vrei să-ţi petreci aşa toată noaptea! spuse, în dialect, cu glas scăzut, aproape brutal.

Apoi, fără să treacă pragul, începu să-i expună, tot în şoaptă, ce avea de gând să facă.

Mai întâi trebuia să dea fuga să-nchidă prăvălia; şi cum mai erau câteva mărunţişuri de aranjat, prevedea că nu s-ar fi întors mai devreme de două ore. Totuşi, înainte de a trece pe la prăvălie, o să se oprească o clipă la o vecină, doamna Bedini. Dat fiind că se oferise ea singură, avea să-i ceară să vină.

— Ce să facă? exclamă, prevenind o eventuală obiecţie din partea Lidei. Să-ţi ţină de urât... să facă ceva de mâncare... Or, pur şi simplu să se roage!

La cuvântul „mâncare”, Lida clătinase din cap în semn de refuz. Însă argumentul următor fu mai presus de orice rezistenţă. Lăsă ochii în jos, şi el o privi surâzând.

— Aşa că, te rog, îi atrase atenţia, să nu încui poarta cu zăvorul. Mai bine las-o întredeschisă. Ne-am înţeles?

Şi, după ce-i strânse mâna dispăru în goană pe scări.

În timpul nopţii, temperatura scăzu. Slaba lumină trandafirie care îşi făcu loc cu greu în dimineaţa următoare prin geamurile cu crustă de gheaţă (Lida se întinsese în pat, Bedini aţipise pe un scaun, iar Oreste, care se rugase o bună parte din noapte, sta în picioare lângă fereastră, studiind vremea), era lumina unui soare îndepărtat, pierdut într-un cer de un albastru pal, înceţoşat: un soare care nu încălzea. În momentul acela – calcula Oreste, cu gulerul paltonului ridicat în jurul cefei acoperite cu un păr scyrt, argintiu, suflând peste degetele amorţite – în momentul acela termometrul trebuia să indice multe grade sub zero: zece, cincisprezece, douăzeci, cine ştie. Ceea ce oricum – prevedea el – însemna timp stabil. Frigul avea să atingă puncte şi mai scăzute: aşa că iarna, în timpul căreia canalele de irigaţie, Reno şi chiar Padul aveau, fără îndoială, să-ngheţe, conductele de apă potabilă aveau să plesnească, etcaetera, etcaetera, avea să fie până la urmă, una peste alta, comparabilă numai cu cei din 1903.

Agricultura avea să sufere? Poate că nu. În orice cez, el era mai degrabă mulţumit (o admitea fără nicio jenă) de faptul că putuse prevedea totul cu exactitate.

Funeraliile Mariei Mantovani se desfăşurară în aceeaşi zi, după-amiaza târziu.

În urma dricului de clasa a treia, ce înainta uşor pe zăpada bătătorită, în afara preotului şi a copilului cu crucea, nu mergea decât Oreste. Ascultând docilă de sfatul lui, Lida rămăsese acasă. Cât despre fostul seminarist, preferatul lui Don Castelli, fost soldat în Cars, asprimea climei – o simţea perfect – îi insufla energie, îl refăcea ca prin minune după orele de somn pierdute în noaptea precedentă. Roţile înalte şi subţiri ale dricului ridicau blocuri compacte de zăpadă care, înainte de a ajunge în partea de sus, cădeau fără zgomot, pudrând uşor lacul negru, lucitor, al spiţelor şi arcurilor. Reglându-şi pasul din instinct după cel al preotului, Oreste mergea cu ochii plecaţi, fără să şi-i desprindă nicio clipă de la brazdele lăsate de roţi în zăpadă, de la micile avalanşe care se prăvăleau necontenit de pe cercurile lor.

Când se întoarse, era deja noapte. Şi, în loc să bată în geamurile de la stradă, ca în zilele precedente, preferă să se anunţe, ca de obicei, prin sonerie.

Lida îl aştepta la picioarele scării. Probabil că dormise. Chipul ei marcat mai înainte de oboseală, apărea acum proaspăt, odihnit. Era complet schimbată.

Se aşeză la vechiul lui loc, cu braţele încrucişate pe masă. De acolo, în timp ce Lida trebăluia în jurul sdbiţei economice, o observa cu acea expresie deosebită, amestec de adâncă bucurie şi gratitudine, care-i străfulgera-n priviri ori de câte ori credea că descoperă într-o frază, într-un gest, într-o uitătură de-a ei, efortul şi dorinţa de a-i place.

— În noaptea asta, zise la un moment dat, ar fi bine s-o chemăm iar pe doamna Bedini. O să trec mai târziu pe la ea. Mâine am de gând să mă prezint la Don Bonora. Cred că în următoarele două săptămâni băiatul ar trebui să vină să doarmă acasă. Pe urmă, vom vedea.

De acum, el era cel ce hotăra, cel ce dispunea de viitor.

După cină rămaseră să discute, despărţiţi de masa încă nestrânsă. Oreste vorbi îndelung, cu infinită blândeţe, despre Maria Mantovani şi despre viaţa ei. Spuse că suferise atât de mult, biata de ea, în timpul vieţii, tocmai pentru că iubise prea mult, tocmai pentru că avusese prea mult suflet. Apoi descrise locul din Cimitirul orăşenesc unde ui m-au s-o îngroape a doua zi.

Era un loc cu'adevărat frumos – o asigura el – ca pentru domni. Nu văzuse Lida arcada de construcţie recentă care, plecând de pe latura dreaptă a bisericii San Cristoforo, şi descriind o curbă largă, întru totul egală cu cea a arcadei vecină cu strada Borso, venise să completeze şi înspre Mura degli Angeli porticul anterior al Mănăstirii? Ei bine, mama ei avea să fie îngropată exact acolo, sub noile arcade. Da, da – întări iar –, locul, orientat spre miazăzi, cu soarele care-l bătea din zori până-n asfinţit, ca într-o seră, era, fără îndoială, magnific.

— Acum, sigur că locurile din partea aceea, adăugă după o pauză, strâmbând din buze, au preţuri destul de pipărate.

Imediat însă, temându-se să nu fi fost greşit înţeles, preciză că, pentru Dumnezeu, Lida nu trebuia să-şi facă nicio problemă în legătură cu cheltuielile.

— în atâţia ani de muncă, exclamă, slavă Domnului, am pus şi eu ceva deoparte.

Şi cum ea – continuă, fără a reuşi să-şi stăpânească un tremur al buzelor – îl făcuse să spere… îl lăsase să creadă…; şi având în vedere că lucrul acesta ar fi făcut-o în mod sigur mulţumită pe sărmană ei mamă, se gândea că…

— în fine, ţine cont încă de acum, că tot ce-i al meu este şi al tău conchise, coborând vocea.

O privea drept în ochi (printre altele, era prima dată că-i vorbea cu *tu!),* uşor aplecat înainte. În sfârşit, se sculă în picioare; şi, luându-şi rămas-bun în grabă, promise că va reveni în dimineaţa următoare.

Aveau atâtea şi atâtea să-şi spună!

vin

„Mai avem încă atâtea să ne spunem”: aşa afirma Oreste de fiecare dată, luându-şi rămas-bun, sau, cel puţin, aşa promiteau în tăcere ochii lui blânzi şi negri, în realitate vorbea numai el.

— Când nu erau amintiri (de obicei pe tema copilăriei şi a unei bune părţi din adolescenţă, petrecute la Seminar, sau pe tema războiului dus în tranşeele Carsului), erau lungi monologuri legate de religie şi, mai ales, de ultimele hotărâri politice care interesau religia îndeaproape.

După semnarea Acordurilor de la Laterano în februarie al aceluiaşi an, patriotismul său începuse să se manifeste deschis: în efuziunile sentimentale, tandre, proprii unui îndrăgostit care nu se mai îndoieşte în privinţa răspunsului. Bravo bisericii – spunea. – care, pentru binele Italiei şi al lumii, ştiuse să dea uitării toate chestiunile de ambiţie şi de revanşă; dar bravo şi statului italian, căruia trebuia să i se recunoască marele merit de a fi pornit (primul pe drumul împăcării: şi, din felul său de a se exprima, era limpede că biserica şi statul îi apăreau în chip de bărbat şi femeie-care, lăsând în urmă o lungă perioadă de relaţii dificile, tulburate adesea de crize violente, hotărâseră dintr-odată să se căsătorească. Şi ce lucruri frumoase – spunea în continuare cu ochii strălucind – aveau să vină de acum încolo! începutul primăverii avea să fie începutul unei ere a păcii şi a bucuriei perpetue, reînvierea miticei vârste de aur. Biserica şi statul aveau să se recunoască fiecare în sfera sa de influenţă, potrivit preceptelor *Bibliei* şi *Evangheliei*; potrivit visului şi profeţiei lui Dante, libere şi, în acelaşi timp în armonie. Preotul n-avea să mai fie nici persecutat, nici considerat suspect. Societatea n-avea să-l mai respingă, ci să-l primească-n sânul ei ca pe un tată demn de ascultare şi de veneraţie. Şi dacă astăzi era hazardat să speri în renaşterea unui partid catolic în adevăratul înţeles al cuvântului de tipul P.P.x, să fie clar, nu conta: rezultatele obţinute erau mai mult decât suficiente deocamdată. Să recunoaştem că nu era deloc puţin faptul că se obţinuse ca

A.C. şi tineretul din F.U.C.I. să fie lăsaţi în pace! Nu era deloc puţin, ba chiar era extrem de mult faptul că în tricolorul cu marea stemă de Savoia putea fi binecuvântat drapelul Patriei!

Transportat de elan, de emoţia intensă provocată de aceste discursuri, ajungea în sfârşit, schimbând tonul, să vorbească şi despre ei, despre el şi Lida şi, mai ales, despre vilişoara de dincolo de Porto San Benedetto, unde urmau să se mute în mai, a doua zi după nuntă.

Se plângea. Eara supărat pe zidar pentru că un perete proaspăt zugrăvit asudase; şi-i apăruseră ici-colo pete de umezeală; pe tâmplar din pricină unui oblon care nu funcţiona; pe geometru, un individ cil o comportare dură, grosolană. Dar cum trecea la descrierea locului unde se ridica vilişoara 1 – îl descria ca fiind mult mai departe de centrul oraşului decât în realitate: ca şi cum ar fi fost vorba de un cartier dintr-un oraş necunoscut, infinit mai frumos, mai plăcut şi mai ospitalier ca Ferrara –, chipul i se destindea complet şi i se lumina. Vilişoara se afla la capătul şoselei San Benedetto – repeta pentru a n-a oară

— : în zona situată acum între bariera Vămii şi podul de cale ferată, zonă care în ultimii ani se umpluse de case mai mici şi mai mari. Fiecare clădire dispunea împrejur de un teren mai întins sau mai puţin întins, care putea fi cultivat ca grădină de flori sau de legume. Oh, ce aer bun aveau să respire acolo, un adevărat aer de ţară… Şi ajuns aici, nemaigăsindu-şi cuvintele (fericirea care-i aştepta, o fericire apropiată, la îndemână, deoarece în mai, cel mai târziu, *ei doi aveau* să se căsătorească, în sfârşit

— lăsa să se înţeleagă – nu se putea descrie…), ajuns aici, tăcea copleşit.

Veni şi luna mai.

În ultimele zile, Oreste îşi pierduse calmul. Părea plin de teamă, de nelinişte. Întotdeauna vorbise despre căsătorie pe ocolite: referiri, aluzii şi cam atât. Acum, însă, după ce ani în şir se mulţumise cu o promisiune care nici măcar nu fusese exprimată-n cuvinte, după ce acceptase toate amânările – voia să se grăbească, să nu mai piardă

nicio zi. Data ceremoniei fusese de mult stabilită pentru a treia săptămână a lunii. Ce-ar fi s-o anticipeze? propuse la un moment dat. Ce mai tot aşteptau?

Lida îl întrebă uimită ce i se întâmplase, cum de-şi schimbase atât de mult felul de a fi.

Zăbovi puţin înainte de a răspunde.

O fixă cu nişte ochi disperaţi, apoi spuse încet:

— Eu sunt ca şi caii cărora le plesneşte splina pe linia de sosire.

Pe urmă vorbi despre căsătorie, despre ce însemna pentru el căsătoria. Spuse că o considera scopul suprem al vieţii: într-o asemenea măsură, încât numai după ce s-ar fi căsătorit, nu înainte, ar fi avut* cât de cât curaj să invoce pentru ei protecţia Providenţei divine. Desigur – admise, dând din cap cu gravitate – până atunci n-o grăbise niciodată. Dar, pe de altă parte, cum ar fi putut oane, s-o grăbească, simţind, aşa cum simţea, că nu se putea baza decât pe propriile lui forţe?

Lida îl asculta fără să-l privească. Nu înţelegea. Fu destul, însă, să-şi ridice o dată ochii, ca să priceapă: Oreste încă se mai temea să – n-o piardă! Aplecându-se peste masă, puse o mână pe mâinile lui, încleştate spasmodic, parcă mai mult ca de obicei: şi, o clipă mai târziu, se găsea pentru prima dată în braţele lui.

Anii care urmară, ani de muncă, tihniţi, fericiţi în esenţă, nu dădură naştere unor evenimente marcante. Până şi iernilor – spunea Oreste, care muri, totuşi, foarte timpuriu, în primăvara lui ’38 –, părea să le fi venit mintea la cap o dată pentru totdeauna.

Spre sfârşitul fiecărei toamne îi plăcea să se oprească lângă geamurile ferestrelor, ca şi în trecut, să cerceteze vremea: dar nu pentru că s-ar fi îndoit de exactitatea previziunilor sale despre o vreme frumoasă şi în general stabilă, în privinţa aceasta era sigur, ci, mai degrabă pentru a degusta plăcerea intimă pe care i-o dădea casa nouă, modernă; dotată cu tot ce era necesar unui trai comod; în condiţiile unei bunăstări modeste, inclusiv o excelentă instalaţie de încălzire centrală.

Era evident că viitorul (şi – avea aerul că spune – nici nu se putea altfel) nu-l mai preocupa deloc: sub nici an aspect. După căsătorie, Lida se conformase imediat obiceiurilor lui evlavioase, începând să meargă cu regularitate la biserica San Benedetto, nu prea departe, cum intrai în incinta zidurilor. Pe lângă aceasta, se îngrăşase. Fata slabă, măcinată de suferinţă, din anii când el începuse să-şi facă apariţia în camera din strada Salinguerra, devenise acum o-nevastă frumoasă, placidă, senină, un pic durdulie. Ce-ar mai fi putut să-şi – dorească? Ce fericire mai mare?

Uneori glumeau amândoi pe socoteala frumuseţii Lidei.

Mai puţin neîncrezătoare decât voia să pară, ea se apăra.

— Frumoasă, eu? exclama.

— Ba bine că nu! răspundea el, zâmbind, în timp ce o privea drept în ochi, cu un sentiment de mândrie.

Şi totuşi nici în asta – continua, redevenind serios – nu era nimic de mirare. Noua ei frumuseţe, atât de normală, atât de potrivită unei soţii, în care, nu i se părea, în fond, prezumţios să-şi atribuie un oarecare merit, venea să demonstreze încă o dată, dacă mai era nevoie, că Domnul nu numai că aprobase unirea lor, dar o socotise şi binevenită.

IX

„A fost fericit”, îşi spunea Lida câteodată.

Numai că, nici nu reuşea să-şi formuleze bine-n minte aceste cuvinte, şi un fel de ecou lăuntric le strâmba, le deforma. Roase de îndoială, de o dureroasă neîncredere, se transformau într-o întrebare la care nimeni, şi ea în primul rând, n-ar fi fost în stare să răspundă altfel decât printr-un nu.

Bietul Oreste. Într-adevăr nu, nu fusese fericit, îi lipsise ceva. O demonstra cu prisosinţă grija mai mult decât paternă, nespus de afectuoasă, «1 cărei obiect fusese ani în şir, toţi anii căsătoriei lor, Ireneo.

Când ieşise din Seminar cu diploma de absolvire a

gimnaziului în buzunar, îl luase imediat la el în prăvălie şi-i aranjase o mică tejghea între maşina de tăiat pe fir şi uşa cu geamuri. Vrusese să-l înveţe meseria lui; iar ea care, în unele după-amiezi, pe înserat, traversa jumătate din oraş ca să ajungă la legătoria de cărţi de pe strada Salinguerra (mai târziu se întorceau toţi trei împreună acasă, luând-o pe Giovecca sau pe strada Mazzini şi trecând, de fiecare dată, pe la „Caffe della Borsa”, în plin centru), ea parcă-l vedea şi acuma îndărătul tejghelei sale mari, urmărindu-l cu o privire arzătoare, plină de dăruire afectuoasă, pe elevul lui atât de apatic, de trist, de tăcut şi, totodată, gata să se lase distras de cel mai mic lucru care se petrecea în piaţeta din faţă. Parcă-l vedea şi-l auzea: cu torsul lui viguros, disproporţionat faţă de gambe, ridicându-se deasupra taburetului din spatele tejghelei, cu mâinile lui mari şi aspre, bizar înnobilate de verighetă (nu vrusese să se despartă niciodată de inelul lor: nici măcar în ’35, în perioada sancţiunilor!), cu glasul lui puternic, sonor, vesel… Oh, ce mult trebuie să fi luptat ca Lida să nu-şi dea seama cât îşi dorea un fiu! Ce mult trebuie să se fi chinuit în taină dacă, pentru a-şi pedepsi dorinţa, pentru a o sufoca-n lăuntrul său, ceruse la un moment dat ca Ireneo să-i poarte numele!

Şi totuşi – se gândea Lida – Oreste nu încetase nicio clipă să spere. Era destul să-şi amintească, spre a fi sigură, ocheada pe care i-o arunca de fiecare dată când o vedea intrând în prăvălie: o ocheadă întrebătoare, dar calmă, plină de încredere de nezdruncinat.

Dacă nu acum, spunea privirea lui, curând, foarte curând, avea să vină la el cu vestea cea mare. Avea să-i dăruiască în mod sigur un fiu al lui, din sângele *lui,* diferit ca fizic şi caracter de celălalt, fiul avut de ea înainte de căsătorie, care, deşi îi dăduse numele, deşi-l învăţa meserie cu toată pasiunea de care era în stare, nu vrusese niciodată să-i spună altfel decât „unchiul Oreste”.

Un fiu al lui – se gândea Lida – aceasta era ceea ce-i lipsise, singura umbra ce tulburase seninul vieţii lor conjugale.

Ca să înceapă iar să vorbească despre vârsta de aur, a cărei reîntoarcere o prezisese în februarie ’29, evident nu aştepta decât s-o audă spunându-i: „Sunt însărcinată”.

Era, însă, la fel de evident şi de clar că moartea, luându-l prin surprindere, nu permisese să i se înfiripe-n suflet niciun început de disperare.

PLIMBAREA DINAINTEA CINEI

„Vino, iubito, apropie-te, sclavă nu eşti, nici slugă”.

AIDA. ACTUL I

Dacă scotoceşti prin unele prăvălioare din Ferrara, mai poţi găsi şi astăzi vederi vechi de aproape un secol. De obicei sunt vederi îngălbenite, pătate; câteodată greu de descifrat... Una din ele înfăţişează bulevardul Giovecca, principală, arteră a oraşului, cum era atunci, spre sfârşitul lui 1800. În dreapta, din umbra ca o culisă se desprinde pintenul Teatrului Municipal, şi toată lumina, lumina specifică a unui crepuscul auriu de primăvară emiliană, se concentrează în stânga imaginii. În partea aceasta casele sunt scunde, cele mmulte cu un singur etaj, cu acoperişurile acoperite de ţigle înnegrite, cu câteva magazine mici la parter, o băcănie, dugheana întunecoasă a unui cărbunar, o măcelărie cu carne de cal etcaetera: lucruri care în ’930, al optulea an al E.F.[3], când se hotărî construcţia uriaşului palat în travertin roman alb al Asigurărilor Generale, aproape vizavi de Teatrul 1 Municipal, au fost rase fără milă de pe suprafaţa pământului.

Vederea este executată după o fotografie. Ca atare, oferă o imagine destul de reprezentativă a bulevardului Giovecca pe la sfârşitul secolului XIX (un fel de drum de căruţe, larg, inform, pavat cu pietre grosolane de râu, demn mai degrabă de un sat din Bassa decât de o capitală de provincie, despărţit la mijloc de liniile subţiri, paralele, ale şinelor de tramvai), dar, evident, nu la fel de pregnantă a vieţii care se desfăşura în clipa-n care fotograful apăsa pe declanşator: de la colţul Teatrului Municipal şi a cafenelii „Gran Caffe Zampori”, aflate pe dreapta, la-numai

---

3 Erei fasciste.

câţiva metri distanţă de locul unde era plasat trepiedul, până jos, departe, la arcul însorit al bulevardului Prospettiva.

Imaginea din prim plan apare încărcată de amănunte. Se vede un ucenic ţie frizerie care iese în pragul prăvăliei să se scobească-n dinţi; un câine care adulmecă trotuarul din faţa măcelăriei cu carne de cal; un şcolar care traversează-n fugă strada, de la stânga la dreapta, scăpând ca prin urechile acului să nu sfârşească sub roţile unei trăsuri; un domn de vârstă mijlocie, îij redingotă şi melon, care dă la o parte, cu braţul ridicat, perdeaua ce protejează interiorul cafenelei „Zampori” de lumina excesivă; un superb echipaj cu patru cai, ce vine din faţă şi se pregăteşte să atace în trap întina strada în pantă ce duce la Castel, aşa-numita Salita del Castello. Însă, îndată ce vrei să cercetezi zona centrală, mică şi neînsemnată, a vederii, corespunzând părţii celei mai vechi a bulevardului Giovecca, oricât ţi-ai ascuţi privirea, totul devine confuz (persoane şi lucruri îşi pierd relieful, dizolvându-se parcă într-un fel de pulbere luminoasă), ceea ce explică de ce o fată de circa douăzeci de ani, care mergea sprintenă pe trotuarul din stânga şi tocmai ajunsese la vreo sută de metri de Prospettiva, n-a reuşit să ne transmită nouă, privitorilor de astăzi, nici cea mai mică mărturie vizuală a prezenţei, a existenţei sale.

Trebuie să spunem că fata nu era frumoasă. Mai precis, chipul ei era, ca atâtea altele, nici frumos nici urât: faptul că tinerelor femei din popor nu le era permis pe vremea aceea să folosească rujul, fardul, pudra etcaetera îl făcea, dacă mai era posibil, să pară şi mai comun şi mai şters. Ochi negri ca tăciunele, în care flacăra tinereţii strălucea rar, aproape pe furiş, cu o expresie speriată, melancolică, destul de asemănătoare cu aceea plină de răbdare şi dulceaţă din privirea unor animale domestice; păr castaniu, strâns la ceafă, lăsând descoperită o frunte mare şi bombată de ţărancă; un trup îndesat şi provocator, deasupra căruia se ridica un gât subţire, ca să nu spunem firav, cu o bentiţă de catifea neagră în jurul lui... e de

presupus că, pe o stradă renumită ca Giovecca, şi, în plus, la ceasul cel mai animat, cel mai agitat, cel care în Ferrara de azi, nu mai puţin decât în cea de ieri, a precedat întotdeauna ritualul de seară al cinei, trecerea unei asemenea fete poate i-ar fi scăpat şi unui ochi mai puţin indiferent decât un obiectiv fotografic.

Rămâne acum de stabilit care puteau fi, într-o seară de mai de acum peste jumătate de secol, gândurile unei fete ca ea, care deprindea meseria de infirmieră, de aproape trei luni, la Spitalul orăşenesc din Ferrara.

Ei bine, întorcându-ne să observăm în vederea de mai sus, cu un dram de participare afectivă, aspectul general al bulevardului Giovecca în acel moment al zilei şi al istoriei lui, constatând efectul de bucurie amestecată cu speranţă, produs de pintenul negricios din prim plan al Teatrului Municipal, asemeni unei prore care înaintează cutezătoare spre libertate şi spre viitor, va fi dificil să ne sustragem impresiei că din reveriile nevinovate ale unei fete – ale *acest & ia,* nu ale alteia – îndreptându-se spre casă după multe ore de muncă nu tocmai uşoară, ceva – ceva a rămas, într-un fel oarecare, înregistrat în imaginea care ne stă în faţă.

La sfârşitul unei zile întregi petrecute în încăperile triste ale fostei mănăstiri unde, imediat după 1860, spitalul Sant' Anna găsise un adăpost provizoriu şi nepotrivit, putem deduce că Gemma Brondi se lăsa cu aviditate în voia viselor şi închipuirilor ei de adolescentă. Într-un cuvânt, mergea fără să privească-n jur. Aşa încât, atunci când ajunse sus, pe Prospettiva, îşi înălţă ochii mecanic, cum făcea în fiecare seară, spre cele trei arcuri ce marcau o variaţie arhitectonică, fraza şoptită la ureche („Bună seara, domnişoară", sau ceva asemănător) o găsi nepregă –, tită, fără apărare, gata doar să se înroşească şi să pălească, să privească speriată-n jur, căutând o scăpare.

— Bună seara, domnişoară, şoptise vocea, îmi permiteţi să vă însoţesc?

Cum spuneam, aceasta fusese fraza, sau aproape aceasta. Cel care o rostise, şi apoi o antrenase pe Gemma

Brondi într-o conversaţie care făcea ca ochii ei să-i evite pe cei pătrunzători şi foarte negri ai interlocutorului, era un tânăr cam de treizeci de ani, într-un costum închis, cu mâinile sprijinite pe ghidonul unei masive biciclete „Triumph”: un tânăr cu faţa trasă, pe care se reliefau ochelarii cu rame de argint şi mustăţile mari, la fel de negre ca şi ochii, pleoştite-n jurul gurii.

Dar, străbătând în zbor drumul lung pe care cei doi tineri aveau să pornească peste o clipă, el continuând să ducă bicicleta de ghidon, să ne mutăm nu departe de Prospettiva di Giovecca, mai precis, în interiorul casei mari, de tip rural, unde locuieşte de mai multe generaţii familia Brondi, o familie de ţărani urbanizaţi. Casa se înalţă drept sub zidurile oraşului, de care e despărţită numai printr-o străduţă plină de praf ce mărgineşte bastioanele în zona respectivă. Este aproape noapte. Tocmai au aprins lumina în camerele de la parter, care, din pricina pintenului înierbat al zidurilor, primesc lumină mai ales prin ferestrele din spate, cele dinspre întinsele grădini de zarzavat.

II

Singura fiinţă din casă, care remarcase încă de la început prezenţa doctorului Corcos, doctorul Elia Corcos, fusese Ausilia, sora mai mare. Însă nu scosese nicio vorbă: de vorbit nu vorbea cu nimeni, nici chiar cu mamă-sa. Totuşi, de la un timp, în comportarea e-apăruse o schimbare elocventă şi semnificativă de care toţi îşi dăduseră seama.

În fiecare seară, acelaşi lucru”.

După ce pusese masa rotundă din sufragerie, şi apriivsese focul sub oala şi cratiţa din bucătărie, exact în clipa-n care începeau să se audă vocile tatălui şi ale fraţilor care se întorceau grădina de zarzavat unde munciseră până târziu, Ausilââ parcă se evapora, ca să reapară tocmai când ceilalţi ajunseseră la sfârşitul mesei. Deşi ghicise aproape imediat totul, mama nu deschisese gura. Aşezată, ca o adevărată *arzdora 1,* cu spatele la uşa de la bucătărie, se mărginea să surâdă unei imagini

lăuntrice, în care Ausilia, fiica ei preferată, sta cu braţele încrucişate, la fereastra camerei cu două paturi de la etaj, pe care o împărţea cu Gemma, şi, cel mult, scotea uneori câte un suspin adânc. Cât despre bătrânul Brondi şi cei trei băieţi, continuau să mănânce cu poftă, aplecaţi deasupra farfuriilor. Noutatea dispariţiilor punctuale şi repetate ale Ausiliei în timpul cinei părea să nu-i intereseze în niciun fel. Pentru ce să se preocupe? – aveau aerul că-şi spun în gând. Fata bătrână şi capricioasă, cum era pe cale să devină Ausilia, avea să-şi revină în curând: îndată ce o să-i treacă.

Coborând pe scara interioară, fără să producă nici cel mai mic zgomot, Ausilia apărea, în fine, uşoară ca o nălucă, în pragul sufrageriei. Singura dintre cei prezenţi care înălţa capul era mama. Mergea treaba, mergea? – întreba fără vorbe, aruncând o privire rapidă spre zona de umbră unde Ausilia obişnuia să se oprească o clipă, înainte de a se apropia şi a se aşeza. Răspunsul Ausiliei nu se lăsa nici el aşteptat. Cu o mică anticipaţie faţă de intrarea Gemmei, veşnic grăbită şi dezordonată, Dolores Brondi primea informaţia pe care o cerea, care îi sta pe inimă. Da, sigur, treaba mergea mai departe – voia să însemne strâmbătura imperceptibilă de aprobare a Ausiliei: nu da niciun semn că s-ar isprăvi.

Mama şi fiica schimbară câteva cuvinte abia peste o lună, când se îndreptară spre slujba de vecernie de la biserica Sant’ Andrea, din apropiere, cum făceau de obicei pe la ceasul asfinţitului.

Cărarea ce ducea din bătătura din spatele casei prin grădina de zarzavat până la o poartă mică, verde, tăiată în zidul de incintă (pentru a intra în biserică era, suficient pe urmă să faci câţiva paşi la dreapta, pe strada Campo Sabbionario), nu perrpitea decât trecerea unei singure persoane odată. Primeiconfidenţe, primul schimb de observaţii şi păreri au fost, fără îndoială, favorizate de o asemenea împrejurare. Cert este că numai după acele prime replici, întretăiate, aproape speriate, ale unui dialog început între cele două femei ce mergeau iute, fără să se

privească, replici referitoare la aspectul amorezului Gemmei, necunoscutul care, judecând după paloarea feţei şi după mustăţile negre ce-i coborau pe bărbia rasă cu grijă, nu putea fi decât un domn, numai de atunci încolo i se permise Ausiliei să se-ntoarcă acasă cu cel puţin douăzeci de minute înainte de sfârşitul slujbei. Dolores Brondi, cu ochii ţintă la altar, o auzea cum se ridică şi dă uşor la o parte scaunul de paie de lângă ea. Din păcate, noutăţile – se gândea, roasă de invidie, odată rămasă singură – n-o să le poată discuta pe îndelete decât în seara următoare. În orice caz, gândul la Ausilia stând de pândă la fereastră o făcea să mai zăbovească la taifas cu vecinele, în pragul portiţei de la grădină, câteva clipe-n plus; dacă, peste puţin, un glas bărbătesc ar fi strigat de departe, din spatele ei: „Mâncăm odată, sau nu?” (până acum nu, nu se întâmplase niciodată, dar putea foarte bine să se-ntâmple!), ea ar fi pornit spre casă fără grabă, ba, mai mult, cu o faţă ostilă, întunecată, de om hotărât să-şi impună drepturile cu orice preţ. Ausilia şi ea nu ieşeau niciodată decât la sfârşitul zilei, cas-o încheie cu sfinţenia cuvenită. Avea cineva ceva împotrivă? însemna să aibă curaj, nu glumă! Dacă lucrurile s-ar fi petrecut aşa, cina ar fi decurs într-o linişte de mormânt. Şi după ce Gemma se întorcea şi isprăvea de mâncat, la culcare cu toţii!

Vara se apropia. În jurul masei negricioase în contralumină a absidei bisericii Sant’ Andrea se învârteau liliecii cu ţipete tot mai ascuţite. Pe măsură ce trecea timpul, imaginea curtezanului Gemmei se îmbogăţea cu noi detalii: o superbă haină albastră în coadă de rândunică, ochelari cu ramă de argint, strălucitoare, un ceas mare, probabil de aur, pe care-l scoase o dată, înainte de a-şi lua rămas-bun, dintr-un buzunar al vestei, şi apoi, rând pe rând, o cravată de mătase albă, un baston cu măciulie de fildeş, şi un aer, un aer anume… într-o seară, perechea, în loc să apară pe stradă, apăruse sus, printre copacii de pe bastioane, aproape la înălţimea ferestrei, provocând retragerea precipitată a Ausiliei: mai-mai să te facă să presupui că Gemma şi bărbatul stătuseră până atunci

întinşi pe iarba deasă a unei pajişti, strângându-se-n braţe şi sărutându-se. Într-altă seară, luându-şi rămas bun, îşi scoase pălăria, se înclinase ceremonios şi poate chiar îi sărutase mâna. Intenţiile erau mai mult decât limpezi! – conchidea Ausilia, fermecată şi totodată indignată, relatând aceste ultime amănunte. Era, oare, posibil ca Gemma să nu-şi dea seama de pericolul prin care trecea? Era, oare, posibil să nu priceapă că un domn ca el...? Dar cine era, de fapt, domnul, cum îl chema?

Din păcate, n-a rămas niciun portret al doctorului Elia Corcos la vârsta de treizeci de ani. Singurul păstrat de doamna Gemma Corcos, natural că-n timpul vieţii sale, într-un – mic scrin care, la mulţi ani după dispariţia ei, după declararea morţii probabile a doctorului Corcos şi a unicului său fiu şi moştenitor rămas împreună cu el, doctorul Jacopo, fu vândut, împreună cu alte lucruri care-i aparţinuseră, unui anticar de pe strada Mazzini, putea fi identificat numai decupând un cap minuscul, dintr-un grup fotografic (o clasică fotografie tip amintire: circa zece medici, aşezaţi în prim plan, îmbrăcaţi în halate albe şi, în picioare, la spatele lor, formând un fundal ca o coroană, vreo treizeci de infirmiere în halate cenuşii), pe care ea, o fată cu un oval micuţ, pierdut printre toate celelalte, o adusese cine ştie când acasă de la spital şi o ascunsese apoi în sertarul unde-şi păstra lenjeria. Ei bine, admiţând că, prin explorarea măruntaielor unei mobile prăfuite şi roase de cari, scoasă la iveală dintr-un fund de depozit, ar fi posibilă recuperarea fotografiei în cauză, n-ar fi exclus ca, privind cu atenţie chipul supt, avid şi extrem de palid al lui Elia Corcos la treizeci de ani, să-ne putem reprezenta destul de exact sentimentul de stupoare, mai întâi al Ausilei Brondi şi apoi al mamei sale, când, în fine, izbutiră să-şi oprească ochii asupra unei realităţi, complet diferită de cea pe care şi-o construiseră încet-încet în închipuire. Aşadar, un doctoraş de la spital! – exclamară, probabil, dezamăgite şi iritate. Nu, nici gând: trebuiau împiedicaţi să continue, trebuiau să afle toţi din familie. Dacă Gemma nu se hotăra să vorbească, aveau s-o facă ele: chiar şi cu

riscul ca, după dezvăluirea legăturii cu „ăla”, tatăl şi fraţii să nu-i mai dea voie să iasă din casă. De data asta bătrânul o să se facă auzit şi încă bine! Şi ca să se terminecu tot scandalul, familia o să renunţe bucuroasă la cei câţiva bănuţi câştigaţi de Gemma la spital.

Între vorbe şi-fapte, între închipuire şi îndeplinire era, însă, ca de obicei, cale lungă. Aşa se face că Ausilia (drumul înapoi, de la portiţa verde până la bătătură, avusese, întotdeauna, asupra celor două complice un efect calmant), nici nu intra bine, că se şi grăbea să se urce-ţi cameră şi, (Jupă ce pusese fotografia la loc în sertarul Gemmei, să se aşeze la fereastra obişnuită.

Numai că era scris ca deliciile spionajului şi povestitului, ale presupunerilor şi deducţiilor, tainice delicii pe care fantezia, dând peste cap intenţiile de severitate intransigentă formulate adesea, avea tendinţa să le împingă către un viitor vag, nelimitat, trebuiră să se oprească brusc, chiar în aceeaşi zi, în faţa realităţii faptelor.

Cei doi îndrăgostiţi veneau pe străduţă, fără să dea vreun semn că şi-ar fi dat seama că ajunseseră acolo unde se despărţeau de obicei, după ce aruncau o privire către jaluzelele în dosul cărora veghea Ausilia. Gemma se ţinea la oarecare distanţă de doctor, şi acesta, deşi mergea în acelaşi pas, rămânea despărţit de ea prin bicicleta de care se sprijinea, cum obişnuia, cu amândouă mâinile. Ca întotdeauna, nu schimbau niciun cuvânt. Dar ceva din ţinuta lor rigidă, din încăpăţânarea cu care-şi ţineau, atât el cât şi ea, privirile în pământ („Ce s-o fi întâmplat, Doamne? şoptea Ausilia, apăsându-şi o mână pe piept), da tăcerii lor o greutate, o gravitate cu totul deosebite. Pe lângă aceasta, după ce se apropiară mai mult, Ausiliei i se păru că sora ei avea faţa scăldată-n lacrimi.

Acum stăteau nemişcaţi sub fereastră, înaintea uşii. Ce-aveau de gând să facă? Ce însemna privirea aceea ochi în ochi, în timp ce continuau să fie despărţiţi de bicicletă, fără să-şi spună niciun cuvânt?

Drept răspuns, doctorul se întoarse şi traversă rapid

strada. Câteva secunde rămase aplecat deasupra bicicletei pe care o sprijinise cu delicateţe de marginea bastionului. Pe urmă se îndreptă („Iisuse Cristoase, şi acum...?”), întorcându-se încet înapoi.

Gemma nu se mişcase. Aştepta rezemată de tocul uşii.

Celălalt făcu un gest straniu: de parcă – aşa i se păru Ausiliei – şi-ar fi netezit mustăţile.

Se sărutară de mai multe ori, îndelung.

După care doctorul (trebuia să fi trecut mult timp: începea să se întunece şi mişcările i se distingeau cu greu), traversă din nou ulicioara, luându-şi bicicleta, o urmă pe Gemma în casă. dacă n-ar fi fost ajutată de perfecţiunea extraordinară, şi într-un anume fel paralizantă, a manierelor sale, sau, poate, de tensiunea creată dintr-odată în cameră, ar fi putut părea plictisitoare, pedantă şi, prin minuţiozitatea ei, cel puţin extravagantă.

Elia Corcos – se gândeau între timp cei patru bărbaţi din casă, care, mai înainte, nici măcar nu ştiau că există – ce mai nume şi ăsta?! Redingota meseriei, cravata de mătase albă; pălăria neagră, cu borurile largi ridicate, pusă pe genunchi, abia trecea de marginea mesei, totul uşor uzat, puţin decolorat, ca şi cum ar fi fost cumpărat la mâna a doua, discursul lui, presărat din când în când cu fraze scurte sau cu cuvinte în dialect, pronunţate aproape cu neîncredere, de parcă le-ar. fi luat cu binişorul; până şi chipul lui, ce părea plămădit dintr-o materie specială, mai fragilă şi mai delicată decât cea normală: oricât de modestă putea să-i fie familia, ca şi actuala lui situaţie financiară, în cazul că trăia singur, ca un celibatar, totul la el – îşi dădeau bine seama –, arăta că aparţine păturii de sus, că este diferit şi fundamental străin de ei.

În comparaţie cu aceasta, orice altă consideraţie, inclusiv aceea că nu era catolic, ci evreu, de fapt „israelit”, cum precizase el însuşi, era menită, pentru moment, să treacă pe planul doi. În sfârşit, în afară de obişnuitul şi eternul sentiment de inferioritate, de respect făcut mai cu seamă din timiditate expresivă, care a caracterizat

dintotdeauna relaţiile ţăranilor din partea locului, indiferent dacă au fost primiţi sau nu să trăiască în interiorul zidurilor oraşului, cu pătura burgheză, la început prezenţa lui nu produse nicio altă impresie. Dar, în fond, ce impresie ar fi trebuit să producă în epoca aceea? Soafele notorietăţii, sau mai bine zis al admiraţiei afectuoase şi de nezdruncinat, foarte apropiată de idolatria fetişizantă, cu care trei generaţii, de ferrarezi, din toate categoriile sociale, aveau să însoţească pas cu pas lunga viaţă a lui Elia Corcos, făcând din el, cu timpul, un fel de instituţie, de simbol municipal, soarele acela era încă departe de a răsări şi de a se înălţa, odată cu zorii noului secolpe cerul vast ce domina oraşul.

Şi într-adevăr:

— Un mare clinician! aveau să-l proclame: însă abia peste vreo zece ani, nu mai devreme.

Sau câteva decenii mai târziu, martorii bătrâneţii prospere a lui Elia Corcos:

— Un geniu, domnilor! Un om care, dacă la momentul oportun Ferrara n-ar fi fost Ferrara, ci Bologna…

După aceştia care, printre altele, nu se mai săturau să deplângă decadenţa ferrareză de azi, să evoce şi să suspine după vechile splendori ale Renaşterii din epoca familiei d’Este, cauza hotărâtoare a unui renume atât de necorespunzător, limitat la nivelul provinciei, al doctorului Corcos, trebuia căutată într-un anume eveniment istoric petrecut spre sfârşitul secolului trecut.

În jurul lui 1890, un obscur deputat socialist bolognez obţine, şantajându-l „în mod josnic” pe Crispi, pe marele Francesco Crispi, ca cel mai important. nod feroviar din Italia septentrională, după Milano, să fie amplasat la Bologna în loc de Ferrara. Şi cum toată neîntrerupta prosperitate şi bunăstare ulterioară a Bolognei depinseseră de acea hotărâre fatală, cu atât mai odioasă cu cât fusese smulsă printr-o înşelătorie de un socialist, ceea ce nu înseamnă, însă, că era mai puţin eficace sau avantajoasă pentru Bologna, care devenise,

astfel, cât ai clipi, cel mai mare oraş din Emilia, ce fusese, oare, Elia Corcos, ca atâţia alţi concetăţeni, ca atâţia alţi oameni cu vază, de talia lui, vinovaţi că se născuseră şi crescuseră la Ferrara, dacă nu o victimă inocentă a intrigilor politice? Şi el, ca nenumăraţi alţi compatrioţi demni de o soartă mai bună, în momentul în care se pregătea să-şi ia zborul (Glorie, Putere, Fericire, etcaetera: oh, ce vorbe mari şi eterne, pe care o pudoare feroce le oprea pe limbă, dar fiind oricând capabile, în fantezie, de a înflăcăra, în spatele celor patru turnuri ale (pastelului ce se înalţă în centrul aşezării şi aduc primul salut al oraşului celor care vin de la ţară...) şi el trebuise să renunţe în morţientul cel mai propice, să se retragă, să se predea. Cam în aceeaşi perioadă se şi căsătorise. Şi căsătoria şa la treizeci de ani cu o fată din popor, fără îndoială dotată cu nişte calităţi frumoase, dar care cine ştie dacă avea măcar patru clase grimare, pecetluise înfrângerea şi sacrificiul.

De această factură aveau să fie, peste câteva decenii, gândurile ferrarezilor, ale căror tâmple încărunţiseră între cele două războaie din secolul acesta, despre Elia Corcos şi strania, ca să nu spunem misterioasa, lui căsătorie din tinereţe. După ce se avântaseră atât de departe în trecut, evocând până şi memoria lui Francesco Crispi, gândurile duceau veşnic la aceeaşi concluzie: că doamna Gemma, răposata soţie a lui Elia Corcos, nu *pricepuse,* că biata Gemma Chrcos, născută Brondi, nu fusese deloc la înălţime. Dar era, oare, drept să fie anulată cu atâta dezinvoltură? Moartă de o bună bucată de vreme, era singura care-şi găsise odihna în cimitirul mănăstirii de la capătul străzii Borso. Nu fusese ea, tocmai ea, unica persoană din Ferrara care izbutise să treacă dincolo de bariera saluturilor solemne şi ironice pe care Elia Corcos, îndeosebi în anotimpul cald, le împărţea, scoţându-şi pălăria, cu dărnicie-n dreapta şi-n stânga, coborând pe Giovecca, înainte de cină: o barieră în faţa căreia trebuise să se oprească inexorabil orice curiozitate şi orice investigaţie? Şi, la urma urmei, lăsând la o parte Ferrara şi declinul ei progresiv după Unire, în acea îndepărtată

noapte din vara lui 1888, când Elia Corcos se hotărâse să se logodească oficial, cine alta dacă nu ea şedea în sufrageria rustică, întunecoasă a casei. Brondi, chiar între Corcos şi capul familiei, la egală distanţă de unul şi de altul: în locul cel mai potrivit pentru a surprinde clipa precisă în care, ieşind brusc din umbră, chipul oaspetelui intrase, livid, în cercul de lumină, în jurul căruia erau adunaţi cu toţii?

În jur, peste tot umbră. În centru strălucea imaculată faţa de masă.

Nu: nimeni nu fusese în stare, mai bine ca Gemma Corcos, născută Brondi, să aprecieze timpul de care fusese nevoie pentru ca sacrificiul să fie consumat. Elia n-avusese nevoie de prea mult ca să explice motivul exact al prezenţei sale în casă – avea să-şi amintească Gemma până la sfârşitul zilelor ei – mult mai puţin chiar decât era necesar ca să execute o serie de mişcări: să-şi îndoaie spatele, să-şi împingă capul înainte, să ofere luminii un chip extrem de palid, mai slab ca oricând, de parcă tot sângele din artere şi vene ar fi fost dintr-odată supt de inimă.

Chipul său plin de teamă (valul de cuvinte care continua să-i iasă din gură nu conta, nu avea nici cea mai mică importanţă) spunea:

„Pentru ce mă aflu aici, şi-i cer, cum am făcut acum o clipă, bătrânului beţiv mâna fiicei sale, infirmieră? Pentru Dumnezeu, de ce mă distrug cu propriile mele mâini? Numai din cauza unei gravidităţi care, pe deasupra, nici măcar nu e sigură?”

Şi apoi:

„Dacă vreau, încă mai pot alege. Dacă renunţ la idee, încă mai pot să ies de aici, sfidându-i pe toţi, tată, mamă, fraţi, şi să nu mă mai arăt niciodată. La fel cum pot, viceversa, să continui jocul, dacă aşa prefer, să accept de pe acum existenţa modestă de medic-curant de provincie: în acest caz cu avantajul că, peste puţin, când fata o să mă însoţească până la uşa de la stradă, aş putea începe să insinuez că ea este cauza *tuturor acestora,* că, într-un

anume sens, *ei* au fost cei care m-au obligat la căsătorie”.

Şi apoi:

„Să fim drepţi, în faţa a doua drumuri, primul aspru, greu, nesigur, celălalt neted, uşor, grozav de comod, n-ai de ce să eziţi prea mult pe care să-l apuci!”

Şi, în sfârşit, în timp ce buzele aveau sub mustaţă un imperceptibil rictus lateral, evident sardonic:

„Să fie, oare, chiar aşa de neted drumul pe care am luat-o? Aşa de uşor, aşa de grozav de comod? Cine poate şti”.

IV

Se căsătoriră. La început locuiră” la tatăl lui, bătrânul negustor de grâne, Salomone Corcos, şi acolo, pe strada Vittoria, în inima a ceea ce fusese până nu demult ghetoul din oraş, se născu în curând Jacopo, apoi Ruben. Trebuiră să treacă vreo doisprezece ani pentru ca reşedinţa din strada Ghiara, *„parva sed apta mihi, sed nulii obnoxia, sed partameo”*[4] – cum obişnuia să spună Elia, ale cărui tâmple şi mustăţi se înspicaseră între timp uşor cu alb –, să poată fi cumpărată.

Pentru a ajunge aici, de la casa Brondi, după ce străbăteai, bineînţeles, poteca din vârful bastioanelor, evitând orice scurtătură prin oraş, trebuia să faci o cursă de cel puţin o jumătate de oră. Mai întâi lăsai în spate cartierul San Giovanni, îngrămădit în jurul marii biserici cu acelaşi nume şi al clopotniţei ei negricioase. Pe urmă o apucai pe lângă zidul lung, monoton şi orb al balamucului. În sfârşit, după ce începea să se zărească la stânga, la capătul câmpiei nesfârşite, linia albăstrie, unduioasă a colinelor Bolognei, dacă întorceai capul spre oraş, privirile erau atrase imediat de o faţadă cenuşie, acoperită aproape în întregime de dantela viţei americane, cu obloane verzi, închise pentru a apăra interiorul de orice exces de lumină: o faţadă care, aşa cum era orientată spre miazăzi, deci gata să primească şi cea mai mică variaţiune de lumină, când palidă, când întunecată, când vibrând şi când roşindu-se pe neaşteptate, te făcea să te gândeşti într-

4 Mică, dar potrivită mie ; nimănui Supusă, ci de mine făcută (laţ.).

adevăr la ceva viu „uman.

Dacă o privea cineva de sus, din înaltul zidurilor, ar fi numit-o un fel de gospodărie de ţară: cu nelipsita bătătură, despărţită de grădina de legume printr-un gard viu, şi cu livada plină de pomi fructiferi, tăiată în două pe la mijloc de o cărare îngustă, ce cobora jos de tot, până sub zidul solid de incintă. Şi nu era niciun pericol, nu, nici pomeneală, ca venind din partea asta să fii intimidat! – se gândeau tatăl şi fraţii Gemmei, care, în după amiezile când soseau la spart lemne, o apucau întotdeauna pe drumul de pe ziduri. În timp ce se anunţau de sus prin strigăte şi chiote, simţeau, chiar dacă într-un mod confuz, fără să şi-o fi mărturisit vreodată, că între privirea aruncată de clădire spre câmpuri, cu o blândă încruntare a geamurilor de la etajul doi şi de la pod, şi cea, bine cunoscută, pe care o îndrepta spre ei, de departe, prin aerul înnegurat, o femeie încă tânără, cu bustul plin, încadrat de o fereastră de la etajul întâi, există o anume relaţie, o asemănare şi o tainică afinitate. Ea ridica un braţ şi-i saluta agitându-1 insistent, cu bucurie. Să vină odată! – părea să-i îndemne. Să se apropie! Ce Dumnezeu, nu ştiau că portiţa de la picioarele lor, cea de la baza zidului, care permitea accesul în casă şi prin spate, rămânea deschisă până târziu, special ca ei să poată trece nestingheriţi?

Din cealaltă parte, casa era de nerecunoscut.

Părea un palat mic şi demn, din cărăriiidă roşie aparentă. Şi rudelor lui Elia, venite-n vizită, li se-părea de fiecare dată incredibil că, la numai câteva zeci de metri distanţă, dincolo de ultimul val de faţade cu un aer în general burghez, iar uneori de-a dreptul aristocratic, printre care se alinia, fără să fie cu nimic mai prejos, cea a doctorului Corcos, începea câmpia, a cărei existenţă strada Ghiara, cu aspectul ei retras şi liniştit, aproape că te făcea s-o uiţi.

Indiferent că erau rude de sânge sau prin alianţă, că se numeau Corcos, Josz, Cohen, Lattes sau Tabet, niciunul din ei nu părea intimidat în vreun fel de plăcuţa dreptunghiulară din alamă cu inscripţia DR. ELIA CORCOS

MEDIC-CHIRURG, care, lustruită cum se cuvine, se detaşa cu literele ei negre, mari şi frumoase pe uşa de la stradă. Şi cu toate că la vremea respectivă îl criticaseră cu vehemenţă pe Elia pentru că luase de soţie *o gură*[5]; şi pe urmă dezaprobaseră faptul că părăsise cartierul ghetoului unde se născuse, mergând să se stabilească într-o zonă a oraşului aşa de peste mână; totuşi, ajunşi aici, erau cuprinşi de un sentiment de intimă satisfacţie în pragul intrării principale, atât de impunătoare şi de respectabilă, atât de potrivită cu Elia şi cu ei înşişi. Fizionomia casei, calmul şi tihna locurilor, extrem de asemănătoare, deşi altfel, cu ulicioarele medievale de unde plecaseră, îi linişteau cu prisosinţă. Arătau clar că, în fond, Elia nu se schimbase, rămăsese unul de al lor ca sânge şi ca educaţie: adică un Corcos.

Odată stabilit şi un ultim fapt esenţial, respectiv că, după cum reieşea limpede, n-avea de gând să se convertească, ci, dimpotrivă, succesul său crescând în oraş şi în provincie, conferea originii lor comune o strălucire de care, mai devreme sau mai târziu, ar fi beneficiat şi ei (la nici patruzeci de ani, pe lângă postul de medic primar la secţia de femei a spitalului Sant' Anna, devenise medicul personal al ducesei Costabili, de departe cea mai *chic* şi mai influentă femeie din Ferrara, şi, poate, după moartea prematură a consortului, ceva mai mult decât medicul personal...): aşa încât restul se putea scuza, justifica şi, în unele situaţii, chiar aplauda.

Ce conta, de pildă – judecau ei – că provenea dintr-o familie mai mult decât mediocră, că era fiul nepricopsitului de Salomone Corcos, un negustoraş de trei parale, insipid din toate punctele de vedere, care, în afară de a aduce copii pe lume (avusese nici mai mult nici mai puţin decât doisprezece!) şi de a trăi, în final, pe spinarea lui Elia, ultimul din serie, nu făcuse nicio ispravă-n viaţă? Şi chiar soţia pe care şi-o alesese, *gura* şi de condiţie modestă – devotată, altfel, pricepută să conducă o gospodărie, harnică şi muncitoare cum puţine sunt, poate ca nimeni

5 Creştină (dialect ebraic ferrarez).

alta, bucătăreasă inegalabilă –, pe ce motiv să-şi bage-n cap ideea că era un fel de ghiulea de plumb agăţată de picioarele lui, cum continuau să vorbească mulţi în jur? Nu, nudacă el, prudent şi lucid cum era, hotărâse la un moment dat să-şi ofere plăcerea şi luxul unei *rhesalliance,* nu putea să fi luat această decizie numai şi numai pentru a remedia consecinţele unei greşeli comise în timpul unei solitare gărzi de noapte petrecute la spital în compania unei fete exuberante (prin părţile Ferrarei nu era socotit. absolut indispensabil ca, în asemenea cazuri, să ajungi în faţa primarului!), ci ştiind perfect ce făcea. Oricum ar fi mers lucrurile, important era ca el, în ciuda excentricităţilor şi bizareriilor, inclusiv cea de a refuza, cu începere de la o anumită dată, să mai plătească taxa anuală Comuţiităţii, afirmând că nu-i permitea conştiinţa să simuleze o credinţă care-i lipsea – pentru ca, apoi, când fusese vorba de circumcizia fiilor, să accepte bucuros mica operaţie şi, pe deasupra, să declare în plin Templu că „obiceiul” nu-i displăcea, deoarece corespundea în mod evident unor norme de igienă cunoscute încă din antichitate şi tocmai de aceea preluate cu înţelepciune de către religie –, important era ca el, la o adică, să se conformeze, în fapt, mai departe regulii generale.

Şi într-adevăr, în 1904, când micul Ruben murise, la cinci ani, de meningită, nu fusese pentru toţi o surpriză, o surpriză plăcută şi mângâietoare faptul că în situaţia aceea chiar el, Elia, în contradicţie cu obişnuita lui nepăsare în materie de practică religioasă, insistase ca al doilea născut să fie îngropat lângă bunicul Salomone, după cel mai riguros ritual? Ea – încercase să se împotrivească măcar o dată. Nu numai că urmaşe pas cu pas cortegiul funerar din strada Vittoria până la cimitir, dar după aceea, când cioclii isprăviseră de umplut groapa, se aruncase cu braţele desfăcute pe mormanul de pământ reavăn, începând să strige, scandalizându-l de-a binelea pe doctorul Levi, întrerupt din rugăciuni, că nu

voia să-şi lase acolo copilul, *„al mie povar puţin”* 1. Acum, sigur că e de înţeles: o mamă rămâne mamă, nimic de zis. Totuşi, cam ce pretindea Gemma: ca un Corcos, în loc de cimitirul israelit din fundul străzii Montebello, atât de intim, micuţ, verde şi bine îngrijit, să fie. Îngropat dincolo de ziduri, în cel parcă nesfârşit al mănăstirii, unde pentru a găsi o lespede aveai nevoie de zile întregi? Şi revenind la povestea cu plânsul, bine, de acord cu Gemma. Dar rudele ei, răsărite cu duiumul şi târând după ele, cu prilejul acela, un întreg alai de prieteni şi cunoscuţi, care nici măcar nu ştiau că este interzis să stai fără pălărie, ce aveau de se zbuciumau aşa? Şi femeia aia? Cine mai era şi femeia aia cu un aer de fată bătrână, cu un şal negru pe cap, care, ajutată de Elia şi de Jacopo (băiatul semăna foarte mult cu Elia: brun, palid, fin...) încerca s-o ridice pe Gemma care, pe de altă parte, da din cap că nu, şi nu se hotăra deloc să se scoale odată-n picioare?

— Ausilia Brondi? A, da, sora ei.

Veşnic câte o rudă a lui Elia, ciocnindja-se din pură întâmplare de Ausilia în pragul casei de pe strada Ghiara, era gata să repete această frază. Ausilia, intimidată, îşi strângea şalul sub bărbie, şi la clicul făcut de încuietoarea deschisă de la etajele superioare cu ajutorul unei sfori trase cu mâna, se grăbea să cedeze întâietatea.

Fata nemăritată se da la o parte, plecându-şi ochii. Cât ar fi preferat, în clipa aceea, să se întoarcă înapoi acasă, la ai săi! Dar nu. Până la urmă intra şi ea, îni chidea încetişor uşa, şi cam pe la jumătatea scării se aşeza în coada grupului compact al celorlalţi, ocupaţi să discute repede şi mărunt între ei: era o mişcare instinctivă care, vreme de cel puţin patruzeci de ani, fusese totdeauna mai puternică decât orice voinţă de a-i rezistă, de a şi-o interzice, în sfârşit, iată-i înăuntru. Însă, rămânând iarăşi ultima (ceilalţi trecuseră deja pragul şi se îndreptau hotărâţi spre bucătărie), se întâmpla adesea ca Ausilia să zăbovească, rătăcind de una singură prin încăperi. Privea în treacăt nenumăratele obiecte atât de cunoscute care le încărcau: dulapurile ticsite de cărţi şi hârţoage împrăştiate

mai peste tot, chiar, şi pe coridoare, până şi-n toalete sau în alte locuri retrase, mobilierul eterogen, mese şi măsuţe având, inevitabil, pe ele lămpi de studiu, stranii, complicate, pânzele vechi, aproape toate-n stare proastă, atârnate pe pereţi lângă fotografii de familie, sau de spital, puse-n rame pu geamuri, etcaetera; repetându-şi plină de amărăciune că între ei, Brondi, şi lumea aceea închisă şi orgolioasă, care o trata aşa cum o trata, n-ar fi fost nicicând posibile un acord adevărat, o altă înţelegere decât de suprafaţă.

De fiecare dată, încă înainte de a-l vedea, şi-l închipuia pe Elia.

În bucătăria largă unde vasele de aramă agăţate de zid aruncau reflexe de văpaie, şi unde, odată terminate călătoriile anuale de vară la Baden-Baden sau la Vichy, în suita ducesei Costabili, se întorcea în fiecare toamnă cu o dorinţănespus de intensă, nespus de imperioasă de reculegere şi de pace, Elia avea să-i apară, peste câteva clipe, stând ca întotdeauna la biroul pus sub fereastra cea mai îndepărtată de uşă, poate tocmai când îşi ridica ochii de pe cărţi, privind afară, dincolo de grădina de legume, dincolo de zidul de incintă ce despărţea grădina de bastioane, dincolo de bastioanele înseşi, pentru ca în final să şi-o oprească, surâzând uşor sub mustaţă, asupra norilor mari, aurii, care ocupau cerul înspre Bologna. Şi era destul să prevadă scena, să şi-l imagineze pe Elia, ca să-şi dea seama, o dată mai mult, că în bucătăria imensă, plină de servitoare, de infirmiere de la spitalul Sant' Anna sau de la clinică, de distinse rubedenii israelite, de copii şi copilaşi veşnic gălăgioşi, dezlănţuiţi adesea în jocuri şi curse năvalnice, unde nici măcar Gemma, cât era de soţie şi stăpână a casei, nu reuşise vreodată să treacă dincolo de zidul invizibil în spatele căruia Elia se izola de tot ceea ce-l înconjura, ea, soră şi cumnată nemăritată – bună exclusiv să tricoteze cu andrelele câte un lucruşor pentru iarnă, cu mănuşi, şosete şi jersee pentru nepoţi –, n-ar fi putut ocupa în niciun caz decât un biet loc mai la o parte, complet subordonat şi secundar. Avea dreptate mama ei care

refuzase întotdeauna să vină-n casa aceea! Sau tatăl şi fraţii ei pe care, când veneau să spargă lemne, era imposibil să-i faci să urce, aşa că, la un moment dat, trebuia să li se ducă mâncarea şi băutura jos, în magazia de lemne, nu, aveau, oare, dreptate să evite orice fel de confidenţă şi de intimitate? Oh, sfântă Fecioară, cită dreptate aveau!

Şi totuşi printre rudele lui Eliaera cineva (convingere pe care anii aveau să i-o întărească treptat Ausiliei) complet diferit de toţi ceilalţi.

Era vorba de tatăl lui Elia, de bietul domn Salomone, care, după ce se căsătorise de trei ori şi avusese doisprezece copii, deşi tare bătrân, văduv pentru a treia oară în perioada căsătoriei lui Elia şi foarte, ataşat de apartamentul închiriat pe strada Vittoria unde trăise peste jumătate de secol, se hotărâse, până la urmă, să-şi urmeze fiul preferat, doctorul, în casa din strada Ghiara: tocmai la timp, de parcă ar fi presimţit că o să moară acolo aproape centenar.

Ce diferenţă era să ai de-a face cu el! E adevărat că şi el era ceremonios; şi el era gata să-şi scoată pălăria şi să facă plecăciuni sau complimente de tot felul. Dar fără nicio umbră de afectare, fără ironie.

Pentru a defini tipul de om, să zicem că se-ntâmpla să întâlnească pe stradă o femeie pe care o cunoştea personal, indiferent că avea o pălărie de doamnă sau un şal de femeie din popor. Imediat, în semn de respect, cu o uşoară nuanţă de admiraţie când era cazul, se lipea complet de zid, sau cobora pur şi simplu de pe trotuar. Deşi era uh practicant extrem de credincios (ei, sigur că da: căsătorindu-se cum se căsătorise, Elia trebuia să-i fi produs, cel puţin la început, o grea durere…), în casă nu discuta niciodată despre religie: nici despre a lui, nici despre a altuia. Se limita să se exprime în dialectul acela deosebit, asemănător celui ferrarez şi totuşi altfel, pentru că era plin de cuvinte ebraice, folosite curent prin părţile străzii Mazzini: şi asta era tot. Numai că, în gura lui, cuvintele ebraice nu mai aveau nimic straniu, nimic

misterios. Dobândeau, cine ştie cum, culoarea veşnicului său optimism, a bunătăţii sale.

Când era rugat, scotea afară din buzunarul lui de vestă un mic ceas de argint, cu cheie, care, la moartea lui, avea să-i revină lui Jacopo, primul născut dintre nepoţi: înainte de a citi ora, îl ducea întotdeauna la ureche, cu o expresie de încântare. Şi adesea, chiar dacă nu i-o ceruse nimeni – fiindcă, deşi omul cel mai blând de pe lume, era un mare patriot – adesea se apuca să povestească delre anii de demult, când Ferrara se afla încă sub Austria şi soldaţi în uniforme albe făceau de gardă în piaţă, în faţa Palatului Arhiepiscopal, cu ditamai baioneta scoasă. Lumea-i privea pe soldaţi cu dispreţ cu ură şi chiar el – admitea – care-atunci, înainte de 161 era destul de tânăr, făcuse câteodată aşa. Dar dacă te gândeai bine – adăuga – ce vină aveau băieţii aceia, săracii de ei, cei mai mulţi boemi şi croaţi, că stau să-l păzească pe cardinalul guvernator? Se ştie doar, când eşti sub arme, trebuie să asculţi. Ordinele nu se discută.

Oricum, cel mai frecvent revenea la Garibaldi, care – o declara fără nicio reţinere – fusese soarele, idolul tinereţii lui. Şi descria vocea Generalului, puternică şi melodioasă ca a celui mai bun dintre tenori, şi tocmai de aceea capabilă să-ţi răscolească sângele, pe care el, Salomone Corcos, pierdut în mijlocul unei mulţimi en. tuziaste, o auzise într-o înstelată noapte de iunie a lui 1863, înălţându-se din balconul palatului Costabili, unde Eroul celor două lumi fusese oaspete o săptămână întreagă.

Se dusese cu Elia – obişnuia, să povestească –, ţinându-l în braţe cât durase discursul: şi aceasta pentru ca fiul său cel mai mic, prea mic spre a-şi putea aminti de o altă noapte extraordinară, cu câţiva ani înainte, când gardul ghetoului fusese doborât de furia poporului, să păstreze întipărită-n minte, de atunci încolo, imaginea Omului blond cu cămaşa roşie, care făcuse Italia. Garibaldi! El ducea-n spate povara unei familii deloc uşoare: numai vreo doisprezece copii! Cu toate acestea

simţea că ar fi fost destul un singur cuvânt al Generalului (totdeauna se bâlbâia puţin când spunea lucruri de acest gen; dar ajuns aici, rămânea aproape fără suflare) şi el, dacă era nevoie, l-ar fi urmat până la capătul lumii. Da, întocmai, până la capătul lumii! – repeta cu ochi strălucitori. Oricine l-ar fi ascultat pe Garibaldi vorbind mulţimilor, ar fi făcut la fel.

Cu Gemma fusese mereu gentil, uman, plin de atenţii. Şi chiar faţă de ea, Ausilia, câtă bunăvoinţă şi politeţe arătase de fiecare dată! De exemplu: când o întâlnea prin casă, ştiind că e din neam de grădinari, o întreba întotdeauna de preţul legumelor: cât mazărea, cât salata, cât cartofii, cât bobul, etcaetera. „Dumneata eşti Ausilia, sora Gemmei”, spunea: şi părea grozav de mulţumit – fiindcă memoria, explica surâzând şi ciocănindu-şi fruntea cu degetul, de la o vreme încoace îi c-m juca feste – că-şi amintise singur.

Dar mai era un lucru, în afară de cârlionţii albi, strălucitori ca mătasea, şi de nasul mare, caracteristic, de care-şi amintea în mod deosebit. Era mirosul ce emana din hainele lui.

Amestec de vag parfum de citrice, de fin veşted şi de grâu, era acelaşi miros pe care, răsfoind unele cărţulii de credinţă ebraică, aduse de el în casa din strada Ghiara în vederea unei „eventuale” distribuiri în rândul invitaţilor la cele două cine succesive de Paşti, îl simţise întotdeauna înălţându-se din vechile pagini indescifrabile, ilustrate cu gravuri albăstrii, un pic decolorate, care reprezentau, după cum se putea citi în italiană sub fiecare, cele zece plăgi ale Egiptului, pe Moise dinaintea faraonului, trecerea Mării Roşii, căderea manei, Moise, pe culmea muntelui Sinai stând de vorbă cu Tatăl cel Veşnic, adorarea viţelului de aur: şi aşa mai departe, până i se dezvăluia lui Iosif Pământul Făgăduinţei. Redingota lui Elia nu mirosise niciodată a altceva decât a sublimat şi a acid fenic. În schimb, din hainele şi din toată persoana lui Salomone Corcos se desprindea o mireasmă care, deşi era diferită, te ducea cu gândul la cea de tămâie.

Puse într-un dulap din aşa-zisul salon bun – o cameră mare, veşnic în penumbră, cu vederea spre strada Ghiara, unde nimeni nu punea vreodată piciorul –, cărţuliile pascale impregnaseră încet-încet cu mirosul lor nu numai mobila, ci tot locul. Într-o asemenea măsură, încât ea, ori de câte ori se ducea să se închidă acolo, rămânând, apoi, ore-ntregi în întuneric, cu gândul la ale ei (continuase să se servească de salonul cel bun ca de o ascunzătoare şi după moartea Gemmei în 1926, când venise să locuiască împreună cu Elia pentru a conduce gospodăria şi chiar după deportarea lui Elia în Germania în toamna lui ’43…), încerca mereu senzaţia că bietul domn

Salomone era şi el prezent în carne şi oase între cei patru pereţi. Ca şi cum ar fi fost încă pe lume şi ar fi stat lângă ea, respirând tăcut.

VI

Dragostea era altceva – se gândea Ausilia – nimeni nu putea s-o ştie mai bine ca ea.

Era ceva crud, atroce, ceva ce se cerea iscodit de la distanţă; sau visat cu pleoapele lăsate.

Şi într-adevăr, tainicul sentiment care o ţinuse încă de la început, fără să şi-o fi mărturisit vreodată, atât de legată de Elia, încât s-o oblige toată viaţa la o prezenţă continuă, fatală, indispensabilă, sentimentul acesta nu fusese niciodată izvorul celei mai mici bucurii, nu, hotărât nu, din moment ce, de fiecare dată când intra în bucătăria mare a casei de pe strada Ghiara, unde el întârzia studiind lângă fereastra din colţ, până la ora cinci (studia şi părea să nu observe nimic: dar poate că, în realitate, nimic din ceea ce merita să fie notatnu scăpa ochilor lui extrem de negri, pătrunzători, scrutători…), ea. simţea nevoia să evite privirea calmă care, la intrarea ei, se înălţase pentru o clipă de pe carte, şi să invoce, întru apărare, imaginea bună şi gentilă a lui Salomone Corcos.

Privirea lui Elia! Era exclus să-i scape ceva. Şi totuşi, parcă nu vedea nimic…

În noaptea faimoasă în care se logodise cu Gemma (fusese în august 1888), întorcându-se acasă la o oră târzie

şi trecând, în vârful picioarelor prin faţa uşii de ia dormitorul tatălui său, se oprise un moment, şovăind dacă să intre sau nu. Gata cu dintele, gata şi cu durerea – îşi spusese până la urmă. Poate era mai bine să-şi informeze tatăl imediat, despre toate.

— Pe unde mi-ai umblat, pentru numele lui Dumnezeu? strigase deodată bătrânul dinăuntru, mai înainte ca el să fi apucat să apese pe clanţă. Ştii că n-am reuşit să-nchid ochii?

Vorbele tatălui şi mai ales tonul plângăcios al glasului îl determinaseră să-şi schimbe ideea. Urcând în camera lui, o cameră micuţă ce da spre acoperişuri, primul lucru pe care-l făcuse fusese să meargă să deschidă larg fereastra şi să privească afară. Şi dându-şi seama că era deja revărsatul zorilor (în casă niciun zgomot, oraşul adormit la picioarele lui, departe, vârful unuia din cele patru turnuri ale Castelului atins uşor de o lumină trandafirie), hotărâse brusc, nu numai să renunţe la somn, dar să se apuce fără nicio zăbavă de studiu.

Ştiinţa – îşi spunea-n timpul acesta în sine. Nu era, în fond, ştiinţa misiunea lui?

Chiar el îi povestise toate acestea „nesilit de nimeni, câteva decenii mai târziu – îşi amintea Ausilia – la sfârşitul uneia din obişnuitele lor cine în doi, în bucătărie.

Sta de cealaltă parte a mesei, cu faţa luminată din plin de candelabrul central; şi, în timp ce vorbea, cu un zâmbet ironic abia perceptibil sub mustăţile mari şi foarte albe, părea s-o privească.

Dar o vedea în realitate? O vedea într-adevăr?

Hotărât lucru, ochii lui aveau o expresie tare ciudată în momentul acela, biata, sărmana Gemma! Ca şi cum, începând de a doua zi dimineaţă, după seara în care-i promisese surorii ei că o ia în căsătorie, aşa avea să privească totdeauna lucrurile şi oamenii.: de sus şi, într-un fel, de undeva din afara timpului.

O PLACĂ MEMORIALA PE STRADA MAZZINI

„Et *ai vu quelquefois ce que l'homme a cru voir*."[6]

6 Şi am văzut uneori ceea ce omul a crezut că vede (fr.).

RIMBAUD

I

Când, în august 1945, Geo Josz, singurul supravieţuitor din cei o sută optzeci şi trei de membri ai Comunităţii israelite deportaţi de nemţi în toamna lui ’43, şi pe care cei mai mulţi îi considerau, nu fără motiv, exterminaţi până la unul de o bună bucată de vreme în camerele de gazare, îşi făcu apariţia în Ferrara, la început nimeni din oraş nu-l recunoscu.

Ca să fim drepţi, nici măcar nu-şi aminteau cine este. Numai dacă nu era cumva – adăugau unii cu îndoială – dacă nu era cumva unul din fiii lui Angelo Josz, binecunoscutul negustor angrosist de ţesături, care, deşi fusese distins pentru merite patriotice (aşa suna motivaţia decretului din ’39 care-l ferea de discriminare; şi, la urma urmei, fusese uman din partea răposatului cons, ul Bolognesi, secretar federal la Ferrara pe vremea aceea, şi, în continuare, foarte bun prieten cu’ bătrânul Josz, să folosească, în amintirea expediţiilor fasciste de pedepsire la care participaseră amândoi în tinereţe, un limbaj atât de generic), nu reuşise, totuşi, să evite pentru el şi familie marea razie de peste cinci ani.

Da, unul din – băieţii aceia retraşi – începu să-şi amintească ţuguindu-şi bubele şi încreţindu-şi fruntea – să fi fost cam vreo zece, care, după ce fuseseră siliţi încă din ’38 să rupă orice legătură de studii cu foştii lor colegi de şcoală, şi, în consecinţă, să nu-i mai frecventeze nici acasă, nu se mai arătaseră decât rar, şi atunci cu nişte feţe aşa de ciudate, speriate, sălbatice şi sfidătoare totodată, încât oamenii care le vedeau din când în când în fugă, aplecate pe ghidonul unei biciclete gonin4 cu viteză pe Giovecca, sau pe bulevardul Roma, preferau, tulburaţi, să le uite.

Dar lăsând aceasta la o parte: cine l-ar fi putut recunoaşte pe omul de o vârstă nedefinită, atât de gras că părea umflat, cu un *kolbak* din blană de miel pe capul ras, îmbrăcat într-un fel de combinaţie din toate uniformele militare cunoscute şi necunoscute în momentul acela, pe copilul de acum şapte ani sau pe adolescentul nervos, slab

şi dezorientat din ’43? Şi dacă existase într-adevăr un Geo Jasz; dacă făcuse şi el parte din cortegiul celor o sută optzeci şi trei de năluci înghiţite de Buchenwald, Auschwitz, Mauthausen, Dachau etcaetera, cum era posibil ca numai el să se întoarcă de adolo şi să se prezinte, ce-i drept cam bizar îmbrăcat, dar, în orice caz, viu şi gata să povestească despre sine şi despre ceilalţi care nu se mai întorseseră şi, în mod cert, nici nu aveau să se mai întoarcă vreodată? După atâta timp, după atâtea suferinţe care-i loviseră oarecum pe toţi, fără deosebire de convingeri politice, avere, religie sau rasă, ce mai voia şi individul ăsta tocmai acum? Până şi inginerul Cohen, preşedintele Comunităţii israelite, care, abia întors din Elveţia, voise să le dedice celor dispăruţi o placă mare de marmură, ce se ivi în curând strălucitoare, enormă şi dură pe faţada din cărămidă roşie a Templului (fireşte că trebui apoi refăcută, spre satisfacţia celor ce-i reproşaseră inginerului această grabă a comemorării: fiindcă rufele murdare – însăşi iubirea de patrie te-nvaţă! – pot fi spălate întotdeauna şi fără scandal…), până şi el ridicase la început o grămadă de obiecţii, într-un cuvânt, nu voise să ştie. *i*

Dar să procedăm în ordine şi să ne oprim mai întâi un moment la episodul plăcii comemorative fixate pe faţada Templului israelit din imprudenta iniţiativă a inginerului Cohen: episod de la care porneşte, de fapt, istoria reîntoarcerii lui Geo Josz la Ferrara.

Povestită acum, scena s-ar putea să pară puţin credibilă. Ca să te îndoieşti, este suficient să ţi-o imaginezi desfăşurându-se pe fundalul atât de obişnuit, atât de familiar al străzii Mazzini (nici măcar războiul n-o atinsese: parcă spre a demonstra că nimic nu i se poate întâmpla vreodată!): respectiv străzii care, plecând. din Piazza delle Erbe şi mărginind fostul cartier al ghetoului – cu capela lui San Maurelio la început, intrândurile înguste ale străzilor Vignatâgliata şi Vittoria, pe la jumătate, faţada din cărămidă roşie a Templului israelit puţin mai încolo, plus, pe tot parcursul, de o parte şi de alta, şirurile compacte

ale nenumăratelor depozite, prăvălii şi prăvălioare –, stabileşte un fel de legătură între nucleul medieval al Ferrarei şi partea renascentistă şi modernă a oraşului.

Strada Mazzini se deschidea goală, pustie, intactă, cufundată în strălucirea şi liniştea amiezii de august, o linişte întreruptă arar de ecourile unor împuşcături îndepărtate. Aşa îi apăruse şi tânărului muncitor cocoţat, pe o mică schelă, cu un coif din hârtie de ziar pe cap, care se apucase, de pe la unu şi jumătate, să trebăluiască în jurul unei plăci mari de marmură ce trebuia fixată la o înălţime de doi metri pe faţada din cărămidă prăfuită a sinagogii. Fiinţa lui de ţăran, obligat să se urbanizeze din pricina războiului şi să devină zidar improvizat (simţea cum îl pătrunde încet-încet un sentiment de singurătate şi o uşoară spaimă: pentru că era vorba de o placă memorială, deşi el se ferise cu grijă să-şi oprească ochii asupra celor scrise pe ea!) fusese încă de la început înghiţită de lumină, nu izbutise să anuleze acel gol al orei şi al locului. Nu izbutise să anuleze golul acesta nici micul grup de trecători viu colorat, ce se oprise în diverse poziţii pe strada din spatele lui, umplând-o treptat, fără ca el, în aparenţă, să observe ceva.

Primii care se opriseră fuseseră doi tineri: doi partizani ochelarişti şi bărboşi, cu pantalonii până la genunchi, basmaua roşie la gât, puşca automată în bandulieră: studenţi, domnişori de la oraş – se gândise tânărul ţăranzidar, auzindu-i vorbind şi trăgând cu coada ochiului spre ei. Peste puţin li se adăugase un preot, înfruntând vajnic căldura în sutana lui neagră, cu mânecile suflecate dând la vedere nişte antebraţe albe şi păroase; pe urmă, un burghez cam de şaizeci de ani, cu o bărbuţă căruntă, un aer rătăcit, o cămaşă descheiată, lăsând să se vadă pieptul slab şi mărul lui Adam zvâcnind neliniştit. Care burghez, după ce începuse să citească încet, cu jumătate de glas ceea ce scria, probabil, pe placă – nume şi iar nume –, la un moment dat se întrerupse exclamând cu emfază: „O sută optzeci şi trei din patru sute!”: ca şi cum toate acele nume şi cifre ar fi putut să-l privească în chip

direct şi pe el, Podetti Aristide, din Bosco Mesola, aflat din întâmplare la Ferrara şi neavând intenţia să rămână nicio zi în plus faţă de cele necesare, preocupat cum era doar de munca lui şi de nimic altceva. Evrei, ăuzea spunându-se-n jur de către un număr crescând de persoane. O sută optzeci şi trei de evrei deportaţi în Germania şi morţi acolo în chipul bine cunoscut, din cei patru sute câţi trăiau la Ferrara înainte de război. Totul limpede. Însă, o clipă. Întrucât cei o sută optzeci şi trei fuseseră predaţi nemţilor de către fasciştii din Salo, în cazul că aceşti *tupin* într-o bună zi veneau iar la putere (nimic mai uşor, în aşteptarea revanşei, decât să bată străzile încă de acum, poate chiar cu basmaua roşie la gât!) nu era mai bine să se prefacă omul că habar n-are cine mai erau şi evreii ăştia? Ehe, fasciştii! De unde să ştii că atunci când ar fi sosit momentul, la fel de iute cum găsiseră, la venirea americanilor, găurile în care să se dea la fund, n-aveau să ţâşnească iar la lumină, în uniformele lor de culoarea şobolanului, cu capul de mort pe fesuri şi stindarde! Nju, nu: dat fiind aerul care plutea în jur, cu cât omul ştia mai puţine de evrei şi de neevrei şi, în general, de toate, cu atât era mai câştigat.

Şi bietul băiat, întors cu încăpăţânare cu spatele la soare, era atât de hotărât să nu ştie de nimeni şi de nimic – pentru el era destul să muncească, altceva nu-l mai interesa –, atât de plin de neîncredere faţă de oricine, atât de închis în dialectul lui aspru, din deltă, încât, la un moment dat, simţind cum îi atinge glezna cineva („Geo Josz?”, zicea între timp o voce batjocoritoare), se răsuci înfuriat la culme.

În faţa lui se afla un om scund, îndesat, cu o căciulă ciudată de blană îndesată până peste urechi. Arăta cu braţul ridicat spre placa din spate. Ce gras era! Părea un înecat umflat de ape. Totuşi, nu, nu era de temut: râdea, evident ca să-i câştige simpatia.

— Geo Josz? repetă, arătând întruna spre placă: dar acum sérios.

Începu iar să râdă. Însă imediat, căindu-se parcă şi

presărându-şi discursul cu numeroşi „vă rog”, după moda germană (se exprima cu o eleganţă salonardă: şi Podetti Aristide, pentru că lui i se adresa, îl asculta cu gura căscată), declară că-i displace, „credeţi-mă”, să strice totul cu intervenţia lui, care, era gata s-o recunoască, avea toate caracteristicile unei *gaffe.* Ei, da – suspină – placa va trebui refăcută, dat fiind că acel Geo Josz, cui îi era, printre alţii, dedicată, nu era altul decât el, el în carné şi oase. În afară de cazul că (şi, între timp, îşi rotea împrejur ochii. albaştri, parcă spre a reţine o imagine a străzii Mazzini, din care să fie exclus micul cerc de persoane ce se strânsese mut în jurul lui), în afară de cazul că onoratul comitet de organizare a funeraliilor, acceptând faptul ca pe o sugestie a destinului, nu renunţa cu totul la ideea unei plăci comemorative. Care – rânji –, deşi oferea, într-adevăr, pusă-n locul acela cu o circulaţie intensă, avantajul indubitabil de a fi citită aproape obligatoriu („însă, dumneavoastră, dragă prietene, nu ţineţi cont de praf; peste câţiva ani, puteţi fi sigur, nimeni n-o să mai observe ceva!”), avea un grav inconvenient, acela de a altera într-un mod inacceptabil faţada atât de modestă, atât de demnă a „dragului şi bătrânului nostru Templu”: unul din puţinele lucruri rămase, slavă cerului, la fel ca „mai înainte”, pe care („... da, dragă prietene, o spun şi pentru dumneavoastră care-mi închipui că nu sunteţi israelit)...”) cineva încă mai putea conta în Ferrara.

— Ar fi ca şi cum v-ar Obliga cineva, cu faţa şi cp mâinile pe care le aveţi, să vă puneţi, ştiu eu, smokingul, conchise.

Şi spunând acestea, îşi arăta propriile sale mâini, neînchipuit de bătătorite; dar cu dosul atât de alb, încât cele cinci cifre precedate, de litera J. ale unui număr matricol tatuat pe pielea flască, parcă fiartă, puţin mai sus de încheietură, puteau fi citite clar.

Aşa apăru, deci, Geo Josz în Ferrara, palid şi umflat, ca şi cum ar fi răsărit din cine ştie ce adâncuri acvatice (ochii de un albastru apos, priveau cu răceală de jos în sus, de la picioarele micii schele; deloc ameninţători, ci, mai

degrabă, ironici şi amuzaţi).

Venea de tare departe, Geo Josz: de mult mai departe decât venea în realitate. Şi când se aflase, deodată, în oraşul unde se născuse…

Lucrurile se petrecuseră aproximativ în felul următor.

Autocamionul militar la bordul căruia făcuse doar câteva ore de la Passo del Brennero la Val Padana nici nu se desprinsese bine de bacul de la Pontelagoscuro, că şi pornise să urce lent pe malul drept al Padului. Şi odată ajuns în vârf, după o ultimă opintire aproape îndărătnică, în faţa privirilor lui se deschise imensa câmpie a copilăriei şi adolescenţei. Acolo jos, aşezată un pic mai la stânga, ar fi trebuit să fie Ferrara. Dar era Ferrara – Geo Josz se întrebase imediat şi-l întrebase şi pe şoferul de lângă el –, era chiar Ferrara poligonul acela masiv din piatră de un roşu-închis, ajuns să semene, dacă n-ar fi fost cele patru turnuri ale castelului d’Este ce răsăreau aeriene, ireale, drept în mijloc, cu un mare fier de călcat strivind cu o lugubră inerţie verdele câmpului? Şi dacă de Ferrara era vorba – continuase raţionamentul pentru sine – ce se-ntâmplase cu bătrânii arbori, mari şi luminoşi, al căror dublu şir se înălţa odinioară pe coama zidurilor urbane, acoperindu-le mai mult sau mai puţin pe toată lungimea lor? Autocamionul se apropia iute de oraş şi, accelerând pe ultima porţiune de asfalt în linie dreaptă, rămasă intactă, parcă se prăvălea din înălţime peste el: prin breşele largi, deschise ici-colo în bastioanele sfărâmate, se puteau zări străzi şi pieţe, distruse într-un asemenea hal de bombardamente, că deveneau aproape de nerecunoscut. Nu trecuseră decât doi ani de când fusese deportat. Dar erau doi ani care contau cât douăzeci, sau cât două sute.

Se întorsese când nu-l mai aştepta nimeni. Şi acuma ce voia?

Pentru a face faţă cu calmul cuvenit unor întrebări de acest gen, poate că era nevoie de alte vremuri şi, mai ales, de alt oraş.

În orice caz, era nevoie de oameni mai puţin îngroziţi decât distinşii domni care, azi ca şi ieri, dădeau tonul

opiniei publice locale (în numărul lor intrau ca de obicei profesioniştii notorii, avocaţi, medici, ingineri, ca de obicei marii negustori, ca de obicei bogaţii proprietari de pământuri: dacă-i luai unul câte unul, nu erau mai mult, de treizeci...): numai oameni care, întrucât până-n iulie ’43 făcuseră parte din cee a ce, în sens larg, se putea numi pătură conducătoare din oraş, şi, în septembrie acelaşi an, fuseseră constrânşi să „adere” la defuncta Republică din Salo de trei luni încoace aveau impresia că văd pretutindeni tot soiul de uneltiri şi de curse.

E adevărat – admiteau – primiseră carnetul, blestematul carnet de adeziune la Republica din Salo? Însă o făcuseră din datorie civică, din pură iubire de Patrie. Şi nu mai înainte de ziua fatală de 15 decembrie 1943 când fuseseră împuşcaţi în plin centru unsprezece ferrarezi şi se declanşase în toată Italia acea luptă fratricidă care niciodată n-o să fie deplânsă îndeajuns. E uşor să spui vorbe mari. Fapt este că văzuseră cu ochii lor trupurile nefericiţilor ciuruiţi de gloanţe în faţa porticului cafenelei „Della Borsa”, unde rămăseseră expuse o zi întreagă, răsturnate ca nişte baloturi în zăpada fleşcăită, sub supravegherea a zece militari cu ditamai puşca mitralieră sub braţul stâng!

Dar revenind la tânărul Josz – continuau ridicând capul şi umflându-şi pieptul sub haina la a cărei butonieră puseseră, în locul semnului distinctiv bine cunoscut, orice fel de decoraţie disponibilă – ce sens avea îndârjirea lui de a purta, în ciuda zăpuşelii de la mijlocul lui august, căciuloiul de blană? Şi rânjetul lui continuu? în loc să se comporte aşa, ar fi făcut mai bine să explice cum de era atât de gras. Dat fiind că nimeni nu auzise vreodată vorbindu-se mai înainte de un edem *al foamei* (era evident, o minciună gogonată, pusă-n circulaţie, după toate probabilităţile, chiar de el, principalul interesat!), grăsimea lui putea să însemne două lucruri: ori că în lagărele de concentrare germane nu se suferea de acea teribilă lipsă de hrană, cum susţinea propaganda, ori că reuşise, numai el ştie cu ce preţ, să se bucure de un

tratament aparte, privilegiat. Deci să stea-n banca lui, mă rog frumos, să se potolească odată cu sâcâiala asta. Cine caută paiul din ochiul altuia, să se gândească mai bine la vestita bârnă, etcaetera.

Şi ce să mai zicem de ceilalţi – ca să fim drepţi, o minoritate – care rămâneau încuiaţi în case, trăgând cu urechea la cele mai mici zgomote de afară, imaginea însăşi a fricii şi a urii?

Printre ei erau cei ce se oferiseră să prezideze, cu eşarfa tricoloră în diagonală peste piept, licitaţiile publice ale bunurilor sechestrate Comunităţii israelite, inclusiv mobilierul – candelabrele de argint şi toate celelalte – ale celor două sinagogi suprapuse din Templul de pe strada Mazzini, cea de rit german şi cea de rit italian; şi cei care, punându-şi peste părul alb tichia lugubră a Brigăzilor Negre, făcuseră pe judecătorii în cadrul unor tribunale extraordinare, vinovate de multe pedepse capitale; cetăţeni, altfel, aproape întotdeauna respectabili, care înainte nu dăduseră niciun semn că s-ar interesa de politică în mod deosebit, ba chiar, în majoritatea cazurilor, duseseră o viaţă în general retrasă, dedicată familiei, profesiei, studiilor… Ei bine, se temeau pentru ei înşişi într-o asemenea măsură, le era o asemenea frică să nu fie chemaţi pe neaşteptate să plătească, poate chiar cu viaţa, pentru faptele lor, încât şi dacă Geo Josz n-ar fi cerut altceva decât să trăiască, să reînceapă să trăiască (şi, ce să mai vorbim, era cel mai mic lucru la care te puteai aştepta de la el), până şi în faţa unei cerinţe atât de simple, de elementare, s-ar fi simţit ameninţaţi personal. Gândul că, într-o noapte sau alta, unul din ei ar fi putut fi ridicat pe tăcute de „roşii”, şi apoi măcelărit în cine ştie ce colţ de câmpie, gândul acesta cumplit era o tortură permanentă, chinuitoare. Să iasă basma curată, să scape nepedepsiţi. Trebuiau să reuşească. Orice-ar fi.

Şi măcar dacă epava asta nenorocită – răbufneau ei – s-ar fi hotărât odată să piară din ochii lor, să se mute din Ferrara!

Fără să-i pese că partizanii, ce luaseră locul

comandamentului Brigăzii Negre, foloseau casa din strada Campofranco, aflată încă pe numele tatălui său şi, deci, acuma a lui şi numai a lui, drept cazarmă şi închisoare, îşi tot plimba pe acolo mutra aducătoare de nenorociri: în scopul destul de clar de a pune paie pe foc, făcând să crească furia celor care, mai devreme sau mai târziu, aveau să treacă la lichidarea tuturor socotelilor. Oricum, era scandalos că noile autorităţi răbdau o asemenea stare de lucruri. Era inutil să recurgi la prefect, doctorul Herzen, instalat în funcţie a doua zi după aşa-zisa Eliberare de către C.L.N. al cărui preşedinte clandestin devenise imediat după evenimentele din decembrie ’43: dacă era adevărat, după cum era, că listele de proscripţie erau revizuite mereu, în cadrul unor şedinţe secrete, noaptea, în biroul lui de la Castel. Ehei, îl cunoşteau ei bine pe individul ăsta care în ’39 sev lăsase zvârlit afară ca un gunoi, fără să sufle, din fabrica de încălţăminte pe care o avea şi o administra personal, la vreo doi kilometri pe drumul spre Bologna, cam pe lângă Chiesuol del Fosso, şi care, mai târziu, în cursul războiului, se prefăcuse într-un morman de dărâmături! Cu capul său pe jumătate chel, cum îi sta bine unui demn tată de familie, cu veşnicul său zâmbet ce-i da la iveală dinţii de aur, cu lentilele sale groase de miop montate în ramă de baga, prezenta aspectul inofensiv caracteristic (lăsând la o parte spinarea dreaptă, extrem de ţeapănă, care era, parcă, înşurubată în şaua inseparabilei biciclete: o spinare care se potrivea aşa de bine cu numele lui de evreu de origine germană...) al tuturor persoanelor într-adevăr de temut. Dar Curia arhiepiscopală? Şi administraţia guvernatorului englez? Nu era, oare, acesta, din păcate, semnul vremurilor care, până şi prin părţile lor, nu găsea alt răspuns în afara unor suspine de dezolată solidaritate sau, şi mai rău, a unor zâmbete încurcate şi batjocoritoare totodată?

Dar cu frica şi ura nu se discută. Dacă, dimpotrivă, şi-ar fi dat cât de cât osteneala să înţeleagă ce se petrecea-cu adevărat în sufletul lui Geo Josz, ar fi fost suficient să se-ntoarcă la momentul primei lui apariţii inopinate în

Ferrara: mai precis, la urmarea acelei scene unice când, exact lângă intrarea Templului israelit de pe strada Mazzini, ceva îl împinsese la un moment dat să-şi întindă mâinile spre a fi examinate de privirea speriată a unui tânăr muncitor.

Presupun că vă reamintiţi de burghezul de circa şaizeci de ani, cu bărbuţa rară, căruntă şi gâtul slab, care se oprise printre cei dintâi sub placa memorială comandată de inginerul Cohen, şi, apoi, făcuse un fel de comentariu („O sută optzeci şi trei din patru sute!", strigase pe un ton de mândrie), cu un glas ţipător.

Când, după ce asistase în tăcere, împreună cu ceilalţi, la tot ce se întâmplase în minutele următoare, îşi croi drum cu coatele prin micul grup şi se aruncă de gâtul omului cu *kolbak,* sărutându-l zgomotos pe obraji, acesta din urmă, cu antebraţele goale încă întinse înainte, se limită să-i spună extrem de rece: „Dragă unchiule Daniele, era mai să nu te recunosc, cu bărbuţa asta ridicolă". Frază ce ar fi trebuit privită ca revelatoare încă de atunci. Şi nu numai în privinţa gradului de rudenie dintre cei doi, bătrânul şi tânărul, dezvăluit celor prezenţi, ci, în general, în prezenţa suferinţei acute, profunde pe care Geo Josz o încercase încă de la început faţă de toate semnele din Ferrara care-i vorbeau de timp şi de schimbările petrecute, chiar şi cele mai mici.

Şi mai departe:

—De ce barba asta?

—Credeţi că vă stă bine cu barbă?

Observa cu ochi critic, ţâţâind din buze, bărbile de toate felurile şi mărimile, care după război deveniseră la fel de obişnuite ca şi actele false: de parcă numai şi numai la ele îi era gândul. Dar era limpede că nu atât cu bărbile avea ce avea, ci cu tot restul, cu toate celelalte.

În imediata apropiere şi în interiorul celei ce fusese înainte de război casa Josz, în pragul căreia, în aceeaşi după-amiază, se prezentaseră unchiul şi nepotul, circulau multe asemenea bărbi; ceea ce avea darul să-i dea palatului scund din cărămidă roşie aparentă, atât de lung

încât acoperea aproape în întregime una din laturile liniştitei străzi Campofranco, cu zveltul lui turn ghibelin, un aer aspru, milităresc, evocându-i mai degrabă pe vechii proprietari ai imobilului, marchizii Del Sale, de la care-l cumpărase Angelo Josz, în ’910, cu câteva mii de lire, şi în niciun caz pe el, angrosistul de ţesături, evreu, deportat în Germania împreună cu soţia şi copiii.

Poarta de la stradă era larg deschisă. În faţa ei, aşezaţi pe treptele de la intrare, cu puşca automată între picioarele goale, sau tolăniţi pe scaunele unui *jeep* oprit lângă zidul înalt de vizavi, ce mărginea o grădină particulară vastă şi luxuriantă, leneveau vreo duzină de partizani. Alţii, într-un număr şi mai mare, purtând pe chip amprenta energiei şi hotărârii, cu fascicole voluminoase sub braţ, se vânturau de colo până colo, în ciuda căldurii din toiul acelei după-amiezi. Astfel, între strada jumătate-n umbră şi jumătate-n soare şi porticul spart al vechiului palat aristocratic era un du-te-vino intens, vesel, viu, în deplină armonie cu ţipetele rândunicilor care zburau jos, aproape atingând pavajul, şi cu ţăcănitul maşinilor de scris, ce ieşea neîntrerupt prin grilajele de fier enorme, bombate, ale ferestrelor de la parter.

Ciudata pereche – unul înalt, slab, agitat, celălalt gras, greoi, transpirat – pătrunse sub portic, atrăgând imediat atenţia celor prezenţi: în cea mai mare parte oameni înarmaţi, cu barba şi părul mari, cum era moda, aşteptând pe nişte banchete grosolane, dispuse de-a lungul pereţilor laterali. Făcură roată-n jur; şi Daniele Josz, care ţinea, evident, să-i demonstreze nepotului că se simte la el acasă acolo, în prezenţa noilor locatari, începuse să răspundă cu bunăvoinţă la întrebări, în contul său şi al tovarăşului său.

Cât despre Geo Josz, el fixa unul câte unul chipurile sangvine, bronzate, care-l strângeau ca-ntr-un cleşte, ca şi cum ar fi vrut să descopere prin bărbi, sub ele, cine ştie ce secrete, să observe cine ştie ce infirmităţi.

— Ehe, nu mă duceţi voi pe mine! spunea zâmbetul lui.

Dându-şi seama, la un moment dat, în urma unei ocheade a cărei semnificaţie era lipsită de orice echivoc „că dincolo de grilajul porticului, chiar în mijlocul grădinii destul de strâmte, părăginite, întunecoase, se înălţa încă, mândră şi strălucitoare, o imensă magnolie, parcă se însenină. Dar fu chestiune de o clipă. Fiindcă puţin mai târziu, deasupra, în biroul tânărului secretar provincial al A.N.P.I. (acelaşi care, peste vreo doi ani, avea să devină cel mai remarcabil deputat comunist din Italia: atât de amabil, politicos, liniştitor, încât, dat fiind că provenea dintr-una din cele mai bune familii burgheze din

Ferrara, familia Bottecchiari, şi în plus, mai era şi burlac, suspinau după el o mulţime de domnişoare nemăritate de prin partea locului), iată-l făcând, pentru a doua oară în ziua aceea, bizara observaţie:

— Ştiţi că nu vă stă deloc bine cu barbă?

Şi totuşi, în ciuda îngheţului care coborî brusc asupra unei conversaţii care până atunci, datorită în primul rând bunelor oficii ale unchiului Daniele, nu fusese lipsită de cordialitate, în cursul căreia viitorul deputat dăduse dovada că nu observă acel „Dumneavoastră” al interlocutorului, insistând într-un afectuos „tu”, ca între oameni de aceeaşi vârstă şi tovarăşi, dacă nu de partid, oricum aflaţi de partea aceleiaşi cauze, dintr-odată în momentul acela reieşi limpede motivul care-l adusese-n vizită (eh, de-ar fi putut asista la scenă toţi cei care în zilele succesive aveau să adune atâtea suspiciuni inutile pe socoteala lui!).

Casa aceea – spunea privirea lui care, mutându-se între timp spre dactilografă, devenise deodată atât de ameninţătoare încât fata, tresărind, se oprise din bătut –, casa aceea unde ei, roşii, se instalaseră aidoma *celorlalţi,* celor negri, era a lui, nu-şi aduceau aminte? În baza cărui drept puseseră stăpânire pe ea? Să aibă, aşadar, grijă cum vorbesc, atât dumneaei, secretara cea graţioasă, cât şi dumnealui, simpaticul şi bravul şef de partizani, aşa de hotărât, în bunătatea lui, să reînnoiască lumea. Cam ce le trecea prin minte? Că el ar putea accepta să locuiască într-

o singură cameră din tot palatul? Dacă asta le trecea prin minte, dacă erau dispuşi să-i propună, pentru a-l îmbuna, chiar camera unde stăteau acum de vorbă – desigur, cea mai bună din toate punctele de vedere, deşi probabil cineva folosise unele bucăţi din pachet în loc de lemne de foc –, în cazul acesta se înşelau amarnic.

Degeaba cântau ei frumos, în stradă:

Şuieră vântul, urlă furtuna, încălţările-s sparte, dar mergem înainte.

Nimic, nici pomeneală: casa era a lui, să nu-şi facă iluzii. Trebuiau să i-o restituie integral. Şi cât mai repede.

Aşteptând ca imobilul din strada Campofranco să reintre în proprietatea sa efectivă şi integrală, Geo Josz păru să se mulţumească, pentru moment, cu o singură cameră. Respectiv, să fie doar oaspete şi atât.

În realitate, era vorba mai degrabă de-un fel de grânar, situat în vârful turnului crenelat ce domina casa, la care ajungeai căţărându-te pe o scară cu cel puţin o sută de trepte, de unde, apoi, pe o altă scăriţă de lemn roasă de carii, dădeai direct într-o cămară, folosită pe vremuri ca ascunzătoare perfectă. Geo însuşi vorbise despre acel „cotlon”, pe tonul dezgustat al omului ce se resemnează la tot ce e mai rău. Cât despre cămara de sub grânarul propriu-zis – adăugase – date fiind împrejurările, se putea dovedi utilă. De pildă, putea să-l aranjeze acolo pe unchiul Daniele, care nici el – şi râsese silit – nu avea încă o locuinţă stabilă. Aşa că, decât nimic, mai bine…

Însă deveni repede evident că de la înălţimea aceea, Geo putea urmări, printr-o fereastră largă, tot ce se petrecea atât în grădină, cât şi pe strada Campofranco. Şi cum nu ieşea aproape niciodată din casă, petrecându-şi probabil ore-n şir ca să privească peisajul vast al acoperişurilor din olane negricioase, al grădinilor de zarzavat şi al câmpiilor verzi ce se întindea la picioarele lui (o panoramă care trebuia să i se pară nesfârşită, acum, când nu’mai era limitată de uriaşii arbori de pe zidurile oraşului), prezenţa lui continuă ajunse în scurt timp, pentru ocupanţii etajelor inferioare, un gând nesuferit,

sâcâitor. Încă din epoca Brigăzii Negre, pivniţele casei Josz, dând toate în grădină, fuseseră folosite ca închisori secrete, şi în oraş, chiar după Eliberare, continuau să circule pe socoteala lor poveşti sinistre. Dar acum, supuse fiind, după toate aparenţele, controlului perfid al oaspetelui din turn, era clar că nu mai puteau sluji justiţiei sumare şi clandestine căreia se gândiseră iniţial să le destineze. Cu Geo Josz instalat în acel soi de observator, nu mai aveau linişte nici măcar o clipă, nici măcar noaptea: fiindcă lampa cu petrol pe care o ţinea aprinsă de la lăsatul serii până-n zori – lumina ei slabă se zărea răzbătând prin geamuri – lăsa să se presupună că era veşnic treaz, veşnic la pândă. Să fi fost ora două sau trei în dimineaţa imediat următoare serii în care Geo Josz apăruse pentru prima dată în strada Campofranco, când Nino Bottecchiari, ce rămăsese la birou până târziu şi, în sfârşit, se pregătea să-şi ofere un pic de odihnă, ieşind în stradă, îşi ridică din întâmplare ochii spre turn. „Aveţi grijă!”, avertiza lumina lui Geo, suspendată-n văzduh sub cerul înstelat. Şi tânărul viitor deputat se urcă în *jeep* oftând, reproşându-şi cu asprime consimţământul dat cu o uşurinţă vinovată, dar, în acelaşi timp, pregătindu-se, ca un bun politician, să ţină cont de noile circumstanţe de fapt.

În plus, era posibil ca la orice oră din zi să te pomeneşti cu el pe scări sau sub portic, cum începu să facă în scurtă vreme: trecând prin faţa partizanilor aflaţi în permanenţă acolo, îmbrăcat într-un costum burghez impecabil din gabardină de culoarea măslinei, cu care înlocuise aproape imediat *kolbak-ul,* vestonul de piele şi pantalonii strânşi pe gleznă de la sosirea în Ferrara. Trecea fără să salute pe nimeni, elegant, perfect bărbierit, cu borul pălăriei de fetru marón lăsat într-o parte pe frunte, deasupra ochiului rece, glacial; iar tăcerea şi jena provocate la fiecare trecere a sa, îl indicaseră încă de la început ca pe adevăratul stăpân al casei, prea bine educat ca să se certe, dar sigur pe dreptul lui, a cărui apariţie este suficientă spre a-i aminti chiriaşului debitor şi vandalic că gata, ajunge, trebuie să plece, să nu-i mai stea-n drum.

Chiriaşul şovăie, se preface că nu remarcă protestul mut, insistent al proprietarului clădirii, care, deocamdată, nu deschide gura, dar, desigur că, la momentul oportun, îi va cere socoteală de pardoselile stricate, de pereţii mânjiţi, etcaetera: aşa încât, cu fiecare lună, situaţia lui se înrăutăţeşte, devine tot mai incomodă şi mai precară. Abia târziu, a doua zi după alegerile din ’48, când multe lucruri în Ferrara se schimbaseră, sau, mai bine zis, reveniseră la starea dinainte de război (între timp candidatura ca deputat a tânărului Bottecchiari avusese un succes triumfal; abia atunci A.N.E.I. se hotărî să-şi mute sediul în ceżtrei camere ale fostei Case a Fasciei, de pe calea Cavour, unde, din ’45, îşi stabilise birourile Federaţia Provincială a Muncii, însă, nu e mai puţin adevărat că datorită acţiunii tăcute, implacabile a lui Geo Josz, de o bună bucată de vreme această mutare apărea mai mult decât imperioasă.

Nu ieşea aproape deloc din casă, ca şi cum ar fi vrut ca nimeni de acolo să nu uite nicio clipă de el. Ceea ce nu-l împiedica să se arate din când în când pe strada Mazzini, unde obţinuse ca, din septembrie, magazinul tatălui său, unde Comunitatea israelită depozita tot ce reuşea să recupereze încet-încet din lucrurile sechestrate evreilor pe vremea Republicii Sociale, să fie evacuat în vederea „unor lucrări de renovare mai mult decât necesare” – cum îi spuse inginerului Cohen personal – „şi a repunerii sale în funcţiune”, sau, mai rar, pe bulevardul Giovecca, mergând cu pasul nesigur al celui ce înaintează pe un teren interzis, cu sufletul sfâşiat între teama de a nu avea întâlniri neplăcute şi dorinţa contrară, acerbă de a le avea, pentru a-şi face plimbarea de seară ce fusese reluată, şi era la fel de vie şi de însufleţită ca întotdeauna: sau, la ora apetitivelor, prăvălindu-se pe scăunelul de lângă o măsuţă – fiindcă ajungea de fiecare dată şiroind de sudoare şi cu răsuflarea tăiată –, la cafeneaua „Della B.orsa” de pe bulevardul Roma, care rămăsese centrul politic al oraşului. Iar atitudinea lui obişnuită, de ironie dispreţuitoare, care-l convinsese până şi pe unchiul Daniele, atât de expansiv şi

de electrizat de atmosfera imediat postbelică, să renunţe în curând la orice conversaţie prin chepengul de deasupra capului său, nu da niciun semn să cedeze în faţa primirilor cordiale, a afectuosului „Bine te-ai întors!” care acum, după nesiguranţa iniţială, îl întâmpinau pretutindeni.

Se desprindeau din pragurile prăvăliilor vecine cu magazinul ce-i aparţinuse lui Angelo Josz, cu mâna întinsă, gata parcă de orice sacrificiu moral şi material; sau traversau Giovecca special, cât era ea de largă, şi i se aruncau de gât cu o însufleţire excesivă, isterică; se repezeau afară din cafeneaua „Della Borsa”, cufundată în aceeaşi penumbră subversivă de altă dată când se auzeau ieşind din ea, în fiecare zi la ora unu, anunţurile radiofonice ale înfrângerilor (anunţuri care treceau uşor pe lângă bicicleta în goană a băiatului Geo, aproape atingând-o) şi veneau să se aşeze lângă el, sub copertina galbenă de afară, care nu izbutea să-i protejeze nici de soarele orbitor, nici de praful ridicat de vânt în vârtejuri ample peste dărâmăturile din cartierul vecin, San Romano. Fusese la Buchenwald şi era singurul! care se întorcea, după ce cine ştie ce torturi ale spiritului şi ale trupului îndurase, după ce cine ştie la ce grozăvii asistase. Ei bine, erau la dispoziţia lui, toţi numai urechi, gata să asculte. Să povestească, şi ei – printre altele spre a fi iertaţi că-l recunoscuseră atât de târziu, că încercaseră, de fapt, să-l respingă, să-l excludă încă o dată –, ei aveau să-l asculte fără să obosească vreodată, fiind dispuşi să renunţe pentru el chiar şi la prânzul unde-i chema, prin cele două bătăi, ceasul din înaltul Castelului. În timp ce arătau, drept mărturie a bunei lor credinţe şi le sprijinul evoluţiei suferite de „ideile” lor în anii aceia cumpliţi, hotărâtori, pantalonii din pânză grosolană, saharienele cu mânecile suflecate, gulerele răsfrânte, fără urmă de cravată, picioarele goale încălţate în sandale şi pantofi nelustruiţi pentru nimic în lume şi, bineînţeles, barba, fiindcă nu exista niciunul ca să n-o aibă, era ca şi cum ar fi spus cu toţii: „Ştii că te-ai schimbat? Acum eşti bărbat în lege, şi pe deasupra te-ai îngrăşat grozav! Dar vezi: şi noi ne-am

transformat, timpul a trecut şi pentru noi…” Şi fără îndoială că erau sinceri când se ofereau examenului şi judecăţii lui Geo, erau sinceri când se plângeau, apoi, de refuzul lui inflexibil. La fel de sinceră fu şi convingerea care după aprilie ’45 puse stăpânire cam pe toţi din oraş – inclusiv pe aceia care aveau pentru ce să se teamă de prezent şi să se îndoiască de viitor – convingerea că de bine de rău era pe cale să înceapă o epocă nouă, incomparabil mai bună decât cealaltă care tocmai se sfârşea în sânge, ca un vis lung plin de coşmaruri înfiorătoare.

Cât despre unchiul Daniele, care de trei luni trăia din expediente, fără să ştie dimineaţa unde va pune capul seara, cotlonul sufocant din turn fusese o cucerire extraordinară, şi nimeni nu era mai convins ca el, în optimismul lui de nezdruncinat, că odată cu sfârşitul războiului urma să înceapă într-adevăr fericita eră a democraţiei şi frăţiei universale.

— în sfârşit se poate respira! se hazardase să spună în prima noapte când intrase în posesiunea bârlogului său; vorbea stând întins pe salteaua din păr de cal, cu mâinile încrucişate sub ceafă.

— Uff! în sfârşit se poate respira! repetase ceva mai tare.

Şi apoi:

— Nu ţi se pare şi ţie, Geo, continuase, că-n oraş e o atmosferă foarte, dar foarte diferită de cea dinainte? Ce-i drept e drept: numai libertatea e în stare să producă asemenea minuni! Cât despre mine, unul, sunt profund convins…

Lucrul de care Daniele Josz era profund convins, pentru Geo prezenta, probabil, un interes extrem de îndoielnic, dacă drept răspuns nu lăsă să cadă, prin deschizătura spre care suiau scăriţa de lemn şi pasionatele apostrofe ale unchiului, altceva decât câte un „Hm!”, sau câte un „Oare?”, care-i tăiau acestuia orice chef să mai continue. „Ce-i cu el, ce-o să facă?”, se întreba atunci bătrânul amuţind, cu ochii spre tavanul măsurat de la un

cap la altul de o pereche de ghete neobosite; şi măcar o vreme se abţinea să mai vorbească.

I se părea imposibil ca Geo să nu-i împărtăşească entuziasmul.

Fugit din Ferrara în zilele armistiţiului, stătuse mai mult de un an ascuns într-un sătuc pierdut în Apeninii toscano-emiliani, în gazdă la nişte ţărani. Acolo, după moartea soţiei care, biata de ea, atât de credincioasă, trebuise îngropată sub nume fals într-un pământ sfinţit, se făcuse comisar politic într-o brigadă de partizani: situaţie care-i permisese să intre în Ferrara eliberată printre cei dintâi, bronzat şi bărbos, cocoţat într-un camion. Ce zile de neuitat fuseseră acelea! – îşi amintea. Ce bucurie pe el să găsească oraşul, e adevărat, pe jumătate dărâmat, aproape de nerecunoscut, însă complety curăţat de toţi fasciştii de toate soiurile: de la cei de prima până la cei de ultima oră! Ce plăcere încercase putând să se aşeze, ca altă dată, la una din măsuţele cafenelei „Della Borsa" – loc pe care-l alesese imediat, de cum se întorsese, ca bază de operaţiuni pentru vechea şi modesta lui meserie de agent de asigurări –, fără să fie obligat să plece din pricina unei priviri ameninţătoare, ba mai mult, având senzaţia că se află în centrul unei simpatii generale! e Dar Geo? – se întreba. Era posibil ca Geo să nu simtă nimic din ce simţise el cu câteva luni în urmă? Era posibil ca după ce coborâse în infern şi urcase îndărăt ca prin minune să nu existe în el alt impuls decât acela de a evoca neclintit trecutul, după cum mărturisea şirul de fotografii ale tuturor morţilor lui – Angelo şi Luce, părinţii, şi Pietruccio, frăţiorul mai mic, doar de zece ani – fotografii care te îngheţau şi pe care le văzuse într-o zi, când suise pe furiş în camera de deasupra, umplând toţi cei patru pereţi? în fine, era posibil ca singura barbă din oraş, împotriva căreia Geo nu avea nimic de obiectat, să fie tocmai barba lui Geremia Tabet, cumnat cu bietul Angelo şi vechi fascist: atât de merituos în ochii Regimului, încât izbutise până şi după legile rasiale din '38 şi după ostracizarea de rigoare a evreilor, să frecventeze mai departe, din când în când, Clubul Comercianţilor

pentru partida de *bridge* de după-amiază? Chiar în seara zilei în care-şi făcuse apariţia Geo, el, Daniele Josz, trebuise să-l urmeze în silă în casa Tabet de pe intrarea Roversella, unde până atunci se ferise cu grijă să se arate. Ei bine, nu fusese culmea – continua să-şi repete în sine însuşi fostul comisar politic, fostul partizan în jur de şaizeci de ani: între timp, în camera de sus, nepotul nu mai isprăvea cu plimbatul acela apăsat în sus şi-n jos – nu fusese culmea strigătul pe care-l scosese Geo când unchiul fascist se arătase la o fereastră de la etajul întâi, un strigăt extrem de ascuţit, pătimaş la modul ridicol şi isteric, aproape sălbatic? De ce acel strigăt? Ce voia să însemne? Să însemne oare că Geo, în ciuda lagărului şi a exterminării alor săi, crescuse la fel ca Angelo, care, în ingenuitatea lui, continuase să fie până-n ultima clipă, eventual în pragul camerei de gazare, un „patriot”, cum îl auzise de atâtea ori definindu-se cu mândrie prostească?

— Cine e? întrebase de sus o voce nesigură, îngrijorată.

—Eu sunt, unchiule Geremia, eu, Geo.

Se aflau jos, în faţa porţii închise a casei Tabet. Era deja zece şi pe străduţă nu se mai vedea nici la doi paşi. Strigătul lui Geo – îşi amintea Daniele Josz – îl luase pe nepregătite, făcându-l să tresară. Fusese un fel de urlet straniu, gâtuit de o emoţie violentă şi inexplicabilă. Ce-ar fi trebuit să facă el? Ce să spună? Evident „nimic. Şi într-adevăr, lovindu-se unul de altul şi împiedicându-se de trepte, se căţăraseră amândoi pe bâjbâite, în tăcere, într-o beznă totală, pe scara abruptă.

Ajunşi sus, în faţa uşii întredeschise a apartamentului, se treziră înaintea lui Geremia Tabet în persoană, în pijama, ţinând în mâna dreaptă o farfuriuţă cu o luminare pe ea, a cărei lumină oscilantă da chipului palid, încadrat de o barbă ascuţită ce nici măcar nu încărunţise prea tare, vagi reflexe verzui, avocatul îi privea perplex, dar nu uluit, perfect stăpân pe sine, ca de obicei.

El se oprise la marginea palierului. În schimb Geo continuase să înainteze. După ce pusese pe duşumea farfurioara cu luminarea şi se ridicase, Geremia Tabet îşi

deschisese, în sfârşit, braţele, strângându-şi nepotul la piept; fusese de ajuns pentru ca nepoftitul, rămas să observe scena de la o depărtare de trei metri, uitat în semiîntuneric ca un străin oarecare, să se simtă iar, încă o dată, ruda săracă pe care toţi – fratele lui, Angelo, de perfect acord şi în această privinţă cu familia soţiei – o ţinuseră oarecum la distanţă şi o dispreţuiseră din cauza convingerilor sale politice. În casa *aceea,* înăuntrul ei – îşi spusese – n-avea să pună niciodată piciorul, asta nu. O să plece. O s-o întindă fără să-şi ia măcar rămas-bun. Şi când colo? Când colo, ca un adevărat idiot, făcuse* exact pe dos. La urma urmei – se gândise – biata Luce, mama lui Geo, era o Tabet. Cine ştie: poate că amintirea mamei, soră cu Geremia, fusese cea care-l reţinuse pe Geo să se poarte faţă de unchiul său cu răceala pe care o merita bătrânul fascist. Odată isprăvite primele efuziuni, destul de fireşti în fond, nu era deloc exclus ca Geo să-şi revină, restabilind prompt distanţa cuvenită…

Dar, din păcate, îşi făcuse iluzii; şi tot restul vizitei ce durase până noaptea târziu – se părea că Geo n-o să se mai hotărască odată să-şi ia rămas bun – îi fusese dat să asiste, aşezat într-un colţ al sufrageriei, la nişte manifestări de afecţiune şi de încredere aproape dezgustătoare.

Era ca şi cum între cei doi s-ar fi stabilit instinctiv o înţelegere, căreia i se conformaseră, înainte de a merge la culcare, şi ceilalţi din casă (Tania, soţia – ea, una, îmbătrânită şi prăpădită – şi cei trei copii, Aida, Gilberta şi Romano, toţi, ca de obicei, fără să-şi dezlipească privirea de pe buzele soţului, şi respectiv părintelui…). Pactul propus de Geremia Tabet era următorul: Geo n-avea să facă nicio aluzie la trecutul politic al unchiului şi unchiul, la rândul său, avea să se abţină de la pretenţia ca nepotul să-i povestească ce văzuse şi pătimise în Germania; în acea Germanie unde şi el, Geremia Tabet, ce Dumnezeu! – şi asta trebuiau să şi-o amintească toţi care se gândeau acum să-i reproşeze unele mici rătăciri din tinereţe, unele greşeli, mai mult decât omeneşti, de opţiune politică, făcute într-o vreme aşa de îndepărtată, că părea aproape

legendară –, pierduse o soră, un cumnat şi un nepoţel, nespus de dragi. Sigur, cum să nu, ultimii trei ani fuseseră teribili. Pentru toţi. Totuşi în ziua de azi sentimentul echilibrului şi al discreţiei (trecutul era trecut: inutil să-l mai dezgropi!) trebuia să învingă celelalte impulsuri. Mai bine să priveşti înainte: spre viitor. Şi apropo de viitor, în ce constau – întrebase, la un moment dat, Geremia Tabet, adoptând tonul grav dar binevoitor de şef de familie care vede multe şi poate prevedea şi mai multe – în ce constau proiectele lui Geo? Dacă, să presupunem, se gândea să redeschidă magazinul tatălui său (aspiraţie extrem de nobilă, pe care el nu putea decât s-o aprobe, dat fiind, printre altele, că magazinul, *cel puţin acela,* încă mai exista), bravo, foarte bine. Însă pentru ca întreprinderea să reuşească, se cereau bani, mulţi bani: într-un cuvânt, se cerea sprijinul unei bănci. O să reuşească să-l ajute în această privinţă? În sfârşit, el spera, o dorea chiar. Dagă, între timp, cum casa de pe strada Campofranco fusese ocupată de „roşii”, Geo voia să vină să locuiască deocamdată la ei, un pat de campanie se găsea oricând.

Exact aici, la cuvântul „pat” – îşi amintea Daniele Josz – ridicase capul, concentrându-şi brusc asupra lor toată atenţia de care era în stare. Ce se petrecuse? – se întrebase. Voia să înţeleagă. Trebuia să înţeleagă.

Transpirând din belşug, deşi era în pijama, Geremia Tabet sta de o parte a mesei mari, negre, de sufragerie, în mijlocul căreia sfârâia luminarea gata să se stingă; şi, devenit iar perplex şi neîncrezător, îşi frământa cu vârful degetelor bărbuţa cenuşie, ciocul clasic de fascist pe care numai el din toţi vechii fascişti ai Ferrarei avusese curajul, sau neruşinarea, sau poate, cine ştie, isteţimea de a-l păstra intact. Cât despre Geo, în timp ce clătina din cap, declinând surâzător invitaţia, ochii lui albaştri erau aţintiţi cu o fixitate încăpăţânată, fanatică, asupra ciocului cenuşiu şi asupra mâinii grăsuţe care-l scărmăna.

Toamna se sfârşi. Veni iarna, iarna lungă şi rece din valea Padului. Se întoarse primăvara. Iar odată cu primăvara, invocat parcă de privirea scrutătoare a lui Geo

Josz, se întorcea trecutul.

Ciudat, nu-i aşa? Fapt este că timpul aranja astfel lucrurile, încât să te facă să crezi că între Geo şi Ferrara exista, ca să spunem aşa, un fel de misterioasă relaţie dinamică. Ştiu că este cam greu s-o explic clar. Oricum, pe de o parte trupul lui Geo resorbea progresiv umorile nesănătoase care, la prima sa apariţie pe strada Mazzini, în luna august a anului trecut, dăduse naştere atâtor nedumeriri şi discuţii. Pe de altă parte, în Ferrara renăştea, mai întâi timidă, apoi tot mai hotărâtă şi mai evidentă, vechea imagine fizică şi morală a societăţii, pe care, în inima lui, niciun ferrarez nu dorise, de fapt, să o uite. Încet-încet, el slăbea, căpătând; odată cu trecerea lunilor, cu excepţia părului rar, încărunţit prematur la tâmple, un chip pe care obrajii traşi îl făceau şi mai tânăr, aproape adolescentin. Iar oraşul, după ce. mormanele cele mai înalte – de moloz fură îndepărtate şi avântul iniţial al unor schimbări de suprafaţă se epuiză, oraşul îşi redobândea încet-încet profilul somnolent, decrepit, pe care secolele de decadenţă clericală, ce veniseră deodată, printr-un hain decret al Istoriei, după îndepărtatele şi îndârjitele şi glorioasele vremuri ale stăpânirii ghibeline, îl fixaseră de acum, pentru orice viitor posibil, într-o mască de neschimbat. Într-un cuvânt, erau prinşi în acelaşi joc. De o parte, Geo; de cealaltă, Ferrara şi locuitorii ei – inclusiv evreii – toţi şi totul apăreau prinşi deodată într-o mişcare vastă, ineluctabilă, fatală. Armonioasă ca aceea a doua sfere angrenate pe o singură axă invizibilă – şi, repet, atât de lentă, încât numai creşterea tinerilor platani, sădiţi încă din vara lui ’45 pe bastioanele oraşului, în locul celor vechi care fuseseră tăiaţi, sau praful depus pe marea placă comèmorativă de pe strada Mazzini ar fi putut da măsura corespunzătoare – pe care nimeni şi nimic, era limpede, nu ar fi reuşit vreodată s-o oprească, să-i reziste.

Sosi luna mai.

Deci asta era tot? se gândea câte unul, surâzând indulgent în mintea lui. Deci numai pentru ca absurdul regret al lui Geo faţă de adolescenţa pierdută să nu mai

pară aşa de absurd, şi iluzia că-şi recuperează această adolescenţă să pară perfectă, începând din primele zile ale lunii, pâlcuri compacte de fete frumoase ce pedalau alene spre centrul oraşului, întorcându-se din excursii afară, la câmp, cu ghidoanele bicicletelor încărcate de flori, îşi reluaseră defilarea pe străzile principale? Şi nu din acelaşi motiv apăruse iar, ieşită din cine ştie ce ascunzătoare, zăbovind într-un colţ al străzii Vignatagliata, cu spinarea rezemată de stâlpul de marmură ce ţinuse în picioare timp de secole una din cele trei porţi ale ghetoului, figura mică, ermetică, neschimbată ca un idol de piatră, a rău-famatului conte Scocea, simbol pentru toţi al unui fericit *entre-les-deux-guerres*? („Ehei, uite-l din nou pe bătrânul nebun!", bombăniseră spontan, îndată ce observaseră în tăcere pălăria gălbuie de pai, imposibil de confundat, lăsată pe urechea dreaptă, scobitoarea strânsă între buzele subţiri, nasul gros, senzual, înălţat să aspire mirosul ruinelor pe care vânticelul de seară îl aducea cu sine.)

Şi cum, între timp, câteva reprezentante ale ultimei generaţii de fete frumoase din Ferrara, trezind exclamaţii laudative făţişe pe trotuarele înguste şi ocheade admirative ceva mai furişe în penumbra magazinelor aliniate-n spate, tocmai isprăviseră, într-una din seri, să urce leneş pe strada Mazzini şi treceau mai departe râzând, gata să se reverse în Piazza delle Erbe: în faţa spectacolului vieţii în eternă reînnoire şi totuşi veşnic egală cu ea însăşi, indiferentă la problemele şi pasiunile oamenilor, orice supărare, oricât de încăpăţânată, în clipa aceea trebui să cedeze. Mica scenă de pe strada Mazzini prezenta de o parte rândurile strânse şi luminoase ale fetelor pe biciclete, venind spre soare, din fundul străzii; de cealaltă parte, pe contele Lionello Scocea, imobil şi cenuşiu ca zidul de care se sprijinea. Ei bine, cum să nu te mişte reprezentarea concretă a unei asemenea alegorii ce concilia deodată, cu înţelepciune, absolut totul: un ieri atroce, chinuitor, cu un azi cu atât mai senin şi mai bogat în promisiuni? Cert este că, revăzându-l pe neaşteptate pe vârstnicul şi lefterul aristocrat reluându-şi frumos unul din

locurile lui de observaţie obişnuite, un loc de unde, unul ca el, care avea vederea lungă şi auzul fin, putea supraveghea de la un cap la altul strada Mazzini şi, totodată, Piazza delle Erbe de alături, nimeni nu avu inima să-i reproşeze că fusese ani în şir informatorul plătit al O.V.R.A. | sau că, din ’39 până în ’43 condusese secţia locală a Institutului de cultură italo-german. Mustăcioara *à la* Hitler pe care şi-o lăsase să crească la momentul respectiv, şi încă o mai păstra, inspira acum numai reflecţii pătrunse de simpatie, ba chiar, de ce nu, ba chiar de gratitudine.

De aceea păru scandalos ca Geo Josz să se comporte faţă de contele Scocea –.6 pată de culoare inofensivă, în fond – într-un mod străin de cel mai elementar simţ de omenie şi de discreţie. Şi surpriza fu cu atât mai vie cu cât, de la o vreme, luaseră obiceiul să surâdă cu înţelegere şi bunăvoinţă de el şi de ciudăţeniile lui, inclusiv de aversiunea pentru aşa-numitele „bărbi de război” (Avea ce-avea cu bărbile? Bine, dacă numai asta era, hai să-i facem pe plac…”), recunoscând că era în mare parte meritul lui dacă atâtea feţe de cetăţeni de vază şi cu stare îndrăzneau, în sfârşit, să se expună direct la lumina directă a soarelui. Era adevărat, perfect adevărat, în această privinţă – se gândeau unii – că avocatul Tăbet, avocatul Geremia Tabet, unchiul lui Geo dinspre mamă, încă nu-şi răsese barba şi, după toate probabilităţile, nici n-avea să şi-o radă vreodată. Dar era la fel de adevărat că numai cine nu ştia să asocieze mental ciocul acela prăpădit şi cărunt cu cazaca neagră din postav, cizmele negre, lustruite, fesul negru de catifea, cu care, în fiecare duminică dimineaţă, până în vara lui ’38, până la ultima limită a „frumoaselor vremuri”, între douăsprezece şi unu, demnul profesionist obişnuia să-şi facă glorioasa apariţie la cafeneaua „Della Borsa”, numai acela putea judeca un caz absolut particular, special, drept un semn de contradicţie şi de incoerenţă.

La început, incidentul păru neverosimil. Nu credea nimeni. Nu reuşeau să-şi imagineze concret scena în care Geo intra ca de obicei, cu’ pasul lui moale, în câmpul vizual

al contelui Scocea, rezemat de zid, în colţul străzii Vignatagliata şi în care acelaşi Geo trăgea două palme seci, hotărâte, „de adevărat fascist", peste obrajii pergamentoşi ai bătrânului spion ieşit din bârlog. Oricum, faptul se petrecuse în mod sigur: îl văzuseră zeci de persoane. Dar, pe de altă parte, nu era ciudat că începuseră să circule imediat felurite versiuni contradictorii despre felul cum decurseseră lucrurile? Aproape că-ţi venea să te-ndoieşti nu numai de fundamentul fiecăreia, dar şi de realitatea obiectivă a celor două plesnituri, *trosc-pleosc,* aşa de sonore şi de pline că se auziseră, potrivit opiniei generale, pe o bună bucată din strada Mazzini: până hăt departe, la Templul israelit, ba chiar şi mai departe.

Gestul lui Geo rămânea pentru mulţi nemotivat, fără explicaţii plauzibile. Cu câteva clipe mai înainte fusese văzut mergând alene în aceeaşi direcţie cu fetele de pe biciclete: lăsându-se depăşit treptat de ele. Privea neabătut spre mijlocul străzii: şi nimic de pe chipul său, pe care se citea un sentiment amestecat, de bucurie şi stupoare, nu permitea să-ţi imaginezi ce avea să se întâmple peste un minut. Ajuns în faţa contelui Scocea, şi luându-şi privirea de la o triadă de cicliste gata să intre în Piazza delle Erbe, iată-l pe Geo oprindu-se brusc: ca şi cum prezenţa contelui în locul şi la ceasul acela i s-ar fi părut, ca să spunem aşa, de neconceput. În orice caz, ezitarea durase extrem de puţin. Exact timpul necesar ca să-şi încrunte sprâncenele, să strângă din buze, să-şi încleşteze convulsiv pumnii, să bolborosească ceva fără sens, fără cap şi fără coadă După care, Geo se năpustise literalmente ca scăpat din praştie asupra bietului conte care, până atunci, nu dăduse niciun semn că l-ar fi observat.

Asta era tot? Existase ea o cauză – obiectau alţii, făcând o strâmbătură – cum să nu existe?! Bun: contele Scocea nu observase venirea lui Geo. Deşi lucrul era ciudat în sine, aici toţi păreau în general de acord. Totuşi cum să poţi crede că Geo îl observase pe conte tocmai în momentul când cele trei cicliste, pe care le fixau cu

aviditate ochii lui, erau gata să dispară în pâcla aurie din Piazza delle Erbe?

După aceştia, coptele în loc să stea nemişcat şi tăcut, observând circulaţia, preocupat numai şi numai să corespundă imaginii pe care, într-un elan unanim de simpa-i ţie şi-o făuriseră, şi oraşul şi el, făcea ceva. Şi acest ceva de care nimeni din cei ce treceau la peste doi metri depărtare n-ar fi putut să-şi dea seama – printre altele, pentru motivul că buzele lui schimbau întruna scobitoarea dintr-un colţ al gurii în altul –, acest ceva era un şuierat uşor, atât de slab încât părea timid, întâmplător: un fel. de fluierat leneş şi fortuit care ar fi trecut desigur neobservat dacă motivul de care amintea n-ar fi fost cel din *Lili Marlen.* (Dar, pe de altă parte, nu era tocmai acesta amănuntul cel mai picant, cel pentru care ar fi trebuit cu prisosinţă să-i fie recunoscători bătrânului delator?)

În toate serile, la umbra felinarului, fluiera aşadar încet dar limpede contele Scocea, cu privirea pierdută, în ciuda celor şaptezeci şi mai bine de ani, după fetele cicliste. Poate că şi el, cine ştie, renunţând o clipă să mai şuiere, îşi unise la un moment dat vocea cu corul unanim de laude ce se înălţa de pe trotuarele străzii Mazzini, şoptind în dialect, cu acel amestec de bunătate şi senzualitate specific regiunii emiliene: „Fiţi binecuvântate de Dumnezeu!”, sau: „Fiţi binecuvântate dimpreună cu mama care v-a născut!”. Numai că, spre ghinionul lui, fluieratul leneş şi nevinovat – nevinovat pentru alţii, bineînţeles, dar nu pentru Geo! – îi venise iar pe buze. Inutil să mai adăugăm că de aici până la sfârşit, a doua versiune a incidentului concorda pe deplin cu prima.

Exista, însă, şi o a treia versiune: aceasta, ca şi prima, nu vorbea nici de *Lili Marlen,* nici de alte fluierături mai mult sau’mai puţin nevinovate ori provocatoare.

Dacă dai crezare celei de a treia variante, contele fusese cel care-l blocase pe Geo. „Hei!”, exclamase, văzându-l trecând. Geo se oprise brusc. Şi atunci contele începuse discuţia, nimerind, perfect, de prima dată, atât numele cât şi prenumele („Ia te uită, ia te uită”, spusese:

„n-o fi cumva Ruggero Josz, fiul mai mare al bietului Angiolino?!”): fiindcă Lionello Scocea ştia tot despre toţi, şi anii pe care trebuise să-i petreacă ascuns nu-i înceţoşaseră deloc memoria şi nu-i slăbiseră faimoasa capacitate de a recunoaşte un chip dintr-o mie. Şi astfel, înainte ca Geo să se năpustească asupra bătrânului şi, fără a ţine seamă nici de vârstă nici de altceva, să-l pălmuiască violent, câteva minute cei doi continuaseră să converseze cu multă afabilitate, contele Scocea întrebându-l pe Geo despre sfârşitul tatălui, faţă de care – declarase – fusese *întotdeauna* extrem de ataşat, informându-se în amănunt despre soarta avută de ceilalţi membri ai familiei, inclusiv Pietruccio, deplângând toate acele „excese oribile” şi, totodată, felicitându-l pe Geo că scăpase; iar Geo, la rândul lui, răspunzând, e drept, cu o reţinere oarecum ostilă, dar răspunzând: nedeosebindu-se prin nimic de orice alţi cetăţeni care întârzie pe trotuare discutând vrute şi pevrute, în aşteptarea întunericului. Ce-l împinsese, apoi, pe Geo să-l atace dintr-odată pe conte, care, era normal să-i acorzi acest credit, nu spusese probabil nimic ce-ar fi putut displace cât de cât interlocutorului şi nu dăduse drumul nici celui mai mic fluierat: aici era toată ciudăţenia caracterului lui Geo – după opinia celui ce povestea asemenea lucruri, reluând întruna subiectul cu noi şi noi argumente şi supoziţii – aici era „enigma” lui.

V

Oricum s-ar fi desfăşurat lucrurile în realitate, cert este că, începând din seara aceea de mai, totul se schimbă. Cine vru să priceapă, pricepu. Celorlalţi, celor mai mulţi, le fu dat doar să afle că se petrecuse un eveniment grav, ireparabil, peste ale cărui consecinţe nu se putea trece, deci trebuiau suportate.

De pildă, chiar a doua zi lumea îşi dădu deodată seama ce mult slăbise Geo în ultima vreme.

În mijlocul uluirii, jenei şi alarmei generale, apăru, absurd ca o sperietoare de ciori, îmbrăcat în hainele pe care le purtase la întoarcerea din Germania, în luna august a anului trecut, inclusiv *kolbak*-ul şi vestonul de piele, îi

rămăseseră atât de largi – iar el, era clar că nu se gândise deloc să şi le ajusteze –, încât atârnau pe el ca pe un umeraş. Lumea-l privea venind pe bulevardul Giovecca, în soarele de dimineaţă care-i lumina blând şi paşnic petecele, şi nu-i venea să-şi creadă ochilor. Deci aşa stăteau lucrurile – se gândea. Deci în ultimele luni nu făcuse decât să slăbească, să se usuce încet-încet, de ajunsese doar piele şi os! Dar, să fie limpede, nimeni nu avea chef să râdă. Văzându-l cum traversează Giovecca în dreptul Teatrului Municipal, şi apoi o ia pe bulevardul Roma (traverăase ferindu-se cu grijă bătrânească de maşini şi de biciclete), foarte puţini fură cei care să nu se înfioare în sinea lor.

Şi astfel, din dimineaţa aceea, se poate spune că Geo, veşnic în aceleaşi haine, se instală definitiv la cafeneaua „Della Borsa”, pe bulevardul Roma, unde începeau să se arate, unul câte unul, dacă nu chiar schingiuitorii şi călăii de dată recentă din Brigada Neagră, pe care condamnări devenite deja „inactuale” îi ţineau deocamdată încă departe, încă ascunşi, în orice caz, vechii bătăuşi, cei care împărţiseră odinioară, în ’22 şi în ’24, purgaţii, şi pe care ultimul război îi dăduse complet uitării. Geo, în zdrenţe, fixa de la măsuţa lui micile grupuri cu un aer de sfidare şi de rugă, cu o atitudine care contrasta, bineînţeles, în dezavantajul lui, cu timiditatea, cu dorinţa vădită de a trece cât mai neobservaţi, care transpărea din fiece gest al foştilor satrapi. Bătrâni, acum, inofensivi, purtând pe feţe şi pe trupuri semnele necruţătoare ale anilor, dar rezervaţi, bine crescuţi, corect îmbrăcaţi: ei erau cei care păreau incontestabil mai umani, mai cinstiţi, ba chiar mai înduioşători. Deci ce voia, de fapt, Geo Jasz? – reîncepură să se întrebe toţi cei convinşi că perioada imediat postbelică, atât de propice chestiunilor morale şi examenelor de conştiinţă individuale şi colective (ce perioadă romantică, dacă te gândeai bine!), în timpul căreia, înainte de a lua cea mai mică decizie, părea indispensabil să despici firul de păr în patru, nu mai putea fi, în niciun caz, reînviată. Era întrebarea obişnuită; însă

formulată acum fără temeri, cu brutalitatea impusă de viaţă, nerăbdătoare să reintre în drepturi.

Pentru aceste motive, cu excepţia unchiului Daniele pe care prezenţa „pe faţă”, la aceleaşi măsuţe, a câtorva din cei mai notorii reprezentanţi ai primului fascism local, îl umplea întotdeauna de indignare şi de avânt polemic, pentru aceste motive deveniseră foarte rari clienţii cafenelei, capabili încă de efortul de a se ridica de pe scaunul lor, de a străbate cei câţiva metri de rigoare şi, în sfârşit, de a se aşeza lângă Geo.

Mai rămânea câte unul care se încăpăţâna să nu dea ascultare sentimentului intim de repulsie. Dar senzaţia de plăcere pe care o încercau în timpul acestor „corvezi” voluntare le da o asemenea stare de suferinţă amestecată cu iritare, încât nu reuşeau să se scuture de ea decât după cel puţin două sau trei zile. Sincer, era imposibil – exclamau – să faci conversaţie cu un individ travestit! Iar, pe de altă parte, dacă-l lăsai să vorbească numai pe el – continuau – iar începea să-ţi povestească ore-n şir de Fossoli, de Germania, de Buchenwald, de sfârşitul alor săi, etcaetera, că la un moment dat nu mai ştiai cum să scapi. Afară, sub copertina cafenelei, care izbită oblic de siroco, nu prea izbutea să protejeze măsuţele, scaunele şi pe consumatori de t violenţa soarelui trecut bine de amiază, nu-ţi mai rămânea nimic de făcut, în timp ce Geo turuia fără oprire, decât să urmăreşti cu coada ochiului mişcările muncitorului de vizavi, ocupat să tencuiască găurile lăsate în parapetul şanţului de la Castel de gloanţele execuţiei din 15 decembrie ’43, ori, în lipsă de ceva mai bun, să observe veşnicele evoluţii ale porumbeilor deasupra aceluiaşi şanţ al Castelului. Ce tot pălăvrăgea Geo între timp? repeta cu insistenţă cuvintele pe care tatăl său i le murmurase într-o suflare, înainte de a se prăbuşi sfârşit pe drumeagul ce ducea de la *lager* la mina de sare unde munceau împreună; şi apoi nemulţumindu-se cu atât, făcea cu mâna micul semn de adio.pe care i-l adresase mama lui la sosirea în gara întunecoasă din mijlocul pădurii de brazi, în timp ce era luată şi împinsă în grupul celorlalte femei; şi

pe urmă povestea despre Pietruccio, frăţiorul mai mic, aşezat lângă el, în beznă, în autocarul care-i transporta de la gară la barăci, şi dispărut apoi fără un strigăt, fără un vaiet, fără să se poată afla nimic nici atunci, nici altă dată… Groaznic, sigur că da, sfâşietor. Totuşi, trebuia spus că în toate acestea era ceva excesiv – declarau în unanimitate cei întorşi de la acele şedinţe mult prea lungi şi deprimante – ceva forţat, fals. Fapt este – adăugau – că auziseră deja, la *vremea lor,* atâtea poveşti de genul acesta încât, să le mai auzi trâmbiţate încă o dată, şi asta gând ceasul din înaltul Castelului bătea oră după oră, nu reuşeai să scapi de o anume impresie de plictiseală şi de neîncredere. Nu, hotărât nu: ca să impresionezi şi să interesezi în ziua de azi era nevoie de cu totul altceva decât o haină de piele şi o căciulă de blană pe cap! Hai să fim serioşi!

Tot restul anilor ’46, ’47 şi o bună parte din ’48, figura din ce în ce mai jalnică şi mai amărâtă a lui Geo Josz fu în centrul atenţiei întregului oraş. Pe străzi, în pieţe, în cinematografe, în teatre, în jurul terenurilor de sport: cum întorceau capul, îl zăreau acolo, neobosit, veşnic cu acea umbră de uimire întristată în priviri. Să înceapă vorba: era evident că asta voia. Dar aproape toţi îl ţineau acum la distanţă, fugeau de el ca de ciumă.

Întors de ia Buchenwald în starea de spirit în care se afla, era mai mult decât firesc – îi mai auzeai spunând pe câte unii – să prefere să rămână acasă, sau, dacă ieşea, în locul unor artere ca Giovecca, o stradă aşa de largă că-i da, uneori, ameţeli până şi omului celui mai normal şi mai echilibrat, ori chiar ca bulevardul Roma, să caute instinctiv străduţe înguste şi dosnice, gen strada Mazzini, strada Vittoria, strada Vignatagliata, strada Delle Volte, şi altele la fel. Şi pe urmă, după ce renunţase la costumul de gabardină, croit şi lucrat pe măsură de croitoria Squarcia, indiscutabil cea mai bună din oraş, şi scosese iar la vedere uniforma aceea lugubră, de deportat, de ce ţinea atât de mult să pice oriunde exista o adunare populară, poftă de distracţie sau, pur şi simplu, dorinţa sănătoasă de a se

smulge din mizeriile perioadei de după război: ce scuză putea să aibă o conduită aşa de extravagantă şi agresivă?

Sub acest aspect – continuau – scandalul petrecut la dancingul Doro, în august ’46 (la un an de la terminarea războiului, lucru demn de subliniat!), unde Geo avusese grozava idee de a apărea împopoţonat aşa chiar în prima seară, în seara inaugurării, reuşind să stingă imediat râsul de pe buzele tuturor, putea fi socotit, fără îndoială, un exemplu.

Să lăsăm deoparte locul în sine. Nu putea fi caracterizat decât printr-un singur adjectiv: formidabil. Conceput pe baza unor criterii ultramoderne, de tip american (pista de dans descoperită, iluminaţia cu neon, barul şi restaurantul deschise în permanenţă, zi şi noapte, arătau clar că gustul şi stilul veneau de „peste Atlantic), nu suferea nici cea mai mică critică, poate cu excepţia celei de a se ridica doar la vreo sută de metri de locul unde, în ’44 fuseseră lichidaţi cei cinci componenţi ai celui de al II-lea C.L.N. clandestin – păcat de ei, sărmanii băr ieşi! – împrejurare, fireşte, destul de neplăcută, pe care poate că tânărul Bottecchiari nu greşise subliniind-o, dacă priveai lucrurile din punctul lui, personal, de vedere, în notiţa în cursive apărută în *Gazzeta del* Po, la două zile după inaugurare. În orice caz, numai unui nebun (nu.

Niño Bottecchiari, bineînţeles: el juca disciplinat rolul pe care-i ordonaseră să-l joace…), numai unui nebun de calibrul lui Geo i-ar fi putut veni în minte să se dedea la o asemenea formă de sabotaj faţă de un local atât de vesel şi de simpatic! în fond, ce era rău aici? Dacă lumea, aşa cum lăsase, de altfel, foarte repede şi clar să se înţeleagă, simţea acum nevoia unui local de acest gen, un local în afara Porţilor – deci, într-un fel, afară din propria lor carapace – unde să poată merge după film nu numai să ia o gustare, dar să rămână uneori până-n zori, dansând în sunetele unui radiogramofon, laolaltă cu alte grupuri, şi cu şoferii aflaţi în trecere, ei bine, să fim drepţi, nu avea, oare, lumea perfectă dreptate? Societatea, zdruncinată de război şi râvnind să înceapă prin orice mijloc reconstrucţia

dorită şi de dorit, încerca să-şi revină. Slavă Domnului, viaţa reîncepea. Şi când reîncepea, cum bine se ştie, nu se uita la nimeni.

Feţele care, cu o clipă înainte, exprimau neîncredere, îndoială şi amărăciune se luminau deodată cu maliţiozitate. Şi dacă deghizarea şi tot acest spectacol insistent şi iritant oferit de Geo avea o anume semnificaţie politică? Dacă – şi îşi făceau complice cu ochiul – era un comunist?

În seara aceea la *dancing,* de exemplu, se apucase să arate-n dreapta şi-n stânga fotografiile familiei moarte în Germania, cu o insistenţă excesivă, ajungând chiar să-i tragă de pulpana hainelor pe băieţii şi fetele care, în momentul acela – dat fiind că între timp radiogramofonul începuse iarăşi să cânte –, evident că nu se gândeau la altceva decât cum să se avânte mai repede pe pista de dans. Nu erau deloc poveşti, foarte multe persoane de încredere fuseseră martore. Aşadar, la ce făcea aluzie Geo, ce voia să spună cu toate gesturile şi mişcările lui de apucat, cu pantomima aceea bizară, macabră, împănată cu rânjete mieroase şi strâmbături rugătoare şi totodată ameninţătoare, dacă nu că el şi Nino Bottecchiari, după ce căzuseră recent de acord în privinţa casei de pe strada Campofranco, se împăcau de minune şi *în ce priveşte restul, respectiv politica, respectiv comunismul*? Dar atunci, dacă el acceptase rolul de idiot folositor, nu părea mai mult decât justificat, în fond, că aşa numitul „Club al Prietenilor (Americii”, unde, cineva, în haosul şi entuziasmul primei perioade de după război, crezuse nimerit să-l înscrie pe

Geo din oficiu, luase destul de prompt toate măsurile spre a-l exclude din rândul membrilor săi? Să ne înţelegem: probabil că nimeni n-ar fi visat vreodată să-l izgonească. Cel care *voise* scandalul şi sancţiunile corespunzătoare fusese întâi şi-ntâi el, ce mai tura-vura!; la fel, într-o altă noapte de pomină (se petrecuse în februarie ’47), când se prezentase la uşa Clubului, personalul de serviciu în loc să se afle în faţa unui domn decent îmbrăcat, se trezise în faţa unui soi de cerşetor şi,

pe deasupra, ras în cap ca ocnaşii – într-un cuvânt, o veritabilă epavă umană, semănând perfect cu răposatul Tugnin de la Casa lui Dumnezeu –, care se apucase să urle în holul plin de blănuri şi paltoane, că nu şi nu, să-l lase să intre, fiindcă oricine era înscris reglementar la Club putea să-l frecventeze cum şi când avea chef. Desigur, excluderile sunt întotdeauna antipatice. Cum să nu. Dar, pe de altă parte: era sau nu adevărat că deja de câtva timp, mai precis din toamna anului precedent, membrii „Clubului Prietenii Americii" votaseră în unanimitate revenirea cât mai grabnică la vechiul şi gloriosul nume de „Clubul Concordiei", restrângând ca şi odinioară sfera celor înscrişi la aristocraţi din familiile Costabili, Del Sale, Maffei, Scroffa, Scocea etcaetera şi la pătura cea mai elevată a burgheziei – evident, cea catolică, dar în unele cazuri speciale şi cea israelită – aleasă din rândul proprietarilor de pământuri şi profesiunilor liberale? Asemeni unui fluviu larg care, revărsându-se, inundase pe o mare întindere câmpiile învecinate, lumea simţea de acum nevoia să reintre în matcă: asta era esenţa. Ceea ce explica, printre altele, de ce până şi bătrâna Maria, Maria Ludargnani, care în cursul aceleiaşi ierni, iarna dintre ’46 şi ’47, redeschisese casa de toleranţă de pe strada Arianuova (în numai câteva săptămâni avea să se dovedească singurul local public, într-un anume fel, din Ferrara, unde mai era încă posibil ca oamenii să se întâlnească fără ca, la un moment dat, opiniile politice şi apolitice să scoată capul, înveninând relaţiile dintre ei: şi serile petrecute acolo, cel mai ades pălăvrăgind sau jucând cărţi cu fetele, le copiau perfect pe cele din frumoasele vremuri de altă dată...), până şi ea socotise necesar în noaptea când Geo venise să bată la uşă, să-i spună clar şi răspicat că el nu, el să plece de acolo exclamând, după ce se asigurase privind prin vizor că într-adevăr plecase, înghiţit de ceaţă: Numai nenorocitu’

ăsta mai lipsea-n localu’ meu! în concluzie: dacă nimănui nu-i trecuse prin minte că Maria Ludargnani, interzicându-i lui Geo accesul în casă, îl privase de un

drept al lui, cu atât mai mult trebuiau să admită că membrii „Concordiei” acţionaseră faţă de el în chipul cel mai corect, reglementar şi responsabil cu putinţă. Şi la urma. urmei, dacă omul nu poate să-l dea afară din casă pe cine crede de cuviinţă, unde mai e libertate, ce rost mai are să vorbeşti despre democraţie?

Abia în ’48, după alegerile din 18 aprilie, după ce Secţia provincială a A.N.P.I. fu obligată să se mute în trei camere din fosta Casă a Fasciei de pe calea Cavour (şi apăru, astfel, dovada tardivă că, zvonurile despre o aderare la comunism din partea proprietarului casei din strada Campofranco erau absolut fanteziste), abia în vara aceluiaşi an Geo Josz se hotărî să părăsească oraşul. Dispăru pe neaşteptate, aidoma unui personaj de roman, fără să lase nici cea mai mică urmă; şi imediat unii spuseră că emigrase în Palestina, luându-se după doctorul Herzen, alţii în America de Sud, alţii într-o ţară, undeva „în spatele cortinei de fier”.

Continuă să se vorbească despre el încă vreo câteva luni: la cafeneaua „Della Borsa”, la „Doro”, în casa de toleranţă a Mariei Ludargnani, peste tot. Lui Daniele Josz i se oferi de mai multe ori prilejul să ţină dizertaţii publice pe această temă. Avocatul Geremia Tabet interveni şi el în calitate de curator al intereselor deloc neglijabile ale dispărutului. Şi între timp:

—Ce nebun! îi auzea repetând.

Clătinau blând din cap, strângeau din buze în tăcere, ridicau ochii spre cer.

— Dac-ar mai fi avut un pic de răbdare! adăugau oftând; şi erau din nou sinceri, din nou sincer îndureraţi.

Spuneau că timpul care rezolvă totul pe lumea asta şi datorită căruia, din fericire, Ferrara însăşi renăştea din ruine identică, egală cu cea care fusese în trecut, timpul avea să-l potolească şi pe el până la urmă, ajutându-l să revină la o viaţă normală, să se reintegreze: fiindcă, dacă te gândeai bine, tacmai asta era problema *lui.* Şi când colo, exact pe dos. Preferase să plece. Să dispară. Să facă pe tragicul: şi asta tocmai acum când, închinând palatul de pe

strada Campofranco, rămas, în sfârşit, liber şi punând pe roate întreprinderea paternă, ar fi putut să ducă o viaţă comodă, de adevărat domn, şi chiar să se gândească, eventual, să-şi refacă familia. Să se căsătorească, sigur că da: fiindcă n-ar fi existat în Ferrara nicio domnişoară, dintr-o familie burgheză bună şi chiar foarte bună, căreia, la o adică, să-i treacă prin cap să considere deosebirea de religie drept un obstacol insurmontabil (nu, într-adevăr*, nu trecuseră degeaba atâţia ani: în privinţa aceasta anumite norme rigide de altă dată deveneau din zi în zi mai puţin sesizabile, mai puţin actuale). Dar cum era el sucit şi incapabil să judece calm, fireşte că nu putea s-o intuiască: cert este că până la urmă lucrurile s-ar fi aranjat încet-încet, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic nicicând. Însă pentru a-i da timpului posibilitatea să rezolve totul, trebuia să ştii s-aştepţi, să ştii să-ţi stăpâneşti nervii. În loc de asta, se mai văzuse oare vreodată o comportare mai nelogică? Se întâlnise, oare, vreodată, un caracter mai de neînţeles? Hai s-o spunem cinstit: în realitate, avuseseră chiar prea multă răbdare! Fiindcă, pentru a pricepe ce soi de individ, ce fel de enigmă vie le căzuse pe cap, episodul cu contele Scocea ar fi putut fi mai mult decât suficient, fără a mai aştepta şi-restul…

VI

Da, o enigmă.

Şi totuşi, când, în lipsa unor indicii mai sigure, reveneam la acea dublă senzaţie de ceva absurd şi de adevăr revelat totodată, pe care o poate trezi în oricare din noi o întâlnire la căderea serii, exact episodul cu contele Scocea putea să nu conţină nimic enigmatic, nimic care, dacă te gândeai bine, să nu poată fi înţeles de o inimă cât de cât solidară.

Oh, cât e de adevărat! Lumina diurnă este plictis, somn greu al spiritului, „plictisitoare veselie" – precum spune Poetul. Dar faceţi să vină, în sfârşit, ceasul crepusculului, ceasul de umbră şi lumină al unui liniştit crepuscul de mai: şi atunci se poate întâmpla ca oamenii şi lucrurile care vi se păruseră înainte complet normale şi

indiferente, să vi se arate dintr-odată drept ceea ce sunt cu adevărat, se poate întâmpla să vă vorbească dintr-odată – şi-n clipa aceea veţi fi ca fulgeraţi – pentru întâia oară de voi şi de ei înşişi.

— De ce stau cu acest om? Cine e el? Dar eu care răspund la întrebările lui, care mă pretez la jocul lui, eu, cine sunt?

După câteva momente de stupoare mută, două palme răspunseseră fulgerător întrebărilor insistente, deşi politicoase, ale lui Lionelle Scocea. Dar întrebărilor le-ar fi putut răspunde şi un urlet furibund, neomenesc: atât de puternic, încât l-ar fi auzit cu groază tot oraşul, de la înşelătoarele culise rămase intacte ale străzii Mazzini, până la zidurile dărâmate din depărtare.

ULTIMII ANI AI CLELIEI TROTTI

„Persoanele a căror afecţiune este cucerită printr-o înşelătorie nu sunt niciodată iubite sincer. Îmi amintesc că un muribund n-a acceptat să schimbe nici măcar două vorbe cu nişte persoane care-l iubeau, fiindcă le făcuse să creadă că le iubeşte”.

SVEVO

Dacă numeşti consolator vastul complex arhitectonic al cimitirului din Ferrara, aşa cum îi apare celui ce intră din îngusta stradă Borso în imensa piaţă Della Certosa, rişti să ţi se râdă-n nas. În nicio zonă din Italia, şi cu atât mai puţin din regiunea Emilia, moartea n-a fost ţinută vreodată la loc de cinste… Şi totuşi, vederea neaşteptată a cimitirului la capătul străzii Borso – un simplu maţ de legătură, nu mai lung de o sută de metri, strivit de o parte şi de alta de frunzişul debordant a două mari parcuri aristocratice, şi cu prăvăliile pietrarilor şi florarilor îngrămădite toate la început şi la sfârşit –, îţi face întotdeauna o impresie plăcută, parcă de sărbătoare.

Ca să ai o idee despre ce înseamnă piaţa Della Certosa, trebuie să te gândeşti la o pajişte întinsă, aproape pustie, presărată ici-colo cu monumentele funerare ale unor iluştri necatoloci din secolul trecut: într-un cuvânt, la un fel de câmp de exerciţii militare. În dreapta, faţada

aspră, neterminată a bisericii San Cristoforo, şi, arcuit într-un larg semicerc până sub zidurile oraşului, un portic amplu din prima jumătate a secolului al XV-lea, pe care soarele, în unele după-amiezi, părea să-l încunune cu o aureolă. În stânga numai căsuţe joase de tip rural, numai ziduri scunde mărginind grădinile mari de zarzavat, în care este şi acum destul de bogată această zonă de la periferia oraşului: căsuţe şi ziduri care, spre deosebire de ceea ce există în faţa lor, nu formează nici cel mai mic obstacol în calea lungilor raze de soare ale după-amiezii şi amurgului. În spaţiul cuprins între aceste limite, foarte puţine lucruri îţi vorbesc despre moarte. Până şi cele două perechi de îngeri din vârful extremităţilor porticului, reprezentaţi în clipa când aşteaptă semnalul din cer spre a da glas trâmbiţelor lungi, de bronz, duse deja la gură, dacă-i priveşti bine, nu au nimic înfiorător în ei. Îşi umflă pe întrecute obrajii roşii, nerăbdători să sufle, dornici de joacă: înfăţişaţi de artistul baroc cu trăsăturile unor băieţoi zdraveni, probabil de prin împrejurimile Ferrarei.

Poate din cauza aceasta, poate pentru dulcea seninătate a locului şi, bineînţeles, pentru perpetua şi aproape absoluta ei solitudine, piaţa Della Certosa a fost întotdeauna punctul de întâlnire al îndrăgostiţilor. Chiar şi astăzi, unde te duci în Ferrara, dacă ai chef să vorbeşti discret cu cineva? întâi şi-ntâi în piaţa Della Certosa; căci, dacă lucrurile o apucă pe făgaşul dorit, nimic mai simplu decât să te îndrepţi apoi spre bastioanele din apropiere, unde găseşti locuri ferite câte vrei de privirile indiscrete ale doicilor, şi ele destul de numeroase la ceasul amurgului; dacă, din contră, idila nu merge, nimic mai uşor şi, totodată, departe de a fi compromiţător, decât să te întorci împreună cu persoana respectivă spre centrul oraşului. Este un obicei adânc înrădăcinat, un fel de ritual: probabil la fel de vechi ca însăşi Ferrara. Dăinuia înainte de război, dăinuie şi azi, va dăinui şi mâine. Desigur, campanila bisericii San Cristoforo, retezată la jumătate de o grenadă englezească în aprilie ’45 şi rămasă aşa, ca un ciot sângeriu, sta mărturie că orice garanţie a veşniciei e

iluzorie şi, deci, inclusiv mesajul de speranţă ce pare să se desprindă din vibraţia roşie, caldă a soarelui pe porticul intact, nu-i altceva decât un truc, o înşelătorie, o minciună cusută cu aţă albă. Da, se va sfârşi, mai devreme sau mai târziu va înceta să existe – aşa cum, în apropiere, a încetat să mai existe campanila bisericii San Cristoforo – şi dansul zvelt al arcurilor ce se deschid ca două braţe întinse spre lumină, înseninând şi amăgind sufletele celor ce-l contemplă. Fără îndoială, odată şi odată se va isprăvi şi cu ele: ca şi cu toate celelalte. Dar până atunci, la un pas de miile şi miile de orăşeni morţi, înşiraţi în cimitirul din spate, cât timp pe întinsa suprafaţă de iarbă, semănată ici-colo cu coloane şi lespezi funerare, rezistă cu îndârjire urzeala paşnică, indiferentă a vieţii, extrem de hotărâtă să nu se lase, să nu se predea, ce profeţie mai mult decât aceea care promite inevitabilul Neant final pare sortită să se piardă în aerul îmbătător al serii apropiate, să rămână neascultată?

Atmosfera de manifestaţie populară, aproape sportivă, provocată pe neaşteptate în piaţa Della Certosa de un cortegiu funerar mult prea deosebit de cele normale spre a putea trece neobservat, cortegiu care, într-o după-amiază de toamnă a lui 1946, ţâşnise de pe strada Borso cu fanfara în faţă, atrase imediat atenţia frecventatorilor obişnuiţi ai locului – în primul rând doici, copii şi perechi de îndrăgostiţi – făcându-le pe cele dintâi, aşezate pe iarbă lângă cărucioare, să-şi ridice uimite ochii de pe ziar sau de pe broderie, pe următorii să întrerupă jocul de-a prinselea sau jocul cu mingea, iar pe ultimii să-şi dea drumul la mâini şi să se îndepărteze brusc unul de altul.

Toamna lui ’46. Războiul era acum de domeniul trecutului. Însă, observând cortegiul care-n momentul acela îşi făcea apariţia în piaţa Della Certosa, prima impresie era de întoarcere la mai şi iunie din anul precedent, la zilele fierbinţi ale Eliberării. La prima vedere, cu inima şi sângele zvâcnind dintr-odată, ţi se părea că eşti chemat să asişti iar la unul din tipicele examene colective de conştiinţă, atât de frecvente în epoca

respectivă, prin care o societate veche şi vinovată se străduia cu disperare să se reînnoiască. Şi după ce observai în treacăt pădurea de steaguri roşii ce veneau în urma sicriului, cu zeci şi zeci de pancarte amestecate printre ele, pe care scria GLORIE ETERNĂ CLELIEI TROTTI, sau CINSTE CLELIEI TROTTI, MARTIRĂ A SOCIALISMULUI, ori TRĂIASCĂ CLELIA* TROTTI, CĂLĂUZĂ EROICĂ A CLASEI MUNCITOARE, purtate de partizani bărboşi, şi mai ales absenţa preoţilor şi clericilor din faţa dricului de clasa întâi, privirea o lua înaintea cortegiului ce se contura stacojiu pe verdele intens al covorului de iarbă, spre ţinta către care se îndrepta: o groapă săpată în pajişte, chiar vizavi de faţada bisericii San Cristoforo. Deci în afara cimitirului propriu-zis, în pământ nesfinţit: unde, cu excepţia unui protestant englez, mort de malarie la Ferrara în 1917, nimeni nu mai fusese îngropat de mai bine de cincizeci de ani.

Însă revenind la cortegiul funerar al cărui capăt se afla acum doar la câţiva zeci de metri de groapa laică, umilă, ce aştepta deschisă (între timp lumea se revărsa în continuare de pe strada Borso, de-ţi venea să crezi că nu se mai sfârşeşte), un ochi cât de cât exersat îşi dădea seama cu uşurinţă, dintr-o sumedenie de amănunte, că impresia iniţială a unei magice întoarceri la atmosfera din ’45 fusese înşelătoare.

Să luăm de pildă fanfara care, e bine să precizăm, mergea la oarecare distanţă înaintea dricului şi cânta în ritm lent marşul funebru de Chopin. Uniformele nou-nouţe ale membrilor ei – unul din motivele de laudă ale administraţiei comuniste instalată de curând la primărie – fără îndoială ar fi încântat un neştiutor, un străin, dar nu pe cine era în stare să recunoască sub şepcile largi cu cozorocuri lucioase după moda poliţiei americane figurile blajine şi umile ale bătrânilor plini de zel din *Orfeónica* (risipiţi cine ştie pe unde, săracii de ei, pe vremea atacurilor şi schimburilor de focuri care urmaseră după ruperea frontului şi insurecţia naţională!). Dar grijulia punere în scenă, atât de străină haosului genial al unei

revoluţii, apărea şi mai evidentă, dacă lucrul acesta mai era posibil, în grupul compact a nu mai puţin de cincisprezece *arzdóre,* ţărănci tipice din regiunea Bassa, care înconjurau de ambele părţi dricul ca un fel de gardă de onoare, purtând, două câte două, coroane mari de trandafiri şi de garoafe. Chipurile pământii, puternic marcate de oboseală ale acestor mame cam de aceeaşi vârstă cu Clelia Trotti erau suficiente ca să ghiceşti de unde veniseră şi cum veniseră. Convocate din cele mai îndepărtate sate de pe coasta adriatică, de unde plecaseră în zori, înghesuite în trei sau patru automobile, la Ferrara putuseră să se întremeze cu o porţie de spaghete, o felie de friptură şi un sfert de vin, dar, din păcate, nu şi să se odihnească. Aceeaşi minte birocratică, semn al unor vremuri deja paşnice, care prevăzuse o masă împodobită cu steguleţe roşii de hârtie, hotărâse apoi, implacabilă, ca îndată după aceea vârstnicele gospodine să se cureţe de praf cum puteau mai bine şi pe urmă să îmbrace peste hainele de toate zilele un fel de tunică bizară: roşie, bineînţeles, şi presărată cu o mulţime de minuscule seceri şi ciocane negre. Astfel gătite, făceau figura pe care trebuiau s-o facă: de preotese ale socialismului. Dar pasul greoi şi nesigur, privirile sălbatice pe care le aruncau în jur (era explicabil: majoritatea vedeau un oraş pentru prima dată!), le trădau cu prisosinţă. Şi te făceau să te gândeşti că obositoarea odisee ale căror protagoniste fuseseră încă din zorii zilei era, din nefericire, foarte departe de a se apropia de sfârşit. Dezbrăcate de tunici peste câteva ore, urcate în maşinile care le aduseseră în oraş, abia în toiul nopţii aveau să se înapoieze la căminele lor. Şi cine ştie dacă, înainte de a le expedia, avea să-şi amintească cineva să le aşeze pentru a doua oară, aşa cum s-ar fi cuvenit, la masa împodobită cu steguleţe roşii.

Imediat după dric, în spaţiul îngust dintre dric şi masa anonimă a purtătorilor de steaguri şi pancarte, se înşirau pe cânteva rânduri autorităţile.

Erau socialişti, comunişti, catolici, liberali, membri ai Partidului Acţiunii şi ai celui Republican, într-un cuvânt,

tot fostul directorat al Comitetului de Eliberare Naţională clandestin, reconstituit aproape în întregime cu acest prilej. În plus, grupului i se adăugaseră câteva personalităţi nu chiar strict politice, ca de pildă inginerul Cohen, preşedintele Comunităţii israelite, sau doamna Bettitoni, primăreasa proaspăt numită.

Astfel că, deşi deputatul Mauro Bottecchiari, supranumit de obicei la Ferrara „principele Baroului nostru”, acum, după recentele alegeri administrative care marcaseră victoria strivitoare a comuniştilor, nu mai putea fi socotit drept cea mai reprezentativă figură politică a oraşului, spre el se îndreptau întâi şi întâi privirile tuturor, spre coama lui zbârlită, de argint, spre faţa deschisă, leală, aprinsă la culoare. Da, din punct de vedere politic, onorabilul Bottecchiari era un om sfârşit („Un reformist gen Turaţi”, începuse să fie calificat cu ironie de către comunişti). Totuşi, în comparaţie cu bătrânul leu, ce erau ceilalţi membri ai fostului Directorat al C.L.N. clandestin? Cu excepţia doctorului Herzen, aşa-zisul prefect al Eliberării, emigrat recent în Palestina, nu lipsea nimeni. Era avocatul Galassi-Tarabini, democrat creştin care, preocupat de faptul că se afla într-un cortegiu funerar laic (din care pricină îşi rotea în jur ochii albaştri, apoşi, părând mereu gata să se umple de lacrimi) mergea lângă Don Bedogni, de la Acţiunea Catolică, iar acesta, în basc şi în pantaloni, încerca, dimpotrivă, să-şi pună în evidenţă chiar şi într-o asemenea împrejurare dezinvoltura şi uşurinţa scânteietoare ce făcuseră din el unul din cei mai ascultaţi polemişti politici din întreaga regiune. Era inginerul Sears din Partidul Acţiunii care sta, ca de obicei, ceva mai retras, cu mâinile mici încrucişate la spate, zâmbind uşor, ca pentru sine. Era grupuleţul republicanilor istorici – farmacistul Ricoboni, croitorul Squarcia, dentistul Canella – după cum se vedea limpede, destul de încurcaţi, dar dornici să ţină şi ei pasul. În sfârşit, era Alfio Mori, fruntaşul comunist al Ferrarei, mic, oacheş, cu ochelari, cu un zâmbet vag ce-i dezvelea un pic incisivii superiori, mari şi foarte albi, vorbind liniştit cu Nino Bottecchiari, tânărul

şi promiţătorul secretar provincial al A.N.P.I. Ei bine, ce erau în ansamblu aceşti oameni care mergeau gârboviţi şi umili, dacă nu o mică echipă de nulităţi? Deputatul Bottecchiari îi depăşea cu un cap şi, din când în când, întorcea sfidător împrejur chipul roşu, coleric, dinaintea căruia până şi rău-famatul Sciagura, trimis să-l atace în plină Giovecca, mai demult, în ’22, trebuise să bată ruşinat în retragere. Nu încăpea nicio îndoială: măcar pentru ziua aceea – de altfel în armonie cu tonul de polemică inactuală care i se imprimase ceremoniei – tot el era, ca altă dată, şeful recunoscut şi indiscutabil al antifascismului din oraş. De aceea, nimic mai firesc ca, după ce dricul se oprise alături de groapă şi ţărăncile din deltă scoseseră din el sicriul de zinc al Cleliei Trotti, deputatul Bottecchiari să înainteze primul spre catafalc. La transferarea rămăşiţelor pământeşti ale Cleliei Trotti, moartă în temniţa din Codigoro cu trei ani în urmă, în timpul ocupaţiei germane, de la cimitirul din Gadigoro la cimitirul orăşenesc din Ferrara, nimic nu-l putea opri să nu joace iar rolul de primă mână ce i se cuvenea. Lui, celui mai vechi tovarăş de luptă socialistă al Cleliei Trotti îi revenea cinstea să înceapă seria discursurilor comemorative.

— Tovarăşi! strigă deputatul Bottecchiari: un urlet răguşit, imperios, al cărui ecou răsună îndelung sub porticul cimitirului.

— Tovarăşe! adăugă, pe un ton mai scăzut, după o pauză, ca şi cum s-ar fi pregătit să-şi ia avânt.

Pe urmă începu să vorbească gesticulând. Şi cuvintele lui ar fi ajuns precis până în cele mai îndepărtate colţuri ale pieţei (din pricina efortului, chipul deputatului devenise brusc stacojiu), dacă, exact în clipa aceea, de pe strada Borso n-ar fi ţâşnit o motoretă zgomotoasă: o „Vespa”, una din primele care se vedeau circulând prin oraş după război. Ţeava de eşapament era lipsită de silenţiator. Ba, mai mult. O instalaţie bătătoare la ochi, din metal cromat, vizibilă jos, pe partea stângă a scuterului, în loc să atenueze pocniturile motorului, avea, în mod evident, efectul contrar: respectiv, le făcea şi mai seci şi

mai gălăgioase, în armonie cu mina nervoasă, adolescentină care le provoca necontenit.

Întrerupt din avântul său oratoric, deputatul Bottecchiari tăcu. Încruntându-şi sprâncenele albe, zbârlite, îşi aţinti privirea spre capătul pieţei. Era prezbit şi, nevăzând bine, îşi scoase cu un gest nervos al mâinii mari, tremurătoare, pince-nez-ul minuscul. În obiectiv intră imaginea îndepărtată a unei fete care, după ce ieşise din strada Borso, încetinise şi acum gonea pe „Vespa” de-a lungul porticului arcuit al cimitirului, pe la spatele lumii strânse în semicerc. Oh, era vorba, probabil, de o fată foarte tânără, de familie bună – rostiră buzele deputatului Bottecchiari, făcând o strâmbătură de tristeţe. Cine să fie oare, a cui fiică? spunea chipul lui descumpănit şi iritat, de parcă ar fi recapitulat mental, în timp ce observa picioarele bronzate, robuste, de adolescentă în jur de cincisprezece ani, întoarsă după cel puţin două luni de şedere la mare la Cesenatico ori la Marina di Cervia (evident, după ce trecuse furtuna războiului, burghezia îşi relua rând pe rând vechile obiceiuri!), toate numele celor mai bune familii burgheze din oraş, din care făcuse întotdeauna parte şi familia Bottecchiari. „Ce indecenţă!”, blamă, atunci, cu glas tare, cu amărăciunea celui ce se simte rănit, neînţeles. „Eu mă întreb”, adăugă, arătând cu mâna întinsă spre tânăra motociclistă, dreaptă în şa, cu bustul slăbuţ, aproape masculin, acoperit de o bluză din mătase neagră şi cu o panglică roşie în păr, „mă întreb dacă poate exista o proastă creştere mai mare de atât!”. Şi mulţimea – sute de feţe scandalizate – se întoarse lent, îndreptându-şi privirea într-acolo, cerând linişte.

— Sst!

Fata nu pricepu sau nu vru să priceapă. Deşi ajunse deja în punctul unde-şi propuse (deputatul Bottecchiari care o văzuse dispărând îndărătul unei perdele de oameni ceva mai înaltă, fiindcă, pentru a asista mai bine la ceremonie, se sui sus pe parapetul ce delimita spaţiul din faţa bisericii, aşteptase inutil să apară din nou la loc deschis), nu numai că nu socoti oportun să stingă motorul,

ci dimpotrivă, deşi oprise, cuteza să se joace mai departe, dând drumul din când în când unor acceleraţii bruşte şi zgomotoase.

— Faceţi-o să înceteze, pentru Dumnezeu! strigă exasperat deputatul Bottecchiari.

— Sst! repetară energic în cor oamenii cocoţaţi pe parapet: cefe ce se răsuceau, ochi severi ce urmăreau de sus o scenă pe care deputatul Bottecchiari, chiar dacă se ridica pe vârful picioarelor, tot nu putea s-o zărească. Însă nimeni nu se hotăra să sară jos, nimeni nu risca să-şi piardă locul spre a pune capăt scandalului!

Aşezat pe parapetul de piatră, într-o poziţie bună, de unde vedea totul – pe deputatul Bottecchiari, aşteptând să-şi poată reîncepe discursul şi, la o distanţă de doi-trei metri, pe fata de pe „Vespa”, ai cărei ochi albaştri exact în clipa aceea se întâlneau cu ai lui – Bruno Lattes tresări.

Se simţea stânjenit (vom explica mai târziu pentru ce) şi lăsă capul în jos. Când îl ridică peste câteva secunde, fata privea deja altundeva. Fixa cu evidentă ironie un băiat cam de aceeaşi vârstă, la fel de blond ca ea, cu aceeaşi expresie dură şi indiferentă în ochii limpezi. Era aşezat drept în faţa ei, pe parapetul de piatră, cu racheta între picioare şi puloverul alb cu mânecile înnodate în jurul gâtului. Era clar că flirtau – se gândi Bruno Lattes – de asta îşi dăduseră întâlnire în piaţa Della Certosa! Dar cine era ea, a cui fiică era? – continuă, atras pe neaşteptate, spasmodic, de panglica roşie ce lega părul fetei. Era, oare, posibil ca războiul, anii în care el fusese băiat iar ea fetiţă să nu fi lăsat asupra ei nici cea mai mică urmă? Era oare posibil ca în Italia adolescenţii să fie pretutindeni la fel: *teenagers* complet neştiutori, ieşiţi parcă din paginile unei reviste ilustrate americane?

— De aproape jumătate de oră te aştept, spunea tânărul tenismen, fără să dea semn că ar vrea să se ridice.

—Şi te mai plângi! răspunse fata.

Cu o mică strâmbătură batjocoritoare, arătă spre piaţa mişunând de lume.

— După câte văd, aveai cum să-ţi petreci timpul,

adăugă.

— Sst! Linişte! repetară pentru a treia oară oamenii cocoţaţi pe parapet.

Băiatul îşi luă aerul unui „dur” din filme. Indică rânjind scuterul.

—Vrei să-ţi calmezi odată mânuţa aia nervoasă? făcu.

— Mai bine hai să mergem, se lamentă fata, care între timp coborâse din şa, oprise motorul şi venea să se aşeze lângă prietenul ei. Doar nu vrei să rămânem aici?

— în faţa acestui sicriu unde sunt închise rămăşiţele pământeşti ale Cleliei Trotti, ale neuitatei noastre Clelia, atacă, din colţul său, deputatul Bottecchiari pe un ton ce vestea că peste o clipă lacrimi mari aveau să-i brăzdeze obrajii apoplectici –, nu pot, tovarăşi, prieteni, concetăţeni, să nu mă întorc la un trecut comun. Dacă-mi amintesc bine, Clelia Trotti şi cu mine, cel care vă vorbeşte, ne-am cunoscut în aprilie 1904…

Întorcându-se încet, Bruno Lattes începu să privească în direcţia oratorului. Dar tresări din nou. Nu cumva-l cunoştea pe omuleţul de colo, cel îmbrăcat în negru, care sta drept şi ţanţoş lângă deputatul Bottecchiari? Nu era cumva Cesare Rovigatti, cizmarul din piaţa Santa Maria în Vado?

Ce puţin timp trecuse – îşi spuse apoi cu durere – de când în august, deci după 25 iulie ’43, părăsise Ferrara pentru Roma şi, peste nici măcar un an, pe aceasta pentru Statele Unite ale Americii! Şi totuşi, câte se petrecuseră în acel scurt răstimp!

La începutul ultimilor trei ani de groază, părinţii lui, care nu consideraseră niciodată că trebuie să fugă, nu acceptaseră niciodată să se înarmeze cu acte false, fuseseră luaţi şi duşi de nemţi: acum numele lor figurau împreună cu alte aproape două sute pe placa memorială pusă de Comunitatea israelită pe faţada templului din strada Mazzini. Iar el? El fugise din Ferrara. Plecase la momentul oportun, spre a nu împărtăşi soarta tatălui şi a mamei lui, sau, eventual, spre a fi împuşcat, în decembrie următor, de republicanii din Salo; având în plus, pe lângă

câştigul de a-şi fi salvat pielea, şi pe acela de a fi apucat pe drumul unei cariere universitare demne şi calme (deocamdată, se înţelege, doar cu titlu provizoriu, era un simplu *Lecturer în Italian,* dar în curând avea să fie angajat definitiv; ceea ce i-ar fi permis ca, peste alte câteva luni de aşteptare, să obţină mult râvnita cetăţenie americană...).

Ultimii trei ani contau în adevăr cât o viaţă. Şi totuşi, cu voia Domnului – continua să-şi spună Bruno Lattes, clătinând, fără să-şi dea seama, aprobator din cap – Rovigatti nu părea îmbătrânit aproape deloc, până şi părul negru, uşor încărunţit rămăsese mai mult sau mai puţin la fel. La fel ca deputatul Bottecchiari şi toţi ceilalţi antifascişti ferrarezi, prezenţi astăzi în mod oficial la funeraliile Cleliei Trotti, pe care-i cunoscuse pe rând şi-i frecventase în ’39; la fel ca Ferrara care, lăsând la o parte stricăciunile pricinuite de război, de altfel pe cale de a fi înlăturate, i se păruse încă din primul moment absolut identică, egală cu oraşul copilăriei şi adolescenţei lui (însăşi casa unde se născuse şi crescuse îi fusese restituită intactă, chiar dacă nu mai avea nicio mobilă, intactă ca o găoace goală...) şi pentru Rovigatti – poate mai ales pentru el! – se părea că timpul trecuse în van, ba pur şi simplu se oprise.

Iată deci – conchise – bătrâna şi mica lume a provinciei pe care o lăsase în urmă. Iată-i deci pe toţi, turnaţi parcă în ceară, toţi identici, egali cu ei înşişi. Dar Clelia Trotti?

Ultima dată o întâlnise cu o zi înainte de plecare, exact acolo, în piaţa Della Certosa, aproximativ pe locul unde se odihnea acum sicriul ei; şi în amintirea lui, în timpul celor patruzeci de luni nespus de lungi care urmaseră, Clelia Trotti rămăsese neschimbată.

Ce mult ar fi vrut s-o fi găsit şi pe ea turnată în ceară, nemişcată ca o statuetă grotescă de care, cu un amestec de milă şi derâdere, să fi putut dispune după plac! I-ar fi spus zâmbind: „Vedeţi că aveam dreptate când vă promiteam că am să mă întorc? Vedeţi că greşeaţi când nu

aveaţi încredere?”

Să nu se schimbe nicicând, să rămână mereu identică, egală cu cea pe care o văzuse ultima după-amiază înaintea plecării, înainte de a tăia coarda salvându-se… Era ceea ce ar fi *pretins* şi de la ea, dacă între timp n-ar fi murit.

II

În toamna târzie a lui 1939, cam la un an de la promulgarea legilor rasiale, când se hotărî să pornească în căutarea Cleliei Trotti, Bruno Lattes nu ştia nimic despre ea. Din auzite se părea că este o femeie micuţă, uscată şi neîngrijită, în jur de vreo şaizeci de ani: arătând ca un fel de călugăriţă pe care, dacă o întâlneai pe stradă, nici n-o observai. Dar, în fond, cine în toată Ferrara putea afirma că o cunoştea personal, sau, pur şi simplu, îşi mai amintea că există? Până şi deputatul Bottecchiari, deşi o frecventase foarte mult în tinereţe, la începuturile carierei lui politice, când conduseseră împreună legendara revistă *Fiaccola del Popolo* (după câte se şoptea, fuseseră amanţi, cel puţin până la izbucnirea primului război mondial…), până şi el avea aerul că-i pierduse complet orice urmă.

— Iată-l şi pe micul nostru Lattes! strigase deputatul, din spatele monumentalei mese în stil renascentist ce-i slujea drept birou, atunci când Bruno se dusese în mod special la el spre a afla ceva despre bătrâna învăţătoare. Hai, intră! adăugase vesel, văzându-l că rămăsese nehotărât în prag. Ce mai face papă?

Spunând acestea, îi întindea lui Bruno o dreaptă viguroasă, în semn de salut şi de încurajare, iar între timp, sculându-se pe jumătate din jilţul comod, avocăţesc, căptuşit în întregime cu mătase roşie, îl scruta binevoitor din cap până-n picioare. Însă, cum auzi numele lui Trotti, se închise rapid în cea mai precară rezervă.

— A, da… stai puţin… răspunse, evident încurcat, cineva, nu-mi mai amintesc cine, parcă m-a informat că stă… că s-ar fi dus să stea pe undeva pe lângă Săraceno… pe strada Belfiore…

Apoi devie discuţia spre alte teme: războiul, acel

drole de guerre, intervenţia probabilă a Italiei, de fapt „a lui Mussolini”, următoarele „lovituri” posibile ale lui Hitler. „Ei, da”, spuneau între timp ochii lui albaştri, plini de vinişoare roşii, scânteind ironici şi triumfători, „ei, da! Douăzeci de ani *până şi voi* m-aţi privit cu suspiciune, m-aţi evitat şi m-aţi dispreţuit, ca antifascist, subversiv, adversar al Regimului, iar acum că scumpul *vostru* Regim vă azvârle afară, iată-vă la Canossa, cu urechile pleoştite şi coada între picioare!”

Discuta mereu despre altceva, dar fără să părăsească sfera politicii internaţionale şi tipicele elucubraţii pe teme militare – denumite de fascişti cu sarcasm „strategie înaltă” – care, atunci când radioul transmitea buletinul zilnic de ştiri de pe frontul oprit la linia Maginot, umplea însăşi cafeneaua Della Borsa. Era limpede că de data aceea – se gândi Bruno – nu voia ca discuţia să părăsească un atare făgaş. Tonul de complicitate blândă nu trebuia să dea naştere nici unui echivoc în cel care-l asculta: hotărât nu. Spre a-l justifica era suficientă prietenia care-l legase pe tatăl său, şi el tot avocat, de Bottecchiari, încă din anii îndepărtaţi ai liceului (de fapt, mai degrabă decât prietenie se putea numi stimă şi consideraţie între doi colegi burghezi înstăriţi!), şi care continuase între ei, chiar şi după marşul asupra Romei, chiar şi după asasinarea deputatului Matteotti, făcându-i să schimbe, zâmbindu-şi de la distanţă, de pe un trotuar pe altul al bulevardului Giovecca, saluturi solemne şi confidenţiale, cum cereau vechile uzanţe... Astfel că pentru Bruno fu o surpriză extraordinară ca mai târziu, la sfârşitul „simpaticului lor conciliabul” – cum se exprimase avocatul – tocmai deputatul, pe punctul de a-şi lua rămas-bun, să revină spontan la subiectul Clelia Trotti.

— Dacă reuşeşti să dai de ea, salut-o din partea mea... spuse cu un rânjet cordial, în uşa întredeschisă, bătându-l pe Bruno pe umăr.

Şi apoi în şoaptă:

— Nu-l cunoşti pe Rovigatti, Cesare Rovigatti, cizmarul care-şi are prăvălia în piaţa Santa Maria în Vado, lângă

biserică?

— El ne-a pingelit întotdeauna pantofii, răspunse Bruno.

Simţi că roşeşte.

—Dar de ce?

— Este omul care-ţi poate spune unde stă Trotti, îi explică deputatul. Caută-l şi întreabă-l. Dar atenţie, adăugă uşor cu un suflu (între timp deschizătura uşii cu geamuri translucide se redusese la o simplă crăpătură): *ea* este supravegheată, ai grijă!

Când ajunse jos, gata să treacă pragul porţii de la stradă, primul lucru pe care-l făcu Bruno fu să privească-n sus, spre cadranul slab luminat al ceasului din piaţă. Era şapte. De ce să nu se ducă imediat la Rovigatti? reflectă. Dacă se grăbea, putea foarte bine să-l mai prindă încă în chichineaţa lui. Era tipul care nu închidea niciodată înainte de opt, opt şi jumătate.

Aşteptă momentul cel mai prielnic pentru a se strecura afară fără a da de bănuit. În sfârşit se hotărî şi, străbătând în grabă scuarul din faţă, la ora aceea arhiplin de lume ca întotdeauna, se furişă sub porticul Domului.

Mergea acum ceva mai lent, cu mâinile înfundate în buzunarele impermeabilului, gândindu-se la primirea ambiguă pe care i-o făcuse Bottecchiari.

Îi revedea chipul, aşa cum îi apăruse la sfârşit, în uşa întredeschisă. Spusese: „Rovigatti” şi, în acelaşi timp, clipise cu subînţeles. Ei bine, ce voia să spună deputatul Bottecchiari cu acea ocheadă complice? Voia oare ca prin semnul acela destul de vulgar şi prin numele pe care i-l şoptise să-i ceară indirect scuze fiindcă în timpul conversaţiei pedalase cam prea mult pe generalităţi? Sau voia pur şi simplu să facă aluzie la legătura care-l unise odinioară şi, poate, cine ştie, încă-l mai unea tainic de vechea lui tovarăşă de luptă: aluzie suficientă-n sine spre a lua celor spuse orice încărcătură *politică*? De fapt, cam aşa se comportau de obicei la Ferrara, când îşi mărturiseau ca între bărbaţi – dar mai ales ca între burghezi! un pic lăudându-se şi un pic ruşinându-se, o legătură cu o fată din

popor. Exact aşa, şi asta din vremuri imemoriale. Dar, pe de altă parte, nu era destul de ciudat ca deputatul Bottecchiari, fost deputat socialist, vechi antifascist, unul care, după toate aparenţele, nu-şi plecase niciodată capul, să adopte, nu contează că doar pentru o clipă, nu contează că din amuzament sau din cochetărie, aerul batjocoritor, stupid şi crud al turmei de conforfnişti ce ocupau cu aroganţă străzile, cafenelele, cinematografele, sălile de dans, terenurile sportive, frizeriile, până şi casele de toleranţă, excluzându-l cu autoritate pe oricine era ori părea altfel? Adevărul era că nici măcar deputatul Bottecchiari nu reuşise să scape nealterat, fără nicio degradare a caracterului, a tinereţii lui puternice şi drepte, de sub teascul deceniilor care, din ’15 în ’39 văzuseră la Ferrara, ca de altfel pretutindeni în Italia, decăderea progresivă a oricărei valori. Da, de acord: colegii lui avocaţi, toţi fascişti, spumegau literalmente de furie când, în timpul peroraţiei, lăsa să se înţeleagă ce gândea. Fără îndoială că destui ar fi vrut să intre tare-n el, să-l apuce de reverele de la togă şi să-i strige cu o mutră feroce: „Aţi vrut să insinuaţi aşa şi pe dincolo, nu? Recunoaşteţi!” Dar fapt este că îl lăsaseră să cânte: mulţumiţi, în fond, că-l mai obligaseră încă o dată pe bătrânul luptător să spună şi să nu spună, să facă iar aluzii, întruna, neobosit, ceea ce cu trecerea anilor devenise un fel de tic, de viciu, expresia unei a doua naturi. Ce mai: dacă deputatul Bottecchiari, în ciuda trecutului său, putuse totdeauna să-şi permită ca la întoarcerea acasă de la tribunal sau de la birou, să o apuce în fiecare zi, pe jos, pe bulevardul Giovecca, fluturându-şi trufaş coama de un alb strălucitor, aproape luminos, în faţa puţinilor prieteni şi nenumăraţilor duşmani, toate acestea nu se putuseră petrece fără ca în adâncul lui să fi pierdut şi el ceva.

Cufundat în aceste gânduri care-i strângeau inima ca într-un cleşte chinuitor, lovindu-se şi lăsându-se lovit de trecători, Bruno urcă lent pe strada Mazzini şi strada Săraceno. „Ce scârbă!”, şuiera din când în când printre dinţi. Privea cu ură vitrinele scânteietoare, lumea oprită-n

faţa geamurilor ca să observe marfa expusă, negustorii ieşiţi în pragul prăvăliilor şi magazinelor, şi semănând ca atitudine – după cum se spunea – cu vrăjitoarele care vegheau, jumătate înăuntru, jumătate afară, la uşile bordelurilor de pe strada Colomba, de pe strada Sacca etcaetera. Încă umilit de pasiunea care până în luna august a aceluiaşi an făcuse din el sclavul uneia din cele mai strălucitoare şi mai curtate fete din Ferrara, Adriana Trentini, avea impresia că femeile – frumoase, blonde şi mai cu seamă elegante – care veneau din sens opus, atingându-l în treacăt, fără să-l vadă, purtau în felul lor de a fi şi de a se comporta, adorabil şi totodată detestabil, amprenta unei depravări prost disimulate. „Ce putreziciune, ce ruşine!”, continua să repete furios şi nu tocmai în şoaptă.

Dar pe măsură ce mergea înainte, pe măsură ce străzile deveneau tot mai înguste şi mai puţin luminate – într-un cuvânt, pe măsură ce se îndepărta de centru’ şi se apropia de acea parte a oraşului toată numai străduţe întortocheate, greu de străbătut, pe jumătate pustii, unde, după câte părea, Clelia Trotti se resemnase să trăiască – mânia şi dezgustul îi scădeau. Luând-o la stânga, pe strada Borgo di Sotto, ajunse în dreptul străzii Belfiore. Era gata să traverseze şi s-o apuce într-acolo. Însă cel puţin până în punctul unde străduţa da cotul, dindărătul obloanelor închise ale caselor abia se strecura câte o lumină gălbuie. Cui să se adreseze, unde să sune? Lumea era acum la masă (la el acasă probabil că îl aşteptau…). Amintindu-şi de Rovigatti, merse până la urmă mai departe.

În faţă îi apăru pe neaşteptate piaţa Santa Maria în Vado înecată în ceaţă; faţada întunecată a bisericii într-o parte, gaura neagră a străzii Scandiana drept înainte, la mijloc mica fântână asaltată de femei guralive, iar împrejur căsuţe şi dughene mizere, de unde ieşeau, laolaltă cu mirosul de castane coapte şi turte de castane, tot soiul de sunete uşoare: o nicovală lovită fără forţă, plânsul înăbuşit al unui copil, o „noapte bună” şi un „la revedere” schimbate, între doi oameni în vârstă, sub un portic

invizibil, un clinchet de pahare...; zgomotele calme şi plăcute de la încheierea zilei unui meşteşugar sau muncitor. Privirea i se îndrepta iute spre stânga, spre o vitrină mică, luminată ceva mai intens. Rovigatti era acolo, aşezat la măsuţa lui de lucru: silueta lui familiară se putea zări prin geamul aburit al vitrinei. O luă imediat într-acolo. Şi totul se petrecu de parcă clar fi stat nemişcat şi imaginea neschimbată a cizmarului casei i-ar fi venit în întâmpinare prin ceaţă.

Intră, îşi scoase pălăria, îi dădu mâna lui Rovigatti pe deasupra măsuţei, se aşeză în faţa lui şi obţinu pe dată, fără nicio dificultate – ba chiar cu o docilitate oarecum ostentativă din partea gazdei – adresa exactă şi completă a învăţătoarei: strada Fondo Banchetto 36, la familia Codecă. Apoi se apucară să vorbească despre o infinitate de alte lucruri. Astfel încât, o dată-n plus, şi în seara aceea se întoarse acasă când cina era de mult terminată.

A doua zi sună la casa din strada Fondo Banchetto 36. Şi sigur că, dacă ar fi fost primit imediat, dacă la uşă nu s-ar fi prezentat o femeie grasă, cu un şorţ de satin negru, cu însemnul fascist prins în piept, părul cărunt şi aerul bănuitor („Sora ei”, îi explicase mai pe urmă, sec, Rovigatti) spunându-i că învăţătoarea nu era acasă; dacă în ziua următoare n-ar fi apărut tot ea să-l anunţe că învăţătoarea avea lecţie şi de aceea nu putea primi pe nimeni; iar în cealaltă că nu se simţea bine; apoi că plecase la Bologna, de unde nu se întorcea până săptămâna viitoare, şi tot aşa mereu, săptămâni şi săptămâni la rând, după toate probabilităţile el şi Rovigatti n-ar fi putut să se împrietenească atât de mult, cum se împrieteniră. De fapt pricepuse rapid că trebuia să facă anticameră serioasă la Santa Maria în Vado. Însă pentru cât timp? – îşi pusese imediat întrebarea. Oare Clelia Trotti aflase despre tentativele lui de a o cunoaşte? Oare sora ei, Codecă, după numele soţului, îi spusese că trecea pe acolo aproape zilnic?

De fiecare dată apăsa pe butonul soneriei cu inima zvâcnind; şi de fiecare dată avea o nouă deziluzie. Respins,

o apuca spre piaţa Santa Maria în Vado, aflată la nici două sute de metri depărtare. Nu, uşa cu geamuri a lui Rovigatti n-avea s-o găsească niciodată închisă: de asta putea fi sigur. Ajungea s-o împingă cu două degete şi cizmarul era veşnic acolo, cu părul lui lucios ca tăciunele, căzându-i încă tinereşte pe fruntea palidă, cu tâmplele pline de punctişoare negre, cu zâmbetul, cu ochii lui întunecaţi, parcă febrili, care-l priveau de jos în sus. „Bună seara, domnişorule Bruno, ce mai faceţi?", spunea Rovigatti. „Veniţi înăuntru, luaţi loc". Şi lui aproape nu i se părea adevărat că poate lua loc.

Uneori vorbeau până după nouă. Şi în timpul acesta, stând pe bancheta din faţă, Bruno îl observa cum lucrena A.

Rovigatti trăgea spre el, energic dar măsurat, sfoara înfăşurată în jurul palmelor, nu mai puţin dură decât talpa din care tăiase mai înainte forma unei pingele; din comoditate, păstra veşnic în gură un pumn de ţinte, pe care limba şi buzele le scoteau la iveală, în funcţie de necesităţi, cu o promptitudine şi o precizie uimitoare; bătea cu ciocanul, cu un automatism neobosit, în încălţămintea pe care o ţinea zdravăn între genunoitii strânşi ca o menghină... Ce priceput şi ce sigur era! – se gândea Bruno. Ce forţă, ce conştiinţă de sine părea să găsească Rovigatti în exercitarea acestei munci manuale! Era clar că discuţia nu-l împiedica deloc să lucreze cu mâinile lui mari, înnegrite, incredibil de bătătorite. Ba dimpotrivă. În unele momente, un cui înfipt în grosimea tălpii cu o singură lovitură de ciocan părea să-l ajute mâi bine la sublinierea unei idei, decât orice fel de raţionament suplimentar.

Şi totuşi, ce anume continua încă să-i despartă! – i se întâmpla să se întrebe adesea. Ce-l împiedica să se bucure mai repede din partea lui de o încredere deplină, absolută? Să fi fost deosebirea de clasă? Era oare posibil?

Într-adevăr, atunci când vorbea de rău fascismul (în fond era un simplu expedient pentru a-l atrage de partea sa, pentru a-l simţi mai puţin distant şi, mai cu seamă,

pentru a obţine ca, graţie bunelor lui oficii, porţile împărăţiei Cleliei Trotti să i se deschidă mai devreme decât fusese stabilit), el ori se limita să asculte, ori îi răspundea pe un ton placid, exagerat de obiectiv, dacă nu chiar rece.

— Nu, n-aş spune, ajunse odată să replice, după o uitătură rapidă afară, în piaţă: de parcă s-ar fi temut ca un eventual trimis al O.V.R.A. să nu se fi apropiat, protejat de întuneric, până la câţiva metri distanţă şi acum să stea cu urechea lipită de zid, ascultând tot ce spuneau ei. „Nu, n-aş zice. Au făcut şi fasciştii ceva bun”.

În mod evident triumfa. Şi nu numai pentru că domnişorul Bruno, fiul unor oameni bogaţi, proprietari ai palatului de pe strada Madama (evrei, de acord, dar bogaţi: şi, de când e lumea lume, corb la corb nu-şi scoate ochii...), cărora de circa douăzeci de ani le pingelea pantofii, venise să-i facă o vizită, dar şi fiindcă, acum o clipă, îşi putuse permite luxul de a recunoaşte adversarului comun unele mici merite. El, unul, nu era bogat – avea aerul că spune. El, Cesare Rovigatti, se născuse şi crescuse în tabăra celor săraci, a persecutaţilor, a asupriţilor. Cum adică? Pentru că Cesare Rovigatti era doar un simplu cizmar, doar pentru atât i se pretindea o duşmănie obtuză, o ură oarbă şi nediscriminată? A, nu, era mult prea comod! S-au dus timpurile în care cei bogaţi şi puternici se puteau servi de poporul muncitor ca de o masă de manevră, păstrând pentru ei monopolul sentimentelor elevate! Gata cu asemenea echivocuri! Dacă astăzi *cineva* îşi mai făcea încă iluzia că ar putea s-o ia de la capăt cu vechile trucuri ale trecutului, încredinţând clasei muncitoare nobila misiune de a scoate din foc nişte castane care n-o priveau, ei bine, cu atât mai rău pentru acest *cineva!*

Părea să prefere mai degrabă alte subiecte decât cele politice. De pildă, literatura.

Lui Bruno îi plăcea Victor Hugo? – îl întreba. Ce carte neînsemnată era *Nouăzeci şi trei!* Dar *Mizerabilii?* Dar *Omul care râde?* Dar *Oamenii mării?* în Italia numai

Francesco Domenico Guerazzi, în secolul nouăsprezece, făcuse ceva asemănător în materie de romane, însă la un nivel cu mult inferior. Totuşi, în ansamblu, ce dezastru era literatura italiană, dacă o analizai din punctul de vedere al proletarului, ţinând cont de gradul de instrucţie la care poate aspira proletariatul în ţara noas – tră! Dacă-i scuturai bine, din toţi poeţii rămânea numai Dante, cel mai mare poet din lume. În schimb, cei care veniseră după el, în loc să scrie *pentru* popor, scriseseră întotdeauna *pentru* stăpâni. Petrarca, Ariosto, Tasso, Alfieri (chiar aşa, până şi Alfieri!), Foscolo: numai lucruri pentru o *élite.* Cât despre *Logodnicii,* prea mult miros de sacristie, prea multă reacţiune! Nu: dacă un om dorea încă să mai citească ceva demn – putea să fie modest, dar demn – trebuia să facă un salt zdravăn până la Carducci din *Cântecul iubirii* sau la Stecchetti din unele satire sociale. Dar apropo: lăsându-l la o parte pe degeneratul de D'Annunzio şi lăsându-l la o parte pe Pascoli, astăzi cum mai stăteam cu literatura? El, din păcate, nu dispunea de timpul necesar pentru a fi la curent: Biblioteca orăşenească închizând la şapte, nu-i permitea nici unui muncitor, chiar unuia ca el, fără obligaţii familiale, să profite în orele serii de serviciile ei. Cu domnişorul Bruno, în schimb, era altceva. Deşi, ca israelit, nu mai putea frecventa Biblioteca orăşenească, preda deja la şcoala medie israelită de pe strada Vignatagliata, aşa că se putea considera, fără nicio reţinere, profesor, chiar dacă nu-şi luase încă diploma. Ei bine, instruit cum era şi precis în temă cu ultimele noutăţi, domnişorul Bruno credea cu adevărat că mai existau acum, în Italia, scriitori buni?

Bruno tăcea, cuprins pe neaşteptate de un adânc sentiment de inutilitate, aproape de neputinţă.

— În privinţa asta aş fi gata să pariez, încheia atunci Rovigatti, clătinând din cap, că astăzi nu se mai face nimic frumos, nimic într-adevăr util!

Dar, de fapt, subiectul care-l făcea pe Rovigatti să se simtă cel mai mult în largul său era meseria.

Era o meserie umilă – zicea – ba chiar foarte umilă:

nimeni nu era mai convins de asta decât el. Însă, datorită ei, nu numai că putuse s-o scoată binişor la capăt încă din copilărie, ci şi să reziste, fără să-şi îndoaie spinarea, în toţi anii aceia de dictatură. Şi pe urmă, ce credea domnişorul Bruno, că meseria de cizmar nu avea şi laturi interesante? Orice activitate omenească le are: cu condiţia s-o exerciţi cu pasiune, să pătrunzi în miezul ei, să-i cunoşti tainele.

În asemenea clipe vorbea fără niciun fel de ironie, fără nicio urmă de resentiment; iar Bruno, ascultându-l, uita încet-încet de propria lui tristeţe şi sfârşea prin a se simţi aproape fericit.

În mâna lui, un pantof scâlciat devenea totdeauna ceva viu. După modul cum clientul căscase un vârf, tocise un flec, deformase o căpută, Rovigatti putea să-i intuiască infailibil caracterul. Înainte de a se apuca să repare un pantof, obişnuia să-l cântărească-n mână, apropiindu-l de lumina becului care atârna deasupra măsuţei de lucru, cu zâmbetul îngăduitor al artistului care, atunci când aduce pe lume un personaj, este dispus să-l vadă înfăptuind cele mai teribile mârşăvii, numai să aibă o existenţă cât mai convingătoare.

— Vedeţi dumneavoastră, de la domnul ăsta o să fie cam greu să scot banii, spunea, de exemplu, răsucind în mâini nişte pantofi escarpen, de lac, foarte strâmţi, ce păreau noi, dar ascundeau sub vârfurile ascuţite serioase semne de uzură; şi precauţia cu care-i punea sub ochii lui Bruno, cu scopul ca domnişorul Bruno să-i cerceteze cu interesul pe care-l meritau, îl făcea să ghicească fără greş pe proprietarul obiectelor respective, care nu era altul decât Edelweiss Fegnagnani, unul din cei mai cunoscuţi „desfrânaţi” din oraş.

— Şi tu, blondă frumoasă, fii atentă pe unde umbli! murmura cu un zâmbet de simpatie, trecându-şi degetul mare peste tocul foarte înalt, ascuţit ca un pumnal, al unui pantof de damă, din piele de crocodil, pe care o călcătură energică, exuberantă, victorioasă îl dezlipise de ambele părţi.

Odată îi arătă lui Bruno, printre altele, şi pantofii

deputatului Bottecchiari, „prinţul Baroului nostru” (spuse chiar aşa, nu fără oarecare sarcasm: dar în timp ce-i observa gânditor, ochii îi ardeau de pasiunea luptei, de fidelitate şi de perseverenţă).

— Bineînţeles, are şi el defectele lui, adăugă după câteva clipe, dar este o persoană pe care te poţi bizui. Ce contează dacă s-a îmburghezit? Câştigă, şi încă bine; are o casă frumoasă, o soţie frumoasă – fireşte, frumoasă la vremea ei: acum s-au adunat şi la ea vreo cincizeci de ani! –, cu inteligenţa lui, cu calităţile lui de orator, până şi fasciştii-l respectă, îi fac curte. Un singur lucru importă: anul trecut când au vrut iar să-i dea carnetul, ştiţi ce le-a spus? Le-a dat cu el peste bot!

Şi între timp învârtea întruna în mâini pantofii deputatului Bottecchiari (o pereche de pantofi maro, cu vârful pătrat: pantofii unui om sangvin, optimist, cu o masă de peste un chintal), lângă care luptase încă din tinereţe în rândurile Partidului Socialist Italian al lui Giacomo Matteotti, Filippo Turaţi şi Anna Kuliscioff, şi fusese atacat în ’24, în localul Cooperativei de consum a lucrătorilor de la tramvaie; amândoi salvându-se numai printr-o adevărată minune, pe o ieşire secundară.

Arătă cu bărbia afară, spre strada Fondo Banchetto.

Era adevărat că nici el, nici ceilalţi prieteni de odinioară – continuă – nu se mai întâlneau cu deputatul Bottecchiari de aproape douăzeci de ani. Şi totuşi, cu nicio săptămână în urmă, văzându-l trecând în sens opus pe celălalt trotuar al bulevardului Giovecca (de cealaltă parte a baricadei! se gândi Bruno –, şi se simţi mai solidar ca oricând cu Rovigatti, cu Cleia Trotti şi cu toţi oamenii sărmani, trădaţi şi uitaţi, pe care şi-i imagina venind după ei; mulţumit şi fericit că este cu ei acum şi pentru totdeauna...), cu nici măcar o săptămână în urmă, deputatul, jovial şi expansiv ca de obicei, îi strigase, ridicând un braţ şi agitându-l deasupra capului:

—*Ciao,* Rovigatti!

Într-o bună zi, uşa casei de pe strada Fondo Banchetto se deschise fără ca în prag să apară

binecunoscuta figura dolofană a doamnei Codecă. Trebuia să se întâmple. În orice basm care se respectă (putea să fie trei şi jumătate după-amiaza; liniştea cartierului complet pustiu avea într-adevăr ceva ireal), este rar ca acţiunea să nu see încheie prin dispariţia sau prin metamorfoza Monstrului. Deodată vraja se rupsese, doamna Codecă dispăruse. Prin urmare, cine putea să fie persoana care venise să deschidă în locul ei, dacă nu Clelia Trotti? Precis era ea – îşi spunea Bruno – femeia micuţă, uscată şi neglijentă, genul acela de călugăriţă despre care vorbea lumea, nu putea fi alta decât ea. De altfel, ca să te convingi, ajungea să-i vezi ochii. Erau ochii minunaţi ai fetei frumoase care fusese discipola Annei Kuliscioff, ai energicei eroine a clasei muncitoare, iubită în tinereţe de deputatul Bottecchiari…

Lepădându-şi pielea de balaur, recăpătându-şi printr-un miracol adevăratul chip, Clelia Trotti, întocmai ca prinţesele din basme, zâmbea cu blândeţe tânărului oprit pe trotuarul dinaintea uşii, de aerul lui surprins şi perplex. Ar fi fost suficient un: „Intraţi, veniţi, ştiu din ce cauză sunteţi aici”; şi basmul cu uşa ce se închidea lent în spatele lor, în liniştea ca de vată a străzii Fondo Banchetto ar fi avut un sfârşit perfect, impecabil. Dar fraza nu fu rostită. Zâmbetul dulce, dezminţit de altfel de expresia cercetătoare a privirilor albastre, era doar întrebător. Întreba: „Cine sunteţi dumneavoastră? Ce vreţi?”. Aşa încât, cel puţin de data aceasta, lui Bruno nu-i fu greu să-şi dea seama, să înţeleagă. Era clar – se gândi: nimeni nu pronunţase până atunci numele lui în faţa Cleliei Trotti: nici doamna Codecă, nici Rprigatti! Trebui, deci, să-şi spună numele şi prenumele, rămânând de cealaltă parte a pragului încă interzis: pe silabe, „Bruno” şi „Lattes”. În orice caz, fu destul pentru ca după uimirea ce se răspândise pe chipul Cleliei Trotti – o uimire sinceră şi totodată o acceptare plină de încredere, în timp ce o undă de tristeţe generoasă făcea să i se întunece irisul limpede –, realitatea să-şi reia locul şi dimensiunile obişnuite.

„Fiţi atent, că *ea* este supravegheată!”, îi spusese

deputatul Bottecchiari în şoaptă. Se referea la O.V.R.A., la poliţie. Dar, o dată mai mult, privite de aproape, lucrurile apărură altfel.

— Veniţi să vorbim în sufragerie, murmură bătrâna învăţătoare, după ce-l introdusese pe Bruno în vestibulul de la intrare şi închisese uşa de la stradă.

Acum mergea înaintea lui, în vârful picioarelor, pe un coridor umed şi întunecos. Ţinându-se după ea, încercând să nu facă zgomot şi, în acelaşi timp, observând-o cum umblă cu toată precauţia de care era în stare, îi fu din nou uşor să ghicească. Dacă Clelia Trotti era supravegheată, era supravegheată mai ales *în casă.* Adevăraţii temniceri ai Cleliei Trotti erau doamna Codecă şi soţul ei (prima, învăţătoare titulară, încă în activitate; al doilea, casier la „Cassa Agricola”, citadela burgheziei agrare din oraş). Şi O.V.R.A? O.V.R.A. ştia perfect ce făcea. Lăsând-o pe bătrâna de şaizeci de ani, aflată în „libertate condiţionată” sub controlul domestic al celor doi demni soţi – evident, persoane cu mult prea mult bun-simţ ca să-i permită acestei rude şi musafire incomode să primească vizite suspecte –, se putea limita să se arate doar din când în când; iar între timp, să doarmă în linişte şi pace.

Intrară în sufrageria de la parter. Bruno îşi roti privirea-n jur. Deci aici – îşi spuse – îşi petrecea cea mai mare parte a zilelor, omorându-se să-i înveţe carte pe copiii mai mari sau mai mici din împrejurimi! Aceasta era, deci, închisoarea ei!

Mobila, dintr-un lemn spălăcit, de duzină, dar nu fără oarecari pretenţii ridicole; cuvertura de lână verde stins, pătată de cerneală, ce acoperea masa din centru; candelabrul de sticlă, stil Murano, agăţat de tavan; diploma de contabil pe care era înscris cu caractere gotice înflorite numele stăpânului casei, Evaristo Codecă, atârnând glorioasă printre tablouaşe mizerabile cu peisaje alpestre şi marine; într-un colţ, masa întunecată a unei pendule imense, cu un *tic-tac,* sec, sonor şi ameninţător – raza de soare care pătrundea oblic în cameră prin fereastra, unică de altfel, ce da spre o grădiniţă de legume,

punând în evidenţă în partea opusă, în mijlocul unei canapeluţe înguste şi goale din răchită, un cap de cal pictat în ulei pe faţa din pânză de cânepă a unei perini mari;

şi, în fine, de cealaltă parte a mesei, surâzând, e adevărat, însă cu aerul că se scuză şi cere un pic de indulgenţă, bătrâna revoluţionară care-i văzuse cu ochii ei pe Anna Kuliscioff şi pe Andrea Costa, care discutase despre socialism cu Filippo Turaţi, care avusese un rol deloc secundar în faimoasa săptămână roşie din Romagna în ’914, ajunsă să vorbească cu glas înăbuşit, abia inteligibil, ridicându-şi din când în când ochii în sus, spre tavan, spre a arăta că sora şi cumnatul puteau coborî oricând de la etaj să-i întrerupă, să-i surprindă, sau rămânând tăcută, cu o mână deschisă în aer şi cu arătătorul celeilalte lipit de buze (în timpul unei asemenea tăceri, pendula bătu răguşit; iar din grădină veni cotcodăcitul paşnic al găinilor), exact ca o şcolăriţă speriată că este prinsă asupra faptului. În acel fund de puţ, în acel soi de vizuină nesigură, totul îi vorbea lui Bruno despre plictis, acreală, ani lungi de sechestrare jalnică, meschină, despre uitare. Dar atunci – nu se putu abţine să nu se-ntrebe la un moment dat –, dar atunci merita într-adevăr osteneala, să te comporţi în viaţă într-un mod atât de diferit, de pildă, de cel în care se comportase deputatul Bottecchiari, dacă morbul obişnuit, timpul care roade şi duce cu el totul, putuse să-şi înfăptuiască la fel de bine opera de coroziune şi de dezagregare? Clelia Trotti nu se plecase niciodată, îşi păstrase întotdeauna sufletul pur; deputatul Bottecchiari, dimpotrivă, deşi nu acceptase niciodată carnetul de fascist, în anii maturităţii se integrase perfect în societate, ajungând chiar să facă parte din consiliul de administraţie al băncii „Cassa Agricola”: şi aceasta fără ca nimeni să se plângă ori să se scandalizeze. Ei bine, luând în consideraţie rezultatele, care din cei doi avusese dreptate în viaţă? Şi ce venise să facă el, atât de târziu, dacă nu să-şi dea seama că lumea mai bună, societatea dreaptă şi civilizată a cărei epavă şi dovadă vie

o constituia Clelia Trotti, nu avea să se mai întoarcă niciodată? Se uita la antifascista patetică, persecutată, la prizoniera demnă de milă, şi nu reuşea să-şi dezlipească ochii de la dunga negricioasă, clar Vizibilă, ce-i marca jur-împrejur, puţin mai jos de părul alb strâns într-un coc la ceafă, gâtul slab şi ridat. Ce fel de ajutor – îşi spunea, continuând să fixeze gâtul acela firav şi prost spălat – putea aştepta el de la Clelia Trotti, de la Rovigatti şi de la cercul prietenilor lor asupriţi care, de altfel, cine ştie dacă exista într-adevăr? să fim serioşi! Trebuia să se eschiveze de la conversaţia aceea grotescă şi să dispară cât mai repede, începând, eventual, să deschidă mai bine urechile la sfaturile pe care tatăl lui nu mai contenea să i le dea. Bineînţeles. De ce să nu-şi asculte, măcar o dată, tatăl? încă din septembrie anul trecut, tatăl său nu lăsase să-i scape nicio ocazie de a-l îndemna să se ducă în „Erez” [1], cum se obişnuise imediat să spună, sau în Statele Unite sau în America de Sud. Era tânăr, insista el, avea toată viaţa în faţă. De aceea *trebuia* să emigreze, să părăsească Ferrara şi Italia, să prindă rădăcini în altă parte. Dacă voia, mai era încă posibil: cel puţin pentru el. În mod sigur, înainte de vara viitoare, Italia n-avea să intre în război; şi nimeni n-ar fi avut curajul să-i refuze paşaportul unui evreu discriminat...

— Fiţi, vă rog, îngăduitor, spunea între timp Clelia Trotti, cu glasul mai scăzut ca oricând, casa aceasta nu-mi aparţine absolut deloc, niciun pic. Sora şi cumnatul meu, adăugă privindu-l fix pe Bruno, cu ochii ei albaştri ce exprimau din nou bucuria de a se destăinui, certitudinea că nu greşeşte având încredere, sora şi cumnatul meu care de când m-am întors din exil, adică de câţiva ani, m-au luat la ei, nu se gândesc decât cum să mă împiedice – acum râdea, clătinând amuzată din cap – să mai comit alte prostii. Mă supraveghează, îşi vâră nasul în tot ce fac, pretind să mă întorc acasă cu cel puţin două ore înainte de căderea întunericului: mai rău decât dacă aş fi o fetiţă, vă rog să mă credeţi! îmi dau seama că pentru oamenii care nu gândesc ca *noi*... mai mult, care au o idee despre

politică complet diferită de *a noastră*… altfel, oameni de treabă, adevărate inimi de aur… îmi dau seama că li se pare un fel de drept al lor să se comporte în privinţa mea aşa cum se comportă, din păcate. Susţin c-o fac pentru binele meu; s-ar putea. Totuşi – şi aici făcu o mică strâmbătură obosită, în vreme ce privirea îi devenise dintr-odată serioasă, aproape severă – totuşi, ce plictiseală!

— Este sora dumneavoastră doamna care vine întotdeauna să deschidă uşa?

— Da, sigur, dar de ce? făcu învăţătoarea, alarmată. Ce vreţi să spuneţi? Vreţi să spuneţi că nu este prima dată că veniţi la mine? Oh, sărăcuţul! exclamă, împreunându-şi mâinile mici, osoase, cu arătătorul şi mijlociul pătate de nicotină. Cine ştie de câte ori nu v-o fi pus Giovanna pe drumuri degeaba!

— O dată îmi zicea ceva, altă dată altceva. Pricepeam foarte bine că erau pretexte. Însă nu puteam presupune că nu sunteţi, într-un fel oarecare, la curent cu situaţia. Şi atunci…

— Oh, sărăcuţul! repetă Clelia Trotti. Şi eu care vorbeam despre un drept. Dar de data asta or să vadă ei, am să le arăt eu lor! în anumite limite, să zicem că i-aş putea înţelege. Dar asta-i prea de tot, prea de tot!

Rămase câteva clipe în tăcere, meditând asupra gravităţii arbitrarului ce i se făcuse, şi asupra măsurilor pe care urma să le ia spre a-şi impune punctul de vedere. Se vedea însă că totodată se gândeşte şi la altceva. Şi trebuia să fie vorba de ceva care, fără voia ei, îi făcea o anume plăcere.

— Spuneţi-mi cum aţi reuşit să obţineţi adresa mea? îmi imaginez că n-a fost prea uşor.

— Acum vreo două luni m-am dus la avocatul Bottecchiari, spuse Bruno privind în altă parte. Şi fiindcă Trotti nu intervenea, adaugă:

—Avocatul Bottecchiari este un vechi prieten al familiei noastre. Contam pe faptul că va şti să mă-ndrume. Însă ori n-a ştiut, ori n-a vrut să-mi spună nimic precis. Oricum, m-a sfătuit să mă adresez lui Rovigatti, Cesare Rovigatti, ştiţi,

cizmarul care are prăvălia la doi paşi de aici, în piaţa Santa Maria în Vado. Din fericire, îl cunoşteam foarte bine…

— A, da, Cesarino al nostru. Dragul de el. Dar nu izbutesc să pricep cum de… Ar fi putut, totuşi, să-mi vorbească de dumneavoastră! Vedeţi? Dintr-un motiv sau altul, toţi cred că-i de datoria lor să ia în privinţa mea cele mai bizare iniţiative. Şi nu pricep că în sistemul acesta, creând încet-încet un gol în jurul meu, e ca şi cum mi-ar lua aerul pe care-l respir. Decât aşa, mai bine-n temniţă!

În tonul cu care pronunţase ultimele cuvinte era oboseală, dezgust, amărăciune adâncă. Bruno o privi-n faţă. Dar ochii ei de un albastru intens, fermi şi uscaţi sub sprâncenele cenuşii încruntate, erau plini de speranţă. Ca şi cum s-ar fi îndoit de toţi şi de toate, în afară de el.

Dintr-odată se deschise uşa. Apăru cineva. Era doamna Codecă.

— Cine e? întrebase vocea cunoscută, odioasă, încă înainte de a-şi vârî pe uşă capul cărunt ca să spioneze.

Privirea bănuitoare a doamnei Codecă se întâlni cu cea a lui Bruno.

—Oh, spuse rece, nu ştiam că ai vizite.

— Vai, dar e un prieten! Domnul Lattes, se grăbi să explice, agitată, Clelia Trotti. Bruno Lattes!

— Încântată, făcu doamna Codecă, fără să înainteze nici măcar un pas. Deci aţi găsit-o până la urmă, nu-i aşa? adăugă adresându-se lui Bruno cu un surâs acru, fără să-l privească.

Se trase puţin într-o parte şi de pe coridorul în beznă îşi făcu apariţia un copilaş de opt sau nouă ani, cu un aer speriat. Era îmbrăcat cu un şorţuleţ negru. cu trei dungi albe orizontale peste piept.

— Hai, vino-ncoace! îl încuraja doamna Codecă. Şi apoi către sora ei:

—Nu te deranja. îl conduc eu pe domnul Lattes.

Când se aflară iar, ca de obicei, ea blocând uşa de la intrare cu persoana-i corpolentă şi Bruno în stradă, privind-o de jos în sus:

— Nu ştiu dacă sora mea şi-a amintit să vă spună,

începu Codecă, dar cel mai târziu poimâine va fi obligată să lipsească, de data asta cu adevărat. E vorba de o călătorie destul de lungă. Cât o să dureze precis? Cine ştie: poate câteva săptămâni… poate câteva luni… în sfârşit, vă rog să înţelegeţi că pentru moment e inutil să-i mai faceţi vizite. Pentru moment e absolut inutil. Fiţi amabil, domnule Lattes, şi faceţi-ne plăcerea asta 1 O *spun, de altfel, şi spre binele dumneavoastră…*

În timp ce vorbea, expresia chipului i se făcea tot mai puţin dură, iar vocea din ce în ce mai nesigură.

Sublinie ultimele cuvinte cu o privire mâhnită, rugătoare. Pe urmă, retrăgându-se şi închizându-i încet lui Bruno uşa în faţă, adăugă cu glas surd:

—Nu ştiţi că suntem supravegheaţi?

În aceeaşi noapte, întorcându-se ca de obicei, extrem de târziu, fără ca măcar să fi telefonat în jur de opt să nu-l aştepte cu masa, Bruno fu surprins pe stradă de ninsoare. (îşi petrecuse seara mai întâi la cinema, apoi lângă un biliard dintr-un bar dincolo de Porta Reno.)

La început fu ca o pulbere măruntă ce se învârtejea uşor în jurul felinarelor. Însă peste puţin, pe când, aplecat înainte, încerca să vâre cheia în broasca uşii de la casă (din pricina întunericului îi trebuia de fiecare dată o grămadă de timp să deschidă), pe strada Madama fulgii deveniseră atât de deşi şi grei, încât, în curând, faţa îi era udă.

În vreme ce se tot chinuia cu cheia, ceasul Castelului începu să bată orele, aşa că se strădui să le numere. Unu, două, trei, patru. Trebuia să fie patru – îşi zise. Totuşi, nu era nicio speranţă ca tatăl lui să se fi resemnat să stingă lumina şi să aţipească. Ca de obicei, avea să stingă lumina abia după ce l-ar fi auzit trecând pe bâjbâite şi în vârful picioarelor prin faţa uşii dormitorului, abia după ce, tuşind şi bodogănind, i-ar fi dat de înţeles că rămăsese treaz până la ora aceea, pradă nelinişti. Buzele făcură obişnuita schimă de nemulţumire. Dar – reflectă în aceeaşi clipă – pe de altă parte era mai bine aşa. La urma urmei, în noaptea aceea putea renunţa să mai repete vechea şi stupida

comedie a mersului în vârful picioarelor pe întuneric. Dacă tatăl său încă nu dormea, cu atât mai bine: în loc s-o ţină drept înainte pe coridorul aflat în beznă, avea să răsucească comutatorul să intre în camera lui. Ştia precis despre ce-ar fi vorbit.

Însă fu destul să ajungă în gangul de la intrare, în fundul căruia, prin grilajul despărţitor, se zăreau plantele întunecate din grădină, ca să-şi dea seama, încă înainte de a fi aprins becul de pe scări, că pe sub uşa camerei de la parter care-i servea de cameră de lucru, se strecura o lumină slabă. Se apropie. Deschise încetişor uşa. Tatăl lui era acolo, aşezat în fotoliul de lângă birou. Dormea învelit cu un *plaid* (*Corriere della Sera,* rămas deschis, îi alunecase pe jumătate de pe genunchi pe duşumea), cu capul răsturnat pe spate.

Pătrunse în cameră fără zgomot, rezemându-se de peretele de lângă uşă.

Niciodată nu se înapoiase aşa de târziu – se gândea. Şi poate din această cauză, neputându-se hotărî să stingă lumina, dar nereuşind nici să-l mai aştepte culcat, tatăl lui se hotărâse la un moment dat să se scoale din pat şi să coboare în papuci şi cămaşă de noapte la parter (cine ştie: poate că-i trecuse prin minte să profite de ocazie şi să discute serios cu el problema emigrării în Palestina sau în America, pe care, ori de câte ori încercase s-o ridice, constatase că i se răspunde fie cu răceală, fie pur şi simplu cu mojicie). Dacă avea să-l aştepte jos, în birou – probabil se gândise –, ar fi putut să vorbească şi, la nevoie, să strige cât voiau. Chiar dacă s-ar fi certat, glasurile lor n-ar fi trezit pe nimeni din casă…

Porni, rânjind, în vârful picioarelor. Şi tocmai era gata să atingă mâna stângă a omului adormit, zăcând ca moartă pe ziarul întins (dreapta, de care se sprijinea cu fruntea, se aşezase instinctiv ca o pavăză, protejând de lumina lămpii de birou pleoapele pe jumătate închise), când o senzaţie neaşteptată, o săgetare de durere aproape fizică îi opri gestul.

Rămase îndelung aşa, cu mâna întinsă spre cea ca de

ceară a tatălui, privind intens tâmplele lui descărnate, nişte tâmple nespus de fragile, mai mult cartilagiu decât os, de om dezamăgit, de om ratat, şi părul lui alb şi uşor ca un puf, la fel de alb şi de uşor ca părul Cleliei Trotti. Oare cât timp – se întrebă – îi mai rămânea de trăit tatălui său? Dar Cleliei Trotti? Oare or să reuşească amândoi să vadă înainte de a muri finalul tragediei ce răvăşea întreaga omenire?

Deşi sfârşiţi, deşi atât de aproape de moarte, amândoi nu se gândeau în fond – îşi continuă firul raţionamentului – decât la un singur lucru: libertatea. Din temniţa de pe strada Fondo Banchetto, Clelia Trotti visa renaşterea socialismului italian prin injectarea unui sânge tânăr în venele obosite şi îmbătrânite ale partidului (îi citise visul în ochi; şi, de altfel, nu era ceea ce-i propusese el însuşi, prezentându-se aşa cum se prezentase?). Din ghetoul de pe strada Madama, unde se închisese deliberat, cu dureroasă voluptate (îl excluseseră până şi din „Clubul Comercianţilor”; şi acum rămânea toată vremea acasă, umplându-şi ziua cu lectura ziarelor şi cu ascultarea postului de radio Londra), avocatul Lattes, deşi se lăsa în voia sorţii, nu înceta o clipă să-şi închipuie ce „carieră strălucită” îl aştepta cu siguranţă pe fiul său în America sau în „Erez”. Dar el, Bruno, ce avea de gând să facă? Avea să rămână? Avea să plece? Tatăl lui îşi făcea iluzii în privinţa valorii efective a discriminării:

autorităţile nu i-ar fi eliberat paşaportul, chiar dacă l-ar fi cerut. Întrucât războiul, abia început, cine ştm câţi ani avea să dureze, fără să se poată prevedea astăzi când se va sfârşi; întrucât cursa se închisese, făcând imposibilă orice evadare, întrucât singurul drum rămas era, evident, cel care-i conducea pe toţi, pe absolut toţi, spre un viitor lipsit de orice speranţă: în aceste condiţii, era mai bine să mergi înainte, orice ar fi, să participi mai departe cu tragere de inimă, fie şi numai din milă şi umilinţă, la visele solitare, la efortul disperat de a-ţi umple timpul, la visele de prizonieri, mizere şi triste, ale tovarăşilor de călătorie.

Se apropie de fereastră în vârful picioarelor. După ce

întredeschise uşor unul din obloanele interioare, privi prin geamurile aburite şi printre stinghiile jaluzelelor. Zăpada continua să cadă. Peste câteva ore avea să fie mare, avea să acopere întreg oraşul, închisoare şi ghetou comune, cu liniştea apăsătoare.

IV

Bână – şi doamna Codecă era acum fhulţumită. Le ceruse să nu-i transforme casa într-un cuib de conspiratori şi, în final, se descoperise, dăduse pe faţă toate bietele ei cărţi de temniceră zeloasă, e adevărat, însă speriată, nu perfidă.

Indiferent de ceea ce zicea sau gândea ea, după toate probabilităţile, practic, O.V.R.A. uitase complet de casa de pe strada Fondo Banchetto 36. În sfârşit, de multă vreme niciun poliţist nu se mai prezenta în pragul serii să verifice dacă Trotti Clelia era acasă, conform prevederilor „libertăţii condiţionate. Totuşi, mai bine să n-o contrarieze pe doamna Codecă – îşi spune Bruno. Mai bine să-şi îndeplinească pasiv rolul de supraveghetoare severă şi incoruptibilă pe care şi-l asumase singură. Să nu scape din ochi o femeie subversivă ca sora ei, căreia după exil îi fuseseră daţi încă zece ani suplimentari de domiciliu forţat, cu obligaţia de a se întoarce. acasă în fiecare zi până la apusul soarelui, şi de a se deplasa în fiecare săptămână la Chestură spre a semna în registrul de evidenţă special al celor cu libertate condiţionată; să se repeadă la uşă ori de câte ori suna cineva, fără să neglijeze vreodată să pună clar la vedere pe pieptul şorţului negru de învăţătoare în exerciţiul funcţiunii însemnul fascist: doamna Codecă avea şi ea dreptul la o mică marjă de iluzie, de joc, necesar oricui pentru a putea supravieţui. Şi Clelia Trotti? Dorea într-adevăr aceste vizite? Dacă mai era ceva care să-i facă plăcere, nu putea să fie decât asta: să iasă din casă pe furiş, să tragă cu coada ochiului prin grilele jaluzelelor de la etaj, apoi să dea iute colţul pe strada Coperta. Aşadar, era destul să aştepte. Mai devreme sau mai târziu avea să-şi facă ea singură apariţia.

Într-o dimineaţă, cam la două luni după aceea, în

timp ce-şi ţinea orele la şcoala israelită de pe strada Vignatagliata, Bruno văzu deodată capul îngrijitoarei apărând cu prudenţă pe uşa clasei.

—E voie?

—Ce este?

—Vă captă o doamnă.

Îngrijitoarea veni spre catedră, târşinortşi papucii pe pardoseala de cărămidă, şi trezind ca de obicei házul în bănci.

—Ce să-i spun? întreba ea preocupată.

Scundă, durdulie, de o vârstă nedefinită, cu un păr gras, negru şi lucios care-i cădea de o parte şi de alta a capului, încadrând o faţă de oaie bezmetică, era cea mai puţin vârstnică dintre pensionarele azilului de Jbătrâni de pe strada Vittoria, aleasă în mod special de inginerul Cohen în octombrie 1938, când fusese nevoie să-i primenească în localúl căminului de copii pe elevii eliminaţi din şcolile medii de stat.

— Spuppţi-i să aştepte până sună, răspunse Bruno atât de sec, încât clasa amuţi pe loc. De câte orí” să vă repet că nu vreau să fiu deranjat în timpul lecţiei?

Era Clelia Trotti – se gândea între timp – numai ea putea fi. Continuând să întrebe şi să explice, şi-o imagina, o vedea aşteptând în holul de alături. Citea plăcile mari, pline de numele distinşilor donatori, fixate pe pereţi între uşile gălbui ale claselor; contempla unyl câte unul busturile din ghips lăcuit ale lui Vittorio Emanuelle II, Umberto I şi Vittorio Emanuelle III, aşezate în nişele din zid, împrejurul Buletinului Victoriei; din când în când se ducea la una din cele două ferestre mari, larg deschise, aflate faţă-n faţă.). În fine, sună clopoţelul. Copiii se revărsau în hol din toate clasele, şi de aici se năpusteau în jos, pe scara centrală. Însă, când ieşi la rândul lui în holul redevenit pustiu, zărind-o pe femeia micuţă, cu pălărie şi *tailleur* gri, stând în picioare, cu spatele la el, ocupată să citească proclamaţia lui Díaz, Bruno rămase câteva clipe descumpănit. Trebui ca ea să se întoarcă brusc, auzindu-l proptindu-se şi să-i surâdă cu surâsul ei blând, parcă

printre lacrimi, să-l privească drept în faţă cu ochii ei albaştri, cu aceeaşi expresie ironică, tristă şi generoasă de prima dată când îi spusese cum se numea. De abia atunci o recunoscu.

— De mulţi ani nu mai avusesem prilejul să recitesc comunicatul din 4 noiembrie 1918! spuse Clelia Trotti înainte de a-i întinde mâna, arătând cu bărbia spre placă. Trebuie să vin aici ca să fac asta.

Se apropiară amândoi de fereastra largă ce da spre grădina interioară, cu pomişorii ei firavi, plini de păsări care ciripeau în soarele de primăvară, şi se rezemară cu coatele de balustrada de fier.

— Ce anotimp frumos, nu-i aşa? continuă învăţătoarea, privind spre întinderea acoperişurilor roşii ce se deschidea în faţa lor, dincolo de zidul grădinii.

—Foarte frumos, răspunse Bruno.

O observa cu coada ochiului. De data aceasta se aranjase cu grijă, se vedea după pudră pe care şi-o dăduse până şi pe gât; vrusese să se facă frumoasă pentru el!

— Parcă reînvii, reluă ea, închizând pe jumătate pleoapele din pricina reverberaţiei. Apoi, după o pauză, cu aceeaşi bucurie şi veselie interioară:

— Cită. dreptate aveam noi, socialiştii, continuă, deşi adevărul e că încă de atunci destui dintre noi gândeam altfel, când auzeam în glasul clopotelor ce salutau victoria italiană din ’918 pe cel anunţând moartea noastră! Văile pe care coborâseră cu siguranţă plină de mândrie”. Ce ton, nu? în el era deja fascismul, retorica trufaşă a ultimilor douăzeci de ani.

Dintr-odată se trezi cu violeiiţă-n el dorinţa, izvorâtă din mlaştina adâncă a propriei lui amărăciuni, de a o răni, de a-i face rău.

— De ce vreţi să vă faceţi iluzii? izbucni. De ce continuaţi să vă bateţi joc de dumneavoastră? Cum bine ştiţi, la Ferrara, noi, evreii, eram toţi, sau aproape toţi, nişte burghezi (zic *eram,* fiindcă acum, şi poate-i mai bine aşa, nu mai aparţinem nici unei clase, formăm, ca în Evul mediu, un grup aparte). Eram aproape toţi negustori

angrosişti sau cu amănuntul, profesionişti sau proprietari. de pământuri; deci, prin forţa lucrurilor, aproape toţi fascişti, chiar dumneavoastră mă-nvăţaţi asta. Ei bine, nu vă puteţi imagina câţi dintre noi au ră… mas şi astăzi patrioţi înflăcăraţi!

— Vreţi să spuneţi naţionalişti? îl corectă gentil Clelia Trotti.

— Numiţi-i cum vreţi. Tata, de pildă, s-a dus voluntar să lupte în Cars. În ’919, când se-ntorcea de pe front, a dat peste o demonstraţie muncitorească, iar aceştia, când l-au văzut în uniformă de ofiţer, l-au scuipat din creştet până-n tălpi. Azi, bineînţeles că nu mai e fascist, deşi exact carnetul luat în ’922 ne-a adus discriminarea… Azi, nici el nu se mai gândeşte la altceva decât la patria israelită. Totuşi, n-aş jura – dar din clipa aceea, dojenit cu blândeţe de privirea bătrânei socialiste, se simţi nedrept, josnic – totuşi, n-aş jura că proza generalului Díaz, care continuă să aibă atâta putere asupra fanteziei majorităţii… cum să-i numesc?… coreligionarilor mei, a încetat complet să mai aibă putere şi asupra fanteziei lui!

— Mi se pare foarte normal ce spuneţi, rosti calmă Clelia Trotti, e perfect explicabil.

Nu părea deloc dezamăgită, ci, cel mult, întristată.

— Primul război mondial, reluă apoi, oftând, se ştie ce nenorocire cumplită a fost. Câte greşeli ne-a obligat să facem! Chiar şi pe noi! Oricum, însă, sunteţi mult prea pesimist. De acord, în general poate că aveţi dreptate. Însă de ce, oare, nu ţineţi seama de dumneavoastră înşivă? Vă deosebiţi, nu sunteţi la fel cu ceilalţi, şi exemplul dumneavoastră este mai mult decât suficient pentru a deritonstra că orice regulă are, slavă cerului, excepţiile ei. În plus, sunteţi tânăr, aveţi toată viaţa înainte; şi, credeţi-mă, pentru tineri ca dumneavoastră, crescuţi sub fascism, sunt atâtea de făcut!

Auzind-o pe Clelia Trotti folosind aceleaşi fraze ca tatăl lui, Bruno înălţă capul. În timpul discuţiei se întoarse iar să privească afară, pe fereastră. Viitorul văzut de ea se afla acolo, în direcţia mării, unde ultimele case din

Ferrara, de – un ruginiu închis, se topeau în culoare verde-albăstrie a câmpiei nesfârşite.

Peste câteva luni, Italia fascistă se decise să coboare şi ea în arenă: x

— În sfârşit! exclamă voioasă Clelia Trotti, în seara de 10 iunie, intrând în grabă, cu răsuflarea tăiată, în camera de lucru de pe strada Madama. În sfârşit! repetă, lăsându-se să cadă în fotoliul îmbrăcat în catifea verde, de lângă birou.

Se rezemă cu ceafa de spetează şi închise ochii. Nu era prima dată că venea la Bruno, profitând de camuflaj şi sfidând orice interdicţie. Iar surescitarea, starea aproape febrilă pe care i-o dăduseră încă de la început aceste vizite, nu dădeau niciun semn să slăbească.

Când respiraţia i se mai linişti puţin, spuse că fascismul, prin gestul nebunesc de a ieşi din cobeligeranţă, nu făcuse decât să-şi semneze actul de deces. Era sigură de asta, afirmă –, şi se apucă să explice cu un avânt şi o înflăcărare extraordinare de ce era aşa de sigură, de pronosticul ei.

Bruno o fixa în tăcere. Era de o bună credinţă absolută – îşi spunea – nimeni n-avea dreptul să se îndoiască: Totuşi, de ce să nu recunoască? Nu strălucea, oare, în ochii ei, certitudinea că, întrucât acum pentru el devenise imposibil să iasă din Italia, nu se mai putea sustrage misiunii pe care i-o încredinţase în inima ei, într-un cuvânt, nu mai putea să-i scape din mină, cum se temuse până mai ieri? Da, era şi asta. Chiar dacă expresia dulce şi totodată sceptică a gurii sale arăta extrem de clar că în primul rând ea (ea, care-i putea fi mamă!), îşi interzicea orice comparaţie între băiatul din faţa ei şi Mauro Bottecchiari, tovarăşul de tinereţe căruia intrarea Italiei în război în îndepărtatul 1915 îi oferise pretextul politic de a o părăsi, de a se elibera.

Într-o primă perioadă, întâlnirile din camera de la parter avură loc. eu o anumită regularitate. Evident, totul avea aerul unui joc, jocul tipic, obişnuit din închisori, pătruns de amărăciune şi absenţă: în el intra şi o doză de

subterfugiu, într-un anume fel erotic, pe care-l căpătau întâlnirile lor şi în care Bruno se complăcea. Ştiind dinainte că ea trebuia să vină, cobora îndată după cină în birou; şi privirea cu care tatăl lui, aşezat în capul mesei, îl urmărea până-n pragul sufrageriei, era cea alarmată şi curioasă dintotdeauna când îl bănuia protagonistul unei intrigi sentimentale sau îl vedea absorbit de o treabă dacă nu misterioasă, în orice caz nu tocmai limpede. Uneori, Trotti întârzia. Aşteptând-o, nu-i rămânea altceva de făcut decât să se forţeze să citească o carte, ori să pregătească o lecţie. Din cauză că muflajului, era imposibil să ţină deschisă fereastra mare pe unde, în alte veri, intrau sunetele şi miresmele câmpiei nu prea îndepărtate. Era miros de ape stătute, de drumuri şi de ierburi prăfuite; lătrături şi câte un crâmpei de muzică venind de aiurea; sau, răsunând pe neaşteptate ca sub tavanul unei peşteri, râs de fete, glasuri tari, bărbăteşti, amestecate adesea cu tropăitul greoi al soldaţilor ce ieşeau dintr-o cazarmă din apropiere ori se întorceau acolo, chemaţi de trompeta care anunţa retragerea. În schimb acum, în camera închisă cu pereţii îmbrăcaţi în lemn, unde căldura devenea curând insuportabilă, nu se „auzea decât bătaia încăpăţânată, obsesivă a aripilor unui fluture ce se lovea întruna de lampa de birou.

Dar, iată, cineva ciocănea uşor, complice, în jaluzelele de afară.

Cum-intra, Clelia Trotti se ducea imediat să se aşeze în fotoliu, astfel încât Bruno, ca să-i vorbească ori s-o asculte, era obligat – lucru care-l deranja de fiecare dată – să-şi reia locul la biroul încărcat cu hârtii. Însă câteodată, fără să-şi scoată nici măcar mănuşile de aţică gri (cel puţin pălăriuţa, în ciuda căldurii ce făcea să-i şiroiască sudoarea pe frunte, nu şi-o scoase nicicând), câteodată zăbovea în picioare, cu nasul lipit de geamurile unuia din cele patru dulapuri dispuse simetric pe cei doi pereţi mai înguşti ai încăperii. Faptul că se abţinea să deschidă uşile dulapurilor ca să ia vreun volum, dovedea un fel de umilinţă încăpăţânaia. Se mărginea să le cerceteze prin

sticlă, ajutându-se uneori, la citirea titlurilor, de o lornietă înceţoşată pe care o scotea din geanta de piele, mare şi neagră, de învăţătoare.

— De ce nu luaţi acasă nişte cărţi? o încuraja Bruno. Vi le împrumut bucuros.

— Am atâtea lecţii, că n-aş avea timp să le citesc, îi răspundea.

— Cultura mea, dacă se poate numi cultură, îi mărturisi într-o seară, este rămasă atât de mult în urmă, încât, ca s-o aduc la zi, ar trebui să fac un efort excesiv, peste puterile mele. Şi, la urma urmei, cu ce scop? De pildă, am dorit întotdeauna să citesc cel puţin o carte de Benedetto Croce, nu ştiu, să zicem una din cele mai puţin subtile, una de istorie. An de an amânam: pe de o parte gândindu-mă la Giovanna, sora mea, care cine ştie ce spaimă ar fi tras, biata de ea, dacă i s-ar fi găsit în casă o asemenea carte, pe de altă parte, dintr-un fel de neîncredere… socialistă. Aşa au trecut, an cu an, deceniile, şi acum nu mai merită osteneala. Când eram tânără, mă pasiona filosofia. Pe vremea aceea erau la modă Comte, Spencer, Ardigö, Haeckel, cel cu *monismul.*

Zâmbi compătimitor; apoi, cu o umbră de timiditate în ochi:

— Dumneavoastră, în schimb, cunoaşteţi foarte bine „operele lui Croce, nu-i aşa?

Era o aluzie, o simplă aluzie la ceea ce ştia foarte bine, la ceea ce Bruno însuşi, de altfel, căindu-se imediat după aceea, nu se putuse abţine să nu-i declare odată: respectiv, că el nu era socialist şi, după toate probabilităţile, nici n-avea să devină vreodată.

Dar mâi puternică decât orice durere, mai puternică decât orice regret că nu era capabilă să-l înveţe ceva, era convingerea consolatoare că tocmai lucrul acesta era drept şi oportun: ca el să *nu* fie socialist, ci altceva, ceva nou. Viitorul, anii care aşteptau ca un nor negru Italia şi toată omenirea după terminarea războiului aflat abia la început – ani la care aveau să ajungă după o amarnică ispăşire de lacrimi şi de sânge – n-ar fi ştiut ce să facă – obişnuia să

spună – cu ei, socialiştii de modă veche. „Suntem nişte moşnegi, buni de dat la fiare vechi”, insista: şi parcă afirma că mâine, în locul lor avea să fie nevoie de tineri ca el, Bruno, care să fie socialişti fără a fi. Aceasta nu însemna că renega „Ideea”, nu, deloc! Era socialistă şi aşa voia să moară. Dar păstra convingerea că era necesar să se gândească încă de pe acum la ceva inedit, original, care să nu intre în tiparele obişnuite. Numai astfel ar-ii fost posibil ca „după” să le pună beţe-n roate comuniştilor, care, deşi erau nişte „giganţi” (admiraţia ei era indubitabil sinceră; alianţa realizată cu un an în urmă de către Uniunea Sovietică şi Germania hitleristă nu părea s-o tulbure câtuşi de puţin; dar faptul că Alfio Mori, eliberat din Tremiţi, în ’933, se străduia de câtva timp să-i lipsească şi de restul bazei muncitoreşti şi ţărăneşti ce le mai rămăsese credincioasă – se gândea Bruno – nu putea să nu-i umple sufletul de amărăciune şi, eventual, de o ciudă ascunsă…), în mod precis şi ei, mai cu seamă ca „metode”, aparţineau trecutului.

Pe neaşteptate, către sfârşitul lui septembrie, Q.V.R.A. se deşteptă.

Într-o zi, pe înserat, un agent în civil din Brigada politică veni să întrebe dacă doamna Trotti se afla „la locuinţa ei”. Codecă răspunse cu sufletul la gură că da, sigur că da, sora ei era acasă. Ceva, însă, probabil agitaţia femeii, trezi neîncrederea agentului. Care nu vru să plece înainte de a se fi asigurat cu proprii lui ochi, chiar dacă-şi ceru pentru aceasta mii de scuze, că totul era în regulă. Nu mai puteai avea nicio încredere. De teamă că trezirea subită a poliţiei prevestea înăsprirea regimului de control al celor cu „libertate condiţionată”, Clelia Trotti decise să renunţe pentru o vreme la escapadele nocturne. Cu Bruno se putea vedea, eventual, ziua: natural, evitând să folosească, tot ca o măsură de precauţie, camera de lucru din strada Madama.

Deşi nu la fel de frecvent ca mai înainte, stabilind întâlnirile prin intermediul lui Rovigatti, care, gelos pe Trotti, nu se preta bucuros la rolul acesta, începură să

meargă, din când în când, în piaţa Della Certosa. Din punctul lui de vedere – judeca Bruno – Rovigatti nu greşea. Ce aveau atât de important să-şi spună ori să facă el şi Clelia Trotti ca să merite să rişte aşa cum riscau? Nu că s-ar fi văzut numai pentru a vorbi despre Radio Londra şi despre colonelul Stevens, cum insinua Rovigatti, asta nu. Totuşi, ţinând cont de direcţia din care bătea vântul, merita, oare, să iriţi poliţia?

Încercă să-i relatezi învăţătoarei comentariile cizmarului, justificându-le cu blândeţe. Dar ori de câte ori revenea la subiectul acesta, ea ridica din umeri enervată.

—Ce plictiseală! răbufnea.

— Săracul Cesarino, râse într-o seară; şi nicicând nu fusese atât de tânără. Face asta fiindcă mă iubeşte. Ştiţi de când ne cunoaştem?

— Îmi închipui că dinainte de primul război.

— Oh! cu mult înainte! Din şcoala elementară. Amândoi locuiam în fundătura Gregorio.

— Deci pe avocatul Bottecchiari l-aţi cunoscut mult mai târziu.

— Mult mai târziu, răspunse sec. Şi-l privea, nu fără oarecare ironie, mai tânără ca oricând.

În luminoasele după-amiezi de septembrie târziu, pajiştea largă din faţa bisericii San Cristoforo era înţesată ca de obicei, ca întotdeauna pe timp frumos, de copii, doici, perechi de logodnici. Bruno Lattes şi Clelia Trotti vorbeau stând alături, unul lângă altul: cel mai adesea pe marginea parapetului, sau pe iarbă în zona de umbră care, odată cu apusul soarelui, se lăţea lent către extremitatea sudică a porticului, în partea străzii Borso.

— Nu-i aşa că-i frumos? spunea Trotti, îndreptându-şi privirea spre piaţă. Parcă n-am fi lângă un cimitir.

— Eu, spuse odată, n-am înţeles de ce la noi este obiceiul ca morţii să fie ţinuţi într-un loc separat, că-ţi trebuie aproape un permis de la închisoare că să-i poţi vizita. Napoleon a fost fără îndoială un mare om când a impus Europei şi Italiei, prin intermediul Republicii Cisalpine, cuceririle democratice şi sociale ale Revoluţiei.

Dar în privinţa faimosului edict al cimitirelor, rămân la părerea autorului poemului *Mormintele*[7]. Mă credeţi? Mie mi-ar plăcea să mă îngroape aici, afară, în pajiştea asta frumoasă, cu toată larma vieţii împrejur, chiar dacă m-ar costa – şi râse – excomunicarea pe vecie. Ştiu bine că e «doar un vis – adăugă imediat –, q dorinţă pioasă merită să nu fie transpusă nicicând în realitate. Dacă las la o parte câţiva ani de muncă silnică, alţi câţiva de exil şi, acum, de libertate condiţionată, ce lucruri importante am făcut eu în viaţă ca să merit un mormânt printre oamenii de seamă, fie ei şi eretici, din oraşul nostru? Imaginaţi-vă că n-am încasat nici măcar o bătaie. Cu mine, fasciştii au fost ceva mai delicaţi. În ’922, când ieşeam de la şcoala elementară „Umberto 1”, din strada Bersaglieri del Po, s-au mărginit să-mi dea să beau o jumătate de uncie de ulei de ricin şi să mă mânjească pe faţă cu negru de fum. Şi cu asta?! Dacă n-ar fi fost copiii care stăteau să privească şi plângeau de frică, vă garantez că mie una nici nu mi s-ar fi părut aşa de neplăcut. Nu era nevoie să vină douăzeci, cu bâte, pumnale, capete de mort pe fesuri, etcaetera, ca să se răfuiască cu o femeie singură! Halal forţă! Nici nu isprăvisem bine de înghiţit dulcele meu ulei de ricin, şi ştiam deja că toţi vor dezaproba cămăşile negre.

În orice caz, tema preferată a discuţiilor rămânea trecutul ei de deţinută şi pe exilată politică.

— Temniţa este o adevărată şcoală, spuse într-o altă seară, aprinzându-şi o nouă ţigară Macedonia de la chiştocul celei precedente – era un viciu pe care-l „căpătase” în temniţă, explică ea – cu condiţia să nu dureze prea mult, să nu slăbească sau să frângă fibra. În ce mă priveşte, sunt recunoscătoare destinului că m-a supus şi la proba asta. Singurătatea, reculegerea, faptul că te afli doar cu tine însuţi sunt lucruri binefăcătoare; şi numai între cei patru pereţi ai unei carcere se poate să te cunoşti pe tine însuţi, să lupţi împotriva propriilor tale tendinţe, să le combaţi mereu şi – uneori, să ieşi învingător. Când, în ’930, am părăsit temniţa, am lăsat

7 Ugo Foscolo.

numărul 36 (vedeţi ce coincidenţă? Este şi numărul de la sora mea de acasă!) cu o adevărată melancolie, ca şi cum aş fi abandonat o parte din mine însămi. Fiecare colţ, fiecare perete, fiecare lucruşor de acolo purtau pecetea durerii. Adevărul este că locurile unde ai plâns, unde ai suferit şi unde ai găsit destule resurse interne ca să speri şi să rezişti sunt cele de care te ataşezi cel mai mult. Să luăm, de pildă, cazul dumneavoastră. Puteaţi să plecaţi, ca atâţia coreligionari: şi aveaţi tot dreptul, după tot ce a trebuit să înduraţi. Dar aţi făcut altă alegere. Aţi preferat să rămâneţi aici, să luptaţi şi să suferiţi. Şi acum pământul acesta, bătrânul oraş în care v-aţi născut, aţi crescut şi aţi devenit bărbat, vă aparţin de două ori. Eu, una, ştiu că n-o să le mai părăsiţi niciodată!

Sfârşea veşnic aşa. Chiar dacă începea prin a vorbi despre ea şi viaţa ei (despre deputatul Bottecchiari nu spuse niciodată nimic din proprie iniţiativă: în privinţa aceasta se limita să răspundă la întrebări în felul ei dulce, răbdător şi mândru), revenea invariabil la Bruno şi la ceea ce socotea că va trebui să fie activitatea lui în viitorul apropiat.

De mai multă vreme – spunea de exemplu – proiecta pentru el anumite contacte rodnice cu principalii exponenţi ai antifascismului din oraş: şi, în acest scop, îl însărcinase deja pe Rovigatti să anunţe apropiatele sale vizite.

Deşi considera oportun să intre în contact – urma ea în primul rând cu socialiştii, era mai bine ca pe notarul Licci, un maximalist destul de înăcrit şi năzuros, să-l lase să mai fiarbă puţin în suc propriu, să aştepte până se scutura singur de ranchiună şi să caute spontan prieteniile de odinioară. În schimb, trebuia să meargă urgent la avocaţii Baruffaldi, Polenghi şi Tamanini, toţi trei reformişti, toţi trei însetaţi să acţioneze, şi pe urmă, să se întoarcă la avocatul Bottecchiari: şi asta nu atât pentru a vorbi cu el, lucru neînsemnatr cât pentru a încerca să-l „racoleze” pe Ñiño, nepotul intrat recent ca practicant în biroul unchiului său (era vorba de un tânăr fără îndoială

foarte isteţ şi capabil, dat fiind că ştiuse să se impună în G.U.F.*, unde, după cum rezulta, până acum vreo doi ani avusese funcţii de oarecare importanţă) şi care, era limpede, trebuia atras cât mai repede, căci altfel exista riscul de a-l găsi într-o bună zi fermecat de cine ştie ce nouă „sirenă totalitară”.

Însă, pe lângă socialişti, era necesarsă-i cunoască şi pe republicani: respectiv, pe dentistul Canella, croitorul Squarcia, farmacistul Ricoboni. În ultima vreme dăduseră şi ei semne destul de clare că vor să se mişte şi că, în numele obiectivelor luptei comune, sunt gata să uite eterna râcă şi prejudecăţile antisocialiste.

Cât despre catolici, lumea lor, asemănătoare în această privinţă cu cea a comuniştilor, rămânea o lume oarecum aparte, în care nu era uşor să pătrunzi. Totuşi, cel puţin avocatul Galassi-Tarbini era un tip remarcabil de deschis. Intim pe vremuri cu contele Grósoli şi cu Don Sturzo, duşmănit de clericii fascişti în anii când Pius al XI-lea îl preamărea pe Mussolini” ajungând să-l numească Omul Providenţei: ei bine, iată o persoană de treabă, care nu trebuia absolut deloc neglijată. Acelaşi lucru se cuvenea spus şi despre inginerul Sears, şi despre doctorul Herzen, un sionist înfocat, de acord, dar recuperabil, poate, pentru cauza antifascismului italian, mai cu seamă dacă era abordat de un „israelit”.

În sfârşit, mai rămânea Alfio Mori, tovarăşul de închisoare al lui Gramsci, olnul despre care se şoptea că de fiecare dată când se întorcea în secret din Uniunea Sovietică, tovarăşul Ercoli îi asculta bucuros sfatul. Mori era cel mai importăht dintre toţi şi, ca atare, cel mai bine supravegheat. Trebuia să acţioneze întotdeauna cu cea mai mare prudenţă. De pildă: fixai o întâlnire şi el nu venea. O fixai pe a doua, şi el iar lipsea. De abia la a cincea, a şasea întâlnire succesivă, Mori se hotăra să se arate. În orice caz, dacă Bruno avea răbdare, cine ştie, poate că ea o să reuşească să-i combine o întrevedere şi cu Mori…

Vorbea, vorbea întruna. Umbrele monumentelor funerare se alungeau alene pe iarbă, pajiştea se golea

treptat, perechi de îndrăgostiţi o apucau pe drumul bastioanelor.

Într-o seară, când sta întins ca de obicei la picioarele ei ascultând fără prea mare atenţie ce-i spunea şi lăsându-şi privirea să rătăcească leneş prin piaţă, Bruno observă la vreo douăzeci de metri depărtare un băiat blond, înalt, zvelt, sprijinit de ghidonul unei biciclete. Avea aerul că aştepta pe cineva şi, ca să-şi umple timpul, se cufundase în paginile roz ale ziarului *Gazzetta delo Sport.* Într-adevăr, iată sosind în goană o fată, tot blondă şi tot foarte tânără. Probabil se temea că e urmărită, fiindcă, în timp ce înainta pe pajişte, se întorcea din când în când să privească în direcţia de unde venise. Însă, odată ajunsă lângă prietenul ei, se lăsă cea dintâi în iarbă, aranjându-şi imediat împrejurul picioarelor, cu o mână iute şi graţioasă, fusta de lână albă, plisată. Cealaltă mână îl obliga cu tandreţe pe băiatul rămas în picioare să se aşeze alături de ea.

Acum erau amândoi întinşi pe spate în iarbă, aproape de bicicletă. Capetele lor tinere se apropiaseră mai-mai să se atingă. Pătrunşi de dulceaţa aerului, fericiţi de acea simplă atingere a trupurilor lor, păreau că nu schimbă nicio. vorbă. „Cine sunt? Cum îi cheamă?”, se frământa Bruno, în timp ce vocea Cleliei Trotti răsuna departe de urechea lui, ca un zumzet, de neînţeles. Deşi, în ciuda eforturilor, nu izbutea să-şi amintească numele lor, avea impresia că-i cunoaşte: atât pe băiat cât şi pe fată. Oricum, de un lucru era sigur: erau elevi, probabil la liceul clasic, şi amândoi aparţineau celei mai bune burghezii din oraş.

Trecură vreo zece minute.

Bruno îl văzu deodată pe băiat mişcându-se. Se sculase în picioare, îşi luase calm bicicleta şi, apoi, îi oferise mâna prietenei sale. Lăsându-se trasă greu, cu capul răsturnat pe spate, ea avea acum un râs leneş, cochet.

Traversând oblic pajiştea, se îndreptară în direcţia zidurilor.

— De ce nu urcăm şi noi până acolo? spuse Bruno.

Întinzând braţul stâng, arăta spre Mura degli Angeli,

încă în plin soare.

— E târziu, mi-e teamă că n-o s-avem timp, răspunse Clelia Trotti, întreruptă la mijlocul unei fraze. Doar ştiţi că trebuie să mă întorc acasă odată cu găinile!

— Ei, haideţi! Ce se poate întâmpla... O să vedem un apus superb.

Bruno se şi ridicase. Îi întinse o mână spre a o ajuta să se scoale, şi porniră într-acolo.

Tânăra pereche mergea cam la vreo cincizeci de metri înaintea lor. Băiatul se urcase în şa şi, din când în când, pentru a-şi păstra echilibrul, cuprindea cu braţul drept umerii prieteniei lui. Bruno nu se mai sătura privindu-i. „Cine sunt, cum îi cheamă?”, continua să murmure printre dinţi. I se păreau mai mult decât frumoşi, i se păreau minunaţi şi de neatins. Iată, deci, modelul, prototipul rasei! – îşi spunea închizând pe jumătate pleoapele, cu ură şi iubire disperată. Sângele lor era mai bun decât al lui! Dacă nu se înşela, părul fetei era strâns la spate cu o panglică roşie. Şi puţina lumină rămasă părea să se adune toată-n panglica aceea.

Oh, de-ar fi putut, în ciuda tuturor lucrurilor, să fie împreună cu ei, să fie de-al lor!

— Bine am făcut că v-am ascultat. De pe ziduri o să putem gusta un apus într-adevăr extraordinar, spuse calm Clelia Trotti.

Bruno se întoarse. Aşadar nu văzuse nimic, încă o dată nu-şi dăduse seama de nimic. Şi acum începuse din nou să vorbească. Ca pentru sine. De parcă şi-ar fi urmărit un vis. Pierdută ca întotdeauna în veşnicele, solitarele ei himere de deţinută.

Se înfioră.

Poate că într-o zi avea să înţeleagă cine era Bruno Lattes – se gândi, privind iarăşi înaintea lui. Dar ziua aceea, presupunând că va veni vreodată, era probabil încă foarte departe.

O NOAPTE A LUI ’43

„Ce să vă spun, viziunile sunt înspăimântătoare, dar şi viaţa e înspăimântătoare. *Eu, dragul meu, nu înţeleg*

viaţa, şi mi-e teamă de ea”.

CEHOV

I

Pe moment, cineva poate să nu-şi dea seama. Dar e destul să stai câteva minute afară, la una din măsuţele cafenelei „Della Borsa”, având în faţă peretele abrupt, de un roşu aproape dolomitic, al turnului orologiului şi, ceva mai la dreapta, terasa dantelată a serei de portócali, pentru ca lucrul să-ţi sară imediat în ochi. Indiferent dacă e vară sau iarnă, soare sau ploaie, foarte rar se întâmplă ca oamenii care trebuie să străbată acea porţiune din bulevardul Roma, în loc s-o apuce pe sub porticurile joase unde, în penumbra pe care o groasă perdea exterioară o face şi mai densă în lunile călduroase, se află spaţiile rezervate cafenelei „Della Borsa” şi vechii farmacii Barilari, să prefere să meargă mai departe pe trotuarul din faţă, ce mărgineşte în linie dreaptă şi în plină lumină parapetul negricios al şanţului de la Castel. Cel care o face poate fi un turist cu degetul vârât între paginile ghidului stacojiu editat de Touring, cu ochii pe sus, absorbit de contemplarea celor patru turnuri impunătoare ale castelului familiei d’Este, poate fi un comis voiajor, cu servieta de piele sub braţ, alergând cu răsuflarea tăiată spre gară, poate fi un ţăran din Bassa, venit la târg în oraş, şi care, aşteptând cursa de după amiază spre Codigoro sau spre Comacchio, îşi târăşte cu vădită jenă trupul îngreunat de mâncarea şi vinul îngurgitate puţin după prânz într-o crâşmă oarecare din San Romano… în sfârşit, poate fi oricine, dar nu un ferrarez.

Străinul trece, iar lumea, aşezată la cafeneaua de vizavi, se uită şi rânjeşte, încercând să ghicească, după o examinare amănunţită a înfăţişării lui, de unde vine şi îmbotro se duce. Însă în anumite ceasuri, ale zilei, ochii au o fixitate cu totul specială, respiraţiile se opresc pur şi simplur După expresia încordată şi concentrată a chipurilor în asemenea cazuri, rezultă clar că e gata să se întâmple ceva foarte grav, ceva foarte important. De câte masacre imaginare nu se fac vinovaţi plictisul şi trândăvia

de provincie? E ca şi cum piatra trotuarului din faţă – o marmură de Păros, lungă, îngustă şi orbitoare când soarele de vară, o bate-n plin – trebuie să fie dintr-odată sfărâmată de explozia unei mine al cărei detonator l-a atins din greşeală piciorul străinului neştiutor. Sau, eventual, ca şi cum rafala rapidă a mitralierei fasciste care, trăgând exact de sub porticul cafenelei „Della Borsa”, doborâse pe acelaşi trotuar, într-o noapte de decembrie a lui 1943, unsprezece cetăţeni, ridicaţi în parte din temniţele de pe strada Piangipane, în parte de la casele lor, îl poate face pe imprudentul trecător să execute acelaşi dans scurt, oribil, făcut din zvâcnete şi contorsionări, pe care l-au executat în mod cert înainte de a cădea neînsufleţiţi unul peste altul cei consacraţi de Istorie drept primele victime, în ordine cronologică, ale războiului civil italian.

Bineînţeles că nimic din toate acestea nu se întâmplă. Nicio mină nu va exploda, nicio mitralieră nu va durui cu gloanţe zidul de vizavi. Astfel încât străinul venit la Ferrara pentru a-i admira, să zicem, frumuseţile, artistice, va putea călca dezinvolt pe trotuarul unde, cu multă vreme în urmă, zăcuseră unsprezece cadavre în sângerate, ba chiar va putea trece pe lângă micile plăci de marmură având gravate numele celor căzuţi, puse de către primărie în trei locuri distincte, pe parapetul şanţului de la Castel, în ’45; a doua zi după Eliberare – exact în locul unde, în dimineaţa de 15 decembrie 1943, fuseseră găsite cadavrele, prăvălite unele peste altele în zăpadă, ca nişte marionete –, fără ca firul gândurilor să-i fie cât de cât tulburat. Şi semnele proiectilelor, uşoare dar nu mai puţin vizibile, care, deşi au fost astupate cu grijă, încă se mai văd acoperind cu ciupituri ca de vărsat parapetul lângă care fuseseră aliniaţi cei ce urmau să moară? Epoca masacrelor, a masacrelor adevărate este atât de îndepărtată, încât nu-i de mirare că un ochi distrat, privind în treacăt scrijeliturile de pe zidul de cărămizi, nu-şi mai dă seama de ce natură sunt, atribuindu-le exclusiv operei timpului care, după cum se ştie, nu cruţă nimic, nici măcar vechile pietre.

Câteodată, totuşi – e drept, destul de rar – ceva se

întâmplă: ceva suficient ca să explice singur, mai bine decât sentimentul de respect sau de înfiorare provocat de locurile mortuare, refuzul tenace al ferrarezilor de a folosi trotuarul din faţa cafenelei „Della Borsa”. Nu prea tare, dar destul spre a fi auzită perfect de lumea din cafenea, răsună pe neaşteptate o voce. Este o voce ştearsă, spartă ca aceea a unor băieţi în pragul pubertăţii. Şi, întrucât iese din pieptul plăpând al lui Pino Barilari, proprietarul farmaciei cu acelaşi nume, care, aşezat la o fereastră a apartamentului de deasupra, rămâne invizibil celor aflaţi jos, sub portic, pentru ei e ca şi cum ar coborî din cer. Vocea spune.: „Ai grijă, tinere!”, sau „Fii atent, domnule, pe unde calci!”, sau, pur şi simplu, „Hei!”. Şi, repet, vorbele acestea nu sunt urlate, nu, nici pomeneală. Sună mai degrabă ca un avertisment binevoitor, ca un sfat dat pe un ton blajin de cineva care nu aşteaptă să fie ascultat şi, în fond, nici nu prea ţine să se facă ascultat; de aceea vorbeşte fără să strige. l-ar rezultatul este următorul: turistul, sau oricine se găseşte-n clipa aceea pe trotuarul evitat de toţi, îşi continuă de obicei drumul, fără să dea vreun semn că a înţeles ceea ce i se comunică.

În schimb, cum spuneam, o înţeleg foarte bine consumatorii din cafeneaua „Della Borsa”. Străinul distrat abia apare la orizont şi deja sub porticul cafenelei discuţiile devin mai puţin aprinse. Ochii privesc fix, respiraţiile se gâtuie. Oare omul care se pregăteşte să treacă pe vizavi îşi va da seama că îndeplineşte un act de la care ar-face mai bine să se abţină? îşi va ridica sau nu capul de pe ghidul Touring, de parcă i-ar trece prin trup o descărcare electrică? Dar mai ales: va coborî sau nu de sus vocea uşoară şi absurdă, ironică şi tristă a nevăzutului Pino Barilari? Poate că da, poate că nu. Uneori, aşteptarea evenimentului are ceva spasmodic: ca şi cum ar asista cu toţii la o întrecere sportivă cu un rezultat extrem de nesigur.

7, Hei!”

Dintr-odată, toţi văd cu ochii minţii imaginea farmacistului aşezat la o fereastră a apartamentului de

deasupra. Deci de data asta e acolo: lângă pervaz, la vedere, cu braţele slabe, păroase şi foarte albe înălţate spre a duce la ochi – zâmbind în acest timp sub mustăcioara îngustă gen Adolphe Menjou – lentilele strălucitoare ale unui binoclu de munte, aţintit în direcţia omului care trece fără să ştie nimic. Şi lumea ce se înghesuie jos, în umbra protectoare a porticului, simte o vie senzaţie de uşurare că se află unde se află şi nu la loc deschis, ca un fel de stâlp al infamiei.

II

Când la Ferrara, în ’39, mai precis din vara acelui an hotărâtor pentru destinele Italiei şi lumii întregi, începuse să fie notată la o fereastră de pe bulevardul Roma prezenţa insistentă a unui bărbat în pijama, aşezat într-un fotoliu, cu spatele sprijinit de două perne, puţine persoane ar fi putut relata altceva decât generalităţi despre el şi despre viaţa lui.

Că era unicul fiu al doctorului Francesco Barilari, mort în ’36, care-i lăsase moştenire una din cele mai bune farmacii din oraş: era un fapt notoriu cunoscut până şi de băieţii din generaţia mai tânără, asupra cărora se oprise de atâtea ori privirea pătrunzătoare şi ironică a farmacistului în vârstă, uscat şi veşnic gânditor, poreclit de ei Bilancino \ parcă spre a cântări calităţile şi posibilităţile fiecăruia (în dimineţile când, în drum spre şcoală, treceau în fugă pe sub porticul cafenelei „Della Borsa”, ori prin faţa lui, trăgând între timp din chiştocurile reduse la minimum ultimele fumuri). În afară de faptul că era un mason cu autoritate* că avusese la început oarecare simpatie, dispărută rapid, pentru fascism şi că rămăsese văduv din vremuri imemoriale, nu prea mai era nimic de adăugat.

Informaţiile despre tânărul Barilari, dacă se poate numi tânăr un om de treizeci şi unu de ani, nu mergeau nici ele cu mult mai departe. În ’36, de pildă, când bătrânyl mason muri, fu o surpriză generală să-l vadă luându-i imediat locul îndărătul tejghelei de la farmacie. îmbrăcat în halatul alb de rigoare, servea clienţii cu siguranţă şi i se

spunea doctor. Aşadar, făcuse universitatea! – şoptea lumea uimită. Dar unde? Când? Cine fuseseră colegii lui de studii?

O nouă surpriză şi uluire în toamna lui ’37, cu ocazia căsătoriei lui neaşteptate şi complet imprevizibile, avea treizeci şi doi de ani, cu Anna Repetto, blonda fiică de şaptesprezece ani a unui plutonier de carabinieri, de loc din Chiavari şi mutat de câţiva ani la Ferrara, împreună cu familia.

Era genul de fată destul de fluşturatică, veşnic călare pe bicicletă, sau la dans în cluburile de cartier, urmată în permanenţă nu numai de cârduri întregi de băieţi de aceeaşi vârstă, dar şi de privirile a numeroşi alţii de vârste diferite, care-i admirau de departe exhibiţiile: o fată mult prea arătoasă şi prea bătătoare la ochi, de ce să *u-o* recunoaştem, pentru ca, văzând cum le-o suflă de sub nas unul ca Pino Barilari, să nu se simtă toţi oarecum frustraţi şi trădaţi.

Aşa încât, îndată după nuntă, reîncepură din plin clevetirile pe socoteala lui Pino. Dar, ca să fim drepţi, mai cu seamă pe socoteala foarte tinerei lui soţii.

În privinţa ei, mulţi se avântaseră să facă, la vremea respectivă, cele mai extraordinare pronosticuri. Văzând-o pe plaja din Rimini sau din Riccione, un grangur din afară se îndrăgostea fulgerător şi se căsătorea cu ea; fermecat de graţiile ei, un producător cinematografic o lua la Roma şi făcea din ea o stea de primă mână… Ei bine, cum puteau acum să-i ierte faptul că nu rezistase tentaţiei de a se aranja rapid, şi încă la ce mod? O acuzau de meschinărie, de cupiditate mic-burgheză, de prostituţie înnăscută. O acuzau până şi de ingratitudine faţă de familie! Sigur că da! – comentau oftând. Prăpădiţii aceia veniţi tocmai din Liguria, cine ştie ce dezamăgiţi trebuie să fi fost şi ei, săracii! Pe urmă: dar. când se văzuseră, oare, cei doi înainte de a ajunge la căsătorie? Unde se-ntâlniseră? Dacă n-ar fi fost vorba, aşa cum fusese precis încă de la început, de o mică porcărie, aranjată, eventual, la telefon, n-ar fi fost greu să fie surprinşi” măcar o dată în piaţa Della

Certosa, sau de-a lungul bastioanelor, sau în piaţa D’Armi: respectiv, în locurile unde se duc de obicei logodnicii. Deci, şi de data asta, prefăcutul ăla de Pino Barilari se purtase cu o abilitate incredibilă. Ascuns în farmacie ca-ntr-un bârlog, îi lăsase pe cei de afară să se sature concemplând-o pe Anna, cu părul ei blond dat pe spate, cu buzele groase rujate, arătându-şi până la coapse, şi chiar ceva mai mult, picioarele lungi şi bronzate, trecând în sus şi-n jos prin faţa cafenelei „Della Borsa”. Iar la momentul oportun, gata! scoase rapid năvodul: adio şi n-am cuvinte. Dar, pe de altă parte: ce nevoie avea să iasă cu o fată liberă şi fără prejudecăţi, ca Anna Repetto – o fată pe care, de altfel, oraşul n-o slăbea nicio clipă din ochi – când deasupra farmaciei, după dispariţia lui Barilari tatăl, rămăsese disponibil un apartament întreg? Cine ar fi putut să-şi dea seama dacă ea, să zicem, s-ar fi strecurat în farmacie la două după-masă, când soarele de iulie bate din plin, năucitor, în copertina exterioară a cafenelei „Della Borsa”, când toţi sunt la masă, şi singurele fiinţe rămase la adăpostul copertinei sunt muştele, ocupate să se încaiere între ele pentru o firimitură? Urâtă poveste – conchideau, strâmbându-se – categoric urâtă şi vulgară. De care, dat fiind că se încheiase aşa cum se încheiase, era mai bine să nu mai pomenească, s-o uite.

Numai paralizia neaşteptată care, peste aproximativ doi ani, îi atacase lui Pino Barilari picioarele, având drept urmare că bustul lui în pijama începu să domine de sus, ca din loja unui teatru, scena însufleţită a bulevardului-Roma, avusese puterea e mai atragă o dată atenţia generală asupra lui. Tânăra soţie fu compătimită la început, apoi neglijată. Discuţiile se învârteau acum numai în jurul lui Pino. Dar, în fond, nu voia asta chiar el, expunându-se, aşa cum făcea, privirilor tuturor? De acum era veşnic acolo, aşezat de dimineaţa până seara ia o fereastră din apartamentul de deasupra farmaciei, gata să-l fixeze pe oricine se aventura să-i intre în raza vizuală, trecând pe trotuarul de lângă şanţul Castelului, cu o privire în care strălucea o lumină – garantau trecătorii – insolentă şi

impudică. Ba „culmea, pe deasupra, şi veselă! – continuau: de parcă sifilisul care-i somnolase viclean în sânge. atâţia ani şi răbufnise dintr-odată, retezându-i picioarele, îi transformase viaţa cenuşie în ceva limpede, comprehensibil, în ceva cu adevărat *viu.* Se vedea bine că abia acum se simţea puternic, aproape renăscut: cu totul altul decât figura de naufragiat agăţat de un colac de salvare, pe care o făcea la braţul soţiei, când ieşiseră de vreo două-trei ori, seara, pe bulevardul Giovecca, imediat după căsătorie (ea robustă, luminoasă, debordând de vitalitate; iar el călcând mărunt şi nebăgat în seamă pe lângă ea...). „Vedeţi, scumpilor, la ce poate duce o mică escapadă de tinereţe?”, părea că vrea să spună... tJitaţi-vă aici, vedeţi?” Şi în oenţi lui strălucitori nu exista nici cea mai mică umbră. De niciun fel.

Pentru a ne da seama astăzi de neplăcerea şi suspiciunea instinctive, provocate în rândul concetăţenilor de o atare atitudine, trebuie să ne întoarcem la atmosfera din ’39: respectiv, la sentimentul de rătăcire, de nesiguranţă şi de neîncredere generală care începuse să se insinueze în Italia şi îndeosebi în Ferrara încă de la începutul verii.

În ochii celei mai mari părţi a burgheziei locale, începând din luna mai oraşul se transformase pe neaşteptate într-un fel de infern.

Mai întâi – nu mai isprăveau să recapituleze – fusese povestea cu elevii de liceu: grupul de băieţi sub optsprezece ani care, instigaţi de profesorul lor de filosofie, un anume Roccella, fugit imediat în Elveţia, luaseră splendida hotărâre de a sparge în fiecare noapte câte o vitrină a magazinelor din centru (toate amănuntele complotului se aflaseră în oraş după primele interogatorii de la Chestură), în scopul precis de a semăna panica şi haosul în rândul populaţiei. Fusese nevoie ca poliţia să stea la pândă, ajutată de patrulele voluntare formate personal de Carol Aretusi, un fascist notoriu dinaintea marşului asupra’ Romei, din circa douăzeci de veterani fascişti de primă oră, pentru a reuşi să-i prindă pe tineri

asupra faptului! Dacă treceai după miezul nopţii prin împrejurimile Castelului, timp de aproape două săptămâni, toate gangurile şi colţurile întunecoase. -erau punctate de ţigările aprinse ale oamenilor aflaţi la pândă... Hai să le numim ştrengării: dar faptul că O.V.R.A. Însăşi, în ciuda înflăcăratelor profesiuni de credinţă comuniste ale arestaţilor – şi în temniţa de pe strada Piangipane interogatoriile continuau – făcea eforturi eroice spre a reduce la minimum gravitatea politică, însemna că, pe undeva, ceva ceva exista. Veneau vremuri grele, ce mai încolo-încoace. Erau înconjuraţi de defetişti, de sabotori, de spioni. Şi era uşor de priceput că lucrurile nu mergeau deloc bine, dacă observai feţele evreilor, de pildă, de care te mai loveai şi astăzi în plin bulevard Roma, ori sub porticul cafenelei „Della Borsa” (când toţi evreii ar fi trebuit închişi iar în ghetouri: să se termine odată cu mila asta nelalocul ei!), sau feţele celor mai neînduplecaţi antifascişti din oraş – ca avocatul Polenghi, ca avocatul Tamagnini, ca onorabhlui Bottecchiari – fostul deputat socialist etcaetera – care înainte treceau pe la cafeneaua „Della Borsa” numai cu prilejul unor nenorociri publice, şi acum erau veşnic proţăpiţi acolo, ca nişte păsări nefaste, veneau aproape zilnic şi, pe deasupra, la ceasurile când se transmitea radiojurnalul. Numai un orb nu şi-ar fi dat seama de satisfacţia răutăcioasă care le ieşea afară prin toţi porii, sub obişnuita mască indiferentă! Numai un surd n-ar fi simţit în vocea cu care deputatul Bottecchiari se adresa de departe chelnerului Giovanni, cerându-i băutura preferată, *Punct e mes* (o voce calmă, puternică, măsurată, ce făcea să tresară lumea de la un cap la altul al localului), batjocura celui ce degustă deja-n sufletul lui revanşa, răzbunarea! Şi însăşi acea manie absurdă de a se arăta, care-l apucase dintr-odată pe Pino Barilari, ce voia să însemne dacă nu că şi el, antifascist-subversiv cum era, îi dorea Patriei o înfrângere grabnică? în ostentaţia lipsită de pudoare cu care afişa o boală ruşinoasă nu era, oare, cazul să vezi o subtilă intenţie agresivă şi provocatoare, în faţa căreia până şi cele paisprezece vitrine făchte zob de

pietrele bandei de liceeni deveneau o simplă glumă de copii?

Presupunerile acestea se răspândiră, luară amploare, ajunseră până sus.

Totuşi, atunci când îi fură împărtăşite şi i se ceru părerea de către micul cerc de credincioşi din jurul lui, Carlo Aretusi, poreclit Sciagura*, strâmbă din buze neîncrezător.

— Să nu exagerăm, spuse apoi zâmbind.

De douăzeci de ani ocupa veşnic aceeaşi măsuţă de la cafeneaua „Della Borsa”, în inseparabila companie a lui Vezio Sturia şi a lui Osvaldo Bellistracci. Fiind membrul cel mai marcant al faimosului triumvirat fascist din Ferrara pe timpul brigăzilor de şoc şi prieten personal

Pacoste.

— Nu numai cu Italo Balbo –, ci şi cu Buonaccorsi, Muţi şi Morigi, i se aduceau imediat la cunoştinţă problemele cele mai delicate. (Nu degeaba când se anunţa ceva neplăcut de la Roma, consulul Bolognesi, secretarul federal, da fuga în persoană să-l consulte…).

Sciagura continua să zâmbească incredul şi nostalgic. Oricât insistaseră ceilalţi, fu imposibil să-l facă să vadă ceva ameninţător în comportarea lui Pino Barilari.

— Un subversiv, reformatul ăsta? pufni până la urmă-n râs. Dar ăsta a fost cu noi la Roma-n ’22!

Aşa că – lucru memorabil, fiindcă nu se mai întâmplase niciodată-n trecut – grupul intimilor a putut să audă de pe buzele lui Sciagura, cu colţurile lăsate patetic în jos, cum se cuvenea cu un asemenea prilej, *chiar* povestea marşului asupra Romei, cu lux de mănunte.

Mde – suspină Sciagura. Întotdeauna preferase să nu vorbească prea mult de marşul asupra Romei!

Ce rost atrea – reluă imediat cu emfază – ce rost avea să-şi piardă Vremfea pălăvrăgind despre un eveniment care însemnase pentru mulţi, e drept, cucerirea puterii cu aranjamentele personale de rigoare, dar pentru el şi atâţia ca el – aici Sturia şi Bellistracci îl aprobară iarăşi în tăcere – reprezentase un singur lucru: *halt* revoluţiei, apusul

definitiv al glorioasei ere a brigăzilor de şoc?

Şi în fond, dacă te gândeai bine, despre ce fusese vorba, dacă nu de un soi de strămutare în capitală, într-un tren militar, cu opriri în toate gările pentru a strânge plutoane de camarazi (pe vremea aceea tunelurile liniei rapide dintre Bologna şi Florenţa erau încă *în mente Dei!*), şi o adevărată armată de carabinieri şi de soldaţi din garda regală care formau un cordon de protecţie de-a lungul în – tregii căi ferate? în schimb, nici carabinierii şi nici gărzile regale nu săriseră-n apărarea celor patru 18 BL care se avântaseră în ’919 până la Molinella, în plină regiune roşie, ca să incendieze sediul Camerei muncii: acţiune ce atrăsese pentru prima dată atenţia întregii Italii asupra Federaţiei din Ferrara, şi dăduse naştere primei neînţelegeri dintre Federaţia din Ferrara şi cea din Bologna, căreia expediţia la Molinella i se păruse – şi o declarase explicit – o „ingerinţă provocatoare”. Pe atunci fascismul era anarhic, era garibaldin. Pe atunci, spre deosebire de ceea ce avea să se întâmple mai apoi, nu erau preferaţi birocraţii în locul revoluţionarilor. Dacă în ’919 sau în 1920, tânărul Sciagura (muncitorii bolşevici de dincolo de Porta Reno îl numiseră astfel: şi fusese întotdeauna mândru de porecla lui, se lăudase – cu ea cum te lauzi cu o decoraţie de mejrit), dacă în ’919, sau în ’920, tânărul Sciagura, tânărul Bellistracci, tânărul Sturia, înarmaţi doar cu bâte, boxuri şi, cel mult, câte un vechi pistol Sipe, rămas din război, ieşeau noaptea pe Porta Reno ca să caute ceartă hamalilor comunişti care umpleau crâşmele din suburbia San Luca, e uşor de imaginat că nu puteau corrta pe sprijinul, fie şi indirect, al Chesturii! Chestura aşteptase pentru a le acorda sprijin fasciştilor până în ’22, ba thiar până în ’23, când avea să devină de uz curent ca, înainte de a pleca într-o expediţie de pedepsire – cea de la Codig Oro, de pildă, cu scopul de a le vârî minţile-n cap muncitorilor de la pompele de desecare – camioanele şi maşinile să se strângă chiar în curtea principală a Castelului. Şi tot începând din ’23, cu câtă înflăcărare avea să le furnizeze maşinile chiar burghezia

agrară, proclamându-se profund onorată să le pună în slujba Cauzei?

Dar revenind la marşul asupra Romei şi la fiul doctorului Barilari, băiatul se dovedise a fi singura distracţie autentică pe tot parcursul călătoriei. Dacă stăteai să te gândeşti, el fusese cel care salvase de fapt marşul asupra Romei.

Ajunsese-n ultima clipă, când trenul se pusese deja în mişcare: trebuiseră să-i întindă mâna pe fereastră şi să-l tragă aproape pe sus. Dar să vezi cum era îmbrăcat. Purta o manta cenuşiu-verzuie, precis a lui taică-său, care-i ajungea până la călcâie, moletiere militare care i se desfăceau din cinci în cinci minute de pe pulpe, pantofi mari, galbeni, cu tocul jos, şi un ditamai fesul care, îndesat pe cap, îi scotea la iveală două urechi aşa de clăpăugen că semăna cu un liliac. Iar ei se tăvăleau pe jos de râs, văzându-se contemplaţi de o pereche de ochi holbaţi şi uluiţi de parcă el, Sciagura, ar fi fost un fel de Tom Mix, iar ceilalţi din *Bombamano*[8], echipa şerifului? „Cine eşti? N-oi fi cumva băiatul doctorului Barilari?", îl întrebaseră imediat, nu că s-ar fi lovit Vreodată de el, ci din pricina asemănării. Neputând vorbi din cauza gâfâielii, făcuse din cap semn că da. „Dar tata ştie că vii cu noi?" Şi el făcea acum semn că nu, privindu-i unul câte unul cu nişte ochi de copil care trăieşte un film de aventuri.

Avea, de fapt, şaptesprezece ani, nu mai era deloc un copil! Şi totuşi, era mai rău decât dacă ar fi fost un copil.

La vârsta lui era încă virgin. Şi cum trenul, atât la dus cât şi la întors, oprea aproape-n toate gările (opriri care la Bologna şi Florenţa durau chiar trei ore); şi cum ei profitau mai mult sau mai puţin de toate popasurile ca s-o şteargă-n* căutarea bordelurilor, iar PirfO, cu o îndărătnicie de catâr nu voia să vină la (bordeluri, trebuiau să-l târască, până la urmă, cu de-a sila, căci era cazul să-l dezvirgineze odată, nu-i aşa? El rezista, refuza să meargă, îşi împreună mâinile imlorându-i, plângea. „Ce ai? Ţi-e teamă că te mănâncă?", îi spuneau ceilalţi. „Vino măcar să

8 Grupare teroristă fascistă.

vezi. Pe cuvânt de onoare că nu te obligăm să urci în cameră!”

N-avea încredere. La un moment dat era nevoie ca el, Sciagura, să intervină, să-l ia de o paâte zâmbind şi făcându-i cu’ ochiul şi să-i şoptească la ureche câteva fraze: „Chiar nu vrei să vii?”. Sau: „Hai, nu fi prost!”. Însă nu vorbele contau. Tonul conta.

Abia atunci, ca şi cum l-ar fi recunoscut drept singurul lui prieten adevărat, se hotăra să intre, deşi, nici nu apuca bine să intre laolaltă cu ceilalţi, că se şi ghemuia singur într-un colţ, rotind în jur nişte priviri terorizate. Iar fetele? Entuziasmate şi înduioşate de spaima lui, fetele (care, dincolo de astea, arătau întotdeauna o mare slăbiciune pentru fascişti!), nici nu se poate imagina cum se luau la-ntrecere ca să-hrocoloşească. Dacă le lăsai în apele lor, erau în stare să transforme bordelul într-un azil pentru copii părăsiţi. Aşa că trebuia să intervină patroana. „Păi ce facem aici, domnişoarelor, le certa ea, tricotăm flanele?” De fiecare dată avea loc *a* comedie, o farsă de genul ăsta.

Scena capitală se petrecuse, însă, pe drumul de întoarcere, la *Speechi* din Bologna.

Dat fiind că Porrettana nu se mai termina (văzuseră ce plictiseală fusese la dus!), coborâseră vreo doi, trei la Pistoia, înainte de a înfrunta Apeninii, sprb a face nişte provizii de Chianti. În munţi era un frig şi o ceaţă de nu vedeai la zece metri distanţă. Ca să-şi umple timpul nu le rămânea altceva de făcut decât să bea; şi, bineînţeles, să cânte, să cânte tot repertoriul. Morala: către miezul nopţii, la sosirea în Bologna – acceleratul de Ferrara urma să plece abia la 2.05 – toţi, inclusiv Pino, erau beţi turtă.

Într-un subsol de pe strada Dell’Oca, lipit de canatul unei uşi ghintuită-n cuie cu floarea lată – de parcă nebunul ar fi vrut să şi le vâre-n spate!

— Pino repetase pentru a n-a oară tentativa de a rezista. Şi atunci el, Sciagura, să fi fost din cauza vinului, sau a călătoriei plicticoase, sau a mâniei de a fi participat, doar ca să iasă numărul, la imensa bufonerie care se

dovedise a fi marşul asupra Romei (numai două zile incomplete rămăseseră la Roma şi –, pe deasupra, consemnaţi în cazarmă, fără a reuşi să2! vadă pe Duce nici de aproape, nici de departe, fiindcă, după cum se spunea, era în tratative cu regele privind formarea guvernului, se trezise la un moment dat, fără să ştie cum, ţinând pistolul Mauser sub bărbia băiatului. Că, dacă Pino nu se hotăra să termine pe loc cu smiorcăiala şi nu intra imediat; şi, dacă, odată ajunşi în săiiţa compusă de sus, refuza ca de obicei să meargă-n cameră cu o târââ, ei bine, de data aceea avea să se aleagă cu altceva, nu doar cu sifilis; deşi, era aproape sigur că exact atunci îl luase!

Ekânsuşi îi însoţise-n cameră, ca să fie sigur că atât Pino cât şi târfa îşi fac” datoria până la capăt. Noroc că Pino – repeta neobosit Sciagura – noroc că Pino nu se opusese! Altfel, beat cum era, şi cu ditamai revolverul scos, cine ştie ce putea să se întâmple.

III

Cine din Ferrara nu-şi aminteşte noaptea de 15 decembrie 1943? Cine va putea uita vreodată ce încet trecuseră orele-n noaptea aceea? Pentru toţi a fost o Veghe cumplită, interminabilă: scrutând cu ochii aprinşi, prin crăpăturile jaluzelelor, străzile cufundate-n bezna camuflajului, cu inima zvâcnind în fiecare clipă la răpăitul mitralierelor sau la trecerea rapidă, zgomotoasă a camioanelor încărcate cu dameni înarmaţi.

Pe noi moartea nu ne înspăimântă, trăiască moartea, trăiască cimitirul...

cântau oamenii nevăzuţi din camioane. Era un cântec cadenţat, fără a fi marţial, ci mai degrabă disperat.

Ştirea despre asasinarea consulului Bolognesi, fostul secretar federal – acelaşi care, în septembrie, după scurta paranteză a perioadei badogliene, fusese chemat să reorganizeze federaţia fascistă în calitate de regent – se răspândise în oraş încă de la începutul după-amiezii de 15. Puţin mai târziu, radioul venise cu amănunte: automobilul „Topolino” fusese găsit pe un drum de ţară, în apropiere de Copparo, cu portiera din stânga deschisă: capul victimei

rezemat de volan „de parcă ar fi dormit”; „clasicul” glonte-n ceafă, „mai revelator decât orice semnătură”; şi indignarea, „valul nestăvilit de indignare”, pe care o provocase la Verona, în sânul Adunării Constituante a noii Republici Sociale, întrunite la Castelvecchio, comunicarea acestei veşti. Pe seară (o s-o îră vineţie, cu zgomotele atenuate de ceaţă, de zăpada căzută cu intermitenţă în cursul zilei, cu niciun om pe străzi, lumea fiind obligată să stea-n casă din pricina camuflajului stabilit pentru ora cinci, putuseră să asculte la radio transmisiunea directă a şedinţei de la Veroha.

— O voce subţire şi pătrunzătoare acoperise deodată vocea joasă şi întristată a celui care, după ce le împărtăşise ascultătorilor ştirea morţii consulului Bolognesi, începuse să-i facă necrologul, strigând mânioasă şi plângăcioasă, cu inflexiunile unui copil isteric: „Să-l răzbunăm pe camaradul Bolognesi!”. Privindu-se speriaţi unii pe alţii, cei din Ferrara nici nu apucaseră bine să închidă radiourile şi prin geamurile ferestrelor care începuseră să vibreze, şi se auzea duduitul surd al camioanelor ce se apropiau şi ţăcănitul îngrozitor al primelor rafale de mitralieră. Afară era noapte, ora camuflajului venise de mult.

Nimeni nu se duse la culcare, nimeni nu se gândise la somn. Nu există burghez în Ferrara să nu se teamă – chiar dintre cei care, dată fiind atitudinea lor conformistă în trecut faţă de regimul căzut la 25 iulie, priviseră cu mai puţină aprehensiune reîntoarcerea fascismului – că-i vor năvăli-n casă dintr-un „moment în altul (cineva se pare că se închisese chiar într-o odăiţă secretă, cerând să se tragă lângă uşă, ca s-o mascheze, un şifonier sau o comodă…). În orice caz, în apartamentele burgheze se vorbi, se discută mai mult ca oricând: în lungile pauze dintre partidele de *bridge* sau de *poker* începute numai din nevoia imperioasă de a-şi ascunde sieşi şi celorlalţi neliniştea şi dorinţa ca timpul să treacă mai repede; sau aşezaţi, fără a face nimic, sub candelabrele din mijlocul camerei, în jurul meselor la care încercaseră zadarnic să cineze ca în serile

precedente, şi care rămăseseră aşa, pe jumătate strânse, pline de firimituri şi de farfurii murdare.

Ce se întâmpla? Ce avea să se întâmple?

În rândul funcţionarilor de rang inferior previziunile variau, cum era şi firesc, după temperamentul şi experienţa fiecăruia. Dominante rămâneau, totuşi, părerile mai puţin pesimiste.

Oraşul, e drept, răsuna de focuri de armă şi de cântece lugubre despre moarte şi cimitire – judecau ei. Dar asta nu înseamnă neapărat că fasciştii, care la Ferrara, din septembrie încoace, se limitaseră să ridice acea sută şi ceva de evrei pe care reuşiseră să pună mâna, şi să închidă în temniţa din strada Piangipane vreo zece amărâţi de antifascişti, voiau să schimbe dintr-odată foaia şi să strângă serios şurubul începând tocmai cu Ferrara. Fasciştii erau şi eltot italieni, ce naiba! Ba chiar, ca să spunem adevărul – şi ajunşi aici se impunea în mod obligatoriu un zâmbet şi un semn cu ochiul – mult mai italieni decât alţii, buni numai să-şi umple gura cu vorba „libertate” şi să lustruiască cizmele invadatorilor. Nu, nu era nimic de temut. Dacă fasciştii făceau oarecare zarvă, umblând cu capul de mort pe beretă şi cu nişte mutre fioroase, o făceau mai ales ca să-i ţină la respect pe nemţi care, de altfel, lăsaţi în voia lor (în fond, prea mare vină nu puteai să le găseşti nici lor; războiul e război şi, în război, trădările trebuie până la urmă pedepsite), nu s-ar fi gândit nicio clipă să trateze Italia la fel ca pe o Polonie sau o Ucraină oarecare. Bieţii fascişti! Trebuie să încerci să te pui în locul lor, să te străduieşti s-înţelegi drama lor şi a lui Mussolini însuşi, care şi el, săracul, dacă nu se retrăsese încă la Caminate, cum poate că dorea şi precis îi convenea, o făcuse mai ales pentru ţară. Ce tot îi dau du regele şi iar regele) La 8 septembrie, regele nu fusese în stare decât s-o şteargă împreună cu Badoglio. În schimb Mussolini, ca un bun fiu al Romagnei, cu sufletul generos al celor din Romagna (Savoia şi Badoglio erau din Piemont: şi se ştie că piemontezii au fost întotdeauna oameni meschini, nesinceri!), în momentul furtunii, Mussolini nu ezitase

nicio clipă să suia iar pe puntea de comandă şi, înfruntând talazurile, să ia în mână cârmg… Şi, ca să fim cinstiţi, cum trebuia, oare, judecată asasinarea consulului Bolognesi: un tată de familie, un om care în viaţa lui nu făcuse rău nici măcar unei muşte? Nicio persoană civilizată, niciun italian adevărat nu s-ar fi simţit în stare să aprobe un asemenea delict care, era mai mult decât limpede, ţintea să declanşeze şi la noi, imitând întru totul situaţia din Iugoslavia şi Franţa, grozăviile unui război de partizani. Iar scopul războiului zice-se că ar fi: distrugerea tuturor valorilor civilizaţiei mediteraneene şi occidentale şi, în ultimă instanţă, comunismul! Dacă iugoslavii şi francezii, în ciuda experienţei recente a Spaniei, voiau comunismul, era treaba lor, n-aveau decât să şi-i păstreze sănătoşi pe Tito şi pe de Gaulle. Italienii, mai ales azi, aveau o singură obligaţie: să rămână uniţi şi să salveze tot ce se putea salva.

În sfârşit, dădu Dumnezeu şi se făcu iar lumină. Şi odaţă cu lumina, cântecele şi împuşcăturile se potoliră. Şuşoteala din spatele ferestrelor şi uşilor zăvorâte se potoli brusc. Dar nu şi neliniştea. Lumina zilei, ce-i făcea pe tpţi, chiar şi pe cei mai orbi, să-şi recapete simţul realităţii, îi mărea intensitatea. Ce însemna liniştea aceea neaşteptată? Ce ascundea şi ce pregătea? Putea foarte bine să fie o cursă: aranjată tocmai ca să-i determine pe oameni să iasă afară şi apoi să-i aresteze sau cine ştie ce să le mai facă. Trecură aşa cel puţin două ore – două ore de aşteptare pasivă şi chinuitoare – până când ştiri vagi despre masacru începură să pătrundă aproape singure în interiorul caselor.

Victimele represiunii erau zece, douăzeci, cincizeci, o sută… Dacă te luai după pronosticurile cele mai disperate, la început se părea că nu doar bulevardul Roma, ci tot centrul oraşului era semănat cu cadavre. În fine, după ce mai trecu câtva timp – se făcu astfel nouă, şi jumătate, zece dimineaţa – fu, în sfârşit, posibil să se cunoască exact numărul şi identitatea celor ucişi.

Erau unsprezece, prăbuşiţi în trei grămezi separate, lângă parapetul de la şanţul Castelului, exact peste drum

de cafeneaua „Della Borsa” şi de farmacia Barila-i: primii care îndrăzniseră să se apropie (de departe nici măcar nu păreau trupuri omeneşti, ci zdrenţe, nişte zdrenţe prăpădite sau nişte baloturi aruncate la soare, în zăpada fleşcăită) trebuiseră, spre a-i putea identifica şi număra, să-i întoarcă pe spate pe cei care zăceau pe brânci şi să-i despartă pe cei care căzuseră îmbrăţişaţi, rămânând înţepeniţi astfel. De abia avuseseră timp să-i numere şi să-i recunoască. Fiindcă peste puţin timp o mică maşină militară, ţâşnind pe neaşteptate pe după colţul bulevardului Giovecca, venise să se oprească, cu un scrâşnet teatral de frâne, în faţa grupului de persoane adunat împrejurul cadavrelor. „Valea! Plecaţi de aici!” strigară încă înainte de a sări jos miliţienii din Brigada Neagră, care ocupau automobilul. Goniţi de urletele lor, celor prezenţi nu le rămăsese decât să se retragă încet spre cele două capete ale bulevardului Roma şi, de aici, fără a-i scăpa din ochi pe cei patru miliţieni care începuseră să facă de pază, cu puşca mitralieră sub braţ, în timp ce soarele era deja sus, să aducă la cunoştinţă întregului oraş ce văzuseră şi ce riscaseră.

Anunţul numelor celor împuşcaţi trezi în fiecare casă milă, oroare şi o spaimă nebună. Nu erau decât unsprezece, de acord. Dar era vorba de persoane mult prea cunoscute în Ferrara, de persoane despre care se ştiau, în afara numelui, mult prea multe amănunte privind fizicul şi caracterul: mult prea familiare, mult prea legate de fiecare prin mii de fire erau cele unsprezece victime ale măcelului – modestele lor existenţe erau mult prea amestecate cu modesta existenţă a tuturor – pentru ca sfârşitul lor să nu pară, încă de la prima vedere, drept ceva înspăimântător, de o grozăvie aproape ireală. Şi va părea ciudat – cum, oare, ar putea să pară altfel? – dar dezaprobarea aproape generală a asasinatului fu însoţită imediat de hotărârea, la fel de răspândită, de a se purta frumos cu asasinii, de a da dovadă de adeziune şi supunere publică faţă de violenţa lor. Aşa se petrecură, din păcate, lucrurile şi ar fi inutil s-o ascundem: dacă este adevărat, şi

este, că în niciun alt oraş din Italia septentrională fascismul renăscut la Verona n-a putut conta de atunci încolo pe un număr atât de mare de înscrişi; încă din dimineaţa zilei de 17 (în timpul nopţii începu să plouă cu găleata) se vedeau şiruri lungi şi tăcute de cetăţeni, aşteptând în curtea Casei Fasciei din calea Cavour deschiderea birourilor Federaţiei. Încovoiaţi, umili şi umiliţi, îmbrăcaţi în paltoanele lor grosolane din stofă produsă de o economie autarhică, era aceeaşi mare de oameni tăcuţi care urmase pas cu pas în după amiaza zilei precedente sicriul consulului Bolognesi de-a lungul bulevardului Giovecca, al străzii Palestro, al străzii Borso, până în piaţa Della Certosa, şi în ale căror chipuri livide, puţinele persoane rămase în case să spioneze cortegiul dindărătul obloanelor (oameni şi iar oameni – se gândeau în acest timp – atâţia număra deci, Ferrara?) recunoscuseră, înfiorându-se propriul lor chip. Ce puteau face altceva decât să cedeze? Nemţii şi japonezii care deocamdată păreau că se retrag, în final, dând la iveală nişte arme secrete de o putere nemaiauzită, aveau să răstoarne situaţia şi, din două-trei mişcări, să câştige războiul. Nu, nu le rămânea decât un singur drum.

Şi totuşi, cine erau autorii masacrului? – se întrebase oraşul întreg chiar a doua zi după întâmplare. Nu era nicio îndoială: principalii autori, responsabilii materiali ai masacrului nu puteau fi decât oamenii din camioane – patru cu număr de Verona, VR, şi două de Padova, PD – aceiaşi care făcuseră să răsune toată noaptea Ferrara, de cântece şi de împuşcături şi, spre ziuă, dispăruseră. În mod sigur ei fuseseră răzbunătorii anunţaţi la radio (câţiva trecători cu permis special, care putuseră să makântârzie pe stradă, zăriseră de departe cămăşile albastre extravagante, în genul celor ale Legiunii spanigle, craniul de mort pe beretele ca de pictori, puştile mitralieră în bandulieră şi, vârâte sub curelele de piele, laolaltă cu pumnalul şi pistolul, câte două grenade cu mâner lung de binecunoscuta fabricaţie germană…). Şi într-adevăr, ei fuseseră cei care se prezentaseră la două noaptea la

poarta temniţei din strada Piangipane şi-l siliseră cu arma-n mână pe bietul director să le dea întâi lista deţinuţilor politici, apoi să li-i încredinţeze pe avocaţii Polenghi şi Tamagnini, amândoi socialişti şi vechi organizatori sindicali ca şi pe avocaţii Galimberti, Fano şi Forlivesi, din Partidul Acţiunii: toţi cinci deţinuţi din septembrie, şi în aşteptarea instrucţiei procesului.

Dar, ca o dezminţire a zvonului care circula deja – vorbe împrăştiate anume, era clar – potrivit căruia niciun ferrarez nu participase la măcel, niciun ferrarez nu-şi mânjise mâinile, stau mărturie ceilalţi şase morţi: consilierul naţional Abbove, doctorul Malacarne, contabilul Zoii, familia Cases, tatăl şi fiul, muncitorul Felloni: cinci dintre ei fuseseră ridicaţi din locuinţele lor, care, spre deosebire de temniţa din strada Piangipane, nu figurau pe niciun fel de hartă; numai muncitorul Fellőni, un slujbaş obscur la întreprinderea de electricitate, ajunsese în grupul condamnaţilor fiindcă pur şi simplu în zori, când se ducea ca de obicei la lucru (bicicleta lui răsturnată, găsită chiar în dimineaţa de 15, pe strada Boldini, în dreptul Ateneului, era o dovadă limpede), dăduse peste, una din numeroasele patrule care blocau accesul spre centrul oraşului. Ei bine, nimeni altul decât cineva din partea locului – considerau tot mai mulţi ferrarezi, pe măsură ce zilele treceau – şi, în plus, cunoscând foarte bine oraşul, ar fi reuşit să dea aşa de uşor peste consilierul naţional Abbove, nu în palatul de pe bulevardul Giovecca, ci în garsoniera-birou pe care şi-o amenajase recent pe strada Brasăvola, liniştită şi dosnică, într-o casă mănăstirească medievală cumpărată pe te miri ce, apoi transformată şi umplută cu cele mai variate lucruri de artă (tablouri, covoare, tot felul de obiecte rare şi bizare: nimic de spus, un *bric-à-brac* de cel mai desăvârşit gust dannunzian!), în umbra căreia obişnuia să se retragă din când în când omul, matur şi petrecăreţ, cu delicate flori cărunte pe la tâmple. fjimeni altul decât cineva din Ferrara şi, pe deasupra”, extrem de bine informat despre tot ce se petrecuse în oraş în ultima vreme, ar fi putut şti de întâlnirile secrete, ce

avuseseră loc în cele patruzeci şi cinci de zile ale perioadei badogliene, exact în garsoniera consilierului naţional Abbove (doctorul Malacarne şi contabilul Zoii's e pare că participaseră de fiecare dată, în schimb bătrânul Sciagura nu, declinase întotdeauna invitaţiile...), întâlniri ce urmăreau să stabilească o linie de conduită pentru toţi fasciştii care, după căderea regimului, nu doreau altceva decât să facă să-i parvină regelui „expresia fidelităţii lor necondiţionate", respectiv, cum se zice, să-şi schimbe pielea. Şi mai ales cei doi Cases, tatăl şi fiul, doi din puţinii evrei scăpaţi la marea razie din septembrie (făceau negoţ de piele şi nu se gândiseră-n viaţa lor la politică), care, din septembrie, trăiau ascunşi în hambarul casei bătrâneşti din intrarea Toreicoda „hrăniţi printr-o deschizătură din podea, dodt de soţia şi mama respectivă, cât se poate de ariană şi de catolică: cine altul, dacă nu cineva care ştia perfect ascunzătoarea – deci cineva din Ferrara! – ar fi fost în măsură să-i trimită tocmai acolo, la capătul unui adevărat labirint colburos de scăriţe pe jumătate prăbuşite, pe cei patru ucigaşi pentru a-i ridica? Cine altul dacă nu...?

Da, exact, Carlo Aretusi, zis Sciagura. În fond, pentru ca bănuielile să se îndrepte imediat asupra lui, era suficient (încă din dimineaţa de 16 preluase din nou conducerea în Federaţie şi, din clipa aceea, numele, lui începuse să fie rostit ca pe vremuri, înainte de '22, cobO rând instinctiv glasul...), era mai mult decât suficient să-şi amintească felul cum apăruse la funeraliile consulului Bolognesi, în după-amiaza aceleiaşi zile.

Nu acceptase niciodată să participe la întrunirile clandestine care, din august se ţinuseră de mai multe ori în e» sa consilierului naţional Abbove, trimiţându-le vorbă foştilor camarazi că nu se simţea în stare să se prezinte pentru „simplul motiv că nu dorea să renege la cincizeci de ani – se exprimase chiar aşa, textual – ceea ce-făcuse la douăzeci şi, cum mergea în fruntea cortegiului interminabil, imediat după afetul de tun pe care zăcea sicriul consulului Bolognesi – aruncând întruna spre ca –

sale de pe bulevardul Giovecca şi de pe strada Palestro – şiruri întregi de obloane închise – priviri încărcate de ură şi dispreţ, zvelt cum era, îmbrăcat, în ciuda frigului, numai cu cămaşa neagră, cu bereta Legiunii a zecea, pusă pe o ureche, şi cu tâmplele abia încărunţite, parca redevenise tânărul de douăzeci de ani. „Cârtiţe blestemate, marmotelor, burghezi laşi ce sunteţi! O să v-arăt eu... vă scot eu din bârloguri...”, ameninţau privirile lui furioase, strâmbăturile gurii. În piaţa Della Certosa, mai înainte ca sicriul consulului Bolognesi să fie introdus în biserică, se adresă mulţimii exact pe acest ton. Mulţimea asculta, îngrămădindu-se-n jur, cenuşie, inertă; şi el se înfuria tot mai mult, se pare, tocmai din cauza acelei inerţii.

„— Corpurile celor unsprezece trădători împuşcaţi azi-dimineaţă pe „bulevardul Roma, uriaşe în încheiere, nu vor fi luate de acolo decât atunci când voi porunci eu. Vrem întâi să fim siguri că exemplul a dat roadele scontate!

Nu mai lipsea decât ca, în culmea mâniei, să-şi atribuie meritul de a fi făcut dreptate el, cu mâinile lui!

Şi puţin mai târziu, pe bulevardul Roma, când sosirea lui neaşteptată îi făcuse pe cei patru miliţieni din Brigada Neagră să ia poziţie de drepţi: cum să-i interpreteze felul de a se purta, aparent în total contrast cu cel avut cu’ o jumătate de oră în urmă în piaţa Della Certosa, dacă nu cât o seftă de mărturisiri la un loc?

Coborâse posomorât din maşină, privind doar în treacăt cadavrele întinse pe trotuar; şi îndată unul din miliţieni făcuse un pas înainte, informându cu un aer satisfăcut că sosise tocmai la timp, despre ce se întâmpla. Toată ziua – raporta nuliţianul, vorbind în numele său şi al camarazilor săi –, ei trei reuşiseră să ţină la respect persoanele care voiau să se apropie. y pentru a. le răspândi (după toate probabilităţile erau rude ale trădătorilor: femei care plângeau şi ţipau, bărbaţi care înjurau; nu fusese deloc uşor să se facă ascultaţi!), fuseseră obligaţi nu o dată să tragă câteva focuri în aer, respingând, astfel, lumea la capul bulevardului Giovecca şi

în piaţa Cattedrale, unde şi acum se încăpăţânau unii să mai rămână, după cum putea să-şi dea seama şi camaradul Aretusi. Dar ce trebuiau să facă – adăugase miliţianul, ridicând un braţ. şi arătând spre fereastra îndărătul căreia se zărea silueta nemişcată a lui Pino Barilari – cu domnul de sus, un tip inconştient de-a bine-lea, pe cuvânt de onoare, pe care nicio somaţie, nicio ameninţare şi nicio rafală de mitralieră nu-l convinseseră să se clintească din loc măcar un milimetru? Poate că era surd. Oricum, întrucât ştiau cum să ajungă acolo, unul din ei avea să urce, chiar dacă ar fi trebuit să spargă oblonul prăvăliei, şi să-l someze mai de aproape să şteargă puţina, de voie sau de nevoie…

În clipa când miliţianul spusese: „domnul de sus”, Sciagura înălţase brusc ochii, ca muşcat de viperă, spre fereastra arătată de tânăr. Pe stradă era deja negură. Revărsându-se din şanţul Castelului, ceaţa se îndesea minut cu minut. Şi fereastra de sus era singura luminată pe toată lungimea de aproape două sute de metri a bulevardului Roma”.

Cu privirea aţintită într-acolo, Sciagura lăsase să-i scape printre dinţii strânşi o înjurătură înăbuşită, făcuse un gest înciudat. Apoi se întorsese: şi cu vocea. schimbată – un fel de murmur înfricoşat – le recomandase celor trei miliţieni ca peste vreo douăzeci de minute, când avea să se prezinte oamenii trimişi de el să ridice cadavrele, să nu se împotrivească.

IV

Îşi imaginau multe.

Îşi imaginau, de pildă, interiorul locuinţei particulare de deasupra farmaciei, unde nimeni din oraş, nici măcar prietenii masoni ai răposatului, doctor Francesco nu puseseră vreodată piciorul. O scăriţă în spirală lega odăiţa din dosul farmaciei cu etajul de sus. Acolo – bineînţeles fără a ţine cont de dependinţe – erau doar patru camere: o sufragerie, un salon, un dormitor şi, în sfârşit, cămăruţa pe care Pino o ocupase în copilărie şi unde se întorsese după ce îl lovise paralizia… Se gândiseră atât de mult la el, încât

vedeau în faţa ochilor planul apartamentului, de parcă ar fi urcat personal-acolo. Erau chiar în stare să indice pe care perete din sufragerie era agăţată fotografia lui Bilancino, montată într-o ramă aurie, greoaie, stil secolul al nouăsprezecelea, ori să descrie forma candelabrului central ce concentra pe masa cu postav verde şi pe cărţile pasienţei de fiecare seară o lumină albă, extrem de puternică; ori să vorbească despre efectul făcut într-o asemenea ambianţă de mobilele şi obiectele de factură modernă”, dispuse cam peste tot, dar îndeosebi în dormitor, de către tânăra doamnă Barilari; ori să descrie, cu un extraordinar lux de amănunte, cămăruţa de lângă dormitor – (amândouă dădeau într-o curte interioară), unde Pino se retrăgea să doarmă îndată după cină: un pătuţ de fier într-un-eolţ, un mic birou lipit de un perete, un şifonier lipit de peretele opus, iar la picioarele patului, fotoliul mare cu speteaza reglabilă, îmbrăcat în stofă ecosez, cu carouri albastre şi roşii, pe care în fiecare dimineaţă doamna Anna îl muta în sufragerie, în faţa ferestrei în care bătea veşnic lumina şi unde Pino rămânea aşezat până seara. Dacă ar fi vrut, ar fi putut numi toţi autorii cărţilor existente în vitrina pusă între calorifer şi uşă: Salgari, Verne, Ponson du Terrail, Dumas, Mayne Reed, Fenimore Cooper etcaetera. Printre cărţi se aflau şi *Aventurile lui Gordon Pym* de E.A. Poe într-o ediţie ce avea pe copertă o fantomă mare, albă, înarmată cu o coasă, înălţându-se deasupra unei-baleniere minuscule. Numai că volumul acesta nu sta împreună cu celelalte, im spatele geamurilor vitrinei, ci era pus pe dos, pe noptieră, lângă un album gros de filatelist, un pahar plin cu creioane colorate, un briceag ieftin, o gumă de şters pe jumătate consumată: respectiv, volumul era astfel aşezat incit fantoma albă de pe copertă era mai departe prezentă *era acolo,* dar rămânea invizibil nu mai provoca teamă.

Pe urmă îşi mai imagina o sumedenie de alte lucruri.

— Unde te duci? întrebase, de exemplu, Pino în seara de 15 decembrie, ridicând ochii de la pasienţă.

Soţia se sculase de la masă. Fără să-i răspundă, se

îndrepta spre uşă. Vocea ei calmă se auzise abia când ajunsese în penumbra coridorului la capătul căruia se deschidea chepengul scăriţei în spirală.

— Unde vrei să mă duc?! îi răspunsese. Cobor să-nchid...

Cine ştie: poate că el nu ascultase la radio, în primele ore ale după-amizei, transmisia de la Verona. Oricum, la nouă seara, emd bătăile ceasului de la Castel se răspândiseră în tot oraşul, cu blândeţea unei binecuvântări (*bang, bang, bang*... fără îndoială că zăpada şi ceaţa le făceau să se propage atât de limpezi; da, între timp, sub sunetul lor se amplifica altul”, duduitul îndepărtat al unor motoare puternice care se apropiau), la nouă seara părea normal ca Pino să se afle deja ghemuit în pătuţul lui de copil, cu păturile trase” până peste urechi, cufundat în somn. 11 vedeau: ca şi cum ar fi fost în picioare, în locul îngerului păzitor de deasupra tăbliei patului. Să închidă ochii, să adoarmă cât mai repede... Auzindu-şi soţia ridicându-se de la masă spre a coborî în farmacie (la ora aceea, jos era veşnic ceva de făcut: de încheiat socotelile pe ziua respectivă, apoi de tras oblonul şi de închis cu cheia pe dinăuntru); privind-o din spate când trecea pragul sufrageriei, la ce altceva ar fi putut să se gândească Pino, dacă nu că era înaltă, frumoasă şi indiferentă? Ce altceva ar fi putut pretinde? Să-nchidă ochii şi, în seara aceea – indiferent că ascultase ori nu după-masă radioul – să adoarmă mai devreme ca de obicei.

Natural că îşi imaginau şi restul: tot ce urmase.

Îi vedeau pe cei unsprezece oameni împărţiţi în trei grupuri aliniate lângă parapetul de la şanţul Castelului;

pe legionarii în cămăşi albastre într-un continuu du-te-vino în spaţiul cuprins între porticul cafenelei „Della Borsa” şi trotuarul opus; grimasa de disperare a avocatului Fano în clipa dinainte rafalei, când îi strigase lui Sciagura, ocupat să-şi aprindă o ţigară ceva mai încolo: „Asasinule!” (un uirlet atroce, teribil de puternic, ce fusese auzit din câteva case din pia ţa Cattedrale şi de pe bulevardul Giovecca: adică la o depărtare de o sută de metri); pe

urmă, lumina absolut fantastică, acea incredibilă lună plină care, începând de la miezul popţii, odată cu schimbarea neaşteptată a direcţiei, vântului, făcuse din fiecare piatră din oraş o bucată de sticlă sau de cărbune; şi, în sfârşit, Pino Barilari, pe care numai strigătul avocatului Fano reuşise să-l smulgă în ultima clipă din somnul lui greu, de copil, sprijinindu-se tremurând în cârje, ascuns îndărătul geamurilor ferestrei care domina scena... Şi aceasta luni şi luni întregi, cât timp îi trebui războiului să parcurgă încef, de la sud spre norci, peninsula, adică din decembrie ’43 până în mai ’45: ca şi cum imaginaţia colectivă avea nevoie – exact ca un om care pentru a se pedepsi face să-i sângereze o rană nevindecată – să revină mereu la acea noapte cumplită şi să aibă-n faţa ochilor, rând pe rând, chipurile celor unsprezece împuşcaţi n clipa supremă, aşa cum doar Pino Barilari le avusese.

Veniră, în sfârşit, Eliberarea. – pacea: şi pentru mulţi ferrarezi, aproape pentru toţif – dorinţa neaşteptată de *a* uita. *1*

Dar se poate uita? E destul s-o doreşti?

În vara lui ’46, când, în salonul de conferinţe al fostei Cas, e a-Fasciei, din\calea Cavour, începu procesul celor circa douăzeci de presupuşi autori ai masacrului înfăptuit cu trei ani în urmă – cea rrâai mare parte din regiunea Veneto, pescuiţi din închisori şi din lagărul de concentrare de la Colţano –, şi Când, descoperit în Toscana, într-un mic hotel din Golle Val d-Elsa, unde se ascundea sub un nume fals, de către tânărul şi foarte activul secretar provincial al A.N.P.I., Nino Bottecchiari, Sciagura îşi făcu şi el intrarea în cuşca acuzaţilor, păru că s-a ivit ocazia cea mai potrivită pentru a îngropa, în sfârşit, i trecutul. Din păcate, era foarte adevărat – oftau – niciun alt oraş din Italia septentrională nu dăduse atât de multe adeziuni la Republica din Salo ca Fearrara, nicio burghezie nu se înclinase atât de prompt în faţa stindardelor întunecate, puştilor mitralieră şi pumnalelor. diferitelor miliţii şi corpuri speciale: Brigăzile Negre, Legiunea a zecea, Paraşutiştii şi altele. Şi totuşi, ar fi fost nevoie de foarte

puţin, în fond, pentru ca greşeala de calcul comisă de atâţia sub presiunea unor evenimente excepţionale – o simplă şi omenească greşeală de calcul pe care comuniştii locali, instalaţi la Primărie din.145, aveau tendinţa să o transforme într-o veşnică pecete a ruşinii – să devină, împreună cu toate celelalte, un vis urât, un coşmar îngrozitor din care să se scoale plini de Speranţă şi de încredere în ei înşişi şi în viitor! Ar fi fost nevoie doar de condamnarea exemplară a asasinilor şi, îndeosebi, a lui Sciagura: şi s-ar fi şters rapid orice amintire a nopţii de 15 decembrie 1943, acea noapte decisivă, fatală.

Procesul înainta greoi, într-o atmosferă de ză duf şi de plictiseală, trezind în publicul ce se înghesuia să participe-n masa la toate şedinţele, un sentiment crescând de inutilitate şi neputinţă.

Curtea, enervată şi deranjată de difuzoarele instalate de către C.L.N. pe bulevardul respectiv, dar cu ramificaţii până în centru, chiar şi pe bulevardul Roma, îi interoga pe deţinuţi unul după altul. Dar dindărătul gratiilor cuştii mari pe care o găsiseră aşezată pe o latură a sălii, între două ferestre, aceştia răspundeau mereul, a fel: niciunul din ei nu participase la expediţia de pedepsire din decembrie ’43, ba, mai mult, niciunul din ei nu fusese vreodată la Ferrara. Toţi păreau atât de siguri că n-aveau de ce se teme şi că, în cel mai rău caz, aveau să scape din insuficienţă de probe, încât unii îndrăzneau să glumească, să facă spirite. De pildă, unul din Treviso – brunet, în jur de patruzeci de ani, cu părul lung şi cârlionţat, cu fălci late parcă murdare din pricina bărbii admise că da, fusese efectiv o dată la Ferrara: dar cu douăzeci de ani în urmă, pe bicicletă, ca să-şi caute logodnică; spirit ce-l făcu pe preşedinte, veşnic gata să se sustragă atmosferei de judecată populară, revoluţionară pe care voiseră s-o dea procesului (acceptase SIF desfăşoare şedinţele în localul fostei Case a Fasciei – aşa se exprimase la deschidere, în prima zi – numai şi numai fiindcă sediul tribunalului, pe jumătate distrus într-un bombardament din ’44 şi în curs de reconstrucţie, nu putea, îl încă folosit…) să aibă un

zâmbet şiret, tipic napoletan, binevoitor şi înţelegător.

Cât despre Sciagura, nu numai ca nega, cum era de prevăzut, cea mai mică participare, directă sau indirectă, la „faptele” din 15 decembrie 1943, dar, în clipa în care partizanii lui Nino Bottecchiari îl dăduseră pe mâna carabinierilor şi aceştia, după ce-i puseseră cătuşele, îl băgaseră şi pe el în cuşcă, nu lăsase să-i scape nicio ocazie de a manifesta, odată cu cel mai viu respect faţă de Curtea chemată să-i judece „activitatea (faţă de „domnul” Preşedinte se arăta mai mult decât obsecvios, aproape umil), cel mai profund dispreţ pentru mulţimea ce umplea până la Pefuz spaţiul destinat publicului, în comportarea căreia – avu nas să declare la un moment dat – se putea vedea limpede efectul „actualei stări de lucruri”. Deci aşa – adăugă – cu această ură subversivă, cu această sete de răzbunare ce se citea pe fiecare chip (pe multe din ele le recunoştea – rânji – aparţineau unor persoane gata oricând, azi ca şi „ieri”, să bată din palme şi să strige trăiască), deci, cu asemenea sisteme intenţionau să realizeze pacificarea ţării, mult dorită şi, într-adevăr, de dorit? Acesta era climatul de libertate rezervat Curţii spre a putea emito judecată dreaptă şi senină în privinţa unui om ca el, vinovat doar de a fi fost un „soldat în slujba unei Idei”?

Erau simple prafuri în ochi, manevre de deviere: puse la cale ca să câştige timp, ca să împiedice procesul ce căpătase o coloratură exagerat de-obiectivă, justiţiară, să-i dăuneze până la urmă, ca şi cum ar fi fost un proces politic.

„Am fost soldatul unei Idei”, repeta întruna, complăcându-se, „nu zbirul unui sistem sau, mai rău „sluga /străinului!”

Ori, melancolic: „Acum toţi mă. vorbesc de rău!”

Era tot ce spunea. Dar de fiecare dată parcă insinua că actualii săi persecutori că nu-şi facă iluzii că prin condamnarea lui se va uita ce fusese, până mai ieri. Toţi fuseseră la fel ca el, mai mult sau mai puţin fascişti: şi niciun verdict al nici unui tribunal n-avea să reuşească să

şteargă acest adevăr.

Şi, la una urmei, de ce anume era acuzat? – porni la atac într-o zi. Dacă înţelesese bine, îl acuzau că furnizase lista celor unsprezece persoane împuşcate în noaptea de 15 decembrie 1943, şi condusese personal execuţia acelor „nefericiţi”. Numai că pentru a convinge un tribunal „serios”, un tribunal regulamentar”, că el, Carlo Aretusi, înfăptuise într-adevăr cele două lucruri – întocmise lista şi condusese operaţia de împuşcare – era nevoie de probe, nu de simple supoziţii! „Nu mai pălăvrăgiţi atâta despre măcel, fiindcă subsemnatul e. gata să-şi asume întreaga şi deplina responsabilitate!”, se părea că ar fi declarat la câteva zile după „faimoasa noapte”: şi s-ar fi putut ca acestea să fi fost într-adevăr vorbele lui la un moment dat. Dar ce era cu asta? Trebuiau probe, probe şi iar probe! Pentru că frazele pe care s-ar fi putut să le rostească atunci, „la cald”, erau „probabil” menite să convingă „alaiul german” de sinceritatea şi fidelitatea necondiţionată a Italiei. După 8 septembrie ’43, nemţii deveniseră adevăraţi stăpâni ai ţării, N şi, după cum se ştie, nu i-ar fi costat nimic să prefacă o-ice aşezare italienească într-un morman de ruine: Deci nu contau nişte cuvinte spuse pe deasupra şi în public spre a fi auzite de „unii” şi raportate. Contau acţiunile, faptele, ca să nu mai adăugăm medaliile de virtute militară pe care le câştigase în primul război mondial se câmpul de luptă, împotriva nemţilor, faţă de care era acuzat acum de servilism (servil, tocmai el, soldat din trupele de asalt de la Piave, haida de). Şi, fiindcă fusese menţionată adunarea de la Cassa Agricola, de ce să nu amintim că deputatul Bottecchiari care, până la căderea „guvernului Badoglio” făcuse parte, după cum se ştie, din Consiliul de administraţie, fusese eliberat de Crăciun din temniţa de pe strada Piangipane, datorită intervenţiei directe a lui Carlo Aretusi? Cu aceeaşi ocazie fusese eliberată şi învăţătoarea Trotti – altă socialistă – care, din păcate, nu mai putea depune mărturie în/ favoarea lui. Deputatul Bottecchiari, însă, se bucura încă de o sănătate perfectă, slavă Domnului. De ce râu se

luau măsuri să fie Convocat imediat (deputatul Bottecchiari era o persoană de toată lauda, vin om leal, deasupra oricăror meschinării: tocmai de aceea el, Carlo Aretusi, avusese cea mai mare stimă, şi asta încă din îndepărtatele vremuri ale anilor ’20, ’22) invitându-l să declare ce ştia? Adevărul era că azi, pretutindeni în Italia, uzanţele politice apăreau mult înrăutăţite faţă de odinioară! Şi mai trebuia spus încă un adevăr: că astăzi voiau să condamne în Carlo Aretusi pe regentul Secretariatului federal fascist din Fiertară, „înălţat” în această funcţie a doua zi după moartea consulului Bolognesi. Din acest motiv „de delicată nuanţă politică” se cerea astăzi pielea lui Carlo Aretusi… însă un tribunal „serios”, un tribunal „regulamentar”, un tribunal ce nu s-ar fi lăsat „condiţionat de pasiuni politice” ar fi înţeles cu uşurinţă că acceptase atunci funcţia de regent, exclusiv în scopul de a-i împiedica pe o grămadă de „ticăloşi iresponsabili” să instaureze un regim de teroare. Ca o dovadă: care fusese prima măsură luată de el îndată ce fusese numit regent, dacă nu cea de a reda neîntârziat familiilor respective cadavrele victimelor? –

Ca să fim drepţi, preşedintele îşi amintea din când în când să-l întrerupă, rechemându-l cu blândeţe la ordine: şi el, întotdeauna gata să se supună, îşi descleşta imediat mâinile de pe gratiile cuştii de care se agăţa când vorbea, îşi lua privirile arzătoare de la mulţimea din fundul sălii şi se aşeza iar pe bancă, în rând cu ceilalţi imputaţi. Dar, pauzele acestea durau foarte puţin. La prima frază a procurorului care nu-i plăcea, la orice depoziţie socotită de el „eronată”, sau chiar la un simplu murmur al publicului, dar mai cu seamă, la cea mai mică aluzie referitoare la prezenţa lui activă la execuţia din noaptea de 15 decembrie 1943, sărea din nou în picioare, se agăţa din nou de gratii cu furie sălbatică şi-n sală se înălţa iar vocea sa grea şi neplăcută de vechi stăpân, pe care difuzoarele de afară o răspândeau în oraş pe o mare întindere.

— Să vină martorii! urla ca apucat. Să vedem cine are curajul să afirme aşa ceva în faţa mea!

Tăcu, însă, brusc atunci când îl văzu deschizându-şi drum prin mulţime, sprijinit cu o mână de braţul tinerei sale soţii, iar cu cealaltă de un baston gros şi noduros, cu măciulia dirf cauciuc (picioarele slabe ca nişte aşchii în pantalonii de modă militară îi ieşeau în afară, din cauza efortului de a păşi, ca nişte stranii coase laterale), pe Pino Barilari în persoană.

Imobil, aproape fascinat, din clipa aceea nu-şi mai dezlipi ochii de pe farmacistul căruia secretarul provincial în A.N.P.I., Nino Bottecchiari, niciodată absent din aulă (printre altele, el fusese cel ce sugerase în scris Curţii să fie convocat paraliticul) se grăbise îndată să-i găsească loc, împreună cu soţia, în sectorul rezervat martorilor. Se mărginea să-şi netezească încet cu dreapta părul de un cenuşiu-roşcat. Şi între timp, era lesne de înţeles, mintea-i lucra, îi lucra fără odihnă.

Veni rândul lui Ipino Barilari.

Înaintă, susţinut în continuare de soţie, şi jură regulamentar, deşi abia auzit.

Dar, cu un moment înainte de a răspunde la întrebarea preşedintelui, pronunţând clar, aproape sacadat, acel unic cuvânt: „Dormeam”, care, exact ca înţepătura unui ac într-o băşică umplută cu aer „redusese dintr-odată la pro enorma tensiune generală (tăcerea era absolută, nimeni nu respira; până şi soţia se aplecase să-i scruteze, neliniştită, chipul): exact în momentul acela, mai mulţi din cei prezenţi îl văzură limpede pe Sciagura făcând un fel de schimă rugătoare, rapidă, furişă în direcţia lui Pino Barilari; şi pe acesta, clipind, chiar aşa, clipind imperceptibil în semn de înţelegere.

V

Însă, înainte de a se spune ultimul cuvânt în această chestiune, fu necesar să mai aştepte câţiva ani. Între timp fiecăruia i se dădu posibilitatea să-şi reia locul. Pino Barilari reîncepu să-şi petreacă o bună parte a zilei aşezat în faţa ferestrei obişnuite: dar devenind agresiv şi ironic, cu un binoclu de munte veşnic la îndemână, implacabil în funcţia de supraveghetor aproape perpetuu al trotuarului

de vizavi, pe care părea să şi-o fi asumat. Şi toţi ceilalţi, bătrânii *habitués* laolaltă cu tinerii din noile generaţii (bineînţeles inclusiv Sciagura, al cărui proces fusese încununat în final printr-o absolvire completă) îşi împărţeau din nou măsuţele şi scaunele cafenelei „Della Borsa”, de dedesubt.

În ’48, îndată după alegerile din 18 aprilie, Anna Barilari părăsi casa soţului, începând imediat formalităţile în vederea despărţirii, legale. Lumea bănuia că avea să se ducă la tatăl ei, plutonierul. Repetto. Dar se înşela.

Se duse să locuiască singură într-un mic ăpartament la capătul bulevardului Giovécca, pe lângă Prospettivà: două ferestre protejate de un grilaj bombat din fier dau direct spre trotuar. Deşi avea aproape treizeci de ani şi, după cât de frumos se împlinise, arăta mai mult, începu iar să circule pe bicicletă, ca pe vremea când era fată şi târa după ea un cârd întreg de colegi de liceu; în oraş erau încă destui care-şi mai aminteau.

Se înscrise la Facultatea de desen de pe strada Romei (dar trecu pe acolo de cel mult vreo două-trei ori), purta pulovere pe gât care-i scoteau în evidenţă pieptul provocator, părul de un blond cânepiu, lung, lăsat pe spate, şi se farda mai mult ca oricând. Visa, probabil, să le imite pe existenţialistele de la Paris şi de la Roma. În realitate, îşi trăia viaţa, ce să mai discutăm! – garantau cei în măsură să ştie – şi nici măcar nu se ascundeau: dacă era adevărat, şi era, că frecventa lunea restaurantele şi bodegile din San Romano cu scopul evident de a agăţa’ vreun străin, din cei picaţi la Ferrara cu ocazia târgului.

În orice caz, din când în când dispărea pe perioade oscilând între o săptămână şi douăzeci de zile. Când reapărea, o însoţea adesea câte o prietenă pescuită cine ştie unde, cu care câteodată era văzută, o lună întreagă, plimbându-se la braţ în sus şi-n jos pe bulevardul Giovecca şi chiar pe bulevardul Roma, stârnind, mai ales când trecea pe sub porticul cafenelei „Della Borsa”, acelaşi val de interes. Cine putea fi bruneta cu ochi maliţioşi care mergea acum lângă Anna? – se auzeau întrebări din toate

părţile. Nu era cumva din Bologna? Nuf era cumva din Roma? Dar cealaltă, cea cu ochii albaştri, chipul fin şi palid, pantofi fără toc şi, parcă, fără talpă, nu era cumva din Florenţa, sau era o străină…?

Ca să fim sinceri, nu lipseau niciodată cei amatori să se aventureze chiar în aceeaşi seară la capătul străzii Giovecca. Odată sosiţi în faţa – apartamentului ocupat de fosta doamnă Barilari, băteau discret în geamuri, iarna spre a li se da drumul înăuntru, iar vara, uneori, pur şi simplu pentru a schimba două vorbe, de la trotuar la fereastră. Astfel încât, trecând prin părţile acelea în unele nopţi din iulie şi august, 1 n jurul orei douăsprezece (lumina lampionului apropiat se răsfrângea nu pe pervaz, ci în părul Annei, tot mai oxigenat, strălucind parcă-n negură prin propria lui lumină), era destul de normal să zăreşti un grup de trei, patru bărbaţi stând de vorbă cu ea şi cu prietena din momentul respectiv.

În general, erau ţipi între treizeci şi patruzeci de ani, din care mulţi căsătoriţi şi cu copii. O cunoşteau pe Anna de când era fată, unii îi fuseseră chiar colegide şcoală: rezultatul era că mai târziu, pe la unu sau două, când se întorceau la cafeneaua „Della Borsa”, lăsându-se să cadă obosiţi, înfierbântaţi, cu mânecile hainelor de pânză suflecate, pe scaunul de l’lângă o măsuţă, îşi umpleau timpul până se făcea ora de culcare, discutând şi povestind despre ea.

Nu, hotărât, Anna nu avea deloc un caracter comod! – suspinau ei.

Asta poate pentru că, doar cu puţin înainte fusese ceea ce se numeşte o doamnă respectabilă, de aceea îi era ruşine să o facă pentru bani; sau poate pentru că nici ei nu reuşeau să înlăture anumite complicaţii: oricum, dintr-un motiv sau altul – afirmau –, nu ştiai niciodată cum s-o iei. Se supăra dintr-o nimica toată, îi vorbeai de pe trotuar şi deodată-ţi trântea fereastra-n nas, pentru ca s-o deschidă peste câteva minute în cazul când cineva, în loc să ridice din umeri, s-o trimită la dracu’ şi să plece, începea iar să bată-n geam şi să fluiere. Chiar dacă intrai în casă, era

aceeaşi poveste. La urmă, de pildă, nu erai nicicând sigur dacă trebuie sau nu să insişti ca să accepte mia de lire. Şi lungile preludii sentimentale (era de sperat ca lunea să fie ceva mai expeditivă cu negustoraşii de ţară şi cu intermediarii de terenuri!) la care era obligat să sesupună orice concetăţean şi în special orice fost coleg de şcoală? Şi neplăcerea produsă de sporovăială ei iute, continuă, neobosită? De exemplu, în timp ce se îmbrăca începea iar să povestească despre ea, despre Pino Barilari (e adevărat că-l părăsise – spunea 1 – dar nu înainte de a-l fi dat în grija unei femei cu ora, bătrână şi foarte pricepută), despre. anii în care trăise împreună cu soţul ei în apartamentul de deasupra farmaciei, despre motivele pentru care se căsătorise şi apoi despre cele care o lâotărâseră să se despartă în mod legal: vorbea numai şi nu-ai despre asta. După ce fusese lovit de paralizie – explica – se înţelege că începuse să-l trădeze când cu unul, când cu altul, fiindcă el era ca un copil, un copil bolnav, sau ca un bătrân, iar ea abia trecuse de douăzeci de ani. Haosul provocat de război, alarmele, bombardamentele, spaimele de tot felul grăbiseră lucrurile… însă îl iubise întotdeauna: ca pe un frate mai mic. Dacă-i punea coarne, o făcea pe ascuns, cu toate precauţiile posibile, ca el să nu-şi dea seama. Şi nici măcar prea des.

Era atât de târziu cândşe apucau să relateze poveştile Annei Barilari, bulevardul Roma atât de pustiu şi de tăcut, încât glasurile răsunau ca-ntr-o sală. Nu se auzea decât fluieratul vreunui tren în depărtare şi, din sfert în sfert de oră, bătăile orologiului de la Castel, răsunând una câte una în vârfurturnului din faţă.

Într-o noapte de la sfârşitul lui august ’50, unul din ei istorisi ceva nou (dar de data aceasta vorbea în şoaptă, ridicând într-una privirea în sus, de parcă s-ar fi temut să nu-l asculte cineva).

Cu puţin înainte – începu să povestească – se găsea împreună cu doi prieteni, cutare şi cutărică, în casa Annei. Ea fusese deosebit de plictisitoare toată seara. Aşa că, la un moment dat, enervat că o luase încă o dată de la capăt

cu aceleaşi lucruri, o întrerupsese:

— Grozavă iubire aveai pentru – bărbatu-tău! îi spusese râzând. Îl iubeai, dar te duceai cu cine-ţi plăcea. Hai, lasă, că întotdeauna ai fost o mare şmecheră!

Parcă venise sfârşitul lumii.

— Laşilor! Neruşinaţilor! Raliaţilor! începuse să urle. Afară din casa mea!

Era ca o fiară. Cealaltă fată, una din Modena, ţipa şi ea de parcă-i tăia cineva beregata. Dar după ce le ceruseră scuze, se calmaseră amândouă destul de repede. Şi, să vezi acum ce ieşise din gura Annei.

Pe Pino îl iubise întotdeauna – începuse să se una pe un ton plângăcios, ca de obicei. Şi până la o anumită dată, acordul dintre ei fusese perfect.

— De când nu mai putea merge, îşi petrecea zilele aşezat în faţa ferestrei de la sufragerie, rezolvând toate jocurile din *săptămâna enigmistică* şi din alte asemenea reviste, după care era înnebunit. Nu avea nimic de făcut: asta explică de ce în scurt timp, tot exersând, devenise excepţional de priceput la genul acesta de jocuri distractive, în special la cuvinte încrucişate şi rebusuri… Astfel, pentru ca ea să-şi dea seamacât era de grozav, se târa uneori pe cârje până la scăriţa în spirală ce da în încăperea din dosul prăvăliei şi de acolo, aplecându-se prin chepeng, se apuca s-o strige cu asemenea insistenţă şi nerăbdare încât trebuia să lase baltă – casa şi să urce imediat, aşteptând ca el, după ce-i arăta problema, să se hotărască în sfârşit, cu ochii strălucind de satisfacţie, să-i dezvăluie soluţia. Ea îi făcea toate seriile de injecţii la care-l obliga boala; ea îl aşeza-n pat în fiecare seară pe la nouă. Ce importanţă avea că numai dormeau împreună? Nici înainte de boală el nu prea ţinuse să doarmă împreună: de-ţi venea să te gândeşti la un moment dat că fusese mai mult decât mulţumit că se putea reîntoarce singur în cămăruţa pe care o ocupase în copilărie… Nu: doi oameni puteau foarte bine să doarmă împreună şi. totuşi să nu se iubească deloc!

În orice caz, între ei totul se schimbase complet

începând din noaptea de 15 decembrie 1943 – faimoasa noapte a masacrului.

După ce-l culcase-n pat ca în fiecare seară, ea plecase, convinsă că se va putea întoarce maximum peste o oră (cu scuza farmaciei, obţinuse un permis, valabil în timpul camuflajului). Însă nu trecuse nici măcar o jumătate de oră şi pe străzi începuseră împuşcăturile: împuşcături ce-o siliseră să rămână în casa unde se afla – casa unui tip oarecare, nu contează numele! – până la patru dimineaţa.

Cum încetaseră împuşcăturile, se repezise afară. O ţinuse numai într-o goană pe tot bulevardul Giovecca, absolut pustiu. Numai când ajunsese la colţul Teatrului Municipal văzuse dintr-odată morţii, îngrămădiţi pe trotuarul din faţa farmaciei.

Îşi amintea foarte bine fiece amănunt al scenei, de parcă ar fi avut-o şi acum înaintea ochilor. Revedea bulevardul Roma complet pustiu sub lună plină: zăpada întărită de frig, presărată ea o pulbere strălucitoare peste tot; un aer atât de transparent şi de clar, încât se puteau citi orele la ceasul Castelului: era exact patru şi douăzeci –, în sfârşit, cadavrele, care din locul de unde le privea, semănau cu nişte baloturi de zdrenţe, dar pricepuse imediat că erau trupuri omeneşti. Fără să-şi dea seama ce făcea, parcă hipnotizată, ieşise de sub porticul Teatrului Municipal şi o pornise spre ei în diagonală, complet. / descoperită.

se abia în mijlocul străzii, când se afla în plină lumină, la circa cinci-şase metri de prima grămadă a celor împuşcaţi, îi trecuse prin minte gândul la Pino. Se în torsese brusc. Şi Pino era acolo, îndărătul geamurilor de la sufragerie, nemişcat: o umbră abia vizibilă ce se uita la ea.

Rămăseseră aşa, privindu-se fix, vreme de câteva secunde. El, din întunecimea camerei, ea, din stradă, fără să-şi dea seama ce să facă.

În sfârşit se hotărâse şi intrase în casă.

În timp ce suia pe scăriţa în spirală, se gândea ce trebuia să spună. În fond nu era nicio greutate să născocească o poveste oarecare şi să se poarte în aşa fel

încât Pino s-o creadă. În fond, Plmo era un copil şi ea mama lui.

Numai că de data aceea Pino nu-i permisese să născocească nicio poveste. Când intrase în sufragerie, el nu mai era acolo. Era deja în cămăruţa lui, întins în pat, cu faţa la perete şi pătura trasă până peste urechi; şi, judecând după felul cum respira, s-ar fi zis că doarme. Să-l trezească, aşa ar fi trebuit să facă! Dar dacă dormea de-a binelea şi ea avusese în stradă, cu puţin înainte, o simplă halucinaţie?

Cuprinsă de îndoială, închisese încetişor uşa şi se dusese-n camera ei să se culce. Se gândea că peste câteva ore avea să afle adevărul, dacă iau de pe buzele lui Pino, în orice caz de pe faţa lui. În schimb, nimic. >Niciun cuvânt din partea lui, nicio privire care s-olase să înţeleagă. Nici în dimineaţa aceea şi nici altă dată.

Şi de ce toate acestea, de ce? Dacă fusese treaz în noaptea aceea, de ce nu. vrusese s-o admită nicicând? Se temea? Dar de cine şi de ce în mod concret? Aparent nu se schimbase nimic în relaţiile. dintre ei. Numai că de atunci încolo – sau, mai bine zis, după încheierea procesului Aretusi –, îl apucase mania binoclului şi îşi petrecea zilele supraveghind trotuarul de vizavi, râzând şi bolborosind pentru el însuşi; fără s-o mai cheme sus, cum obişnuia odinioară, ca să-i arate ce grozav era la rezolvarea cuvintelor încrucişate şi a rebusurilor.

Să fi devenit, oare, nebun? Se putea întâmpla, dată fiind boala pe care o avea. Dar, pe de altă parte, qum putea să mai continue convieţuirea lor, fără ca, încet-încet; să nu înnebunească şi ea până la urmă?

Cartea a II-a

În româneşte de HODICA LOCUSTEANU

Deşi timpul i-a cam îrpprăştiat, nu se poate spune că sunt puţini la Ferrara cei care-şi mai amintesc de doctorul Fadigaţi (Athos Fadigaţi), otolaringologul ce-şi avea cabinetul şi casa pe strada Gorgadello, la doi paşi de piaţa de zarzavaturi,» şi care a sfârşit atât de tragic, sărmanul,

cu toate că, atunci când venise, în tinereţe, din Veneţia, pentru a se stabili în oraşul nostru, părea sortit unei cariere absolut normale, liniştite şi chiar demne de invidiat.

Era prin ’19, imediat după primul război mondial. Din cauza vârstei mele de atunci, nu pot oferi decât o imagine destul de vagă şi de confuză asupra epocii. Cafenelele din centru erau arhipline de ofiţeri în uniformă; pe bulevardul Giovecca şi pe bulevardul. Roma (rebotezat astăzi bulevardul Martirilor Libertăţii) treceau aproape în fiecare clipă camioane cu steaguri roşii fluturând în vânt; pe schelele care acopereau faţada în construcţie a palatului Asigurărilor Generale era întinsă o enormă pânză publicitară de un roşu stacojiu, care-i invita atât pe prietenii cât şi pe duşmanii socialismului să bea în deplină armonie APETITIVUL LENIN; aproape zilnic izbucneau încăierări între ţăranii şi muncitorii maximalişti pe de o parte, şi foştii luptători întorşi de pe front, pe de altă parte. Această atmosferă febrilă de agitaţie şi zăpăceală generală, în care şi-au petrecut copilăria cei ce aveau *să* devină adulţi în următorii douăzeci de ani, i-a fost probabil favorabilă veneţianului Fadigaţi. Într-un oraş ca al nostru, unde tinerii de familie bună s-au încăpăţânat mai mult ca oriunde să nu se întoarcă după război la profesiunile liberale, e lesne[9]

de înţeles că a putut prinde rădăcini, trecând aproape neobservat. Fapt este că în ’25, când efervescenţa a început să se potolească şi la noi, iar fascismul, organizat într-mn mare partid naţional, a fost în stare să le ofere aranjamente avantajoase până şi celor veniţi la urmă de tot. Athos Fadigaţi era deja bine instalat în Ferrara, posesor al unui magnific cabinet particular şi, pe deasupra, directorul secţiei de nas-gât-urechi din noul Spital Orăşenesc Sant’ Anna.

Se poate spune că-şi găsise norocul. Nu mai era foarte tânăr şi avea aerul că nu fusese niciodată, şi dorise

---

9 În Italia traducere greşită *(massimalizmo)* a cuvintului *bolşevism;* denumirea pentru stingă Partidului Socialist Italian care lupta pentru dobîndirea puterii' prin luptă armată, nu prin reforme (N. red.).

să plece din Veneţia (după cum povestise odată el însuşi) nu atât ca să facă avere într-un oraş străin, cât ca să fugă de atmosfera (deprimantă a unei case mări de pe Canal Grande, unde-şi văzuse stingându-se în câţiva ani cei doi părinţi şi o soră nespus de dragă. Plăcuse modul său politicos, discret, de a se purta, faptul că era evident dezinteresat, omenosul său spirit de caritate faţă de bolnavii mai săraci. Dar mai înainte de orice, înfăţişarea a fost cea care a pledat în favoarea lui: ochelarii cu ramă de aur, cu strălucirea lor simpatică deasupra obrajilor slabi de culoare pământie, corpul gras, de cardiac congenital, a cărui grăsime nu era deloc dezgustătoare, scăpat prin miracol de criza pubertăţii şi veşnic îmbrăcat în stofe moi de lină englezească (din cauza sănătăţii, în timpul războiului nu putuse activa decât la serviciul de cenzură al poştei). Cert este că, încă de la prima vedere, avea ceva atrăgător şi liniştitor.

Mai târziu, clinica particulară din strada Gargadello, unde primea de la patru la şapte în fiecare după-amiază, a fost o încununare a succesului.

Era o clinică într-adevăr modernă, aşa cum niciun doctor din Ferrara nu mai avusese până atunci. Dotată cu un cabinet medical impecabil, care, în privinţa eficienţei, curăţeniei şi chiar a lărgimii, nu putea fi comparat decât cu cele de la *Sant' Anna,* mai dispunea de încă opt camere ale apartamentului de alături şi de tot atâtea mici săli de aşteptare pentru public. Concetăţenii noştri/” îndeosebi cei mai de vază, au fost uluiţi. Deveniţi brusc intoleranţi faţă de dezordinea pitorească, să zicem, dar de fapt mult prea familiară şi, pe undeva echivocă, în care ceilalţi trei sau patru bătrâni specialişti continuau să-şi primească clientela, s-au emoţionat ca în faţa unui omagiu adus lor în mod special. Nu se mai săturau să repete: uimitor! La Fădigăti dispăruseră acele aşteptări interminabile, grămadă unii peste alţii ca animalele, ascultând prin pereţii despărţitori subţiri vocile, când mai apropiate, când mai depărtate, ale diverselor familii vesele şi numeroase, în timp ce la lumina slabă a unui bec de douăzeci, ochiul ce

da ocol zidurilor triste nu se putea opri decât.pe câte un NU SCUIPAŢI! de maiolică, pe vreo caricatură a unui profesor universitar sau a unui coleg, ca să nu mai vorbim de alte imagini şi mai – triste, bune de sperietori, reprezentând nişte pacienţi cărora li se făcea clismă cu nişte clistiruri uriaşe. În faţa unui întreg corp universitar, sau laparotomia de care's e îngrijea rânjind – chiar" Moartea travestită în chirurg. Cum, oare, de putuseră suporta până atunci un asemenea tratament demn de Evul Mediu? Cum?

Foarte repede, a merge la Fadigaţi devenise ceva mai mult decât o modă, un obicei reconfortant şi binefăcător. Mai ales în serile de iarnă când vântul îngheţat se strecura şuierând din piaţa Catedralei pe strada Gorgadello, burghezul bogat, înfofolit în haina groasă de blană, sub pretextul celei mai vagi dureri în gât, simţea o reală satisfacţie să intre pe uşa întredeschisă, să urce cele două rânduri de scări şi să sune la uşa cu geamuri. Dincolo de magicul pătrat de lumină pe care-l deschidea înaintea lui o infirmieră în halat alb, veşnic tânără şi surâzătoare, găsea caloriferele mergând din plin, aşa cum nu se întâmpla nu numai la el acasă, dar nici măcar la Clubul Comercianţilor său. la cel al Uniunii. Găsea fotolii şi divane la discreţie, măsuţe încărcate cu cele mai noi tipărituri, abajururi ce răspândeau o lumină albă, puternică, generoasă. Găsea covoare care-l invitau să păşească, atunci când se plictisea să dormiteze la căldurică sau să răsfoiască revistele ilustrate, dintr-un salon în altul, privind tablourile şi stampele vechi sau moderne agăţate pe pereţi, unele lângă altele. În sfârşit găsea un medic binevoitor şi sociabil, un adevărat domn, care, în timp ce-l invita personal „dincolo" ca să-i examineze gâtul, părea mai degrabă preocupat să afle dacă pacientul său avusese ocazia să-l asculte, acum câteva seri, la Teatrul Orăşenesc din-Bologna pe Aureliano Perţile în *Lohen – grin*; sau, eventual, dacă văzuse bine, pe cutare perete din cutare salon, cutare tablou al lui DeKlhirico, sau „Casoratino", şi dacă-i plăcuse cel al lui de Pisis; şi era uimit la culme dacă pacientul mărturisea nu

numai că nu-l cunoştea pe de Pisis, dar nici măcar nu ştiuse până atunci că Filippo de Pisis era un tânăr şi *foarte* promiţător pictor ferrarez. În concluzie, era un mediu comod, plăcut, elegant şi, pe deasupra, stimulator pentru intelect. Unde timpul, blestematul de timp care a fost întotdeauna cea mai grea problemă pentru provinciali, trecea de-ţi era mai mare dragul.

11

— Nu există ceva care să stârnească interesul indiscret al lumii bune din provincie ca dorinţa firească de a păstra distincţia între viaţa particulară şi cea publică. Ce se petrecea cu Athos Fadig & ti după ce infirmiera închidea uşa cu geamuri a clinicii în urma ultimului pacient? Modul nu prea limpede sau, în orice caz, nu tocmai normal în care-şi petrecea doctorul serile, aţâţa în continuu curiozitatea în privinţa lui. Da, exista ceva la Fadigaţi greu de înţeles. Dar, la el, şi lucrul acesta plăcea, şi lucrul acesta constituia o atracţie.

Toţi ştiau cum îşi petrecea dimineţile şi nimeni n-avea nimic de zis despre, ele.

La. nouă era deja la spital şi, ba cu vizitele, ba cu operaţiile (pentru că opera; şi nu era zi în care să nu aibă de scos nişte amigdale sau de extirpat o apofiză mastoidă), o lungea aşa până pe la unu.

— După care, între unu şi două, putea fi deseori întâlnit întorcându-se pe jos, pe bulevardul Giovecca cu pachetul cu ton în ulei sau cu mezeluri agăţat de degetul mic, şi cu *Corriere della Sera* ieşindu-i din buzunarul pardesiului. Deci lua prânzul acasă. Şi cum nu avea bucătăreasă, iar femeia de serviciu, angajată doar pentru jumătate de zi, care-i făcea curăţenie în casă şi cabinet, se prezenta abia la trei, cu o oră înaintea infirmierei, însemna că-şi pregătea singur tradiţionalele spaghete, ceea ce era deja destul de ciudat.

De asemenea, la cină, îl aşteptau degeaba în singurele restaurante care, la vremea respectivă, se bucura de un oarecare renume: la *Vincenzo,* la *Sandrina,* la *Tre' Galletti* sau la *Roverp.ro,* pe intrarea Granchio, a

cărui bucătărie cu specific familial atrăgea atâţia alţi celibatari de vârstă mijlocie. Dar aceasta nu însemna rămânea, acasă, ca dimineaţa. Seara nu rămânea niciodată acasă. Dacă treceai pe la opt, opt şi un sfert pe strada Gorgadello, era uşor să-l surprinzi chiar în clipa când pleca. Mai întârzia un moment în prag, privind în sus, la dreapta şi la stânga, parcă. nesigur de ora şi de direcţia în care s-o ia. În fine, pornea, amestecându-se în mulţimea care, la ceasul acela, fie vară fie iarnă, se preumbla încet prin faţa vitrinelor luminate din strada Bersaglieri del Fo, pa prin faţa magazinelor veneţiene.

Unde se ducea? La plimbare, rătăcind la întâmplare, aparent fără nicio ţintă.

— După o zi de muncă intensă, probabil că-i plăcea să se simtă în mijlocul mulţimii: mulţimea veselă, zgomotoasă, amestecată. Înalt, corpolent, cu pălăria lui moale cu boruri late, mănuşi galbene, sau, iarna, cu paltonul căptuşit cu blană de oposum şi cu minerul bastonului băgat în buzunarul drept, putea fi văzut între opt şi nouă seara în oricare punct din oraş. Uneori puteai avea surpriza să-l zăreşti stând nemişcat în faţa vitrinei unui magazin de pe Stradă. Mazzini sau de pe strada Săraceno, şi privind atent peste umărul celui ce se afla înaintea lui. Deseori se oprea lângă tarabele cu mărunţişuri şi dulciuri ce se înşirau cu zecile de-a lungul părţii sudice a Domului, în piaţa Travaglio şi pe strada Garibaldi, uitându-se, fără să se» nă niciun cuvânt, la modesta marfă expusă. Dar Fadigaţi prefera să bată mai ales trotuarele înguste şi arhipline din strada San Romano. Dacă te întâlneai cu el sub porticurile scunde, unde stăruia un miros acru de peşte prăjit, salamuri, vinuri şi ţesături ieftine, pline de lume, femeiuşti, soldaţi, băieţi, ţărani ascunşi în mantalele lor, etc. te uimea privirea lui vioaie, veselă, satisfăcută, zâmbetul uşor care-i plutea pe chip.

— Bună seara, doctore! striga câte cineva după el.

Însă era un miracol dacă auzea, şi dacă, dus deja departe de valul de oameni, se întorcea să răspundă la salut.

Mai târziu, după zece, îşi făcea apariţia la unul din cele patru cinematografe din oraş*: „Excelsior, Salvini, Rex* şi *Diana.* Dar şi aici prefera ultimele rânduri din stal în locul celor de la balcon unde lumea bună se simţea în largul ei, ca într-un salon. Şi ce jenant era să-l vadă jos, pe el, atât de bine îmbrăcat, amestecat cu cea mai mizerabilă „lume interlopă”. Era oare de bun gust – susul n-au ei întorcându-şi întristaţi privirile în altă parte – să împingi atât de departe spiritul de *boheme?*

De aceea este uşor de înţeles de ce, prin ’30 r când Fadigaţi avea deja vreo patruzeci de ani, nu puţini începuseră să se gândească că ar fi trebuit să-şi ia cât mai curând o soţie. Şopteau despre asta pacienţii din fotoliile alăturate, chiar în salonaşele clinicii din strada Gorgadello, aşteptând ca doctorul, complet neştiutor, să apară în uşa anume rezervată acestor apariţii periodice, invitându-i să treacă „dincolo1. O reluau, mai târziu, la cină, soţii şi soţiile, având grijă să nu priceapă copiii cu nasul în farfuria cu ciorbă dar urechile ciulite, la cine se refereau. Şi mai târziu, în pat – de data aceasta vorbind fără reţinere – subiectul umplea de obicei cinci sau zece minute din jumătatea de oră atât de odihnitoare şi plăcută, consacrată confidenţelor şi căscăturilor tot mai lungi, care precedau, de regulă, schimbul de săruturi şi de „noapte bună” conjugale.

Soţilor ca şi soţiilor li se părea absurd ca un om de valoarea lui să nu se gândească să-şi întemeieze totuşi o familie.

Lăsând la o parte firea poate cam prea,<le-artist”, dar, în general, liniştită şi serioasă, ce alt diplomat universitar din Ferrara, sub cincizeci de ani, se putea lăuda cu o, situaţie mai bună ca a lui? Simpatizat de toţi, bogat (în privinţa câştigului, ce să mai spunem, câştiga o grămadă!); membru efectiv al celor două mari Cluburi, din oraş şi, drept urmare, acceptat în egală măsură atât de burghezia mică şi mijlocie formată din profesionişti şi negustori, cât şi de aristocraţia, cu sau fără blazon, posesoare de patrimonii şi moşii; beneficiind până şi de

carnetul de înscriere în Partidul fascist pe care, deşi el se declarase cu discreţie „apolitic din fire”, secretarul federal în persoană ţinuse să i-l dea cu orice preţ; ce-i mai lipsea, dacă nu o femeie. frumoasă, pe care s-o ducă duminica dimineaţa la San Carlo sau la Dom şi, seara, la cinematograf, îmbrăcată în blănuri şi încărcată de bijuterii, aşa cum se cuvine? Şi de ce nu-şi da deloc osteneala să privească un pic în jur şi să găsească una? Dar poate, poate că era prins într-o relaţie de nemărturisit cu „vreo femeiuşcă oarecare, gen croitoreasă, guvernantă, servitoare, etc. Poate că, aşa cum se întâmplă şi cu alţi doctori, îi plăceau numai infirmierele; şi, cine ştie, poate că tocmai de aceea’ cele care treceau an de an. prin cabinetul său erau atât de drăguţe şi atât de provocatoare. Dar chiar admiţând că aşa stăteau lucrurile (pe de altă parte era curios că nu transpirase nimic precis în această privinţă), din ce cauză nu se căsătorea? Voia să aibă şi el soarta pe care o avusese, la vremea lui, doctorul Corcos, octogenarul director al spitalului, cel mai ilustru medic ferrarez, care, potrivit celor ce se spuneau, după ce se iubise ani în şir cu o tânără infirmieră* fusese constrâns la un moment dat de familia ei să rămână cu ea pe ciap pentru toată viaţa?

Şi, în oraş, începuse deja căutarea febrilă a fetei cu adevărat demnă să devină, doamna Fadigaţi (dar una nu era bună dintr-un anumit motiv, alta din altul, niciuna nu părea destul de potrivită pentru însinguratul ce se îndrepta spre casă şi pe care, în unele nopţi, când ieşeau cu toţii de la *Şxcelsior* sau de la *Salvini* în piaţa Delle Erbe, se întâmpla să-l zărească departe, la capătul străzii Listone, tocmai când dispărea în crăpătura întunecoasă, laterală, a străzii Bersaglieri Ndel Po...): când, deodată, începură să circule, pornite nu se ştie de unde, zvonuri ciudate, ba chiar foarte ciudate:

— Nu ştii? am impresia că doctorul Fadigaţi e...

— Stai să auzi noutatea. Îl cunoşti pe doctorul Fadigaţi care locuieşte pe Gorgadello, colţ cu Bersaglieri del Po? Ei bine, am auzit că e...

Erau de ajuns un gest, o strâmbătură.

Era de ajuns să se spună că Fadigaţi era „aşa” că era „din ăia”.

Dar altă dată, cum se întâmplă când se vorbeşte de «subiecte ruşinoase, mai ales de inversiunea sexuală, câte unul arunca rânjind o vorbă* în dialect care, şi la noi, e mult mai rău decât limba literară folosită de păturile superioare. Ca să adauge cu oarecare melancolie:

—Ei, ce să faci?!

—Şi, totuşi, de om! –

—Cum de nu ne-am gândit mai devreme?

Ca şi cum n-ar fi fost foarte nemulţumiţi că-şi dăduseră seama de viciul lui Fadigaţi cu atâta întârziere (le trebuiseră peste zece ani pentru asta!), ci, mai degrabă liniştiţi, în general zâmbeau.

În fond – exclamau ei ridicând din umeri – de ce să nu recunoască, până şi în această extrem de ruşinoasă abatere de la normalitate, stilul omului?

— Ceea ce-i împingea îndeosebi spre indulgenţă faţă de Fadigaţi şi, după primul strigăt de uluire alarmată, chiar spre o oarecare admiraţie, era tocmai stilul, înţelegând prin stil în primuhrând următorul lucru: discreţia lui, efortul evident pe care-l făcuse şi continua să-l facă pentru a-şi ascunde gusturile şi a nu provoca un scandal. Da, spuneau şi, acum că secretul lui nu mai era un secret, acum că totul era limpede, în sfârşit înţeleseseră cum să se poarte cu el. Ziua, la lumina soarelui, să-şi scoată pălăriile în faţa lui; dar, seara, chiar dacă ar fi fost împinşi şi lipiţi de el de gloata de pe strada San Romano, să nu arate că-l cunosc. Ca şi Frederik March din *Doctor Je-Teyll,* doctorul Fadigaţi avea două vieţi. Dar cine nu are?

A şti însemna a înţelege, a nu mai fi curioşi, a „lăsa lucrurile în voia lor”.

— Mai înainte, „intrând într-un cinematograf, cel mai mult îi preocupase – după câte îşi aminteau – să se convingă dacă *el* era, ca de obicei, în ultimele rânduri. Îi cunoşteau obiceiurile şi observaseră că nu şedea jos niciodată. Străpungând cu privirile bezna, aplecaţi peste balustrada balconului, îl căutau jos, pe lângă pereţii

laterali, în apropierea uşilor de incendiu şi a latrinelor, fără să se potolească până nu zăreau strălucirea specifică pe care ochelarii cu ramă de aur o aruncau din când în când prin negură şi fum: o mică străfulgerare neliniştită, venită de la o depărtare extraordinară, aproape infinită... Dar acum! Acum ce importanţă mai avea ca, după ce intrau, să aibă confirmarea prezenţei lui acolo? Şi de ce să mai aşteote, cu jena de pe vremuri, aprinderea luminii în sală? Dacă exista la Ferrara un burghez căruia i se recunoştea dreptul de a frecventa stalurile populare, de a se amesteca după plac şi în văzul tuturor în mulţimea oribilă care ocupa „scaunele de lemn” de o liră şi douăzeci de centime, acesta nu putea fi decât doctorul Fadigaţi.

Absolut aceeaşi comportare la *Clubul Comercianţilor* şi la cel al *Uniunii,* în cele două sau trei seri pe an când Fadigaţi se ducea acolo (cum spuneam, era membru al ambelor cluburi încă din 1927).

Dacă în trecut, văzându-l traversând sala de biliard, trecând fără să se oprească pe lângă mesele de *poker* şi de *écarté,* feţele lor erau gata să-şi ia o expresie oscilând între uimire şi consternare, acudí nu, erau rare privirile care se dezlipeau de pe postavul verde ca să-l urmărească până la uşa bibliotecii. N-avea decât să se închidă în bibliotecă, unde nu era niciun suflet viu, unde pielea fotoliilor reflecta slab flăcările tremurătoare ále şemineului, n-avea decât să se cufunde până la miezul nopţii în lectura cărţii ştiinţifice aduse de acasă; date fiind lucrurile, cine mai găsea ceva de obiectat la această ciudăţbnie?

Mai mult. Din când în când călătorea sau, potrivit spuselor sale, îşi permitea „câte o evadare”: la Veneţia pentru Bienală, la Florenţa pentru sărbătoarea lunii mai. Acum, când lumea ştia, dacă se întâmpla să-l întâlnească noaptea târziu în tren, cum s-a întâmplat în iarna lui ’34 cu un mic grup ce se dusese la Florenţa la un meci de fotbal, nimeni nu-şi mai permitça vorbele maliţioase „Ia te uită cine-i aici!”, pe care ferrarezii le schimbăue regulă între ei îndată ce se află dincolo de teritoriul îngust, cuprins între

malurile paraletă ale lui Reno şi ale lui Pô. Foarte prevenitori, după ceri invitaseră să ia loc în compartimentul lor, bravii noştri sportivi, care în mod cert nu erau nişte melomani (numai când auzeau numele lui Wagner simţeau că se cufundă într-un ocean de deznădejde! au stat cuminţi, ascultând/ povestirea înflăcărată a lui Fadigaţi despre *Tristan* pe care Bruno Walter îl dirijase chiar în după-amiaza aceea la Teatrul Orăşenesc din Florenţa. Fadigaţi a vorbit despre muzica din *Tristan,* despre interpretarea admirabilă a „maestrului german”, şi, mai ales, despre actul al doilea al operei care, spunea el, „nu e decât un lung plâns de iubire”. Insistând asupra banchetei, acoperita” toată cu ramuri înflorite de trandafiri, simbol clar al patului nupţial, pe care Tristan şi Isolda cântă trei sferturi de oră neîntrerupt, mai înainte de a se duce să se cufunde, îmbrăţişaţi, în noaptea eternă a morţii, Fadigaţi îşi închidea pe jumătate ochii în spatele ochelarilor, surâzând extaziat. Iar ei nu suflâu, îl lăsau să vorbească. Se limitau să schimbe, pe furiş, câte o privire înfiorată.

Prin, conduita lui ireproşabilă, Fadigaţi favorita largul spirit de toleranţă din jurul său. I

În fond, ce se puteaspune concret desj Dre el? Exact invers decât ceea ce te puteai aştepta de la alte persoane, ca de pildă doamna Maria Grillanzoni, o septiiagenară din aristocraţia noastră cea mai aleasă, ale cărei impetuoase încercări de sedupere a băieţilor de prăvălie de la băcanii sau măcelarii care-i veneau în casă dimineaţa, erau pe buzele tuturor şi, din când în când, oraşul mai afla încă o noutate pe seama ei, de care bineînţeles râdea, dai-pe care o blama), erotismul lui Fadigaţi oferea garanţia că va rămâne între anumite limite de decenţă.

Numeroşii lui prieteni-şi judecători se declarau mai mult ca siguri de lucrul acesta. E adevărat că la-cinematograf

— erau obligaţi s-o recunoască – se ducea întotdeauna în apropierea grupurilor de soldaţi, de unde învinuirea, aparent întemeiată, a unei „slăbiciuni” pentru militari. Dar

— reluau ei energici – era la fel de adevărat că niciodată nu-l văzuseră pe bietul de el. apropiindu-se dincolo de o anumită limită, însoţindu-l pe vreunul pe stradă şi, cu atât mai puţin, niciun tânăr lăncier din unitatea de cavalerie Pinerolo, cu calpacul înalt tras pe ochi şi cu sabia grea zornăindu-i sub braţ, mu fusese surprins trecându-i pragul la ore dubioase. Rămânea însă faţa lui: gravă, cenuşie, cu trăsăturile crispate de o permanentă nelinişte secretă. Doar” faţa amintea ce *căuta.* Cât priveşte cum şi unde găsea, cine era în stare să vorbească în cunoştinţă de cauză?

În orice caz, din când în când se auzea vorbindu-se şi despre aceasta. Uneori la interval de ani de zile, cu încetineala şi îndărătnicia cu care, din adâncurile nămoloase ale unor mlaştini, rare bule de aer se ridică şi se sparg în tăcere la suprafaţă, se spuneau nume, erau indicate persoanele, erau precizate împrejurările.

Îmi amintesc bine că, în jurul lui ’35, numele lui Fadigaţi era de obicei asociat cu cel al unui oarecare Manservigi, un agent de circulaţie cu ochi albaştri şi reci, pe care, atunci când nu dirija solemn traficul bicicletelor şi automobilelor la intersecţia bulevardului Roma cu bulevardul Giovecca, noi, copiii, aveam câteodată surpriza să-l întâlnim, aproape de nerecunoscut în modestele lui haine civile, asistând, cu o scobitoare în gură, la interminabilele noastre partide de fotbal ce se prelungeau deseori până pe înserat. Mai târziu. prin ’36, s-a auzit despre altul: un oarecare Trapolini, uşier la primărie, o persoană mieroasă şi prefăcută, însurat şi cu o droaie de copii, binecunoscut în oraş pentru catolicismul lui zelos şi pasiunea pentru operă. Şi mai târziu, în primele – luni ale războiului din Spania, pe scurta listă a „prietenilor” lui Fadigaţi s-a adăugat şi numele unui fost jucător de la S.P.A.L. Era vorba despre Baüsi în persoană, cu pielea măslinie, îngrăşat, cu tâmplele cărunte, Olao Baüsi care fusese, cine oare – nu-şi amintea? în deceniul ’20 – 30, un fél de idol al tineretului sportiv din Ferrara, şi care, de câţiva ani „ajunsese să trăiască din cele mai mizerabile

expediente.

Deci, nici pomeneală de soldaţi. Şi nimic în public, nici măcar acea primă fază de acostare, nimic scandalos. Ci relaţii tăinuite cu grijă, cu oameni de vârstă mijlocie şi de condiţie modestă, inferioară lui. Cu indivizi discreţi sau, în orice caz, socotiţi ca atare.

Către orele trei, patru noăptea, printre jaluzelele apartamentului lui Fadigaţi se strecura întotdeauna puţină lumină. În liniştea străduţei, întreruptă doar de suspinele stranii ale bufniţelor cocoţate tocmai sus „în lungul cornişelor ameţitoare, abia vizibile, zburau frânturi uşoare de muzică divină, Bach, Mozart, Beethoven, Wagner: mai ales: Wagner, poate fiindcă muzica wagneriană era cea mai potrivită pentru crearea unei anumite atmosfere. Ideea că agentul de circulaţie Monservigi sau uşierul Trapolini sau fostul fotbalist Baüsi erau chiar în clipa aceea oaspeţi – ai doctorului, era primită cu inima uşoară până şi de ultimul noctambul ce trecea atunci pe strada Gorgadello. paşi nerăbdători, peronul şi să controleze, bolborosind, ora pe cadranuj. ceasului în formă de ceapă, demn de un şef de gară, pe care-l scotea întruna din buzunarul de la vestă. Dar e la fel de adevărat că, practic, personalul-Ferrara-Bologna de la şase şi cincizeci făcea ce voia. Părea să ignore guvernul, bătându-şi joc din plin de lăudăroşenia de a fi impus până şi căilor ferate de stat respectarea striclă a orarelor. Şi, pe de altă parte, cine îl lua în seamă, cui îi păsa de el? Pe jumătate acoperit de iarbă şi lipsit de acoperiş, peronul de la linia a şaisprezecea care-i era rezervat, era ultimul, se învecina cu câmpul de dincolo de Porta Galliera. Lăsa impresia că fusese uitat.

Trenul era compus, de obidei, nunjai din şase vagoanecinci de clasa a treia şi unul de a doua.

Îmi amintesc, şi încă mă-nfior, de dimineţile de decembrie, specifice pentru Valea Padului, dimineţile întunecoase ale anilor în care, fiind studenţi ia Universitatea din Bologna, trebuia! să ne sculăm când suna ceasul. Din tramvaiul ce gonea nebuneşte, cu scrâşnete metalice, în direcţia barierei vamale de pe

bulevardul Cavour, auzeam fiu ieratul repetat al trenului îndepărtat, invizibil. Parcă ne ameninţa! „Aveţi grijă că plec!” Sau chiar: „Băieţi, degeaba vă mai grăbiţi, am plecşii” Oricum, în general numai bobocii, băieţi şi fete, îl pisau pe conductor să dea bătaie.

Noi ceilalţi, inclusiv Eraldo Deliliers care.se înscrisese chiar în anul acela la Ştiinţe Politice, dar deja se jourta cu dezinvoltură şi indiferenţa unuia mai mare, ştiam bine că personalul de şaseîşi cincizeci n-avea să plece în niciun caz fărâi să ne urcăm şi noi. În fine, tramvaiul se oprea în faţă. gării; săream jos; peste câteva clipe ne aflam în trenul care pufăia pe toate părţile norişori albi, de aburi, dar era tot acolo, nemi şcat pe linia lui, aşa cum prevăzusem. Cât despre Deliliers, x el ajungea întotdeauna ultimul, căscând şi abia mişcându-se. Foarte des trebuia să-l târâm jos din tramvai cu forţa, fiindcă adormişg din nou.

Se poate spune că toate vagoanele de clasa a treia erau ale noastre. Cu excepţia câte unui comis voiajor, sau a vreunei trupe prăpădite de varietăţi ce-şi petrecuse noaptea în sala de aşteptarea gării şi cu ale cărei balerine încercam, uneori, în timpul călătoriei, să ne împrietenim, nimeni nu pleca din Ferrara la ora aceear

Oricupi, să fie clar. aceasta nu înseamnă că trenul de şase şi cincizeci sosea la Bologna pe jumătate gol!

În mersul lui leneş din întunericul dens din Ferrara spre lumina dimineţilor din Bologna – o lumină intensă, strălucitoare, cu dealul San Luca alb de nea şi turlele bisericilor, de culoarea aramei coclite, detaşându-se parcă în relief deasupra mării roşii a acoperişurilor şi turnurilor – trenul aduna încet, încet din micile şi minusculele gări înşirate de-a lungul liniei, mereu alţi. şi alţi oameni.

Erau liceeni, băieţi şi fete; învăţători şi învăţătoare; mici proprietari agrari, arendaşi, neguţători de viţe; uşor de recunoscut după mantalele lungi, pălăriile de fetru trase pe ochi, scobitoarea sau trabucul toscan vârâte între buze: oameni de la fără care vorbeau deja în rusticul dialect bolognez, şi de a căror apropiere ne apăram

baricadându-ne în două sau trei compartimente alăturate. Asaltul „ţărănoilor” începea la Poggio Renatico, cu circa un kilometru înainte de malul stâng al râului Reno; era reluat la Gelliera, dincolo de podul de fier, şi apoi la San Giorgio di Piano, la San Pietro în Casale, la Castelmaggiore, la Corticella. Când trenul sosea la Bologna, pe uşile deschise cu o violenţă aproape explozivă se revărsa pe peronul de la linia a şaisprezecea o mică mulţime agitată, formată din câteva sute de persoane.

Mai rămânea vagonul de clasa a doua, unul sing. un în care până atunci, respectiv până în iarna lui 1936 – 37, nu urca ţipenie de om.

Personalul însoţitor al trenului, un cuartet stabil care călătorea cu personalul de cinci sau şase ori pe zi între Ferrara şi Bologna, făcea acolo în fiecare dimineaţă studii superioare despre jocurile de cărţi în patru. În ce ne priveşte, ne obişnuisem atât de mult cu faptul că vagonul de clasa a doua era rezervat pentru şeful trenului, controlor, frânar şi gradatul din poliţia feroviară (toţi patru ne făceau cu ochiul cât se poate binevoitori, mai ales dacă miroseau printre noi studenţi din G.U.F.[10], dar ferm hotărâţi să interzică orice trecere abuzivă de la o clasă la alta), ni se părea aşa de firesc să-l vedem funcţionând ca un fel de club al feroviarilor după terminarea serviciului, încât la început, atunci când doctorul Fadigaţi şi-a luat obiceiul să vină de două ori pe săptămână la Bologna, cumpărându-şi mereu bilet la a doua, la început nici n-am băgat de seamă, nici măcar nu l-am observat.

În orice caz, a fost o chestiune de scurtă durată.

Închid ochii. Revăd bulevardul Cavour, larg, asfaltat, complet pustiu de la Castel până la bariera vamală, cu lunga perspectivă a felinarelor încă aprinse, aşezate la cincizeci de metri unul de altul. Vatmanul Aldrovandi, căruia, dinăuntrul tramvaiului, nu i se poate zări decât spinarea cocoşată şi nervoasă, conduce vechitura de vagon în viteză maximă. Dar cu puţin înainte ca tramvaiul să ajungă la barieră, vine din urmă şi ne depăşeşte un taxi, o

10 Organizaţia fascistă a tineretului universitar.

maşină Lancia extrem de rapidă, al cărei motor scoate un fel de fâşâit în surdină, caracteristic. Este o Astura verde, mereu aceeaşi. În fiecare mă-tii şi vineri dimineaţă ne depăşeşte aproape în acelaşi loc de pe bulevardul Cavour. Şi e atât de iute, încât atunci când noi, cu tramvaiul nostru care se bălăngăne îngrijorător la sprintul final, năvălim în piaţa gării, nu numai că şi-a depus pasagerul (un domn corpolent, cu o pălărie cu boruri albe, moi, cu ochelari cu ramă de aur şi cu palton cu guler de blană), dar a făcut deja manevra de întoarcere şi porneşte în direcţia contrară, spre centru.

Cine oare ne-a trezit curiozitatea în privinţa domnului din taxi, a domnului nu a taxiului? E adevărat că, de obicei, Deliliers dormea în tramvai, cu capul blond şi. cârlionţat rezemat de spătarul de-lemn. Şi totuşi mi se pare că a fost chiar el, într-o dimineaţă de pe la mijlocul lui februarie ’37, pe când diverse mâini, mai multe decât era necesar, se întindeau ajutându-l să se urce în tren, iar el se lăsa cât mai greu, aş putea să jur că Deliliers a fost cel ce ne-a anunţat că vagonul de clasa a doua îşi găsise un client stabil în tipul din Astura, stabil şi bun de plată, şi că acesta era, nici mai mult nici mai puţin, decât doctorul Fadigaţi.

— Fadigaţi? Şi cine-i ăsta? a întrebat cu un aer mirat una din fete: mai precis Biancă Sgarbi, cea mai mare dintre cele două surori Sgarbi (la începutul lui ’37 încă n-o cunoşteam pe Attilia, care era cu trei ani mai mică şi încă la liceu).

Întrebarea ei a fost primită cu hohote de râs. Deliliers se aşezase şi tocmai îşi aprindea o Naţională. Avea mania să aprindă ţigările la capătul cu marca şi era foarte atent de fiecare dată să nu greşească.

La vremea aceea Bianca Sgarbi, care făcea, fără nicio tragere de inimă, anul III la Litere, era aproape logodită cu Nino Bottecchiari nepotul fostului deputat socialist. Deşi flirtau, nu se înţelegeau totuşi prea bine. Fire exuberantă şi, în acelaşi timp, presimţind parcă viitorul deloc vesel care-i aştepta pe tinerii din generaţia noastră, şi pe ea în special (rămasă văduvă în urma morţii unui ofiţer de

aviaţie căzut la Malta în 1942, cu doi băieţi de crescut, sărmana a ajuns în final la Roma, angajată ca funcţionară temporară la Ministerul Aviaţiei) Biancăi nu-i plăcea să fie legată de cineva, ci să se distreze şi să cocheteze cu cine avea chef, trecând de fapt de la un *flirt* la altul.

— Ei bine, aş putea afla totuşi cine e? insistă ea blând, aplecându-se spre Deliliers-care stătea în faţa ei.

Bietul Nino, înghesuit lângă el, pe locul de la uşă, suferea în tăcere.

— Oh, un bătrân poponar, rosti, în sfârşit, calm, Deliliers, ridicând capul şi privind-o pe colega noastră drept în ochi.

V

Câtva timp continuă să stea claustrat pe tot parcursul călătoriei în vagonul de clasa a doua.

Rând pe rând, profitând de opririle trenului la San Giorgio di Piano, sau la San Pietro în Casale, câte unul din grup sărea jos, cu sarcina de a lua de la barul gării ceva de mâncat: pituşti cu salam crud, proaspăt îndesat la mijlocul lor, ciocolată cu migdale care mirosea a săpun, biscuiţi Osvego pe jumătate mucegăiţi. Privind spre trenul oprit şi cercetând vagon cu vagon, la un moment dat îl puteam zări pe doctorul Fadigaţi cum observa, dindărătul geamului gros al compartimentului său, lumea traversând şinele şi grăbindu-se spre vagoanele de a treia. După expresia de tristă invidie de pe chipul său, cţupă privirile pline de regret cu care urmărea mica gloată a celor de la ţară atât de nesuferită nouă, părea un fel de deţinut: un exilat politic de marcă, pe cale de a se transfera la Ponza sau la Tremiţi pentru cine ştie cât timp. Două sau trei compartimente mai departe, în spatele unui geam la fel de gros, se zăreau şeful trenului şi cei trei prieteni ai săi. Continuau să joace cărţi netulburaţi, discutând întruna, râzând şi dând din mâini.

Foarte curând însă, cum era de prevăzut, am început să-l vedem plimbându-se prin vagoanele de a treia.

Uşa de comunicaţie fiind închisă cu cheia, primele dăţi (aşa cum povestise el însuşi mai târziu) se dusese la

controlor ca să i-o deschidă. Îşi băga capul în compartimentul-tripou.

— Scuzaţi-mă, domnilor, aş putea, vă rog, să trec la clasa a treia, îi întreba.

Dar îşi dăduse imediat seama că îi deranja. Luând-o înaintea lui, de-a lungul coridorului, controlorul, cu pas de temnicer şi cheia în mână, bolborosea şi bufnea fără nicio reţinere. La un moment dat se hotărâse să se descurce singur. Aştepta până la prima oprire, cea de la Poggio Renatico. Personalul sta acolo între trei şi cinci minute. Era timp suficient să coboare şi să urce apoi în vagonul imediat următor.

Totuşi aş zice că primele contacte dintre noi nu s-au stabilit în tren, nu, nu în tren, Am impresia că lucrul acesta s-a petrecut la Bologna, pe stradă, chiar dacă, după cum se va vedea, nu sunt în stare să indic cu precizie strada. (Să fi lipsit în zilele respective de la facultate şi faptul să-mi fi fost relatat în mod diferit de către ceilalţi? Sau, după atâţia ani, eu însumi nu mai pot să văd clar, să-mi amintesc precis?)

E posibil să se fi întâmplat la ieşirea din gară, în timp ce aşteptam tramvaiul de Mascarella. Suntem vreo zece şi toţi laolaltă ocupăm o bună parte din refugiul pentru pietoni, vizavi de parcajul pentru trăsuri şi pentru taxiuri. Soarele scânteiază pe grămezile de zăpadă murdară care punctează din loc în loc, cu regularitate, vasta piaţă. Deasupra, cerul e de un albastru intens, vibrând de lumină.

Şi Fadigaţi, care aşteaptă şi el tramvaiul, pe acelaşi refugiu, (era ultimul care venise) ca să poată intra în vorbă, nu găseşte, altceva mai bun decât câteva observaţii despre „ziua încântătoare, aproape ca de primăvară” şi despre tramvaiul pentru Mascarella care „vine aşa de prost, încât mai că ar merita să mergi pe jos”. Sunt fraze generale, banale, spuse cu jumătate de glas, fără să fie adresate cuiva anume, ci tuturor şi nimănui: ca şi cum nu ne-ar fi cunoscut, sau, mai degrabă, nu s-ar fi hazardat să admită că ne cunoaşte, nici măcar din vedere. Dar e de

ajuns ca unul din noi, jenat de nesiguranţa şi de zâmbetul nervos care-i însoţise vagile consideraţii despre anotimp şi tramvai, să-i răspundă cu un minimum de urbanitate, numindu-l „domnule doctor”. Imediat iese la iveală adevărul: că ne cunoaşte perfect pe toţi, cu nume şi prenume, în ciuda faptului că în câţiva ani am intrat în rândul băieţilor mari. Ştie precis ai cui fii suntem. Şi cum ar fi putut să nu ştie, sau cum ar fi putut s-o uite, dacă încă de când eram copii „la vârsta când copiii de familie bună au mereu de luptat ba cu dureri de gât, ba de urechi” – şi râde –, ne-a văzut pe toţi, pe unii mai mult, pe alţii mai puţin, trecând pe la cabinetul lui?

Dar deseori, în loc să luăm tramvaiul şi să mergem direct la Universitate, pe strada Zamboni, preferam să urcăm pe jos spre centru, pe sub porticurile de pe strada Indipendenza. Rareori era şi Deliliers cu noi. Cum ieşea din gară, o pornea pe cont propriu şi până a doua zi dimineaţa nu-l mai vedea nimeni: nici la Universitate, nici la restaurant, nici în altă parte. Ceilalţi însă erau întotdeauna, împrăştiaţi în dezordine de-a lungul trotuarului. Era Nino Bottecchiari, care studia dreptul, dar din pricina Biancăi Sgarbi bătea des coridoarele şi amfiteatrele Facultăţii de Litere, înghiţind răbdător prelegerile cele mai indigeste: de la cele de gramatică latină până la cele de biblioteconomie. Era Bianca, cu bascul ei albastru şi scurta de iepure, la braţ când cu unul când cu altul, rareori cu Nino, şi atunci doar ca să se certe. Erau Sergio Pavani, Othello Forti, Giovannino Piazza, Enrico Sangiuliano, Vittorio Molon: unul student la Agricultură, altul la Medicină, altul la Ştiinţe Economice şi Comerţ. Şi, în sfârşit, eu, singurul student la Litere din grup (cu excepţia Biancăi Sgarbi).

Ei bine, e posibil ca într-una din aceste dimineţi, în timp ce mergeam de-a lungul interminabilelor porticuri de pe strada Indipendenza, întunecoase şi înalte ca nişte naosuri, oprindu-ne din când în când în faţa unei vitrine cu articole sportive, lângă un chioşc de ziare, sau amestecându-ne cu lumea care se strânge ca hipnotizată

de flacăra oxihidrică împrejurul unei echipe de muncitori care repară o linie de tramvai, cum spuneam, e posibil ca într-una din aceste dimineţi de sfârşit de iarnă, când orice pretext e bun ca să amâni momentul de a te închide într-o sală de clasă, doctorul Fadigaţi, care ne urmărea mai de mult, să vină deodată lângă unul din noi: de pildă lângă Nino Bottecchiari şi Bianca Sgarbi care, retraşi ceva mai la o parte, nepăsători ca de obicei că sunt auziţi, nu se mai opresc din discuţii şi certuri.

Bâzâind, ca să spunem aşa, în jurul nostru, Fadigaţi ne-a urmărit până acum pas cu pas. Ne-am dat perfect seama. Am şi vorbit despre aceasta, zâmbind ironic şi dându-ne coate.

Deodată, iată-l că se apropie de Nino şi de Bianca, şi îşi drege glasul.

Îl auzim spunând ceva cu vocea neutră, cu tonul impersonal pe care-l foloseşte, se pare, întotdeauna când abordează necunoscuţi de care nu ştie cum va fi primit.

— Copii, fiţi cuminţi! îi dojeneşte el; dar şi de data aceasta parcă ar vorbi în vânt, nu cuiva anume.

Apoi, întorcând spre Bianca o privire timidă, nesigură şi totuşi oarecum complice, reţinută dar complice şi solidară:

— Fiţi bună, domnişoară, mai adaugă, fiţi un pic mai înţelegătoare. Nu ştiţi că acesta e rolul femeilor?

Glumeşte, vrea doar să glumească. Bianca izbucneşte în râs. Nino râde şi el. Flecărind ba de una, ba de alta, ajungem cu toţii în piaţa Nettuno. Ba mai mult. Înainte de a ne despărţi trebuie neapărat să acceptăm o cafea.

În sfârşit, devenim prieteni: în orice caz, de acum înainte, adică începând din aprilie ’37, în cele două sau trei compartimente de clasa a treia unde obişnuiam să ne baricadăm (câmpia deja verde, goneşte proaspătă şi luminoasă dincolo de cadrul ferestrei), marţea şi vinerea dimineaţa va fi întotdeauna un loc şi pentru doctorul Fadigaţi. sentimentelor sau chiar a relaţiilor „exclusiv erotice”, aruncând câte un cuvânt, uneori, şi privindu-ne, de pe bancheta sa, cu un ochi patern, indulgent. Era

prieten de familie eu mulţi din noi: părinţii noştri frecventau cabinetul din strada Gorgadello de aproape douăzeci de ani. Privindu-ne, precis că se gândea şi la ei.

Ştia că *ştiam?* Poate că nu, poate că-şi făcea încă iluzii în această privinţă. În orice caz, în atitudinea sa, în rezerva politicoasă şi plină de grijă pe care şi-o impusese, era lesne de citit hotărârea fermă de a se comporta ca şi cum nimic nu s-ar fi aflat în oraş. Pentru noi, mai ales pentru noi, el trebuia să rămână doctorul. Fadigaţi de odinioară, cel din copilăria noastră când îi vedeam faţa lată, pe jumătate ascunsă de oglinda rotundă de pe frunte, aplecându-se ca o ameninţare deasupra feţelor noastre. Dacă exista cineva pe lume cu care trebuia să încerce să fie la înălţime, aceia eram noi.

Pe de altă parte, văzut de aproape, chipul său nu părea cine ştie ce schimbat. Cei zece, doisprezece ani care ne despărţeau de vârsta amigdalitelor, a otitelor, a vegetaţiilor adenoide, îi lăsaseră doar urme foarte uşoare pe chip. Într-adevăr, încărunţise pe la tâmple. Dar atât. Obrajii, poate un pic mai graşi şi mai căzuţi, aveau aceeaşi culoare pământie de altă dată. Pielea groasă, uscată, cu pori mari, care-i acoperea, dădea aceeaşi impresie de piele bine argăsită. Nu, noi eram mult mai schimbaţi decât el; noi care în mod absurd, pe furiş (în timp ce el, de pildă, îşi scotea din buzunarul pardesiului *Corriere della Sera* şi se apuca să-l citească liniştit şi senin, în colţul său) căutam pe chipul lui familiar urmele, semnele, aş zice chiar un fel de pecete vizibilă a viciului, a păcatului său.

Cu timpul a căpătat însă încredere şi a început să vorbească mai mult. După o primăvară scurtă, vara venise parcă pe neaşteptate. Era cald încă de dimineaţă. Verdele câmpiei bologneze se făcuse mai întunecat şi mai bogat. Pe câmpurile mărginite de şiruri de duzi, cânepa era deja înaltă, iar grâul da în galben.

— Parcă aş fi redevenit student, repeta adesea Fadigaţi, privind pe fereastră. Parcă aş fi iar pe vremea când călătoream şi eu’ în fiecare zi între Veneţia şi Padova…

Aceasta se petrecuse înainte de război – ne povestise el – între ’10 şi ’15.

Studiase medicina la Padova şi timp de doi ani făcuse zilnic naveta dus-întors între cele două oraşe: exact cum făceam noi acum între Ferrara şi Bologna. Însă începând din anul al treilea, părinţii, într-o veşnică tensiune din pricina inimii lui, îl obligaseră să se stabilească la Padova, într-o cameră închiriată. Aşa că în următorii trei ani (îşi luase diploma în ’15 cu „marele” Arslan: 110 cu laude), dusese o viaţă destul de Sedentară faţă de cea dinainte. Petrecea în familie numai două zile pe săptămână: sâmbăta şi duminica. Pe vremea aceea, Veneţia nu era deloc un oraş vesel duminica, mai ales iarna. Dar Padova era şi mai şi cu porticurile ei negre, lugubre, veşnic năpădite de un miros bizar de carne fiartă de viţel!... întoarcerea la Padova, cu trenul, în fiecare duminică seara, îl costa un efort teribil, îi trebuia curaj.

— Cine-ftie ce tocilar oţi fi fost, domnule doctor! exclamă Bianca odată, cochetând, din obişnuinţă, chiar şi cu Fadigaţi.

Nu i-a răspuns, limitându-se doar să-i zâmbească gentil.

— În ziua de azi aveţi meciuri, cinematografe, tot felul de distracţii sănătoase, a spus apoi. Ştiţi care era principala atracţie pentru tineretul din vremea mea? Sălile de dans!

Şi a făcut o strâmbătură, ca şi cum ar fi evocat nişte locuri absolut îngrozitoare. Adăugând apoi imediat că la Veneţia avea măcar o casă, un tată şi o mamă, mai ales mama; adică sacrele „sentimente de afecţiune”.

Cât de mult o adorase – suspina – pe sărmana lui mamă!

Inteligentă, cultă, frumoasă, pioasă: era o sumă a tuturor virtuţilor. Ba chiar, într-o dimineaţă, cu ochii umezi de emoţie, scosese din portofel o fotografie ce trecuse din mână în mână. Era o mică fotografie ovală şi ştearsă. Reprezenta o femeie în rochie stil secolul al XIX-lea, de vârstă mijlocie: cu o expresie suavă, într-adevăr, dar, în

ansamblu, destul de insignifiantă.

Singurul dintre noi a cărui familie nu era ferrareză era Vittorio Molon. Proprietară de pământuri în Fratta Polesine, familia Molon se mutase abia de cinci, şase ani dincoace de Pad. Şi lucrul acesta se simţea: îndeosebi atunci când vorbea în italiana literară, Vittorio păstra din plin cadenţa veneţiană.

Într-o zi, Fadigaţi îl întrebă dacă nu cumva „erau" din Padova.

— V-am întrebat, i-a explicat el, fiindcă atunci când locuiam la Padova, stăm în pensiune la o văduvă pe nume Molon, Elsa Molon. Căsuţa acestei doamne Molon se afla pe strada San Francesco, în apropierea Universităţii, şi avea în spate o grădină mare de legume. Ce viaţă duceam! La Padova nu aveam nici rude şi nici prieteni, nici măcar printre colegii de şcoală.

După care, aparent divagând (a fost singura dată când a lăsat să se întrevadă remarcabila sa cultură literară; de parcă şi-ar fi impus o anume rezervă şi în acest domeniu), a început să vorbească despre o nuvelă, nu mai ştia a cărui scriitor englez sau american din secolul al XIX-lea, amplasată exact la Padova.

— Protagonistul nuvelei e un student, un student însingurat, cum eram eu acum treizeci de ani. Ca şi mine, locuia într-o cameră cu chirie, care da spre o întinsă grădină de legume, plină cu plante otrăvitoare…

— Otrăvitoare?! l-a întrerupt Bianca, căscând mari ochii ei albaştri.

— Da, otrăvitoare, a confirmat el. Dar, fiţi liniştită domnişoară, a continuat, grădina spre care da fereastra mea nu era deloc otrăvitoare. Era o grădină absolut normală, cultivată admirabil de o familie de ţărani, pe nume Scagnellato, ce locuia într-o căscioară lipită de absida bisericii San Francesco. Coboram des să mă plimb prin ea cu o carte în mână: mai ales în după-amiezile lungi de vară, în perioada examenelor. Familia Scagnellato, care mă invita adesea la cină, era singura familie padovană cu care devenisem prieten. Avea doi fii: doi băieţi frumoşi, vioi

şi simpatici… Munceau printre pomi şi zarzavaturi până când nu se mai vedea afară. La ora aceea, de obicei, stropeau. Ah, ce plăcut era mirosul de bălegar!

Aerul din compartiment era cenuşiu de la fumul ţigărilor noastre Naţionale. Dar el îl inspira din plin, închizând pe jumătate pleoapele în spatele lentilelor, cu nările nasului mare dilatate.

A urmat o tăcere destul de lungă şi de apăsătoare. Deliliers a deschis ochii şi a căscat zgomotos.

— Plăcut, mirosul de bălegar? spunea între timp Bianca, râzând nervos. Ce idee!

Aplecându-se înainte, Deliliers a lăsat să cadă asupra lui Fadigaţi o privire piezişă, plină de dispreţ.

— Lasă la o parte bălegarul, domnule doctor, a rânjit el, şi vorbeşte-ne mai degrabă de cei doi băieţi din grădină, care-ţi plăceau atât. Ce făceaţi împreună?

Fadigaţi a tresărit. Ca şi cum ar fi primit pe neaşteptate o palmă extrem de puternică, faţa lui lată, maronie, a fost schimonosită, sub ochii noştri, de o strâmbătură dureroasă.

—Cum?… Cum? s-a bâlbâit.

Deliliers s-a ridicat dezgustat. Făcându-şi drum printre picioarele noastre, a ieşit pe culoar.

— Mojic, ca de obicei! a răbufnit Bianca, lovindu-se uşor peste genunchi.

I-a aruncat o privire dezaprobatoare lui Deliliers care rămăsese în picioare, dincolo de uşa cu geam, singur pe culoar. Apoi întorcându-se spre Fadigaţi:

— De ce nu terminaţi de povestit nuvela? i-a propus cu gentileţe.

Dar, în ciuda insistenţelor Biancăi, el n-a vrut. A motivat că nu-şi mai amintea bine subiectul. Şi pe urmă – a zis cu o nuanţă de galanterie melancolică evident forţată – de ce ţinea atât de mult să audă o poveste care, putea s-o asigure, se termina rău?

O singură clipă de abandon îl costase scump. Era de-nţeles că acum se temea de ridicol mai mult ca oricând. unu: *Stella del Nord* 1 pe strada Maggiore, *Gigino* la baza

celor două Turnuri, sau *Gallina Faraona* în San Vitale. Totuşi n-a venit niciodată. Într-o după-amiază, intrând într-un local din strada Zamboni ca să jucăm biliard, l-am zărit aşezat la o măsuţă izolată, cu o cafea şi un pahar cu apă în faţă, cufundat în lectura unui ziar. Bineînţeles că ne-a observat imediat. Dar s-a prefăcut că nu; ba. mai mult, după câteva minute i-a făcut semn chelnerului, i-a plătit, apoi s-a strecurat fără zgomot pe uşă.

În sfârşit, nu era nici indiscret nici plictisitor.

Şi totuşi, încet încet, pe măsură ce el, cât era de corpolent, se făcea atât de mic pe bancheta de lemn a compartimentului, încât ocupa mai puţin de o optime, încet încet, fără să vrem, am început aproape toţi să nu-l mai respectăm.

Adevărul este că el greşise: atunci când, într-o dimineaţă, în timp ce trenul staţiona la San Pietro în Casale, a vrut cu orice preţ să coboare să ne cumpere obişnuitele pituşti şi biscuiţi de la barul gării. Ne declarase: „E rândul meu” şi nu fusese chip să-l împiedicăm.

L-am văzut aşa dar din tren, traversând greoi şi stângaci liniile. Puteam să pariem că avea să uite câte pituşti şi câte pachete de biscuiţi trebuia să cumpere. Şi exact aşa s-a întâmplat; drept urmare noi, spânzuraţi pe fereastră ca nişte recruţi beţi, îi dam de departe, urlând şi râzând batjocoritor, fără nicio reţinere, ordinele cele mai contradictorii, în timp ce el era tot mai buimăcit şi mai disperat pe măsură ce minutele treceau, fiind gata gata să rămână pe jos.

Nu mai spun de Deliliers, care nu-i adresa niciodată cuvântul, însă-l lovea, oricând i se ivea prilejul, prin aluzii transparente, sau prin vorbe brutale cu două înţelesuri. Chiar Nino Bottecchiari, căruia-i scosese amigdalele în copilărie şi era singurul căruia-i spunea tu, a început să-l trateze cu răceală. Iar el? Era ciudat şi jalnic totodată să-l vezi: cu cât Nino şi Deliliers îşi înmulţeau bădărăniile la adresa lui, cu atât se străduia el mai mult să devină simpatic. Ar fi făcut orice pentru un cuvânt bun, o privire

aprobatoare, un zâmbet amuzat din partea celor doi.

Cu Nino care era, potrivit opiniei generale, intelectualul grupului, şi în anul precedent participase la Veneţia la

Lictorialele de Cultură şi Artă (se clasase al cincilea la doctrina fascismului şi al doilea la critica cinematografică), încerca să înceapă discuţii în care colegul nostru să strălucească: despre cinematograf şi chiar despre politică, deşi, după cum precizase de mai multe ori, el nu se prea pricepea la politică.

Dar era lipsit de noroc. Niciodată nu izbutea, începea să discute despre cinema (aici se pricepea; doar de ani de zile îşi petrecea serile în cinematografe!) şi Nino se năpustea împotriva lui cu urlete isterice, de parcă nu i-ar fi recunoscut nici măcar dreptul de a vorbi, de parcă a-l auzi declarând, eventual, că vechile comedii ale lui Ridolini erau „minunate” (Nino, la rândul său, le numise de mai multe ori „fundamentale”), era destul ca să-l facă să-şi schimbe brusc şi radical „poziţia” în problema respectivă.

Văzându-se respins, a încercat atunci cu politica. Războiul din Spania era pe cale să se încheie cu victoria lui Franco şi a fascismului. Într-o dimineaţă, după ce parcursese pagina întâi din *Corriere della Sera,* evident convins că nu spunea nimic care să-i displacă lui Nino sau altcuiva dintre noi, ci, dimpotrivă, sigur că vom fi cu toţii de părerea lui, Fadigaţi şi-a exprimat opinia, care nu era deloc singulară la vremea respectivă, că iminentul triumf al „legionarilor noştri” trebuia considerat un lucru nemaipomenit. Când iată imprevizibilul declanşându-se pe neaşteptate. Ca străbătut de un curent electric şi ridicând aşa de tare vocea, încât Bianca, la un moment dat s-a gândit să-i astupe gura cu palma Nino a început să urle că, de unde până unde, din contra, „poate că era un dezastru”, „poate că era începutul sfârşitului” şi să-i fie ruşine că, la vârsta lui, a rămas un „iresponsabil”.

— Iartă-mă, dragă băiete… să vezi… dă-mi voie… încerca să spună Fadigaţi, mai palid ca moartea. Năucit de furtuna dezlănţuită, nu înţelegea nimic. Privea în jur,

părând să ceară o explicaţie. Dar noi eram prea deconcertaţi ca să-i dăm dreptate; mai ales eu care, cu un an în urmă, în cursul uneia din obişnuitele noastre discuţii, fusesem acuzat chiar de Nino – discipol al lui Giovanni Gentile şi susţinător înflăcărat al statului etic – că eram ameţit de „scepticismul crocean”... Şi, la urma urmei, oare ochii rotunzi ai doctorului erau cu adevărat îngroziţi, sau, mai degrabă, străluceau vioi în spatele lentilelor, plini de o amară satisfacţie, de o oarbă veselie infantilă, inexplicabilă?

Altă dată vorbeam toţi despre sport.

Dacă, în materie de cultură, numărul unu era socotit Nino Bottecchiari, în sport Deliliers era indiscutabil primul. Ferrarez numai dinspre mamă (mi se pare că se născuse la Impera sau Ventimiglia, iar tatăl murise în ’18 la Grappa, în fruntea unei companii de soldaţi din trupele de asalt), şi el, ca şi Vittorio Molon, urmaşe la Ferrara cei patru ani de liceu ştiinţific. Oricum, cei patru ani fuseseră mai mult decât suficienţi ca să facă din Eraldo – care în ’35 câştigase campionatul regional de box, categoria mijlocie-elevi, şi în plus era un băiat extrem de frumos, înalt de un metru optzeci, cu un chip şi un corp de statuie greacă – un mic rege pe plan local. Deşi încă nu avea douăzeci de ani, i se atribuiau deja trei sau patru cuceriri răsunătoare. Se spunea că o colegă de şcoală, care se sinucisese chiar în anul când el câştigase titlul de campion al regiunii Emilia, o făcuse din iubire pentru el. Într-o bună zi, nu se mai uitase la ea; atunci, sărăcuţa de ea, fugise şi se aruncase în Pad. Cert este că şi în mediul studenţesc Eraldo Deliliers era mai mult decât iubit, era idolatrizat. La îmbrăcăminte, ne luam după hainele lui pe care mama i le peria, curăţa şi călca neobosită. Iar a sta lângă el, duniinică dimineaţa, la Caffe della Borsa, cu spatele rezemat de o coloană a porticului, privind picioarele femeilor care treceau, era considerat un autentic privilegiu.

În sfârşit, o dată, în tren, pe la sfârşitul lui mai, tocmai discutam despre sport cu Deliliers. De la atletism am trecut la box. Deliliers nu prea făcea confidenţe

nimănui. În ziua aceea însă şi-a deschis destul de mult sufletul. A spus că nu-i convenea să studieze, că avea nevoie de prea mulţi bani „ca să trăiască”, şi că de aceea, dacă-i reuşea o „mică lovitură” pe care o plănuia, avea să se dedice complet „nobilei arte”.

— Ca profesionist? a îndrăznit să-l întrebe Fadigaţi.

Deliliers l-a privit cum se priveşte un păianjen.

— Se-nţelege, i-a răspuns. Vă e frică să nu-mi stric faţa, domnule doctor?

— Nu mă interesează faţa; de altfel, după câte văd, e deja foarte marcată de-a lungul arcadelor sprâncenelor. Simt, însă datoria să vă avertizez că boxul, mai cu seamă cel profesionist, cu timpul devine distrugător pentru organism. Dacă aş fi în guvern aş interzice boxul; chiar şi pe cel de amatori. îl consider nu atât un sport, cât un asasinat legal. Pură brutalitate organizată.

— Mai scutiţi-mă, domnule doctor! l-a întrerupt Deliliers. Aţi văzut vreodată cum se loveşte?

Fadigaţi a fost constrâns să admită că nu. A spus că, deşi medic, violenţa şi sângele îi produceau oroare.

— Atunci, dacă n-aţi văzut niciodată cum se loveşte, i-a tăiat-o scurt Deliliers, de ce vorbiţi? Cine v-a cerut părerea?

Şi din nou, în timp ce Deliliers îi adresase aproape ţipând aceste cuvinte, după care, întorcându-i spatele, ne explica foarte calm că boxul „spre deosebire de ceea ce pot crede unii neghiobi”, este un joc de picioare, alegerea momentului şi gardă, în esenţă, mai ales gardă, din nou am văzut strălucind în ochii lui Fadigaţi lumina absurdă dar fără echivoc a unei fericiri interioare.

Nino Bottecchiari era singurul dintre noi care nu-l venera pe Deliliers. Nu erau prieteni, însă se respectau reciproc. În faţa lui Nino, Deliliers îşi mai atenua obişnuitele poze de *gangster,* iar Nino, la rândul său, făcea mult mai puţin pe profesorul.

Într-o dimineaţă Nino şi Bianca nu erau (mi se pare că era prin iunie, în timpul examenelor). În compartiment eram doar şase, toţi bărbaţi.

Mă plânsesem că mă durea puţin gâtul. Amintindu-şi că în copilărie, în perioada de creştere, trebuise să mă trateze în mai multe rânduri din cauza amigdalelor inflamate, Fadigaţi s-a oferit imediat „să se uite puţin”.

— Să vedem.

Şi-a ridicat ochelarii pe frunte, mi-a luat capul în mâini şi a început să cerceteze gâtul.

— Spuneţi *aaa,* mi-a poruncit pe un ton profesional.

M-am executat. Şi încă-mi mai examina gâtul, recomandându-mi, patern şi blând, să mă feresc, să nu transpir, fiindcă amigdalele „deşi sunt destul de mici”, rămăseseră pentru mine „călcâiul lui Ahile”, când Deliliers a spus deodată:

— Scuzaţi-mă, domnule doctor. Când terminaţi, v-ar displăcea să vă uitaţi puţin şi la mine?

Fadigaţi s-a întors, evident uluit de cererea şi de tonul suav pe care o făcuse Deliliers.

— Ce simţiţi? l-a întrebat. Vă doare când înghiţiţi?

Deliliers îl privea ţintă cu ochii lui albaştri. Zâmbea, descoperindu-şi uşor incisivii.

—Nu, a zis el, nu mă doare gâtul.

—Atunci unde?

— Aici, a făcut Deliliers, arătându-şi pantalonii la înălţimea vintrei.

Apoi a explicat indiferent, calm, dar şi cu o anumită undă de orgoliu, că suferea de circa o lună de consecinţele unui „dar al fecioarelor din strada Bemporto”: o „înşelătorie de mare clasă, ce mai tura-vura!”, din cauza căreia trebuise să întrerupă „până şi „gimnastica la sală. Doctorul Manfredini – a adăugat – îl trata cu albastru de metilen şi irigaţii zilnice cu hipermanganat. Dar tratamentul era de durată, ori el avea nevoie să se restabilească foarte repede.

— înţelegeţi, femeile mele au cam început să se plângă... Aşa că vreţi să fiţi atât de amabil şi să aruncaţi o privire?

Fadigaţi se întorsese la locul lui.

— Dragul meu – s-a bâlbâit el – ştiţi bine că nu mă

pricep la acest gen de boli. Doctorul Manfredini…

— Lăsaţi că vă pricepeţi, şi încă bine! a rânjit Deliliers.

— Ca să nu mai spunem că în tren… a reluat Fadigaţi privind speriat spre coridor, cum s-o faci aici, în tren?…

— A, dacă-i numai asta, a replicat prompt Deliliers, strâmbând dispreţuitor din buze, există closetul, numai să vreţi.

A fost o clipă de tăcere.

Fadigaţi a izbucnit, cel dintâi, într-un hohot de râs.

— Glumiţi! a strigat el. E posibil să glumiţi tot timpul? Mă luaţi chiar drept un naiv?

Apoi se aplecă uşor într-o parte şi-l bătu cu palma peste genunchi.

— Ar trebui să fiţi mai atent, i-a spus. Dacă nu sunteţi atent, o să sfârşiţi rău într-o zi!

Deliliers i-o întoarse cât se poate de serios:

—Aveţi mai curând grijă de dumneavoastră.

Peste câteva zile, pe la orele şase seara, am nimerit la Majani, pe strada Indipendenza. Era o căldură grozavă. Nino Bottecchiari fusese cel care ne propusese o îngheţată. Dacă n-o luam – adăugase – peste puţin aveam să ne căim amarnic în „personalul” nostru.

Cofetăria *Majani* era şi pe atunci, înainte de modernizarea din ’40, una din cele mai mari din Bologna. Consta într-o sală imensă, pe jumătate-n întuneric, de al cărei tavan întunecat şi foarte înalt atârna doar un gigantic lampadar din sticlă de Murano. Avea un diametru de doi sau trei metri şi reprezenta un trandafir. Era supraîncărcat de o sumedenie de globuleţe de cristal prăfuite din care ploua o lumină incredibil de slabă.

Cum am intrat, ne-am îndreptat privirile spre fundul sălii, de unde se auzea un zvon de râsete.

Să fi fost vreo douăzeci de tineri, majoritatea în costum sportiv albastru închis: unii stând jos, alţii în picioare, dar fiecare luptându-se cu o cupă de răcoritoare sau cu un cornet de îngheţată. În tot acest timp vorbeau cu glas tare şi cu cele mai diferite accente: din regiunea Bolognei, a Romagnei, a Veneţiei, din Le Marche sau din

Toscana. Dacă-i priveai, îţi dădeai seama că aparţineau unei anume categorii de studenţi ce frecventau mult mai asiduu stadioanele şi piscinele decât amfiteatrele universitare şi bibliotecile.

Cu excepţia lui Deliliers, care ne-a salutat de departe, ridicând imediat braţul cu un gest prietenesc, la început n-am zărit nicio altă persoană cunoscută printre cei prezenţi. Dar peste câteva clipe, după ce ne-am obişnuit cu semiobscuritatea Iodului, am observat în mijlocul grupului un domn vârstnic care sta lângă Deliliers, cu spatele întors către intrare. Sta acolo, cu pălăria pe cap, cu mâinile pe măciulia bastonului, fără să servească nimic. Aştepta. Ca un tată cu suflet tandru, care a consimţit să plătească îngheţata unei ciurde de copii şi nepoţi turbulenţi, şi aşteaptă în linişte, puţin cam ruşinat, ca scumpele odrasle să termine de lins şi de supt în voie, ca să şi-i poată conduce, mai târziu, acasă…

Domnul acela era, bineînţeles, Fadigaţi. Închirieze aceeaşi vilişoară de lângă Grand Hôtel. Mi-amintesc foarte bine. Eu, mama şi Fanny, surioara mai mică, am plecat din Ferrara la 10 august, împreună cu servitoarea (Ernesto, celălalt frate, se afla în Anglia încă de la jumătatea lui iulie, în gazdă la o familie din Bath, ca să înveţe mai bine limba). Tata, care rămăsese în oraş, urma să vină după noi mai târziu: îndată ce aveau să i-o permită treburile legate de bucata de pământ de la Masi Torelló.

Chiar din ziua sosirii am aflat despre Fadigaţi şi Deliliers. Pe plaja arhiplină încă de pe atunci de ferrarezi în vacanţă împreună cu familjile lor, nu se vorbea decât despre ei, despre „prietenia lor scandaloasă”.

Odată cu primele zile de august, cei doi fuseseră văzuţi mutându-se dintr-un hotel în altul din micile orăşele balneare răspândite între Porto Corsini şi Punta di Pesaro. Apăruseră pentru prima dată la Milano Marittima, dincolo de portul-canal de la Cervia, unde închiriaseră o cameră superbă la Hôtel Mare e Pinetta. După o săptămână se duseseră la Cesenatico, la Hôtel Britania. Şi tot aşa, la Viserba, la Rimini, aici la Riccione, la Cattolica, provocând

pretutindeni senzaţie şi dând naştere la nesfârşite discuţii. Călătoreau cu maşina: o Alfa Romeo 1750 de două locuri, roşie, tip Miile Miglia.

În jurul lui 20 august iată-i din nou, pe neaşteptate, la Riccione stabilindu-se, la fel ca în urmă cu zece zile, tot la Grand Hôtel.

Alfa Romeo era nou nouţă, iar motorul scotea un fel de mormăit. Cei doi prieteni o foloseau nu numai în călătorie, ci şi pentru plimbările zilnice de după-amiază, pe la ceasul apusului, când masa de vilegiaturişti urca de pe plajă şi se revărsa pe faleze. Conducea întotdeauna Deliliers. Blond, bronzat, superb, cu tricouri mulate pe corp, cu pantaloni de stofă de culoare crem (mâinile, sprijinite neglijent pe volan, lăsau ostentativ să se vadă nişte mănuşi din piele de căprioară cu găurele, al căror preţ era uşor de dedus), era evident că maşina asculta de el, exclusiv de capriciile lui. Celălalt nu făcea nimic. Foarte mândru de bereta lui scoţiană şi de ochelarii de pilot secund sau de mecanic (obiecte de care nu se despărţea nici dacă automobilul, croindu-şi cu greu drum prin mulţime, trebuia să străbată la pas porţiunea de bulevard din faţa cafenelei Zanarini), se limita să se lase plimbat în sus şi-n jos, înţepenit pe scaunul de lângă tovarăşul său.

Continuau să doarmă în aceeaşi cameră, să mănânce la aceeaşi masă.

Seara şedeau împreună la aceeaşi măsuţă, când orchestra de la Grand Hotel, după ce-şi transportase instrumentele din salonul de prânz pe terasa exterioară aflată în bătaia brizei marine, trecea de la crâmpeiele de muzică uşoară la muzica sincopată. În curând terasa se umplea (mă duceam adesea şi eu împreună cu noii mei prieteni de la mare), iar Deliliers nu lăsa să-i scape niciun tango, niciun vals, nibi un paso doble, niciun *slow.* Bineînţeles că Fadigaţi nu dansa. Însă, ducând din când în când la gură paiul din băutură, urmărea în permanenţă cu ochii lui rotunzi, pe deasupra marginii paharului, mişcările perfecte ale prietenului său ce ţinea-n braţe fetele şi femeile cele mai fermecătoare şi mai elegante. Reîntorşi

din plimbarea cu maşina, amândoi urcau rapid în cameră să-şi pună smochingul. Fadigaţi unul din stofă neagră, grea; Deliliers unul cu haina albă, pe corp, scurtă-n talie.

Erau nedespărţiţi şi pe plajă, deşi, dimineaţa, de obicei Fadigaţi ieşea primul din hotel.

Când sosea el, între opt şi jumătate şi nouă, salutat cu respect de băieţii cărora, potrivit propriilor lor spuse, le da bacşişuri din belşug, nu era aproape nimeni. îmbrăcat din cap până-n picioare cu un costum obişnuit, de oraş (abia mai târziu, când căldura creştea, se hotăra să scape de cravată şi de pantofi, dar nu şi de pălăria albă de panama cu borurile trase până deasupra ochelarilor negri, pe ea nu şi-o scotea niciodată), se ducea să se aşeze sub umbrela solitară ce fusese montată, la ordinul lui, în faţa tuturor celorlalte, la numai câţiva metri de mal. Întins pe un *chaise longue,* cu mâinile la e (ea fă şi o carte poliţistă deschisă pe genunchi, vreo două ore bune sta să privească marea.

Deliliers nu ajungea niciodată mai devreme de unsprezece. Cu pasul lui suplu, de felină leneşă, pe care uşoara greutate a papucilor de plajă îl făcea şi mai elegant, iată-l străbătând fără grabă porţiunea de nisip fierbinte dintre cabine şi corturi. era aproape gol. Şireturile albe pe care tocmai şi le termina de legat pe şoldul stâng, şi chiar lănţişorul de aur pe care-l purta la gât şi de care atârna, atingându-i pieptul, medalionul Madonei, îi accentuau, parcă, goliciunea. Şi cu toate că, mai ales în primele zile, trebuise să facă oarecare efort ca să mă salute chiar şi pe mine când mă vedea la adăpostul cortului nostru; cu toate că trecând printre corturi şi umbrele îşi încreţea întotdeauna fruntea în semn de plictiseală nu merita să-l crezi prea mult. Era clar că se simţea admirat de cea mai mare parte a celor prezenţi, atât de bărbaţi cât şi de femei, ceea ce-i făcea o mare plăcere.

Neîndoielnic, toţi îl admirau, bărbaţi şi femei. Aşa încât cădea în seama lui Fadigaţi să plătească într-un fel indulgenţa pe care grupul ferrarez de pe plaja de la Riccione i-o arăta lui Deliliers.

În anul acela, vecina noastră de cort era doamna Lavezzoli, soţia avocatului. Astăzi nu mai e decât o bătrână care şi-a pierdut importanţa de odinioară. Dar atunci, în plină splendoare matură a celor patruzeci de ani, înconjurată de permanenta veneraţie a celor trei copii adolescenţi, doi băieţi şi o fată, şi de cea la fel de permanentă a distinsului ei consort, un civilist ilustru, profesor universitar şi fost deputat sub guvernul Şalandra, atunci trebuia considerată una din cele mai de seamă inspiratoare ale opiniei publice din oraş.

Îndreptându-şi micul binoclu spre umbrela sub care se oprise Deliliers, doamna Lavezzoli, ce se născuse şi crescuse la Pisa, „pe malul lui Arne", şi se servea cu o extraordinară abilitate de ritmul rapid al limbii vorbite în Toscana, ne ţinea la curent cu tot ce se petrecea „acolo".

Cu o tehnică asemănătoare celei a unui cronicar sportiv de la radio, ne relata de pildă că „mirii", ridicându-se brusc de pe şezlonguri, se îndreptau spre cea mai apropiată barcă: evident, tânărul îşi exprimase dorinţa să facă baie în larg, iar „domnul doctor", spre a nu rămâne singur „în tensiune", aşteptându-l să se întoarcă, obţinuse permisiunea de a-l însoţi. Ori descria şi comenta exerciţiile de gimnastică liberă pe care Deliliers, după baie, le făcea la soare ca să se usuce, pe când „prea iubitul" sta alături, cu un prosop de burete în mână, gata să intervină, să-l şteargă el, să-l atingă el...

Oh, cât despre Deliliers – mai adăuga ea, vorbind de la un cort la altul, adresându-se îndeosebi mamei, crezând probabil că a coborât vocea ca să n-o poată auzi „copiii", dar, de fapt, vorbind mai tare ca oricând – cât despre Deliliers nu era în fond decât un băiat viciat, un „ştrengar".

pentru care serviciul militar avea să se dovedească extrem de util ia vremea lui. În schimb, doctorul Fadigaţi, nu. Un domn de condiţia lui, de vârsta lui, nu putea fi scuzat cu niciun chip. Era „aşa"? Mă rog, treaba lui! îi făcuse oare cineva reproşuri grele până acum? Dar să vii să te dai în spectacol exact la Riccione, unde ştia sigur că e

cunoscut, să vii să te dai în spectacol exact în locurile acestea când toată Italia, slavă Domnului, e plină de mii de plaje unde nu-i niciun pericol să dai peste vreun ferrarez! Nu, asta nu! Numai de la o „spurcăciune” (şi spunând aceasta, ochii mari, albaştri, de regină ai doamnei Lavezzoli aruncau flăcări de autentică indignare), numai de la un „bătrân degenerat” ne puteam aştepta la o asemenea lovitură.

Doamna Lavezzoli vorbea întruna, iar eu aş fi dat orice să tacă odată. Simţeam că e nedreaptă. Sigur că Fadigaţi îmi displăcea, dar nu de el mă socoteam jignit. Cunoşteam perfect caracterul lui Deliliers. În alegerea plajelor din Romagna, atât de aproape de Ferrara, se vedea întreaga lui răutate şi plăcerea de a şoca. Eram sigur că Fadigaţi nu avea niciun amestec. După părerea mea, lui îi era ruşine. Dacă nu saluta, dacă se prefăcea că nu mă cunoaşte, era mai ales din pricina aceasta.

Spre deosebire de avocatul Lavezzoli ce se afla la mare de la începutul lui august şi, deci, era la curent cu scandalul la fel ca toţi ceilalţi (însă în timp ce soţia lui ţinea prelegeri, el sta sub cort citind *Antonio Adverse*, 1 fără a interveni niciodată), tata a picat la Riccione abia în dimineaţa de 25, într-o sâmbătă: mai târziu decât prevăzusem şi, bineînţeles, neştiind nimic. A sosit cu trenul pe neaşteptate. Negăsind pe nimeni acasă, nici chiar bucătăreasa, a coborât pe plajă.

L-a zărit aproape imediat pe Fadigaţi. Şi mai înainte ca mama sau familia Lavezzoli să-l poată opri, s-a îndreptat vesel către el.

Fadigaţi a tresărit şi s-a întors. Tata îi întinsese deja mâna când el încă se mai chinuia să se ridice din c*haise longue.*

Până la urmă a reuşit. După care i-am văzut vorbind în picioare sub umbrelă, cel puţin cinci minute, cu spatele la noi.

Împotriva lui Antonius (lat.).

Priveau amândoi oglinda nemişcată a mării, netedă, vag irizată, fără nicio încreţitură. Şi tata* care exprima

prin toată fiinţa lui bucuria „de a fi tras oblonul” (aşa spunea la Riccione când se referea la toate lucrurile neplăcute lăsate în oraş: afaceri, casa goală, căldura estivală, melancolicele mese de prânz la *Roveraro,* ţânţarii, etc.) îi arăta lui Fadigaţi, cu braţul întins, sutele de bărci răspândite la diverse distanţe de ţărm, până hăt departe, abia vizibile la orizont şi parcă suspendate între mare şi cer, velele de culoarea ruginii ale bărcilor şi barcazurilor de pescuit.

În final, au venit spre cortul nostru, tata cam la un metru înaintea lui Fadigaţi, al cărui chip avea o expresie ciudată, rugătoare, dezgustată şi vinovată. Era în jur de unsprezece şi Defiliers încă nu apăruse. Pe când mă ridicam să le ies în întâmpinare, am remarcat că doctorul aruncă o privire rapidă, plină de nelinişte spre linia cabinelor de unde dintr-un moment în altul, spera ori se temea să vadă apărându-i prietenul.

IX

I-a sărutat mâna mamei.

— ÎI cunoaşteţi pe avocatul Lavezzoli, nu-i aşa? a întrebat imediat tata, cu glas tare.

Fadigaţi a avut o clipă de ezitare. S-a uitat la tata, dând din cap în semn că da apoi s-a întors ca pe ghimpi spre cortul familiei Lavezzoli.

Avocatul părea absorbit mai mult ca oricând de lectura cărţii *Antonio Adverse.* Cei trei „copilaşi, întinşi cu burta pe nisip la doi paşi de noi, în cerc în jurul unui prosop albastru din burete, îşi prăjeau spinarea la soare, nemişcaţi ca nişte şopârle. Doamna tocmai broda o faţă de masă care-i cădea în lungi falduri peste genunchi. Părea o Madonă din Renaştere, pe tronul ei de nori.

Renumit pentru naivitatea lui, tata nu-şi dădea seama de aşa numitele „situaţii delicate”, decât după ce se vâra în ele până peste cap.

— Domnule avocat, ia uitaţi-vă cine-i aici! a strigat el.

Anticipând răspunsul soţului, doamna Lavezzoli a intervenit prompt. Şi-a ridicat brusc ochii de pe faţa de masă şi i-a întins impetuos lui Fadigaţi. dosul mâinii.

—Ah, da… Ah, da… a gângurit ea.

Fadigaţi a înaintat umilit prin soare, clătinându-se un pic, ca de obicei, din cauza pantofilor şi a nisipului. Ajuns în cortul familiei Lavezzoli, a sărutat mina doamnei, a strâns-o pe cea a avocatului care, între timp, se ridicase în picioare, şi apoi, pe rând, pe cele ale tinerilor. În sfârşit, s-a întors la cortul nostru unde tata îi pregătise deja un *chaise longue* lângă cel al mamei. Părea cu mult mai senin decât cu câteva clipe în urmă: uşurat ca un student după un examen dificil.

Îndată ce s-a aşezat, a scos un suspin de satisfacţie.

—Ce frumos e aici, ce aer plăcut! a spus.

S-a întors pe trei sferturi ca să-mi vorbească.

— Mai ţineţi minte ce căldură infernală era luna trecută la Bologna?

Le-a explicat apoi mamei şi tatii cărora nu le povestisem niciodată despre întâlnirile noastre periodice în personalul de la şase şi cincizeci dimineaţa, că în ultimele trei luni alcătuisem „o excelentă companie”. Se exprima cu o dezinvoltură mondenă. Era uşor de înţeles că parcă nu i se părea adevărat să se afle acolo, cu noi, ba chiar cu temuta familie Lavezzoli, reîntors deodată în mediul său, reacceptat de societatea de oameni culţi şi binecrescuţi căreia îi aparţinuse întotdeauna. Nu se mai sătura făcând „Aah!” şi umflându-şi pieptul ca să primească briza marină. Era clar că se simţea fericit, liber şi, totodată, plin de gratitudine faţă de cei care-i permiteau să se simtă astfel.

Între timp, tata adusese iar vorba despre incredibila zăpuşeală de august la Ferrara.

— Nu se putea dormi noaptea, spunea el, cu o expresie de suferinţă pe chip: ca şi cum era suficientă amintirea căldurii din oraş ca să-i simtă iarăşi tot chinul. Credeţi-mă, domnule doctor, nu reuşeam să închid un ochi. După unii, epoca modernă începe în anul când s-a inventat flitul. Nu contest. Dar flit înseamnă şi toate ferestrele închise. Iar ferestrele închise înseamnă cearşafuri care se lipesc de corp şi transpiraţie. Nu glumesc. Până ieri vedeam cu

groază că se apropie noaptea. Blestemaţi ţânţari!

— Aici e altfel, a spus Fadigaţi cuprins de entuziasm. Şi în cele mai călduroase nopţi se poate respira.

Şi a început să enumere „avantajele” coastei adriatice faţă de toate celelalte ale Italiei. Era veneţian – a admis – îşi petrecuse copilăria şi adolescenţa la Lido, deci judecata lui poate că păcătuia prin părtinire. Totuşi Marea Adriatică i se părea, de departe, mult mai odihnitoare decât Marea Tireniană.

Doamna Lavezzoli era numai urechi. Disimulându-şi intenţia răutăcioasă sub falsul orgoliu al oraşului de baştină, s-a avântat în apărarea Mării Tireniene. A declarat că, dacă ar fi avut posibilitatea să aleagă între o vacanţă la Riccione şi una la Viareggio, n-ar fi ezitat nicio clipă.

— Mai cu seamă în unele seri, a adăugat. Când te plimbi prin faţa cafenelei Zanarini, ai adesea senzaţia că nu te-ai îndepărtat niciun kilometru de Ferrara. Să fim sinceri, măcar vara ai dori să vezi alte feţe decât cele ce ţi se oferă tot timpul anului. Parcă te-ai plimba pe Giovecca sau pe bulevardul Roma, pe sub porticurile de la Caffe della Borsa. Nu vi se pare?

Fadigaţi s-a mişcat în c*haise longue* încurcat. Privirea i-a fugit iar spre cabine. Dar nici urmă de Deliliers.

— Se poate, se poate, a răspuns zâmbind nervos, întorcându-şi privirea spre mare.

Ca în fiecare dimineaţă, între unsprezece şi amiază, apa îşi schimbase culoarea. Nu mai era masa spălăcită, uleioasă de acum o jumătate de oră. Vântul continuu care venea din larg şi soarele perpendicular o transformaseră într-o întindere albastră, presărată cu nenumărate scântei de aur. Plaja începea să fie traversată în fugă de primii amatori de baie. Şi cei trei tineri Lavezzoli, după ce-i ceruseră voie mamei, s-au îndreptat spre cabina lor ca să-şi schimbe costumul.

— Se poate, a repetat Fadigaţi. Dar, scumpă doamnă, unde mai găsiţi după-amiezi ca acestea de prin părţile noastre, când soarele se pregăteşte să coboare în spatele „albastrei viziuni din San Marino”?

Declamase versul lui Pascoli cu glas cântat, uşor nazal, accentuând fiecare silabă şi marcând diereza din „Vision”[11].

A urmat o tăcere jenantă; dar doctorul reluase deja discuţia.

— îmi dau seama, a continuat, că apusurile de pe riviera de vest sunt magnifice. Dar trebuie întotdeauna plătite scump: vreau să spun cu preţul unor după-mese fierbinţi, când marea se transformă într-un fel de oglindă concavă, iar lumea e obligată să stea închisă-n casă, ori, cel mult, să se refugieze prin păduricile de pini. În schimb, aţi remarcat, probabil, culoarea Adriaticii după două sau trei. Din albastră se face aproape neagră: în niciun caz nu te orbeşte. Suprafaţa apei absoarbe razele soarelui, nu le reflectă. Sau, mai bine zis, le reflectă dar în direcţia… Iugoslaviei! Cât despre mine, a încheiat fără să uite de unde pornise, de abia aştept ca după ora mesei să mă întorc imediat pe plajă. Ceasurile două după-masă… Nu există moment mai frumos ca să te bucuri în sfântă tihnă de divina noastră Amarissime!

— îmi închipui că veţi veni în tovărăşia acelui… acelui inseparabil prieten al dumneavoastră, i-a spus acru doamna Lavezzoli.

Readus atât de brutal la realitate, Fadigaţi a tăcut tulburat. dar deodată, strângerea bruscă a unui grup de oameni la câteva sute de metri depărtare, spre Rimini, i-a atras tatălui meu atenţia.

— Ce se-ntâmplă? a întrebat, făcându-şi palma streaşină la ochi ca să vadă mai bine.

Prin vânt au răzbătut strigăte de „trăiască” amestecate cu bătăţi din palme.

— Ducele intră în apă, i-a explicat cu umilinţă doamna Lavezzoli.

Tata s-a strâmbat.

— E posibil să nu scăpăm nici măcar la mare? s-a plâns el printre dinţi.

Romantic, patriot, naiv şi nepriceput în materie de

11 Versul italienesc este : *L’azzurra Vision di San Marino.*

politică, la fel ca atâţia alţi evrei italieni din generaţia sa, şi tata, întors de pe front în ’19, îşi luase carnetul de fascist. Fusese deci un fascist „de primă oră” şi rămăsese astfel, în pofida blândeţii şi onestităţii lui. Dar de când Mussolini, după divergenţele de la început, începuse să se înţeleagă cu Hitler, devenise neliniştit. Se gândea întruna la posibilitatea izbucnirii antisemitismului şi în Italia; şi, din când în când, deşi suferea, lăsa să-i scape câte o vorbă amară contră regimului.

— E aşa de simplu, aşa de uman, a continuat doamna Lavezzoli fără să-l ia în reamă. Un soţ minunat care îşi ia maşina în fiecare sâmbătă dimineaţă şi gata, a plecat.

E în stare să facă tot drumul de la Roma la Riccione fără oprire.

— Minunat, într-adevăr, a rânjit tata. Ce mulţumită trebuie să fie doamna Rachele!

Privea intenţionat spre avocatul Lavezzoli, căutând un sprijin. Avocatul Lavezzoli nu era, oare, fără carnet? Nu fusese unul din semnatarii faimosului manifest Croce din ’24, şi cel puţin câţiva ani, cel puţin până în ’30, fusese socotit „democrat liberal” şi defetist? Însă a fost zadarnic. Deşi-i ridicase, în sfârşit, de pe paginile cu rânduri dese ale cărţii *Antonio Adverse,* ochii avocatului au rămas impasibili la chemarea mută a tatălui meu. Întinzându-şi gâtul, închizând pleoapele pe jumătate, ilustrul prof. au. scruta cu obstinaţie marea. „Copilaşii” închiriaseră o barcă şi se avântau prea mult în larg.

— Sâmbăta trecută, spunea între timp doamna Lavezzoli, eu şi Filippo ne întorceam acasă la braţ, pe bulevardul Dei Miile. Să fi fost şapte şi jumătate sau puţin peste. Deodată, pe cine văd ieşind pe poarta unei vile? Pe Duce în persoană, îmbrăcat în alb din cap până-n picioare. Eu am spus: „Bună seara, Excelenţă”. Iar el, foarte gentil, scoţându-şi pălăria: „Bună seara, doamnă”. Nu-i aşa, Pippo, a adăugat întorcându-se spre soţ, nu-i aşa că a fost foarte gentil?

Avocatul a aprobat.

— Poate că ar trebui să recunoaştem cu modestie că am

greşit, a spus el grav, adresându-se tatii. Să nu uităm că Omul ne-a dat Imperiul.

Regăsesc în memorie, unul câte unul toate cuvintele din acea dimineaţă, îndepărtată, ca şi cum ar fi fost înregistrate pe o bandă magnetică.

După ce a pronunţat această sentinţă (la auzul căreia tata făcuse ochii mari), avocatul Lavezzoli s-a întors la lectura lui. Dar doamna nu mai avea acum nicio reticenţă. Stimulată de fraza consortului, îndeosebi de cuvântul „Imperiu” pe care probabil că nu-l mai auzise niciodată pe buzele lui austere, nu mai termina vorbind despre „inima bună” a Ducelui, despre generosul său sânge de om născut în Romagna.

— în această privinţă, a spus, vreau să vă povestesc o întâmplare la care am fost martoră, petrecută tot aici, la

Riccione, acum trei ani. Într-o dimineaţă, Ducele făcea baie în mare împreună cu cei doi băieţi mai mari. Vittorio şi Bruno. Pe la unu iese din apă şi ce credeţi că-l aştepta? Un mesaj telegrafic sosit cu o clipă-n urmă, care-i comunica ştirea asasinării cancelarului austriac Dollfuss. În anul acela cortul nostru era la doi paşi de cortul familiei Mussolini, aşa că tot ce spun e purul adevăr. Cum a citit telegrama, Ducele a tras o înjurătură grozavă, în dialect (ce să-i faci, temperamentul e temperament!). Apoi a început să plângă, i-am văzut cu ochii mei lacrimile curgându-i pe obraji. Dollfuss şi Mussolini erau prieteni buni. Ba mai mult: în vara aceea, doamna Dollfuss, o doamnă micuţă, slabă, modestă, foarte drăguţă, împreună cu copiii se aflau în vila lor ca oaspeţi. Şi Ducele plângea, gândindu-se, desigur, că peste câteva minute, când se va întoarce acasă pentru prânz, trebuia neapărat să i-o spună nefericitei mame…

Fadigaţi s-a sculat brusc în picioare. Umilit de fraza veninoasă a doamnei Lavezzoli, nu mai deschisese gura din momentul acela. Îşi muşca buzele întruna, preocupat. De ce întârzia atât Deliliers? Ce se întâmplase?

—Dacă-mi permiteţi, s-a bâlbâit el încurcat.

— Dar e devreme! a protestat doamna Lavezzoli. Nu vă

aşteptaţi prietenul? Mai sunt încă douăzeci de minute până la unu!

Fadigaţi a bolborosit ceva de neînţeles. A strâns toate mâinile, rând pe rând, şi apoi s-a îndepărtat grăbit în direcţia umbrelei.

După ce a ajuns la umbrelă, s-a aplecat să-şi ia cartea poliţistă şi prosopul de buret. Pe urmă l-am văzut străbătând din nou plaja sub soarele de unu, însă de data aceasta spre hotel.

Mergea greu, cu faţa congestionată de transpiraţie şi nelinişte, ţinând cartea poliţistă sub braţ şi prosopul pe umăr. Aşa încât tata, care fusese pus imediat la curent cu totul, şi-l urmărea de departe cu ochii plini de milă, a murmurat încet:

—Puvrâz.[12]

Imediat după ce am mâncat, m-am întors pe plajă singur.

M-am aşezat sub cort. Marea devenise deja de un albastru închis. Însă în ziua aceea, cât vedeai cu ochii, începând de la câţiva metri de mai, creasta fiecărui val se-mpodobise cu un panaş mai alb ca neaua. Vântul sufla tot din larg, dar ceva mai pieziş. Dacă înălţăm binoclul militar al tatii şi-l fixam asupra pintenului de la Punta di Pesaro ce închidea arcul golfului la dreapta mea, îl vedeam cum apleca trunchiurile pinilor de sus, răvăşindu-le sălbatic coroanele. împinse de aşa numitul vânt grec de după-masă, talazuri lungi înaintau în rânduri strânse, unul după altul. Înainte de a începe să le scadă înălţimea coifurilor de spumă până la dispariţia totală de pe ultimii metri, păreau că se năpustesc să ia cu asalt pământul. Întins în *chaise longue,* auzeam izbitura surdă a valurilor în mal.

Mării pustii, de unde dispăruseră până şi velele bărcilor de pescuit (dimineaţa următoare, o dimineaţă de duminică, avea să le vadă aliniate, în cea mai mare parte, de-a lungul pontoanelor porturilor-canale de la Rimini şi Cesenatico), îi corespundea plaja la fel de goală. Sub un cort, nu departe de al nostru, cineva pusese să cânte un

12 Sărmanul (dialect ferrarez).

gramofon. N-aş putea spune ce muzică era: poate *jazz.* Am stat astfel mai bine de trei ore, cu ochii aţintiţi asupra unui bătrân pescuitor de scoici, ce parcă plivea marea în faţa mea, la mică depărtare de uscat, şi în urechi cu muzica aceea, pe cât de tristă pe atât de neobosită. Când m-am ridicat, îndată după cinci, bătrânul tot mai continua să caute scoici şi gramofonul să cânte. Soarele alungise mult umbrele corturilor şi umbrelelor. Cea a umbrelei lui Fadigaţi mai că atingea apa.

Spre mare, Grand Hotel avea o rotondă care se-nvecina cu dunele. Cum am pus piciorul acolo l-am observat imediat pe Fadigaţi aşezat pe una din băncile de ciment din faţa scării exterioare a hotelului.

M-a văzut şi el.

— Bună ziua, am zis, apropiindu-mă.

A făcut semn spre bancă.

— De ce nu luaţi loc? Luaţi loc un moment.

L-am ascultat.

A dus mâna la buzunarul interior al hainei, a scos din el un pachet de Naţionale şi mi l-a oferit.

În pachet nu mai rămăseseră decât două ţigări. A observat că stăm în cumpănă dacă s-accept.

— Sunt Naţionale! a exclamat cu o străfulgerare de straniu fanatism în priviri.

În sfârşit a înţeles motivul ezitării mele şi a zâmbit.

— Luaţi, vă rog, luaţi! Ca între prieteni buni: una dumneavoastră şi una mie.

Fâşâind pe asfaltul de la curbă, o maşină a apărut în scuar. Fadigaţi s-a întors s-o privească, însă fără speranţă, într-adevăr nu era Alfa. Era un Fiat 1500, o limuzină gri.

— Cred că va trebui să plec, am spus.

Am luat totuşi una din ţigări.

A remarcat papucii mei de plajă.

— Văd că veniţi de pe plajă. Ce frumoasă trebuie să fi fost marea astăzi.

— Da, dar nu pentru baie.

— Să nu vă treacă vreodată prin minte să vă aruncaţi în apă mai devreme decât e cazul, aveţi grijă! a exclamat.

Sunteţi tânăr, aveţi fără îndoială o inimă excelentă, ferice de dumneavoastră, dar congestia e fulgerătoare, *ţac,* îi doboară şi pe cei mai robuşti.

Mi-a întins chibritul aprins.

—Aveţi vreo întâlnire?

— I-am spus că la şase eram aşteptat la tinerii Lavezzoli. Închiriasem pentru ora aceea terenul de tenis din spatele cafenelei Zanarini. Adevărat că mai erau circa douăzeci de minute până la şase, dar trebuia să trec pe acasă, să mă schimb, să iau racheta şi mingile. Mă temeam ca nu cumva să întârzii.

— Şi să sperăm că Fanny nu-şi vâră-n cap să meargă şi ea, am adăugat. Mama n-ar lăsa-o să plece înainte de a-i împleti iar codiţele, ori asta înseamnă că aş mai pierde încă zece minute.

În timp ce vorbeam, l-am văzut făcând ceva curios. Şi-a scos ţigara din gură ca s-o aprindă la celălalt capăt, cel cu marca. Pe urmă a aruncat pachetul gol.

De abia în acest moment mi-am dat seama că locul din faţa noastră era presărat cu cel puţin o duzină de chiştocuri.

—Aţi văzut cum fumez? a zis.

—Da.

Mă obseda o întrebare: „Şi Deliliers?” Dar nu am fost capabil să i-o pun.

M-am sculat în picioare, i-am întins mâna.

—Dacă nu greşesc, înainte nu fumaţi atât.

— încerc să-mi aduc şi eu modesta contribuţie la răspândirea… bolii de gât, a râs penibil. M-am gândit că mi se potriveşte.

M-am îndepărtat cu câţiva paşi.

— Terenul de tenis de lângă Zanarini aţi spus, nu? a strigat după mine. Cine ştie dacă n-am să vin mai târziu să vă admir.

După cum s-a văzut în curând, nu se-ntâmplase nimic grav cu Deliliers. Pe scurt: în loc să facă baie la Riccione, îi venise dintr-odată chef s-o facă la Rimini unde cunoştea nişte surori din Parma, ce stăteau pe lângă Hôtel Vittoria.

Luase maşina şi pe-aci ţi-e drumul, dispăruse fără să se-ngrijească să-i lase măcar două rânduri tovarăşului de cameră. Se-ntorsese pe la opt – a povestit doamna Lavezzoli care se găsea, din întâmplare, cu soţul ei, la un apetitiv în hol la Grand Hôtel. Pe neaşteptate îl văzuseră pe Deliliers traversând holul cu paşi mari, negru la faţă iar pe Fadigaţi după el, aproape plângând.

În seara aceea, pe terasa de la Grand Hôtel, m-a abordat Deliliers.

Venisem cu părinţii şi cu nelipsiţii Lavezzoli, avocatul şi consoarta să însă fiind obosit după tenis, nu-mi venea să dansez. O ascultam în tăcere pe doamna Lavezzoli care, deşi în mod sigur îşi dădea seama cât de mult putea lovi, se apucase să discute cu o pretinsă „obiectivitate” despre Germania hitleristă, susţinând că trebuia să ne decidem în sfârşit, să-i recunoaştem „măreţia inegalabilă”.

— Aveţi grijă, doamnă, că pe Dollfuss „al dumneavoastră” se pare că l-a lichidat chiar Hitler, i-am spus zâmbind sardonic.

A ridicat din umeri.

—Şi ce-i cu asta? a pufnit ea.

Şi-a luat apoi aerul aprobator şi înţelegător al unei învăţătoare dispusă să justifice orice poznă a premiantului clasei.

— Din păcate, aşa sunt exigenţele politicii, a continuat. Să lăsăm de o parte simpatiile şi antipatiile personale.

Cert e că, în anumite împrejurări, un şef de stat, un adevărat om de stat demn de acest nume, pentru binele şi în folosul poporului său trebuie să ştie să treacă peste sensibilităţile celor de rând… ale celor mici ca noi.

A avut un surâs plin de orgoliu, în netă contradicţie cu ultimele cuvinte.

Tata, tulburat, a încercat să spună ceva. Dar ca de obicei doamna Lavezzoli nu i-a dat răgaz. Având aerul că schimbă vorba şi adresându-i-se direct lui, începuse deja să-i expună conţinutul unui „interesant” articol apărut în ultimul număr al revistei *Civiltà Cattolica* sub semnătura celebrului părinte Gemelli.

Tema articolului era „străvechea şi extrem de neplăcuta *guestion juive.* Potrivit părintelui Gemelli – relata doamna – repetatele persecuţii la care au fost supuşi israeliţii de aproape două mii de ani, nu puteau fi explicate altfel, decât ca semne ale mâniei cereşti. Şi articolul se termina cu următoarea întrebare: îi este permis, oare, creştinului, chiar dacă inima lui respinge, bineînţeles, orice idee de violenţă, să formuleze o judecată asupra unor evenimente istorice prin care se exprimă deschis viaţa lui Dumnezeu?

Când discuţia a ajuns la acest punct, m-am ridicat din fotoliul de răchită şi am plecat de lângă ei fără nicio explicaţie.

Stăm rezemat cu spatele de tocul uşii mari de sticlă ce despărţea salonul de prânz de terasă, iar orchestra tocmai începuse *Blue IVfoon,* dacă nu greşesc.

Dar tuu… palidă lună de ceea… eşti aşa tristă? *De ceea…?*

cânta o voce dulceagă, ca de obicei. Deodată am simţit două degete care mă băteau cu putere pe umăr.

—Salut, a făcut Deliliers.

Era prima dată că-mi adresa cuvântul aici, la Riccione.

—Salut, am răspuns. Ce mai faci?

— Ceva mai bine azi, a spus făcându-mi cu ochiul. Tu ce faci?

— Citesc… învăţ… am minţit. Am două examene de dat în octombrie.

— Ei, ce să-i faci? a suspinat Deliliers, scărpinându-se gânditor cu degetul mic în părul lucind de briantină.

Dar, de fapt, nu-i păsa deloc. Brusc faţa sa îşi schimbă expresia. Încet, cu aerul că-mi împărtăşeşte un secret important, şi uitându-se din când în când în spate ca şi când s-ar fi temut să nu fie surprins, mi-a povestit în câteva cuvinte despre baia făcută la Rimini şi despre cele două fete din Parma.

— De ce nu vii şi tu mâine dimineaţă cu maşina? Eu mă duc iar. Hai, vino şi tu să mă ajuţi! Nu pot să mă descurc

cu două fete deodată. Şi mai lasă învăţatul!

Fadigaţi în *smoking* a apărut în fundul salonului. Îşi mijea ochii miopi în spatele lentilelor, privind în jur. Unde era haina albă a lui Deliliers? Penumbra lunară creată special pentru *Blue Moon* îl împiedica să vadă bine.

—Mda, am zis, nu ştiu dac-am să pot.

—Te aştept la hotel.

—Am să încerc să vin. La ce oră plecăm?

—La nouă jumătate. De acord?

I-am făcut semn cu bărbia spre Fadigaţi.

—Eşti căutat.

— Atunci, ne-am înţeles, da? a făcut Deliliers, răsucindu-se pe călcâie şi îndreptându-se spre prietenul ocupat să-şi şteargă febril ochelarii cu batista.

Peste câteva secunde, din scuarul de jos s-a auzit zgomotul cu neputinţă de confundat al maşinii Alfa Romeo, vestind întreg hotelul că „mirii”, poate spre a sărbători cum se cuvine recenta împăcare, hotărâseră să-şi acorde o seară de excepţie.

XI

Trebuie să admit că, a doua zi dimineaţă, vreme de câteva minute am fost tentat să mă duc la Rimini cu Deliliers.

Lucrul care mă atrăgea cel mai mult era o cursă cu maşina de-a lungul litoralului. Şi pe urmă? m-am întrebat aproape imediat. Cam ce fel de fiinţe erau respectivele surori din Parma? Din categoria fetelor pe care le duci direct în păduricea de pini (ceea ce ar fi fost simplu), sau din cea a domnişoarelor cu care trebuie să te-ntreţii pe plajă sub ochii vigilenţi ai unei alte doamne gen Lavezzoli? Dar şi într-un caz şi-n altul (deşi nu era deloc imposibilă o situaţie intermediară) nu mă consideram atât de prieten cu Deliliers, încât să-i accept invitaţia cu sufletu-mpăcat. Ciudat. Deliliers nu-mi arătase niciodată nici multă simpatie, nicio reală consideraţie, iar acum îmi propunea, aproape mă implora, să merg cu el la femei. Foarte ciudat. Oare nu cumva ţinea să se afle, slujindu-se de mine, că nu viciul îl făcea să stea cu Fadigaţi, ci doar dorinţa de a i se

plăti vilegiatura, şi că el, de fapt, prefera, în orice împrejurare, fetele?

— Nu-i lucru curat, am bombănit în dialectul din Romagna, hotărât să renunţ.

Puţin mai târziu, pe plajă, zărindu-l de departe pe doctor sub umbrelă, părăsit, într-o singurătate ce mi s-a părut deodată imensă şi incurabilă, m-am simţit în forul meu interior, răsplătit pentru renunţare. Cel puţin nu-l tratasem ca pe un imbecil. În loc să mă asociez cu cel careul trăda şi-l exploata, ştiusem să rezist, păstrându-i măcar un minimum de respect.

Cu o clipă înainte de a ajunge lângă umbrelă, Fadigaţi s-a întors.

— A, dumneavoastră sunteţi, mi-a spus fără să fie surprins. Drăguţ din partea dumneavoastră că aţi venit să-mi faceţi o vizită.

Totul în el exprima oboseala şi durerea după o ceartă recentă. Probabil că, în ciuda promisiunilor din seara precedentă, Deliliers tot plecase la Rimini.

A închis cartea pe care o citea şi a pus-o pe un scăunel de alături, jumătate la umbră, jumătate la soare. Nu era o carte poliţistă, ca de obicei, ci o cărticică subţire, îmbrăcată într-o veche hârtie înflorată.

—Ce citeaţi? am întrebat arătând spre carte. Versuri?

—Puteţi să vă uitaţi.

Era o ediţie pentru elevi a primului cânt din *Iliada,* punctată vers cu vers de traducerea în italiană.

— *Menin aeide tea peleiădeo Achilleos"*[13]*,* a recitat lent, cu un zâmbet amar. Am găsit-o-n valiză.

Chiar atunci soseau tata şi mama, mama ţinând-o pe Fanny de mână. Am ridicat braţul ca să-i avertizez că eram acolo şi am fluierat semnalul nostru familial: prima măsură dintr-un *lied* de Schubert.

Fadigaţi s-a întors, s-a ridicat pe jumătate din c*haise longue,* scoţându-şi cu respect pălăria de panama. Părinţii mei i-au răspuns: mama, înclinând scurt din cap, iar tata ducând două degete la viziera şepcii noi din pânză albă.

13 Cîntă zeiţă mînia ce-aprinse pe Ahil peleianul (în limba greacă).

Mi-am dat seama că erau nemulţumiţi să mă găsească în tovărăşia lui Fadigaţi. Cum mă văzuse, Fanny se răsucise spre mama, cerându-i ceva, probabil voia să vină la mine. Mama p oprise în mod evident.

— Ce graţioasă e surioara dumneavoastră, a spus Fadigaţi. Câţi ani are?

— Doisprezece: exact cu opt ani mai puţin decât mine, am răspuns încurcat.

—Dar mi se pare că sunteţi trei.

— Exact, doi băieţi şi o fată; la distanţă de patru ani unul de altul. Ernesto, fratele meu mijlociu, e în Anglia…

— Ce fetişoară inteligentă are! a suspinat Fadigaţi, continuând să privească înspre Fanny. Şi ce bine-i stă în costumaşul roz. E un mare noroc pentru o fetiţă să aibă fraţi deja mari.

—E încă foarte copilăroasă, am spus eu.

— Da, bineînţeles. I-aş fi dat cel mult zece ani. De altfel, n-are nicio însemnătate. Fetele se dezvoltă dintr-odată… în mod surprinzător… E la gimnaziu?

—Da, în a treia de gimnaziu.

A clătinat melancolic din cap: ca şi cum ar fi măsurat în adâncul său toate greutăţile şi durerea de care trebuie să se lovească orice fiinţă umană ca să crească şi să se maturizeze.

Dar se gândea deja la altceva.

— Şi familia Lavezzoli?

— A, cred că în dimineaţa aceasta nu-i vedem mai devreme de prânz. Din cauza bisericii.

— Da, adevărat, azi e duminică, a spus tresărind. Dacă aşa stau lucrurile, a mai adăugat după o mică pauză, ridicându-se-n picioare, haideţi să-i salutăm pe părinţii dumneavoastră.

Am mers alături, pe nisipul care deja începuse să frigă, v

— Am impresia, îmi spunea între timp, am impresia că doamna Lavezzoli nu mă simpatizează prea mult.

—Nu, nu mi se pare.

— În orice caz, cred, e mai bine să profit de momentele când nu e.

În absenţa familiei Lavezzoli, tata şi mama n-au reuşit să-şi ducă până la capăt intenţia clară de a fi rezervaţi. Mai ales tata, care în scurtă vreme a şi început cu doctorul o conversaţie extrem de cordială.

Bătea un vânt uşor dinspre uscat, din direcţia sud-vest. Deşi soarele nu ajunsese încă la zenit, marea, complet lipsită de ambarcaţii, apărea deja întunecată: o pătură compactă, plumburie. Probabil sub influenţa lecturii recente a primului cânt din *Iliada,* Fadigaţi vorbea despre sentimentul naturii la greci şi despre semnificaţia ce trebuie dată, după el, unor adjective ca „purpuriu” şi „violaceu”, prin care Homer zugrăvea apa oceanului. Tata a vorbit la rândul său despre Horaţiu, iar apoi despre *Ode barbare* ce reprezentau idealul său suprem în materie de poezie modernă şi un subiect zilnic de polemică cu mine. Conversa cu atâta plăcere (faptul că Deliliers nu trebuia să-şi facă apariţia dintr-o clipă-n alta dinspre cabine, era evident un câştig pentru echilibrul nervos al doctorului), încât, atunci când familia Lavezzoli se întorsese spre prânz de la slujba religioasă, Fadigaţi a fost în stare să suporte cu dezinvoltură inevitabilele săgeţi ale doamnei Lavezzoli, şi chiar să răspundă cu eficacitate unora dintre ele.

Nici urmă de Deliliers pe plajă: nici în ziua aceea, nici în celelalte. Nu se întorcea niciodată mai devreme de două noaptea din hoinărelile lui cu maşina, iar Fadigaţi, rămas singur, ne căuta tot mai des compania.

Aşa s-a făcut că, pe lângă faptul că ne vizita în cort dimineaţa, înainte de prânz (tatii aproape că nu-i venea să creadă că putea să discute cu el despre muzică, literatură, artă, în loc să discute cu doamna Lavezzoli despre politică), şi-a luat obiceiul ca după-masă să vină la terenul de tenis din spatele cafenelei Zanarini, când auzea că voi merge acolo împreună cu tinerii Lavezzoli.

Slabele noastre partide de patru, un dublu masculin împotriva unuia mixt, nu erau de natură să entuziasmeze.

Dacă eu mă descurcam mediocru, Franco şi Gilberto

Lavezzoli abia ştiau să ţină racheta-n mină. Cât despre Cristina, sora lor de cincisprezece ani, blondă, trandafirie şi delicată (tocmai ieşise dintr-un colegiu de maici din Florenţa şi toată familia o ţinea-n palmă), ca jucătoare era şi mai slabă decât fraţii ei. Îşi lăsase să-i crească părul ca o cunună-n jurul capului, pe care Fadigaţi, admirând-o, o numise odată patern „ca a îngerului muzicant al lui Melozzo” Ar fi preferat să nu meargă, decât să i se strice vreun cârlionţ. Ce să mai aibă grijă de stilul unei lovituri de dreapta sau al unui rever!

Şi totuşi, deşi jocul nostru era atât de slab şi de plictisitor, Fadigaţi părea să-l aprecieze foarte mult. „Frumoasă minge!”, „Doar un pic afară din teren!”, „Păcat!”: era mereu gata să ne laude, să comenteze, uneori chiar nepotrivit, fiecare lovitură.

Printre altele, uneori schimbul de mingi lâncezea, prea mult.

—De ce nu faceţi o partidă de simplu? propunea el.

— Doamne fereşte! se apăra îndată Cristina roşind. Dacă nu prind nici măcar o minge!

El n-o asculta.

— Voinţă şi hotărâre! proclama pe un ton sărbătoresc. Doctorul Fadigaţi va premia perechea învingătoare cu două delicioase sticle de oranjadă San Pellegrino!

Da fuga la baraca îngrijitorului, scotea de acolo un scaun de lemn şubred, mâncat de carii, înalt de cel puţin doi metri, îl transporta ducându-l în braţe pe o latură a terenului şi, în sfârşit, se căţăra pe el. Aerul se-ntuneca încet încet; stând contra luminii, pălăria-i apărea înconjurată de o aureolă de musculiţe. Dar el, cocoţat în vârful schelăriei de lemn ca o pasăre neobişnuit de mare, continua să stea acolo, numărând punctele unul după altul, cu glas metalic, îndeplinindu-şi cu tenacitate, până la capăt, rolul de arbitru imparţial. Era limpede: nu ştia ce alt –, ceva să facă, pentru a-şi umple golul cumplit al fiecărei zile.[14]

---

14 Melozzo da Forli (1438—1494), pictor italian rinascentist, autor al celebrului „înger muzicant“, fragment din fresca Sfinţilor Apostoli, 1480, aflată la Pinacoteca Vaticană din Roma.

Cum se întâmplă ades pe ţărmul Adriaticii, la începutul lui septembrie timpul s-a schimbat brusc. A plouat doar o zi, pe 31 august. Însă timpul frumos din ziua următoare n-a înşelat pe nimeni. Marea era agitată şi verde: un verde vegetal; cerul, de o transparenţă excesivă, de piatră preţioasă. În aerul cald pătrunsese un mic val de frig persistent.

Numărul vilegiaturiştilor a început să scadă. Cele trei, patru şiruri de umbrele şi corturi de pe plajă s-au redus în curând la două, apoi, după încă o zi de ploaie, la unul. Dincolo de cabinele, acum în cea mai mare parte demontate, dunele acoperite cu câteva zile-n urmă de un mărăciniş uscat şi ars apăreau punctate de o cantitate incredibilă, uluitoare de flori galbene, cu lujere înalt ca nişte crini. Pentru a înţelege semnificaţia acestei înfloriri era destul să cunoşti un pic coasta din Romagna. Vara se terminase; din clipa aceea nu mai era decât o amintire.

Am profitat de asta ca să mă pun pe învăţat. Voiam să dau măcar examenul la istoria antică în luna octombrie, şi de aceea stăm închis în cameră până la prânz, citind cursurile.

Făceam acelaşi lucru şi după-amiază, până la ora de tenis.

Într-o zi, după masa de prânz, în timp ce învăţam (nu fusesem deloc la plajă dimineaţa; când mă trezisem, vuietul îndepărtat al mării mă determinase să renunţ la orice idee de a face baie), a ajuns până la mine, din grădină, vocea ascuţită a doamnei Lavezzoli. Nu distingeam cuvintele. Însă, din tonul ei, înţelegeam că era indignată de ceva.

— Ei bine, nu… scandalul de ieri seară… am izbutit să prind.

Cu cine avea ceva de împărţit? De ce venise-n vizită la noi? m-am întrebat cu iritare. Şi, instinctiv, m-am gândit imediat la Fadigaţi.

Am rezistat tentaţiei de a coborî în sufragerie ca să ascult la uşa ce da înspre grădină, şi când am apărut, peste o oră, doamna Lavezzoli nu mai era. Tata şedea, ca

de obicei, la umbra pinului. Cum mi-a auzit zgomotul paşilor pe pietriş, a lăsat jos ziarul pe care-l ţinea pe genunchi.

Eram îmbrăcat pentru tenis. Cu o mină ţineam bicicleta de ghidon, cu alta racheta. Totuşi m-a întrebat:

—Unde te duci?

Cu două luni în urmă, tot la Riccione, la circa cincisprezece zile după ce luasem cu succes examenul de bacalaureat, mă culcasem cu o femeie (fusese o premieră absolută!) în jur de treizeci de ani, din Milano, o cunoştinţă de ocazie a mamei. Tata, neştiind dacă să fie mândru sau îngrijorat de aventura mea, vreo două luni bune îmi urmărise toate mişcările. Era de ajuns să mă pregătesc să ies din casă, ori să mă îndepărtez puţin de cort, şi simţeam cum mă urmărea cu privirea.

Şi, deodată, îi apăru în ochi expresia de atunci, timidă şi indiscretă totodată. Am simţit cum mi se urcă sângele în cap.

—Nu vezi? i-am răspuns.

Câteva clipe a rămas tăcut. Părea mai curând obosit decât neliniştit. Evident că vizita cu totul neaşteptată a doamnei Lavezzoli îl împiedicase să-şi facă obişnuitul somn de după-masă.

— Nu cred că vei găsi pe cineva, mi-a spus. A fost doamna Lavezzoli pe aici. A venit să ne anunţe că astăzi copiii ei nu se duc. Băieţii au de-nvăţat, iar pe Cristina n-o lasă singură.

A-ntors capul spre Fanny care se juca, stând pe vine, într-un colţ al grădinii, cu păpuşa. Din spate, cu omoplaţii mici şi ascuţiţi vizibili prin tricou, cu părul din codiţe decolorat de soare, părea mai fragilă şi mai mică. Apoi mi-a făcut semn spre fotoliul de răchită din faţa lui.

— Şezi o clipă, mi-a spus, zâmbind încurcat.

Era clar că voia să-mi vorbească şi-i displăcea. M-am prefăcut că n-aud.

— îi mulţumesc pentru deranj, dar tot mă duc, am spus.

I-am întors spatele, îndreptându-mă spre poartă.

— A scris Ernesto, a mai spus tata, pe un ton

plângăreţ, ridicând glasul. Chiar nu vrei să citeşti scrisoarea fratelui tău?

M-am răsucit spre el, din pragul porţii, şi în momentul acela Fanny a înălţat capul. Deşi departe, i-am surprins în privire o expresie clară de reproş.

— Mai târziu, când mă-ntorc, i-am răspuns, şi-am plecat pedalând.

Am ajuns la terenul de tenis. Fadigaţi era acolo. Sta în picioare, lângă scaunul înalt pentru arbitraj, rămas acolo din ziua precedentă, privind înaintea sa. Fuma.

S-a întors.

—Ah, sunteţi singur! a spus. Şi ceilalţi?

După ce mi-am rezemat bicicleta de gardul de plasă metalică, m-am apropiat.

—Astăzi nu vin, i-am răspuns.

Gura i s-a strâmbat, schiţând un zâmbet vag. Avea buza de sus cam umflată. Lentila stingă a frumoşilor lui ochelari cu ramă de aur era fisurată de două crăpături subţiri.

— Nu înţeleg motivul, am adăugat. Se pare că Franco şi Gilberto au de învăţat. Dar mie îmi cam miroase a scuză. Oricum, sper…

— O să vă spun eu de ce, m-a întrerupt cu amărăciune Fadigaţi. Precis din cauza poveştii de aseară.

—Ce poveste?

— Vă rog, nu vă prefaceţi căzut din nori, a zâmbit disperat. E-adevărat că nu v-am văzut azi-dimineaţă la mare, dar nu se poate ca părinţii dumneavoastră să nu fi vorbit despre asta mai târziu, eventual la masă…

Trebuia să încerc să-l conving de contrariu. Da, i-am spus, o auzisem pe doamna Lavezzoli rostind cuvântul „scandal” – şi i-am explicat când şi cum – dar nu ştiam nimic mai mult.

Atunci, după ce mai întâi a aruncat într-o parte o privire rapidă şi bizară, mijindu-şi ochii ca şi cum ar fi fost atras deodată de ceva depărtat şi neclar din spatele meu, a început să povestească despre „discuţia” pe care o avusese cu Deliliers, în seara precedentă în salonul de la Grand

Hotel, „în faţa tuturor”.

— Eu îl certam, bineînţeles încet, pentru viaţa pe care o duce în ultima vreme... veşnic la plimbare cu maşina... veşnic plecat în toate părţile... că aproape nu-l mai vedeam deloc. Şi el ce face la un moment dat? Se ridică şi bum! îmi trage un pumn în faţă!

Şi-a pipăit buza umflata.

—Vedeţi, aici?!

—Vă doare?

— O, nu, a zis ridicând din umeri. E adevărat că m-am trezit pe jos şi câteva clipe n-am ştiut ce se-ntâmplă. Dar în fond, ce contează un pumn? Şi chiar scandalul, ce mai contează scandalul... faţă de rest?

A tăcut. Am tăcut şi eu, extrem de încurcat. Mă gândeam la cuvintele „faţă de rest”. Îmi era dat să-l văd în postura de îndrăgostit umilit şi îndurerat, o postură care, în clipa aceea, trebuie să mărturisesc că mai degrabă-mi repugna, decât mă înduioşa.

Dar nu-l înţelesesem decât pe jumătate.

— Surpriza cea mai amară, reîncepuse el, mă aştepta azi, la unu, când m-am întors la hotel. Uitaţi-vă ce-am găsit în cameră.

A scos din buzunarul de la haină o hârtiuţă mototolită şi mi-a întins-o.

—Citiţi-o, citiţi-o, vă rog.

Era puţin de citit, dar de ajuns. Numai două rânduri scrise cu litere de tipar, cu creionul, la mijlocul hârtiei. Respectiv:

MULŢUMIRI ŞI MULTE SALUTĂRI DE LA ERALDO.

Am împăturit la loc hârtiuţă în patru şi i-am înapoiat-o.

— Da, a plecat... s-a dus, a oftat el. Dar ce-a fost mai rău, a adăugat cu vocea şi buza umflată tremurându-i, ce-a fost mai rău e că mi-a luat totul.

—Totul?! am exclamat.

— Da. Pe lângă maşină, care de altfel era a lui, i-o cumpărasem special, mi-a luat şi toate lucrurile, hainele,

lenjeria, cravatele, două valize, un ceas de aur, un libret de economii şi o mie de lire pe care le ţineam în noptieră. N-a uitat nimic. Nici hârtia de scris cu antet, nici pieptenele, nici măcar periuţa de dinţi.

A terminat aproape strigând, pe un ton ciudat, exaltat. Ca şi cum, în final, enumerarea obiectelor furate de Deliliers ar fi avut efectul de a-i preschimba chinul într-un alt sentiment, mult mai puternic, de mândrie amestecată cu plăcere.

Venea lume: doi băieţi tineri şi două fete, toţi patru pe biciclete.

— E şase fără un sfert! a strigat vesel una din fete, consultându-şi ceasul de la mână. Am închiriat terenul pentru şase, dar dat fiind că nu joacă nimeni, putem intra?

După ce-am ieşit dinăuntru, eu şi Fadigaţi am apucat-o în tăcere pe aleea cu salcâmi, închisă la capăt de zidul roşu al cafenelei *Zanarini*. În curtea ei se vedea un du-te-vino de ospătari ce transportau scaune şi mese, traversând pista de ciment pentru dans.

—Şi ce intenţionaţi să faceţi acum? l-am întrebat.

— Plec chiar în seara asta. E un accelerat care pleacă la nouă din Rimini şi soseşte la Ferrara în jur de douăsprezece jumătate noaptea. Sper că mi-a mai rămas cât să plătesc hotelul.

M-am oprit în loc cercetându-l. Era îmbrăcat în haine de oraş, cu pălăria de fetru şi tot ce mai trebuia. Priveam fix la pălăria de fetru. Deci nu era adevărat că Deliliers îi luase totul, deci mai şi exagera puţin.

— De ce nu-l denunţaţi? am exclamat, pe neaşteptate, cu răceală.

M-a privit şi el fix.

—Să-l denunţ?! a bolborosit surprins.

În ochi i s-a ivităeodată o licărire batjocoritoare.

— Să-l denunţ? a repetat, privindu-mă cum priveşti pe cineva străin şi cam ridicol. Vi se pare posibil?

XIII

Am plecat din Riccione într-o sâmbătă seara, pe 10 octombrie.

Pe la jumătatea lunii precedente barometrul se fixase la vreme stabilă şi frumoasă. Urmase un şir de zile superbe, cu cer fără nori şi marea veşnic calmă. Dar cine mai putuse să le ia în seamă? Lucrul de care tata se temuse atât de mult se petrecuse, din păcate, întocmai. La nicio săptămână după plecarea lui Fadigaţi, în toate ziarele italieneşti, inclusiv *Corriere Padano,* se declanşase brusc violenta campanie denigratorie care avea să ducă la sfârşitul anului la promulgarea legilor rasiale.

Îmi amintesc de primele zile ca de un coşmar. Tata, dărâmat, ieşind din casă dimineaţa devreme la vânătoare de jurnale; mama cu ochii veşnic umflaţi de lacrimi; Fanny, sărmana, o copilă încă neştiutoare şi, totuşi, parcă deja conştientă; plăcerea mea dureroasă de a mă închide într-o tăcere încăpăţânată. Mereu singur, năpădit de furie, ba chiar de ură, numai la gândul să mă trezesc în faţa doamnei Lavezzoli tronând în *chaise longue,* şi să liebuiască s-o ascult perorând cu dezinvoltură despre creştinism şi ebraism, inclusiv despre gradul de vinovăţie al „israeliţilor" în ce priveşte crucificarea lui Iisus HrisU s (în linii mari, doamna se declarase imediat contra noii politici a guvernului faţă de noi, deşi chiar Papa – mi se părea şi acum că o aud – într-un discurs rostit în ’29…), nu mă mai arătam deloc pe plajă. Îmi ajungea şi îmi răsajungea faptul că eram obligat în timpul meselor să-l ascult pe tata, care se încăpăţâna să se angajeze într-un fel de polemică vană cu articolele veninoase pe care le citea mereu în ziare, să înşire „meritele patriotice" ale evreilor italieni, care fuseseră toţi sau aproape toţi – repeta el întruna cu ochii albaştri larg deschişi – „foarte buni fascişti". De fapt şi eu eram disperat. Mă străduiam să-mi pregătesc mai departe examenul. Dar făceam mai ales lungi escapade pe bicicletă pe colinele din interior. O dată, fără să fi anunţat pe nimeni în prealabil, ajunsesem până la San Leo şi la Carpegna, lipsind aproape trei zile, iar la întoarcere îi găsisem pe tata şi pe mama plângând. Mă gândeam întruna la apropiata înapoiere la Ferrara. Mă gândeam cu un fel de groază, cu un sentiment tot mai

puternic de durere sfâşietoare.

În ultimul timp începuse iar ploaia, aşa că a trebuit să plecăm.

Aşa cum mi se întâmpla de fiecare dată când ne-ntorceam din vacanţă, imediat după sosire n-am rezistat ispitei de a da o raită prin oraş. I-am cerut împrumut bicicleta bătrânului Tubi, portarul casei, şi mai înainte chiar de a pune piciorul în camera mea, sau de a le telefona lui Vittorio Molon şi lui Nino Bottecchiari, am plecat hai-hui, fără nicio ţintă anume.

Spre seară am ajuns la zidurile de centură Mura degli Angeli, unde-mi petrecusem atâtea după-amiezi în copilărie şi adolescenţă; şi, peste puţin, pedalând pe poteca din vârful bastionului, eram la înălţimea cimitirului israelit.

Am coborât de pe bicicletă şi m-am rezemat de trunchiul unui copac.

Priveam cimitirul de dedesubt, unde erau îngropaţi morţii noştri. Printre rarele pietre funerare, mici din pricina depărtării, vedeam rătăcind un bărbat şi o femeie, amândoi de vârstă mijlocie: probabil doi străini – îmi spuneam în sinea mea – care se opriseră aici între două trenuri, din moment ce obţinuseră de la doctorul Levi dispensa necesară pentru a vizita cimitirul sâmbăta. Se plimbau printre morminte cu precauţia şi detaşarea unor musafiri, a unor străini. Şi deodată, uitându-mă la ei şi la vastul peisaj urban care îmi apărea de sus în toată amploarea sa, m-am simţit pătruns de o mare blândeţe, de o pace şi o recunoştinţă nespus de dulci. Soarele la apus, străpungând pătura întunecată a norilor joşi, la linia orizontului, lumina viu fiecare lucru: cimitirul ebraic de la picioarele mele, absida şi campanila bisericii San Cristoforo aflate puţin mai încolo şi, departe în fund, înălţându-se deasupra întinderii negricioase a acoperişurilor, siluetele masive ale Domului şi Castelului d’Este. Fusese de ajuns să regăsesc bătrânul chip matern al oraşului, să fie încă odată în întregime al meu pentru ca sentimentul cumplit de excludere care mă chinuise în

zilele trecute să piară într-o clipă. Viitorul de persecuţii şi masacre care, probabil, ne aştepta (încă din copilărie auzisem vorbindu-se mereu ca despre o eventualitate oricând posibilă pentru noi, evreii), nu mă mai speria.

Şi apoi cine ştie? îmi repetam întorcându-mă acasă. Cine putea cunoaşte viitorul?

Dar speranţele şi iluziile mele au fost de scurtă durată.

A doua zi dimineaţă, când treceam-pe sub porticul cafenelei Della Borsa, pe bulevardul Roma, cineva m-a strigat pe nume.

Era Nino Bottecchiari. Şedea singur la o măsuţă de afară şi, ridicându-se, mai că nu răsturnă ceşcuţa de cafea expres.

— Bine-ai venit! a exclamat el ieşindu-mi în întâmpinare cu braţele deschise. De când avem plăcerea şi onoarea de a te avea iar printre noi?

Aflând că eram la Ferrara de ieri de la cinci după amiază, s-a plâns că nu-i telefonasem.

— Fireşte c-ai să spui c-o făceai azi la prânz, a zâmbit. Neagă dacă poţi!

I-aş fi telefonat, chiar la asta mă gândeam când mă strigase. Dar tocmai de aceea am tăcut, încurcat.

— Vino să-ţi ofer o cafea, a adăugat Nino luându-mă de braţ.

—însoţeşte-mă până acasă, i-am propus.

— Aşa devreme? Nu-i nici măcar amiază, a replicat. *Ach bazorla*[15]: doar nu vrei să pierzi ieşirea de la liturghie!

A luat-o înaintea mea, făcându-mi loc printre mese şi scaune. Numai că după câţiva paşi, m-am oprit brusc. Totul mă deranja, totul mă rănea.

—Ei? a făcut Nino care se aşezase deja.

— Trebuie să plec, scuză-mă, am bolborosit, ridicând o mină în semn de salut.

—Aşteaptă-mă!

Strigătul său şi manevra îndelungată pe care a trebuit s-o facă spre a plăti (chelnerul Giovanni nu avea să-

---

15 Ei, comedie (dialect ferrarez).

i dea rest la o bancnotă de cincizeci: bombănind şi târşindu-şi picioarele, bătrânul a fost nevoit să se ducă s-o schimbe la farmacia Barilari, de alături) au atras complet atenţia celor de faţă asupra lui Nino şi a mea. M-am simţit cercetat cu insistenţă de mulţi ochi. Până şi la cele două măsuţe apropiate, rezervate în permanenţă fasciştilor de priţnă oră, şi ocupate în ziua aceea, pe lângă triumviratul obişnuit Aretusi-Sturia-Bellistracci, de către secretarul federal Bolognesi şi de Gino Cariani, secretarul G.U.F. conversaţia s-a oprit brusc. După ce se răsucise aruncându-mi o privire piezişă, Cariani, slugarnic ca de obicei, s-a aplecat să-i şoptească la ureche ceva lui Aretusi. L-am văzut pe Sciagura făcând o strâmbătură şi aprobând grav din cap.

Aşteptând ca Nino să primească restul, m-am îndepărtat câţiva paşi. Ziua era foarte frumoasă, iar bulevardul Roma părea mai vesel şi mai însufleţit ca oricând. În virtutea inerţiei priveam de sub portic spre centrul străzii, unde zeci de biciclete, conduse în cea mai mare parte de liceeni, cu lacurile şi alămurile strălucind în soare, desenau arabescuri prin mulţimea de duminică. Un băiat blond de doisprezece sau treisprezece ani, încă în pantaloni scurţi, a trecut în viteză pe o Maino cenuşie de curse. A ridicat un braţ strigându-mi: „Hei!” Am tresărit. M-am întors să văd cine era, dar dăduse deja colţul pe Giovecca şi dispăruse.

În sfârşit, Nino m-a ajuns din urmă.

— Scuză-mă, mi-a spus gâfâind, dar cu melcul ăla de Giovanni, trebuie să ai răbdare.

Am pornit-o în direcţia Domului, mergând pe trotuar unul lângă altul.

Ca şi în ceilalţi ani fuseseră în vilegiatură la Moena, în Val di Fassa – spunea între timp Nino, povestindu-mi despre el şi familia lui –, Pajişti, livezi, vaci, tălăngi: totul era ca de obicei, aşa încât i se păruse inutil, deşi acum se căia, să-mi trimită nelipsita vedere. În fine, la început fusese o plictiseală teribilă. Noroc că în august le venise în vizită, pentru vreo circisprezece zile, unchiul Mauro, fostul

deputat socialist, care chiar din clipa sosirii, cu firea lui extrem de exuberantă pusese pe foc toate rubedeniile. Nu sta o clipă locului. Un ochi de vultur privind mereu spre creste. Cine să-l oprească dacă nu l-ar fi însoţit el? Era în stare să bată toţi Dolomiţii singur singurel.

— Pot să-ţi garantez că bătrânul tovarăş e încă în formă, a urmat, făcându-mi complice cu ochiul. Ce temperament! Era o plăcere să-l vezi cum se căţăra pe munţi cântând *Bandiera rossa* cât îl ţinea gura. Ne-am făgăduit să rămânem prieteni. M-a asigurat că după examenul de diplomă, mă ia ca stagiar la biroul lui de avocatură.

Ajunsese în faţa intrării principale a Arhiepiscopiei.

—Să trecem pe aici, a propus Nino.

A intrat primul pe coridorul întunecat şi răcoros. În fund, grădina interioară, în plin soare, strălucea nemişcată. Zgomotul de pe bulevardul Roma rămăsese departe: un zumzet slab, confuz, în care abia se distingeau claxoanele bicicletelor.

Nino s-a oprit.

—Apropo, m-a întrebat, ai aflat despre Deliliers?

M-a încercat o stranie senzaţie de vină.

— Mda… m-am bâlbâit fără rost. L-am văzut luna trecută la Riccione. Cum eram în grupuri diferite, nu cred să fi vorbit cu el pe plajă decât de vreo două ori…

— A nu, nu-i vorba de asta! m-a întrerupt Nino. Vestea că se afla la Riccione în voiaj de nuntă cu mizerabilul de Fadigaţi pe post de navă-şcoală a sosit cu iuţeala fulgerului şi la Moena. Nu, nu cu asta voiam să văd dacă eşti la curent.

S-a apucat să-mi povestească faptul că primise acum o săptămână o scrisoare de la Deliliers tocmai de la Paris. Păcat că n-o avea la el. Spera totuşi să mi-o arate; merita. Un document de o asemenea „neruşinare”, despre care nici măcar nu putea spune, dacă era mai curând dezgustător sau comic, încă nu-i căzuse în mână.

—Ce porcărie! a exclamat.

A început apoi să-mi prezinte pe larg şi emfatic

scrisoarea: tonul şi insultele cu care eram gratificaţi din belşug noi toţi, inclusiv eu, foştii tovarăşi de drum între Ferrara şi Bologna. De fapt nătărăul – preciză râzând – nu atât ne insulta cât încerca să-şi bată joc de noi. Ne numea feciori de bani gata, provinciali, burghezi prăpădiţi!

— Ţi-aminteşti ce proiecte avea? a divagat el. O dată şi o dată avea să dea o lovitură, nu se prea ştie care, dat fiind că singură ocupaţie urma să fie boxul. Ca să vezi! În loc de asta, probabil că s-a lipit iar de vreun poponar plin de bani, eventual unul de talie internaţională. Şi, bineînţeles, ca să rămână acolo cât mai mult timp, ca să-l aducă la sapă de lemn. Nici pomeneală de box!

A trecut apoi la Franţa care, a spus, el, dacă nu s-ar fi aflat într-o totală degringoladă (aprecierile fascismului despre situaţia din Franţa erau, din păcate imbatabile, era perfect de acord cu ele), ar fi trebuit să interzică prin măsuri ferme intrarea în ţară a unor aventurieri de soiul acela.

— Cât despre noi, în Italia, a încheiat devenind dintr-odată aproape grav, ştii ce-ar trebui să facem cu asemenea oameni? Să profităm de puterile depline acordate executivului, să-i punem la zid, şi la revedere. Italienii formează şi ei o societate, nu?...

Terminase.

— Admirabil, am rostit calm. Presupun că şi mie o să-mi spui evreu împuţit.

A ezitat să răspundă. În penumbra coridorului, l-am văzut roşind.

— Să mergem, a făcut, luându-mă iar de braţ. S-o fi terminat liturghia.

Şi m-a târât oarecum cu forţa spre ieşirea secundară a Arhiepiscopiei: cea care dă în colţul străzii Gorgadello, drept în piaţa Catedralei.

XIV

Slujba de prânz aproape se sfârşise. Ca de obicei, un mic grup de copii, tineri, şi alţi pierde-vară zăboveau înaintea bisericii.

Îi priveam. Până acum câteva luni nu pierdusem

niciodată ieşirea de la slujbă, la douăsprezece şi jumătate, de la San Carlo sau de la Dom şi, reflectam, de fapt n-aveam s-o pierd nici astăzi. Dar mi-era de ajuns? Astăzi era altfel. Nu mă mai aflam acolo, amestecat cu ceilalţi, în mijlocul tuturor celor ce aşteptau, ca de obicei, zeflemitori şi nerăbdători totodată. Sprijinit de portalul Palatului Arhiepiscopal, izolat într-un colţ al pieţei (prezenţa lui Nino Bottecchiari alături de mine făcea să-mi crească amărăciunea), mă simţeam dat la o parte, iremediabil un intrus.

În clipa aceea a răsunat vocea răguşită a unui vânzător de ziare.

Era Cenzo, un debil mintal, greu de definit ca vârstă, aproape şchiop, veşnic bătând trotuarele cu un pachet gros de jurnale sub braţ, tratat de obicei de toţi concetăţenii, şi câteodată şi de mine, cu palme binevoitoare pe spate, insulte afectuoase, cereri ironice de previziune privind soarta iminentă a echipei de fotbal S.P.A.L., etc.

Târându-şi pe pavaj tălpile groase bătute cu ţinte ale pantofilor, Cenzo se îndrepta spre centrul pieţei, ţinând în mâna dreaptă ridicată un ziar deschis.

— Măsuri apropiate ale Marelui Consiliu împotriva *ovreilor!* zbiera indiferent, cu vocea lui cavernoasă.

Şi pe când Nino tăcea jenat, simţeam, cu o repulsie de nedescris cum se năştea în mine vechea ură atavică a evreului faţă de tot ce era creştin, catolic, într-un cuvânt *goi. Goi, goim*: ce ruşine, ce umilinţă, ce scârbă să mă exprim aşa! Şi totuşi iată că izbuteam, îmi spuneam: devenisem la fel cu orice evreu din Europa de răsărit, care nu trăise niciodată în afara ghetoului. Mă gândeam şi la ghetoul nostru din strada Mazzini, din strada Vignatagliata, din fundătura Torcicoda. Într-un viitor destul de apropiat, *goim* aveau să ne oblige din nou să forfotim pe ulicioarele strâmte şi întortocheate ale mizerabilului cartier medieval de unde, la urma urmelor, nu ieşeam decât de şaptezeci sau optzeci de ani. Îngrămădiţi unii în alţii în spatele grilajelor, ca nişte animale înfricoşate, n-

aveam să mai evadăm niciodată.

— Mă simţeam prost să-ţi vorbesc despre asta, a început Nino fără să mă privească, dar nu-ţi poţi închipui ce rău îmi pare de tot ce se-ntâmplă. N-are rost să-ţi ascund că şi unchiul Mauro e pesimist; pe de altă parte e normal, fiindcă el a dorit *dintotdeauna* ca lucrurile să meargă cât mai rău. Eu însă nu cred. În ciuda aparenţelor, nu cred că în privinţa voastră Italia o s-o apuce într-adevăr pe calea Germaniei. O să vezi că până la urmă n-o să fie decât un balon de săpun.

Ar fi trebuit să-i fiu recunoscător că atinsese acest subiect. În fond, ce altceva ar fi putut să spună? Dar nu. În timp ce vorbea, am reuşit cu greu să-mi ascund neplăcerea produsă de vorbele lui şi mai ales de ton, tonul dezamăgit al vocii. „N-o să fie decât un balon de săpun". Se putea oare să fii mai nepriceput, mai insensibil, mai obtuz, mai *goim* de atât?

L-am întrebat de ce, spre deosebire de unchiul său, el era optimist.

— Oh, noi italienii suntem mult prea înclinaţi spre comedie, a replicat, fără să arate că-mi sesizase ironia. Îi puteam imita pe nemţi în toate, chiar şi în pasul gâştei, dar nu şi în ce priveşte sentimentul tragic al vieţii. Suntem prea bătrâni, prea sceptici şi uzaţi.

De abia în acest moment tăcerea mea l-a făcut probabil să-şi dea seama de lipsa de oportunitate, de inevitabila ambiguitate a spuselor lui. Chipul său şi-a schimbat brusc expresia.

— Nu ţi se pare că totuşi e mai puţin rău? a exclamat cu o veselie forţată. Trăiască milenara noastră înţelepciune latină!

Era sigur, a continuat, că antisemitismul n-avea să ia niciodată la noi forme grave, „politice", şi să prindă rădăcini. Pentru a te convinge că în ţara noastră o separare netă a „elementului" ebraic de cel „aşa-zis arian" era practic irealizabilă, ajungea să te gândeşti pur şi simplu la Ferrara, un oraş cu un profil social tipic. La Ferrara, „israeliţii" aparţineau toţi, sau aproape toţi,

burgheziei urbane, erau nervul ei, coloana ei vertebrală. Chiar faptul că majoritatea lor fuseseră fascişti şi destul de mulţi, după cum bine ştiam, încă din primul ceas, demonstra perfecta lor solidaritate şi fuziune cu mediul. Se putea imagina cineva mai israelit şi totodată mai ferrarez ca avocatul Geremia Tabet, şi nu era decât primul nume care-i venise pe buze, care făcea parte din cercul restrâns de persoane (împreună cu Carlo Aretusi, Vezio Sturia, Osvaldo Bellistracci, consulul Bolognesi şi încă doi sau trei) care fundaseră în ’19 prima secţie locală a Fasciilor de Luptă? Şi cine era cel mai „al nostru” ca bătrânul doctor Corcos, Elia Corcos, celebrul clinician, a cărui efigie ar fi putut fi chiar magnific încorporată în relief în stema municipală? Sau tatăl meu? Sau avocatul Lattes, tatăl lui Bruno? Nu, nici pomeneală: dacă răsfoiai cartea de telefon, unde numele israeliţilor apăreau însoţite inevitabil de titluri academice sau profesionale, doctori, avocaţi, ingineri, proprietari de întreprinderi comerciale mari sau mici, şi aşa mai – departe, oricine-şi putea da seama de imposibilitatea de a aplica la Ferrara o politică rasială cu cât de cât şanse de reuşită. O asemenea politică ar fi putut „prinde” numai în cazul când familiile gen Finzi-Contini, cu plăcerea lor bizară, cu totul specială de a sta izolaţi în casa mare şi aristocratică (până şi el, deşi îl cunoştea destul de bine pe Alberto Finzi-Contini, nu reuşise să fie invitat să joace tenis la ei acasă, pe splendidul lor teren de tenis particular!) ar fi fost mai numeroase. Dar în Ferrara, Finzi-Contini constituiau o excepţie. Şi, în fond, nu jucau oare şi ei un „rol istoric” de neînlocuit, deoarece, intrând în posesia palatului de pe bulevardul Ercole I şi a pământurilor, şi poate tot de aici preluând şi obiceiul de a trăi izolaţi, se substituiseră astfel cine ştie cărei străvechi familii din aristocraţia ferrareză, stinsă acum?

Pe lângă toate acestea, a mai spus şi altele de care nu-mi amintesc. Nici măcar nu-l priveam, în timp ce vorbea. Deasupra pieţei, cerul era plin de lumină. Eram obligat să-nchid pe jumătate ochii ca să pot urmări zborul porumbeilor care-l străbăteau din când în când.

Mi-a atins deodată mâna.

— Aş avea nevoie de un sfat, mi-a spus. De un sfat prietenesc.

—Te rog.

—îmi garantezi că ai să fii foarte sincer?

—Desigur.

Trebuia să-mi comunice, a început, coborând glasul, că acum două zile fusese oprit de „reptila” de Gino Cariani, care, fără prea multe preambuluri, îi propusese să primească funcţia de însărcinat cu problemele culturale. Pe moment, nici nu acceptase nici nu refuzase. Ceruse numai puţin timp de gândire. Acum însă trebuia să ia o hotărâre. Azi-dimineaţă la cafenea, cu puţin înainte de sosirea mea, Cariani revenise asupra subiectului.

—Ce să fac? a întrebat după o pauză.

A strâns din buze, perplex. Şi a reînceput să vorbei jea.

— Aparţin unui *clan* familial cu tradiţiile pe care le ştii, a spus. Şi totuşi fii sigur că atunci când tata o să afle că nu am acceptat propunerea lui Cariani, o să se ia cu mâinile de păr, asta o să facă. Şi crezi că unchiul Mauro o să se poarte altfel? O să fie destul ca tata să-i ceară să mă cheme şi el o să fie gata să-i facă pe plac, fie şi numai ca să scape de orice acuzaţie de prozelitism. Parcă-i văd faţa în clipa când mă invită plin de bunăvoinţă să revin asupra hotărârii. Îi aud şi cuvintele. Mă sfătuieşte să nu mă port ca un copil, să reflectez pentru că în viaţă…

A râs dezgustat.

— Uite, a adăugat, am atât de puţină stimă pentru firea omenească, şi îndeosebi pentru caracterul nostru, al italienilor, că nu sunt în stare să garantez nici măcar pentru mine. Trăim într-o ţară, scumpul meu, unde din tot ce a fost roman, roman în sens antic, n-a mai rămas decât salutul cu braţul ridicat. De aceea mă întreb şi eu: *a quoi bon*? în fond, dacă aş refuza…

—Ai face foarte rău, l-am întrerupt liniştit.

M-a cercetat cu o umbră de neîncredere în ochi.

—Vorbeşti serios?

— Cum să nu. Nu văd de ce n-ai aspira să faci carieră în partid sau prin partid. Dacă aş fi în locul tău… vreau să spun dacă aş fi studiat dreptul ca tine… n-aş ezita o clipă.

Avusesem grijă să nu las să transpară nimic din ce era înăuntrul meu. Expresia feţei lui Nino s-a luminat. A aprins o ţigară. Fusese în mod vizibil impresionat de obiectivitatea şi dezinteresul meu.

Îmi mulţumea pentru sfat, a spus, trimiţând în aer primul rotocol gros de fum. Însă avea să mai lase să treacă câteva zile până să-i dea curs. Voia să vadă limpede în jurul său şi în sine însuşi. Fără îndoială că fascismul era în criză. Dar era vorba de o criză *în interiorul* sistemului sau *a sistemului* însuşi? Trebuia să încerce să schimbe lucrurile *dinlăuntru,* sau nu…?

A terminat făcând un gest vag din mână.

Oricum, în zilele următoare, a reluat, avea să mă caute acasă. Eu eram un literat… un poet… şi a zâmbit încercând să mai adopte o dată tonul de politician, afectuos şi protector, pe care-l folosea adesea faţă de mine. Ţinea foarte mult să mai examineze încă o dată problema împreună cu mine. Trebuia să ne telefonăm, să ne vedem, să păstrăm legătura cu orice preţ… În fine, să reacţionăm!

A răsuflat din greu.

— Apropo, a întrebat pe neaşteptate încreţindu-şi fruntea. Când ai primul examen la Bologna? Uf, fir-ar să fie, trebuie să ne reînnoim abonamentul pe tren…

XV

L-am revăzut pe Fadigaţi.

Într-o noapte, pe stradă: o noapte de noiembrie, umedă şi ceţoasă, cam pe la jumătatea lunii. Ieşeam din bordelul de pe strada Bomporto cu hainele impregnate de mirosul specific, şi zăboveam în faţa uşii, fără să mă hotărăsc să mă întorc acasă, dornic să mă duc pe bastioane să respir o gură de aer curat.

În jur era o linişte deplină. De la spatele meu, dinăuntrul bordelului auzeam conversaţia lâncedă a trei voci, două bărbăteşti şi una femeiască. Discutau despre fotbal. Cei doi bărbaţi deplângeau faptul că *S.P.A.L.* care

după primul război fusese o echipă grozavă, una din cele mai puternice din Italia de Nord (în ’23 fusese cât pe ce să câştige campionatul primei divizii: ca să-l câştige nu i-ar fi trebuit decât un scor egal în ultima partidă, acasă la *Pro Vercelli...),* acum ajunsese în divizia C şi în fiecare an era obligată să lupte din greu ca să se menţină, în ea. Ah, timpurile când jucau mijlocaşul Condorelli, cei doi Banfi, Beppe şi Ilario, marele Băuşi, ce ani fuseseră aceia! Femeia intervenea rar. Spunea de pildă: „Lăsaţi-o baltă, că vouă ferrarezilor vă place prea mult să faceţi dragoste”. Sau: „Pe voi cei din Ferrara vă omoară nu atât jocul, cât microbismul!” Cei doi o lăsau să vorbească şi apoi o luau de la capăt cu acelaşi subiect. Trebuiau să fie nişte clienţi în vârstă, în jur de patruzeci şi cinci, cincizeci, microbişti înrăiţi. Bineînţeles, prostituata nu era din Ferrara. Era probabil veneţiană, de prin Friuli.

Încet, împiedicându-se de pietrele ascuţite ale caldarâmului, se apropia un pas greoi.

— Pot să ştiu şi eu ce vrei? Ţi-e foame, nu?

Era Fadigaţi. Încă mai înainte de a-l zări prin ceaţa extrem de deasă, îl recunoscusem după voce.

— Proasto, urâcioaso ce eşti! Doar ştii că n-am nimic să-ţi dau!

Cu cine vorbea? Şi de unde luase tonul acela plângăcios, plin de o duioşie afectată?

În sfârşit, a apărut. Silueta lui masivă s-a profilat în mijlocul pâclei, aureolată de lumina galbenă a singurului felinar de pe stradă. Înainta încet, aplecat puţin într-o parte şi discutând întruna: mi-am dat seama că vorbea cu un câine.

S-a oprit la o depărtare de câţiva metri.

—Ei bine, vrei să mă laşi în pace sau nu?

Privea animalul în ochi, ridicând arătătorul în semn de ameninţare. Şi animalul, o căţea corcită de mărime mijlocie, albă cu pete maronii, întorcea spre el, de jos în sus, o privire umedă, neliniştită, dând din coadă disperată. Se târa pe pietre spre pantofii doctorului. Peste o clipă s-ar fi răsturnat pe spate, cu burta şi labele în aer, lăsându-se

complet la discreţia lui.

—Bună seara.

Şi-a luat ochii de la câine şi m-a privit.

—Ce mai faceţi? a spus recunoscându-mă. Bine?

Am dat mâna. Stăm unul în faţa celuilalt în faţa uşii ghintuite a bordelului. Doamne, ce mult îmbătrânise! Obrajii căzuţi, acoperiţi de o barbă cenuşie, ţepoasă îl făceau să pară de şaizeci de ani. Pleoapele înroşite şi urduroase arătau că era obosit, că dormea puţin. Totuşi, privirea din spatele lentilelor era încă vioaie, atentă…

— Ştiţi c-aţi slăbit? spunea. Dar vă stă bine, vă face mai bărbat. Uneori, în viaţă, ajung câteva luni. Uneori contează mai mult câteva luni decât ani întregi.

Uşiţa ghintuită s-a deschis şi au ieşit patru sau cinci tineri: ţipi de la mahala, dacă nu cumva chiar de la ţară. S-au oprit în cerc să-şi aprindă ţigările. Unul s-a apropiat de peretele de lângă uşă şi a început să urineze. Toţi, inclusiv, ultimul, ne cercetau cu insistenţă.

Trecând pe sub picioarele depărtate ale tânărului oprit în faţa zidului, un pârâiaş mic, şerpuitor, înainta coborând rapid spre mijlocul străduţei. Căţeaua a fost atrasă de el. S-a apropiat cu precauţie să-l miroase.

— Ar fi mai bine să plecăm, a şoptit Fadigaţi cu un uşor tremur în glas.

Ne-am îndepărtat în tăcere, în timp ce în urma noastră străduţa răsuna de râsete şi urlete obscene. O clipă m-am temut ca banda să nu vină după noi. Dar, din fericire, iată strada Ripagrande, unde ceaţa părea şi mai deasă. A fost: destul să traversăm strada şi să urcăm pe trotuarul opus, ca să fiu sigur că ne pierduseră urma.

Mergeam alături, cu pas lent, spre Montagnone. Bătuse de câtva timp miezul nopţii şi nu mai întâlneai ţipenie pe străzi. Doar şiruri şi iar şiruri de obloane închise şi oarbe, porţi ferecate şi, din loc în loc, luminile aproape subacvatice ale felinarelor.

Se făcuse atât de târziu, încât poate că nu mai rămăsesem decât noi doi, Fadigaţi şi cu mine, plimbându-ne la ceasul acela prin oraş, îmi vorbea descurajat, pe un

ton scăzut. Îmi povestea despre nenorocirile lui. îl dăduseră afară de la spital, sub un pretext oarecare. Iar în cabinetul din strada Gorgadello erau după-amiezi întregi când nu se prezenta nici măcar un pacient. De „acord că n-avea pe nimeni pe lume la care să se gândească… de care să aibă grijă…; din punct de vedere financiar nu întrevedea greutăţi imediate… Dar era posibil să reziste la nesfârşit trăind aşa, într-o singurătate totală, înconjurat de o ostilitate generală? în orice caz, avea să vină în curând momentul când va trebui s-o concedieze pe infirmieră, să caute un cabinet mai mic, să înceapă să-şi vândă tablourile. Deci era mai bine să plece imediat, să încerce să se mute în altă parte.

—De ce n-o faceţi?

— Aşa e cum spuneţi, a suspinat. Dar la vârsta mea… Şi, pe urmă, chiar dacă aş avea curajul şi puterea să mă hotărăsc la un asemenea pas, credeţi că ar sluji la ceva?

Ajunşi aproape de Montagnone, am auzit în spatele nostru un tropăit uşor. Ne-am întors. Era căţeluşa corcită, care ne ajungea din urmă gâfâind. S-a oprit fericită că ne regăsise după miros în marea de ceaţă. Şi lăsându-şi în jos urechile lungi şi gingaşe, chelălăind şi dând bucuroasă din coadă, îşi reluase, în cinstea lui Fadigaţi, pateticele dovezi de devotament.

—Ea dumneavoastră? am întrebat.

— Da' de unde?! Am găsit-o astă seară pe lângă Apeduct. Am mângâiat-o o dată, dar, la naiba, prea m-a luat în serios! De atunci n-am mai reuşit să scap de ea.

Am observat că avea mamelele mari, atârnând, umflate de lapte.

—Are pui, vedeţi?

—Aşa-i! a exclamat Fadigaţi. E adevărat.

Şi apoi adresându-se căţelei:

— Haimanao! Unde ţi-ai lăsat puii? Nu ţi-e ruşine să baţi străzile la ora asta? Mamă denaturată!

Căţeaua se lipi iar cu burta de pământ la câţiva centimetri de picioarele lui Fadigaţi. „Bate-mă, omoară-mă chiar, dacă vrei!”, parcă voia să spună… E drept şi, pe

deasupra, îmi şi place!”

Doctorul se aplecă s-o mângâie pe cap. Cuprins de un acces de pasiune autentică, animalul nu mai contenea să-i lingă mâna. Ba chiar a încercat să ajungă până la faţa lui, dându-i pe furiş o sărutare fulgerătoare.

—Cuminte, fii cuminte… repeta întruna Fadigaţi.

Când urmaţi, când precedaţi de căţea, ne-am reluat în sfârşit plimbarea. Ne apropiam deja de casa mea. Dacă ne-o lua înainte, căţeaua se oprea la fiecare răscruce, parcă temându-se să nu ne piardă iar.

— Uitaţi-vă la ea, îmi spunea între timp Fadigaţi arătându-mi-o. Poate că aşa ar trebui să fim, să ştim să ne acceptăm propria natură. Dar cum s-o faci? E posibil să plăteşti un asemenea preţ? În om e mult dintr-un animal, dar poate oare omul să cedeze? Să admită că e numai şi numai animal?

Am izbucnit într-un hohot de râs.

— O nu, am spus. Ar fi ca şi cum ai spune: poate un italian, un cetăţean italian să admită că este numai şi numai un evreu?

M-a privit umilit.

— înţeleg ce vreţi să spuneţi, a zis el. Credeţi-mă că în zilele acestea m-am gândit mult la dumneavoastră şi la familia dumneavoastră. Permiteţi-mi totuşi să vă spun că dacă aş fi în locul dumneavoastră…

— Ce-ar trebui să fac? l-am întrerupt vehement. Să accept să fiu ce sunt? Sau mai bine să mă adaptez, să fiu ce vor alţii să fiu?

— Nu ştiu de ce n-ar trebui, a replicat blând. Dragă prietene, dacă a fi ceea ce sunteţi vă face mult mai uman (altfel nu v-aţi găsi aici, în tovărăşia mea!) de ce refuzaţi, de ce vă revoltaţi? Cazul meu e diferit, exact opus celui al dumneavoastră. După tot ce s-a petrecut vara trecută, nu mai reuşesc să mă suport. Nu mai pot şi nici nu trebuie. Mă credeţi că uneori nu mai sunt în stare să mă rad în faţa oglinzii? De-aş putea măcar să mă îmbrac altfel! Dar m-aţi putea imagina fără pălăria aceasta?… fără pardesiul acesta… fără ochelarii de om bine situat? Pe de altă parte,

după ce m-am pus la punct, mă simt atât de ridicol, de grotesc, de absurd! Ei bine, nu, *înde redire negant*[16], e cazul s-o spun. Mă auziţi, pentru mine nu mai e nimic de făcut!

Am tăcut. Mă gândeam la Deliliers şi la Fadigaţi: unul călăul, celălalt victima. De obicei victima ierta, era îngăduitoare cu călăul. Dar eu nu, Fadigaţi îşi făcea iluzii în privinţa mea. Nu-i puteam răspunde urii decât cu ură.

Cum am ajuns înaintea uşii de la intrarea în casă, am scos cheia din buzunar şi am deschis. Căţeaua îşi vârî capul în deschizătură, ca şi cum ar fi vrut să intre.

—Pleacă! am strigat. Pleacă de aici!

Animalul a schelălăit de spaimă, refugiindu-se imediat lângă picioarele prietenului său.

—Noapte bună, am spus. E târziu, trebuie să urc.

A răspuns strângerii mele de mână cu multă căldură.

— Noapte bună... Multă sănătate... Toate urările de bine familiei, a repetat de mai multe ori.

Am trecut pragul. Şi întrucât el. zâmbind mereu şi ţinând braţul ridicat în semn de salut, nu se hotăra să plece (căţeaua aşezată pe trotuar mă privea şi ea de jos în sus cu un aer întrebător), am început să închid încet uşa.

— Mde, a făcut zâmbind vag, misterios. Om trăi şi om vedea.

XVI

M-a sunat peste două zile, exact la ora prânzului. Tocmai ne aşezasem la masă. A răspuns mama, care încă nu se aşezase.

A scos aproape imediat capul prin uşa întredeschişă odăiţei în care era telefonul şi m-a căutat cu privirea.

—E pentru tine, a zis.

—Cine e?

A venit spre mine, ridicând din umeri.

—Un domn... N-am reuşit să-i înţeleg numele.

Distrată, veşnic visătoare şi nepractică, mama nu fusese niciodată deosebit de pricepută în rezolvarea expeditivă a unor asemenea chestiuni; iar de când ne

---

16 Refuză să se reîntoarcă acolo (lat.).

întorsesem de la mare, era mai puţin ca oricând.

— Puteai să-ntrebi, am spus iritat. Nu era mare lucru!

M-am ridicat bufnind. Dar o tainică bătaie a inimii mă avertizase deja despre cine era vorba.

M-am închis înăuntru.

—Cine-i acolo?

— Alo… Sunt eu, Fadigaţi, a spus. Îmi pare rău că v-am deranjat. Eraţi deja la masă?

Am rămas surprins de vocea lui. În receptor răsuna mai acută. Şi accentul veneţian devenea mai pregnant.

—Nu, nu… Aşteptaţi numai o clipă.

Am deschis uşa, am scos capul, şi străduindu-mă să-i zâmbesc mamei, fără să-i dezvălui cine era la aparat, i-am făcut semn să-mi acopere cu ceva farfuria adâncă. Fanny s-a grăbit să-i atragă atenţia. Uimit şi devenit imediat gelos, tata m-a fixat cu privirea. Şi-a înălţat bărbia de parcă ar fi vrut să întrebe: „Ce se petrece?; < Dar eu mă închisesem din nou în odăiţa unde era telefonul.

—Spuneţi.

— A, nimic special, a râs uşor încurcat doctorul, de la celălalt capăt al firului. Mi-aţi spus să vă telefonez, şi atunci… V-am deranjat, nu-i aşa, fiţi sincer!

— Nu, deloc, am protestat. Mi-a făcut plăcere. Vreţi să ne vedem?

Am avut o uşoară ezitare (care, evident, nu i-a scăpat), apoi am adăugat:

— Auziţi, de ce nu veniţi pe la noi? Cred că tata ar fi foarte mulţumit să vă vadă. Vreţi?

— Nu, mulţumesc… Sunteţi foarte amabil… Nu… poate mai târziu, cu multă plăcere… numai să… Vorbesc serios, cu multă plăcere!

Nu ştiam ce să mai spun. După o pauză destul de lungă în care nu ajunsese până la mine, prin receptor, decât respiraţia lui grea de cardiac, a început să vorbească din nou.

—Apropo, ştiţi că m-a însoţit până acasă câinele?

Pe moment n-am înţeles.

—Ce câine?

— Căţeaua de alaltăieri seara… mama denaturată! a râs el.

—A, da… căţeaua corcită.

— Nu numai că m-a însoţit până acasă, a urmat, dar când am ajuns în strada Gorgadello, în faţa uşii de la intrare, n-a fost chip s-o gonesc, a vrut neapărat să urce. Îi era foame, săraca! Am cules de prin cămară un capăt de salam, nişte pâine uscată, nişte coji de brânză… Merita să vedeţi cu ce poftă nemaipomenită a hăpăit tot! Dar staţi că încă n-am terminat. Închipuiţi-vă că după aceea a trebuit s-o iau în cameră.

—Cum, chiar în pat?

— Ei, n-a lipsit mult… Ne-am aranjat aşa: eu pe pat şi ea pe jos, într-un colţ al camerei. Din când în când se trezea, se apuca să se vaiete cu voce stinsă şi se ducea să râcâie la uşă… Cuţu, fii cuminte!” strigam la ea din întuneric. Un timp, cam un sfert sau jumătate de oră sta liniştită şi cuminte. Apoi o lua de la capăt. Ce să vă mai spun a fost o noapte de coşmar.

—Dacă voia să plece, de ce n-aţi lăsat-o?

— Aşa-i când ţi-e lene. Mă plictisea ideea să mă scol, s-o duc până jos… ştiţi cum se-ntâmplă. Dar cum s-a luminat, m-am grăbit să-i fac pe plac. M-am îmbrăcat şi am condus-o afară. Da… de data asta am însoţit-o eu. Îmi trecuse prin minte că nu mai ştia să găsească drumul spre casă.

— Dacă nu mă-nşel, o întâlniseţi prin părţile Apeductului.

— Exact. Staţi s-auziţi. Chiar la capătul străzii Garibaldi, la colţul dintre strada Garibaldi şi Esplanadă, la un moment dat aud strigând: „Vampa ” Era un ucenic de brutărie, un băiat brunet, pe bicicletă. Căţeaua sare imediat pe el şi nu vă mai spun ce pupături şi îmbrăţişări. În sfârşit, mare bucurie! Pe urmă au plecat, el pe bicicletă şi ea după el.

—Vedeţi cum sunt femeile? am glumit.

— Mda, cam aşa ceva! a oftat. Era deja departe, gata s-o apuce pe strada Piangipane când, mă credeţi? s-a întors să mă privească de parcă voia să-mi spună: Bătrâne domn,

scuză-mă că te părăsesc, dar trebuie neapărat să plec cu băiatul ăsta, ce să-i faci!

A râs singur, fără amărăciune.

— În schimb, n-o să ghiciţi niciodată, a adăugat, din ce cauză voia să plece noaptea.

— Să nu-mi spuneţi c-o ţinea trează gândul căţeilor.

— Ba aţi ghicit, chiar gândul la puii ei! Vreţi o dovadă? Am găsit mai târziu în cameră, exact în colţul unde-o pusesem să stea, o baltă mare de lapte. În cursul nopţii îi venise aşa numita febră a laptelui, de aceea nu reuşea să se liniştească şi se văita întruna. Numai ea ştie, săraca, prin ce chinuri o fi trecut.

A continuat să vorbească: despre căţea, despre animale în general şi despre sentimentele lor care sunt as.: mânătoare cu cele ale oamenilor, a spus, chiar dacă „peire" sunt mai simple, mai supuse poruncilor legii naturale. Cât despre mine, stăm ca pe ghimpi. Îngrijorat că mama şi tata, precis numai urechi, înţeleseseră cu cine discut, mă limitam să răspund monosilabic. Mai speram ca în felul acesta să-l determin s-o scurteze. Dar nimic. Parcă nu reuşea să se dezlipească de aparat.

Era joi. Ne-am înţeles să ne vedem în sâmbăta următoare. Urma să-mi telefoneze el imediat după masa de prânz. Dacă era frumos, luam tramvaiul şi mergeam la Pontelagoscuro să privim Padul. După ultimele ploi, nivelul fluviului trebuia să se fi apropiat de cota de emergenţă. Ce spectacol trebuia să fie!

Apoi luându-şi, în sfârşit, rămas bun:

— Adio dragă prietene… şi numai bine, a repetat emoţionat, de mai multe ori. Mult noroc şi dumneavoastră şi celor dragi.

XVII

Toată sâmbăta şi toată duminica a plouat. Poate şi din cauza aceasta am uitat de promisiunea lui Fadigaţi. Nu mi-a telefonat şi nu i-am telefonat nici eu: dar, repet, nu dinadins, ci din pură uitare. Ploua fără oprire. Priveam pe fereastra camerei mele arborii din grădină. Ploaia torenţială părea că se-ndârjeşte mai cu seamă contra

plopului, celor doi ulmi şi castanului cărora le smulgea treptat ultimele frunze. Doar magnolia neagră din mijloc, neatinsă, se bucura vizibil de valurile de apă care se revărsau asupra ei şiroaie incredibile.

Duminică dimineaţa am repetat la latină cu Fanny. Începuse şcoala, dar se cam împiedica la sintaxă. Mi-a arătat o traducere arhiplină de greşeli. Nu pricepea ce-i spun şi m-am înfuriat.

— Eşti o cretină!

A izbucnit în lacrimi. Cum bronzul de la mare îi dispăruse, pielea feţei devenise iar palidă, aproape diafană, lăsând să transpară venele albăstrui de la tâmple. Părul lins îi cădea fără nicio graţie pe umerii firavi ce tresăltau.

Atunci am îmbrăţişat-o şi am sărutat-o.

— Pot să ştiu şi eu de ce plângi?

Şi Mm promis că după-masă o s-o duc la cinema.

Dar am plecat tot singur: Am intrat la *Excelsior.*

— La balcon? m-a întrebat casiera din înălţimea pupitrului ei, recunoscându-mă.

Era o femie de vârstă imprecisă, cu părul ondulat, brună, frumoasă, foarte pudrată şi machiată. Oare de câţi ani sta acolo, grotesc idol burghez, aruncând ocheade leneşe pe sub pleoapele grele? O văzusem dintotdeauna: încă de când eram copii şi mama ne trimitea la cinema cu servitoarea. De obicei mergeam miercuri după-amiază, fiindcă joi nu aveam şcoală; şi de fiecare dată urcam la balcon.

Mâna albă şi grasă, cu unghii lăcuite îmi oferea biletul, în gestul placid exista ceva foarte precis, aproape imperios.

— Nu, daţi-mi un loc în stal, am răspuns cu răceală, însă nevoit să-mi înfrâng un imprevizibil sentiment de ruşine. Şi în aceeaşi clipă mi-a revenit în minte Fadigaţi.

I-am întins biletul controloarei, am intrat în sală şi, în ciuda aglomeraţiei, am găsit imediat un loc.

O nelinişte ciudată mă obliga să-mi iau întruna privirea de la ecran. Din când în când mi se părea că-i

zăresc prin beznă şi fum pălăria, pardesiul, ochelarii lucind, şi aşteptam cu tot mai multă nerăbdare pauza. Apoi, venea lumina. Şi atunci, la lumină (după ce privisem în jur la şirurile de scaune unde cel mai des se profilau uniformele gri-verzi, sau în coridoarele laterale, lângă draperiile grele de la uşile de intrare, ba chiar şi sus, la balconul înţesat până la refuz de băieţandri întorşi de la meci, de doamne şi domnişoare cu pălării şi blănuri, de ofiţeri din armată sau din jandarmerie, de domni mai vârstnici sau mai puţin vârstnici, unii mai somnoroşi ca alţii) atunci, la lumină trebuia să recunosc că nu era el. Nu, nu era, îmi spusesem, încercând să mă liniştesc. Dar, în fond, de ce ar fi trebuit să fie? Doar la Ferrara mai existau încă trei cinematografe. Or el nu preferase întotdeauna să meargă la cinema seara, după cină?

Când am ieşit, pe la şapte şi jumătate, nu mai ploua. Pătura de nori sfâşiată în bucăţi lăsa să se întrezărească cerul înstelat. Un vânt cald şi năvalnic uscase la iuţeală trotuarele.

Am traversat Listone şi am apucat-o pe strada Bersaglieri del Po. Din colţul străzii Gorgadello am privit lateral spre cele cinci ferestre ale apartamentului său. Totul închis, totul în beznă. Am încercat atunci să telefonez de la telefonul public de la oficiul din apropiere, din strada Cairoli. Dar nimic, tăcere, niciun răspuns.

Peste puţin am încercat iarăşi de acasă, şi în dimineaţa următoare, luni, din nou de la oficiul telefonic: veşnic cu acelaşi rezultat.

— O fi plecat, mi-am spus în final, ieşind din cabină. O să mă caute el când se-ntoarce.

Coboram pe strada Savonarola, în liniştea însorită a ceasului unu după-amiază. De-a lungul trotuarelor, câteva persoane ici colo; pe ferestrele deschise ieşea muzica de radio şi mirosuri de bucătărie. În mers, înălţăm uneori ochii în sus, spre cerul albastru, limpede, pe care se desenau nete profilele cornişelor şi ale streşinilor. Umede încă de ploaie, acoperişurile din jurul pieţei bisericii San Girolamo păreau mai degrabă brune decât roşii, aproape

negre.

Chiar în faţa intrării maternităţii am dat peste Cenzo, vânzătorul de ziare.

— Cum merge *S.P.A.L.* anul ăsta? l-am întrebat oprindu-mă să cumpăr *Padano.* O băgăm în B?

Bănuind că poate-mi băteam joc de el, mi-a aruncat o privire piezişă. A îndoit jurnalul, mi l-a întins împreună cu restul. şi a plecat mai departe urlând titlurile cât îl ţinea gura.

— Înfrângere răsunătoare a echipei *Bologna* la Torino! *S.P.A.L.* iese neînvinsă de pe terenul de la Capriii!

Băgăm cheia în broasca uşii de la casă, şi încă-i mai auzeam vocea răsunând pe străzile pustii.

Sus am găsit-o pe mama foarte veselă. Fratele meu Ernesto telegrafiase de la Paris anunţând că se-ntoarce în Italia chiar în seara aceea. Avea să se oprească la Milano mâine, pentru o jumătate de zi. În orice caz, spera ca la cină să fie la Ferrara.

— Tata a aflat? am întrebat, uşor iritat de lacrimile ei de bucurie şi de faptul că nu mai contenea să tot citească hârtia galbenă a telegramei.

— Nu. A ieşit pe la zece. Trebuia să meargă mai întâi la Comunitate, apoi pe la bancă, iar telegrama a sosit pe la unsprezece şi jumătate. Vai, ce mulţumit o să fie! Azi-noapte nu reuşea să doarmă. Tot timpul zicea: Măcar să fie şi Ernesto acasă!

—M-a căutat cineva la telefon?

—Nu… sau mai precis da, aşteaptă…

Chipul i s-a contractat din pricina efortului de a-şi aminti, iar ochii îi priveau în dreapta şi-n stânga, de parcă ar fi putut citi pe pereţi sau pe pardoseală numele persoanei care telefonase.

—A, da… Nino Bottecchiari… zise în sfârşit.

—Nimeni altcineva?

— Cred că nu. Nino a insistat foarte mult să-i telefonezi… De ce nu-l mai cauţi şi tu câteodată? Pare să fie un prieten bun.

Ne-am aşezat la masă doar noi doi (Fanny nu era, o

invitase o colegă la prânz). Mama vorbea de Ernesto. Începea deja să fie îngrijorată. Avea să se înscrie la drept sau la medicină? Dar dacă avea să se apuce de inginerie? Oricum, engleza pe care acum trebuie s-o cunoască la perfecţie, avea să-i fie extrem de utilă: şi la studii şi în viaţă.

În ziua aceea tata a întârziat mai mult ca de obicei. Când a ajuns, eram deja la fructe.

— Veşti mari! a exclamat deschizând larg uşa sufrageriei.

A privit spre uşa bucătăriei ca să se convingă că bucătăreasa Elisa nu intră chiar în clipa aceea. Apoi holbându-şi surescitat ochii albaştri, s-a întins cât era de lung peste masă cu intenţia evidentă de a deşerta sacul.

N-a reuşit. Mama s-a grăbit să-i vâre telegrama deschisă sub nas.

— Avem şi noi veşti importante, a zis surâzând triumfătoare. Ei, ce zici de asta?

— Aa, e de la Ernesto, a făcut distrat tata. Când vine? în sfârşit s-a hotărât!

— Cum când vine! a strigat mama jignită. N-ai citit? Mâine seară, nu?

I-a smuls telegrama din mină. A început s-o împăturească cu grijă, îmbufnată.

— Parcă nici n-ar fi vorba de fiul tău! bombănea ea cu ochii în jos, în timp ce punea la loc telegrama în buzunarul şorţului.

Tata s-a întors să mă privească. Plin de furie, mă implora să-i fiu martor şi să-l ajut. Dar eu tăceam. Ceva mă împiedica să intervin, să potolesc mica lor dispută.

— Hai s-auzim, consimţi în sfârşit mama, cu aerul că-mi face o plăcere mai ales mie.

XVIII

Noutăţile pe care voia să ni le comunice tata erau următoarele:

În urmă cu o jumătate de oră, la Creditul Italian, i se-ntâmplase să-l întâlnească pe avocatul Geremia Tabet care, după cum ştiam foarte bine, nu numai că fusese

întotdeauna „înăuntrul celor mai secrete lucruri” ale Casei Fasciilor din Ferrara, dar era un fapt notoriu că se bucura şi de „prietenia” şi stima Excelenţei. Sale domnului Bocchini, şeful poliţiei.

În timp ce ieşeau împreună de la *Credit,* Tabet îl luase pe tata de braţ. Fusese de curând la Roma cu treburi, îi mărturisise el, ocazie cu care putuse să-şi „vâre un moment nasul” în palatul Viminale. Date fiind vremurile şi împrejurările se gândea că secretarul particular al Excelenţei Sale nici măcar n-o să-l anunţe. Dar n-a fost aşa. Prefectul doctor Corazza îl introdusese imediat în marea sală unde lucra „patronul”.

— Dragă domnule avocat! exclamase Bocchini zărindu-l intrând.

Se ridicase, venise în întâmpinarea lui până la jumătatea salonului; îi strânsese călduros mâna, îl invitase să ia loc într-un fotoliu. După care, fără prea multe ocolişuri, atacase problema temutelor legi rasiale.

— Păstraţi-vă mai departe admirabilul dumneavoastră calm, Tabet, aşa se exprimase, şi, vă rog, îndemnaţi-i la linişte şi încredere pe cât mai mulţi din coreligionari. *Sunt autorizat să v-o garantez* că în Italia nu va fi votată nicio legislaţie rasială.

E adevărat că ziarele continuau să-i vorbească db rău pe „israeliţi”, spusese mai departe Bocchini, dar îi vorbeau de rău numai din raţiuni superioare, din raţiuni de politică externă. Trebuiau să înţeleagă. În ultimele luni Ducele fusese împins către necesitatea „i-nex-o-ra-bilă” de a convinge democraţiile occidentale că Italia era legată indestructibil de Germania. Ce argument mai convingător decât un pic de antisemitism ar fi putut găsi? Să fim liniştiţi. Ajungea un simplu contraordin al Ducelui şi toţi lătrătorii autorizaţi, ca Interlendi şi Preziozi (şeful poliţiei arăta faţă de ei un dispreţ total), ar fi încetat imediat să mai latre.

— Să sperăm! a suspinat mama ridicând spre tavan ochii ei mari, căprui. Să sperăm că Mussolini o să se hotărască să dea mai repede contraordinul ăsta!

A intrat Elisa cu tava ovală plină cu spaghete, şi tata a tăcut. În momentul acesta mi-am dat scaunul la o parte. M-am sculat şi m-am apropiat de aparatul de radio. I-am dat drumul. L-am închis. În fine, m-am aşezat în micul fotoliu de răchită de alături.

Din ce cauză nu împărtăşeam speranţele alor mei? Ce nu-mi plăcea în entuziasmul lor? „Doamne Dumnezeule…", îmi spuneam în sinea mea, strângând din dinţi. Simt că tata, cum o să iasă Elisa din cameră, o să înceapă iar să vorbească.

Eram disperat, absolut disperat. Şi evident nu pentru că m-aş fi îndoit că şeful poliţiei minţise, ci fiindcă-l văzusem pe tata dintr-odată atât de fericit, sau mai exact atât de nerăbdător să devină iarăşi fericit. Deci lucrul acesta nu-l suportam? mă întrebam. Nu suportam ca el să fie mulţumit? Ca viitorul să-i zâmbească iar, *la fel ca mai înainte?*

Mi-am scos ziarul din buzunar şi după ce mi-am aruncat rapid privirea pe prima pagină, am trecut direct la cea sportivă. Degeaba. Tot efortul de a-mi concentra atenţia asupra cronicii meciului dintre *Juventus* şi *Bologna,* care se încheiase la Torino, aşa cum îl auzisem strigând pe

Cenzo, cu o „înfrângere răsunătoare" a echipei *Bologna,* era zadarnic, mintea îmi fugea mereu aiurea.

Mă gândeam că bucuria tatii era cea a unui elev dat afară pe nedrept şi care, chemat înapoi la ordinul învăţătorului, de pe coridorul pustiu unde fusese exilat câtva timp, se trezeşte deodată, împotriva aşteptărilor sale, reprimit în clasă printre colegii lui dragi: nu pur şi simplu iertat, ci recunoscut ca nevinovat şi reabilitat pe deplin. În fond, nu era oare firesc ca tata să se bucure precum copilaşul acela? Eu însă nu. Dimpotrivă, sentimentul solitudinii care mă însoţise în ultimele două luni devenea, tocmai acum, şi mai cumplit: total şi definitiv. Eu n-aveam să mă mai întorc niciodată din această stare de exilat. Niciodată.

Am ridicat capul. Elisa plecase, uşa de la bucătărie

era din nou bine închisă. Dar tata continua să tacă, sau aproape. Aplecat deasupra farfuriei, se mărginea să schimbe din când în când câte o frază fără importanţă cu mama care-i surâdea mulţumită. Razele lungi ale soarelui trecut deja de amiază sfâşiau penumbra din sufragerie. Veneau din salonaşul alăturat, inundat de lumină. După ce termina de mâncat, tata avea să se retragă acolo să doarmă întins pe divanul de piele. îl vedeam. Izolat, închis, apărat. Ca înăuntrul unei gogoşi roz, luminoase. Dormea acoperit cu jacheta, oferindu-şi chipul ingenuu luminii...

M-am întors la ziarul meu.

Şi deodată, la capătul paginii din stânga, opusă celei sportive, ochii mi-au căzut pe un titlu de mărime mijlocie.

Spunea:

CUNOSCUT SPECIALIST FERRAREZ ÎNECAT ÎN APELE PADULUI LÂNGĂ PONTELAGOSCURO

Cred că inima mi s-a oprit câteva secunde. Şi totuşi nu înţelesesem bine, încă nu-mi dădusem bine seama.

Am respirat adânc. Înţelegeam, de fapt înţelesesem chiar înainte de a începe să citesc jumătatea de coloană de sub titlu, care, bineînţeles că nu vorbea deloc de sinucidere, ci, în stilul vremii, de o nenorocire (în anii aceia nu-i era nimănui permis să-şi ia viaţa, nici măcar unui bătrân dezonorat şi fără nicio raţiune de a mai exista pe lume...).

Oricum, nu l-am citit până la capăt. Mi-am lăsat pleoapele în jos. Inima reîncepuse să bată regulat. Am aşteptat ca Elisa, care-şi făcuse apariţia pentru o clipă, să ne lase din nou singuri şi apoi am rostit rapid, dar calm:

— A murit doctorul Fadigaţi.

Cartea a III-a în româneşte de RODICA LOCUSTEANU

pentru Micol

Dacă stai s-o asculţi, inima are întotdeauna ceva de spus despre ce va să fie. Dar ce ştie inima? Abia câte ceva din ceea ce s-a şi întâmplat.

PROLOG

De mulţi ani doream să scriu despre familia Finzi-Contini – despre Micol şi despre Alberto, despre profesorul Ermanno şi despre doamna Olga – şi despre ceilalţi care locuiau sau frecventau, ca mine, casa din Ferrara, de pe bulevardul Ercole I d'Este, cu puţin înainte de izbucnirea ultimului război. Dar abia acum un an, într-o duminică de aprilie a lui 1957, am simţit îndemnul, impulsul de a o face cu adevărat.

Era una din obişnuitele excursii de la sfârşitul săptămânii. Imediat după prânz mă urcasem împreună cu un grup de prieteni în două automobile şi înaintam pe via Aurelia fără ţintă anume. La câţiva kilometri de Santa Marinella, atraşi de turnurile castelului medieval, apărute pe neaşteptate în stânga noastră, am cotit pe un drumeag de ţarşi peste câteva clipe rătăceam la întâmplare pe plaja tristă care se întindea la picioarele fortăreţei; de altfel, examinată de aproape, era mult mai puţin medievală decât ne promisese de departe, pe şoseaua naţională, când o văzusem profilându-se contra-luminii peste deşertul albastru, orbitor al Mării Tireniene. Luaţi pe sus de vânt, cu nisipul în ochi, fără ca măcar să putem vizita castelul pentru că ne lipsea un permis semnat de Administraţia nu ştiu cărui institut roman de credit, asurziţi de vuietul talazurilor, ne simţeam adânc nemulţumiţi şi iritaţi de ideea că am putut ieşi din Roma într-o zi care aici, pe ţărmul-mării, avea aproape asprimea iernii.

De aproape douăzeci de minute ne plimbam în sus şi-n jos urmărind linia plăjii. Din tot grupul, unica fiinţă veselă era o fetiţă de nouă ani, fiica tinerei perechi care îmi oferise un loc în automobilul său. Electrizată de vânt, de mare, de vârtejurile nebune de nisip, Giannina se lăsa în voia firii ei vesele şi expansive. Deşi mama încercase s-o oprească, îşi scosese pantofii şi ciorapii. Mergea în întâmpinarea valurilor care luau cu asalt ţărmul, lăsându-le să-i ude picioarele până deasupra genunchilor. Avea aerul că se distrează formidabil, şi când ne-am urcat din nou în maşină, am văzut trecând prin ochii ei negri,

strălucitori, peste obrăjorii proaspeţi şi înfierbântaţi, umbra unei sincere păreri de rău.

Am ieşit din nou pe via Aurelia şi după cinci minute am ajuns la răscrucea de la Cerveteri. Cum se stabilise că ne întoarcem la Roma, eram convins că o luăm drept înainte. În loc de asta, văd că maşina noastră încetineşte şi tatăl Gianninei scoate braţul afară pe geam. Semnala celeilalte maşini, aflate la circa treizeci de metri, că intenţionează să o ia la stânga. Se răzgândise.

Aşa că străbăteam acum strada îngustă, asfaltată, netedă care ducea la o mică aşezare cu case în mare parte de construcţie recentă, şi de acolo, şerpuind printre dealurile din apropierea coastei, spre vestita necropolă etruscă. Nu cerea nimeni nicio explicaţie. Tăceam şi eu.

După ce ieşea din sat, drumul urca uşor, şi maşina a fost obligată să încetinească. Treceam la câţiva metri distanţă de gorganele ce împânzesc toată partea aceea din Lazio, la nord de Roma, până la Tarquinia şi chiar mai departe, mai ales spre coline, formând astfel un imens cimitir aproape neîntrerupt. Iarba e aici mai verde, mai întunecată, mai deasă decât în podişul de jos, între via Aurelia şi Marea Tireniană, semn că sirocoul ce suflă necontenit dinspre mare ajunge aici după ce şi-a pierdut pe drum o bună parte din sare, şi că umiditatea munţilor învecinaţi începe să-şi exercite influenţa binefăcătoare asupra vegetaţiei.

—Unde mergem? întrebă Giannina.

Soţul şi soţia stăteau pe scaunele din faţă, cu fetiţa la mijloc. Tatăl îşi luă mâna de pe volan şi o puse pe cârlionţii bruni ai fiicei.

— Mergem să aruncăm o privire unor morminte de acum patru sau cinci mii de ani, răspunse el, cu tonul cuiva care începe o poveste, aşa că nu-l mai interesează, exagerarea cifrelor. Mormintele etrusce.

— Ce trist! suspină Giannina rezemându-şi capul pe speteaza scaunului.

— De ce e trist? Ai învăţat la şcoală cine au fost etruscii?

— În cartea de istorie, etruscii vin la început, lângă egipteni şi evrei. Dar după tine, tată, cine sunt mai vechi, etruscii sau evreii?

Tatăl izbucni în râs.

— întreabă-l pe domnul, spuse arătând cu degetul spre mine.

Giannina se întoarse. Cu gura ascunsă după speteaza scaunului, îmi aruncă o privire rapidă, severă, neîncrezătoare. Aşteptam să repete întrebarea. Dar nu; se răsuci la loc şi începu iar să privească drept în faţă.

Pe drumul care continua să urce uşor, mărginit de două şiruri de chiparoşi, veneau spre noi grupuri de ţărani, fete şi flăcăi. Era plimbarea de duminică. Fetele, ţinându-se de braţ, formau pe alocuri lanţuri care ajungeau să ocupe jumătate din drum. Întâlnindu-le, ne simţeam cercetaţi prin geam de ochii lor veseli, în care curiozitatea se împletea cu un fel de mândrie ciudată, cu un dispreţ abia disimulat.

— Tată, întrebă din nou Giannina, de ce mormintele vechi sunt mai puţin triste decât cele noi?

Un grup mai numeros decât celelalte, care ocupa aproape toată partea carosabilă şi cânta în cor fără nici cea mai mică intenţie de a ne face loc, aproape că obligase automobilul să se oprească. Cel întrebat băgă în viteza a doua.

— E simplu, răspunse. Cei care au murit de curând ne sunt mai apropiaţi şi din cauza asta ne sunt dragi. Etruscii însă, vezi tu, au murit de atâta timp – şi din nou spunea o poveste – încât e ca şi cum n-ar fi trăit de loc, ca şi cum ar fi fost *dintotdeauna* morţi.

O nouă pauză, ceva mai lungă. La sfârşitul ei (eram acum foarte aproape de piaţeta din faţa intrării cimitirului, plină de automobile şi autocare) fu rândul Gianninei să ne dea o lecţie.

— Acum când mi-ai spus toate astea, rosti ea cu glas dulce, mă gândesc că etruscii au trăit şi ei, şi îi iubesc şi pe ei ca pe toţi ceilalţi.

Îmi amintesc că vizitarea necropolei s-a făcut sub

semnul acestei fraze de o extraordinară gingăşie. Giannina ne făcuse să înţelegem. Într-un anume fel, tocmai ea, cea mai mică, ne conducea pe toţi.

Am pătruns în interiorul celui mai important mormânt, cel ce aparţinuse nobilei familii Matuta: o sală joasă, subterană, cu circa douăzeci de catafalcuri funerare aşezate în tot atâtea nişe săpate în pereţii de tuf, împodobită din plin cu o policromă decoraţie de stuc reprezentând obiectele credincioase şi dragi din viaţa de toate zilele: pene de lemn, funii, toporaşe, foarfeci, cazmale, cuţite, arcuri, săgeţi, chiar şi câini de vânătoare şi zburătoare de baltă. Şi lăsând la o parte orice urmă de veleitate având la bază un scrupul filologic, încercam să-mi închipui ce putea să însemne, concret, pentru etruscii târzii din Cerveteri, etruscii de după cucerirea romană, frecventarea asiduă a cimitirului lor din afara urbei.

Îmi imaginam cum veneau, probabil pe jos, din aşezarea vecină, grupuri de familii, grupuri de tineri semănând cu cele întâlnite pe drum, perechi de îndrăgostiţi, de prieteni, sau oameni singuri; atunci ca şi acum în satele italiene, gardul cimitirului era ţinta obligatorie a plimbării de seară. Pătrundeau printre mormintele ca nişte conuri, solide şi masive ca buncărele cu care au împânzit zadarnic Europa soldaţii nemţi în timpul ultimului război (încet încet, în decursul secolelor, roţile de fier ale mijloacelor de transport săpaseră două brazde adânci, paralele, în drumul pavat cu lespezi de piatră care străbătea cimitirul de la un cap la altul), morminte care semănau până şi înăuntru cu aşezările-fortăreţe ale celor vii. Îşi spuneau poate: eh, se schimbă lumea. Nu mai era ca altă dată când Etruria, cu confederaţia sa de cetăţi-state libere şi aristocratice, domina aproape în întregime peninsula italică. Civilizaţii noi, mai plebee şi mai rudimentare, dar mai puternice şi mai agresive le luaseră locul. Dar ce însemnătate avea aceasta?

După ce trecea pragul cimitirului unde fiecare din ei îşi avea o a doua casă, cu un culcuş pregătit să-l primească

în curând alături de strămoşi, eternitatea nu mai părea o iluzie, o poveste, o făgăduială a preoţilor. Viitorul putea răsturna lumea după placul său. Aici, în mica aşezare a morţilor familiei, în adâncul mormintelor unde aveau grijă să aducă, laolaltă cu morţii, tot ceea ce făcea viaţa frumoasă şi demnă de trăit, în acest colţ de lume apărat şi adăpostit, aici cel puţin (şi după douăzeci şi cinci de secole gândul lor, nebunia lor plutea încă în jurul măgurilor conice acoperite de ierburi sălbatice), aici cel puţin nu se mai putea schimba nimic.

Când am plecat, era întuneric.

De la Cerveteri la Roma nu e mult, numai vreo patruzeci de kilometri. Şi totuşi, drumul n-a fost deloc scurt. Cam pe la jumătatea distanţei, via Aurelia a început să se umple de maşini venind dinspre Ladispoli şi Fregene. Am fost obligaţi să mergem aproape la pas.

Dar în liniştea aceea toropită (până şi Giannina adormise), gândul meu se întorcea din nou la anii adolescenţei, şi la Ferrara, şi la cimitirul ebraic de la capătul străzii Montebello. Vedeam din nou pajiştea întinsă plină de arbori, pietre funerare şi monumente, mai dese de-a lungul centurii zidurilor şi, ca şi cum l-aş fi avut înaintea ochilor, cavoul monumental al familiei Finzi-Cotini, un cavou urât, de acord – auzisem spunându-se asta în casă încă de când eram copil – dar impunător, mărturisind, dacă nu altceva, măcar importanţa familiei.

Şi mi se strângea mai mult ca oricând inima la gândul că în mormântul acela înălţat parcă pentru a garanta odihna veşnică a celui ce-l ridicase – a lui şi a urmaşilor lui – un singur Finzi-Contini din toţi cei pe care-i cunoscusem şi iubisem, unul singur îşi găsise această odihnă. Numai Alberto, fiul lui mai mare, mort în 1942 de linfom, este îngropat aici, căci Micol, a doua născută, şi tatăl, profesorul Ermanno, şi mama, doamna Olga, şi bătrâna doamnă Regina, mama paralitică a doamnei Olga, deportaţi în Germania, în toamna lui ’43, cine ştie dacă au un mormânt.

PARTEA ÎNTÂI.

I

Cavoul era vast, masiv, impunător, un fel de templu vag antic şi vag oriental, ca în scenografiile pentru *Aida* şi *Nabucco,* în vogă până acum câţiva ani la teatrele noastre de operă. În alt cimitir, de pildă în Cimitirul municipal de alături, un mormânt cu asemenea pretenţii nu numai că n-ar fi uimit pe nimeni, dar s-ar fi pierdut chiar printre celelalte şi ar fi trecut, probabil, neobservat. În cimitirul nostru, însă, era unic, aşa încât, deşi se înălţa departe de intrare, la marginea unui teren părăsit, unde nu se mai făceau înmormântări de peste o jumătate de secol, ieşea în evidenţă, sărea în ochi imediat.

Se pare că acel care a încredinţat construirea lui unui distins profesor de arhitectură, răspunzător de multe alte orori contemporane cu acesta în oraşul nostru, a fost Moise Finzi-Contini, străbunicul lui Alberto şi Micol dinspre tată, mort în 1863, la puţin timp după anexarea teritoriilor Legaţiunilor pontificale la Regatul Italiei, şi succesiva abolire definitivă a ghetoului evreiesc, inclusiv la Ferrara. Mare proprietar de pământ – „reformator al agriculturii ferrareze” – cum se putea citi pe placa comemorativă pusă de Comunitate, pentru a-i eterniza meritele de „italian şi de evreu”, la capătul celui de al treilea rând de scări în Templul de pe strada Mazzini – dar cu un gust artistic, în consecinţă, nu tocmai cultivat, după ce a luat hotărârea de a ridica un cavou *sibi et suiş,* a lăsat probabil lucrurile în voia lor. Erau ani frumoşi, rodnici, totul te îndemna să speri şi să îndrăzneşti. Cuprins de euforie după obţinerea egalităţii civice, care-i îngăduise în tinereţe, pe vremea Republicii Cisalpine să devină proprietarul primelor hectare de teren asanat, aproape o mie, era uşor de înţeles că într-o împrejurare atât de solemnă, demnul patriarh nu s-a arătat zgârcit. Foarte probabil că i-a dat mână liberă distinsului profesor de arhitectură. Iar acesta; cu atâta şi asemenea marmură ia dispoziţie – albă de Carrara, trandafirie de Verona, cenuşie cu pete negre, marmură galbenă, albastră, verzuie – şi-a

pierdut pur şi simplu capul.

Rezultatul fusese un incredibil ghiveci arhitectonic în care se întâlneau ecouri de la mausoleul lui Teodoric din Ravenna, cu cele de la templele egiptene din Luxor, cu barocul roman şi, aşa cum demonstrau scundele coloane ale peristilului, chiar cu Grecia arhaică din Cnossos. Cam aşa a fost. Încet-încet, însă, an după an, timpul care potriveşte întotdeauna lucrurile cum îi place lui, a avut grijă să pună în sfârşit de acord tot amestecul acela de stiluri eterogene, Moise Finzi-Contini, numit aici „fire austeră de lucrător neobosit” murise în ’63. Soţia lui, Allegrina Camaioli, „îngerul casei”, în ’73. În ’77, încă tânăr, urmat după douăzeci de ani, în ’98, de consoarta sa, Josette, din ramura de la Treviso a baronilor Artom, unicul lor fiu, dr. ing. Menotti. După aceea întreţinerea capelei, care mai primise, în 1914, un singur membru al familiei, pe Guido, un copil de şase ani, intrase, vizibil, pe mâini mai puţin harnice, mai puţin gata să cureţe, să pună rânduială, să repare stricăciunile de fiecare dată când era nevoie, şi, mai ales, să se împotrivească asediului tenace al vegetaţiei din jur. Smocurile de iarbă, o iarbă întunecata, aproape neagră, aproape metalică, şi ferigile, urzicile, macii, ciulinii erau lăsate să înainteze şi să invadeze locul cu tot mai multă libertate. Astfel că în ’24 – 25, la circa şaizeci de ani de la inaugurarea sa, când, copil fiind, l-am văzut pentru prima dată, cavoul familiei Finzi-Contini („O adevărată oroare”, cum îl numea într-una mama, pe care o ţineam de mână) arăta aproape ca şi acum, când de multă vreme nu mai există nimeni care să se ocupe de el. Pe jumătate înghiţit de verdele sălbatic, cu marmurele policrome, odinioară netezi şi strălucitoare, astupate acum de o crustă cenuşie de praf, cu acoperişul şi treptele exterioare roase de canicule şi de îngheţuri, se transformase în ceva preţios şi uimitor, ca un obiect rămas îndelung sub apă.

Cine poate şti cum şi de ce se naşte vocaţia solitudinii? În orice caz, aceeaşi distanţare, aceeaşi izolare cu care Finzi-Contini îşi înconjuraseră morţii, înconjura şi

cealaltă casă pe care o aveau, cea de la capătul bulevardului Ercole I d'Este. Această stradă a Ferrarei, imortalizată de Giosue Carducci şi de Gabriele D'Annunzio, este atât de cunoscută celor îndrăgostiţi de artă şi de poezie din lumea întreagă, încât descrierea ei ar fi superfluă. Suntem, după cum se ştie, chiar în inima părţii de nord a oraşului, adăugată în Renaştere strâmtului burg medieval şi numită tocmai de aceea *Addizione Erculea* 1. Larg, drept ca o spadă, dă la Castel la *Mura degli Angeli*[17][18]*,* mărginit pe toată lungimea sa de zidurile negricioase ale reşedinţelor nobiliare, cu fondul acela îndepărtat şi splendid compus din roşu cărămiziu, verde vegetal şi cer care te conduce parcă spre infinit, bulevardul Ercole I d'Este e atât de frumos, are o asemenea căutare turistică, încât administraţia municipală, care de cincisprezece ani este socialist-comunistă, şi-a dat seama că nu trebuie atins, că trebuie apărat cu hotărâre de orice speculaţie edilitară sau comercială, că trebuie să i se păstreze întru totul caracterul aristocratic originar.

Strada e celebră şi, mai mult, conservată intact.

Şi totuşi, în ce priveşte casa familiei Finzi-Contini, deşi se ajunge şi astăzi la ea tot prin bulevardul Ercole I – chiar dacă mai trebuie să străbaţi încă o jumătate de kilometru printr-un imens teren aproape necultivat; deşi mai include şi astăzi în corpul ei ruinele istorice ale unui edificiu din secolul cincisprezece, cânava reşedinţă şi „deliciu" ai familiei d'Este, cumpărate de acelaşi Moise în 1850 şi transformate mai târziu de urmaşi, prin adaptări şi restaurări, într-o locuinţă în stil englezesc neo-gotic; în ciuda atâtor motive demne încă de a trezi interesul, mă întreb dacă mai ştie cineva, dacă îşi mai aminteşte cineva de ea? Ghidul Touringului nu pomeneşte nimic, ceea ce explică dezinteresul turiştilor. Dar chiar în Ferrara, chiar puţinii evrei care mai fac parte de lânceda Comunitate israelitică, au aerul că nu-şi mai amintesc.

---

17 în traducere, Adăugirea Herculeană.

18 în traducere, Zidul îngerilor.

Ghidul Touringului nu vorbeşte de ea, şi nu e bine. Totuşi, să fim drepţi, grădina, sau mai exact parcul nesfârşit care înconjura Casa Finzi-Contini înainte de război, şi se întindea pe aproape zece hectare, într-o parte până la Mura degli Angeli, iar în cealaltă până la Barriera di Porta San Benedetto, reprezentând prin el însuşi ceva rar, ceva excepţional (ghidurile Touring de la începutul secolului douăzeci nu uitay niciodată să-l amintească, pe un ton ciudat, oscilând între liric şi monden), astăzi nu mai există. Toţi arborii aceia cu trunchiuri groase, tei, ulmi, fagi, platani, plopi, castani, pini, brazi, zade, cedri din Liban, chiparoşi, diferite specii de stejari, şi chiar sutele de palmieri şi eucalipţi plantaţi de Josette Artom, au fost doborâţi în ultimii doi ani de război pentru lemne de foc, şi terenul devine încet încet ceea ce fusese odinioară, când Moise Finzi-Contini îl cumpărase de la marchizii Avogli: o mare grădină de zarzavat închisă în interiorul oraşului.

Ar mai rămâne casa propriu-zisă. Numai că marele, singularul edificiu, care a avut mult de suferit în urma unui bombardament din ’44, este ocupat şi acum de cincizeci de familii aparţinând aceluiaşi mizer lumpen proletariat ca şi suburbia romană, care tot îşi mai găseşte loc prin ungherele Palatului din strada Mortara: oameni înăspriţi de viaţă, abrutizaţi, intoleranţi (am aflat că acum câteva luni l-au primit cu pietre pe un inspector sanitar venit în control cu bicicleta), care, pentru a descuraja orice proiect de evacuare din partea Administraţiei Monumentelor din Emilia şi Romagna, se pare că au avut frumoasa idee de a răzui de pe pereţi tot ceea ce mai rămăsese din vechile picturi.

Aşa încât, ce rost ar mai avea să-i punem în derută pe bieţii turişti? – bănuiesc că şi-au zis cei care au întocmit ultima ediţie a ghidului Touring. Şi, într-adevăr, ce ar fi putut să mai vadă?[19]

Mura degli Angeli cu care se învecina, să pătrunzi cu

19
Dacă despre cavoul familiei Finzi-Contini se putea spune cu un zîmbet ironic că este o „oroare“, de casa lor, surghiunită parcă între ţînţarii şi broaştele canalului Pan- filio şi canalele colectoare, supranumită cu invidie, *magna domus,* nimeni nu putea zîmbi nici măcar după cincizeci de ani. Nu era deloc greu să te simţi încă o dată jignit ! Era de ajuns, ştiu eu, să te plimbi de-a lungul zidului interminabil ce despărţea grădina de bulevardul Ercole I d’Este, zid întrerupt cam pe la jumătate de un solemn portal de stejar întunecat, fără nici o lirmă de clanţă ; sau, de cealaltă parte, din înaltul bastioanelor numite

privirea prin încâlceala de trunchiuri, ramuri şi frunze, până ce zăreai profilul bizar şi ascuţit al micului castel, iar în spatele lui, departe, la marginea unei poieni, pata cenuşie a terenului de tenis, pentru ca vechea jignire a nerecunoaşterii şi a izolării să fie iarăşi dureroasă, fierbinte, ca în primele timpuri.

Ce idee de oameni ajunşi, ce idee sucită! – repeta mereu tata, cu un fel de pică pătimaşă, ori de câte ori se întâmpla să atacăm acest subiect.

Da, sigur că da – admitea el – foştii proprietari ai locului, marchizii Avogli, aveau în vine sânge „albastru"; ruinele şi grădina de zarzavat fuseseră *ab antiquo* podoaba foarte pitorescului nume Barchetto del Duca[20], toate bune, toate bune, cum să nu! cu atât mai mult cu cât Moise Finzi-Contini, căruia i se recunoştea meritul incontestabil de a fi „mirosit" afacerea, trebuie să-l fi cumpărat pe o sumă de nimic. Ei şi dacă? – adăuga imediat. Pentru asta trebuia oare ca fiul lui Moise, Menotti, poreclit nu degeaba *„al matt mugnăga",* caisa într-o ureche după culoarea unui pardesiu excentric căptuşit cu jder, să se mute împreună cu nevastă-sa, Josette, într-o parte a oraşului aşa de peste mână, care e insalubră şi azi, ca să nu mai zicem ce-o fi fost atunci! şi pe deasupra atât de pustie, de tristă, într-un cuvânt, de nepotrivită?

Dar, treaba lor, părinţii aparţineau altei epoci şi, în fond, puteau foarte bine să-şi permită luxul de a investi câţi bani voiau în nişte pietre vechi. Mai ales când e vorba de Josette Artom, din ramura de la Treviso a baronilor Artom (superbă femeie la vremea ei: blondă, cu pieptul plin şi ochii albaştri; de altfel, mama era o Olschky din Berlin) care, pe lângă că era o partizană atât de înfocată a casei Savoia încât în mai 1898, cu puţin timp înainte de a muri, luase iniţiativa de a trimite o telegramă de felicitări generalului Bava Beccaris care trăsese în amărâţii aceia de socialişti şi anarhişti milanezi, pe lângă că era o admiratoare fanatică a Germaniei militariste a lui Bismarck, nu se îngrijise niciodată, încă de când bărbatu-

20 În traducere, Bărcuţa Ducelui.

său Menotti, prosternat veşnic la picioarele ei, o asedia în Walhalla, să-şi ascundă aversiunea faţă de mediul ebraic ferrarez, prea strâmt pentru ea – aşa spunea – ba chiar, oricât de grotesc ar putea să pară, *fundamentalul său antisemitism.* Dar ei, profesorul Ermanno şi doamna Olga, (el, un om de studii, ea, o Herrera din Veneţia, născută într-o familie sefardită din apus, fără îndoială *foarte* bună, dar cam ruinată, deşi extrem de respectabilă), ce soi de oameni îşi băgaseră în cap că sunt? Nobili pur-sânge? De acord, cu totul de acord că pierderea lui Guido, primul născut, mort în 1914, la numai şase ani, în urma unui atac fulgerător de paralizie infantilă de tip american, împotriva căreia nici chiar doctorul Corcos nu putuse face nimic, a reprezentat o grea lovitură pentru ei; mai ales pentru ea, pentru doamna Olga, care de atunci n-a mai părăsit doliul. Dar cu asta? nu era de loc cazul să exagereze, şi trăind în felul acesta, numai pentru ei, să li se urce la cap, şi să capete fumurile absurde ale lui Menotti Finzi-Contini şi demnei lui consoarte. Halal aristocraţiei în loc să-şi dea atâtea aere, ar fi mai bine ca măcar ei să nu uite cine sunt şi de unde vin. Bătrânul Moise nu-şi da deloc aere! N-avea fumuri aristocratice în cap! Pe vremea când sta în casa din ghettou, pe Vignatagliata la numărul 24, în casa unde voise să moară, rezistând presiunilor trufaşei nurori din Treviso, nerăbdătoare să se mute cât mai repede în Barchetto del Duca, mergea chiar el dimineaţa, cu credincioasa lui sacoşă sub braţ, la piaţa de legume, pentru cumpărături. Şi tocmai el, numit de aceea *al gatt*[21], şi-a ridicat familia din nimic. Fără îndoială că „doamna" Josette adusese la Ferrara o zestre importantă, constând dintr-o vilă în regiunea Treviso, cu fresce de Tiepolo, dintr-un venit substanţial, şi bineînţeles, din multe, foarte multe bijuterii care atrăgeau la premiere, când luceau pe fondul de catifea roşie al lojei personale, privirile întregului teatru asupra ei şi a scânteietorului său decolteu, dar era la fel de neîndoielnic că numai şi numai *al gatt* adunase toate miile acelea de hectare din câmpia ferrareză, între Codigoro,

21 Pisica (dialect ferrarez).

Massa Fiscaglia şi Jolanda di Savoia, pe care se bazează şi astăzi grosul averii familiei. Singura eroare, singurul păcat (ţinând mai ales de gust) de care putea fi învinuit Moise Finzi-Contini era monumentalul cavou din cimitir. De nimic altceva.

Tata vorbea astfel mai ales de Paşti, în timpul cinelor lungi care continuaseră să aibă loc în casa noastră şi după moartea bunicului Rafael, şi la care se adunau circa douăzeci de rude şi prietenii; şi de Kippur*, când aceleaşi rude şi prieteni veneau din nou pentru a sărbători sfârşitul postului.

Îmi amintesc, însă, o cină de Paşti, când tata a adăugat obişnuitelor critici – mereu aceleaşi, amare, generale, făcute mai cu seamă din plăcerea de a reevoca vechea istorie a Comunităţii – altele noi şi surprinzătoare.

Era în 1933, anul aşa-numitei „promoţii a celor zece ani”. Datorită „clemenţei” Ducelui, care în urma unei bruşte revelaţii se hotărâse să primească la pieptul său orice „agnostic ori adversar de ieri”, înăuntrul Comunităţii noastre numărul celor înscrişi la fascism crescuse dintr-odată până la nouăzeci la sută. Şi tata, aşezat în capul mesei, pe locul unde bunicul Raffaello oficiase autoritar şi sever vreme de câteva decenii; nu scăpase prilejul de a-şi exprima satisfacţia faţă de acest eveniment. Doctorul Levi, rabinul, făcuse foarte bine – spunea el – că în discursul rostit recent la sinagoga italiană în prezenţa celor mai însemnate oficialităţi municipale – Prefectul, secretarul federal, primarul, generalul de brigadă comandant al garnizoanei – comemorase Statutul!

Şi, totuşi, tata nu era pe deplin mulţumit. În ochii lui albaştri, de copil, plini de ardoare patriotică, citeam o umbră de nemulţumire. Probabil că descoperise undeva o piedică, un mic obstacol neprevăzut şi neplăcut.

Şi, în adevăr, când a început la un moment dat să numere pe degete câţi dintre evreii din Ferrara rămăseseră „afară” şi a ajuns la Ermanno Finzi-Contini care nu se înscrisese deşi, ţinând seama de substanţialul său patrimoniu agricol, nu se înţelegea prea bine de ce, s-a

hotărât brusc, enervat parcă de propria sa discreţie, să ne aducă la cunoştinţă două fapte bizare, poate fără nicio legătură între ele – a admis el – dar la fel de semnificative.

Primul: că avocatul Geremia Tabet, ducându-se în calitatea sa de sansepolerist1 şi prieten intim al secretarului federal la Barchetto del Duca pentru a-i oferi profesorului carnetul cu numele gata trecut, nu numai că se văzuse nevoit să-l primească înapoi, dar că foarte politicos, însă ferm, fusese pur şi simplu dat afară.

— Sub ce pretext? a întrebat slab cineva. Nu ştiam că Ermanno Finzi-Contini e aşa viteaz.

— Sub ce pretext a refuzat? a râs violent tata. Eh, sub unul din pretextele lui obişnuite: că el e un studios (tare aş vrea să ştiu în ce domeniu!), că e prea bătrân, că n-a făcut politică în viaţa lui, etc. etc. De altfel a întors-o bine, prietenul nostru. După ce a observat cum se înnegrise Tabet la faţă, gata, i-a şi strecurat în buzunar cinci bilete de o mie!

— Cinci mii de lire!

— Exact. Spre a fi vărsate pentru coloniile de la munte şi de la mare din cadrul Organizaţiei naţionale Balilla[22]. Bine gândit, nu? Dar fiţi atenţi acum la ce urmează.

Şi i-a informat pe comeseni că în urmă cu câteva zile, într-o scrisoare transmisă consiliului Comunităţii prin intermediul avocatului Renzo Galassi-Tarabini (nici nu putea să găsească un om al legii mai ipocrit, mai linge blide, mai *halto* decât el), profesorul ceruse oficial permisiunea de a restaura pe cheltuiala sa „pentru uzul familiei şi al eventualilor interesaţi” vechea şi mica sinagogă spaniolă de pe strada Mazzini, unde nu se mai slujea de cel puţin trei secole, fiind folosită ca depozit.

În 1914, când a murit micul Guido, profesorul Ermanno avea patruzeci şi nouă de ani, iar doamna Olga douăzeci şi patru. Băieţelul s-a simţit deodată rău, a fost culcat în pat cu o febră puternică şi a căzut imediat într-o toropeală adâncă.

---

22 Organizaţie fascistă de tineret.

A fost chemat de urgenţă doctorul Corcos. După un examen tăcut, interminabil, cu sprâncenele încruntate, Corcos a ridicat brusc capul şi i-a fixat grav, întâi pe tată, apoi pe mamă. Privirea medicului era lungă, severă, încărcată cu un straniu dispreţ; sub mustăţile lungi şi cenuşii, purtate după moda regelui Umberto, buzele schiţau un rictus amar şi aproape insultător, rictusul ce apare în faţa cazurilor disperate.

— Nu mai e nimic de făcut, voia să spună cu privirea şi rictusul acela doctorul Corcos. Dar poate că nu numai atât. Cu zece ani în urmă (poate a spus-o chiar în ziua aceea înainte de a-şi lua rămas bun, sau poate de-abia peste cinci zile, adresându-se bunicului Raffaello, în timp ce urmau pe jos fastuosul cortegiu funerar) pierduse şi el un copil, pe micul Ruben.

— Am trecut şi eu prin chinul acesta, ştiu ce înseamnă să vezi cum îţi moare un copil de cinci ani, a spus deodată Elia Corcos.

Cu capul plecat, cu mâinile pe ghidonul bicicletei, bunicul Raffaello mergea alături de el. Părea să numere una câte una toate pietrele pavajului de pe bulevardul Ercole I d’Este. La auzul unor cuvinte atât de neobişnuite în gura scepticului său prieten, s-a întors uluit să-l privească.

Dar ce ştia, de fapt, doctorul Elia Corcos? Examinase îndelung corpul inert al copilului, decretase în sinea sa o prognoză tragică şi, ridicând ochii, şi-i oprise în cei îngheţaţi ai părinţilor: tatăl, un om bătrân, mama, o fată încă tânără. Cum ar fi putut citi ceva în cele două suflete»? Şi cine ar fi putut face vreodată asta? Epitaful dedidat micuţului, în cavoul monumental din cimitirul israelit (şapte rânduri uşor săpate şi înnegrite într-un umil dreptunghi de marmură albă) spune doar atât:

Vai

GUI DO FINZI-CONTINI

(1908 – 1914)

trup şi suflet ales părinţii tăi se pregăteau mult timp să te iubească nu să te plângă.

Mult timp. Un suspin sufocat şi atât. O durere care nu se poate împărţi cu nimeni pe lume.

Alberto se născuse în ’15, Micol în ’16; erau aproape de vârsta mea. N-au fost trimişi nici la şcoala elementară ebraică de pe strada Vignatagliata, unde Guido urmaşe fără să termine clasa întâi pregătitoare, şi nici, mai apoi, la liceul-gimnaziu *G.B. Guarini,* loc aproape sacru, pentru că era leagănul timpuriu al celei mai bune societăţi din oraş, ebraică şi neebraică. Atât Alberto cât şi Micol studiau în particular. Din când în când, profesorul Ermanno îşi întrerupea solitarele studii de agricultură, fizică şi istorie a comunităţilor israelite din Italia, pentru a supraveghea îndeaproape felul cum progresau. Erau anii nebuni ai primei perioade fasciste din Emilia. Orice acţiune, orice atitudine erau judecate – chiar şi de oameni ca tata, care-l cita bucuros pe Horaţiu cu a sa *aurea mediocritas* – prin prisma rudimentară a patriotismului sau defetismului. A trimite copiii la o şcoală de stat era considerat, în general, ca un gest patriotic. A nu-i trimite, defetism, şi un afront făţiş la adresa celor care îi trimiteau.

Dar cu toată această segregare, Alberto şi Micol Finzi-Contini au păstrat întotdeauna un firav raport cu mediul extern, cu copiii ca noi, care mergeau la o şcoală de stat.

Doi profesori de la *Guarini,* pe care-i aveam în comun, serveau de liant.

Profesorul Meldoleşi, de exemplu, care ne preda italiana, greaca, latina, istoria şi geografia în a patra de gimnaziu, o zi da şi una nu, îşi lua bicicleta şi, din cartierul de vilişoare răsărit în anii aceia dincolo de Porta San Benedetto, unde locuia singur, într-o cameră mobilată despre a cărei poziţie şi perspectivă ne vorbea mereu, se ducea tocmai la Barchetto del Duca unde rămânea uneori şi trei ore în şir. La fel făcea doamna Fabiani, profesoara de matematici.

Ca să fim sinceri, de la Fabiani n-a transpirat niciodată nimic. Femeie bisericoasă din Bologna, văduvă fără copii, la peste cincizeci de ani, vedeam cum, în faţa

întrebărilor noastre, se închide în ea, bolborosind ceva şi dându-şi peste cap ochii prelungi albaştri-verzui, gata, gata să cadă în extaz. Se ruga. Pentru bieţii de noi, atât de ignoranţi în materie de algebră; dar, probabil, şi pentru a grăbi convertirea la catolicism a familiei israelite în casa căreia – şi ce mai casă! – se ducea de două ori pe săptămână. Convertirea profesorului Ermanno, a doamnei Olga, şi mai ales a celor doi copii, Alberto, atât de inteligent, şi Micôl, atât de drăguţă şi vioaie, trebuia să i se pară o întreprindere mult prea importantă, mult prea urgentă, pentru a risca s-o compromită prin cine ştie ce indiscreţie banală.

În schimb, profesorul Meldoleşi nu tăcea o clipă. Născut la Comacchio dintr-o familie de ţărani, făcând tot liceul în cadrul seminarului (de altfel, avea mult dintr-un preot de ţară, mic, isteţ şi puţin feminin), studiind apoi literele la Bologna unde apucase să asiste la ultimele lecţii ale lui Giosue Carducci, al cărui „umil discipol” se lăuda că este, îşi petrecea după-amiezile la Barchetto del Duca, într-un mediu saturat de amintiri renascentiste, cu ceaiul luat la ora cinci în compania întregii. familii – de obicei doamna Olga se întorcea la ora aceea din grădină, cu braţele încărcate de flori – iar, mai târziu, în bibliotecă, savurând conversaţia doctă a profesorului Ermanno; după-amiezi extraordinare care reprezentau pentru el ceva atât de preţios, încât ne făcea şi pe noi părtaşi prin povestirile şi divigaţiile sale.

Iar din seara când profesorul Ermanno îi dezvăluise că Giosue Carducci fusese oaspetele părinţilor săi în 1875 timp de zece zile, îi arătase camera în care locuise, îl lăsase să atingă patul în care dormise, şi, la sfârşit, îi dăduse voie să ia acasă, pentru a-l studia cât mai comod, „un maldăr” de scrisori autografe ale poetului adresate doamnei Josette, agitaţia şi entuziasmul lui nu mai cunoscură limite. Se convinsese chiar, şi încerca să ne convingă şi pe noi că faimosul vers din *Canzone di Legnano:*

O bionda, o bella impératrice, o *fida* 1 care anunţă

alte două versuri şi mai celebre:

Onde venissi? Quale a nei secoli
Şi mite e bella ti tramandarono…[23]

ca şi răsunătoarea convertire a marelui poet din Maremma la „eternul-feminin regal” şi sabaud[24], au fost inspirate de bunica dinspre tată a elevilor săi particulari, Alberto şi Micol Finzi-Contini. Oh, suspinase el odată în clasă – ce magnifică temă pentru un articol de trimis la *Nuova Antologia* unde Alfredo Grilli, prietenul şi colegul Grilli, publica de atâta timp acutele sale observaţii despre Serra! într-una din zile, cu toată delicateţea necesară, fireşte, va încerca să-i sugereze aceasta proprietarului scrisorilor. Şi dee Domnul ca acesta, dat fiind că trecuseră atâţia ani, dată fiind importanţa şi corectitudinea evidentă a unei corespondenţe în care Carducci se adresa doamnei numai în termeni ca „amabilă baroneasă” sau „graţioasă amfitrioană”, şi alţii la fel, dee Domnul ca acesta să nu spună nu! în ipoteza fericită a unui da, s-ar fi îngrijit el, Giulio Meldoleşi – dar şi de această dată numai dacă ar fi primit consimţământul celui care avea dreptul să-l dea sau nu – să copieze scrisorile, şi să adauge un comentariu minim acestor aşchii sacre, acestor venerate scântei ţâşnite de la marele faur. Şi, în fond, de ce anume avea nevoie textul epistolarului? Doar de o simplă introducere cu caracter general, şi, eventual, de câteva note istorico-filologice, sobre şi înserate în subsolul paginii…

Dar pe lângă profesorii comuni pe care-i aveam, mai erau examenele pentru particulari, examene care aveau loc în iunie, în acelaşi timp cu celelalte examene de stat şi interne, şi care ne puneau, cel puţin o dată pe an, în contact direct cu Alberto şi cu Micol.

Nu existau zile mai frumoase pentru noi, internii, mai ales dacă eram promovaţi. Ca şi cum am fi regretat deodată că vremurile lecţiilor şi temelor pentru acasă luaseră sfârşit, nu găseam pentru întâlniri un loc mai bun decât holul şcolii. Întârziam în holul de la intrare vast,

---

23 De unde vii ? Ce secole / te-au dat, o dulce şi frumoasă…

24 Termen derivat de la numele dinastiei de Savoia.

răcoros şi pe jumătate în întuneric, ca o criptă, înghesuindu-ne în faţa listelor mari, albe, cu rezultatele finale, fascinaţi de numele noastre şi de cele ale colegilor care, scrise caligrafic şi expuse sub sticlă, în spatele unei reţele de sârmă, ne uluiau întotdeauna. Era minunat să nu te mai temi de şcoală, era minunat să poţi ieşi pe la orele zece în lumina limpede şi albastră a dimineţii clipind complice dincolo de uşa de la intrare, era minunat să ai înaintea ta ore lungi de lenevie şi de libertate, pe care să le cheltuieşti cum ai chef. Totul era minunat, extraordinar în primele zile de vacanţă. Şi ce fericire la gândul tot mai viu al apropiatei plecări la mare sau la munte, unde pierdeai până şi amintirea lecţiilor cu care atâţia alţii se mai trudeau şi se mai chinuiau încă!

Şi printre aceşti *alţii* (cei mai mulţi băietani necioplіţi de la ţară, fii de ţărani pregătiţi pentru examen de parohul satului, care înainte de a trece pragul liceului *Guarini* priveau speriaţi în jur, ca viţeii duşi la tăiere), iată-i pe Alberto şi Micol Finzi-Contini, fără nicio teamă, obişnuiţi de ani de zile să se prezinte şi să triumfe. Poate chiar uşor ironici, mai ales faţă de mine, când, traversând holul, mă zăreau printre colegi şi mă salutau de departe printr-un semn, surâzând. Întotdeauna bine crescuţi, chiar prea bine crescuţi, şi amabili; ca nişte amiftrioni.

Ei nu veneau niciodată pe jos şi cu atât mai puţin cu bicicleta. Veneau în trăsură; un cupeu albastru-închis, cu roţi mari cauciucate, cu hulube roşii, cu lacul, nichelul şi cristalul ferestrelor strălucind.

Trăsura rămânea să-i aştepte ore întregi în faţa porţii înalte de la *Guarini,* deplasându-se numai după umbră. Şi trebuie să spun că examinarea de aproape a echipajului, în toate detaliile, de la calul mare şi vânjos, lovind din când în când calm cu copita în pavaj, cu coada tăiată şi coama scurtată ca o perie, până la minuscula coroană nobilară, profilându-se argintie pe fondul albastru al uşilor, mai ales când obţineam uneori de la vizitiul cumsecade, în ţinută neîngrijită dar stând pe capră ca pe un tron, îngăduinţa de a urca pe una din scăriţele laterale spre a putea contempla

în voie, cu nasul strivit de geam, interiorul în penumbră, îmbrăcat tot în pluş cenuşiu (părea un salon, avea chiar flori într-un colţ, puse într-o vază ca un potir, prelungă şi delicată) putea fi şi ea o plăcere, şi chiar era: una din numeroasele plăceri pline de farmec ale acelor uimitoare dimineţi de primăvară târzie ale adolescenţei. sora mi le adresau ori de câte ori ne întâlneam în jurul lui *Guarini,* îmi dau foarte bine seama că se refereau tocmai la asta, la ceva care ne privea pe noi şi numai pe noi.

Ceva mai intim. Dar ce anume?

Evident, în primul rând eram evrei, şi aceasta era mai mult decât suficient. Ca să fiu mai clar, între noi putea să nu existe nimic comun, nici măcar cele câteva cuvinte schimbate. Faptul că eram ceea ce eram, că de cel puţin două ori pe an, la Paşti şi la Kippur, ne prezentam împreună cu părinţii şi rudele apropiate în faţa aceleiaşi uşi monumentale din strada Mazzini – şi cum se întâmpla deseori să intrăm împreună pe uşa cea mare, coridorul îngust şi întunecos care urma îi obliga pe cei vârstnici să-şi scoată pălăriile, să-şi strângă mâinile, să se încline respectuos, ceea ce nu mai aveau ocazie să facă tot restul anului – şi ar fi fost de ajuns pentru ca întâlnindu-ne în altă parte, mai ales în prezenţa unor străini, prin ochii noştri să treacă o umbră şi un surâs de înţelegere şi de complicitate.

Totuşi, în cazul nostru, faptul că eram evrei şi înscrişi în registrele aceleiaşi Comunităţi israelite conta destul de puţin. Pentru că, în fond, ce sens putea să aibă cuvântul „evreu”? Ce sens puteau avea *pentru noi* cuvinte ca „Universitatea israelită” sau „Comunitatea”, din moment ce făceam o totală abstracţie de existenţa acelei intimităţi ulterioare – tainică şi preţioasă numai pentru cine o trăia – derivând din faptul că familiile noastre, în virtutea unei tradiţii mai vechi decât orice memorie, nu în urma unei alegeri, aparţineau aceluiaşi rit sau, mai bine zis, aceleiaşi „şcoli”? De obicei, când ne întâlneam spre seară, pe treptele de la intrarea în Templu, după cuvintele şi jenantele schimburi de saluturi între părinţii noştri în penumbra porticului, urcam în grup scările destul de

abrupte care duceau la etajul doi, unde era sinagoga italiană: vastă, plină de tot felul de oameni, răsunând de cântece şi de glasul orgii ca o biserică, şi atât de înaltă faţă de casele din jur, încât în unele seri de mai, când ferestrele laterale dinspre apus erau deschise, ne trezeam la un moment dat înecaţi într-o ceaţă de aur. Ei bine, într-adevăr, numai noi, evreii, crescuţi în respectul aceluiaşi rit, ne puteam da seama de ceea ce însemna să ai banca familiei tale în sinagoga italiană de la etajul doi, şi nu în cea germană de la etajul întâi, atât de diferită prin înfăţişarea severă, aproape luterană, şi totodată de burghezi înstăriţi a credincioşilor ei. Şi nu numai atât; chiar dacă socotim că diferenţele între o sinagogă italiană şi una germană sunt cunoscute şi în afara mediului ebraic, cu toate implicaţiile lor pe plan social şi pe plan psihologic, cine în afară de noi ar fi în măsură să furnizeze amănunte precise despre „cei din strada Vittoria”, de exemplu? Prin aceste cuvinte îi numeam de obicei pe membrii celor patru sau cinci familii care aveau dreptul să frecventeze o mică sinagogă separată, sinagoga levantină, sau faneză, situată la etajul trei al unei case vechi de pe strada Vittoria: familia Da Fano din strada Scienze, Cohen din strada Gioco del Pallone, Levi din piaţa Anostea, Levi-Mânzi de pe bulevardul Cavour, şi alte câteva nuclee familiale izolate; o lume puţin stranie, oameni întotdeauna uşor ambigui şi lunecoşi pentru care religia, ce îmbrăcase la şcoala italiană forme de un teatralism şi o popularitate aproape catolice, cu urmări evidente asupra caracterelor mai deschise şi mai optimiste, mai *padane i,* rămăsese un cult ce trebuia practicat în grupuri mici, în oratorii semiclandestine unde era mai bine să te duci noaptea, strecurându-te prin umbra zidurilor de pe ulicioarele cele mai rău famate ale ghetoului. Da, da, numai noi, născuţi şi crescuţi, ca să spun aşa, *intra muros* puteam cunoaşte, puteam în adevăr înţelege aceste lucruri, extrem de subtile, poate lipsite de însemnătate, dar reale. Cât despre ceilalţi, toţi ceilalţi, inclusiv colegii de şcoală sau prietenii de joacă iubiţi incomparabil mai mult (cel puţin de mine),

era inutil să-ţi închipui că i-ai putea iniţia într-un domeniu atât de intim. Bieţii de ei!

Aşadar, uneori, urcam împreună scările şi intram împreună în sinagogă.

Şi cum jos, imediat lângă platforma semicirculară delimitată jur-împrejur de o balustradă de marmură, în centrul căreia se înălţa *tevă* sau amvonul celui ce oficia, se aflau băncile noastre, alături, amândouă în faţa monumentatului dulap din lemn negru, sculptat, care păstra în el sulurile Legii, aşa numitele *sefarim,* străbăteam împreună şi pardoseala sonoră în romburi albe şi roşii a vastei săli. În vestibul, mamele, soţiile, mătuşile şi suro

Numele locuitorilor din Valea Padului, rile se despărţiseră de noi. Dispăruseră în şir indian printr-o uşiţă din perete, care da într-o cămăruţă, de aici urcaseră pe o scăriţă în spirală până la locul destinat femeilor, şi peste puţin aveam să le vedem spionându-ne din înaltul cuştii lor agăţate tocmai sub acoperiş, prin golurile dintre zăbrele. Dar şi în condiţiile în care numai noi bărbaţii – respectiv eu, fratele meu Ernesto, tata, profesorul Ermanno, Alberto şi, uneori, cei doi fraţi celibatari ai doamnei Olga, inginerul şi doctorul Herrera, descinşi special de la Veneţia pentru ocazia respectivă – chiar şi aşa formam un grup destul de numeros. În orice caz, semnificativ şi important pentru că, indiferent în ce moment al slujbei apăream în prag, trezeam în jur, până să ajungem la locurile noastre, cea mai vie curiozitate.

Spuneam că băncile noastre erau apropiate, una în spatele celeilalte. Noi ocupam banca din faţă, în primul rând, iar Finzi-Contini pe cea din spate, în rândul doi. Aşa încât, chiar dacă am fi dorit-o, ar fi fost greu să ne ignorăm.

Cum eu, unul, eram atras de diversitate în aceeaşi măsură în care era tata respins, urmăream întotdeauna foarte atent cea mai mică şoaptă sau gest care venea dinspre banca din spate. Nu stăm o clipă liniştit. Fie că vorbeam în şoaptă cu Alberto care, în adevăr, era cu doi

ani mai mare, dar cu toate acestea nici nu ajungea bine şi se şi grăbea să se înfăşoare în marele *taled*1 de lână albă cu dungi negre care-i aparţinuse odinioară „bunicului Moise"; fie că profesorul Ermanno, cu ochii zâmbitori, plini de bunăvoinţă în spatele lentilelor groase, mă invita printr-un semn al mâinii să cercetez gravurile în aramă ce ilustrau o veche Biblie scoasă special pentru mine din sertar; fie că-i ascultam cu gura căscată, fascinat, pe fraţii doamnei Olga, pe ftiziolog şi pe inginerul de căi ferate şuşotind între ei într-un limbaj pe jumătate veneţian şi pe jumătate spaniol (*„Cossa xe che stas meldando. Su, Giulio, alevantate, ajde! E procura de far star în pie încă îl chico..."*[25]) şi apoi întrerupându-se brusc şi unindu-şi glasurile puternice cu litaniile în ebraică ale rabinului; aşa încât, dintr-un motiv sau altul, stăm aproape tot timpul cu capul întors îndărăt. Aşezaţi în şir pe scaunele lor, la mai puţin de un metru distanţă, cei doi Finzi-Contini şi cei doi Herrera erau totuşi foarte departe, intangibili, ca şi cum în jurul lor ar fi existat un protector perete de sticlă. Nu semănau între ei. Înalţi, slabi, cu chelii şi cu feţe lungi şi palide umbrite de bărbi, îmbrăcaţi tot timpul în albastru sau negru şi obişnuiţi să pună în devoţiunea lor o intensitate şi o ardoare fanatică de care nepotul şi cumnatul era destul să-i priveşti ca să-ţi dai seama că n-ar fi fost niciodată capabili, unchii din Veneţia păreau să aparţină unei civilizaţii complet străine de puloverele lui Alberto şi ciorapii lui trei sferturi de culoarea tutunului, de stofele englezeşti şi pânzeturile gălbui ale unui nobil de ţară studios ca profesorul Ermanno. Şi totuşi, oricât de diferiţi erau, îi simţeam profund solidari. Ce era comun – păreau să spună toţi patru – între ei şi cealaltă lume din sală, distrată, şuşotind întruna, *italiană,* care şi în Templu, în faţa Chivotului deschis al Legii, îşi vedea în continuare de afaceri, de politică, de sport, de toate nimicurile vieţii sociale, dar niciodată nu se îngrijea de suflet sau de Dumnezeu? Pe vremea aceea eram un băiat între zece şi doisprezece ani. O intuiţie confuză dar, în esenţă, exactă se

25 Ce tot citeşti acolo ? Hai, Giulio, scoală-te ! Şi vezi, ridică-l în picioare şi pe băiat... (în dialect veneţian).

amesteca în mine cu ciuda şi cu umilinţa, la fel de confuze dar acute de a face parte din sală, din lumea. vulgară care trebuia ţinută departe. Iar tata? În faţa peretelui de sticlă de unde Finzi-Contini şi Herrera, amabili şi distanţi, continuau practic să-l ignore, se comporta într-un fel opus mie. Vedeam cum în loc să încerce, ca mine, o apropiere, el – diplomat în medicină şi liber cugetător, voluntar de război, fascist. Înscris din 1919, pasionat după sport, într-un cuvânt, un evreu modern – reacţiona exagerând acea sănătoasă intoleranţă faţă de orice exces şi servilism în etalarea credinţei.

Când vesela procesiune a *sefarim*-ilor trecea printre bănci (învăluite în bogate pânze de mătase brodată, cu coroanele de argint puse strâmb şi clopoţeii sunând întruna, sulurile sacre ale *Toră* Mei păreau un cortegiu de coconi domneşti arătaţi poporului spre a veni în ajutorul monarhiei aflate în pericol) doctorul şi inginerul Herrera erau întotdeauna gata să ţâşnească afară din bancă, sărutând cât puteau mai multe colţuri de pânză cu o aviditate şi o lăcomie aproape indecente. Ce conta că profesorul Ermanno, urmat de fiul său, se limita să-şi acopere ochii cu un colţ al taZed-ului, murmurând o rugăciune în vârful buzelor?

— Câtă afectare, cită *haltud!* comenta după aceea, la masă, cu dezgust, tata; ceea ce nu-l împiedica să mai revină încă o dată asupra orgoliului ereditar Finzi-Continilor, asupra izolării absurde în care trăiau, şi chiar asupra antisemitismului lor, subteran şi perpetuu, de aristocraţi. Pentru moment însă, neavând asupra cui să se descarce, se înfuria pe mine.

Ca de obicei, mă întorsesem să privesc.

— Vrei să-mi faci plăcerea şi să stai o dată cum trebuie? şuiera printre dinţi, privindu-mă exasperat cu ochii lui albaştri şi furioşi. Nici măcar la Templu nu ştii să te porţi! Uită-te la fratele tău, e cu patru ani mai mic, dar ar putea să te-nveţe ce înseamnă buna-creştere!

Dar eu nu auzeam. Peste puţin uitasem orice interdicţie şi eram iarăşi cu spatele la doctorul Levi.

Dacă voia să mă aibă pentru câteva minute din nou în puterea lui – fizic, numai şi numai din punct de vedere fizic – tatii nu-i rămânea decât să aştepte binecuvântarea solemnă, când toţi copiii se strângeau sub taZefdd-urile paterne, ca sub nişte corturi. Şi, în sfârşit, (Carpanetti, paracliserul, făcuse mai înainte ocolul sălii cu prăjina lui, aprinzând pe rând toate cele treizeci de candelabre din argint şi bronz auriu ale sinagogii, şi sala scânteia de lumină) iată clipa aşteptată cu nerăbdare; glasul doctorului Levi, atât de incolor de obicei, căpăta dintr-odată tonul profetic potrivit cu momentul suprem şi ultim al *berahă-*lei[2627].

— *Javerehehă Adonăi veishmereha...* 2 începe solemn rabinul, aplecat, aproape prosternat peste *tevă,* după ce îşi acoperise cu *taled-ul* toca albă în formă de turn.

— Hai, copii, făcea atunci tata grăbit şi vesel, pocnind din degete, dedesubt, repede!

În realitate, chiar şi atunci evaziunea era posibilă. Tata avea un fel al lui de a-şi lăsa greu pe grumajii noştri, mai ales pe al meu, mâinile lui aspre şi sportive. Deşi era mare cât o faţă de masă, taZed-ul bunicului Raffaello, de care se slujea, era prea uzat şi găurit ca să-i permită claustrarea ermetică din visurile lui. Căci nu-mi era deloc greu să-i observ, prin găurile şi rupturile făcute de ani în pânza slăbită, mirosind a vechi şi a închis, pe profesorul Ermanno cu mâinile aşezate pe părul negru al lui Alberto şi – pe cei blond, fin, uşor al lui Micol venită în goană de sus, pronunţând împreună cu doctorul Levi, unul câte unul, cuvintele binecuvântării. Deasupra noastră, tata care, pe de o parte, ştia numai vreo douăzeci de cuvinte ebraice, folosite în conversaţia familiară şi, pe de altă parte, nu s-ar fi înclihat niciodată, tăcea. Îmi imaginam expresia brusc încurcată a feţei sale, expresia sardonică şi intimidată în acelaşi timp a ochilor înălţaţi spre modesta decoraţiune de stuc a plafonului sau spre locul femeilor. În timpul acesta eu priveam de jos în sus, cu neslăbită uimire şi invidie»

---

26 Binecuvîntare (în ebraică).

27 Să te binecuvînteze Dumnezeu şi să te păzească (în ebraică).

chipul fin şi ridat al profesorului Ermanno, aproape transfigurat în momentul acela, îi priveam ochii care, în spatele lentilelor groase, mi se păreau plini de lacrimi. Vocea sa firavă, melodioasă şi solemnă, pronunţia ebraică dublând frecvent consoanele şi cu z, s, şi h mai mult toscane decât ferrareze, mărturiseau dubla distincţie a culturii şi a categoriei sociale…

Îl priveam. Şi cât timp dura binecuvântarea, sub mâinile lui Alberto şi Micol nu îşi încetau nici ei o clipă explorarea prin găurile cortului lor. Mă priveau cu un zâmbet complice, ciudat, ca o chemare; mai ales Micol.

V

Şi totuşi o dată, în iunie ’29, în ziua când în holul lui *Guarini* se afişaseră rezultatele examenelor de absolvire a gimnaziului, s-a întâmplat ceva precis.

Ştiam că lăsasem mult de dorit la examen. Deşi inimosul profesor Meldoleşi făcuse tot ce putuse pentru mine, obţinând chiar, împotriva oricărei, reguli, să mă examineze el însuşi, hopul cel mare nu mă găsise de loc la înălţimea constelaţiilor de şapte şi opt din carnetul de note. Până şi la materiile literare ar fi trebuit să mă prezint mult mai bine. La latină, într, ebat despre *consecutio temporum*, mă poticnisem la o perioadă ipotetică de tipul trei, adică „de irealitate”. La fel de chinuit răspunsesem şi la greacă despre un fragment din *Anabasis.* E adevărat că după aceea îmi luasem revanşa cu italiana, istoria şi geografia. La italiană, de exemplu, mă descurcasem grozav atât cu *Promessi sposi,* cât şi cu *Le Ricordanze.* Pe deasupra recitasem fără nicio greşeală primele trei octave din *Orlando furioso,* şi Meldoleşi mă felicitase prompt printr-un bravo atât de sonor, încât îi făcuse să zâmbească nu numai pe membrii comisiei, ci şi pe mine. Totuşi, în ansamblu, nici măcar la partea literară comportamentul meu nu fusese la înălţimea reputaţiei de care mă bucuram.

Oricum, însă, cel mai tare o zbârcisem la matematică.

Până în anul precedent, adică în a patra de gimnaziu, algebra nu vrusese să-mi intre în cap. Cu profesoara Fabiani mă purtasem destul de neonorabil. Învăţam

minimul necesar pentru a-i putea smulge un şase, şi deseori nici măcar atât, contând pe sprijinul sigur din partea profesorului Meldoleşi la media finală. Ce importanţă putea avea pentru mine matematica din moment ce la Universitate, aşa cum declarasem în numeroase rânduri, voiam să mă înscriu la Litere? îmi repetam şi în dimineaţa aceea, în timp ce suiam cu bicicleta bulevardul Giovecca, îndreptându-mă spre *Guarini.* Din nefericire şi la algebră şi la geometrie aproape că nu deschisesem gura. Îi bine, şi ce dacă? Sărmana Fabiani, care în ultimii doi ani nu îndrăznise niciodată să-mi dea mai puţin de şase, nu avea s-o mai facă şi într-un consiliu profesoral; iar eu mă feream să pronunţ până şi în gând cuvântul *corijent,* atât de absurdă, când era vorba de mine, mi se părea ideea corijenţei, cu tot cortegiul ei necesar de lecţii particulare umilitoare şi plicticoase pe care ar fi trebuit să le iau la Riccione, în tot cursul verii. Eu, tocmai eu, care nu mai îndurasem niciodată umilinţa de a fi amânat în octombrie, şi care în prima, a doua şi a treia de gimnaziu „pentru merit şi bună purtare” mă mândrisem cu mult râvnitul titlu de „Gardă de onoare a monumentelor celor căzuţi în război şi a parcurilor închinate amintirii lor”, eu „corijent”, trecut în rândul mediocrităţilor, pierdut în masa celorlalţi! Şi tata? Presupunând că Fabiani mă amâna în octombrie (preda matematica şi la liceu, de aceea mă examinase ea, era în drept!), unde găseam curajul să mă întorc peste câteva ore acasă, să mă aşez la masă în faţa tatii, şi să încep să mănânc? Putea să mă bată; şi în fond, ar fi fost cel mai bine. Orice pedeapsă era mai bună decât reproşul mut şi cumplit din ochii lui albaştri.

Am intrat în holul lui *Guarini.* Un grup de băieţi, printre care am notat imediat mai mulţi colegi, sta liniştit în faţa listei cu mediile. Am sprijinit bicicleta de zid, lângă uşa înaltă de la intrare, şi m-am apropiat tremurând. Nimeni nu părea să-mi fi observat sosirea.

Am privit pe după un zid de spinări întoarse dinadins. Ochii mi s-au împăienjenit. Am mai privit o dată; şi cinciul

roşu, singura cifră scrisă cu cerneală roşie într-un şir întreg de cifre scrise cu cerneală neagră, mi s-a imprimat în suflet cu violenţă, ca o pecete cu fier înroşit.

— Ce-i cu tine? m-a întrebat Sergio Pavani, bătându-mă prietenos pe spate. Doar n-ai de gând să faci o tragedie dintr-un cinci la matematică. Uită-te la mine, şi a râs: latină şi greacă.

— Ei, haide, curaj! a adăugat Othello Forti. Şi eu am rămas la o materie, la engleză.

L-am fixat prostit. Fusesem colegi de clasă şi de bancă încă din clasa întâi elementară, obişnuiţi să învăţăm împreună, o zi la el acasă şi o zi la mine, dar amândoi convinşi de superioritatea mea. An de an eu fusesem promovat în iunie, în timp ce Othello rămăsese mereu la câte o materie, când la engleză, când la matematică sau la italiană.

Şi acum, iată-mă comparat dintr-odată cu *un* Othello Forti, şi, culmea, chiar de către el însuşi! Prăbuşit dintr-odată la nivelul lui!

Nu merită să povestesc în amănunt ce-am făcut şi gândit în următoarele patru sau cinci ore, începând cu efectul avut asupra mea de întâlnirea, la ieşirea din *Guarini,* cu profesorul Meldoleşi (zâmbitor, fără pălărie şi cravată, cu gulerul cămăşii în dungi desfăcut şi răsfrânt, stil Robespierre, confirmându-mi prompt, ca şi cum ar mai fi fost nevoie, „încăpăţânarea" lui Fabiani faţă de mine, refuzul ei categoric „de a mai închide ochii fie şi numai o dată") şi continuând cu descrierea hoinărelii lungi şi disperate, fără nicio ţintă, după ce primisem de la profesorul Meldoleşi un bobârnac peste obraz în semn de încurajare şi de rămas bun. Este destul să spun că în jurul orei două după-amiază mă învârteam cu bicicleta prin apropierea bulevardului Ercole I d'Este, de-a lungul lui Mura degli Angeli. Acasă nici măcar nu telefonasem. Cu faţa brăzdată de lacrimi, cu inima plină de o nesfârşită milă pentru mine însumi, pedalam fără să-mi dau prea bine seama unde sunt, meditând la confuze proiecte de sinucidere.

M-am oprit sub un arbore; unul din arborii aceia bătrâni – castani, tei, ulmi, platani – care peste circa doisprezece ani, în friguroasa iarnă a Stalingradului, aveau să fie jertfiţi pentru lemne de foc, dar în ’29 îşi înălţau încă deasupra bastioanelor oraşului marile lor umbrele de frunze.

În jurul meu, pustiu. Poteca pe care o urmasem ca un somnambul de la Porta San Giovanni şerpuia mai departe printre trunchiurile seculare spre gară şi Porta San Benedetto. M-am întins pe iarbă, lângă bicicletă, cu faţa, care îmi ardea, ascunsă în îndoitura braţului. Curenţi de aer cald îmi treceau peste corpul întins, şi singura mea dorinţă era să rămân aşa, cu ochii închişi. Din corul narcotizant al greierilor ţâşnea uneori câte un sunet izolat: un cântec de cocoş venind dinspre grădinile de zarzavat din jur, zgomotul făcut de nişte rufe pe care o spălătoreasă întârziată le spăla probabil în apa verzuie a canalului Panfilio, şi, în sfârşit, aproape de tot, la câţiva centimetri de ureche, ţăcănitul tot mai rar al roţii din spate de la bicicletă, în căutarea punctului de oprire.

La ora aceea – îmi spuneam – cei de acasă au aflat deja tot: probabil de la Othello Forti. Se aşezaseră la masă? Foarte posibil, prefăcându-se că nu s-a întâmplat nimic; dar fuseseră nevoiţi să renunţe, nu mai putuseră continua să mănânce. Poate mă căutau. Poate îl asmuţiseră pe urmele mele chiar pe Othello, bunul şi nedespărţitul meu prieten, însărcinându-l să scotocească pe bicicletă tot oraşul, inclusiv Montagnone şi bastioanele, aşa că n-ar fi fost imposibil să mă trezesc dintr-odată faţă-n faţă cu el, cu o tristeţe de circumstanţă pe chip dar, de fapt, nu era de loc greu să vezi, mai mult decât încântat că rămăsese numai la engleză. Dar nu; poate că părinţii mei, copleşiţi de teamă, nu se mulţumiseră numai cu Othello, ci ajunseseră să pună în mişcare chiar poliţia. Tata se dusese la Castel ca să vorbească cu chestorul. Parcă-l vedeam: bâlbâindu-se, distrus, îmbătrânit îngrozitor, devenit propria sa umbră. Plângea. Eh, dar să mă fi văzut acum două ore, la Pontelagoscuro, cum priveam de pe podul de

fier fix în apele Padului (şi rămăsesem astfel o grămadă de timp! Cât? Pe puţin douăzeci de minute…) atunci în adevăr că ar fi avut de ce să se sperie… atunci în adevăr ar fi priceput… atunci în adevăr că…

— Pst!

M-am trezit brusc, dar n-am deschis imediat ochii.

— Pst! am auzit iarăşi.

Am ridicat încet capul, întorcându-l spre stânga, cu ochii în soare. Cine mă chema? Nu putea fi Othello. Atunci cine?

Mă aflam cam pe la mijlocul acelei porţiuni din zidurile oraşului, lungă de aproape trei kilometri, care începe din punctul unde se termină bulevardul Ercole I d'Este şi sfârşeşte în faţa gării, la Porta San Benedetto. Întotdeauna locul acela a fost mai solitar decât altele. Aşa era acum treizeci de ani, aşa este şi azi, deşi în dreapta, pai ales în partea dinspre zona industrială, pe fundalul depozitelor şi coşurilor de fabrici, au răsărit în câţiva ani zeci şi zeci de căsuţe muncitoreşti, viu colorate, faţă de care pintenul negricios, sălbatic, înecat în tufişuri şi pe jumătate prăbuşit al vechiului bastion din al patrusprezecelea secol pare, pe zi ce trece, tot mai absurd.

Cu ochii pe jumătate închişi din cauza reverberaţiei priveam în jur, căutam. La picioarele mele (îmi dam seama abia acum) se întindea Barchetto del Duca, cu coroanele preţioşilor săi arbori dilatate de lumina amiezii ca într-o pădure tropicală: imens, într-adevăr nesfârşit, cu turnuleţele şi crenelurile *magnei domus* la mijloc, pe jumătate ascunse în verdele din jur, înconjurat în întregime de centura unui zid întrerupt numai la vreun sfert de kilometru mai încolo pentru a lăsa să treacă apele canalului Panfilio.

— Hei, dar mai eşti şi orb pe deasupra, a spus o voce veselă de fată.

Părul blond, de un blond deosebit, striat de şuviţe nordice, de *fille aux cheveux de lin,* putea fi numai al lui Micol Finzi-Contini. Am recunoscut-o imediat. Stătea pe zid ca la o fereastră, cu braţele încrucişate şi cu tot bustul

în afară. Cred că nu era la mai mult de douăzeci şi cinci de metri distanţă. Mă privea de jos în sus şi era destul de aproape ca să-i pot vedea ochii: erau limpezi şi mari (poate prea mari pentru chipul ei slăbuţ de fetiţă).

— Ce faci acolo? De zece minute stau şi te privesc. Scuză-mă dacă te-am trezit din somn. Şi… condoleanţe!

— Condoleanţe? Cum adică, de ce? am bolborosit, simţind cum mă făceam roşu la faţă.

Mă ridicasem în picioare.

— Cât e ceasul? am întrebat-o, ridicând glasul.

A aruncat o privire la cesuleţul-brăţară.

— La mine e trei, a spus, făcând o strâmbătură graţioasă. Şi după aceea: îmi închipui că ţi-e foame.

Eram dezorientat. Ştiau şi ei, deci! Pentru moment, m-am gândit că aflaseră despre dispariţia mea prin telefon, probabil ca mulţi alţii, chiar de la tata sau mama. Dar Micol m-a adus pe drumul cel bun.

— Dimineaţă am fost cu Alberto la *Guarini* să vedem listele. Te-a durut rău, nu-i aşa?

— Tu ai fost promovată?

— încă nu ştiu. Poate că aşteaptă întâi notele pentru toţi *ceilalţi* particulari. Dar de ce nu cobori? Vino mai aproape ca să nu mai răguşesc strigând.

Îmi vorbea pentru prima dată. Mai mult, pentru prima dată o auzeam vorbind. Şi am băgat de seamă ce mult semăna pronunţia ei cu a lui Alberto. Vorbeau amândoi la fel: în general rar, subliniind unele cuvinte fără însemnătate, al căror sens şi greutate adevărată păreau să le cunoască numai ei, şi trecând uşor peste altele care altcuiva i s-ar fi părut mult mai importante. Considerau că aceasta este *adevărata lor* limbă; un fel deosebit, inimitabil, particular de a deforma italiana. Îi dăduseră chiar şi un nume; limba finzi-continică.

Dându-mi drumul să alunec pe povârnişul ierbos, am ajuns lângă zid. Deşi era umbră – o umbră care mirosea’ pătrunzător a urzici şi murdărie – era mai cald acolo.

Acum, cu soarele în părul blond, mă privea de sus calmă, ca şi cum revederea noastră n-ar fi fost de loc una

absolut întâmplătoare, ci, încă de când eram mici, ne-am fi dat de nenumărate ori întâlnire acolo.

— Totuşi exagerezi, mi-a spus. Ce contează o materie în octombrie?

Dar era evident că îşi bătea joc de mine, şi chiar mă dispreţuia puţin. La urma urmei era destul de normal ca un asemenea lucru să i se întâmple unui individ ca mine, fiul unor oameni comuni „asimilaţi”, cvasi-catolici. Pe ce bază îmi dam atâtea aere?

— Cred că ai nişte idei cam ciudate, i-am răspuns.

— Da? s-a strâmbat ea. Explică-mi, te rog, atunci pentru care motiv n-ai fost astăzi la masă.

— Cum ai aflat? mi-a scăpat fără să vreau.

— Cunoaştem noi, cunoaştem. Avem şi noi informatorii noştri.

Meldoleşi, mi-a trecut prin minte, numai el putea fi (şi nu greşeam). Dar ce importanţă avea? îmi dădusem deodată seama că problema corijenţei trecuse pe planul doi, o istorie copilărească urmând să se rezolve de la sine.

— Cum reuşeşti să stai acolo sus? am întrebat-o. Parcă ai fi la fereastră.

— Am credincioasa mea scară sub picioare, mi-a răspuns scandând silabele cuvintelor „credincioasa mea”, în felul ei obişnuit, orgolios.

În clipa aceea din spatele zidului s-a auzit un lătrat puternic. Micol a întors capul şi a aruncat peste umărul stâng o privire plictisită şi afectuoasă totodată. S-a strâmbat ţuguindu-şi buzele spre câine, pe urmă s-a întors iar către mine:

— Uff! a răsuflat uşurată. Este Jor.

— Ce rasă e?

— Danez. Are numai un an şi cântăreşte deja aproape un chintal. Se ţine tot timpul după mine. Degeaba încerc să-l fac să-mi piardă urma că el tot mă găseşte. *E teribil.*

Şi a adăugat, fără nicio tranziţie:

— Vrei să te-ajut să vii înăuntru? Dacă vrei, ţi-arăt imediat cum trebuie să faci.[28]

---

28 Oare cîţi ani au trecut de la acea îndepărtată după- amiază de iunie ? Peste treizeci. Şi totuşi, cînd închid ochii, Micol Finzi-Contini e tot

— Fiindcă nu te-ai uitat bine, a replicat ea nerăbdătoare. Ia priveşte aici... şi aici... şi aici, îmi arăta cu degetul ca să văd mai bine. Sunt o grămadă de ieşituri, şi aici, în vârf, e chiar un cui. Eu l-am pus.

— Da, ar fi ele nişte puncte de sprijin, am murmurat nesigur, dar...

— Puncte de sprijin?! m-a întrerupt izbucnind în râs. Eu le spun ieşituri.

— Foarte rău, pentru că se numesc puncte de sprijin, am insistat eu, dur şi încăpăţânat. Se vede că n-ai fost niciodată pe munte.

De fapt, încă de mic sufeream de ameţeli şi, oricât de modestă ar fi fost, escaladarea mă nelinişte. Când eram mic, mama cu Ernesto în braţe (Fanny încă nu se născuse) mă ducea pe Montagnone, se aşeza pe iarbă în piaţa largă din faţa străzii Scandiana, din înălţimea căreia abia se putea zări acoperişul casei noastre, pierdut în marea de acoperişuri din jurul edificiului masiv al bisericii Santa Maria în Vado, iar eu îmi amintesc cu câtă teamă mă aplecam peste parapetul ce despărţea piaţa de câmpie, înşelând vigilenţa mamei, şi priveam în jos, în prăpastia adâncă de treizeci de metri. Mai tot timpul era câte cineva care suia sau cobora peretele acela abrupt: tineri zidari, ţărani, salahori, fiecare cu bicicleta în spate, sau bătrâni mustăcioşi, pescuitori de broaşte, încărcaţi cu coşuri şi undiţe, oameni din Quacchio, Ponte della Gradella, Coccomaro, Coccomarino, sau Focomorto care se grăbeau, şi decât să ocolească pe la Porta San Giorgio, sau Porta San Giovanni (fiindcă pe vremea aceea bastioanele erau întregi, fără nicio breşă utilizabilă, pe o lungime de cel puţin cinci kilometri) preferau să o ia pe strada Zidurilor, cum îi ziceau ei. Ieşeau din oraş; ei bine, traversau piaţa, treceau pe lângă mine fără să mă vadă, încălecau peste parapet, se lăsau să alunece până puneau vârful piciorului pe prima ieşitură sau adâncitură din zidul vechi, decrepit,

---

acolo, căţărată pe zidul din jurul parcului, se uită la mine şi îmi vorbeşte. în 1929 era o fetiţă de treisprezece ani, slabă, blondă, cu ochi magnetici, mari şi limpezi. Eu, un băiat cu pantaloni scurţi, foarte burghez şi foarte vanitos, pe care un mic necaz şcolăresc era în stare să-l arunce în braţele celei mai crunte şi mai puerile disperări. Ne priveam. Deasupra ei, cerul era albastru şi dens, un cer cald de vară, fără nici un nor. Nimic n-ar fi putut să-l schimbe, şi nici nu l-a schimbat în amintirea mea.

— Ei, vrei sau nu vrei ? m-a grăbit Micol.

Mda... nu ştiu... am început eu, arătînd spre zid. E cam înalt.

şi în câteva clipe ajungeau în câmpia de jos. Veneau din câmpie; şi atunci îi vedeam apărând cu ochii larg deschişi, care mi se păreau fixaţi în ai mei răsăriţi timid după marginea parapetului – dar bineînţeles că greşeam, ei erau atenţi doar să aleagă punctul de sprijin cel mai bun. În orice caz, în timp ce atârnau astfel deasupra prăpastiei – în general câte doi, unul în spatele celuilalt – îi auzeam pălăvrăgind calm în dialect, ca şi cum ar fi mers pe o potecă din mijlocul câmpului. Cât erau de siguri, de puternici, de curajoşi! – îmi spuneam. Când ajungeau la câţiva zeci de centimetri de faţa mea, când adesea nu numai că mă oglindeam în pupilele lor, dar eram izbit de răsuflarea lor duhnind a vin, se prindeau cu degetele groase, pline de bătături, de muchia parapetului, se ridicau în gol cu tot corpul şi hop, erau în siguranţă. Eu n-aş fi fost niciodată în stare să fac la fel, îmi spuneam de fiecare dată, privindu-i plin de admiraţie dar şi de oroare, cum se îndepărtau.

Ei bine, ceva asemănător simţeam şi acum, în faţa zidului pe care mă invita să urc Micol Finzi-Contini. Evident că zidul nu era la fel de înalt ca bastioanele din Montagnone. Dar era mai neted, mai puţin ros de ani şi de intemperii, iar ieşiturile arătate de Micol de abia se zăreau. Mă gândeam: dacă-mi venea cumva ameţeală în timp ce mă căţăram, şi cădeam de sus? Puteam să şi mor.

Şi totuşi, nu ezitam atât din pricina aceasta. Oroarea care mă ţinea în loc era diferită de aceea pur fizică a ameţelii; analoagă, totuşi altfel şi mult mai puternică. Pentru o clipă am ajuns chiar să regret disperarea dinainte, plânsul stupid şi pueril de şcolar trântit la examen.

— Şi apoi nu înţeleg de ce, am continuat, ar trebui să mă apuc de alpinism aici. Dacă trebuie să intru la *voi* în casă, foarte mulţumesc şi cu mare bucurie, dar, sincer să fiu, mi se pare mult mai comod să trec pe acolo – am arătat cu mâna în direcţia bulevardului Ercole I – pe poartă. Ar fi foarte simplu. Iau bicicleta şi. Într-o clipă am şi dat colţul.

Mi-am dat seama imediat că propunerea nu-i

convenea.

— Nu, nici vorbă… a spus strâmbându-se, cu o expresie teribil de agasată, dacă intri pe acolo te vede Perotti, şi atunci nu mai are niciun haz.

— Cine e Perotti?

— Portarul. Trebuie să-l ştii, tot el face şi pe vizitiul şi pe şoferul… Dacă te vede – şi nu poate să nu te vadă, pentru că în afara dăţilor când iese cu trăsura sau cu maşina, e ca un blestem, într-una de pază la poartă – trebuie neapărat să te conducă în casă… Şi spune şi tu dacă… Nu crezi?

Mă privea drept în ochi, serioasă şi foarte calmă.

— Bine, am răspuns, întorcând capul şi arătând cu bărbia spre malul de pământ, dar cu bicicleta ce fac, unde o las? Doar nu pot s-o las aici! E Wolsit şi nouă pe deasupra, are far electric, geantă pentru scule, pompă… Dacă-mi ia cineva *şi* bicicletă…

— Şi am tăcut, cuprins deodată de teama inevitabilei întâlniri cu tata. În seara aceea oricât de târziu tot trebuia să ajung acasă. Nu aveam altă alegere.

— Mi-am întors din nou privirea spre Micol. În timp ce eu vorbeam, fără să spună nimic, se aşezase pe zid cu spatele la mine şi acum ridica hotărât un picior ca să încalece.

—Ce-ai de gând să faci? am întrebat-o surprins.

— Mi-a venit o idee pentru bicicletă. Şi cu ocazia asta îţi arăt şi punctele unde e cel mai bine să pui piciorul. Fii atent unde-l pun eu. Priveşte.

S-a răsucit cu dezinvoltură pe creasta zidului şi, după ce s-a prins cu mâna dreaptă de cuiul mare şi ruginit pe care mi-l arătase puţin mai înainte, a început să coboare. Se lăsa în jos încet dar sigur, căutând punctele de sprijin cu vârful pantofilor de tenis, şi găsindu-le când cu dreptul când cu stângul, fără prea mare efort. Cobora bine. Totuşi, înainte de a atinge pământul, a pus piciorul greşit şi a alunecat. Din fericire, a căzut în picioare; dar se lovise la mână şi, frecându-se de zid, îşi sfâşiase uşor sub braţ rochiţa roşie, de plajă.

— Uf, ce proastă sunt 1 a bombănit, ducându-şi o mână la gură şi-suflând peste ea. Mi se întâmplă pentru prima dată.

Se julise şi la genunchi. A ridicat un colţ din poala rochiei, dezvelind o coapsă de femeie, neaşteptat de albă şi puternică şi s-a aplecat să-şi examineze zgârietura. Două bucle înngi, din acelea de un auriu aproape alb, scăpate din cerculeţul pe care-l folosea ca să-i ţină părul, au căzut în jos, acoperindu-i fruntea şi ochii.

—Ce proastă sunt! a repetat.

— E nevoie de alcool, am spus eu mecanic, fără să mă apropii, pe tonul uşor plângăreţ folosit la noi în familie în asemenea împrejurări.

—Da de undă!

Şi-a lins repede rana, un fel de mic sărut afectuos, şi s-a ridicat.

—Vino! mi-a spus, ciufulită şi roşie la faţă.

S-a întors şi a început să se caţere oblic pe panta însorită a malului de pământ. Cu dreapta se ajuta ţinându-se de smocurile de iarbă, în timp ce cu stânga, ridicată la înălţimea capului, îşi potrivea într-una cerculeţul pentru păr. A repetat manevra de câteva ori; rapid, ca şi cum s-ar fi pieptănat.

— Vezi gaura de colo? mi-a spus cum am ajunspe culme… Poţi ascunde perfect bicicleta înăuntru.

Îmi arăta la circa cincizeci de metri depărtare una din acele mici movile conice acoperite de iarbă, nu mai înalte de doi metri şi cu intrarea aproape întotdeauna astupată, de care te loveşti frecvent când faci înconjurul zidurilor Ferrarei. La o scară mai redusă, fireşte, semăna întrucâtva cu gorgoanele etrusce din câmpia romană. Numai că încăperea subterană, foarte spaţioasă câteodată, în care unele din ele, mai dau încă, n-a slujit niciodată drept casă a morţilor. Acolo îşi ţineau armele apărătorii de demult ai zidurilor: culevrine, archebuze, pulbere, etcaetera. Şi poate chiar obuzele acelea bizare din marmură scumpă, care în secolele cincisprezece şi şaisprezece făcuseră artileria ferrareză atât de temută în

Europa, şi din care se mai poate vedea şi azi câte un exemplar la Castel, expus, însă, ca ornament în curtea principală şi pe terase.

— Cui crezi că i-ar putea trece prin minte că înăuntru e o Wolsit nouă? Ar trebui mai întâi să ştie. Ai fost înăuntru?

Am clătinat din cap.

—Nu? Eu da, de nenumărate ori. E *magnific.*

A pornit plină de hotărâre şi eu, după ce mi-am luat bicicleta, m-am ţinut după ea în tăcere.

Am ajuns-o din urmă în pragul hrubei. Era un fel de despicătură verticală tăiată direct în stratul compact de iarbă ce acoperea deluşorul, şi atât de îngustă încât permitea numai trecerea unei singure persoane. Coborâşul începea de cum treceai pragul, şi se vedea cel mult la vreo opt, zece metri. Dincolo era numai beznă. Ca şi-cum galeria ar fi fost astupată de o cortină neagră.

— S-a aplecat să privească înăuntru şi s-a întors imediat.

— I-Intră tu, a murmurat surâzând vag, încurcată. Prefer să aştept afară.

Mi-a făcut loc. Şi-a împreunat mâinile la spate şi s-a rezemat lângă intrare, de peretele îmbrăcat în iarbă.

—Sper că nu te sperie?! m-a întrebat tot în şoaptă.

— A, nu, deloc, ajţn minţit, şi m-am aplecat să ridic bicicleta şi să mi-o pun, pe umăr.

Fără să mai adaug nimic, am „trecut prin faţa ei şi am pătruns în galerie.

Trebuia să înaintez încet inclusiv din cauza bicicletei care lovea într-una peretele cu pedala din dreapta; şi la început, trei sau patru metri, am fost aproape orb, nu vedeam absolut nimic. Cam la vreo zece metri de la gura intrării („Fii atent, am auzit în momentul acela, departe, în urmă, vocea lui Micöl, vezi că sunt nişte trepte!” >» am început să disting câte ceva. Galeria se termina puţin mai încolo „mai erau doar câţiva metri de coborâre. Şi abia acolo, era un fel de platformă în jurul căreia ghiceam complet alt spaţiu, începeau treptele anunţate de Micöl.

Când, am ajuns pe platformă, m-am oprit câteva

clipe. Pe măsură ce pătrundeam tot mai adânc în măruntaiele subteranei, teama copilărească de întuneric şi de necunoscut pe care o simţisem în momentul despărţirii de Micöl fusese înlocuită de un simţământ de uşurare la fel de copilăresc; ca şi cum, fugind la timp de compania lui Micöl, aş fi scăpat de o primejdie cu mult mai mare, principala primejdie care-l putea pândi pe un fvăiat de vârsta mea („Un băiat de vârsta ta" era una din expresiile favorite ale tatii). Da – mă gândeam – poate că tata avea să mă bată când mă voi întoarce în seara aceea acasă. Dar eu puteam de acum să îndur calm toate loviturile. Mare lucfu o materie în octombrie; avea dreptate Apicol să râdă. Ce era o materie în octombrie – şi tremuram faţă de ceea ce s-ar fi putut întâmpla între noi, aici, în întuneric? Poate că aş fi găsit curajul să o sărut pe Mitől, să o sărut pe gură. Şi pe urmă? Ce s-ar fi întâmplat pe urmă? Văzusem în filme, ştiam» şi. din roiâî-nej că sărutările trebuiau să fie lungi şi pasionate! În realitate, faţă de *rest,* ele erau numai un moment, o clipă neglijabilă, dacă după ce gurile erau aproape întrepătrunse cu buzele împreunate de obicei firul povestirii nu mai putea fi reluat decât a doua zi dimineaţă sau, alteori, peste câteva. zile. Da, dar dacă Micöl şi cu mine am fi ajuns să ne sărutăm în felul acela – favorizaţi şi de întunecime – după sărut timpul ar fi continuat să curgă liniştit şi nicio providenţială intervenţie dinafară nu ne-ar fi putut ajuta să ne trezim deodată a doua zi dimineaţă. Şi atunci ce-ar fi trebuit să fac pentru a umple orele şi minutele? Oh, dar, slavă Domnului, nu se întâmplase nimic din toate acestea. Din fericire, mă salvasem la timp.

Am început să cobor treptele. Îmi dădeam seama abia acum că în galerie se strecura câte o firavă rază de soare. Şi, cu ce vedeam, cu ce auzeam (era de ajuns un lucru de nimic; să se lovească bicicleta de un perete sau să-mi alunece călcâiul pe o treaptă, şi ecoul amplifica imediat şi multiplica sunetul, măsurând spaţii şi distanţe), am putut aprecia vastitatea încăperii. Trebuia să fie o sală de vreo patruzeci de metri diametru, am calculat eu, rotundă, cu bolta cel puţin la fel de înaltă, în formă de cupolă. Un fel

de con răsturnat. Şi, cine ştie, poate că printr-un sistem de coridoare secrete comunica şi cu alte săli subterane de acelaşi tip, care împânzeay, probabil, cu zecile corpul bastioanelor. Tot ce se putea.

Pe jos era pământ bătătorit, compact, neted şi umed. M-am împiedicat de o cărămidă, şi apoi, urmărind pe pipăite curbura peretelui am călcat pe nişte-paie. Am rezemat bicicleta de zid, m-am aşezat şi am rămas aşa, cu o mână pe metalul roţii şi cu un braţ petrecut în jurul genunchilor. Liniştea era spartă de câte un fâşâit, de câte un chiţăit: şoareci şi, probabil, lilieci…

Dar dacă s-ar fi întâmplat? – mă gândeam. Ar fi fost ceva atât de teribil, dacă s-ar fi întâmplat?

Aproape sigur că nu m-aş mai fi întors acasă, şi ştiu că părinţii mei şi Othello Forti, şi Sergio Pavani, şi toţi ceilalţi, inclusiv poliţia, şi-ar fi bătut în adevăr capul căutându-mă! în primele zile ar fi asudat din greu, scotocind peste tot. Ar fi vorbit despre caz şi ziarele, aducând în joc ipotezele obişnuite: răpire, nenorocire, sinucidere, expatriere clandestină. Încet încet, însă, apele s-ar fi liniştit. Părinţii mei s-ar fi calmat (le rămâneau, în fond, Ernesto şi Fanny), ar fi renunţat la-cercetări. Şi cea care ar fi plătit, până la urmă, ar fi fost netoata şi bisericoasa de Fabiani, transferată drept pedeapsă „în altă aşezare” cum spunea profesorul Meldoleşi. Unde? în Sicilia sau în Sardinia, fireşte. Şi aşa-i trebuia! învăţa acum, pe propria ei piele, săr fie mai puţin perfidă şi netrebnică.

Cât despre mine, dat fiind ca lumea îşi vedea’ de ale ei, îmi vedeam şi eu de ale mele. În afară, puteam conta pe Micol; ea ar fi avut grijă să mă aprovizioneze cu hrană şi cu tot ce aş fi avut nevoie. Şi ar fi venit în fiecare zi la mine, vară sau iarnă, sărind peste zidul ce-i împrejmuia parcul. Şi în fiecare zi ne-am fi sărutat pe întuneric, pentru că eu eram bărbatul ei şi ea, femeia mea.

Dar aceasta nu însemna că eu nu mai puteam ieşi afară la oameni! în timpul zilei dormeam, fireşte, întrerupându-mi somnul numai când simţeam pe buze atingerea uşoară a buzelor lui Micol, şi, adormeam apoi,

din nou, cu ea în braţe. Noaptea, însă, puteam foarte bine să fac-lungi ieşiri, mai ales după orele unu, două, când dorm toţi, şi pe străzile oraşului nu mai rămâne, practic, niciun om. Şi ce teribil, ce straniu, şi ce amuzant totodată, să trec pe strada Scandiana, să revăd casa noastră, fereastra de la dormitorul meu transformat acum în salon; ascuns în umbră, să-l zăresc de departe pe tata întorcându-se de-abia acum de la Clubul Comercianţilor, fără să-i treacă prin minte că eu trăiesc şi-l observ. Scoate cheia din buzunar, deschide, intră, şi pe urmă trânteşte uşa liniştit „ca şi cum eu, primul lui născut, n-aş fi existat niciodată!

Dar mama? Ce-ar fi fost s-o anunţ într-o zi, eventual prin intermediul lui Micol, că nu sunt mort? Şi chiar s-o revăd înainte de a pleca, de a dispărea definitiv din Ferrara, sătul de viaţa mea subterană? De ce nu? Era o idee.

Nu ştiu cât am rămas aşa. Poate zece minute, poate mai puţin. În orice caz, îmi amintesc precis că în timp ce urcam din nou. treptele (uşurat de greutatea bicicletei, mergeam acum repede) şi pătrundeam din nou în galerie, mintea şi imaginaţiaâmi lucrau întruna. Dar. mama? mă întrebam. M-ar fi uitat şi ea, ca toţi ceilalţi?

În sfârşit, m-am trezit din nou afară; dar Micol nu mai era acolo unde o lăsasem aşteptându-mă). punându-mi mâna dreaptă streaşină la ochi ca să mă apăr de lumina soarelui, am văzut-o stând iar călare pe zidul ce împrejmuia Barchetto del Duca”.

— Sta discutând şi parlamentând cu cineva care aştepta la picioarele scării, de cealaltă parte a zidului, poate cu vizitiul Perotti, sau chiar cu profesorul Ermanno în persoană. Era limpede: observaseră scara sprijinită de zid şi surprinseseră mica ei evadare. Acum o invitau să coboare. Şi ea nu se hotăra să-i asculte.

În sfârşit s-a întors şi m-a zărit pe creasta malului de pământ. Şi-a umflat atunci obrajii ca şi cum ar fi spus: – Uff! în sfârşit 1

Şi ultima ei privire, înainte de a dispărea n spatele zidului (o privire surâzătoare şi complice, întocmai ca la

Templu, când mă spiona de sub taiM-ul patern) a fost pentru, mine.

PARTEA A DOUA

— I

Abia mult mai târziu, după aproape zece ani am reuşit să trec cu adevărat dincolo de zidul ce înconjura Barchetto del Duca, să mă strecor printre copacii şi prin luminişurile acelei imense păduri particulare şi să ajung până la *magna domus* şi la terenul de tenis.

Era în ’38, la circa două lujji de la promulgarea legilor rasiale. Îmi amintesc perfect: într-o după-amiază spre sfârşitul lui octombrie, la câteva minute după ce ne ridicasem de la masă, primisem un telefon de lax Alberto Finzi-Contini. Era sau, nu adevărat, mă întrebase fără niciun preambul (de notat că nu mai avusesem ocazia să schimbăm două vorbe de cel puţin cinci ani), era sau nu adevărat că eu şi „toţi ceilalţi” fusesem eliminaţi în bloc din club, prin intermediul unor scrisori semnate de vicepreşedintele şi secretarul clubului de tenis *Eleonexa d’Este,* marchizul Barbicinti, că fusesem, cu alte cuvinte, „daţi fără”?

Am dezminţit cu hotărârb: nu era adevărat, eu, cel puţin, nu primisem nicio. scrisoare de acest fel.

Dar el a continuat ca şi cum, ar fi socotit dezminţirea mea fără nicio valoare, sau ca şi cum, pur şi simplu, nu m-ar fi ascultat, propunându-mi să merg neapărat să joc tenis la ei acasă. Dacă mă mulţumeam cu un teren oarecare, de pământ bătătorit – a repetat – cu un-out mi-o şi, mai ales, dat fiind că eu jucam, fireşte, mult mai bine, dacă „binevoiam să accept un schimb de mingicu el şi cu Micol, ei s-ar fi simţit încântaţi şi „onoraţi”. Şi – adăugase – dacă problema mă interesa, puteam juca în toate după-amiezile. Azi, mâine, poimâine, inclusiv sâmbăta, bineînţeles, puteam veni când voiam, aducând cu mine pe cine voiam. Lăsând la o parte faptul că el mai rămânea la Ferrara. Încă vreo lună, două, întrucât cursurile de la Politehnica din Milano nu începeau înainte de

20 noiembrie (ca de obicei, Micol lua lucrurile mai

calm decât el, şicum nu era înscrisă la zi şi, deci, nu trebuia să stea pe loc ca să cerşească semnături, cine ştie dacă mai reuşea să ajungă pe la ea Foscari anul acesta?) nu vedeam ce zile splendide erau?” Ar fi fost o adevărată crimă să nu profităm de un asemenea timp.

A spus ultimele cuvinte cu măi puţină convingdre; ca şi când l-ar fi străfulgerat deodată un gând mai puţin vesel sau o bruscă şi nemotivată senzaţie de plictiseală ar fi născut în el dorinţa să nu mă duc, să nu dau curs invitaţiei... *s*

Am mulţumit, fără să promit nimic precis. De unde până unde telefonul acela? mă întrebam cu uimire, punând receptorul în furcă. În fond, de când el şi sora lui fuseseră trimişi să studieze în alt oraş (Alberto în ’33, Micol în ’34, deci cam în perioada când profesorul Ermanno obţinuse de la Comunitate permisiunea de a restaura „pentru nevoile familiei şi cele ale eventualilor interesaţi” fosta sinagogă spaniolă, anexată clădirii Templului din strada Mazzini, astfel că banca din spatele nostru, la sinagoga italiană, rămăsese de atunci mereu goală), ne mai văzusem doar de câteva ori, întotdeauna în fugă şi de departe. Ne înstrăinasem atât de mult în tot acest timp, încât atunci când într-o dimineaţă a lui ’35, în gara din Bologna (urmam anul doi la Litere şi făceam în fiecare zi naveta cu trenul) un tânăr înalt, brun, palid, cu un *plaid* sub braţ şi un hamal încărcat de valize după el, îndreptându-se cu paşi mari spre rapidul de Milano gata de plecare, m-a izbit violent pe peronul de lângă linia întâi, pe moment nici măcar nu l-am recunoscut pe Alberto Finzi-Contini. Ajuns la capătul trenului, se întorsese cerându-i hamalului să se grăbească, o privire distrată alunecase pe lângă mine care tocmai voiam să protestez, şi el-dispăruse în interiorul vagonului. Atunci – mă gândeam – nici măcar nu simţise nevoia să mă salute. De unde atâta politeţe insinuantă acum?

— Cine era? m-a întrebat tata când am intrat din nou în sufragerie.

Rămăsese numai el în cameră-şedea în fotoliu, lângă

aparatul de radio, în aşteptarea obişnuită şi chinuitoare a buletinului de ştiri de la două.

— Alberto Finzi-Contini.

— Cine? Băiatul? Câtă cinste! Şi ce vrea?

Mă cerceta cu ochii lui albaştri, dezorientaţi, care pierduseră de multorice speranţă de a-mi impune ceva, de a reuşi să ghicească la ce mă gândeam, Ştia foarte bine – îmi spuneau erchii lui – că întrebările mă sâcâiau, N că permanenta pretenţie de a se amesteca în viaţa mea particulară era indiscretă, nejustificată. Dar, pentru Dumnezeu, era doar tatăl mbu! Şi n» vedeam cât de mult îmbătrânise în ultimul an? Mama şi Fanny erau femei, nu li se putea destăinui. Lui Ernesto cu atât mai puţin, era încă un copil. Şi atunci cu cine să vorbească? Era posibil să nu înţeleg că avea nevoie de mine?

I-am relatat „printre dinţi despre ce era vorba.

— Şi te duci?

Dar nu mi-a lăsat vreme să răspund. În clipa următoare, însufleţindu-se ca de fiecare dată când i se oferea posibilitatea să mă antreneze într-o conversaţie oarecare „cu atât mai bine dacă tema era politică, se şi pornise „să-mi facă tabloul situaţiei”.

Din nefericire era adevărat – a început să recapituleze – la 22 septembrie trecut, după primul anunţ oficial din 9, toate ziarele publicaseră circulara suplimentară a Secretarului Partidului care vorbea de anumite „măsuri practice”, a căror aplicare imediată împotriva noastră cădea în grija Federaţiilor provinciale. În viitor, rămânând, în vigoare interdicţia privitoare la căsătoriile mixte, excluderea oricărui tânăr aparţinând, rasei ebraice din toate şcolile de stat de orice grad şi categorie”, ca şi scutirea lor de „marea onoare” a serviciului militar, noi (evreii) nu mai puteam însera necroloage în paginile ziarelor, nu mai puteam figura în cartea de telefon, nu mai puteam avea servitoare ariene, nu mai puteam frecventa niciun fel de „club”. Şi totuşi...

— Sper că n-ai de gând să-mi spui iar aceeaşi poveste, l-am întrerupt, clătinând din cap.

— Ce poveste?

— Că Mussolini e mai *bun* decât Hitler.

— Am priceput, am priceput. Trebuie, totuşi, să admiţi că Hitler e un nebun însetat de sânge, în timp ce Mussolini, o fi el machiavelic şi oportunist, dar…

L-am întrerupt din nou, fără să-mi pot reţine Un gest de nerăbdare. Era sau-nu era de acord – l-afn întrebat puţin cam brutal – cu teza din articolul pe care i-l „pasasem” acum câteva zile?

Mă refeream la un articol publicat într-un număr vechi din *Nouvelle Revue Française, o* revistă din care păstram cu mare grijă câteva colecţii complete în camera mea. Lucrurile se petrecuseră astfel: nu mi-amintesc pentru care motiv mă purtasem grosolan cu tata. El se simţise jignit, se îmbufnase, şi atunci, dornic să restabilesc cât mai repede relaţiile normale, nu găsisem altceva mai bun decât să-l fac părtaş la ultima mea lectură. Măgulit de aceasta dovadă de stimă, tata nu se lăsase rugat. Citise imediat, mai mult devorase, articolul subliniind foarte multe rânduri cu creionul şi umplând de note marginea paginilor. Şi pentru el – 4 mi declarase explicit după aceea – scrierea „omului ăluia deştept care fusese prieten cu Lenin”, constituise o adevărată revelaţie.

— Dar sigur că sunt de acord! a exclamat mulţumit că mă vede dispus să încep o discuţie, şi, în acelaşi timp, deconcertat. E fără îndoială. un excelent polemist. Ce limbă, câtă vioiciune! În stare să scrie articolul directân franceză. Da, şi a-zimbit orgolios, evreii ruşi şi polonezi nu sunt ei foarte simpatici, dar au avut întotdeauna un adevărat talent pentru liihbile străine. Le au în sânge.

— Lasă limba în pace şi urmăreşte ideea, i-am retezat-o scurt, cu un început de asprime profesională de care m-am căit imediat.

Articolul vorbea limpede, am urmat mai blând. Capitalismul, în faza de expansiune imperialistă, nu poate să nu se arate intolerant faţă/ de toate minorităţile naţionale, şi, în special, faţă de evrei, care sunt minoritatea prin excelenţă. Şi. atunci, în lumina acestei

teorii (să nu uităm că studiul era din ’31, anul în care începuse adevărata ascensiune a lui Hitler) ce importanţă putea să aibă faptul că Mussolini, ca om, ar fi fost mai bun ca Hitler? Şi, la urma urmelor, era în adevăr mai bun Mussolini, ca om?

— Am înţeles, gata, am înţeles... repeta încet tata, în timp ce eu vorbeam.

Avea pleoapele coborâte şi faţa/ contractată într-un rictus de grea şi dureroasă răbdare. În sfârşit, când a fost – sigur că nu’mai aveam nimic de adăugat, mi-a püă o mână pe genunchi.

Înţelesese foarte bine, a repetat încă o dată, ridicând încet pleoapele. Să-i dau totuşi voie să spună: după el, eu vedeam totul prea în negru, prea catastrofal.

De ce nu voiam să recunosc că, după comunicatul din 9 septembrie, şi chiar după circulara suplimentară din 22, lucrurile, cel puţin la Ferrara, îşi urmaseră cursul aproape că înainte? Foarte adevărat – a admis zâmbind cu tristeţe – în luna aceea din şapte sute cincizeci de membri ai Comunităţii noastre nu murise niciunul atât de important încât să merite un anunţ în *Cornete ferrarese* (muriseră numai două bătrânele la azilul de pe strada Vittoria: o Saralvo şi o Riettf; şi ultima nici măcar nu era din Ferrara, venea dintr-un sat de pe lângă Mantova, Sabionetta, Viadana, Pomponesco sau ceva asemănător). Să fim drepţi, cartea de telefon nu fusese retrasă de pe piaţă pentru a fi înlocuită cu o nouă ediţie, epurată; până acum nicio servitoare, bucătăreasă, doică sau guvernantă din cele aflate mai de mult în slujba familiilor noastre nu-şi descoperise brusc o „conştiinţă rasială” şi nu se gândise să-şi facă bagajele; Clubul Comercianţilor unde, de peste zece ani, funcţia de vicepreşedinte era deţinptă de avocatul Lattes – şi pe care el însuşi, după cum fără îndoială ştiam, continua să-l frecventeze zilnic, netulburat – nu pretinsese până astăzi niciun fel de demisii. Şi, pe urmă, Bruno Lattes, fiul lui Leone Lattes, fusese oare exclus din clubul „de tenis? Numai eu, fără să mă gândesc de loc la fratele meu Ernesto care mă privea, bietul de el,

cu gura căscată şi mă imita ca şi când cine ştie ce mare *haham* aş fi fost, numai eu încetasem să mai trec pe la club; şi făceam rău, să-idau voie să-mi spună, făceam foarte rău închizându-mă, izolându-mă, nemaivăzând pe nimeni şi ştergând-o la Bologna de trei sau patru ori pe săptămână cu scuza universităţii şi a navetei. (Nici măcar de Nino Bottecchiari, Sergio. Pavani şi Othello Forti, care fuseseră până acum un an prietenii mei nedespărţiţi la Ferrara, nici măcar deci nu mai voiam să ştiu, deşi ei, săracii, se putea spune că nu lăsau să treacă luna fără să nu-mi telefoneze când unul când altul.) Mai bine m-aş fi uitat la Bruno Lattes. După cât reieşea din cronica sportivă a lui *Corriere ferrarese,* nu numai că putuse participă reglementar la turneul popular, încă în curs de desfăşurare, dar la dublu mixt, jucând în cuplu cu Adriana Trentini, fata aceea frumoasă, fiica inginerului şef al provincievmergea excelent: trecuseră uşor prin trei tururi şi se pregăteau pentru semifinală. Nu, nu, orice se putea spune despre bunul Barbicinti: că, dd exemplu, ţinea prea mult la (modesta) lui viţă nobilă şi prea puţin la gramatica articolelor de propagandă în favoarea tenişului, pe care Federalul îi cerea să le scrie din Gând în când pentru *Corriere ferrarese.* Dar că era un om leal, de loc ostil faţă de evrei şi foarte moderat ca fascist – şi spunând „fascist”, vocea tatii a avut un tremur, un mic tremur timid – nu încăpea nicio îndoială şi nicio discuţie.

Cât priveşte invitaţia lui Alberto şi, în general, comportamentul Finzi-Continilor, ce era cu toată această bruscă agitaţie, cu toată această nevoie aproape spasmodică de contacte?

Fusese destul de curios ceea ce se întâmplase la Templu săptămâna trecută, de Roş ha-şana 1 (ca de obicei eu nu vrusesem să merg, şi încă o dată, dacă îi dădeam voie, făcusem foarte rău). Da, fusese destul de curios, tocmai când slujba era în toi şi. băncile erau mai ticsite de lume ca oricând, iată-l deodată pe Ermanno Finzi-Contini cu soţia şi soacra lui „urmaţi de cei doi copii şi de nelipsiţii Herrera din Veneţia în sfârşit, întregul trib, fără să se mai

despartă bărbaţii de femei – făcându-şi reintrarea solemnă la sinagoga italiană după cinci ani de dispreţuitoare izolare în cea spaniola; şi, pe deasupra, cu nişte feţe satisfăcute şi binevoitoare, ca şi cum prin prezenţa lor ar fi avut de gând să-i premieze şi. să-i ierte nu numai pe cei prezenţi, ci întreaga Comunitate. Dar era limpede că atât nu fusese de ajuns. Culmea, ajungeau acum să invite lume la ei acasă: la Barchetto del Duca, unde din epoca Josettei Artom niciun concetăţean şi niciun străin nu pusese piciorul decât în ocazii de strictă necesitate. Şi voiam să ştiu de ce? Ei bine, pentru că erau evident mulţumiţi de ceea ce se întâmpla! Pentru că lor, *Haiti,* cum fuseseră întotdeauna (adversari ai fascismului, de acord, dar mai ales *Haiti*) *legile rasiale le făceau în fond plăcerea!* Şi, cel puţin, dacă ar fi fost adevăraţi sionişti! Cel puţin dacă ar fi profitat de situaţie, dat fiind că aici, în Italia şi la Ferrara, se simţiseră întotdeauna atât de prost, atât de nelalocul lor, şi ar fi plecatjodată în *Ereţ*[29]. Dar nu. Nu făcuseră niciodată mai mult decât să scoată din buzunar ceva bani pentru *Ereţ,* ceea ce nu era deloc extraordinar. Dar groşul banilor preferaseră întotdeauna să-l cheltuiască pentru inutilităţi aristocratice: ca în ’33, de pildă, când ca să găsească un *ehăl* şi un *parochet* demne să figureze în sinagoga lor personală (lucruri sefarde autentice, ce Dumnezeu, nu portugheze sau catalane sau provensale, ci spaniole şi exact pe măsură!) ajunseseră cu maşina „şi cu un camion Camera după ei, tocmai până la Cherasco, în provincia Cuneo, un sat care până prin ’10, sau aproape, fusese sediul unei mici comunităţi ce se stinsese, şi unde mai exista numai cimitirul, pentru că nişte familii din Torino, originare de aici, Debenedetti, Momigliano, Terracini, continuau’să-şi îngroape în el morţii. La vremea ei şi Josette Artom, bunica lui Alberto şi Micol, aducea palmieri şi eucalipţi tocmai de la Grădina botanică din Roma, cea de la poalele colinei Gianicolo; şi pentru a putea trece comod carele, dar incontestabil că şi din raţiuni de prestigiu, îşi obligase soţul, pe sărmanul Menotti, „să lărgească atât

29 Patrie (ebr.), "

<se mult breşa din zidul ce înconjura Barchetto del Duca, încât ieşise o po artă de două ori mai mare decât oricare alta de pe bulevardul Ercole I d'Este. În realitate, tot făcând colecţii de lucruri, de plante, de orice, apare încetul cu încetul dorinţa de a face la fel şi cu oamenii. Ei, dar dacă Finzi-Contini deplângeau ghetto-ul (era evident că visau să-i vadă pe toţi închişi iarăşi în ghettou, şi erau dispuşi, în acest nobil scop, să împartă în loturi chiar Barchetto del Duca, pentru a face aici un fel de kibuţ sub înălţul lor patronaj) n-aveau decât, erau liberi s-o facă. În orice caz, el va prefera întotdeauna Palestina. Sau chiar Alaska, Ţara de Foc ori Madagascarul…

Era într-o marţi. Nu ştiu de ce sâmbătă, la câteva zile după aceea, am hotărât să fac exact invers de cum dorea tata. Nu cred că era vorba de obişnuitul mecanism de opoziţie care-i împinge pe copii la nesupunere. Cred, mai degrabă, că ceea ce m-a îndemnat să scot dintr-un sertar, unde se odihneau de peste un an, racheta şi costumul de tenis, a fost ziua luminoasă, aerul dulce şi mângâietor al unei prime după-amiezi însorite de toamnă.

Este adevărat, însă, că între, timp se petrecuseră mai multe lucruri.

1 Primul fusese ca, la vreo două zile de la telefonul lui Alberto, deci joi, primisem în sfârşit scrisoarea prin care „era acceptată" retragerea mea din clubul de tenis *Eleonora d'Este.* Scrisă la maşină, dar având în josul paginii impresionanta semnătură a N.H.[30] marchizului Ippolito Barbicinti, recomandata expres nu se pierde în consideraţii personale şi particulare. În câteva rânduri foarte seci, imitând prost stilul-birocratic, rrffergea drept la ţintă: se limita să amintească „directivele precise date de Secretarul federal", declarând absolut „inamizibilă" *(sic)* o ulterioară frecventare a clubului din partea „D.mei inele". (Fusese vreodată în – stare marchizul Barbicinti să nu-şi condimenteze orice scriere cu câte o neglijenţă ortografică? Se pare că nu. Dar de data aceea mi-a fost ceva mai greu ca de obicei să o notez şi să mă amuz.)

30 Abreviere de la *Nobil Homo,* titlu de nobleţe.

În al doilea rând, a doua zi, vineri mi se pare, fusesem chemat încă o dată la telefon din *magna domus*; dar de data aceasta nu de Alberto, ci de Micol.

Urmaşe o lungă, foarte lungă conversaţie pe un ton de pălăvrăgeală firească, ironică şi împrăştiată (păstrarea acestui ton era mai ales meritul lui Micol) ca între doi bătrâni studenţi între care existase, poate, ceva în copilărie, dar acum, după ze ce ani, nu mai supravieţuia decât dorinţa unei oneste, foarte oneste revederi.

— Cam de cât timp nu ne vedem?

— De cinci ani, cel puţin.

— Şi cum mai arăţi?

— Urâtă. O domnişoară bătrână cu nasul roşu. Şi tu? Apropo, am citit...

— Ce-ai citit?

— Da, am citit în ziare că ai participat la Lictorialele de cultură şi artă de la Veneţia, acum doi ani. Ne face cinste! Complirhentele noastre! Dar, de altfel, tu ai fost întotdeauna tare la italiană, încă din gimnaziu. Meldoleşi era pur şi simplu *încântat* de unele compuneri. Cred că ne-a adus chiar să citim câteva.

— Să lăsăm ironiile la o parte. Tu ce faci?

— Nimic. Ar fi trebuit să-mi iau licenţa în engleză, la ea Foscari, încă din iunie trecut. Dar până la urmă... în sfârşit, cu mai puţină lene, să sperăm că o vom face anul acesta. Crezi că pe cei de la fără frecvenţă o să-i lase să termine *totuşi?*

— îmi dau seama că-ţi pricinuiesc o mare durere, dar n-am nici cea mai mică îndoială. Ţi-ai ales tema?

— A, asta da, despre Emily Dickinson, ştii, poeta aceea arhericană din secolul nouăsprezece, un fel de femeie teribilă... Dar ce să fac? 4 r trebui să stau tot timpul pe capul profesorului, să rămân la Veneţia câte două săptămâni în şir, în timp ce mie Perla – Lagunei, după câtva timp... în toţi anii n-am rămas decât minimul necesar. Şi pe urmă, sincer vorbind, studiul n-a fdst niciodată partea mea forte.

— Mincinoasă ce eşti. Mincinoasă şi snoabă.

— Nu-i adevărat, *jur.* Şi în toamnasta mă simt mai puţin ca oricând în stare să mă întorc acolo şi să stau cuminte. Decât să mă îngrop într-o bibliotecă, ştii ce mi-ar plăcea să fac

—S-auzim.

—închipuieşte-ţi: să joc tenis, să dansez şi să flirtez!

— Distracţii cât se poate de oneste, mă refer la dans şi la tenis, bineînţeles, pe care puteai foarte bine să ţi le oferi şi la Veneţia.

— Exact... cu guvernanta unchiului Giulio şi a unchiului Federico încontinuu pe urmele mele!

— Ei, nu, n-ai să-mi i spui că nu puteai juca tenis. Eu, de exemplu, cum pot, iau trenul şi zbor la Bologna să...

—Poate zbori la iubită. Ei, hai, mărturiseşte.

— Nu, nu. La anul trebuie să-mi dau şi eu examenul de diplomă, încă nu ştiu dacă în istoria artei sau în italiană, dar cred că mai curând în italiană. Şi când am chef, îmi ofer o oră de tenis. Ochesc un teren cu plată, pe Castel] sau la Littoriale (îţi dai seama că sunt terenuri de zgură, roşii, cu duşuri caldş, bar şi, în general, tot confortul...) şi nimeni nu poate spune nuaaie. De ce nu faci şi tu la fel la Veneţia? –

— Problema e că pentru a juca tenis şi a dansa, e nevoie de un *partner,* iar eu nu cunosc pe nimeni potrivit la Veneţia. Şi mai e ceva: Veneţia” e splendidă, nu contest; dar eu nu mă regăsesc acolo. Mă simt dezrădăcinată, într-o stare de provizorat... aproape ca în străinătate.

1 – Dormi la unchi?

—Te cred, dorm şi mănânc.

— înţeleg. Oricum, îţi mulţumesc că n-ai venit acum doi ani la ea Foscari când au fost Lictorialele. Sincer, p socotesc cea mai neagră pagină din viaţa mea.

— De ce? La urma urmei... în orice caz, trebuie a A-ţi spun că, totuşi, ştiind că te prezinţi, am avut o clipă amabila intenţie de a alerga şi eu să fac puţină *claque...* pentru culorile steagului... Bar, mai bine, spune-mi, îţi mai aminteşti de Mura degli Angeli, atunci când ai rămas corijent la matematică? Cred că plânseseşi ca un viţeluş,

săracul de tine, aveai nişte ochi! Vream să te consolez. Îmi trecuse prin minte chiar să te ajut să sari zidul şi să intri în grădină. Dar din ce cauză n-ai mai intrat? Ştiu că *nu* ai intrat dar nu-mi amintesc de ce.

— Pentru că ne-a surprins cineva exact în momentul cheie.

—A, da Perotti, *câinele* de Perotti, grădinarul.

—Grădinarul? Parcă era vizitiu.

—Grădinar, vizitiu, *chauffeur,* portar, de toate.

—Mai trăieşte?

—Oho!

—Dar câinele, câinele adevărat, cel care lătra?

—, Cine? Jor?

—Exact, danezul.

—E vioi şi la fel de lătrător.

— Repetase invitaţia fratelui („Nu ştiu dacă ţi-a telefonat Alberto, dar de ce nu vii să baţi puţin mingea la noi acasă?”) însă fără să insiste şi fără să facă nicio aluzie la scrisoarea marchizului Barbicinti. Nu a făcut aluzie decât la pura plăcere de a ne revedea după atâta timp şi de a ne bucura împreună, în ciuda tuturor interdicţiilor, de tot ce mai rămăsese din toamna aceea minunată.[31]

douăzeci şi cinci de ani, şi pe care nu-l cunoşteam nici măcar din vedere, avea pantaloni lungi, albi, de in şi o haină maro dintr-o ţesătură de. aba... Aşteptând să li se dea drumul, apăsaseră probabil de mai multe ori pe buto – nul soneriei de la intrare. Dar era limpede că fără niciun rezultat; şi acum, în semn de protest vesel, fără să le pese că atrăgeau atenţia rarilor trecători, încetau din când în când să mai vorbească tare şi să râdă şi începeau să sune ritmic, toţi odată, din claxoanele bicicletelor.

Am frânat, tentat să fac calea-ntoarsă. Dan era prea târziu. Doi sau trei mă şi remarcaseră, se opriseră din claxonat şi mă priveau curioşi. Unul din ei, în care, apropiindu-mă, l-am recunoscut pe Bruno Lattes, începuse

---

31

Nu fusesem invitat numai eu. i

Cînd, în după-amiaza aceea de sîmbătă, am apărut la capătul bulevardului Ercole I d’Este venind dinspre Piazza della Certosa, căci ocolisem bulevardul Giovecca şi centrul, am observat aşteptînd la umbră în faţa porţii înalte, a grădinilor Finzi-Contini un mic grup de teni^meni. Erau patru băieţi şi o fată, toţi cu biciclete şi, după cum mi-am dat imediat'seama, obişnuiţi ai clubului *Eleonora ■d’Este!* Spre deosebire de mine, erau în ţinută de joc. Purtau pulovere extravagante şi pantaloni scurţi ; numai unul, un tip cu pipă, mai vîrstnic decît ceilalţi, în jur de

chiar să-mi facă semne agitând pe sus, cu un braţ lung = şi slab, racheta de tenis. Voia să fie recunoscut (nu fusesem prieteni niciodată; era cu, doi ani mai mic decât mine, şi nici măcar la Bologna, la Litere, nu ne întâlnisem prea des) şi, în acelaşi timp, mă îndemna să mă apropii. M-am oprit chiar în faţa lui.

— Bună ziua, am spus. De unde atâta afluenţă astăzi prin aceste locuri? S-a terminat turneul? Sau mă aflu în prezenţa unei bande de eliminaţi?

Mă adresam tuturor şi nimănui în mod special, probabil rânjind, cu mâna stângă sprijinită de stejarul neted al porţii, şi fără să descale e de pe bicicletă. Îi observam pe rând: Adriana Trentini cu frumosul ei păr arămiu lăsat liber pe spate şi o pereche de picioare superbe, dar cu o piele prea albă care atunci când se încălzea se acoperea cu nişte bizare pete roşii; apoi tânărul taciturn, cu pipă, pantaloni de in şi heină maro (cine era? Nu era din Ferrara! – mi-am spus imediat), încă doi băieţi aproape necunoscuţi pentru mine, mult mai tineri decât el şi chiar decât Adriana, poate la liceu sau la institutul tehnic, care se „ridicaseră”, deci – în anul din urmă când mă înstrăinasem treptat de toate cercurile din oraş; şi, în sfârşit, Bruno, tot mai înalt şi mai slab, tot mai asemănător prin carnaţia lui închisă la culoare cu un tânăr negru nervos şi sensibil, în prada unei asemenea agitaţii încât reuşea să mi-o transmită până şi prin contactul uşor al roţilor din faţă de la biciclete.

Între mine şi el avu loc acel rapid schimb de priviri de conivenţă pe care-l aşteptasem cu nerăbdare şi cu dezgust în acelaşi timp. Am adăugat, atunci, privindu-l intenţionat:

— Vreau să sper că înainte de a vă aventura să jucaţi în altă parte, i-aţi cerut voie *domnului* Barbicinti.

Necunoscutul care nu era din Ferrara, mirat, evident, de tonul meu sarcastic sau, poate, jenat, s-a mişcat încet lângă mine. În loc să mă potolească, faptul m-a întărâtat şi mai mult.

— Ei, hai, nu mă lăsaţi în ignoranţă, am inşistat. E

vorba de o escapadă permisă sau de o simplă evaziune?

— Ei, asta-i! a izbucnit Adriana cu obişnuita ei nesocotinţă inocentă dar nu mai puţin agresivă. Nu ştii ce s-a întâmplat miercurea trecută, în timpul finalei de dublu mixt? N-ai să-mi spui că nu ai fost, şi mai termină odată cu veşnicele tale aere de Vittoriq Alfieri. Te-am văzut în public, în timp ce jucam. Te-am văzut foarte bine.

— Nu eram eu, i-am replicat sec. Nu moi bat zona de cel puţin un an.

— Şi de ce, mă rog? *f*

— pentru că eram sigur că într-o bună zi am să fiu dat afară. Şi nu greşeam: iată scrisoarea de concediere.

Am scos plicul din buzunarul hainei.

— îmi închipui că ai primit şi tu una, am continuat adresându-mă lui Bruno.

Abia atunci a părut Adriansă-şi aducă aminte că eram în aceeaşi situaţie cu tovarăşul ei de dublu. A fost\ în mod vizibil neplăcut impresionată, dar perspectiva de a-mi putea comunica ceva important, ceva de care era evident că nu ştiam nimic, a lăsat în urmă orice alt gând.

Se întâmplase un lucru foarte „antipatic” – a început să-mi povestească în timp ce unul din băieţi apăsa iar pe butonul mic, ascuţit, din corn negru al soneriei de la intrare. Poate că nu ştiam, dar ea şi Bruno, în cadrul turneului care tocmai se încheiase la clubul de tenis, ajunseseră pur şi simplu în finală; rezultat la care nici ea nici Bruno nu se gândiseră absolut niciodată că ar fi putut cel puţin să viseze. Ei bine, întâlnirea – decisivă era în plină desfăşurare şi lucrurile începuseră să ia cea mai incredibilă întorsătură (pe cuvânt de onoare, ceva v să nu-ţi vină să crezi: Désirée Baggioli şi Claudio Montemezzo, doi aşi puşi în dificultate de un cuplu de amatori, pierzând primul set cu zece la opt şi pe punctul de a-l începe prost şi pe al doilea!), când, deodată, din iniţiativa marchizului

Barbicânti care eba arbitru, partida fusese întreruptă. Erau orele şase şi nu se mai vedea prea bine, de acord. Dar în orice caz, nici aşa de rău ca să nu se mai poată juca măcar încă două *games!* Ce Dumneze, aşa se

procedează? La scorul de patru jocuri la două în setul doi al unei întâlniri atât de importante nu ai dreptul, până la proba contrară, să te apuci să strigi „gata”! să intri pe tşten cu braţele ridicate, să declari partida întreruptă „prin căderea întunericului”, şi să o amâni pentru a doua zi după-amiază. De altfel, fusese clar că marchizul nu era de bună credinţă. Chiar dacă nu l-ar fi văzut ea însăşi converşând foarte animat, încă de la sfârşitul primului set, cu veninosul de Gino Cariani, secretarul G.U.F. (se retrăseseră ceva mai la o parte, lângă vestiare), iar Cariani, ca să nu bată la ochi „probabil, sta cu spatele la teren, ca şi cum ar fi spus: „Jucaţi voi, jucaţi, nu vorbim de voi”, ar fi fost de ajuns să vadă faţa marchizului în momentul când se aplecase să deschidă portiţa de la intrarea pe teren, o faţă palidă şi răvăşită cum nu mai văzusem niciodată la el, ca să priceapă că-numita „cădere a întunericului” era un simplu pretext, o scuză jalnică. De altfel, mai exista vreo îndoială? De partida întreruptă nici vorbă nu mai fusese, fiindcă Bruno primise a doua zi dimineaţă aceeaşi recomandată pe care o primisem şi-au; confirmând întru totul acest lucru. Iar ea, Adriana, fusese atât de dezgustată de toată treaba aceea – şi, mai ales, atât de indignată de prostul gust de a amesteca sportul cu politica – încât jurase să nu mai pună piciorul la *Eleonora d’Este.* Aveau ceva împotriva lui Bruno? Dacă aveau, să-i fi interzis să se înscrie la turneu. Să-i fi spus franc: „Cum lucrurile stau aşa-şi aşa, sunteim dezolaţi dar nu putem accepta înscrierea dumitale”. Dar turneul o dată început, ba chiar terminat, şi el la un pas să câştige una din probe, nu trebuiau sub nicio formă să se comporte aşa cum se comportaseră. Patru la doi – Ce porcărie! O porcărie demnă de zuluşi, nu de nişte oameni civilizaţi!

Adriana Trentini se înfierbântase, vorbea din ce în ce mai însufleţit şi 3 runo intervenea, uneori, cu amănunte noi.

După el, partida fusese întreruptă mai ales din vina lui Cariani, de la care, dacă îl cunoşteai, îţi dădeai seama că nu te puteai aştepta la altceva. Era mai mult decât

evident: o „aschimodie” ca el, cu un piept de tuberculos şi nişte osciorele. de pui, al cărui unic gând, din prima clipă când îşi făcuse intrarea în G.U.F. fusese cariera, drept care nu scăpa nicio ocazie, în public sau în particular, de a face sluj în faţa Federalului (nu-Lvăzusem la Caffe della Borsa, în cele câteva rânduri când reuşise să se aşeze la măsuţa „bătrânalor canalii din *Bombamario?* 1 Se umfla în pene, profera tot soiul de înjurături şi vorbe mai mari decât el, dar cum îi dădeau peste bot consulul Boţognesi, Sciagura 2 sau altă căpetenie din grup, cum îşi băga coada între picioare şi era în stare, ca să fie iertat şi să le intre iarăşi sub piele, de serviciile cele mă; umilitoare: să alerge de pildă, la tutungiul de sub porticul Teatrului Municipal ca să cumpere un pachet de *Giubek* pentru Federal, ori să telefoneze acasă la Sciagura ca să-i anunţe nevesteispălătorese apropiata reîntoarcere a marelui bărbat, şi alte asemenea lucruri); punea capul că un vierne ca ăsta n-ar fi lăsat să-i scape ocazia se a se ampăuna din nou înaintea Federaţiei! Marchizul Barbicinti era cine era; un domn distins, nu încape îndoială, dar cam la pământ în materie de autonomie a carburantului, şi nici de departe un erou. Dacă-l lăsau să conducă în continuare clubul de tenis, o făceau pentru că se prezenta bine şi, mai ales, pentru numele său care în mintea lor era, probabil, un fel de oglindă de ademenit ciocârliile. Aşa că pentru Cariani fusese o simplă joacă să-l facă pe bietul N.H. să tremure ca varga de frică. Probabil că-i spusese: „Şi mâine? V-aţi gândit, marchize, la seara de mâine, când Federalul va-veni la bal şi se va trezi că premiază un... Lattes, cu ditamai cupa.de argint şi cu un salut roman pe deasupra? în ce mă priveşte, prevăd un scandal enorm. Plus neplăcerile, o sumă întreagă de neplăceri viitoare. În locul dumneavoastră, dat fiind că începe să se lase întunericul, n-aş mai sta pe gânduri şi aş întrerupe partida”. Nu mai. trebuise nimic altceva, „garantat mie-n sută”, ca să-l hotărască pe celălalt să dea năvală pe teren la modul acel? penibil şi grotesc.

1 Numele unei bande fasciste de şoc. * în traducere,

Pacoste.

— Adriana şi Bruno încă nu terminaseră bine să mă pună la curent cu toate aceste evenimente (la un moment dat, Adriana găsise chiar prilejul să mă prezinte tânărului străin: un anume Malnate, Giampiero Malnate, din Milano, chimist, numit de curând la una din noile fabrici de caiiciuc sintetic din Zona industrială), când poarta fusese în sfârşit deschisă. În prag apăruse un om cam de şaizeci de ani, gros şi viguros, cu un păr cenuşiu tăiat scurt căruia soarele de două şi jumătate, ţâşnind în valuri prin tăietura verticală a uşii, îi smulgea reflexe metalice, şi mustăţi tot scurte şi tot cenuşii sub un nas cărnos şi violaceu; nas şi mustăţi care m-au făcut să mă gândesc puţin la Hitler. Era chiar Perotti, bătrânul Perotti, grădinar, vizitiu, *chauffeur,* portar, de toate, cum spusese Micol. Nu se schimbase de loc de pe vremea lui *Guarini* când, aşezat pe capră, aştepta impasibil ca peştera aceea întunecoasă, ameninţătoare care-i înghiţise pe „domnişorii” lui cei neînfricaţi şi surâzători, să se deschidă, în sfârşit, şi să-i redea la fel de senini şi de siguri pe ei trăsurii lăcuite şi nichelate, toată numai cristale, stofe pluşate şi lemn de esenţă scumpă – semănând în adevăr cu un receptacul preţios – pe care numai el avea datoria să o păstreze şi să o conducă. La fel ca odinioară, ochii mici, pătrunzători, şi ei tot cenuşii, scânteind de o isteţime dură, ţărănească, râdeau cu bunătătate sub sprâncenele dese, aproape negre. Dar acum de ce oare? Că ne lăsase să aşteptăm cel puţin zece minute? Sau de el însuşi, pentru că se prezentase într-o jiletcă în dungi şi cu tpănuşi albe de in nou-nouţe, inaugurate, poate, cu această, ocazie?

Am intrat, întâmpinatg. după ce priceputul Perotti închisese poarta cu o izbitură puternică, de lătratul greu al lui Jor, „arlechinul” în alb-negru. Danezul venea spre noi pe aleea din faţă, într-un trap, obosit şi cu un aer cât se poate de-paşnic. Totuşi, Bruno şi Adriana au tăcut subit.

—Sper că nu muşcă, a spus temătoare Adriana.

— Nu vă faceţi griji, domnişoară, a răspuns Perotti. Cu trei sau patru dinţi câţi i-au mai rămas, ce să mai muşte,

săracul? Poate mămăligă…

Şi în timp ce decrepitul Jor, oprit în mijlocul aleii într-o poză sculpturală, ne fixa intens cu doi ochi de gheaţă, fără expresie, unul albastru închis şi celălalt albastru deschis, Perotti a început să se scuze. Îi părea rău că ne făcuse să aşteptăm. Dar nu era vina lui, era curentul electrie care se întrerupea uneori (noroc că domnişoara Micol îşi dăduse seama, şi îl trimisese imediat să vadă dacă nu cumva venisem) şi pe urmă mai era, din păcate, distanţa de aproape o jumătate de kilometru. El cu, bicicleta nu ştia să meargă, dar când domnişoara Micol îşi punea ceva în cap…

A suspinat, a ridiciat ochii spre cer şi a zâmbit din nou, când ştie de ce, descoperin întrre buzele subţiri o dantură cu totul diferită de cea a danezului, una solidă şi intactă; între timp ne arăta cu braţul aleea, care, după vreo sută de metri, se înfunda într-un desiş de belşiţă. Chiar şi cu bicicleta – ne-a atras el atenţia – tot îţi trebuiau trei sau patru minute până să ajungi la „palat”.

ni

Sezonul a fost într-adevăr un noroc. Zece sau douăsprezece zile timpul a rămas splendid, nemişcat într-un fel de magică suspendare, de dulce imobilitate luminoasă şi cristalină, pe care o au, uneori, toamnele noastre. În grădină era cald ca vara. Cine avea chef, putea juca tenis până la cinci şi jumătate sap chiar mai târziu, fără teamă că umezeala atât de puternică în serile dinspre noiembrie va slăbi corzile rachetelor. Fireşte că la ora aceea, pe teren nu se mai vedea aproape de loc. Totuşi, lumina care, în spatele nostru, mai aurea încă Mura degli Angeli (cu pantele lui ierboase, pline, mai ales duminica, de o mulţime îndepărtată – băieţi care băteau mingea, doici tricotând aşezate lângă cărucioare, militari cu bilet de voie, perechi de îndrăgostiţi în căutarea unui loc unde să se poată îmbrăţişa – lumina aceea ultimă te invita să continui, să insişti în nişte schimburi de mingi făcute mai mult pe orbeşte, dar asta nu avea nicio importanţă. Ziua încă nu se sfârşise, aşa că merita să mai rămâi puţin.

Reveneam în fiecare după-amiază, la început anun—ţând printr-un telefon, apoi fără; şi mereu aceiaşi, cu ex – „cepţia, uneori, a lui Giampiero Malnate, care îl cunoscuse pe Alberto la Milano în ’33, şi, contrar a ceea ce crezusem în prima zi întâlnindu-l în faţa porţii parcului Finzi-Contini, nu numai că nu-i mai văzuse niciodată până atunci pe cei patru băieţi cu care era, dar nu avusese nimic de împărţit nici cu Clubul de Tenis *Eleonora d’Este,* nici cu vicepreşedintele şi secretarul său, marchizul Ippolito Barbicinti. Zilele erau mult-prea frumoase şi mult prea ameninţate de iarna iminentă. A pierde măcar una, ni se părea o adevărată crimă. Fără să ne fi dat vreodată întâlnire, soseam toţi în juî Tll lui două, imediat după masă. La început ni se întâmpla adesea să ne adunăm în faţa porţii, ca în prima zi, aşteptând ca Perotti să ne deschidă. Mai târziu, însă, peste vreo săptămână, între casă şi poartă s-a stabilit o legătură prin dictafon, deschiderea se făcea de la distanţă, intrarea în grădină nu mai constituia o problemă, aşa că ajungeam acum rând pe rând, cum se nimerea. Eu, unul – n-am lipsit în nicio după-amiază; aici măcar pentru una din obişnuitele mele evadări la Bologna. Dardacă-mi amintesc bine, nici ceilalţi: nici Bruno Lattes, nici Adriana Trentini, nici Carletto Sâni, nici Tonino Collevatti, cărora li se adăugaseră în ultimele zile, pe lângă fratele meu Ernesto, încă trei sau patru băieţi şi fete. Singurul care, aşa cum spuneam, venea mai puţin regulat era „dom” Giampiero Malnate (Micol a fost cea care – a început să-i spună astfel şi foarte repede formula a devenit generală). Trebuia să ţină seama de orarul fabricii care, e drept, nu era’ prea sever – ne-a mărturisit o dată det fiind că la întreprinderea unde lucra el, o întreprindere impusă de regim firmei Montecatini pe vremea „nedreptelor sancţiuni” şi menţinută, apoi, exclusiv din considerente de propagandă, nu se produsese» până atunci nici măcar un kilogram de cauciuc sintetic, dar orarul-era, totuşi, orar. În orice caz, absenţele lui nu durau niciodată mai mult de două zile în şir. Pe de altă parte, era şi singurul care, în afară de mine, nu arăta că ar ţine

excesiv de mult să joace tenis (adevărul e că juca destul de prost), mulţumindu-se mai degrabă, când apărea pe la cinci, de la laborator, cu bicicleta, să arbitreze o partidă, sau să se aşeze de o parte trăgând din pipă şi conversând cu amicul Alberto.

Gazdele noastre erau, însă, şi mai harnice decât noi. Puteam pica extrem de devreme, când îndepărtatul orologiul din piaţă nici nu bătuse încă de două, dar oricât de devreme am fi sosit, eram siguri că îi găsim pe teren; numai că acum nu mai jucau între ei, ca în sâmbăta aceea în care năvălisem în poiana din spatele casei, unde se afla terenul, ci controlau ca totul să fie în ordine, plasa pregătită, terenul bine nivelat şi stropit, oningile în bune condiţii, sau făceau plajă întinşi pe două şezlonguri – cu pălării mari de pai pe cap. Ca gazde, nici nu s-ar fi putut comporta mai bine. Deşi era clar că, privit ca un pur exerciţiu fizic, ca sport, tenisul îi interesa numai până la un anumit punct, rămâneau acolo până la sfârşitul ultimei partide – aproape întotdeauna amândoi, şi absolut întotdeauna unul sau celălalt – fără să-şi ia niciodată rămas bun înainte sub pretextul unei obligaţii, al unor treburi urgente sau al unei indispoziţii. Ba, uneori, chiar el erau cei care, într-un întuneric aproape complet, insistau să jucăm „ultimele mingi!” şi îl împingeau înapoi pe teren pe cel care tocmăi-voia să-l părăsească.

Terenul, aşa cum observaseră încă din prima zi, Carletto Sâni şi Tonino Collevatti, nu se putea spune că era cine ştie *ce.*

Ca nişte bravi cunoscători de cincisprezece ani, deci prea tineri ca să fi călcat şi pe alte terenuri de joc în afara celor ce constituiau, pe bună dreptate, mândria marchizului Barbicinti, ei porniseră imediat, fără nicio grijă de a coborî vocea pentru a nu fi auziţi de stăpânii casei, să înşire lista defectelor „câmpului de cartofi” (aşa se exprimase unul din ei, strâijibând dispreţuitor din buze). Respectiv: apij-ape deloc *out,* mai ales în spatele liniilor de fund; teren alb şi prost nivelat, care la cea mai mică ploaie se transforma într-o mlaştină; fără gard viu lângă plasele

metalice.

Numai că nici nu terminaseră bine partida Micol nu reuşise să-şi împiedice fratele să o ajungă din urmă făcând cinci egal, şi se opriseră aici) că Micol şi Alberto se luaseră aproape la întrecere, grăbindu-se să denunţe ei înşişi aceleaşi defecte, fără nicio umbră de reticenţă, ba aş spune chiar cu un fel de sarcastic entuziasm autoflagelant. Ei, da – spusese veselă Micol, ştergându-şi cu un prosop faţa* înfierbântată – pentru persoane ca noi, obişnuite cu terenurile – roşii de la *Eleohora d'Este,* trebuia să fie tare greu să ne simţim bine pe „câmpul lor de cartofi" plin de praf! Şi outul? Cum vom face să jucăm cu un spaţiu atât de mic în spate? Oh, săracii de noi, în ce prăpastie de decadenţă ne prăbuşisem! În ce o privea pe ea, însă, avea conştiinţa curată. De infinite ori îi spusese lui papă că trebuie să se hotărască o dată să mute cel puţin cu trei metri plasele metalice din fund şi cu doi pe cele laterale. Dar degeaba! Cu mentalitatea lui tipică de agricultor, pentru care însemna să prăpădeşti pământul dacă nu-l însămânţezi cu ceva, papă şovăia mereu; contând şi pe faptul că ea şi Alberto jucaseră de când erau mici pe o asemenea tarla şi, deci, puteau continua să joace foarte bine şi acum, când erau mari. Dar acum era cu totul altfel; acum aveau oaspeţi, „iluştri oaspeţi", de aceea' îşi va relua sarcina cu energie. sporite, torturându-l şi plictisindu-l atât de tare pe „căruntul ei părinte", încât aproape nouăzeci şi nouă la sută în primăvara viitoare ea şi Alberto vor fi în măsură să ne oferej în sfârşit, „ceva demn", în tot acest timp zâmbea cu o ironie făţişă. Aşa că nouă nu ne mai rămăsese altceva' decât să dezminţim în cor, să-i asigurăm că totul era admirabil, că terenul nu conta şi, la urma urmelor, nu era deloc prost, şi să exaltăm în schimb cadrul, parcul, în faţa căruia – cum spunea Bruno Lattes chiar în clipa când, suspendând „sfidarea pe viaţă şi pe moarte", Michă şi Alberto ne ieşiseră în întâmpinare – supravieţuitoareleparcuri urbane particulare, inclusiv cel al ducelui Massari, păleau decăzând la rangul unor domestice grădiniţe burgheze.

Dar, în realitate, terenul de tenis nu era deloc „demn” şi pe lââlgă asta, fiind numai unul, ne obliga la tururi de odihnă mult prea lungi. Aşa că fix la orele patru în fiecare după-amiază, poate mai ales în scopul ca cei doi liceeni din eterogenul nostru grup să nu aibă motiv să plângă după orele mult mai intense, sub raport sportiv, pe care le-ar fi putut petrece sub aripa ocrotitoare a marchizului Barbicinti, iată J apărând invariabil pe bătrânul Perotti, cu gâtul taurin încordat şi roşu din cauza tăvii mari din argint pe care o purta în mâinile înmănuşate.

Era o tavă arhiplină: cu pâiniţe cu unt şi sardele, cu somon afumat, cu caviar, cu ficat de gâscă, cu şuncă de porc, cu mici *vol-auvent* umplute cu tocătură de pui în sos alb; cu minuscule patiserii *buricchi* ieşite, fără îndoială, din renumita prăvălioară Caşer de pe strada Mazzini, pe care doamna Betsabea, celebra doamnă Betsabea (Da Fajio) o conducea de câteva decenii, spre deliciul şi gloria concetăţenilor săi. Şi nu era totul. Bunul

Perotti mai avea încă de aranjat conţinutul tăvii pe măsuţa de nuiele special pregătită în faţa portiţeilaterale a terenului, sub o umbrelă largă în dungi albastre şi roşii, când sosea una din fiicele lui, Dircevsau Gina, amândouă aproape de aceeaşi vârstă cu Micol şi amândouă servind „în casă”. Dirce făcând pe camerista şi Gina pe bucătăreasa (cei doi băieţi, Titta şi Bepi, primul mergând pe treizeci, al doilea de optsprezece ani, aveau grijă de parc în dubla funcţie de grădinari şi cultivatori de zarzavaturi; şi nu reuşisem decât să-i zărim, uneori, de la distanţă, aplecaţi asupra lucrului şi fulgerându-ne, când treceam pe biciclete, cu o privire albastră şi ironică). Fata trăgea după ea pe poteca dintre *magna domus* şi teren un cărucior cu roţile de cauciuc, plin de carafe, ibrice, pahare şi ceşti. Iar în ibricele din porţelan şi dintr-un preţios aliajde costior şi mercur se găsea ceai, lapte, cafea; în carafele aburinde din cristal de Boemia limonada, suc de fructe, *Skiwasser*: o băutură răcoritoare compusă din apă şi sirop de zmeură în părţi egale, cărora li se adăugau o felie de lămâie şi câteva boabe de strugure, băutură pe

care Micol o prefera tuturor celorlalte şi de care era deosebit, de mândră.

Oh, acel *Skiwasser!* În pauzele jocului, după ce muşca dintr-o pâiniţă aleasă întotdeauna, nu fără oarecare ostentaţie de anticonformism religios, dintre cele cu şuncă de porc, Micol da pe gât câte un pahar. Întreg din scumpa ei „băuturoaie”, îndemnându-ne întruna, să luăm şi noi „în cinstga”, spunea ea râzând, „a defunctului imperiu austro-ungar”. Ne povestise că reţeta îi fusese dată chiar în Austria, la Offgastein, în iarna, lui ’34, singura iarnă în care ea – şi cu Alberto „se coalizaseră”, reuşind să plece singuri la schi pentru cincisprezece zile. Şi, cu toate că *Skiwass*erul, aşa cum îl arăta numele, era o băutură de iarnă, motiv pentru care ar fi trebuit servit fierbinte, erau oameni în Austria care continuau să-l bea şi vara, în „versiunea” rece şi fără lămâie; şi, în acest caz îl numeau *Himbeerwasser.*

Dar să luăm hotă – adăugase cu o emfază comică, ridicând degetul – boabele de struguri „lucrul cel mai important!” le introdusese ea, din proprie iniţiativă, în clasica reţetă tiroleză. Fusese ideea sa, ţinea la ea, şi nu era nimic de râs aici. Strugurii reprezentau contribuţia particulară a Italiei la sfânta şi nobila cauză a *Skiwas*serului, sau, mai exact, „varianta lui italiană”, ca să nu spunem ferrareză, ca să nu spunem... etcetera etcetera”.

IV

Înainte de a începe să apară şi ceilalţi membri ai. familiei a fost nevoie să mai treacă timp.

Dar, legat de aceasta, chiar în prima zi se petrecuse un fapt ourios şi amintindu-mi de el pe la jumătatea lui septembrie, când încă nu se arătaseră nici profesorul Ermanno nici doamna Olga, începusem să-i bănuiesc pe toţi cei numiţi de Adriana Trentini „aripa în vârstă” de hotărârea unanimă de a se ţine departe de tenis; poate, cine ştie, pentru a nu ne stânjeni, sau pentru a nu strica, prin prezenţa lor, nişte primiri care de fapt nu erau primiri ci simple reuniuni tinereşti în grădipă.

Faptul curios se petrecuse la început, puţin după ce ne luasem rămas bun de la Perotti şi Jor, rămaşi să ne privească în vreme ce ne îndepărtam cu bicicletele pe aleea de la intrare. După ce trecuse peste canalul Pănfilio pe un pod ciudat şi masiv din bârne negre, patrula noastră ciclistă ajunsese cam la vreo sută de metri distanţă de solitara siluetă neogotică a *magnei domus* sau, ca să fim mai exacţi, de esplanada din faţă, tristă, aflată complet în umbră, când atenţia tuturor fusese atrasă de două persoane imobile în mijlocul ci: o bătrână doamnă aşezată într-un fotoliu, rezemată de un morman de perne, şi o tânără blondă şi înfloritoare cu un aer de cameristă, stând dreaptă, în picioare, la spatele ei. Cum ne zărise venind, doamna fusese scuturată de un fel de tremur. Apoi sc. 1 apucase să – facă largi semne cu braţele, care voiau să spună că nu, nu trebuia să mergem mai departe, să venim adică spre locul unde sta ea, fiindcă acolo era numai şi numai casa, ci să o luăm la stânga pe o potecă ascunsă sub o boltă de trandafiri agăţători pe care ne-o arăta ea şi la capătul căreia (Micol şi Alberto jucau deja; din locul unde eram nu auzeam. pocnetul regulat pe care îl făceau răchetele lovind mingea?) am fi dat automat peste terenul de tenis. Era doamna Regina Herrera, mama doamnei Olga. O recunoscusem imediat după albul deosebit de intens al părului bogat, strâns într-un conci rotund la ceafă, păr pe care în copilărie îl admirasem la Templu de fiecare dată când izbuteam să-l zăresc prin grilajul balconului rezervat femeilor. Îşi agita braţele cu o energie nervoasă, făcând în acelaşi timp semn fetei, care era Dirce, să o ajute să se ridice; se plictisise de stat acolo, voia să intre din nou în casă. Şi camerista se supusese pe loc ordinului, plină de solicitudine.

Totuşi, într-o seară, împotriva oricărei aşteptări, au apărut profesorul Ermanno şi doamna Olga în persoană. Aveau aerul că se întorc dintr-o lungă plimbare prin parc şi trec pe la terenul de tenis din întâmplare. Se ţineau de braţ. El, mai scund decât soţia, şi adus de spate, mult mai mut decât era cu zece „ani în urmă, în epoca discuţiilor

noastre şoptite de la o bancă la alta din sinagoga italiană; purta una din obişnuitele sale haine uşoare din pânză deschisă la culoare, o panama cu panglică neagră lăsată peste lentilele groase ale *pince-n ez-ului,* şi se sprijinea într-un baston de bambus. Doamna, toată în negru, ducea în braţe un buchet imens.de crizanteme, cules în timpul plimbării din cine ştie ce colţ depărtat al grădinii. Le strângea la piept uşor oblic, cuprinzându-le cu braţul drept într-un gest aproape matern, de gingaşă posesiune. Deşi se ţinea încă dreaptă, cu un cap mai înaltă decât soţul ei, părea şi ea foarte îmbătrânită. Părul i se făcuse cenuşiu de tot, un cenuşiu urât, mort. Sub fruntea osoasă şi proeminentă ochii negri scânteiau, însă, cu aceeaşi ardoare fanatică şi tristă dintotdeauna".

Cei care stăteau în jurul umbrelei s-au ridicat iar cei care jucau, s-au întrerupt.

— Nu vă deranjaţi, nu că deranjaţi, a spus profesorul cu vocea lui muzicală, amabilă. Vă rog, nu vă deranjaţi. Continuaţi jocul.

Fireşte că nu a fost ascultat. Micol şi Alberto" mai ales Micol, s-au grăbit să ne prezinte. Pe lângă nume şi pronume, ea zăbovea asupra amănuntelor ce bănuia că ar putea trezi interesul tatălui în primul rând, studiile şi ocupaţia. Începuse, cu mine şi cu Bruno Lattes, vorbind când de unul când de altul pe un ton detaşat, cu o pronunţată obiectivitate, ca şi cum ar fi vrut să-l reţină pe tatăl ei de la orice eventual semn de recunoaştere şi de preferinţă specială. Eram „cei doi literaţi ai bandei", doi tipi „grozavi". A trecut pe urmă la Malnate, glumind pe seama „rarei" lui pasiuni pentru chimie, care-l împinsese să părăsească o metropolă atât de plină de resurse ca „Milano *(„Milán l e gn gr an Milán*!) 1 pentru a veni să se îngroape într-un „orăşel" de talia Ferrarei.

— Lucrează în zona industrială, a explicat simplu şi serios Alberto. Într-o întreprindere a lui Montecatini.

— Ar trebui să fabrice cauciuc sintetic, a reluat Micql, dar se pare că până acum n-au prea reuşit.

Temându-se. probabil că ironiile fiicei l-ar fi putut

răni pe străinul specialist în chimie, profesorul s-a grăbit să intervină.

— Dumneavoastră aţi fost coleg de universitate cu Alberto, nu-i aşa? a întrebat el, adresându-se direct lui Mainate.

— Da, sigur, într-un fel, a confirmat acesta din urmă. Adevărul e că eram cu trei ani înaintea lui şi la altă facultate. Dar chiar aşa ne-am f înţeles foarte bine.

— Da, da, ştiu. Fiul meu n. c-a vorbit adesea de dumneavoastră. Ne-a spus că a fost de mai multe ori în casa dumneavoastră şi că părinţii dumneavoastră i-au arătat o atenţie plină de amabilitate. Vreţi să le mulţumiţi în numele nostru când îi revedeţi? Până atunci suntem foarte fericiţi să vă avem în casa noastră. Şi mai veniţi... puteţi veni ori de câte ori doriţi.

S-a întors spre Micöl şi a întrebat-o arătând spre Adriana:

— Şi domnişoara., cine este? O 2 Innardi, dacă nu greşesc. Sau mă înşel?

Conversaţia s-a lungit astfel până ce s-a terminat complet cu toate prezentările, Inclusiv cu cele ale lui Carletto Sâni şi Tonino Collevatti, definiţi de Micôl ca două „speranţe” ale tenisului ferrarez. La sfârşit, profesorul Ermanno şi doamna Olga, care rămăsese în tot acest timp alături de soţ fără să spună nimic, limitându-se să zâmbească, din când în când, cu bunăvoinţă* s-au îndgpărtat la braţ în direcţia casei.

Deşi profesorul îşi luase rămas bun printr-un cordial „la revedere”, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să ţină prea mult cont de promisiune.

Şi totuşi, în duminica următoare, tocmai când Adriana Trentini şi Bruno Lattes pe de o parte, Désirée Baggioli şi Claudio Móntemezzo pe de alta îşi disputau pe teren, într-o angajare totală, o partidă al cărei rezultat, potrivit declaraţiilor Adrianei, iniţiatoarea şi organizatoarea ei, ar fi trebuit să-i recompenseze pe ea şi pe Bruno „cel puţin moral” de farsa urâtă pe care le-o jucase marchizul Barbicinti (dar de data aceasta, lucrurile

nu mai păreau să meargă la fel; Adriana şi Bruno pierdeau destul de net) iată, pe la sfârşitul întâlnirii, apărând deodată de pe poteca trandafirilor agăţători toţi membrii „aripii în vârstă”, unul după altul. Forniau un mic cortegiu. În frunte, profesorul Ermanno şi doamna. Urmau, la distanţă, unchii Herrera din Veneţia: unul, cu ţigara între buzele groase şi răsfrânte, cu mâinile la spate, privind în jur cu aerul uşor încurcat al orăşeanului nimerit fără voie la ţară; celălalt la câţiva metri în urmă, ţinând-o de braţ pe doamna Regina şi potrivindu-şi pasul după cel foarte încet al mamei. Dacă ftiziologul şi inginerul erau la Ferrara îmi spuneam – trebuiau să fi venit pentru 6 solemnitate religioasă. Dar care? După Roş ha-şana ce căzuse în octombrie, nu-mi aminteam de altă sărbătoare toamna. Să fie Succoth? 1 Poate. Dacă nu cumva foarte probabila conce – diere a inginerului Federico era cea care sugera convocarea unui consiliu de familie extraordinar…

S-au aşezat cuminţi, aproape fără să facă niciun zgomot. Cu excepţia doamnei Regina. În momentul când era ajutată să se aşeze pe un şezlong, a pronunţat cu o voce puternică, de surd, câteva cuvinte în jargonul casei. Se plângea, mi se pare, de umiditatea *mucha* (adică mare) a grădinii la acea oră. Dar lângă ea veghea Federico, inginerul de căi ferate care, cu o voce la fel de puternică (dar neutră, genul de voce pe care-l avea şi tata ori de câte ori, într-un mediu *amestecat,* voia să comunice numai cu cineva anume din familie) a făcut-o imediat să tacă. I. – a spus să stea *callada,* adică liniştită. Nu vedea că erau nişte *musafir?*

M-am aplecat la urechea lui Micol.

— în loc de *callada,* noi spunem *sciaddk.* Dar *musafir* ce înseamnă?

—ea spete, mi-a şoptit ea ca răspuns. Însă catolic.

Şi a râs, punându-şi copilăreşte mâna la gură şi făcându-mi complice cu ochiul: stil Micol 1929.[32]

Mai târziu, după terminarea partidei şi după ce „noile achiziţii”, Désirée Baggioli şi Claudio Mortemezzo

32 Sărbătoarea strîngerii recoltei.

fuseseră, la rândul lor, prezentaţi, m-am trezit deodată singur cu profesorul Ermanno. În parc, ziua se stingea ca de obicei într-o umbră difuză, de culoarea laptelui. Mă îndepărtasem cu vreo zece paşi. Auzeam în spatele meu vocea ascuţită a lui Micôl dominându-le pe toate celelalte. Cine ştie ce şi cu cine mai avea ceva de împărţit.

Priveam spre Mura degli Angeli, care mai era încă luminat de soare.

— *Era già l'ora che volge îl disir…* a declamat încet, *un* glas ironic alături de mine.

M-are întors uimit. Era profesorul Ermanno, zâmbind binevoitor, mulţumit că/hnă făcuse să tresar. M-a apucat de braţ cu delicateţe, şi încet-încet, oprindu-ne uneori, am făcut amândoi un lung ocol în jurul terenului de tenis. Ne ţineam departe de plasa metalică, da, cât mai departe posibil. Totuşi, în final, pentru a nu risca să ne trezim iar în mijlocul prietenilor şi rudelor, ne-am întors înapoi, înainte şi înapoi; am repetat manevra de câteva orţ în întunericul mereu crescând. Între timp „vorbeam: sau, mai bine zis, vorbea aproape numai profesorul.

A început prin a mă întreba cum găseam terenul de tenis, dacă mi se părea într-adevăr atât de indecent. Micôl era hotărâtă, susţinea că trebuie refăcut de la un cap la altul, după criterii moderne. Dar euse îndoia: poate că „scumpa lui vijelie” exagera, ca de obicei, poate că nu era necesar să se dea totul peste cap, cum pretindea ea.

— în orice caz, a adăugat, peste câteva zile va începe să plouă, să nu ne facem iluzii. Mai bine să amânăm orice eventuală iniţiativă pe anul viitor, nu crezi?

A trecut apoi la întrebări privitoare la ceea ce făceam, la ce aveam intenţia să fac în viitorul, imediat. Şi la ce făceau părinţii mei.

În timp ce mă întreba despre, „papă”, am notat două lucruri: mai întâi că nu se hotăra să-mi spună tu, şi în adevăr, peste puţin s-a oprit brusc şi mi-a declarat-o explicit, iar eu l-am rugat imediat, sincer şi cu multă căldură, să-mi facă plăcerea şi să nu-mi mai spună mereu, dumneavoastră, altfel mă socoteam jignit. În al doilea

rând: că interesul şi respectul care se citeau în glasul şi pe chipul său în vreme ce se informa de sănătatea tatii (mai ales ochii, măriţi de lentijele ochelarilor care le accentuau astfel gravitatea şi blândeţea expresiei} nu erau forţate, nu erau deloc ipocrite. M-a rugat să-i transmit salutările lui. Şi felicitări pentru arborii numeroşi plantaţi în cimitirul” nostru de când începuse papă să se ocupe de acest lucru din însărcinarea Comunităţii. Dar nu-i trebuiau şi pini? Cedri libanezi? Brazi? Sălcii plângătoare? Să-l întreb. Şi dacă îi trebuiau (în ziua de astăzi, cu mijloacele de care dispunea agricultura modernă era o adevărată jucărie chiar transplantarea unor arbori groşi) el era foarte fericit să-i pună la dispoziţie numărul cerut. Ce idee magnifică! Împânzit de arbori mari şi frumoşi, cu timpul, cimitirul nostru ar fi în măsură să rivalizeze cu San Niccolò del Lido, din Veneţia.

—Nu-l ştii?

Am răspuns că nu.

— Oh, dar trebuie, *trebuie* să-l vizitezi cât mai repede! a spus el cuprins de însufleţire. E un monument naţional! De altfel, tu care eşti un literat, îţi aminteşti cum începe *Edmenegarda* lui Giovanni Prati…

Am fost constrâns să-mi recunosc încă o dată ignoranţa.

— «Ei bine, a reluat el, Prati îşi începe *Edmenegarda* chiar acolo, în cimitirul israelit din Lido, considerat în secolul nouăsprezece ca unul din cele mai romantice locuri ale Italiei. Dar fii atent: dacă şi când te duci, nu uita să-i spui paznicului cimitirului – el are în păstrare cheia de la poartă – că vrei să-l vizitezi pe cel vechi, bagă bine de seamă, cimitirul vechi unde nu se mai îngroapă din secolul optsprezece, şi nu pe cel modern care e alături, dar separat. Închipuie-ţi că eu l-am descoperit abia în ’905. Deşi aveam aproape dublul vârstei pe care o ai-tu, eram încă necăsătorit. Locuiam la Veneţia (am stat acolo doi ani) şi timpul pe care nu-l petreceam la Arhivele de stat din Piaţă Frari, scotogipd printre manuscrisele privitoare la aşa numitele naţii în care era divizată în secolele

şaisprezeceşaptesprezece comunitatea veneţiană – naţia levantină, apuseană, germană, italiană – îl petreceam acolo; uneori chiar şi iarna. E adevărat că nu mergeam aproape niciodată singur – şi a zâmbit – şi că, într-un fel, descifrând una câte una pietrele funerare din cimitir, din care multe aparţineau chiar primilor ani ai secolului şaisprezece şi erau scrise în spaniolă şi portugheză, îmi continuam munca de la arhivă. Ce după amiezi încântătoare au fost… Era atât de senin, atâta pace… şi grilajul dinspre lagună se deschidea numai pentru noi. Olga şi cu mine ne-am logodit chiar acolo înăuntru.

O clipă a rămas tăcut. Am profitat ca să-l întreb care era obiectul precis al cercetărilor sale de arhivă.

— La început plecasem cu ideea să scriu o istorie a evreilor din Veneţia, a răspuns, subiect pe care mi-l sugerase chiar Olga, şi pe care Roth, englezul Cecil Roth (evreu) l-a tratat atât de strălucit zece ani mai târziu. Pe urmă, cum se întâmplă cu istoricii prea… pasionaţi, nişte documente din secolul şaptesprezece care mi-au căzut în mână au sfârşit prin a mă absorbi complet, şi aşa m-am abătut din drum. Am să-ţi povestesc, dacă mai vii pe aici, am să-ţi povestesc… E un adevărat roman, în toate privinţele… În orice caz, după doi ani de zile, în locul unui voluminos tom istoric n-am reuşit să realizez – în afara unei căsătorii, bineînţeles – decât două opuscule: unul pe care-l socot încă util, unde am strâns toate inscripţiile din cimitir, şi altul unde am pomenit toate documentele acelea din secolul şaptesprezece de care-ţi vorbeam, dar înşirând numai faptele fără să risc nicio interpretare. Te interesează să le vezi? Da? Într-una din zilele acestea îmi voi permite să ţi le ofer. Dar trecând peste acestea, du-te, te rog, la cimitirul israelit din Lido. Ai să vezi că merită. Ai să-l găseşti la fel cum era acum treizeci şi cinci de ani, egal, identic cu el însuşi.

Ne-am întors agale spre terenul de tenis. Nu mai rămăsese nimeni să privească. Şi, totuşi, în negura aproape totală, Micol şi Carletto Sam continuau să joace. Micol se plângea: că băiatul o face să alerge prea mult, că

se dovedea atât de puţin „cavaler”, şi că „sincer” era „peste măsură de întuneric”.

— Am aflat de la Micol că eşti încă nehotărât dacă să-ţi iei licenţa în istoria artei sau în italiană, îmi spunea între timp profesorul Ermanno. Te-ai hotărât cumva?

I-am răspuns că mă hotărâsem, că până la urmă optasem pentru o lucrare de diplomă la literatura italiană. Nehotărârea mea, i-am explicat, provenise numai din faptul că până acum câteva zile sperasem să o pot face sub conducerea profesorului Longhi, titularul catedrei de Istorie a artei, dar, în ultimul moment, profesorul Longhi ceruse şi obţinuse o retragere din învăţământ pe timp de doi ani. Lucrarea pe care mi-ar fi plăcut să o fac sub îndrumarea lui se referea la un grup de pictori ferrarezi din a doua jumătate a secolului şaisprezece şi începuturile lui şaptesprezece: Scarsellino, Bastianino, Bastarolo, Bonone, Caletti, Calzolaretto. Numai îndrumat de Longhi aş fi putut scoate ceva bun dintr-un asemenea subiect. Dar aşa, dat fiind că Longhi obţinuse acea retragere de doi ani din partea ministerului, preferasem să-mi aleg o temă oarecare, din literatura italiană.

Mă asculta meditativ.

— Longhi? a întrebat la sfârşit, frământându-şi buzele nesigur. Cum adică? Au numit *deja* un nou profesor la catedra de Istorie a artei?

Nu înţelegeam.

— Da, a insistat el. Ştiam că profesor de Istoria artei, la Bologna, este Igino Benvenuto Supino, unul din cei mai iluştri reprezentanţi ai ebraismului italian. Aşa că…

Fusese – l-am întrerupt – fusese până în ’33. După, în ’34, în locul lui Supino, ieşit la pensie din cauza vârstei înaintate, fusese chemat Roberto Longhi. Nu cunoştea – am urmat, mulţumit la rândul meu să-i surprind o lacună în informaţie – nu cunoştea fundamentalul studiu al lui Roberto Longhi despre Piero della Francesca? Şi pe cele despre Caravaggio şi şcoala sa? Şi *Officina ferrarese,* o operă care făcuse atâta vâlvă în ’33, în epoca Expoziţiei din Renaşterea ferrareză, deschisă la Ferrara în anul acela,

la palatul Diamanţi? în lucrarea mea, m-aş fi bazat tocmai pe ultimele pagini ale acesteia, care se limitau numai să atingă tema: magistral, în adevăr, dar fără să o aprofundeze.

Vorbeam, şi profesorul Ermanno, mai adus de spate ca oricând, mă asculta în tăcere. La ce se gândea? La numărul „iluştrilor” universitari cu care se mândrise ebraismul italian de la Unire până în zilele noastre? Poate.

Dar, dintr-odată, l-am văzut însufleţindu-se.

Privind în jur şi coborând vocea până la o şoaptă înăbuşită, ca şi cum ar fi trebuit să-mi împărtăşească un secret de stat, mi-a comunicat marea noutate: că deţinea o serie de scrisori inedite ale lui Carducci, scrisori adresate de poet mamei sale, în ’75. Mă interesa să le văd? m-a întrebat după aceea. Dacă, eventual, le-aş fi găsit apte să constituie tema unei lucrări de diplomă, el era gata să mi le pună la dispoziţie.

M-am gândit la Meldoleşi şi nu m-am putut abţine să nu zâmbesc. Şi studiul lui pentru „Nuova Antologia”? După atâta vorbărie nu înfăptuise, aşadar, nimic? Sărmanul Meldoleşi; de câţiva ani, spre enorma lui satisfacţie, bineînţeles, fusese mutat la *Minghetti* din Bologna. Va trebui să-l caut într-o zi…

În ciuda întunericului, profesorul Ermanno şi-a dat seama că zâmbeam.

— Ei, da, ştiu, mi-a spus el, că voi tinerii, de un timp încoace îl cam luaţi în derâdere pe Giosue Carducci! Ştiu că-l preferaţi pe Pascoli, sau pe d’Annunzio.

Mi-a fost uşor să-l conving că zâmbisem din cu totul altă cauză, respectiv fiindcă fusesem contrariat. Să fi ştiut că existau la Ferrara nişte scrisori inedite ale lui Carducci! în loc să-i fi propus, cum făcusem, din nefericire, profesorului Călcaterra, o lucrare de diplomă despre Panzacchi, aş fi putut să-i propun foarte bine un „Carducci la Ferrara”, incontestabil de mai mare interes. Dar, cine ştie, poate disautând cinstit cu profesorul Călcaterra, care era un om foarte de treabă, poate l-aş fi putut schimba pe Panzacchi cu Carducci, fără ca demnitatea mea să aibă

prea mult de suferit.

— Când speri să-ţi dai examenul? m-a întrebat la urmă profesorul Ermanno.

— Ştiu eu? Sper că anul viitor, în iunie. Nu uitaţi că *şi* eu sunt tot la fără frecvenţă.

A dat de câteva ori din cap, în tăcere.

—La fără frecvenţă? a suspinat apoi. Mai bine.

Şi a făcut un gest vag cu mâna, ca pentru a spune că, dat fiind tot ce se întâmpla, atât eu cât şi copiii lui aveam destul timp înaintea noastră; chiar prea mult.

Dar gvea dreptate tata: nu părea deloc prea îndurerat din cauza aceasta. Dimpotrivă.[33]

Dar nu în prima zi. Jucasem tenis până târziu, şi Alberto fusese cel care, după ce isprăvise de jucat cu sora lui, mă însoţise până la un gen de cabană alpină în miniatură, pe jumătate ascunsă în mijlocul unei rarişti de brazi, cam la o sută de metri depărtare de teren (el şi Micol o numeau *Hütte*), cabană sau *Hutte* folosită drept vestiar, unde mă puteam schimba, iar la căderea serii puteam face un duş cald şi mă puteam îmbrăca la loc.

A doua zi, însă, lucrurile se aranjaseră altfel. O partidă de dublu, care-i opunea pe Adriana Trentini şi Bruno Lattes celor doi băieţi de cincisprezece ani (cu Malnate aşezat pe scaunul arbitrului, numărând răbdător punctele) se vedea de la început că ameninţa să ţină la nesfârşit.

— Ce facem? îmi spusese la un moment dat Micol, ridicându-se brusc în picioare. Până să-i schimbăm pe cei patru, am impresia că eu, tu, Alberto şi milanezul nostru avem de aşteptat cel puţin o oră. Ascultă, ce-ar fi ca noi doi s-o ştergem, şi să facem o primă recunoaştere prin grădini? Cum se elibera terenul – adăugase – va avea grijă Alberto să ne cheme. O să-şi vâre trei degete în gură şi o să dea drumul la una din celebrele lui fluierături.

Se întorsese spre Alberto care dormita alături, la soare, în al treilea şezlong, cu faţa sub o pălărie de pai ca de secerător.

33
Cea care a vrut să,-mi arate grădinile a fost Micol. Ţinea să o facă. „Aş spune că am un oarecare drept !“ zîmbise ironic, privindu-mă.

—Nu-i aşa, domnule paşă?

Fără să se deranjeze, Alberto dăduse aprobator din cap.

Pornisem. Da, fratele ei era formidabil – continua Micol să-mi explice. La nevoie ştia să scoată nişte fluierături atât de puternice, încât faţă de ele cele ale ciobanilor erau pur şi simplu de râs. Ciudat, nu? la un tip ca el. Când îl vedeai, nu dădeai nici doi bani pe el. Şi totuşi... Cine ştie de unde-şi pescuia tot suflul acela!

Aşa au început lungile noastre escapade în doi, aproape întotdeauna pentru a ne pierde timpul între o partidă şi alta. În primele rânduri luam bicicletele. Bicicleta era indispensabilă – hotărâse imediat însoţitoarea mea – dacă voiam să-mi fac o idee limpede de ansamblu. Grădina era mare, să fi tot avut „vreo” zece hectare, şi aleile mai mari sau mai mici se întindeau pe cel puţin şase kilometri. Dar lăsând la o parte asta, fără biciclete ar fi fost absolut imposibil să ne aventurăm până la capătul ei, de exemplu, în partea dinspre apus, unde ea şi Alberto, când erau copii, se duceau deseori să vadă trenurile care făceau manevră în gară! Dacă ne-am fi aventurat atât de departe pe jos, riscam să fim surprinşi de „olifantul” lui Alberto fără să ne putem întoarce cu promptitudinea necesară.

Aşadar, în prima zi mersesem să vedem trenurile făcând manevră în gară. Apoi? apoi ne întorsesem. Atinsesem în trecere terenul de tenis, traversasem esplanada în faţa *magnei domus* (pustie ca de obicei şi mai tristă ca oricând) refăcând în sens invers, dincolo de podul negru de bârne aruncat peste canalul Panfilio, drumul de la intrare până la tunelul de belşiţă şi la poarta de pe bulevardul Ercole I. Ajunşi aici, Micol insistase să o luăm la stânga, pe o potecă sinuoasă ce urmărea îndeaproape perimetrul zidului de centură: întâi în partea despre Mura degli Angeli, şi într-un sfert de oră ajunsesem din nou în latura parcului din care se vedea gara; şi pe urmă, în partea opusă, mult mai împădurită, neguroasă şi melancolică, ce mărginea pustia stradă Arianuova pe toată lungimea ei. Acolo ne aflam, deschizându-ne cu greu drum

în mijlocul hăţişurilor de mărăcini, ferigi şi urzici, când, deodată, din spatele barajului opac al trunchiurilor, ţâşnise, departe de tot, fluierătura de cioban a lui Alberto, rechemându-ne urgent la „truda cea grea”.

Cu un traseu uşor variabil, aceste explorări pe rază mare s-au repetat de alte trei sau patru ori în după-amiezile următoare.

Când lărgimea aleilor şi a potecilor ne-o permitea, pedalam alături. Deseori conduceam doar cu’o mână, ţinând-o pe cealaltă pe ghidonul bicicletei sale. Între timp vorbeam; la început, mai ales despre arbori.

Eu nu ştiam nimic, sau aproape, la acest capitol, lucru care era o continuă uimire pentru Micol. Mă privea ca şi cum aş fi fost un adevărat monstru.

— Dar e posibil să fii atât de ignorant? exclamă ea întruna. Măcar la liceu, şi tot ai învăţat ceva botanică!

— Să auzim, mă întreba pe urmă, pregătindu-se să ridice din sprâncene în faţa unei noi enormităţi. Aş putea afla, vă rog, cam ce fel de copac socotiţi dumneavoastră că este acela?

Putea alege orice: ulmi banali şi tei autohtoni, sau rare plante exotice americane, asiatice, africane, pe care numai un specialist era în măsură să le identifice, pentru că în Barchetto del Duca era totul, absolut totul. Iar eu răspundeam oricum şi întotdeauna alandala: întâi, pentru că realmente nu ştiam să deosebesc un ulm de un tei, şi apoi pentru că observasem că nimic nu-i făcea atâta plăcere ca atunci când mă auzea greşind.

Ei, una, i se părea absurd să existe pe lume cineva ca mine, care să nu aibă faţă de arbori „atât de mari, calmi, puternici şi gânditori” aceleaşi sentimente de admiraţie pasionată ca şi ea. Cum de nu *înţelegeam?* Cum de reuşeam să trăiesc fără *să simt*? La marginea poienii de tenis, de exemplu, la vest de teren era un grup de şapte *Washingtoniae graciles,* sau palmieri ai deşertului, înalţi, subţiri, izolaţi de restul vegetaţiei din şapte (arbori întunecaţi, cu trunchiul gros, arbori de pădure europeană: stejari, platani, castani), având în jurul lor o fâşie largă de

pajişte. Ei bine, ori de câte ori treceam cu bicicleta prin faţa lor, Micol avea pentru solitarul grup de *Washingtoniae* mereu alte şi alte cuvinte de mângâiere.

— Ia uite-i pe bătrâneii mei, putea spune. Priveşte ce bărbi venerabile au!

Serios – insista – mie nu mi se păreau şapte pustnici din Tebaida, uscaţi de soare şi de posturi? Şi cită eleganţă, cită „sfinţenie” era în trunchiurile lor brune, uscate, curbe şi solzoase! Păreau într-adevăr picioarele a tot atâtor Sfinţi Ioan Evanghelistul, hrăniţi numai cu lăcuste.

Dar simpatiile ei nu se mărgineau la arborii exotici, la palmierii de diferite specii, la *Howaeniae dulces,* producătoarele unor tuberculi informi plini cu un miez având gustul mierii, la agavele în formă de „candelabru rae*norăh”* 1 care – îmi explica – înfloresc o singură dată la zece – douăzeci de ani şi apoi mor, la eucalipţi, la *Zelkoviae sinicae* cu trunchiul mic, verde, maculat cu aur (nu mi-a spus niciodată de ce, dar faţă de eucalipţi avea o bizară neîncredere; ca şi cum între ea şi *ei* s-ar fi petrecut în vremi îndepărtate ceva puţin plăcut, ceva ce nu trebuia dezgropat).

În schimb, faţă de un platan enorm cu trunchiul noduros şi alburiu mai gros decât al oricărui copac din grădină, şi, probabil, chiar din întreaga provincie, admiraţia ei se preschimba în veneraţie. Fireşte că nu „bunica Josette” fusese aceea care îl plantase, ci Ercole I d’Este în persoană sau, cine ştie, poate chiar Lucreţia Borgia.

— Îţi dai seama? Are aproape cinci sute de ani! îmi şoptea, făcând ochii mari. Ia gândeşte-te câte trebuie să fi văzut de când a venit pe lume!

Şi părea că marele animal, uriaşul platan avea şi el ochi să ne vadă şi urechi să ne asculte.

Faţă de pomii fructiferi cărora le era rezervată o amplă fâşie de teren chiar sub Mura degli Angeli, expusă soarelui şi la adăpost de vânturile dinspre nord, Micol – după cum observasem – nutrea un sentiment de afecţiune foarte apropiat de cel pe care îl manifesta faţă de Perotti şi

de toţi ceilalţi membri ai familiei lui. Despre acele umile plante domestice îmi vorbea cu aceeaşi bunăvoinţă, cu aceeaşi răbdare, apelând adesea la dialect; dialectul pe care, în relaţiile cu ceilalţi, îl folosea numai în discuţiile cu Perotti sau cu Titta şi Bepi, când ni se întâmpla să-i întâlnim şi ne opream pentru a schimba câteva fraze. De fiecare dată era un rit oprirea în faţa unui prun urias e, a coroana vastă şi trunchiul puternic ca al unui stejar; preferatul ei. Când era mică, *„il brogn şerbi”,* prunele verzi pe care le făcea prunul acela – îmi povestea – i se păreau extraordinare. Le prefera oricărei ciocolate Lindt. Pe urmă, pe la şaisprezece ani, îi trecuse dintr-odată pofta de ele, „le brogne” nu-i mai plăcuseră şi acum prefera ciocolata Lindt şi nu numai Lindt (însă amară, exclusiv cea amară!). Astfel merele erau *„i pum”,* smochinele *„i jigh”* caisele *„i mugnăgh”,* piersicele *„i persagh”.* Pentru a vorbi despre aceste lucruri exista numai dialectul. Numai cuvântul dialectal îi permitea, numind pomii şi fructele, să-şi lase în jos colţurile buzelor într-o strâmbătură înduioşată şi dispreţuitoare în acelaşi timp, pe care i-o sugera inima.

Mai târziu, după epuizarea recunoaşterilor, au început „pioasele pelerinaje”. Şi pentru că, după Micol, orice pelerinaj trebuia făcut pe jos (altfel ce soi de pelerinaj mai era!), am încetat să mai folosim bicicletele. Mergeam pe jos, însoţiţi aproape întotdeauna, pas cu pas, de Jor.

Pentru început am fost condus să văd un mic debarcader pustiu, la canalul Panfilio, ascuns în mijlocul unei vegetaţii dense formată din sălcii, plopi albi şi cale. De la portuleţul acela minuscul, delimitat jur-împrejur de un chei din cărămidă roşie acoperit de muşchi, se ridica probabil ancora în vechime pentru a se ajunge la Pad sau la Fossa del Castello. Ridicau ancora şi ea cu Alberto – mi-a povestit Micol – când erau copii, pentru lungi plimbări într-o sandolină cu două padele. Dar ei nu ajunseseră niciodată cu barca sub turnurile Castelului, în plin centru urban (după cum ştiam, în ziua de astăzi Panfilio nu mai era în legătură cu Fossa del Castello decât pe cale subterană).

Însă la Pad, lângă Isola Bianca ajunseseră şi chiar foarte uşor! îmi plăcea locul? m-a întrebat pe urmă. În prezent, nici gând să mai poată fi folosită bărcuţa: pe jumătate desfundată, acoperită de praf, devenită un fel de „fantomă a unei sandoline”, într-una din zile aveam să-i văd scheletul în magazie, dacă ea avea să-şi amintească să mă ducă acolo. Dar la chei continuase mereu să vină; mereu, mereu. Era ascunzişul ei tainic. Printre altele, locul ideal, când începeau căldurile, pentru a-şi pregăti într-o sfântă tihnă examenele.

Altă dată ne-am oprit la Perotti acasă, care avea o adevărată gospodărie de ţară cu grajd şi tânărie alături, la jumătatea drumului între casa stăpânilor şi zona livezilor de sub Mura degli Angeli.

Ne-a primit soţia bătrânului Perotti, Vittorina, o *arzdora*[34] spălăcită, cu o vârstă imprecisă, tristă, ca un ţâr de slabă, şi Italia, soţia lui Titta, feciorul cel mare, o femeie de treizeci de ani din Codigoro, grasă şi robustă, cu ochii de un albastru apos şi părul roşu. Alăpta, aşezată în pragul casei pe un scaun de pai, înconjurată de o mulţime de găini, şi Micol s-a aplecat să mângâie copilul.

— Ei, când mă mai inviţi să mănânc ciorbă de fasole? o întreba în acest timp pe Vittorina în dialect.

— Când vreţi dumneavoastră, *sgnurina.* Doară să vă placă…

— Să aranjăm chiar într-una din zile. Trebuie să ştii, a adăugat întorcându-se spre mine, că Vittorina face o ciorbă de fasole *teribilă.* Bineînţeles, cu şoric de porc…

A râs, apoi:

— Vrei să arunci o privire în grajd? Avem *chiar* şase vaci.

Ne-am îndreptat spre grajd precedaţi de Vittorina. *Arzdora* ne-a deschis uşa cu o cheie mare pe care o ţinea în buzunarul şorţului negru, şi pe urmă s-a tras la o parte pentru a ne lăsa să intrăm. Când treceam pragul grajdului, am observat cum privirea ei ne învăluia pe furiş, cu îngrijorare dar şi cu plăcere ascunsă.

34 Gospodină, soţie de administrator (dial. ferrarez).

Al treilea pelerinaj a fost dedicat unui loc sacru *„le vert paradis des amours enfantines”.*

Trecusem în repetate rânduri prin părţile acelea în zilele precedente, cu bicicleta, dar nu ne oprisem niciodată. Iată punctul exact de pe zid – îmi spunea Micol, arătându-mi-l cu degetul – unde obişnuia să pună scara şi iată „ieşiturile” (da, domnule, „ieşituri”!) de care se slujea când se întâmpla ca scara să nu fie disponibilă.

— Nu crezi că ar merita să pun aici o plăcuţă comemorativă? m-a întrebat.

— Presupun că şi ai în minte cum ar trebui să sune epigraful.

— Aproape. Pe aici – înşelând vigilenţa a doi câini uriaşi…

— Stop. Vorbeai de o plăcuţă, dar încep să mă tem că ai nevoie de o adevărată lespede din acelea gen Buletinul Victoriei. Rândul doi e prea lung.

A început cearta. Eu jucam rolul încăpăţânatului care întrerupe mereu, iar ea, ridicând glasul şi copilărindu-se, mă acuza de „obişnuita mea pedanterie”. Era evident – îmi striga – *trebuia* să fi mirosit intenţia ei de a nu mă pomeni de loc în epigraf, şi de aceea, numai şi numai din gelozie, refuzam să o ascult.

Apoi ne-am liniştit. A început să-mi vorbească iar despre vremea când ea şi Alberto erau copii. Dacă voiam să ştiu adevărul, ei bine, atât ea cât şi Alberto simţeau o invidie grozavă faţă de cei care aveau norocul, ca mine, să înveţe la o şcoală de stat. O credeam? Ajungeau până acolo încât în fiecare an aşteptau cu nerăbdare examenele, numai pentru plăcerea de a se duce şi ei la şcoală.

— Bine, dar dacă vă plăcea atâta la şcoală, de ce învăţaţi acasă? am întrebat-o.

— Papă şi mami, mai ales mami, nu voiau absolut de loc. Mami a avut întotdeauna obsesia microbilor. Spunea că şcolile sunt făcute numai ca să răspândească bolile cele mai îngrozitoare, şi n-a servit absolut la nimic că unchiul Giulio, de câte ori venea, încerca să-i arate că nu-i adevărat. Unchiul Giulio râdea de ea, numai că el, deşi

medic, nu are decât o încredere relativă în medicină, ba crede chiar în inevitabilitatea şi utilitatea bolilor. Închipuie-ţi dacă putea găsi ascultare la mami care, după nenorocirea cu Guido, frăţiorul mai mare, mort în – 14, înainte de naşterea mea şi a lui Alberto, practic nu a mai pus piciorul afară din casă! mai târziu, sigur că ne-am revoltat; am reuşit să mergem amândoi la universitate, şi într-o iarnă, cum mi se pare că ţi-am povestit, chiar în Austria la schi. Dar când eram mici, ce puteam face? Eu fugeam deseori (Alberto nu, el a fost întotdeauna mult mai liniştit, mult mai ascultător decât mine). Numai că într-o zi, când rămăsesem un pic mai mult afară, cu un grup de băieţi cu care mă împrietenisem şi mă plimbau cu bicicleta, i-am văzut atât de disperaţi pe amândoi când m-am întors acasă, că de atunci încolo (fiindcă Micol, în fond, e bună, o adevărată inimă de aur!), de atunci încolo m-am hotărât să fiu cuminte şi să nu mai fug. Singura recidivă a fost iunie ’29, în cinstea dumneavoastră, distinse domn!

—Şi eu care credeam c-am fost unicul! am suspinat.

— Ei, dacă nu unicul, în orice caz ultimul. Şi pe urmă: nu am invitat pe nimeni altcineva să intre în grădină!

—Adevărat?

— Foarte. La Templu priveam mereu în direcţia ta... Când te întorceai să vorbeşti cu papă şi cu Alberto, aveai nişte ochi aşa de albaştri! Ştii că în sinea mea îţi dădusem o poreclă?

—O poreclă? Şi care, mă rog?

—Celestino.[35]

—„fugi, de laş, de marea slujbă dată...” am mormăit.

— Chiar aşa! a exclamat ea râzând. În orice caz, cred că un timp am avut chiar o mică slăbiciune pentru tine!

—Şi pe urmă?

—Pe urmă viaţa ne-a despărţit.

— Ce idee, totuşi, să puneţi pe picioare un Templu numai pentru voi. Ce-a fost atunci, tot frica de microbi?

—Da... aproximativ... a replicat ea.

---

35 Joc de cuvinte. Celestino înseamnă „cel cu ochi albaştri” şi este în acelaşi timp numele papei Celestino V la care se referă versul din *Infernul* lui Dante (cîntul III, v. 60, trad. G. Coşbuc).

—Cum aproximativ?

Dar nu a fost chip să o determin să mărturisească adevărul. Ştiam bine din ce cauză în ’33 profesorul Ermanno ceruse să restaureze pentru el şi ai lui sinagoga spaniolă: ruşinoasa şi grotesca promoţie a celor ridicaţi de zece ani încoace îl hotărâse. Ea, însă, susţinea că, încă o dată, determinantă fusese voinţa mamei. La Veneţia, Herrera aparţineau şcolii spaniole. Mama, bunica Regina şi unchii Giulio şi Federico ţinuseră întotdeauna la tradiţiile de familie. Şi atunci papă, ca să-i facă pe voie mamei…

— Bine, dar de ce v-aţi întors acum la sinagoga italiană? am obiectat. Eu nu eram la Templu în seara de Roş ha-şana, nu mai pun piciorul în Templu de cel puţin trei ani. Dar tata, care era de faţă, mi-a povestit toată scena de-a fir a păr.

— Oh, nu vă fie teamă, absenţa dumneavoastră a fost imediat notată, domnule liber cugetător! mi-a răspuns. Inclusiv de mine.

Apoi a redevenit serioasă:

— Ce vrei… acum suntem toţi îmbarcaţi pe aceeaşi corabie. Să te mai apuci să faci, în situaţia în care ne aflăm, tot felul de distincţii, ar fi pur şi simplu ridicol.

În ultima zi începuse să plouă şi, pe când ceilalţi se adăposteau în *Hutte* jucând cărţi şi ping-pong, noi doi am traversat în fugă jumătate de parc fără să ne pese că ne murează până la piele, ca să ne refugiem în remiză. Acum remiza era numai remiză – îmi spusese Micol. Înainte, însă, jumătate din ea fusese utilată ca sală de sport cu prăjini, frânghii, bârnă de echilibru, inele, spaliere etc. Şi aceasta pentru ca ea şi Alberto să se poată prezenta bine pregătiţi şi la examenul anual de educaţie fizică. E adevărat că nu erau ele foarte serioase lecţiile pe care le primeau o dată pe săptămână de la profesorul Anacleto Zaccarini, ieşit de mult la pensie, om de peste optzeci de ani (poţi să-ţi închipui!). Dar erau distractive, poate cele mai distractive din toate. Ea nu uita niciodată să aducă în sala de gimnastică o sticlă cu vin de Bosco. Şi bătrânul Zaccarini o

sugea toată încet, încet până la ultima picătură, iar nasul şi obrajii care erau de obicei roşii deveneau tot mai violeţi. În unele seri de iarnă, când pleca, pur şi simplu parcă ar fi emanat o lumină proprie.

Era o construcţie din cărămizi negricioase, lungă şi joasă, cu două ferestre laterale apărate de zăbrele de fier, cu acoperişul înclinat învelit în ţiglă, şi pereţii exteriori ascunşi aproape complet sub iederă. Situată nu departe de tânăria lui Perotti şi de paralelipipedul sticlos al unei sere se pătrundea în ea printr-o uşă largă lăcuită îngrijit cu verde, care dă în direcţia opusă lui Mura degli Angeli, spre casa stăpânilor.

Am rămas câtva timp în prag, lipiţi de uşă. Ploua cu găleata, şiroaie de apă oblice şi prelungi cădeau peste pajişti, peste masa verde a copacilor, peste tot. Era frig. Priveam, clănţănind din dinţi, înaintea noastră. Vraja care ţinuse până atunci timpul suspendat, fusese iremediabil ruptă.

— Intrăm? am propus în final. Poate că înăuntru e mai cald.

În interiorul vastei încăperi, în fundul căreia luceau slab în penumbră vârfurile a doua blonde prăjini de sport lustruite, înalte până la tavan, plutea un miros ciudat: un amestec de benzină şi ulei mineral, de praf vechi şi citrice. Mirosea plăcut, mi-a spus Micol imediat, dându-şi seama că adulmecam în jur, curios. Şi ei îi plăcea mult, mult de tot. Şi mi-a arătat, lipit de unul din pereţii laterali, un fel de dulap înalt dintr-un lemn întunecat, arhiplin cu fructe mari, galbene şi rotunde, mai mari decât portocalele şi lămâile, cum nu mai văzusem până atunci. Grepfruturi produse în seră şi lăsate acolo să se coacă, mi-a explicat ea. Nu mâncasem niciodată? – m-a întrebat apoi, luând unul şi dându-mi-l să-l miros. Păcat că nu avea un cuţit la îndemână ca să-l taie în două „emisfere”. Sucul avea un gust hibrid, semăna şi cu cel de portocală şi cu cel de lămâie. În plus, cu un strop de amăreală cu totul şi cu totul deosebită.

Centrul remizei era ocupat de două vehicule

alăturate: o maşină Dilambda lungă şi cenuşie, şi o trăsură albastră ale cărei hulube ridicate erau doar cu puţin mai scunde decât prăjinile dinapoia lor.

— Acum nu ne mai servim de trăsură, spunea în acest timp Micol. De cele câteva ori când trebuie să meargă la ţară, papă se duce cu maşina. Alberto şi cu mine facem la fel când ne vine rândul să plecăm, el la Milano şi eu la Veneţia. Tot Perotti ne duce şi la gară. Numai el (şi conduce foarte prost) şi Alberto din toată casa ştiu să conducă. Eu nu, încă nu mi-am luat permisul. Dar o să-l iau, la primăvară trebuie neapărat să mă decid, cu condiţia să nu se ivească şi aici cine ştie ce dificultăţi... Nenorocirea e că obiectul ăsta înghite enorm!

Apropiindu-se apoi de trăsura la fel de lustruită şi de îngrijită ca şi automobilul, m-a întrebat

— O recunoşti?

A deschis o uşă, a urcat, s-a aşezat şi, bătând cu palma pe stofa scaunului de lângă ea, m-a invitat să fac acelaşi lucru.

M-am suit, la rândul meu, şi m-am aşezat în stânga ei. De abia mă aranjasem când uşa, rotindu-se lent în ţâţâni din cauza inerţiei, s-a închis singură cu pocnetul sec şi precis al unei curse.

Acum răpăitul ploii pe acoperişul remizei nu se mai auzea. Parcă ne-am fi aflat într-un salonaş, un mic salon sufocant.

— Ce bine o păstraţi, am spus fără să-mi pot stăpâni o neaşteptată emoţie care s-a reflectat într-un tremur uşor al vocii. Pare nouă. Nu-i mai lipsesc decât florile în vază.

— Oh, când iese cu bunica, Perotti pune şi florile.

— Deci o mai folosiţi!

— Cel mult de două sau trei ori pe an, şi numai la câte o plimbare prin parc.

— Dar calul? E tot acela?

— Tot. Tot Star. Are douăzeci şi doi de ani. Nu l-ai văzut alaltăieri în fundul grajdului? Acum e pe jumătate orb, dar înhămat se prezintă încă... foarte rău.

A izbucnit în râs scuturând din cap.

— Perotti are o adevărată manie pentru trăsura asta, a continuat cu amărăciune, şi mai ales ca să-i facem lui plăcere (nici nu-ţi poţi închipui cât de mult urăşte şi dispreţuieşte automobilul) i-o încredinţăm din când în când pe bunica s-o plimbe pe alei. La fiecare zece, cincisprezece zile vine cu găleţi de apă, bureţi, piele de căprioară, bătătoare de praf. Aşa se explică miracolul, aşa se face că trăsura, mai cu seamă dacă o vezi în semiîntuneric, mai are încă puterea să te impresioneze.

—încă? am protestat. Dar pare nou-nouţă!

A pufnit plictisită.

—Fă-mi plăcerea şi nu vorbi prostii!

Minată de un impuls neaşteptat se îndepărtase brusc de mine, ghemuindu-se în colţul ei. Acum privea drept în faţă, cu sprâncenele încruntate şi trăsăturile chipului încremenite într-o stranie expresie îngheţată. Părea îmbătrânită dintr-odată cu zece ani.

Am rămas astfel, în tăcere, câteva clipe. Pe urmă, Micol, fără să-şi schimbe poziţia, cu braţele încolăcite în jurul genunchilor bronzaţi, ca şi cum i-ar fi fost tare frig (de altfel era în pantaloni scurţi, într-o bluză tricotată şi cu un pulover cu mânecile înnodate în jurul gâtului) a început din nou să vorbească:

— Este plăcerea lui Perotti, spunea ea, să-şi cheltuiască timpul şi energia cu epava asta jalnică. Nu, ascultă-mă pe mine, aici, în semiîntuneric, mai poate să i se pară cuiva un miracol, dar afară, la lumina zilei, nu mai e nimic de făcut, toate stricăciunile sar îndată în ochi: lacul ici-colo s-a dus, spiţele şi osiile de la roţi sunt mâncate toate de carii, stofa scaunelor (nu poţi să-ţi dai seama acum, dar ţi-o garantez eu) a ajuns în unele locuri o adevărată pânză de păianjen. Aşa că mă întreb: la ce bun toată *struma1* lui Perotti? Merită osteneala? El, săracul, ar vrea să-i smulgă lui papa permisiunea de a lăcui iarăşi totul, ca pe urmă să facă tot felul de reparaţii; dar papă şovăie, ca de obicei, nu se decide…

A tăcut. S-a mişcat uşor.

— Priveşte în schimb sandolina, a urmat, şi, între timp,

îmi arăta prin cristalul ferestruicii pe care răsuflările noastre începeau să o aburească, o siluetă cenuşie, prelungă şi scheletică, lipită de peretele opus celui ocupat de dulapul cu grepfruturi. Priveşte, în schimb, sandolina şi admir-o, te rog, cu câtă onestitate, demnitate şi curaj moral a ştiut să tragă toate consecinţele scoaterii ei totale din uz. Şi lucrurile mor, dragul meu. Şi atunci, dacă până şi ele trebuie să moară, mai bine să le lăsăm s-o facă. De altfel, are şi mai mult stil aşa, nu ţi se pare?

Trudă (dialect ferrarez)

PARTEA A TREIA

De nenumărate ori în iarna, primăvara şi vara care au urmat, m-am întors cu gândul la ceea ce se petrecuse (sau mai bine zis nu se petrecuse) între mine şi Micol înăuntrul trăsurii preferate a bătrânului Perotti. Dacă în după-amiaza aceea ploioasă cu care se terminase brusc această adevărată vară din octombrie ’38, aş fi reuşit măcar să-i vorbesc – îmi spuneam cu amărăciune – poate că lucrurile ar fi luat între noi alt curs decât cel pe care-l luaseră. Să-i vorbesc, să o sărut; atunci când totul era încă posibil – nu încetam să-mi repet – atunci ar fi trebuit să o fac! Şi uitam să mă întreb esenţialul: dacă în momentul acela suprem, unic, ireversibil – un moment care hotărâse, poate, viaţa mea şi a ei – aş fi fost într-adevăr capabil de un gest, de un cuvânt oarecare. Ştiam eu atunci, de exemplu, că mă îndrăgostisem *cu adevărat?* Realitatea era că încă nu ştiam. Nu o ştiam atunci, şi n-am ştiut-o încă două săptămâni, cel puţin, după ce timpul urât ne împrăştiase.

Îmi amintesc perfect: ploaia stăruitoare, fără întrerupere zile şi zile întregi – după care venea iarna, iarna dură şi neguroasă din Val Padana – făcuseră imediat imposibilă o ulterioară frecventare a grădinii. Şi totuşi, în ciuda schimbării timpului, totul continuase în aşa fel încât să-mi dea iluzia că, în esenţă, nu se schimbase nimic.

Pe la două şi jumătate, a doua zi după ultima noastră vizită în casa Finzi-Contini – aproximativ ora la care ne vedeau apărând unul după altul din tunelul trandafirilor

agăţători, strigând „Salut!”, „Ura!” sau „Omagii!” – a sunat telefonul pentru a mă pune din nou în contact, printre rafalele de ploaie care se abăteau în acea clipă asupra oraşului, cu vocea lui Micol. În aceeaşi seară, i-am telefonat eu; a doua zi după amiază, din nou ea. Continuasem să vorbim exact ca în ultima perioadă, la fel de mulţumiţi acum, ca şi atunci, că Bruno Lattes, Adriana Trentini, Giampiero Malnate şi toţi ceilalţi ne lăsau în pace, nu dădeau semne că şi-ar arriinti de noi. Şi, de altfel, când ni se întâmplase vreodată, mie şi lui Micol, să ne gândim la ei, în timpul lungilor noastre escapade prin parc, întâi pe biciclete, apoi pe jos; atât de lungi, încât uneori, la întoarcere, nu mai găseam nici ţipenie de om pe teren sau în *Hütte?*

Urmărit, ca de obicei, de privirile îngrijorate ale părinţilor, mă închideam în mica încăpere unde se afla telefonul. Formam numărul; deseori îmi răspundea chiar ea; şi atât de repede încât mă făcea să cred că are mereu receptorul la îndemână.

—De unde vorbeşti? încercasem o dată să o întreb.

Începuse să râdă.

—Presupun că… de acasă.

— Mulţumesc pentru informaţie. Vream să ştiu numai cum faci că un-doi, ai şi răspuns. Vreau să spun, atât de repede. Ce ai? Un telefon pe birou, ca un magnat? Sau te învârţi de dimineaţă până seara în jurul telefonului, ca un tigru în cuşcă din *Nocturna* lui Machaty?

Mi se păruse că sesizez la celălalt capăt al firului o uşoară ezitare. Dacă ajungea la telefon înaintea celorlalţi – îmi răspunsese apoi – aceasta se datora pur şi simplu legendarei eficienţe a reflexelor sale musculare; şi, fireşte, intuiţiei cu care era înzestrată, o intuiţie ce-i permitea ca ori de câte ori îmi trecea prin minte s-o chem, să treacă exact pe lângă telefon. Pe urmă schimbase vorba. Cum îmi mergea lucrarea despre Panzacchi? Şi, fie şi numai ca să mai schimb aerul, când speram să-mi reîncep obişnuitul du-te-vino la Bologna?

Alteori, însă, răspundeau ceilalţi: Alberto, sau

profesorul Ermanno, sau una din cele două servitoare, şi o dată chiar doamna Regina dovedind o surprinzătoare fineţe a auzului. În acest caz, nu mă puteam eschiva de la obligaţia de a-mi spune numele şi de a declara că doream să vorbesc cu „domnişoara” Micol. Însă, după câteva zile (la început, lucrul mă jena şi mai mult, dar încet, încet m-am obişnuit), după câteva zile a fost suficient să rostesc „Alo?” pentru ca la celălalt capăt să mi se facă neîntârziat legătura cu cea pe care o căutam. Chiar Alberto, când se nimerea la telefon, se comporta la fel. Şi Micol era invariabil acolo, smulgând telefonul din mâna cui l-avea: pur şi simplu, ca şi când ar fi stat toţi laolaltă, strânşi într-o singură cameră, *living-room,* salon sau bibliotecă, fiecare cufundat într-un fotoliu adânc de piele, cu telefonul la câţiva metri. Era imposibil să nu te gândeşti la aşa ceva. În loc să o anunţe pe Micol, care la sunetul telefonului (parcă o vedeam) ridica brusc ochii, se limitau, probabil, să-i întindă, de departe, receptorul. Alberto aruncându-i, eventual, o ocheadă sarcastică şi afectuoasă în acelaşi timp.

Într-o zi m-am hotărât să-i cer să-mi confirme exactitatea bănuielilor şi ea m-a ascultat în tăcere.

—Nu-i aşa? am insistat.

Dar nu era aşa. Dat fiind că ţineam atât de mult să cunosc adevărul – mi-a spus – ei bine, iată-l: în casa lor, fiecare dispunea la el în cameră de o derivaţie telefonică (după ce o obţinuse mai întâi pentru ea, o adoptase şi restul familiei, un sistem foarte util şi foarte recomandabil, graţie căruia oricine putea telefona la orice oră din zi şi din noapte fără să deranjeze sau să fie deranjat, şi, mai ales noaptea, fără să se dea măcar jos din pat. Ce idee trăsnită! a exclamat apoi râzând. Cum de putuse să-mi treacă prin minte că ei stau toţi împreună, stil *hali* de hotel? Şi din ce cauză? Oricum, era ciudat că nu-mi dădusem seama, atunci când nu răspundea ea direct, de pocnetul butonului care făcea legătura.

— Nu, a repetat categorică. Nimic nu e mai bun, ca să-ţi aperi libertatea, decât o derivaţie telefonică. Vorbesc

serios, ar trebui să-ţi faci şi tu una la tine în cameră. Nici nu-ţi închipui ce conversaţii kilometrice ţi-ar pica pe cap, mai ales noaptea!

—Deci îmi telefonezi acum din camera ta.

—Exact. Şi pe deasupra stând în pat.

Era unsprezece dimineaţa.

—Nu eşti nemaipomenit de matinală, am observat.

— Uff, şi tu! s-a lamentat. Că papa, la şaptezeci de ani ai lui, şi cu toată fierberea asta de acum, se scoală în continuare la şase şi jumătate ca să ne dea exemplu, cum spune el, şi să ne convingă să nu mai trândăvim atâta în îmbietoarele aşternuturi, *transeat,* dar să înceapă acum şi cei mai buni prieteni să facă pe pedagogii, mărturisesc că mi se pare cam prea mult. Ştii de la ce oră e în picioare subsemnata, dragul meu? De la şapte. Şi mai îndrăzneşti să te minunezi că la unsprezece mă găseşti iar în pat. De altfel nici nu dorm: citesc, mai mâzgălesc câte un rând la lucrare, privesc afară. Când sunt în pat, fac întotdeauna o mulţime de lucruri. Căldura aşternutului mă face infinit mai activă.

—Descrie-mi camera ta.

A pocnit din limbă, lovind-o în mai multe rânduri de dinţi, în semn de refuz.

— Asta nu. *Verboten. Privat.* Dacă vrei, pot să-ţi descriu ce văd afară.

În prim plan, vedea prin fereastră vârfurile bărboase ale iubitelor ei *Washingtoniae graciles* bătute în mod „nedemn” de ploaie şi vânt – şi cine ştie dacă îngrijirile lui Titta şi Bepi, care începuseră să le îmbrace trunchiurile în obişnuitele cămăşi păioase, de iarnă, vor fi suficiente pentru a le feri în lunile următoare de moartea prin îngheţ, ameninţătoare la fiecare reîntoarcere a vremii reci, şi până acum, din fericire, evitată. Mai încolo, ascunse uneori sub fâşii de ceţuri călătoare, vedea cele patru turnuri ale Castelului, pe care aversele de ploaie le făcuseră negre ca pe tăciunii stinşi. Şi, departe, în spatele turnurilor, de un vineţiu care te-nfiora, acoperită şi ea din când în când de ceaţă, marmura faţadei şi clopotniţei domului… oh, ceaţa!

Când era aşa, nu-i plăcea, o făcea să se gândească la nişte zdrenţe murdare. Dar mai curând sau mai târziu ploaia trebuia să înceteze; şi atunci ceaţa străpunsă în zori de razele firave ale soarelui se va transforma în ceva preţios, cu o opalescenţă delicată, cu infinite „jocuri de ape” semănând întru totul cu „lâttimi” care-i umpleau camera. Iarna era plicticoasă, de acord, pentru că, de exemplu, te împiedica să joci tenis; dar avea, totuşi, compensaţiile ei.

— Pentru că nu există situaţie, oricât de tristă şi de plicticoasă ar fi – a conchis ea – care să nu ofere o compensaţie, şi deseori una substanţială.

— Ce sunt „lâttimi” aceia? Ceva de mâncare? am întrebat eu.

— Nu, nu, s-a plâns ea, îngrozită ca de obicei de ignoranţa mea. Sunt sticle: pahare, potire, vaze mai mari şi mai mici, cutiuţe, lucruri de genul ăsta, în general piese de anticariat. La Veneţia se cheamă aşa; în afara Veneţiei *opalines* sau *flûtes.* Nici nu-ţi închipui cum *ador* aceste lucruri. Ştiu absolut *totul* despre ele. Întreabă-mă şi ai să vezi.

La Veneţia – a urmat tot ea – poate sub impresia ceţurilor locale, complet altfel decât ceţoaiele noastre negre din valea Padului, ceţuri vagi şi infinit mai luminoase (un singur pictor pe lume ştiuse să le „redea” mai mult chiar decât Monet din ultima perioadă. De Pisis „al nostru”, la Veneţia începuse să aibă pasiunea opalinelor. Se învârtea ore şi ore întregi pe la anticari. Existau unele prăvălioare, mai ales prin părţile lui San Samuele, în jurul pieţii Santo Stefano, sau în ghettou, spre gară, care pur şi simplu nici nu aveau altceva de vânzare. Unchii Giulio şi Federico locuiau pe Caile del Cristo, în apropiere de San Moise. Pe seară, neştiind ce altceva să facă, şi natural, cu domnişoara Blumenfeld, guvernanta, ca un ghimpe în coaste (o distinsă *„jode”* de şaizeci de ani, din Frankfurt pe Main, aflată de peste treizeci de ani în Italia; o adevărată pacoste!) ieşea în strada XXII Marzo la vânătoare de opaline. Piaţa Santo Stefano este la doi paşi de San Moise. Nu acelaşi lucru se întâmplă cu San Geremia, unde e

ghetoul, fiindcă dacă o iei pe San Bartolomio şi Lista di Spagna, e la cel puţin o jumătate de oră depărtare de San Moise, însă devine foarte aproape dacă traversezi Canal Grande de la palatul Grani, şi apoi cobori pe Frari… Dar, revenind la opaline; ce fior „rabdomantic” când reuşea să dibuie unul nou şi rar! Mă interesa să aflu câte bucăţi reuşise să adune? Aproape două sute.

M-am ferit cu grijă să-i atrag atenţia că era o neconcordanţă între ce-mi spunea şi aversiunea ei declarată faţă de orice tentativă de a sustrage lucrurile, obiectele, fie şi pentru o clipă morţii inevitabile care le aştepta „până şi pe ele” şi, în special, faţă de mania conservatoare a lui Perotti. Voiam să-mi vorbească despre camera ei, să uite că puţin înainte spusese *„verboten”,* „privat”.

Am fost satisfăcut. Ea continua să vorbească despre opalinele sale (le aranjase frumos în trei vitrine înalte din mahon întunecat, care acopereau aproape în întregime peretele din faţa celui unde se afla patul) şi camera, nu ştiu cu câtă inconştienţă din partea ei, începea să capete formă, precizându-şi încetul cu încetul toate detaliile.

Deci: ferestrele, ca să fim exacţi, erau două. Amândouă dădeau spre miazăzi şi erau atât de sus încât atunci când ieşeai la ele, aveai tot parcul dedesubt şi dincolo de el, cât vedeai cu ochii, întinderea acoperişurilor; şi ţi se părea că eşti pe puntea unui transatlantic. Între cele două ferestre, exista o a patra vitrină: vitrina cu cărţi engleze şi franceze. În faţa ferestrei din stânga, un birou cu postav verde şi veioză, mărginit de măsuţa cu maşina de scris şi de vitrina a cincea, cu cărţi de literatură italiană, clasică şi contemporană şi cu traduceri: cele mai multe din rusă, Puşkin, Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Cehov. Pe jos, un covor persan, mare, şi în centrul camerei, care era lungă dar destul de îngustă, trei fotolii şi un recamier, ca să te poţi întinde să citeşti. Două uşi: una de intrare, lângă fereastra din stânga, comunicând direct cu scara şi ascensorul, şi alta, la câţiva centimetri de colţul opus, dând spre baie. Noaptea, dormea fără să închidă niciodată

complet obloanele, cu o mică veioză, mereu aprinsă, pe măsuţa de lângă pat, iar termosul cu *Skiwasser* – şi telefonul – pe altă măsuţă mobilă, atât de aproape încât trebuia numai să întindă braţul ca să ajungă la ele. Dacă se trezea noaptea, era de ajuns să bea o înghiţitură de *Skiwasser* (era *atât* de comod să ai mereu la dispoziţie ceva „bun şi cald"; de ce nu-mi procuram şi eu un termos?) şi apoi, trântindu-se din nou în pat, să lase privirea să-i rătăcească prin ceaţa luminescentă a scumpelor ei opaline; şi somnul pe nesimţite, ca o maree veneţiană, venea încet, încet, cuprinzând-o şi „anulând-o".

Dar nu erau singurele noastre teme de conversaţie.

Ca şi cum ar fi vrut să se amăgească pe ea însăşi că nu se schimbase nimic, că între noi totul continua la fel ca *înainte,* respectiv ca atunci când ne puteam vedea în fiecare după-amiază, Micol nu lăsa să-i scape nicio ocazie de a mă aduce înapoi la şirul acelor zile minunate şi „incredibile".

Vorbisem atunci de atâtea lucruri, hoinărind prin parc: de arbori, de flori, de copilăria noastră, de rude. Şi în acest timp, Bruno Lattes, Adriana Trentini, „dom" Malnatte, Carletto Sâni, Tonino Collevatti şi cei care li se adăugaseră mai pe urmă se bucuraseră numai de câte o vagă amintire, de câte o aluzie din când în când, gratificaţi toţi de-a valma printr-un expeditiv şi destul de dispreţuitor „cei de acolo".

În schimb acum, la telefon, discuţiile noastre reveneau întruna la ei, mai ales la Bruno Lattes şi la Adriana Trentini între care, după Micol, era sigur„Ceua". Cum – îmi repeta ea – era posibil să nu-mi fi dat seama că cei doi flirtau? Doar era evident! El nu-şi lua o clipă ochii de la ea, şi ea, deşi îl trata ca pe un sclav şi cocheta puţin cu toţi, cu mine, cu ursul de Mainate, şi chiar cu Alberto, în fond îl accepta. *Dragul* de el! Cu sensibilitatea lui (uşor morbidă, să recunoaştem: era destul să vezi cum îi venera pur şi simplu pe tâmpiţeii aceia simpatici, micul Sâni şi celălalt, tânărul Collevatti!) cu sensibilitatea lui, dată fiind situaţia, avea de înfruntat nişte luni cam dificile. Fără

îndoială, Adriana îl accepta, ba chiar într-o seară îi văzuse în *Hiitle* pe amândoi, pe jumătate întinşi pe divan, sărutându-se fără probleme), dar nici vorbă să fie ea omul capabil să facă faţă unui lucru atât de serios în ciuda legilor rasiale şi a rudelor de ambele părţi. Nu, era clar că Bruno nu va avea deloc o iarnă uşoară. Şi nu că Adriana ar fi fost fată rea, nu! Aproape cât Bruno de înaltă, blondă, cu pielea aceea splendidă gen *Carole Lombard,* poate că altă dată ar fi fost exact fata potrivită pentru Bruno, căruia se pare că-i plăcea tipul „foarte arian". Că, pe de altă parte, era cam uşuratică, fără minte şi de o cruzime inconştientă, era şi asta incontestabil. Nu-mi aminteam ce mutre îi făcuse nefericitului de Bruno atunci când pierduse jucând în cuplu cu el, faimoasa revanşă, împotriva lui Désirée Baggioli şi Claudio Montemezzo? De fapt ea pierduse întâlnirea cu şirul acela de rateuri – cel puţin trei la fiecare *game* – nu Bruno! însă, cu o sublimă inconştienţă, în tot timpul partidei, n-a făcut altceva decât să-i spună vrute şi nevrute ca şi cum *„săracul"* n-ar fi fost şi aşa destul de deprimat şi de umilit. Te făcea să râzi, deşi, dacă te gândeai bine, toată povestea aceea avea un gust cam amar. Dar asta e: parcă ar face-o înadins, moraliştii ca Bruno sfârşesc întotdeauna prin a se îndrăgosti de tipuri gen Adriana. De aici, scene de gelozie, urmăriri, surprinderi, jurăminte, eventual palme, şi... coarne, coarne la infinit. Nu, nu, Bruno ar fi trebuit, de fapt, să binecuvânteze legile rasiale. Avea în faţă o iarnă dificilă, adevărat. În schimb, legile rasiale îl vor împiedica să facă cea mai mare tâmpenie: să se logodească.

Nu găseşti? a adăugat o dată. Pe urmă, e ca şi tine, un literat, unul care vrea să scrie. Cred că acum doi sau trei ani am văzut nişte versuri de ale lui publicate în pagina a treia din *Corriere ferrarese,* sub titlul comun de „Poezia unui avangardist".

—Vai mie! am suspinat. Ce vrei să spui? Nu înţeleg.

Auzeam foarte bine cum râdea tăcut.

— Bineînţeles, la urma urmei, puţină *durere* n-o să-i strice. *„Non mi lasciare ancora, sofferenza"* 1 spune

Ungaretti. Vrea să scrie? Ei bine, să fiarbă un timp în propriul lui suc şi apoi vom vedea. De altfel, ajunge să-l priveşti: şi un orb vede că nu aspiră la altceva decât la durere.

— Eşti de un cinism dezgustător. Faci casă bună cu Adriana.

— A, nu, greşeşti. Mai mult chiar, mă jigneşti. Adriana e un înger inocent. Capricioasă, de acord, dar inocentă ca *„tutte le femine di tutti – i sereni animali – che avvicinano a Dio"*[36]. În timp ce Micol este bună, ţi-am spus-o şi ţi-o repet, şi ştie întotdeauna ce face, ţine bine minte.

Mai rar, e drept, îl pomenea, totuşi, şi pe Giampiero Malnate, faţă de care păstrase în permanenţă o atitudine curioasă, în esenţă critică şi sarcastică; * ca şi cum ar fi fost geloasă pe prietenia care-l lega de Alberto – ca să spunem adevărul, cam exclusivă – şi în acelaşi timp o deranja să admită că e geloasă, şi tocmai de aceea se îndârjea să „doboare idolul".

După ea, „dom" Malnate nu era cine ştie ce, nici măcar „ca fizic". Prea mare, prea gros, prea „patern", ca să poată fi luat în consideraţie sub acest aspect. Era unul din tipii aceia excesiv de păroşi, care, ori de câte ori s-ar rade într-o zi, dau tot timpul impresia că sunt cam murdari, că nu se spală îndeajuns; şi, sincer, aşa *nu* mergea. Însă, după cât se putea zări prin ochelarii aceia cât un deget de groşi, în spatele cărora se camufla veşnic (îl făceau, parcă, să transpire; şi-ţi venea poftă să i-i scoţi, se părea că nu are ochi urâţi: nişte ochi cenuşii, *de oţel,* de om puternic. Dar prea erau serioşi şi severi ochii aceia. Prea legal matrimoniali. În ciuda dispreţuitorului misoginism de suprafaţă, ameninţau cu nişte sentimente atât de eterne, încât înfiorau pe oricine, chiar şi pe cea mai paşnică şi mai cuminte fată.

Era un tip plicticos, ce mai; şi nici măcar aşa de original cum avea aerul că se consideră. Voiam să pariez că dacă-l trăgea de limbă cum trebuie, la un moment dat începea să declare că nu se simţea în largul lui în haine de

36 Toate femeile tuturor — animalelor senine — ce se apropie de Dumnezeu.

oraş, că prefera haina de vânt, pantalonii vânătoreşti şi bocancii de schi ale nelipsitelor weekenduri pe Mottarone sau Roşa? În această privinţă, credincioasa lui pipă era extrem de revelatoare: valora cât un întreg program de austeritate masculină şi subalpină, era un adevărat stindard.

Da, era foarte bun prieten cu Alberto, în măsura în care Alberto, cu caracterul lui pasiv ca un *punching ball,* era prieten cu toţi şi, în fond, cu nimeni. Petrecuseră mulţi ani împreună, la Milano; şi sigur că asta conta. Dar nu găseam, totuşi, cam excesive nesfârşitele lor conservaţii? Nici nu se întâlneau bine şi gata, nimeni şi nimic nu-i putea opri să se retragă la o parte şi să se pună pe sporovăit. Şi, la urma urmei, despre ce anume? Despre femei? Nuu! Ştiindu-l.pe Alberto, care în domeniul acesta fusese întotdeauna rezervat, ca să nu spunem misterios, sincer vorbind, ea una nu se simţea deloc în stare să parieze că da.

— Vă mai vedeţi? m-am hotărât într-o zi să o întreb, aruncând întrebarea pe tonul cel mai indiferent cu putinţă.

— Sigur… cred că vine din când în când să-l vadă pe Alberto al lui… a răspuns calmă. Se închid în cameră, iau ceaiul, fumează pipă (de un timp încoace a început să pufăie din pipă şi Alberto) şi vorbesc şi iar vorbesc, ferice de ei că pot s-o facă, nu mai termină de vorbit.

Era prea inteligentă, prea sensibilă ca să nu fi ghicit ce ascundeam sub indiferenţă; dorinţa dintr-odată acută – şi simptomatică – de a o revedea. S-a comportat, totuşi, ca şi cum nu ar fi înţeles, fără să facă nicio aluzie, nici măcar indirect, la eventualitatea că, mai devreme sau mai târziu, aş fi putut fi invitat şi eu în casă. şi transpirată, cu cuta aceea de angajare şi hotărâre aproape feroce care-i tăia vertical fruntea, încordată în efortul de a-l înfrânge pe surâzătorul frate mai mare, cam lipsit de vigoare şi cam plictisit. Însă acum simţeam că mă apasă o nelinişte, o amărăciune, o durere aproape insuportabilă. Ce mai rămăsese din fetiţa de acum zece ani – mă întrebam disperat – în această Micol de douăzeci şi doi de ani, cu

shorts şi bluză tricotată din bumbac, în această Micol cu un aer atât de liber, de sportiv, de modern (dar mai ales liber) încât îţi venea să crezi că îşi petrecuse ultimii ani exclusiv în turnee prin sanctuarele tenisului internaţional: Londra, Paris, Coasta de Azur, Forest Hills? Da – comparam eu – iată părul fetiţei, blond şi uşor striat de şuviţe aproape cărunte, irisul albastru, scandinav, pielea de culoarea mierii, şi, eventual micul disc de aur al medalionului ritual, sărind din când în când afară din decolteul bluzer tricotate. Dar pe urmă?

Pe urmă ne aflam închişi înăuntrul trăsurii, în penumbra stătută, cenuşie: cu Perotti afară, aşezat pe capră, imobil, mut, impunător. Dacă Perotti sta acolo – judecam eu – întorcându-ne ostentativ spatele, o făcea, desigur, pentru a nu fi obligat să vadă ceea ce se petrecea ori s-ar fi putut petrece în interiorul trăsurii, într-un cuvânt, din discreţie servilă. Şi cu toate acestea, tartorele bătrân era informat despre tot, şi încă bine! Nevasta lui, Vittorina cea spălăcită, spiona printre canaturile întredeschise ale uşti de la remiză (din când în când zăream capul mic, de reptilă, al femeii, cu părul lins şi lucios, negru ca pana corbului, apărând precaut din spatele canatului; şi-i zăream chiar un ochi, de aceeaşi culoare, cu o expresie nemulţumită şi preocupată), nevasta lui sta acolo la pândă, pe jumătate ascunsă după uşă, făcându-i pe furiş tot felul de semne şi strâmbături convenţionale.

Acum, Micol şi cu mine eram chiar în camera ei, dar nici de data aceasta singuri, ci *„jenaţi”* – cum îmi şoptise ea – de „inevitabila” prezenţă străină: de data aceasta, cea a lui Jor, întins în mijlocul camerei ca un enorm idol de granit, a lui Jor care ne fixa cu ochii lui de gheaţă, unul negru şi altul albastru. Camera era lungă şi îngustă, la fel ca remiza; plină, tot ca remiza, de lucruri comestibile: grepfruturi, portocale, mandarine şi mai ales, opaline, opaline aranjate la rând, ca nişte cărţi, pe rafturile unor dulapuri mari, negre, austere, bisericeşti, înalte până la tavan; pentru că opalinele nu erau deloc din cristal, cum

vrusese Micol să mă încredinţeze, ci exact aşa cum bănuisem eu, brânzeturi, forme mici de caş alburiu, picurând de zer, toate ca nişte sticle. Râzând, insista să gust una din brânzeturile ei; iat-o cum se ridica pe vârful picioarelor, era gata să atingă cu degetele o bucată din cele aşezate sus (cele de sus erau mai bune, îmi explica, mai proaspete), dar eu nu, nu voiam absolut deloc să accept, chinuit nu numai de prezenţa câinelui, ci şi de conştiinţa că, în timp ce noi discutam, afară, în lagună, mareea creştea rapid. Dacă mai întârziam încă puţin, apele mari m-ar fi blocat definitiv, împiedicându-mă să ies din camera ei fără să fiu observat. Fiindcă intrasem noaptea, pe ascuns, în dormitorul lui Micol; pe ascuns de Alberto, de profesorul Ermanno, de doamna Olga, de bunica Regina, de unchii Giulio şi Federico, de candida domnişoară Blumenfeld. Şi Jor, singurul care ştia, singurul martor al faptului că *şi* între noi era *ceva,* Jor nu putea dezvălui nimic.

Visam că vorbeam în fine fără să ne mai prefacem, în fine cu cărţile pe faţă.

Ne certam puţin, ca de obicei: Micol susţinea că acel *ceva* începuse între noi chiar din prima zi, când eu şi ea, plini încă de surpriza revederii şi a regăsirii, fugisem să vedem parcul, iar eu mă opuneam, nu şi nu, după mine acel *ceva* începuse şi mai înainte, la telefon, din clipa când mă anunţase că era „urâtă”, o „fată bătrână cu nasul roşu”. Se înţelege că în adâncul adâncului meu n-o crezusem. Şi totuşi, nici nu-şi putea închipui – îi spuneam cu un nod în gât – ce mult mă făcuseră să sufăr cuvintele ei. În zilele următoare, înainte de a o revedea, mă gândisem întruna numai la asta, nu reuşeam să-mi găsesc deloc liniştea.

— Da, poate că ai dreptate tu, convenea aici Micol, punându-şi milostivă mâna pe mâna mea. Dacă ideea că mă făcusem urâtă şi cu nasul roşu ţi-a căzut într-adevăr pe invers, atunci mă predau, înseamnă că tu ai dreptate. Dar acum ce facem? Scuza cu tenisul nu mai ţine, iar să te introduc în casă, cu primejdia de a fi blocaţi de apele

fluxului (vezi cum e la Veneţia?) nu e nici oportun şi nici frumos.

— Dar nici nu e nevoie – replicam eu. Ai putea foarte bine să vii tu afară!

— Eu, afară?! exclamă ea făcând ochii mari. Ca să mergem unde, *dear friend?*

— Nnu… nu ştiu… răspundeam eu bâlbâindu-mă. Pe Montagnone, de exemplu, sau în Piazza d'Armi în apropierea Apeductului, sau, dacă nu vrei să te compromiţi, în Piazza della Certosa, la capătul străzii Borso. Ştii bine că *toţi* care flirtează se duc acolo. Nu ştiu dacă şi părinţii tăi, dar ai mei, la vremea lor, se duceau tot acolo. Şi, pe urmă, ce rău e dacă flirtăm puţin? Doar nu facem dragoste? E doar prima treaptă, e marginea prăpastiei. De aici până în fundul prăpastiei mai e cale lungă!

Şi eram pe punctul să adaug că, în cazul când, după cum se părea, nici Piazza della Certosa nu îi era pe plac, puteam, eventual, să luăm două trenuri diferite şi să ne dăm întâlnire la Bologna. Dar, lipsit de curaj până şi în vis, tăceam. De altfel ea, clătinând din cap şi surâzând, îmi declara îndată că este inutil, imposibil, *verboten*: niciodată nu ar veni cu mine dincolo de pragul casei şi al grădinii. Ce era? clipea amuzată. Nu cumva plănuiam încă de pe acum ca după ce s-ar fi lăsat dusă prin toate locurile „în aer liber", scumpe „erosului din barbara urbe natală", să o conduc la Bologna? Da, la Bologna, eventual la un „hotel" din cele pe care le prefera şi bunica Josette, gen *Brun* şi *Baglioni* – după ce mai înainte vom fi arătat, fireşte, la recepţie, nepreţuitele noastre semnalmente rasiale, atât de uşor de recunoscut?

A doua zi, seara, cum m-am întors de la un drum la Bologna, la Universitate, survenit pe negândite, am pus imediat mâna pe telefon.

Mi-a răspuns Alberto.

— Cum îţi merge? a fredonat ironic, demonstrând încă o dată că-mi recunoaşte vocea. E o grămadă de vreme de când nu ne vedem. Cum te simţi, ce faci?

Deconcertat, cu inima bătându-mi puternic, am început să vorbesc ca o morişcă. Am amestecat o mulţime de lucruri: veşti despre lucrarea de diplomă care (era adevărat) îmi apărea în faţă ca un zid de netrecut, consideraţii despre anotimp, care după ultimele cincisprezece zile de vreme rea părea să ofere în dimineaţa aceea o speranţă (dar nu trebuia să te încrezi prea mult; aerul tăios vorbea limpede, intrasem de acum în iarnă şi trebuia să dăm uitării zilele frumoase din octombrie trecut), adăugând o relatare extrem de amănunţită despre o rapidă „descindere în strada Zamboni” – exact aşa am spus, de parcă Alberto, care studia la Milano, era obligat să cunoască Bologna la fel ca mine.

În dimineaţa aceea, i-am comunicat, fusesem la secretariatul Universităţii unde aveam câteva lucruri de aranjat, pe urmă sus, în bibliotecă, să controlez nişte nume din bibliografia despre Panzacchi la care lucram. La unu, mă dusesem să iau prânzul la restaurantul *Pappagallo:* nu la acela zis *„în sec”,* lângă Asinelli, care, pe lângă că era foarte scump, mi se părea net inferior ca bucătărie faimei de care se bucura, ci la celălalt, *Pappagallo „în supă”,* ce se afla pe o străduţă laterală din calea Galliera, vestit pentru rasolurile şi supele lui, ca şi pentru preţurile destul de modeste. După masă mă văzusem cu nişte prieteni, dădusem o raită prin librăriile din centru, băusem un ceai la *Zanarini* din Piazza Galvani, la capătul lui Pavaglione; într-un cuvânt, petrecusem destul de bine – am încheiat – „aproximativ ca atunci când veneam regulat”.

— închipuie-ţi: înainte de a mă întoarce la gară, am adăugat apoi, inventând pe loc, parcă cine ştie ce demon îmi şoptise deodată să povestesc o asemenea istorie, mi-am făcut timp să arunc o privire şi pe strada dell’Oca.

— Pe strada dell’Oca? a întrebat Alberto, însufleţindu-se, dintr-odată, dar şi puţin intimidat.

Nu a fost nevoie de altceva, ca să găsesc în mine gustul înţepător care-l făcea pe tata să apară în faţa Finzi-Cotinilor mult inşii grosolan decât era.

— Cum! am exclamat. N-ai auzit niciodată vorbindu-se de strada dell'Oca? Bine, dar e una din... pensiunile de familie cele mai celebre din Italia!

A tuşit încurcat.

—Nu, nu o cunoşteam.

Schimbând apoi brusc tonul şi subiectul, mi-a spus că peste câteva zile trebuia să plece şi el la Milano şi să stea cel puţin o săptămână. Iunie nu era chiar atât de departe cum părea şi încă nu găsise – de fapt, ca să spună adevărul, nici nu căutase un profesor care să-i dea posibilitatea să încropească „o lucrare, acolo, de doi bani”.

După care, sărind din nou la alt subiect, între timp vocea lui îşi redobândise tonul obişnuit, plictisit şi batjocoritor) m-a întrebat dacă nu trecusem cu câteva minute înainte cu bicicleta pe Mura degli Angeli. Tocmai se afla în grădină; ieşise să vadă în ce hal adusese ploaia terenul de tenis. Dar şi din cauza distanţei, şi pentru că nu se mai vedea aproape de loc, nu fusese în stare să-şi dea seama cu precizie dacă eu eram tipul care sta sus, nemişcat şi privea fără să coboare, sprijinindu-se cu mina de trunchiul unui copac. Deci eu eram? a continuat, după ce admisesem, cu oarecare şovăire, că întorcându-mă acasă de la gară, o luasem în adevăr pe acolo; şi asta, i-am explicat, din pricina adâncului dezgust pe care-l simţeam de fiecare dată, trecând prin faţa unor anumite mutre antipatice strânse la Caffe della Borsa, pe bulevardul Roma, sau proţăpite de-a lungul căii Giovecca. Deci eu eram? a repetat. Aşa crezuse şi el! Dar dacă eu eram, de ce nu răspunsesem la strigătele şi fluierăturile lui? Nu le auzisem?

— Nu le auzisem – am minţit eu încă o dată – ba, mai mult, nici măcar nu-mi dădusem seama că era în grădină. Şi acum, nu mai aveam, în adevăr, nimic cu ce să umplem tăcerea neaşteptată care se aşternuse între noi.

— Dar tu o... tu o căutai pe Micol, nu-i aşa? a spus el, ca şi cum, în sfârşit, şi-ar fi adus aminte.

—Da, am răspuns. Te-ar deranja să mi-o dai?

Mi-ar fi dat-o cu plăcere – mi-a replicat – dar Micol

— Şi era *foarte* ciudat că, după cât se părea, „îngerul acela” nu-mi spusese – plecase în primele ore ale după-amiezii la Veneţia, cu gândul de a „trage tare” la lucrarea de diplomă. Coborâse la prânz gata îmbrăcată de drum, cu valizele şi toate celelalte, anunţând „scumpa familie înmărmurită” ce avea de gând să facă. Declarase că era sătulă să-şi tot târască după ea compunerea. Şi că în loc de iunie, avea să dea examenul în februarie, lucru foarte posibil la Veneţia, cu *Marciana* şi *Querini Stampalia* 1 la îndemână; în timp ce Ferrara, nu, dintr-o mie de motive, lucrarea ei despre Dickinson nu putea înainta în ritmul cuvenit (aşa spusese ea, cel puţin). Dar cine ştie dacă reuşea să reziste în atmosfera depresivă de la Veneţia, şi într-o casă ca a unchilor, pe care n-o iubea. Nimic mai probabil decât să o vedem peste o săptămână sau două „întorcându-se la bază cu coada între picioare”. El unul ar fi crezut că visează dacă măcar o dată Micol ar fi reuşit să se ţină departe de Ferrara mai mult de douăzeci de zile, maximum o lună, în şir…

— Numele a doua celebre biblioteci.

— Dar vom vedea, a conchis. În orice caz, ce-ai spune (săptămâna aceasta e imposibil, cealaltă nici atât, dar după aceea da, cred că ar fi posibil) – ce-ai spune să punem la cale o excursie cu automobilul până la Veneţia? Ar fi amuzant să ne luăm surioara prin surprindere: eu, tu şi Giampi Malnate, de exemplu!

— E o idee, am răspuns. Sigur, de ce nu? Mai vorbim noi.

— Până atunci, a reluat el cu un efort în care simţeam o mare dorinţă de a-mi oferi imediat o compensaţie pentru ceea ce-mi destăinuise cu puţin înainte, până atunci, în cazul când nu ai altceva mai bun de făcut, de ce nu vii pe la mine, să zicem, mâine după-amiază, în jurul lui cinci? Va fi şi Malnate, cred. Luăm ceaiul… ascultăm puţină muzică… vorbim. Nu ştiu dacă te simţi în stare, literat cum eşti, să suporţi un inginer (care aş fi eu) şi un chimist. Dacă, totuşi, *binevoieşti,* lasă la o parte eticheta şi vino, nouă o să ne facă plăcere.

Am mai continuat un timp astfel, Alberto tot mai înflăcărat şi mai entuziasmat de proiectul acesta, născut, se pare, pe neaşteptate, de a mă invita la el, şi eu atras dar şi respins totodată. Dar, era foarte adevărat – îmi aminteam – cu puţin înainte, sus, pe Mura degli Angeli, rămăsesem aproape o jumătate de oră să privesc grădina şi mai ales casa care, din locul unde eram, printre ramurile desfrunzite ale arborilor, îmi apărea gravată pe cerul serii, de la temelie până la vârful ascuţit al acoperişului, tăiată fin, ca o emblemă heraldică. Două ferestre de la mezanin, la nivelul terasei de unde se cobora în parc, erau deja luminate, şi lumina electrică se strecura şi de sus, de la unica ferestruică deschisă imediat sub ultimul turnuleţ. Fixasem îndelung, cu bulbii ochilor dureroşi în cavitatea orbitelor, firicelul de lumină al ferestrei de sus – o licărire calmă, suspendată în aerul tot mai întunecat, ca lumina unei stele; şi numai fluierăturile îndepărtate şi strigătele tiroleze ale lui Alberto, trezind în mine, împreună cu teama de a fi recunoscut, nerăbdarea de a auzi imediat la telefon glasul lui Micol, izbutiseră să mă gonească de acolo…

Dar acum? mă întrebam abătdt. Ce importanţă mai avea pentru mine faptul că merg la *ei* acasă, dacă n-o mai găseam pe Micol.

Numai că vestea pe care mi-a dat-o mama când ieşeam din cabina telefonului, respectiv că Micol Finzi-Contini îmi telefonase pe la prânz („M-a rugat să-ţi spun că a trebuit să plece la Veneţia, că te salută şi o să-ţi scrie” – a adăugat mama, privind în altă parte), m-a făcut să-mi schimb părerea. Din clipa aceea, timpul care mă despărţea de orele cinci din ziua următoare a început să se scurgă neînchipuit de încet.

III

De atunci am început să fiu primit, s-ar putea spune, zilnic în micul apartament personal al lui Alberto (el îl numea birou; ceea ce era, de fapt, având dormitorul şi baia alături), în faimoasa „cameră” cu uşa dublă, din spatele căreia, trecând pe coridor, Micol auzea vocile confuze ale fratelui său şi prietenului Malnate şi unde, în afara

servitoarelor când aduceau măsuţa mobilă cu ceai, în tot cursul iernii nu am întâlnit niciodată vreun alt membru al familiei. Iarna lui ’38 – 39! îmi amintesc lunile acelea lungi, imobile, suspendate parcă deasupra timpului şi disperării (în februarie a nins, Micol nu se mai întorcea de la Veneţia), şi chiar acum, la o distanţă de peste douăzeci de ani, cei patru pereţi ai biroului lui Alberto Finzi-Contini continuă să fie pentru mine viciul, drogul pe cât de necesar pe atât de inconştient al fiecărei zile de atunci…

Bineînţeles că în acea primă seară de decembrie, când am străbătut din nou pe bicicletă Barchetto del Duca, nu eram de loc disperat. Micol plecase; şi totuşi pedalam pe aleea de la intrare, prin beznă şi ceaţă, ca şi cum aşteptam să o revăd în curând pe ea şi numai pe ea. Eram emoţionat, vesel; aproape fericit. Priveam înainte, căutând cu farul de la bicicletă locurile unui trecut ce mi se părea îndepărtat, e drept, dar încă recuperabil, încă nu pierdut. Şi iată desişul de belşiţă; iată mai încolo, la dreapta, silueta incertă a casei ţărăneşti a lui Perotti, lăsând să se strecoare de la o fereastră a primului etaj un fir de lumină albăstruie; iată, răsărindu-mi în faţă, puţin mai încolo, scheletul fantomatic al podului peste Panfilio şi iată, în sfârşit, anunţat scurt de scrâşnetul cauciucurilor pe pietriş, profilul uriaş al *magnei domas,* inaccesibilă ca o stâncă izolată, complet în întuneric, cu excepţia luminii albe, vii, ieşind în valuri printr-o mică uşă de la parter, deschisă, evident, pentru a mă primi.

Am coborât de pe bicicletă, oprindu-mă să privesc o clipă intrarea pustie. Zăream, tăiată oblic de aripa neagră a canatului din stânga, rămas închis, o scăriţă abruptă, acoperită cu un covor roşu: un roşu aprins, stacojiu, de culoarea sângelui. La fiecare treaptă, o bară de alamă lustruită şi sclipitoare parcă ar fi fost de aur.

Mi-am sprijinit bicicleta de zid, aplecându-mă să o închid cu lacătul. Şi eram încă aplecat, lângă uşa ce lăsa să se reverse, pe lângă lumină, o căldură plăcută de calo* rifer (în întuneric, nu reuşeam de loc să încui lacătul şi tocmai mă gândeam să aprind un chibrit ca să văd mai

bine) când glasul cunoscut al profesorului Ermanno a răsunat deodată alături.

— Ce faci? O închizi cu cheia? spunea profesorul, oprit în prag. Bravo. Nu se ştie niciodată, oricât de multă prudenţă nu strică.

Fără să înţeleg, ca de obicei, dacă nu cumva amabilitatea lui uşor tânguită ascundea o bătaie de joc la adresa mea, m-am ridicat imediat.

— Bună seara, am spus, scoţându-mi pălăria şi întinzându-i mâna.

— Bună seara, dragul meu, a răspuns el. Nu, nu-ţi scoate pălăria!

I-am simţit mâna mică şi grăsuţă strecurându-se inertă în a mea şi retrăgându-se îndată. Era fără pardesiu, cu o veche beretă sportivă trasă pe ochi şi un fular de lână înfăşurat în jurul gâtuliţi.

A aruncat o privire piezişă, neîncrezătoare, în direcţia bicicletei.

—Ai închis-o, nu-i aşa?

Am răspuns că nu. Contrariat, el a început să insiste să mă duc înapoi, să-i fac plăcerea şi să o închid cu cheia, fiindcă, a repetat, nu se ştie niciodată. Un furt era improbabil – continua să spună din prag, în vreme ce eu încercam din nou să vâr lacătul printre spiţele roţii din spate – dar fapt e că nu te puteai încrede în zidul parcului decât până la un anumit punct. De-a lungul – perimetrului său, mai cu seamă înspre Mura degli Angeli, existau cel puţin zece locuri unde escaladarea n-ar fi pus în nicio dificultate pe un băiat cât de cât agil. Să o şteargă, pe urmă, fie şi cu o bicicletă în spinare, ar fi fost pentru băiatul respectiv o operaţie aproape, la fel de uşoară.

În sfârşit lacătul s-a închis. Am ridicat ochii, dar intrarea era iarăşi pustie.

Profesorul mă aştepta înăuntru, la picioarele scării. Am intrat având grijă să trag uşa după mine, şi abia atunci mi-am dat seama că mă privea cu perplexitate şi căinţă.

— Mă întreb, a spus, dacă n-ar fi fost mai bine să aduci bicicleta aici înăuntru… Sigur că da; data viitoare

când vii, intră şi cu bicicleta. Dacă o aşezi sub scară, n-o să încurce absolut pe nimeni.

S-a întors şi a început să urce scara, conducându-mă. Mergea încet, mai cocoşat ca oricând, ţinându-se cu mâna de balustradă, cu bereta pe cap şi fularul la gât.

În timpul acesta vorbea sau, mai bine zis, bolborosea, ca şi cum s-ar fi adresat mai mult sie însuşi decât mie.

Alberto îi spusese că urma să viu astăzi pe la el. Şi cum Perotti era în pat încă de dimineaţă, cu puţină febră (era vorba numai de o „uşoară bronşită", dar trebuia tratată, ca să se evite printre altele şi posibilitatea contagierii...), fusese nevoit să-şi asume sarcina de „a sta de veghe". Fiindcă era lucru ştiut că nu se putea conta pe Alberto, veşnic uituc, distrat, cu capul în nori. Dacă ar fi fost Micol, n-ar mai fi avut niciun motiv de nelinişte, pentru că Micol făcea ce făcea şi găsea întotdeauna timp) pentru toate, avea grijă nu numai de studii, dar şi de mersul, în general, al casei; şi chiar al bucătăriei, pentru care avea – grozav lucru la o femeie! – o pasiune doar cu puţin mai mică decât aceea pe care i-o trezea literatura. (Ea făcea la sfârşitul săptămânii socotelile cu Gina şi Vittorina, ea, personal, se ocupa de tăiatul ritual al puilor; şi aceasta în ciuda faptului că iubea atât de mult animalele, sărăcuţa!) Numai că Micol nu era acasă în ziua aceea (îmi spusese Alberto că Micol nu era?) trebuind să plece, din nefericire, ieri după masă la Veneţia; şi iată explicaţia motivului pentru care, în absenţa „îngerului păzitor" şi, mai cu seamă, a lui Perotti, fusese obligat să facă temporar şi pe portarul.

A vorbit şi de alte lucruri, pe care nu mi le mai amintesc. La sfârşit s-a întors însă, din nou, la Micol, dar de data aceasta nu ca s-o laude, ci plângându-se de o anumită „nelinişte secretă" a ei – chiar aşa a spus şi a suspinat – o nelinişte ce depindea, după el, de „mulţi factori", bineînţeles, dar în special... Aici a tăcut brusc, fără să mai adauge nimic. Între timp, nu numai că urcasem până în vârful scării, dar străbătusem două coridoare, intrasem şi ieşisem din diferite încăperi, cu profesorul

Ermanno ca deschizător de drum, lăsându-se depăşit numai cât îi trebuia ca să stingă, treptat, luminile.

Absorbit de ceea ce auzeam despre Micol (amănuntul că tăia cu mâinile ei gâtul puilor în bucătărie, mă fascinase într-un mod ciudat) priveam, aproape fără să văd. Treceam, de altfel, prin încăperi foarte puţin deosebite de cele ale altor case din societatea bună a Ferrarei, ebraică şi neebraică, invadate de obişnuitul mobilier: dulapuri monumentale, laviţe greoaie din secolul şaptesprezece cu picioarele ca o gheară de leu, mese tip refector, jilţuri de piele cu paftale de bronz, fotolii *frâu,* lampadare complicate din sticlă şi fier forjat atârnând în mijlocul unor plafoane divizate în pătrate, şi, întinse peste tot pe parchetul cu un luciu întunecat, covoare grele de culoare tabac, roşu carotă şi sânge de bou. Poate că totuşi aici era o cantitate mai mare de tablouri din secolul nouăsprezece, portrete şi peisaje, şi cărţi, în mare parte legate, rânduite după geamurile unor mari biblioteci din mahon întunecat. Caloriferele masive degajau o căldură pe care tata, de exemplu, ar fi considerat-o nebunească la noi acasă (parcă-l auzeam!), o căldură de mare hotel, nu de casă particulară, aşa încât am început să transpir aproape imediat; şi am simţit nevoia să-mi scot paltonul.

El înainte şi eu după, am străbătut cel puţin o duzină de încăperi, de mărime inegală, unele vaste ca nişte adevărate săli, altele mici „sau foarte mici, legate uneori între ele prin coridoare nu întotdeauna drepte şi nici întotdeauna la acelaşi nivel. În fine, ajuns la mijlocul unui asemenea coridor, profesorul Ermanno s-a oprit în faţa unei uşi.

— Iată-ne ajunşi, a spus. Clipea şi arăta cu degetul mare spre uşă.

S-a scuzat că nu putea intra şi el, dar – mi-a explicat – avea de revăzut nişte socoteli privitoare la pământuri; a promis că va trimite imediat „pe una din fete cu ceva cald”; după care, strângându-mi mâna, şi obţinând asigurarea că voi reveni (să nu uit că îmi păstra în continuare copiile opusculelor sale istorice veneţiene!; şi

pe urmă, îi făcea multă plăcere să se întreţină din când în când „cu tineretul inteligent”), mi-a întors spatele, mergând mai departe pe coridor şi dispărând rapid la capătul lui.

— Ah, ai venit, m-a salutat Alberto, văzându-mă intrând.

Era scufundat într-un fotoliu. S-a săltat în sus, sprijinindu-se cu amândouă mâinile de braţele fotoliului, s-a sculat în picioare, a pus cartea pe care tocmai o citea, deschisă, cu faţa în jos, pe o măsuţă de alături şi, în sfârşit, mi-a venit în întâmpinare.

Purta o pereche de pantaloni cenuşii, din postav de lină, unul din frumoasele lui pulovere de culoarea frunzei uscate, pantofi maro, englezeşti (erau Dawson, autentici, mi-a spus mai apoi; îi găsea la Milano, într-o prăvălioară lângă San Babila), o cămaşă de flanel deschisă la gât, fără cravată, şi avea pipa în gură. Mi-a strâns mâna fără o cordialitate excesivă. Fixa un punct în spatele meu. Ce putea să-i atragă atenţia? Nu înţelegeam.

—Scuză-mă, a murmurat.

M-a ocolit, şi în clipa când mă depăşea mi-am dat seama că lăsasem deschisă uşa dublă. Alberto era deja acolo, pregătindu-se să o închidă. A pus mâna pe clanţa uşii exterioare, dar înainte de a o trage, a scos capul şi a cercetat coridorul.

—Şi Malnate? am întrebat. Încă n-a sosit?

—Nu, încă nu; a răspuns întorcându-se spre mine.

Mi-a luat pălăria, fularul şi paltonul, şi a dispărut în camera alăturată. Prin uşa despărţitoare, am putut să văd chiar atunci câte ceva din ea: o parte a patului cu o cuvertură de lână, gen sport, în pătrate roşii şi albastre, un *pouf*[37] de piele la picioarele patului şi, agăţat de peretele de lângă uşiţa ce da în baie, întredeschisă şi ea, un mic nud bărbătesc a lui de Pisis, montat într-o ramă simplă, alburie.

—Ia loc, spunea Alberto în timpul acesta. Vin imediat.

A apărut, într-adevăr, imediat, şi acum, aşezat în faţa mea, în fotoliul din care îl văzusem cu puţin înainte

---

37 Taburet rotund capitonat (în franceză).

ridicându-se cu* o oboseală uşor ostentativă, sau, poate, plictiseală, mă observa cu o bizară expresie de simpatie detaşată, obiectivă, care ştiam că la el era semnul maximului interes de care era capabil faţă de ceilalţi. Îmi zâmbea, dezvelind incisivii mari ai familiei din partea mamei: prea mari şi prea puternici pentru faţa sa lungă şi palidă, şi chiar pentru gingiile din care ieşeau, la fel de fără sânge, ca şi faţa.

— Vrei să asculţi puţină muzică? mi-a propus, făcând semn spre un radiogramofon, aşezat într-un colţ al biroului, lângă ieşire. E un Philips foarte bun.

A dat să se ridice iar din fotoliu, dar l-am oprit.

—Nu, stai puţin, am spus. Poate mai târziu.

Priveam în jur, cercetând camera.

—Ce discuri ai?

— Oh, mai de toate: Monteverdi, Scarlatti, Bach, Mozart, Beethoven. Mai am şi ceva *jazz,* nu te speria: Armstrong, Duke Ellington, Fats Weller, Benny Goodman, Charlie Kunz…

A continuat să înşire nume şi titluri, amabil şi calm, ca de obicei, dar cu indiferenţă; pur şi simplu ca şi cum mi-ar fi dat să aleg dintr-o listă cu mâncăruri pe care el, însă, se ferea cu grijă să le guste. S-a însufleţit, moderat fireşte, numai când mi-a ilustrat virtuţile Philipsului *său.* Era, mi-a spus, un aparat „aproape excepţional” şi aceasta datorită unor modificări la care se gândise el şi le pusese în aplicare cu ajutorrul unui tehnician priceput din Milano. Modificările priveau mai ales calitatea sunetului, care nu mai venea de la un singur difuzor, ci de la patru „surse sonore” diferite. Exista un difuzor pentru sunete joase, unul pentru medii, unul pentru înalte, şi ultimul pentru foarte înalte, astfel că până şi fluierăturile – şi a râs silit – „ieşeau” la perfecţie. Şi să nu-mi închipui că toate patru erau înghesuite într-un singur loc, nu! Numai două se găseau în *interiorul* aparatului de radio: difuzorul pentru sunete medii şi cel pentru înalte. Pe cel pentru foarte înalte avusese inspiraţia să-l ascundă în fundul camerei, lângă fereastră, în timp ce pe al patrulea, cel pentru joase,

îl plasase chiar sub divanul pe care şedeam eu: şi toate acestea în scopul obţinerii unui anumit efect stereofonic.

În clipa aceea a intrat Dirce, într-o bluză albastră de pânză şi cu un şorţ legat în talie, trăgând după ea măsuţa mobilă cu ceaiul.

Am văzut apărând pe chipul lui Alberto o expresie de uşoară contrariere. Probabil că fata a sesizat-o şi ea.

— Domnul profesor a poruncit să-l aduc acum, s-a justificat ea.

— Nu-i nimic. Înseamnă că *până atunci* vom lua şi noi o ceaşcă.

Blondă şi cârlionţată, cu obrajii roşii ai veneţiencelor de la munte, fiica lui Perotti a pregătit tăcută, cu ochii în jos, ceştile, le-a pus pe măsuţă şi apoi s-a retras. În cameră a rămas un miros plăcut de săpun şi pudră de talc. Mi s-a părut că până şi ceaiul mai păstra un uşor miros.

Sorbeam din ceaşcă şi continuam să privesc în jur. Admiram mobilierul camerei atât de raţional, funcţional, modern, atât de radical deosebit de cel din restul casei, şi nu înţelegeam de ce eram, totuşi, cuprins de o senzaţie tot mai acută de apăsare şi indispoziţie.

— îţi place cum mi-am aranjat biroul? m-a întrebat Alberto.

Părea dintr-odată dornic de aprobarea mea; pe care, fireşte, nu i-am refuzat-o, lăudându-i simplitatea mobilierului, ridicându-mă de pe divan pentru a examina de aproape o masă mare pentru desen aşezată perpendicular pe linia ferestrei, având deasupra o admirabilă lampă metalică şi cu tija reglabilă, şi exprimând o apreciere deosebită pentru luminile indirecte pe care am spus – le găseam odihnitoare şi, în acelaşi timp, extrem de potrivite pentru lucru.

Mă lăsa să vorbesc şi părea mulţumit.

—Tu ai desenat mobilele?

— A, nu; le-am copiat după *Domus* şi *Casa-bella* pe unele, după *Studio,* ştii, revista aceea englezească, pe altele... Pe urmă am dat să mi le facă aici la Ferrara, unui tâmplar de pe strada Coperta.

Îi făcea plăcere, a adăugat, că îi aprobam mobilierul. Ce nevoie era să te înconjuri de lucruri urâte sau de vechituri, când te odihneşti sau lucrezi? Cât despre Giampi Malnate, insinua că mobilat în felul acesta biroul arăta mai degrabă ca o *graqonniere* decât ca un birou, susţinând pe deasupra, ca un bun comunist ce era, că *lucrurile* în sine pot oferi cel mult surogate sau paliative, iar el se opune din principiu oricăror surogate sau paliative, şi se opune chiar tehnicii atunci când tehnica are aerul că încredinţează, de pildă, unei cutii ermetice rezolvarea tuturor problemelor individului, inclusiv a celor morale şi politice. El, însă – şi arăta cu degetul spre pieptul său – era de altă părere. Deşi respecta opiniile lui Giampi (da, era comunist, nu ştiam?) găsea că viaţa e şi aşa destul de confuză şi plictisitoare ca să mai fie astfel şi mobilele sau bibelourile, mutele şi credincioasele noastre tovarăşe de cameră.

A fost prima şi ultima dată când l-am văzut încălzindu-se, optând pentru o idee în locul alteia. Am băut încă o ceaşcă de ceai, dar conversaţia lâncezea şi a trebuit să recurgem la muzică.

Am ascultat câteva discuri. Dirce s-a înapoiat, aducând o tavă cu fursecuri şi, în fine, pe la şapte, telefonul aşezat pe biroul din faţa planşetei de desen, a început să sune.

— Vrei să vezi că e Giampi? a bâlbâit Alberto, alergând într-acolo.

Înainte de a ridica receptorul, a şovăit o clipă; ca un jucător, după ce a primit cărţile şi întârzie momentul în care trebuie să-şi privească soarta în faţă.

Dar, cum mi-am dat imediat seama, era într-adevăr Malnate.

— Şi atunci ce faci? Nu vii?... spunea Alberto, dezamăgit, cu o tânguire aproape infantilă în voce.

Celălalt a vorbit destul de mult. De pe divan, deşi nu distingeam ce spune Malnate „auzeam microfonul vibrând sub impulsul glasului calm, gros, lombard. În sfârşit, am deosebit un „ciao”, şi comunicaţia s-a întrerupt.

—Nu vine, a spus Alberto.

S-a întors lent înapoi la fotoliu, s-a lăsat să cadă, s-a întins, a căscat.

— Se pare că e reţinut la fabrică, a reluat, şi că mai are de stat încă vreo două sau trei ore. Se scuză şi mi-a spus să-ţi transmit salutări. case să-mi telefoneze înainte de plecare, dar, din păcate, nu mă găsise acasă; pe lângă asta, îl rugase pe Alberto să mă pescuiască el, în caz că nu mai dam semne de viaţă. Dacă acest caz se verificase, îşi ţinuse oare Alberto jurământul de a mă recupera chiar şi cu preţul vieţii? El, din pricina acelui faimos spleen lăsa întotdeauna să se piardă orice contact, şi nici nu-mi puteam închipui câtă nevoie avea de ele, sărmanul! Scrisoarea continua pe încă două pagini şi jumătate, discutând despre lucrarea de diplomă ce se îndrepta „cu toate pânzele sus spre linia de sosire", amintind în treacăt că iarna Veneţia te făcea „pur şi simplu să plângi", şi încheind printr-o surpriză: traducerea în versuri a unei poezii de Emily Dickinson.

Respectiv:

Pentru Frumos am murit, şi abia fusesem în mormânt coborâtă, când altul, pentru Adevăr căzut, a fost pus în groapa de alături, hotărâtă.

De ce-ai murit? în şoaptă m-a-ntrebat.

Pentru Frumos am murit, i-am răspuns.

Eu, pentru Adevăr, e-ngemănat – mi-a spus – deci fratele tău sunt.

Peste morminte, noi, ca miri ascunşi ce se întâlnesc noaptea, am vorbit; până ce-am fost ajunşi de iarba ce a dobândit gură şi nume.

Urma un post-scriptum, care spunea textual: *Alas, poor Emily.* Iată genul de compensaţii la care e silită să recurgă o nefericită fată bătrână!"

Traducerea mi-a plăcut, dar ceea ce m-a izbit mai tare a fost post-scriptumul. La cine se referea? La *„poor Emily",* sau la Micol în fază depresivă, de autocompătimire?

Răspunzându-i, am avut încă o dată grijă să mă

ascund în spatele unor dese perdele de fum. După ce am amintit de prima vizită la ea acasă, păstrând tăcere asupra faptului că mă decepţionase şi promiţând că o voi repeta în curând, m-am ţinut strict în limitele literaturii. Era minunată poezia lui Dickinson, am scris, dar şi traducerea ei era foarte bună. Mă interesase tocmai pentru că avea un parfum uşor desuet, carduccian. Pe urmă, cu dicţionarul în mână, o confruntasem cu textul englez: şi, în concluzie, o găsisem discutabilă, eventual, într-un singur punct, acolo unde tradusese „*moss*” care însemna exact „muşchi, mucegai” prin „iarbă”. Să ne înţelegem, însă – am urmat – şi în forma actuală traducerea ei mergea foarte bine, fiindcă în acest domeniu era întotdeauna de preferat o infidelitate frumoasă în locul unei fidelităţi pedestre. În orice caz, deficienţa pe care i-o semnalasem era foarte uşor remediabilă. Ajungea să modifice ultima strofă astfel:

Peste morminte, noi, ca miri ascunşi ce se întâlnesc noaptea, am vorbit până ce-am fost de muşchi ajunşi iar el a dobândit gură şi nume.

Micol mi-a răspuns după două zile, printr-o telegramă în care îmi mulţumea cu o extraordinară efuziune pentru sfaturile mele literare şi apoi, în ziua următoare, printr-o recomandată conţinând două noi versiuni dactilografiate ale traducerii. Eu, printr-o epistolă de circa zece pagini, în care-i respingeam punct cu punct toată recomandata, în sfârşit, în scrisori eram chiar mai stânjeniţi şi mai anemici decât la telefon, aşa că în scurtă vreme am încetat să ne mai scriem. Între timp îmi reluasem vizitele la Alberto şi de această dată aproape în fiecare zi, cu regularitate.

Giampiero Malnate venea aproape la fel de asiduu şi de punctual ca şi mine. Conversând, discutând, adesea certându-ne – ne-am urât şi ne-am iubit încă după prima clipăam izbutit să ne cunoaştem adânc şi am ajuns foarte repede să ne vorbim cu tu.

Îmi aminteam cum se exprimase Micol despre „fizicul” lui. Şi eu găseam că „dom” Malnate este o prezenţă greoaie şi apăsătoare; şi eu, ca şi ea, simţeam

foarte des că nu mai pot suporta sinceritatea aceea, lealitatea aceea, acel etern protest al simplităţii bărbăteşti, acea încredere calmă într-un viitor comunist de tip lombard, care strălucea în ochii lui cenuşii şi umani, prea umani. Cu toate acestea, din prima seară când m-am aşezat în faţa lui, în biroul lui Alberto, am avut o singură dorinţă: să mă stimeze, să nu mă considere un intrus între el şi Alberto, să nu socotească distonant trioul cotidian, în care se pomenise deodată vârât, fără vreo iniţiativă din partea sa. Cred că adoptarea pipei datează tocmai din epoca aceea.

Vorbeam de multe lucruri noi doi (Alberto prefera să stea s-asculte) dar fireşte că, în primul rând, de politică.

Eram în lunile imediat următoare tratatului de la München şi bineînţeles că tratatul de la München cu toate consecinţele sale era subiectul care revenea cel mai frecvent în discuţiile noastre. Ce avea să facă Hitler acum când regiunea Sudeţilor fusese alipită atât de fericit Marelui Reich? în ce direcţie avea acum de gând să lovească? în ce mă privea, eu nu eram pesimist, şi măcar o dată Giampi îmi dădea dreptate. După mine, acordul pe care Franţa şi Anglia fuseseră forţate să-l semneze la sfârşitul crizei din septembrie nu putea dura mult. Da, Hitler şi Mussolini îi determinaseră pe Chamberlain şi Daladier să lase Cehoslovacia lui Beneš în voia sorţii. Dar după aceea? Schimbându-i, eventual, pe Chamberlain şi pe Daladier cu oameni mai tineri şi mai hotărâţi (iată avantajul sistemului parlamentar! – exclamam) în curând Franţa şi Anglia aveau să fie în stare să se împotrivească. Timpul, susţineam, lucra în favoarea lor.

Ajungea, însă, ca discuţia să se abată asupra războiului din Spania, aflat la ultimele zvârcoliri, sau să atingă într-un fel oarecare U.R.S.S.-ul pentru ca atitudinea lui Malnate faţă de democraţiile occidentale şi faţă de mine în special, considerat, ironic, drept reprezentantul şi paladinül lor, să devină mult mai puţin agreabilă. îl văd şi acum împingându-şi înainte capul mare şi brun, cu fruntea lucind de transpiraţie, pironindu-şi privirea în a mea în

obişnuita şi insuportabila tentativă de şantaj moral şi sentimental la care recurgea atât de uşor, în timp ce glasul său căpăta un timbru grav, cald, convingător, răbdător. Cine fusese, mă rog – întreba – cine fusese cu adevărat răspunzător de revolta franchistă? Nu fusese, dinântâmplare, aripa de dreapta engleză şi franceză, care nu numai că o tolerase la început, dar o sprijinise chiar şi o aplaudase mai apoi? La fel cum atitudinea anglo-franceză, corectă din punct de vedere formal, dar ambiguă în realitate, îi permisese lui Mussolini în ’35 să înghită Etiopia, iar în Spania mai ales nesiguranţa vinovată a unor Baldwin, Halifax şi chiar a lui Blum însuşi înclinase balanţa norocului de partea lui

Franco. Era inutil să se dea vina pe U.R.S.S. şi pe Brigăzile internaţionale – insinua el din ce în ce mai dulce – = inutil să i se impute Rusiei, devenită ţapul ispăşitor la îndemâna tuturor imbecililor, faptul că acolo evenimentele se precipitau. Adevărul era altul: numai Rusia înţelesese încă de la început cine erau Ducele şi Führerul. Numai ea prevăzuse în mod clar inevitabila înţelegere a celor doi, şi acţionase, din timp, în consecinţă. Din contra, mişcările de dreapta engleze şi franceze, adversare ale erdinii democratice ca toate mişcările de dreapta din toate ţările şi din toate timpurile, priviseră spre Italia fascistă şi Germania nazistă cu simpatie prost ascunsă. Reacţionarilor din Franţa şi din Anglia, Ducele şi Führerul puteau să le pară puţin cam incomozi, e drept, puţin cam excesivi şi fără maniere, dar de preferat sub orice aspect lui Stalin, fiindcă Stalin, se ştia, era diavolul. După ce atacase şi anexase Austria şi Cehoslovacia, Germania începea să facă presiuni asupra Poloniei. Or, dacă Franţa şi Anglia se aflau acum în punctul în care se aflau, puse în situaţia de a privi şi a răbda, lucrul era clar: răspunderea pentru neputinţa lor actuală trebuia pusă tocmai pe seama acelor gentilomi de ispravă, demni şi decorativi, cu cilindru şi redingotă – răspunzând atât de bine, cel puţin în felul de a se îmbrăca, nostalgiilor romantice ale *atâtor* literaţi decadenţi – care erau încă la conducerea lor.

Polemica lui Malnate devenea deosebit de aprinsă, ori de câte ori era adusă în discuţie istoria italiană a ultimelor decenii.

Era evident – spunea – în fond, pentru mine şi pentru Alberto, fascismul fusese o boală inexplicabilă şi neaşteaptă care ataca mişeleşte organismul sănătos sau, pentru a folosi o frază scumpă lui Benedetto Croce „maestrul vostru comun” (Alberto clătina dezolat din cap, negând, dar el nu-l lua în seamă) invazia Hicsoşilor. Pentru noi, adică, Italia liberală a lui Giolitti, Nitti, Orlando, şi chiar aceea a lui Sonnino, Şalandra şi Facta, fusese tot ce se putea mai frumos şi mai sfânt: un fel de vârsta de aur, la care, dacă ar fi fost posibil, ar fi trebuit să ne întoarcem întocmai. Dar greşeam, şi încă bine! Răul nu survenise pe neaşteptate. Dimpotrivă, venea de foarte departe: din primii ani ai Risorgimentului care fusese înfăptuit fără participarea poporului, a adevăratului popor. Giolitti? Dacă Mussolini reuşise să depăşească criza care urmase asasinării lui Matteotti în ’24, cinci totul în jurul lui părea că se destramă, când până şi regele se clătina, trebuia să-i mulţumim lui Giolitti *al nostru* şi lui Benedetto Croce, ambii dispuşi să înghită orice, numai să împiedice ridicarea claselor populare. Ei, liberalii visurilor noastre, fuseseră cei care-i acordaseră lui Mussolini răgazul necesar ca să-şi vină în fire. Nici nu trecuseră şase luni, şi Ducele îi răsplătise pentru serviciul făcut suprimând libertatea presei şi dizolvând partidele. Giovanni Giolitti se retrăsese din viaţa politică în câmpiile piemonteze; Benedetto Croce se întorsese la iubitele sale studii filosofice şi literare. Dar fuseseră şi oameni infinit mai puţin vinovaţi, sau complet nevinovaţi, care plătiseră, însă, mult mai greu. Amendola şi Gobetti fuseseră bătuţi de moarte; Filippo Turaţi se stinsese în exil, departe de Milano, unde cu câţiva ani înainte o îngropase pe biata Anna; Antonio Gramsci luase drumul închisorilor (murise anul trecut în carceră; nu ştiam?); muncitorii şi ţăranii italieni, împreună cu conducătorii lor, pierduseră orice speranţă în salvarea socială şi demnitatea umană, şi, de

aproape douăzeci de ani, vegetau şi mureau în tăcere.

Nu-mi era uşor să ţin piept acestor idei, şi cauzele erau multiple: în primul rând fiindcă Malnate avea o cultură politică mult mai serioasă decât a mea, respirase socialismul şi antifascismul în familie, de la o vârstă fragedă; în al doilea rând fiindcă rolul pe care mi-l atribuia – rolul literatului decadent sau „ermetic”, cum spunea el, care îşi formase orientarea politică pe baza cărţilor lui Benedetto Croce – mi se părea că nu se potriveşte, că nu corespunde personalităţii mele reale şi, deci, trebuia refuzat înaintea oricărei discuţii între noi. În concluzie, preferam să tac, cu un surâs uşor ironic pe faţă. Răbdam şi zâmbeam.

Fireşte că şi Alberto rămânea tăcut: întâi pentru că de obicei nu avea nimic de obiectat, dar mai cu seamă, lucru extrem de limpede, fiindcă era mulţumit că îi da posibilitate prietenului său să se năpustească asupra mea. Când trei fiinţe stau închise într-o cameră discutând zile şi zile în şir, este fatal ca două din ele să sfârşească prin a face front comun împotriva celeilalte. În orice caz, pentru a rămâne de acord cu Giampi, pentru a-i arăta că e solidar cu el, Alberto părea gata să accepte orice din partea lui, inclusiv faptul că Giampi îl punea adesea în aceeaşi oală cu mine. Era adevărat: Mussolini şi complicii lui acumulau infamii peste infamii şi abuzuri grave împotriva evreilor italieni – spunea, de exemplu, Malnate – nici nu ştiai dacă trebuie să consideri ruşinos sau ridicol acel Manifest al Rasei, de trist faimă, din iulie trecut, redactat de zece aşa-zişi „savanţi fascişti”. Dar trecând peste asta – adăuga – îi puteam spune câţi „israeliţi” antifascişti fuseseră în Italia înainte de ’38? Tare se temea că puţini, o infimă minoritate, dacă până şi la Ferrara, cum îi spusese Alberto de mai multe ori, numărul celor înscrişi în Fascii fusese întotdeauna ridicat. Chiar eu participasem, în ’36, la Lictorialele de Cultură. Citeam, cumva, în epoca aceea *Storia d’Europa* a lui Croce? Sau amânasem revelaţia pentru anul următor, anul *Anschluss-ului* şi al primelor semne ale rasismului italian?

Răbdam şi zâmbeam, revoltându-mă uneori, nu prea des, repet, cucerit fără voia mea de francheţea şi sinceritatea lui, puţin cam dure şi cam nemiloase, de catolic – aşa îmi spuneam – dar cu un fond de autentică compătimire, izvorând dintr-un sentiment egalitar şi fratern. Şi când Malnate, uitând pentru o clipă să se mai ocupe de mine, se întorcea împotriva lui Alberto, acuzându-l cu bonomie, atât pe el cât şi familia sa că sunt „în fond” nişte moşieri împuţiţi, latifundari josnici, şi pe deasupra aristocraţi cu nostalgia feudalismului medieval, aşa încât, „în fond”, nu era atât de nedrept să plătească într-un fel tribut pentru privilegiile de care se bucuraseră atâţia ani (Alberto râdea cu lacrimi la invectivele lui şi făcea semn din cap că da, în ce-l privea, era absolut gata să plătească), îl ascultam cu o tainică plăcere. Copilul dinainte de ’29, cel care, mergând alături de mama lui, pe potecile cimitirului, o auzea numind de fiecare dată monumentalul cavou al Finzi-Continilor „o adevărată oroare”, se înălţa deodată din străfundul meu, aplaudând răutăcios.

Dar erau momente când Malnate părea să uite de prezenţa mea. Cele în care evoca, împreună cu Alberto, anii de la Milano, prieteniile comune de atunci, masculine şi feminine, restaurantele pe care aveau obiceiul să le frecventeze împreună, serile la *Scala,* meciurile de fotbal la *Arena* ori la San Siro, excursiile iarna în munţi sau pe Riviera. Făcuseră amândoi parte dintr-un „grup” unde pentru a fi admis se cerea o singură însuşire: inteligenţă, dispreţ faţă de orice formă de provincialism sau retorism. Erau anii celei mai frumoase perioade a tinereţii lor, anii lui Gladys, balerină de varietăţi care dansa regulat la *Lirico*; fusese un timp prietena lui Giampi; apoi avusese un capriciu pentru Alberto, care nici nu vrusese să audă, şi alunei sfârşise prin a-i lăsa baltă pe amândoi. Nu era o fată de lepădat Gladys – povestea Malnate – veselă, de societate”, dezinteresată şi prostituată cu decenţă, aşa cum se cuvenea să fie.

— N-am înţeles niciodată de ce Alberto o respingea

mereu pe sărmana Gladys, a spus într-o seară, pe neaşteptate, făcându-mi cu ochiul. Apoi, întorcându-se spre Alberto:

— Hai, curaj. Au trecut peste trei ani de atunci, suntem la aproape trei sute de kilometri distanţă de locul delictului, dăm, în sfârşit, cărţile de faţă?

Dar Alberto se apăra roşind; şi cărţile, în privinţa lui Gladys, n-au fost date pe faţă nici atunci şi nici altă dată.

Îi plăcea munca pe care venise să o facă la Ferrara – repeta adesea – îi plăcea şi Ferrara, ca oraş, şi nu reuşea să înţeleagă cum de Alberto şi cu mine o priveam aşa cum o priveam: ca pe un fel de carceră sau de mormânt. Situaţia noastră era specială, de acord. Dar greşeala noastră, ca de obicei, era că ne socoteam membrii singurei minorităţi persecutate în Italia, fără să ne dăm seama că erau multe alte minorităţi care sufereau la fel sau mai mult ca noi. De pildă, muncitorii de la întreprinderea unde lucra el, ce credeam că sunt: nişte brute lipsite de sensibilitate? El cunoscuse câţiva care nu numai că nu se înscriseseră la fascism, dar, bătuţi şi constrânşi să bea ulei de ricin de mai multe ori pentru că erau socialişti sau comunişti, continuau neînfricaţi să rămână la ideile lor. Participase chiar la câteva întruniri clandestine, cu plăcuta surpriză de a găsi, alături de muncitori şi ţărani veniţi tocmai din Mesola şi Goro, trei sau patru cunoscuţi avocaţi din oraş; dovadă că şi aici, la Ferrara, nu era toată burghezia de partea fascismului, nu toate categoriile ei trădaseră. Auzisem vreodată de Clelia Trotti? Nu? Ei bine, era vorba de o fostă învăţătoare, o bătrânică despre care i se povestise că încă de tânără fusese sufletul socialismului local, şi era şi acum, la şaptezeci de ani bătuţi pe muchie, din moment ce nu exista întâlnire la care să nu intervină. Exact aşa o cunoscuse şi el. Sigur că din socialismul ei de tip umanitar, gen Andrea Costa, nu se putea scoate cine ştie ce. Dar cită ardoare, cită credinţă, cită speranţă avea! I-o amintise până şi fizic, mai ales prin ochii aceia albaştri de femeie care a fost odată blondă, pe doamna Anna, tovarăşa lui Filippo Turaţi, pe care o cunoscuse foarte

bine, în copilărie, la Milano, prin ’22. Tatăl său, avocat, făcuse în ’98 un an de închisoare împreună cu familia Turaţi. Prieten intim cu amândoi, rămăsese unul din puţinii care mai îndrăzneau să-i viziteze duminica după-amiaza în modestul lor apartament din Galleria. Şi el îl însoţea adesea.

Nu, pentru Dumnezeu, Ferrara nu era deloc acea specie de închisoare pe viaţă, cum putea crede cineva ascultându-ne. Desigur, privit din Zona industrială, închis în cercul vechilor sale ziduri, oraşul putea da uşor, în special în zilele urâte, o impresie de izolare. Dar în jurul Ferrarei era câmpia, vie, bogată, harnică; şi la răsărit, la marginea câmpiei, la numai patruzeci de kilometri distanţă marea, cu plaje pustii mărginite de uluitoare păduri de pini şi stejari: marea care este întotdeauna o uriaşă rezervă. Dar trecând peste asta, oraşul însuşi, dacă intrai în inima lui, aşa cum hotărâse el să facă, dacă-l observai de aproape, fără idei preconcepute, conţinea asemenea tezaure de probitate, inteligenţă şi bunătate că numai orbii şi surzii sau cei cu inimile uscate puteau să le ignoreze ori să nu le recunoască.

V

În primele zile, Alberto anunţa întruna plecarea sa iminentă la Milano. Apoi, treptat, a încetat să mai vorbească despre ea, şi lucrarea lui de diplomă a devenit, pe nesimţite, pentru mine şi poate chiar pentru Malnate, o chestiune stânjenitoare, ce trebuia evitată cu grijă. El nu discuta; şi era de la sine înţeles că-dorea ca şi noi să o lăsăm în plata Domnului.

Cum am mai amintit, intervenţiile lui în discuţie erau rare şi întotdeauna nesemnificative. Se situa de partea lui Malnate, în privinţa asta nu era nicio îndoială. Dar ca orice chibiţ, fără să-şi asume niciodată riscul unei cât de mici iniţiative. Nu-şi părăsea prietenul din ochi o singură clipă, bucuros dacă triumfa şi preocupat dacă se profila o victorie din partea mea. În rest, tăcea, limitându-se să scoată din când în când câte o exclamaţie, să râdă puţin, să-şi dreagă vocea. „Oh, asta e bună!”...; „Ei, totuşi, sub

anumite aspecte...”; „Un moment: să privim lucrurile cu calm...”

Până şi fizic tindea să se eschiveze, să dispară, să se şteargă. Eu şi Malnate stăm, în general, faţă în faţă, în centrul camerei, unul pe divan, celălalt pe unul din cele două fotolii, cu măsuţa între noi, amândoi în plină lumină; şi odată aşezaţi, nu ne mai sculam, practic, decât pentru a merge în mica baie de lângă dormitor sau pentru a cerceta starea vremii prin geamurile ferestrei largi, orizontale care se deschidea deasupra parcului. Alberto, în schimb, prefera să rămână departe, în fundul camerei, la adăpostul dublei baricade a biroului şi a mesei de desen. Însă cel mai adesea îl vedeam învârtindu-se încoace şi încolo prin cameră, în vârful picioarelor, cu coatele strâns lipite de trup. Înlocuia unul după altul discurile radiogramofonului, atent ca volumul sunetului să nu ne acopere vocile; supraveghea scrumierele, având grijă, când erau pline, să le verse la baie; regla intensitatea luminilor indirecte; întreba în şoaptă dacă mai doream puţin ceai; îndrepta poziţia unor obiecte. Avea aerul preocupat şi discret al amfitrionului interesat de un singur lucru: ca importantele creiere ale oaspeţilor săi să poată funcţiona în cele mai bune condiţii ambiante posibile.

Şi, cu toate acestea, rămâneam convins că tocmai el, cu ordinea aceea meticuloasă, cu grija sa asiduă şi excesivă, răspândea în cameră senzaţia pe care o resimţisem imediat. Când, de exemplu, în pauzele dintre discuţii, începea să ilustreze, ştiu eu, virtuţile fotoliului în care şedeam, al cărui spătar fusese „studiat” pentru a permite vertebrelor poziţia cea mai corectă şi mai avantajoasă „din punct de vedere anatomic”; sau când, oferindu-mi, eventual, punga de tutun ca să-mi umplu pipa, îmi amintea calităţile indispensabile pe care, după el, trebuia să le aibă tutunul de pipă pentru ca şi pipele noastre Dunhill sau G.B.D. să dea randamentul cel mai bun (atât tutun dulce, atât tare, atât Maryland); sau, în sfârşit, când, din raţiuni care nu erau niciodată prea limpezi, numai de el ştiute, ne anunţa zâmbind excluderea

momentană a unuia sau a doua din difuzoarele menite să asigure o egală propagare a sunetului radiogramofonului; în fiecare din aceste împrejurări, izbucnirea nervoasă, revolta necontrolată mă pândeau mereu, erau mereu gata să explodeze.

Şi, într-o seară, n-am mai reuşit să mă abţin. Sigur – am strigat, întorcându-mă spre Malnate – atitudinea lui de diletant, de turist, îi permitea să afişeze faţă de oraşul nostru o indulgenţă şi o înţelegere pe care i-o invidiam. Dar cum judeca el care vorbea despre tezaure de probitate, inteligenţă şi bunătate, un fapt care mi se întâmplase mie, da mie, într-una din dimineţile trecute?

Avusesem strălucita idee – am început să povestesc – de a mă transfera cu cărţi şi caiete în sala de lectură a Bibliotecii Municipale din strada Scienze; un loc pe care-l bătusem foarte des în ultimii ani, dar unde eram cunoscut încă din gimnaziu, fiindcă acolo mă refugiam ori de câte ori o ascultare iminentă la matematică mă obliga să chiulesc de la şcoală. Pentru mine era un fel de a doua casă, unde toată lumea, mai ales de când mă înscrisesem la Litere, mă copleşise mereu cu amabilităţi. Directorul, doctorul Ballola, începuse de atunci să mă considere de meserie, şi era imposibil ca văzându-mă în sală să nu vină să se aşeze lângă mine şi să nu-mi împărtăşească progresele cercetărilor sale de peste zece ani în jurul materialului biografic despre Ariosto, păstrat cu grijă în micul său birou particular, cercetări prin care îşi promitea (afirma el) să lase în urmă rezultatele notabile obţinute în acest domeniu de Catalano. Ca să nu mai vorbim de bibliotecari! Se purtau cu atâta încredere şi familiaritate faţă de mine încât, de obicei, mă scuteau de plictiseala de a completa un buletin de cerere pentru fiecare volum pe care doream să-l citesc, ba îmi permiteau, chiar, în zilele cu public puţin, să fumez câteva ţigări.

Deci, îmi venise strălucita idee să-mi petrec dimineaţa la bibliotecă. Numai că abia avusesem timp să mă aşez la o masă din sala de lectură şi să scot din servieta de piele tot ce-mi trebuia, când unul din funcţionari, un

anume Poledrelli, un tip mergând pe şaizeci de ani, gras, jovial, celebru consumator de macaroane, capabil să lege două vorbe numai în dialect, s-a apropiat somându-mă să plec imediat. Cu burta suptă, cu pieptul scos în afară, reuşind chiar să se exprime în italiană, bunul Poledrelli îmi explicase cu voce tare, oficial, că domnul director dăduse în această privinţă ordine precise; drept care – repetase – să-i fac plăcerea să mă ridic şi să eliberez locul. În dimineaţa aceea sala era arhiplină de elevi de la ciclul mediu. Scena fusese urmărită, într-o tăcere de mormânt, de aproape cincizeci de perechi de ochi, şi de tot atâtea perechi de urechi. Ei bine, iată o raţiune în plus – am urmat – pentru care nu fusese dgloc plăcut să mă ridic, să-mi adun cărţile şi hârtiile, să pun totul în servietă şi apoi, pas după pas, să ajung la uşa cu geamuri de la intrare. De acord: nenorocitul de Poledrelli nu făcuse decât să execute ordinele! Dar să bage bine de seamă, dl. Malnate, dacă i s-ar fi întâmplat să-l cunoască (nu era exclus ca şi Poledrelli să facă parte din cercul învăţătoarei Trotti!), să bage bine de seamă şi să nu se lase înşelat de falsa aparenţă de bonomie a feţei sale plebee. În pieptul acela mare cât un dulap sălăşluia o inimioară doar atât de mică; plină ea, nimic de zis, de limfă populară, dar în care nu te puteai încrede.

Şi pe urmă, şi pe urmă – am continuat, fără să-i dau timp să răsufle – nu era cel puţin deplasat ca el, Malnate, să vină acum şi să ne ţină predici, mai puţin lui Alberto, a cărui familie fusese întotdeauna în afara circuitului vieţii citadine, dar mie, care mă născusem şi crescusem exact într-un mediu poate mult prea dispus să se deschidă încrezător, să se amestece întru totul cu ceilalţi? Tata, voluntar de război, se înscrisese la fascism în ’19; eu însumi până mai ieri făcusem parte din G.U.F. în sfârşit, fusesem nişte oameni normali, poate chiar banali, de aceea ni se părea pur şi simplu absurd ca dintr-odată să ni se qeară tocmai nouă o comportare de excepţie. Convocat la Federaţie pentru a i se aduce la cunoştinţă excluderea din partid; exclus apoi din Clubul Comercianţilor ca

indezirabil, ar fi fost absolut ciudat ca bietul tata să răspundă unui asemenea tratament cu o expresie mai puţin chinuită şi rătăcită decât aceea pe care i-o cunoşteam. Şi fratele meu, Ernesto, care trebuise să emigreze în Franţa, pentru a se înscrie la Politehnica din Grenoble, când vrusese să intre la universitate? Şi sora mea, Fanny, de numai treisprezece ani, obligată să continue gimnaziul la şcoala israelită din strada Vignatagliata? Se aştepta, cumva, şi din partea lor, smulşi de lângă tovarăşii de şcoală, de lângă prieteniidin copilărie, la o comportare de excepţie? S-o lăsăm baltă; una din cele mai odioase forme de antisemitism era tocmai aceasta: să deplângem faptul că evreii nu erau îndeajuns *ca* şi ceilalţi, şi apoi, viceversa, după constatarea asimilării lor aproape totale la mediul înconjurător, să deplângem contrariul, respectiv că erau ca şi ceilalţi, cu nimic deosebiţi de media comună.

Mă lăsasem furat de mânie, ieşind întrucâtva din limitele discuţiei, şi Malnate, care mă ascultase atent, nu a uitat să-mi atragă în cele din urmă atenţia. El, antisemit? – bolborosea – sincer vorbind, era prima dată că i se aducea o asemenea acuzaţie! încă surescitat, eram gata să replic, să măresc doza. Dar în clipa aceea, trecând prin spatele adversarului meu cu repeziciunea dezarticulată a unei păsări speriate, Alberto m-a implorat din priviri. „Ajunge, te rog!” spunea privirea lui. Faptul că, pe ascuns de prietenul său spiritual, făcea apel pentru prima dată la tot ce era mai tainic între noi, m-a izbit ca un eveniment extraordinar. N-am mai replicat, n-am mai spus nimic. Imediat, în aerul plin de fum al camerei, primele note ale unui Cvartet de Beethoven interpretat de cvartetul Busch s-au înălţat spre a-mi pecetlui victoria.

Dar seara aceea nu a fost importantă numai pentru asta. Pe la opt a început să plouă cu o asemenea violenţă, încât Alberto, după o consultare rapidă în jargon, cu mama probabil, ne-a propus să rămânem la cină.

Malnate a declarat că acceptă bucuros. De obicei cina la *Giovanni,* ne-a povestit, „singur ca un câine”; nici

nu-i venea să creadă că va petrece o seară „în familie”. Am acceptat şi eu. Dar am cerut voie să telefonez acasă.

— Dar bineînţeles! a exclamat Alberto.

M-am aşezat acolo unde şedea el de obicei, în spatele biroului, şi am format numărul. Aşteptând, priveam într-o parte, prin geamurile brăzdate de ploaie ale ferestrei, în negura deasă, masa copacilor abia se distingea. Dincolo de intervalul negru al parcului, cine ştie unde, apărea şi dispărea o luminiţă.

În sfârşit, mi-a răspuns vocea tânguitoare a tatii.

— A, tu eşti? a spus. Începeam să fim îngrijoraţi. De unde telefonezi?

—Cinez în oraş, i-am răspuns.

—Cu ploaia asta!

—Exact.

—Eşti tot la Finzi-Contini?

—Da.

— La orice oră te-ntorci, treci un moment şi pe la mine, te rog. Ştii bine că eu tot nu reuşesc să adorm…

Am pus receptorul şi am ridicat ochii. Alberto mă privea.

—Gata? a întrebat.

—Gata.

Am ieşit toţi trei pe coridor, am străbătut diverse săli şi săliţe, am coborât pe o scară amplă, la picioarele căreia aştepta Perotti în haină şi mănuşi albe, şi de aici am intrat în sufragerie.

Restul familiei se afla acolo. Profesorul Ermanno, doamna Olga, doamna Regina şi unul din unchii de la Veneţia, ftiziologul care la intrarea lui Alberto s-a ridicat, i-a venit în întâmpinare, l-a sărutat pe amândoi obrajii şi apoi, în vreme ce îşi apăsa distrat cu degetul marginea unei pleoape, a început să-i povestească din ce motive se găsea acolo: trebuise să meargă, la Bologna pentru o consultaţie – spunea – şi la întoarcere, între două trenuri, se gândise să se oprească la cină. Când am intrat, profesorul Ermanno, soţia şi cumnatul şedeau în faţa căminului aprins, cu Jor întins cât era de lung, la picioarele

lor. În schimb, doamna Regina sta la masă, chiar sub lumina din centrul camerei.

Este inevitabil ca amintirea primei cine la *magna domus* (mi se pare că era în ianuarie) să se confunde în mintea mea cu amintirile multor altor cine la care am luat parte în cursul aceleiaşi ierni, în casa Finzi-Contini. Straniu, dar îmi amintesc, totuşi, cu precizie ce am mâncat în seara aceea: supă cu orez şi ficăţei de pui, ruladă de curcan în aspic, limbă în saramură cu garnitură de măsline şi codiţe de spanac în oţet, un tort de ciocolată, fructe proaspete şi fructe uscate, nuci, alune, stafide şi seminţe de pin comestibile. Îmi amintesc, de asemenea, că nici nu ne aşezasem bine la masă, când Alberto, din proprie iniţiativă, s-a apucat să relateze familiei istoria alungării mele de la Biblioteca Municipală, şi că, o dată mai mult, m-a izbit uimirea infimă cu care cei patru bătrâni au primit vestea. Comentariile despre situaţia generală şi cele despre cuplul Ballola-Poledrelli, adus în discuţie tot timpul mesei, nu am fost de loc foarte amare, ci, ca de obicei, elegant sarcastice şi aproape vesele. După cum vesel, absolut vesel şi satisfăcut, a fost mai târziu tonul vocii cu care profesorul Ermanno, luându-mă de braţ, mi-a propus să profit din clipa aceea cum şi când vreau de cele aproape douăzeci de mii de cărţi existente în casă, din care o bună parte, mi-a spus, priveau tocmai literatura italiană din epoca de mijloc şi târzie a secolului nouăsprezece.

Dar ceea ce m-a frapat cel mai mult, încă din prima seară, a fost sufrageria în sine: cu mobilele ei din lemn roşiatic, în stil floral, cu căminul ei vast, a cărui gură arcuită şi sinuoasă părea umană, cu pereţii ei tapisaţi în piele, cu excepţia aceluia în întregime din sticlă, ce se deschidea, ca un hublou al lui Nautilus, spre bezna furtunoasă a parcului; atât de intimă, atât de adăpostită, aş spune chiar atât de îngropată; atât de potrivită, mai ales, pentru mine cel de atunci (abia acum o înţeleg) căci proteja jarul acela molatec care este, de atâtea ori, sufletul tinerilor.

Trecându-i pragul, fusesem primiţi, atât eu cât şi

Giampi, cu multă amabilitate nu numai de profesorul Ermanno, gentil, jovial şi vioi ca de obicei, ci şi de doamna Olga. Ea indicase locurile la masă. Lui Malnate îi revenise cel din dreapta sa; mie la celălalt capăt al mesei, cel din dreapta soţului; lui Giulio, cel din stânga ei, între soră şi bătrâna mamă. Până şi aceasta din urmă, frumoasă, cu obrajii împurpuraţi, cu părul alb, de mătase, mai des şi mai luminos ca oricând, privea în jur binevoitoare şi amuzată.

În faţa mea, un tacâm complet, farfurii, pahare şi celelalte, părea în aşteptarea unui al şaptelea comesean. În timp ce Perotti mai avea încă de servit supa, îl întrebasem în şoaptă pe profesorul Ermanno cui îi fusese rezervat scaunul din stânga. Iar el, tot în şoaptă, îmi spusese că nu, scaunul acela nu aştepta „după cât era de presupus" pe nimeni (a controlat – ora la ceasul său de mână, un Omega mare, a clătinat din cap, a oftat) fiindcă era scaunul pe care îl ocupa de obicei Micol a lui: „Micol a mea" – exact aşa a spus. deceniile când Carducci predase la Bologna, se poate spune că nu lipsea nimic. Erau nu numai volumele de versuri şi de proză ale Maestrului, ci şi acelea ale lui Panzacchi, Severino Ferri, Lorenzo Stecchetti, Ugo Brilli, Guido Mazzoni, şi opera de tinereţe a lui Pascoli, a lui Panzini, a lui Valgimigli; în general, prime ediţii, aproape toate cu autografe dedicate baroanei Josette Artom di Susegana. Grupate în trei corpuri de bibliotecă ce ocupau un întreg perete al salonului vast de la primul etaj, vecin cu biroul personal al profesorului Ermanno, catalogate cu grijă, cărţile acestea alcătuiau, neîndoielnic, o colecţie cu care ar fi râvnit să se laude orice bibliotecă de stat, inclusiv cea a vechii Universităţi din Bologna. Nu lipseau din colecţie nici măcar volumaşele rare de proză lirică ale lui Francesco Acri, faimosul traducător al lui Platon, pe care îl cunoscusem până atunci exclusiv ca traducător; nu chiar aşa de „sfânt" cum ne garanta, în clasa a cincea de gimnaziu, profesorul Meldoleşi – căci Meldoleşi fusese şi elevul lui Acri – din moment ce, în tot corul acela, dedicaţiile sale către bunica lui Alberto şi Micol erau cele mai galante, cele mai

conştiente din punct de vedere masculin, de superba frumuseţe cărora le erau închinate.

Putând dispune comod de o întreagă bibliotecă de specialitate şi cu o stranie aviditate de a reveni în fiecare dimineaţă acolo, în sala mare, caldă, tăcută, primind lumina de la trei ferestre înalte, împodobite cu draperii de mătase albă cu dungi verticale roşii, în mijlocul căreia se întindea masa de biliard sub o husă de culoare cenuşie, în cele două luni şi jumătate care au urmat am reuşit să termin lucrarea de diplomă despre Panzacchi. Dacă aş fi vrut, aş fi reuşit, probabil, să o isprăvesc şi mai devreme. Dar asta căutam? Sau căutam, mai degrabă, să-mi prelungesc cât mai mult dreptul de a mă prezenta şi dimineaţa în casa Finzi-Contini? în orice caz, cert este că pe la jumătatea lui martie (între timp sosise vestea despre licenţa lui Micol: o sută zece puncte din o sută zece), eu continuam să mă agăţ inert şi toropit de acel jalnic privilegiu de a frecventa şi dimineţile casa de care ea, cine ştie de ce, se ţinea cu atâta insistenţă departe. Ne despărţeau numai câteva zile de Paştele catolic care, în anul acela, coincisese aproape cu Paştele evreiesc. Deşi primăvara bătea la uşă, cu o săptămână înainte ninsese fantastic de mult, şi frigul devenise din nou pătrunzător. Ca şi cum iarna nu mai voia să plece; iar eu, închizând în inimă un sumbru, misterios izvor de teamă, mă agăţam de micul birou pus înianuarie de profesorul Ermanno pentru mine în salonul de biliard, sub fereastra din mijloc, ca şi cum, astfel, aş fi putut opri curgerea de neoprit a timpului. Mă ridicam, mă apropiam de fereastră, priveam jos, în parc. Îngropat sub un aşternut de zăpadă cu o grosime de patruzeci de centimetri, Barchetto del Duca se întindea în faţă-mi ca un peisaj de gheaţă dintr-o saga nordică. Uneori, mă surprindeam sperând tocmai lucrul acesta: ca zăpada şi gerul să nu se topească niciodată, să rămână veşnic aşa.

Timp de două luni şi jumătate, zilele mele fuseseră aproape aceleaşi. Punctual ca un slujbaş, ieşeam din casă în frigul tăios de la opt şi jumătate, cel mai adesea pe

bicicletă, dar, uneori, şi pe jos; după cel mult douăzeci de minute sunam la poarta din fundul bulevardului Ercole I d'Este; traversam, apoi, parcul impregnat, în februarie, de parfumul suav al florilor galbene de heliacant; pe la nouă eram la lucru, în salonul de biliard, unde rămâneam până la unu, şi unde mă întorceam la trei după amiază; mai târziu, în jur de şase, treceam în apartamentul lui Alberto, sigur că-l găsesc acolo şi pe Malnate; şi, în sfârşit, cum spuneam, deseori, atât el cât şi eu eram invitaţi la cină. Devenise chiar atât de firesc pentru mine să cinez în oraş, încât foarte curând nici măcar nu mai telefonăm acasă ca să-i anunţ să nu mă mai aştepte, îi spuneam, eventual, mamei la plecare: Cred că în seara asta cinez acolo. Acolo; nu mai era nevoie de nicio precizare în plus.

Lucram ore şi ore în şir fără să văd pe cineva cu excepţia lui Perotti care îmi aducea, pe la unsprezece, ceşcuţa cu cafea pe o tavă de argint. Şi cafeaua de la unsprezece devenise aproape imediat un rit zilnic, un obicei despre care nu merita să facem risipă de vorbe, nici el nici eu. Lucrurile despre care discuta Perotti, aşteptând să termin de băut cafeaua, se refereau la „mersul” casei, după părerea lui grav compromise de absenţa prea îndelungată a „domnişoarei” care, sigur că da, trebuia să ajungă profesoară, cu toate că... (şi acest „cu toate că”, însoţit de o strâmbătură neîncrezătoare, putea să facă aluzie la atâtea lucruri: la faptul că stăpânii lui, din fericire, nu aveau nicio nevoie să-şi câştige existenţa, ca şi la legile rasiale care ar fi transformat, în orice caz, diplomele *noastre* în simple petece de hârtie, fără nicio utilitate practică) ... dar pentru asta putea să plece ca înainte, o săptămână da şi una nu, să zicem, fiindcă fără ea casa se ducea repede „de râpă”. Faţă de mine, Perotti găsea mereu prilejul să se plângă de stăpâni. Strângea din buze, clipea semnificativ, clătina capul în semn de neîncredere şi dezaprobare. Când era vorba de doamna Olga, ajungea chiar să-şi ciocănească fruntea cu arătătorul butucănos. Natural că eu nu îi ţineam isonul, foarte decis să nu accept repetatele sale invitaţii la o complicitate

servilă care, pe lângă faptul că îmi repugna, mă şi rănea; şi într-adevăr, peste câtva timp, în faţa tăcerilor mele, a zâmbetului meu rece, lui Perotti nu-i rămânea altceva de făcut decât să plece, lăsându-mă iar singur.

Într-o zi, în locul lui s-a prezentat Dirce, fata mai mică. A aşteptat şi ea lângă masa de scris, să termin de băut cafeaua. Beam şi o priveam cu coada ochiului.

— Cum te cheamă? am întrebat-o înapoindu-i ceşcuţa goală, în timp ce inima începuse să-mi bată nebuneşte.

—Dirce – a surâs, şi a roşit violent.

Purta halatul ei obişnuit din pânză albastră, groasă, mirosind bizar a *nursery*. A fugit, evitând să răspundă privirii mele care încerca să o întâlnească pe a ei. Şi în clipa următoare îmi era ruşine de tot ce se întâmplase (dar ce se întâmplare, în fond?) ca de cea mai josnică şi mai murdară dintre trădări.

Dintre membrii familiei, apărea uneori profesorul Ermanno. Deschidea cu atâta precauţie uşa din fund, de la biroul său, traversând, apoi, salonul în vârful picioarelor, încât de cele mai multe ori îi sesizam prezenţa când era alături de mine, aplecat cu respect peste hârtiile şi cărţile pe care le aveam în faţă.

— Cum merge? mă întreba satisfăcut. Mi se pare că înaintăm cu toate pânzele sus!

Dădeam să mă ridic.

—Nu, nu, stai şi lucrează, exclama. Plec imediat.

Şi, în adevăr, de obicei nu rămânea mai mult de cinci minute, timp în care găsea întotdeauna prilejul să îşi manifeste simpatia şi consideraţia pe care i-o provoca munca mea tenace. Mă privea cu ochii aprinşi, scânteietori: ca şi cum aştepta ceva de la mine, de la viitorul meu de literat; ca şi cum conta pe mine pentru un plan tainic ce-l depăşea nu numai pe el, ci şi pe mine însumi… Şi îmi amintesc că această atitudine faţă de mine, deşi măgulitoare, într-o oarecare măsură mă îndurera. De ce nu pretindea acelaşi lucru de la Alberto – mă întrebam – care era fiul lui? De ce accepta fără proteste sau regrete – nu s-a plâns niciodată – faptul că renunţase să-şi ia licenţa?

Şi Micol? La Veneţia, Micol făcea exact ce făceam şi eu; termina lucrarea de diplomă. Şi totuşi nu pomenea niciodată de Micol, iar dacă lucrul acesta se întâmpla, ofta. Avea aerul să spună: „E fată, şi e mai bine ca fetele să se gândească la casă, nu la literatură!” Dar trebuia să-l cred?

Într-o dimineaţă, însă, s-a oprit să converseze mai mult ca de obicei. Din una în alta a venit încă o dată vorba de scrisorile lui Carducci şi de „încercările” lui pe teme veneţiene; lucruri pe care – mi-a spus arătând în spate, spre biroul său – le păstra cu grijă „dincolo”. Zâmbea misterios, cu o expresie de invitaţie şireată pe chip. Era limpede: voia să mă conducă „dincolo”, dar în acelaşi timp voia să fiu eu cel care face propunerea.

Îndată ce mi-am dat seama ce dorea de la mine, m-am grăbit să îi fac pe plac. Aşa ne-am mutat în birou, o încăpere aproape la fel de vastă ca salonul de biliard, dar micşorată, devenită strâmtă din pricina unei incredibile aglomerări de lucruri disparate.

Cărţi, de pildă, erau şi aici foarte multe. Cele de literatură amestecate cu cele de ştiinţă – matematică, fizică, economie, agricultură, medicină, astronomie – cele de istorie naţională ferrareză ori veneţiană, cu cele de „antichitate iudee”; volumele se înghesuiau fără nicio ordine, la întâmplare, în obişnuitele dulapuri cu geam, ocupau o bună parte din biroul mare din lemn de nuc, din spatele căruia, când sta jos, profesorul Ermanno nu lăsa, probabil, să i se vadă decât vârful tichiei, se îngrămădeau pe scaune, în maldăre gata-gata să se prăbuşească, sau în mormane pe jos, răspândite aproape peste tot. Pe lângă ele, un mare mapamond, un pupitru, un microscop, o jumătate duzină de barometre, o casă de bani din oţel dată cu lac roşu închis, un pătuţ alb de spital, diverse clepsidre de diferite mărimi, un timpan de alamă, un mic pian vertical german pe care se aflau două metronoame închise în cutiile lor piramidale, şi multe alte obiecte, de folos îndoielnic, pe care nu mi le mai amintesc, confereau mediului aerul unui cabinet faustian, de care profesorul Ermanno a zâmbit cel dintâi, scuzându-se ca de o

slăbiciune intimă, un fel de rămăşiţă a fanteziilor de tinereţe. Uitam să spun că aici, spre deosebire de celelalte încăperi ale casei, supraîncărcate de picturi, nu se vedea decât un singur tablou: un enorm portret în mărime naturală, de Lenbach, acoperind impunător, ca o icoană de altar, peretele din spatele biroului. Superba damă blondă zugrăvită în el, dreaptă, în picioare, cu spatele gol, cu un evantai în mâna înmănuşată, şi cu trena rochiei albe, de mătase, adusă în faţă pentru a scoate în relief piciorul lung şi formele pline, nu putea fi decât baroana Josette Artom de Susegana. Ce frunte de marmură, ce ochi, ce gură dispreţuitoare, ce piept! Părea în adevăr o regină. Portretul mamei a fost singurul lucru de care profesorul Ermanno n-a zâmbit; nici în dimineaţa aceea şi nici altă dată.

În dimineaţa aceea am fost, în sfârşit, gratificat cu cele două opuscule veneţiene. Într-unul din ele – mi-a explicat profesorul – erau adunate şi traduse toate inscripţiile din cimitirul evreiesc Lido. Celălalt, în schimb, se ocupa de o poetă israelită care trăise la Veneţia în prima jumătate a secolului şaptesprezece, pe cât de cunoscută la vremea ei, pe atât de uitată, „din nefericire”, acum. Se numea Sara Enriquez (sau Enriques) Avigdor. În casa ei din Ghetto Vecchio ţinuse câteva decenii un important salon literar, frecventat asiduu nu numai de preaînvăţatul rabin ferrarezo-veneţian Leone da Modena, dar şi de mulţi alţi literaţi de primă mână ai epocii, inclusiv străini. Compusese multe sonate „foarte bune” care aşteptau încă pe cel în stare să le revendice frumuseţea; timp de peste patru ani, purtase o strălucită corespondenţă cu celebrul Ansaldo Cebă, gentilom genovez, autor al unui poem epic despre regina Ester, care îşi pusese în minte să o convertească la catolicism, dar, văzând inutilitatea oricărei insistenţe, trebuise, până la urmă, să renunţe. În concluzie, o femeie mare, spre cinstea şi lauda ebraismului italian în plină Contrareformă, şi, într-un fel, şi a „familiei” – a adăugat profesorul Ermanno, în timp ce se aşeza să-mi scrie o scurtă dedicaţie – fiindcă era stabilit că soţia sa era

urmaşa ei, dinspre mamă.

S-a ridicat, a ocolit biroul, m-a luat de braţ şi m-a condus sub arcada ferestrei.

Totuşi exista ceva – a continuat, coborând glasul, ca şi cum s-ar fi temut să nu asculte cineva – de care simţea nevoia să mă avertizeze. Dacă, în viitor, mi s-ar fi întâmplat să mă ocup de această Sara Enriquez (sau Enriques) Avigdor – şi subiectul era din cele ce meritau un studiu mult mai îngrijit şi mai aprofundat decât putuse face el în tinereţe – la un moment dat am să mă ciocnesc, în mod fatal, de unele glasuri potrivnice… discordante… în sfârşit, de nişte scrieri ale unor literaţi de mâna a zecea, contemporani, cei mai mulţi, cu poeta (cărţulii mustind de invidie şi de antisemitism), ce voiau să insinueze că nu toate sonetele care circulau sub semnătura ei şi nici toate scrisorile către Cebă erau, cum se spune… cenuşă din vatra ei. Or, el, când redactase însemnările respective, nu putuse ignora, desigur, existenţa acestor bârfeli şi, după cum aveam să văd, le înregistrase corect; dar…

S-a întrerupt, privindu-mă scrutător, nesigur de reacţiile mele.

Dar – a reluat dacă şi eu, „într-o zi”, m-aş fi gândit… hm… m-aş fi hotărât să încerc o reevaluare… o restituire… el mă sfătuia încă de acum să nu acord un credit excesiv acestor răutăţi, pitoreşti poate, poate chiar savuroase, dar, până la urmă, nişte rătăciri. În fond, ce trebuie să facă un bun istoric? Să îşi propună, desigur, ca ideal, atingerea adevărului, dar fără să piardă în niciun caz pe drum sentimentul dreptăţi şi oportunităţii. Nu eram de acord?

Am înclinat capul în semn de aprobare, şi atunci, uşurat, m-a bătut cu palma pe umăr.

După care, mic şi adus de spate, s-a îndepărtat de mine, a traversat biroul, s-a aplecat trebăluind ceva la casa de fier, a deschis-o, şi a scos afară o casetă îmbrăcată în catifea albastră.

S-a întors, a venit tot numai zâmbet înapoi la fereastră, şi, înainte de a deschide caseta, mi-a spus că el ghicea că eu ghicisem: înăuntru erau păstrate celebrele

scrisori ale lui Carducci. Erau în număr de cincisprezece; şi-a adăugat – poate că nu aveam să le consider pe toate de mare interes, pentru că cinci din ele aveau ca unic subiect un fel de salam „de prin părţile noastre”, căruia poetul, primindu-l în dar, îi dăduse o înaltă apreciere. Însă aveam să găsesc, printre ele, una care nu se putea să nu mă frapeze. Era o scrisoare din toamna lui ’75, respectiv anul când începuse să se profileze la orizont criza Dreptei Istorice. În toamna lui ’75 poziţia politică a lui Carducci era următoarea: ca democrat, ca republican, ca revoluţionar, el afirma că nu poate să nu se alinieze stângii lui Agostino Depretis. Pe de altă parte, „ţeposul hangiu din Stradella” şi „gloata” amicilor săi i se păreau nişte „omuleţi” vulgari. Nu ar fi fost niciodată în stare să redea Italiei misiunea ei, să facă din ea o mare Naţiune, demnă de Părinţii străbuni…

Şi am continuat să vorbim astfel până la ora prânzului. Totul, cu următorul rezultat: din dimineaţa aceea uşa dintre salonul de biliard şi biroul alăturat în loc să rămână mereu închisă, rămânea adeseori deschisă. Bineînţeles că fiecare îşi petrecea cea mai mare parte a timpului în camera respectivă. Dar ne vedeam mult mai des decât înainte; profesorul Ermanno venea la mine sau mă duceam eu la el. Când era deschisă, schimbam prin uşă şi câteva cuvinte: „Ce oră e?”, „Cum merge treaba?” şi altele la fel. Peste câţiva ani, în iarna lui ’44, în închisoare, cuvintele pe care aveam să le schimb cu un vecin de celulă necunoscut strigându-le în sus, spre răsuflătoare, erau de acelaşi tip: spuse mai ales din nevoia de a-ţi auzi glasul, de a te simţi viu.

VII

Anul acela în casa noastră Paştele a fost sărbătorit printr-o singură cină, în loc de două, consecutive.

Aşa vrusese tata. Cum Ernesto era în Franţa – spusese – nu era cazul să ne gândim la un Paşte ca în anii trecuţi. Şi pe urmă, chiar lăsând asta la o parte, cum s-ar fi putut face? Iubiţii *mei* Finzi-Contini ştiuseră să se aranjeze şi de această dată: cu scuza grădinii, reuşiseră să-şi

păstreze toate servitoarele, făcându-le să treacă drept ţărănci folosite la munca grădinii. Dar noi? De când Elisă şi Mariuccia trebuiseră concediate şi primită în locul lor mototoala de Cohen, rămăsesem, practic, fără personal de serviciu. În asemenea condiţii, nici chiar mama nu putea să facă minuni.

— Nu-i aşa, îngerul meu?

„Îngerul meu" nu nutrea nici ea pentru domnişoara Ricca Cohen, în vârstă de şaizeci de ani, distinsă pensionară a Comunităţii, sentimente cu mult mai calde decât ale tatii. Pe lângă obişnuita bucurie când auzea pe vreunul din noi vorbind-o de rău pe amărâta aceea, mama a primit cu sinceră recunoştinţă ideea unui Paşte mai modest. Perfect – aprobase ea – numai o cină, în prima seară, şi aceea limitată la cel mult zece invitaţi, nu era prea greu de pregătit. Ea şi cu Fanny s-ar fi putut descurca singure, fără ca „femeia aceea" – făcea semn în direcţia lui Cohen, care se retrăsese în bucătărie – să arboreze una din binecunoscutele ei mutre. Sigur, şi pentru ca „femeia aceea" să nu fie obligată la prea multe curse cu farfuriile şi tăvile, riscând, printre altele, cum n-o prea ţineau picioarele, să facă cine ştie ce prăpăd, se putea recurge la următorul lucru: în loc de salon, care era departe de bucătărie, şi, în anul acesta, din cauza zăpezii, mai friguros decât Siberia, în loc de salon, se putea pune masa aici, în sufragerie…

N-a fost o cină veselă. Coşul în care erau păstrate „gustările" rituale împreună cu mănunchiul de iarbă amară, pâinea azimă şi oul tare rezervat primului născut, adică mie, trona inutil în mijlocul mesei, sub şervetul de mătase albă şi albastră, brodat în urmă cu patruzeci de ani de bunica Ester. Deşi era aranjată cu multă grijă sau, poate tocmai de aceea, masa din sufragerie căpătase o înfăţişare asemănătoare cu cea din serile de Kippur, când era pregătită numai pentru Ei, pentru morţii familiei, ale căror oase zăceau în cimitirul de la capătul străzii Montebello, dar erau prezenţi şi aici, prezenţi în spirit şi imagine. În seara asta, în locurile lor şedeam noi, viii. Dar în număr

restrâns faţă de altă dată, şi fără să fim veseli, gălăgioşi, fără să râdem; trişti şi gânditori ca nişte morţi, îi priveam pe tata şi pe mama, amândoi atât de îmbătrâniţi în câteva luni; o priveam pe Fanny care avea acum cincisprezece ani dar, ca şi cum o frică tainică i-ar fi oprit dezvoltarea, nu arăta mai mult de doisprezece; îi priveam pe rând, pe unchii şi pe verii, din care, peste câţiva ani, mulţi aveau să fie înghiţiţi de cuptoarele crematoriilor nemţeşti, şi nu-şi închipuiau că vor sfârşi astfel, şi nu-mi închipuiam nici măcar eu, şi, totuşi, în seara aceea, deşi îi vedeam atât de neînsemnaţi, cu nişte biete feţe inexpresive, alungite de pălăriile burgheze sau încadrate de coafurile la fel de burgheze, deşi le cunoşteam minţile obtuze, incapabile să aprecieze sensul zilei de azi şi să citească în cea de mâine, în seara aceea îmi apăreau învăluiţi în aerul de misterioasă fatalitate statuară, care îi învăluie şi acum în memorie; o priveam pe bătrâna Cohen, în rarele dăţi când se aventura până în uşa dinspre bucătărie: Ricca Cohen, distinsa domnişoară de şaizeci de ani, ieşită de la Azilul din strada Vittoria pentru a face.pe slujnica în casa unor coreligionari înstăriţi, dar dornică numai şi numai de a se întoarce la Azil şi a muri mai înainte ca timpurile să se înrăutăţească şi mai mult; mă priveam, în sfârşit, pe mine însumi, reflectat în apa opacă a oglinzii din faţă, deloc diferit de ceilalţi, şi eu puţin cărunt, prins şi eu în acelaşi angrenaj, numai că eu mă împotriveam, nu mă resemnasem. Eu nu eram mort, îmi spuneam, eram încă viu! Dar atunci, dacă trăiam, de ce, cum de puteam rămâne acolo, împreună, cu ceilalţi? De ce nu mă retrăgeam imediat din toată acea disperată şi grotescă întâlnire de spectre sau, cel puţin, de ce nu-mi astupam urechile, să nu mai aud vorbindu-se de discriminări, de merite patriotice, de certificate ariene, de nobleţea sângelui, ca să nu mai aud tânguirile mizere, vaietele monotone, cenuşii, inutile, pe care rudele şi cei de acelaşi sânge cu mine le înălţau, şoptit, în jurul meu? Cina s-ar fi prelungit astfel cine. ştie cât, cu tata dominând corul vorbelor pe jumătate înghiţite, evocând cu o plăcere amară diversele „afronturi” pe care trebuise să le îndure în

ultimele luni, începând cu cea de la Federaţie, când Secretarul federal, consulul Bolognesi îl anunţase cu nişte ochi trişti şi vinovaţi că este constrâns să-l „şteargă” de pe lista celor înscrişi în partid, şi terminând atunci când preşedintele Clubului Comercianţilor, cu nişte ochi la fel de trişti, îl convocase să-i comunice că se poate considera „demisionat”. Şi mai avea atâtea de povestit! Până la miezul nopţii, până la unu, până la două! Apoi? apoi urma ultima scenă, a despărţirii. O şi vedeam. Coborâsem cu toţii în grup, pe scările întunecoase, ca o turmă oprimată. Ajunşi sub portic, cineva (poate eu) se ducea să întredeschidă uşa de la stradă şi, pentru ultima dată înainte de a ne despărţi, toţi, inclusiv eu, ne reînnoiam urările, strângerile de mână, îmbrăţişările, sărutările pe obraji, salutările. Numai că, pe neaşteptate, prin uşa întredeschisă spre bezna nopţii, năvălea înăuntry o rafală de vânt. O rafală de uragan ce vine din noapte. Se rostogoleşte înăuntru, traversează porticul, străbate fluierând grilajul ce desparte porticul de grădină, şi cu forţa sa i-a şi împrăştiat pe cei care mai voiau încă să rămână, i-a amuţit brusc, cu urletul său sălbatic, pe cei care mai voiau încă să vorbească. Glasuri firave, strigăte slabe, stinse imediat. Spulberaţi cu toţii: ca nişte frunze uşoare, ca nişte petece de hârtie, ca şuviţele unui păr încărunţit de ani sau de teroare. Oh, Ernesto avusese, de fapt, noroc că nu putuse face universitatea în Italia. Ne scria din Grenoble că suferea de foame, că la Politehnică nu reuşea să priceapă mai nimic din cursuri, cu puţina franceză pe care o ştia. Dar ferice de el care suferea de foame şi se temea că nu îşi va trece examenele – mai ales pe cel de matematici! Eu rămăsesem aici, şi pentru mine care rămăsesem, care, din orgoliu şi uscăciune sufletească, alesesem odată mai mult solitudinea, hrănind-o cu vagi, nebuloase şi neputincioase speranţe, pentru mine, în realitate, nu exista speranţă, nu exista *nicio* speranţă.

Dar cine poate prevedea vreodată? Ce putem şti de noi înşine şi de ceea ce ne aşteaptă?

Pe la unsprezece, când tata, în scopul evident de a

risipi atmosfera aceea posomorâtă, tocmai începuse să cânte refrenul de Paşti Caprei *ch avea comperă îl signor Padre* (era cântecelul preferat, „calul său de bătaie” cum spunea), ridicând la un moment dat, din întâmplare, ochii spre oglinda din faţă, am observat cum uşa de la cabina telefonică se deschide încetişor, în spatele meu. Prin crăpătură a apărut, cu precauţie, chipul bătrânei Cohen. Se uita la mine, chiar la mine, şi parcă îmi cerea ajutor.

M-am ridicat şi am venit lângă ea.

—Ce este?

A arătat spre receptorul telefonului, care se bălăbănea în jos, şi a dispărut în partea opusă, prin uşa care da spre intrare.

Rămas singur, într-un întuneric complet, încă înainte de a duce telefonul la ureche, am recunoscut vocea lui Alberto.

— Aud cântând, striga, cu o bucurie ciudată în glas. Unde aţi ajuns?

— La *Capret ch avea comperă il. signor Padre,* am răspuns.

—Ah, bun. Noi am şi terminat. De ce nu vii pe aici?

—Acum?! am exclamat, uimit.

— De ce nu? Conversaţia a cam început să lâncezească, şi tu, cu binecunoscutele tale resurse, ai putea s-o mai înviorezi. A râs şiret. Şi pe urmă… a adăugat, ţi-am pregătit o surpriză.

—O surpriză! Şi în ce-ar consta?

—Vino şi ai să vezi.

— Cât mister! Inima îmi bătea cu furie. Cărţile pe faţă.

—Ei, hai, nu te lăsa rugat. Îţi repet: vino şi-ai să vezi.

M-am dus direct la uşă, mi-am luat pardesiul, fularul şi pălăria, am băgat capul în bucătărie, rugând-o în şoaptă pe Cohen să spună, în caz că m-ar fi căutat cineva, că trebuie să ies un moment, şi peste două minute eram în stradă.

Era o splendidă noapte cu lună, limpede, îngheţată. Pe străzi nu trecea aproape nimeni, şi bulevardele Giovecca şi Ercole I d’Este, de o albeaţă aproape salină, se

deschideau înaintea mea netede şi pustii ca două largi pârtii. Pedalam prin mijlocul străzii, în plină lumină, cif urechile amorţite de ger; dar băusem destule pahare cu vin la masă, aşa că nu simţeam frigul şi chiar începusem să transpir. Cauciucurile bicicletei scârţâiau uşor pe zăpada întărită, şi pulberea uscată pe care o ridicau mă umplea de o veselă cutezanţă, parcă aş fi alunecat pe schiuri. Mergeam în grabă, fără nicio teamă că deranjez. Mă gândeam la surpriza care, potrivit spuselor lui Alberto, mă aştepta în casa Finzi-Contini. Ce putea fi: se întorsese Micol? Era, totuşi, ciudat. De ce nu venise ea la telefon? Şi de ce nu apăruse la Templu, înainte de cină? Aş fi aflat dacă ar fi fost la Templu. La masă, făcând obişnuita trecere în revistă a celor prezenţi la slujbă (o făcuse şi pentru mine, reproşându-mi indirect că nu mă dusesem), tata n-ar fi uitat să o numească. Îi numise pe toţi Finzi-Contini şi pe toţi Herrera, dar pe ea nu. Să fi sosit, oare, pe neaşteptate, în ultimul moment, cu expresul de nouă şi un sfert?

Am pătruns în Barchetto del Duca, atunci când limpezimea lunii şi a zăpezii devenise, parcă, şi mai intensă, îndreptându-mă spre *magna domus*. Îmi amintesc că pe la jumătatea drumului, cu puţin înainte de a intra pe podul de peste canalul Panfilio, mi-a apărut deodată în faţă o umbră uriaşă. Era Jor. L-am recunoscut abia după o clipă, când eram gata să strig. Dar îndată ce l-am recunoscut, spaima s-a preschimbat într-un persentiment aproape la fel de paralizant. Deci era adevărat – îmi spuneam – Micol se întorsese. Avertizată de soneria de la poartă, se ridicase de la masă, coborâse şi acum, după ce mi-l trimisese pe Jor în întâmpinare, mă aştepta în pragul uşii pe care o foloseau numai cei ai casei şi prietenii intimi. Câteva pedalări, şi apoi ea, Micol: o figurină brună gravată pe un fond de lumină extrem de albă, lumină de centrală electrică, învăluită în răsuflarea protectoare a caloriferului din spate. Câteva secunde, şi aveam să-i aud glasul spunându-mi „ciao”.

— Ciao, spusb Micol, nemişcată în prag. Drăguţ că ai venit.

Prevăzusem totul cu exactitate; totul, în afară de faptul că o voi săruta. Coborâsem din şa, îi răspunsesem: „Ciao. Când ai sosit?”, ea mai avusese timp să spună: „După masă, am călătorit cu unchiul” şi apoi... apoi o sărutasem. Totul se petrecuse într-o clipă. Cum oare? Mai aveam încă faţa ascunsă lângă gâtul ei cald şi parfumat (era un parfum straniu: un miros de piele de copil, amestecat cu pudră de talc) şi mă întrebam: Cum de se întâmplase? O îmbrăţişasem, ea făcuse o slabă încercare de împotrivire, apoi mă lăsase. Aşa să fi fost? Poate că aşa fusese. Dar acum?

M-am desprins încet. Acum era în faţa mea, cu chipul la douăzeci de centimetri de al meu. O fixam fără să vorbesc, fără să mă mişc, neîncrezător, încă din acea clipă neîncrezător. Sprijinită de tocul uşii, cu un şal de lână neagră pe spate, mă fixa la rândul ei, în tăcere. Mă privea în ochi, şi privirea ei pătrundea în mine dreaptă, sigură, dură; cu neînduplecarea limpede a unei spade.

Eu am fost primul care şi-a plecat ochii.

— Iartă-mă, am şoptit.

— De ce? Poate că eu am greşit ieşindu-ţi în întâmpinare. Vina e a mea.

A dat din cap. Pe urmă a schiţat un surâs blând, afectuos.

— Ce zăpadă frumoasă! a rostit, arătând cu bărbia spre grădină. Gândeşte-te, la Veneţia nimic, nici măcar un centimetru. Dacă aş fi ştiut că aici a căzut atâta...

A isprăvit printr-un gest al mâinii; al mâinii drepte. O scosese afară de sub şal, şi am zărit rapid un inel.

Am prins-o de încheietură.

— Ce-i asta? am întrebat-o, atingând inelul cu vârful degetului.

A făcut un fel de strâmbătură dispreţuitoare.

— M-am *logodit,* nu ştiai?

Dar a izbucnit imediat într-un hohot de râs.

— Nu, nici pomeneală... glumesc, nu vezi? E un inel oarecare. Uite-l.

Şi l-a scos, făcând o mişcare grăbită cu coatele, mi l-a

dat, şi era în adevăr un inel oarecare: un cerculeţ de aur, cu o mică turcoază. I-l dăruise cu mulţi ani în urmă bunica Regina, ascunzându-l într-un „ouşor” de Paşti.

După ce şi-a recăpătat inelul, l-a pus iar în deget, apoi m-a luat de mână.

— Şi acum vino, a murmurat, altfel cei de sus sunt în stare – şi a râs – să cadă pe gânduri.

Pe drum, ţinându-mă mereu de mână (pe scări s-a oprit, mi-a cercetat buzele la lumină, încheindu-şi examenul cu un dezinvolt: Excelent!), nu a încetat o clipă să vorbească, plină de volubilitate.

Da – spunea – istoria cu lucrarea de diplomă mersese mai bine decât îndrăznise vreodată să spere. La discuţia asupra lucrării „se ţinuse tare” aproape un ceas întreg, „pledând” pe toate feţele. La urmă o trimiseseră afară, iar ea, din spatele uşii cu geamuri translucide de la aula mare, ascultase foarte comod tot ce spusese colegiul profesoral pe seama ei. Majoritatea înclinau pentru *cum laude,* dar era unul, profesorul de germană (un nazist până-n măduva oaselor!) care nici nu voia să audă. Demnul personaj fusese extrem de clar. După el, nu i se putea conferi *magna cum laude,* fără să se provoace astfel un foarte grav scandal. Cum! – striga – Domnişoara era evreică, şi în loc să fie supusă discriminării, se vorbea chiar de laudă! În loc să fie mulţumită că i se permisese să-şi ia licenţa... Raportorul, cel de engleză, sprijinit şi de alţii, replicase cu multă energie că şcoala era şcoală, că inteligenţa şi pregătirea (amabil din partea lui!) nu aveau nimic de împărţit cu grupele de sânge etcaetera etcaetera. Dar când fusese la sfârşit, triumfase, evident şi previzibil, nazistul. Ei nu-i rămăsese altă satisfacţie – lăsând la o parte scuzele pe care i le ceruse mai târziu.

ajungând-o din urmă pe scări, profesorul de engleză (îi tremura bărbia, sărmanul, şi avea lacrimi în ochi...), ei nu-i rămăsese altă satisfacţie decât să primească verdictul cu cel mai impecabil salut roman posibil. Numind-o doctor, decanul facultăţii înălţase braţul. Cum ar fi trebuit să se comporte ea? să se limiteze la un drăgălaş semn din cap?

Ei bine, nu.

Râdea plină de veselie, râdeam şi eu, electrizat, povestindu-i, la rândul meu, cu lux de amănunte comice, expulzarea mea din Biblioteca Municipală. Când am întrebat-o, însă, pentru care motiv mai rămăsese la Veneţia încă o lună după ce îşi luase licenţa – la Veneţia, am adăugat, un oraş unde, dacă stăteai s-o asculţi, nu se simţise niciodată bine şi unde nu se putea bizui pe niciun prieten, nici bărbat nici femeie – a devenit, deodată, serioasă, şi-a retras mâna din a mea, aruncându-mi drept răspuns o rapidă privire piezişe.

Perotti, care aştepta în vestibul, a anticipat primirea sărbătorească ce ne aştepta în sufragerie. Cum ne-a văzut coborând scara monumentală, urmaţi de Jor, ne-a zâmbit cu o mulţumire extraordinară şi aproape complice. În altă împrejurare, comportarea lui m-ar fi lovit, m-aş fi simţit jignit. Dar de câteva minute eram într-o dispoziţie cu totul specială. Înăbuşindu-mi orice motiv de nelinişte, mă simţeam fantastic de uşor, transportat, parcă, de nişte aripi invizibile. În fond, mă gândeam, Perotti era un om de treabă. Era mulţumit şi el că „domnişoara” se întorsese acasă. Bietul bătrân, puteai să-l învinuieşti pentru asta? De acum încolo, precis că avea să termine cu bombănitul.

Ne-am prezentat, unul lângă altul, în uşa sufrageriei, şi apariţia noastră a fost salutată, cum spuneam, cu cea mai mare bucurie. Chipurile tuturor comesenilor erau aprinse, roşii, toate privirile aţintite asupra noastră exprimau simpatie şi bunăvoinţă. În seara aceea, până şi camera mi s-a părut dintr-odată mai caldă şi mai primitoare ca de obicei, cu ceva roşiatic în lemnul blonct şi lustruit al mobilelor, pe care limbile înalte ale flăcărilor din cămin făceau să apară reflexe gingaşe, de culoarea cărnii. Niciodată nu văzusem sufrageria atât de luminată, în afara strălucirii degajate de focul căminului, pe masa acoperită cu o faţă de masă scumpă, din în scânteietor de albă, imensa corolă răsturnată a candelabrului făcea să se reverse o adevărată cascadă de lumină.

—Intraţi, intraţi!

—Bine ai venit!

Începeam să credem că n-ai să binevoieşti să te deranjezi!

Ultima frază o pronunţase Alberto, dar simţeam că* sosirea mea îl umplea de o reală mulţumire. Toţi se uitau mai ales la mine. Unii, ca profesorul Ermanno, răsucindu-se cu totul pe scaun, alţii lipindu-se cu pieptul de marginea mesei sau îndepărtându-se brusc, cu mâinile-întinse; iar alţii, ca doamna Olga, aşezată în capul mesei, cu spatele la focul din cămin, întinzând gâtul şi închizând pe jumătate pleoapele. Mă observau, mă examinau, mă cercetau din cap până în picioare, şi toţi păreau foarte satisfăcuţi de mine şi de figura pe care o făceam alături de Micol. Numai Federico Herrera, inginerul de căi ferate, a întârziat o clipă să se alăture consensului general şi aceasta, fără îndoială, fiindcă nu-şi mai amintea cine sunt. Dar a fost chestiune de o clipă. După ce a căpătat informaţiile de rigoare de la Giulio, fratele său (i-am văzut apropiindu-şi capetele pleşuve prin spatele bătrânei lor mame şi vorbind scurt) şi-a înmulţit demonstraţiile de simpatie faţă. de mine. A făcut nu numai o strâmbătură care i-a dezvelit puternicii incisivi superiori, dar a ridicat chiar o mână, într-un gest mai mult decât de salut, într-un gest de solidaritate şi de incitare sportivă.

Profesorul Ermanno a insistat să mă aşez la dreapta lui. Era locul meu obişnuit, i-a explicat lui Micol, care se aşezase între timp la stânga lui, în faţa mea – cel pe care-l ocupam de obicei, când rămâneam la cină. Giampiero Malnate, a mai adăugat, prietenul lui Alberto, şedea, în schimb, acolo (şi a arătat unde), la dreapta mamei. Micol asculta cu un aer curios, şocat şi sarcastic în acelaşi timp; ca şi cum i-ar fi displăcut să constate că, în absenţa ei; viaţa familiei se derulase pe căi incomplet prevăzute, dar era, totuşi, satisfăcută că lucrurile se desfăşuraseră în acest fel.

M-am aşezat şi am constatat; uimit, că nu văzusem bine, masa nu fusese deloc strânsă. În mijlocul ei era o tavă mare şi fină de argint, şi în centrul tăvii, înconjurat cu

un nimb de cartonaşe albe pe care era scrisă cu creion roşu câte o literă a alfabetului, se înălţa solitară o cupă de *champagne.*

—Ce-i asta? l-am întrebat pe Alberto.

— Asta? Marea' surpriză de care ţi-am vorbit! – a exclamat Alberto. Este pur şi simplu formidabilă: dacă trei sau patru persoane din jur pun degetul pe buza cupei, ea răspunde literă cu literă.

—Răspunde?!

— Sigur*! Scrie* încet, încet toate răspunsurile. Şi bine gândite, nici nu-ţi închipui ce răspunsuri bine gândite dă!

De mult timp nu-l văzusem pe Alberto atât de euforic, atât de excitat.

—Şi de unde vine, am întrebat, noutatea asta grozavă?

— E un simplu joc, a intervenit profesorul Ermanno, punându-mi mâna pe braţ şi clătinând din cap. A adus-o Micol de la Veneţia.

— Ah, deci tu eşti autoarea! am făcut eu, adresându-mă lui Micol. Şi citeşte şi viitorul cupa ta?

— Cum să nu! a exclamat ea, clipind maliţios. Pot să-ţi spun că tocmai asta e specialitatea *ei.*

În clipa aceea a intrat Dirce, purtând pe sus, într-o singură mână, un taler din lemn întunecat arhiplin cu dulciuri de Paşti. Obrajii lui Dirce erau şi ei roşii – lucind de sănătate şi de voie bună. Ca musafir şi ultim venit, am fost servit primul. Dulciurile, aşa-numitele *zucarin,* din aluat fraged amestecat cu stafide, erau aproximativ la fel cu cele din care gustasem fără niciun chef la noi acasă. Cele de aici mi s-a părut, însă, mult mai bune, nemaipomenit de gustoase; ceea ce i-am şi spus doamnei Olga dar ea, ocupată să aleagă un *zucarin* de pe platoul întins de Dirce, n-a părut să-mi remarce complimentul.

Pe urmă a intrat Perotti, ţinând în mâinile mari, de ţăran, marginile unei alte tăvi (dintr-un aliaj de cositor şi mercur) care avea pe ea o sticlă de vin alb şi pahare pentru toţi. Şi, în timp ce stăm astfel în jurul mesei, bând Albana în sorbituri mici şi ronţăind *zucarin,* Alberto îmi da lămuriri cu privire la „virtuţile divinâtorii ale pocalului”,

care sta acum mut în mijlocul mesei, ca toate onestele *verres* de pe această lume, dar până acum câteva clipe, la întrebările lor, se arătase de o locvacitate excepţională şi demnă deioată admiraţia.

M-am interesat ce fel de întrebări îi puseseră.

—Oh, de tot. felul.

Îl întrebaseră, de exemplu a continuat – dacă el, Alberto, va reuşi într-o zi sau alta să-şi ia diploma de inginer; şi cupa îi replicase prompt şi sec, mu”... Pe urmă Micol voise să afle cum şi când avea să se mărite; aici cupa fusese mult mai puţin categorică, fusese chiar confuză, dând un răspuns de adevărat oracol clasic, adică pasibil de interpretări din cele mai opuse. Sărmana cupă fusese întrebată până şi despre terenul de tenis!; încercaseră să descopere dacă papă avea să renunţe în sfârşit la eternul lui joc de-a uite-l nu e, la veşnica amânare de la un an la altul a lucrărilor de îmbunătăţire. Şi de data aceasta, dovedind o răbdare absolut remarcabilă, Pitia devenise din nou explicită şi îi asigurase că mult doritele îmbunătăţiri vor fi efectuate chiar în anul acela.

Dar cupa făcuse minuni mai ales în materie de politică. Curând, peste câteva luni – decretase ea – avea să izbucnească războiul; un război sângeros, lung, dureros pentru *toţi,* care avea să se încheie prin, victoria totală a forţelor binelui. „Forţele binelui”? întrebase în acest punct Micol, care fusese întotdeauna specialistă în *gaffes.* „Şi care ar fi, mă rog, forţele binelui?” La care cupa, lăsându-i pe toţi cu gura căscată, răspunsese printr-un singur cuvânt: „Ruşii”.

— îţi dai seama, a exclamat Alberto, în timp ce toţi râdeau, îţi dai seama ce mulţumire pe Giampi, dacă ar fi fost prezent? Trebuie să-i scriu.

—Nu e în Ferrara?

— Nu, a plecat alaltăieri. S-a dus să petreacă Paştele acasă.

Alberto a continuat să-mi relateze încă destul de mult timp ce mai spusese cupa, după care jocul a fost reluat. Am fost îndemnat să-mi pun şi eu arătătorul pe buza

„pocalului”, am pus şi eu întrebări, am aşteptat răspunsuri. Numai că acum, cine ştie de ce, oracolul nu. mai emitea nimic inteligibil. Alberto insista mereu, cu o tenacitate şi îndărătnicie neobişnuite la el. Degeaba.

În orice caz, eu nu-mi băteam prea mult capul cu asta. În loc să-l urmăresc pe Alberto şi cupa, mă uitam în jur, la sufragerie, afară, prin fereastra imensă cu vederea spre parc, şi mai ales, la Micol, aşezată în faţa mea, de cealaltă parte a mesei: Micol, **Gare** din când în când, simţindu-se privită, îşi descreţea fruntea încruntată ca atunci când juca tenis, pentru a-mi dărui un surâs fugar, preocupat, dar liniştitor.

Îi priveam ţintă buzele, date uşor cu ruj. Da, le sărutasem într-adevăr eu cu puţin înainte. Dar nu fusese prea târziu? De ce n-o făcusem acum şase luni, când totul era încă posibil, sau măcar în timpul iernii? Cât timp pierdusem, eu în Ferrara şi ea la Veneţia! Aş fi putut foarte bine, într-o duminică, să iau trenul şi să mă duc la ea. Era un accelerat care pleca la opt şi jumătate din Ferrara şi ajungea la zece şi jumătate în Veneţia. Cum soseam îi telefonam din gară, propunându-i să mă conducă la Lido (astfel – îi spuneam – aş fi putut vizita, printre altele, faimosul cimitir israelit San Niccolò). Dejunam mai târziu, împreună, pe undeva prin părţile acelea, şi apoi, după telefonul obligatoriu la unchi acasă, pentru a o calma pe *Fräulein* (oh, chipul lui Micöl în timp ce telefona, mutrele, strâmbătufile ei caraghioase!) apoi plecam să ne plimbăm pe plaja pustie. Ne. rămânea şi pentru asta timp. Cât priveşte plecarea, aveam două trenuri, la alegere: unul la cinci şi altul la şapte, amândouă foarte bune, pentru ca nici ai mei să nu îşi dea seama de nimic. Ei, da: dacă aş fi făcut-o atunci, când *trebuia,* totul ar fi fost uşor. O simplă glumă. Dar acum era târziu, era îngrozitor de târziu.

Cât era ora? Unu şi jumătate, aproape două. Peste puţin trebuia să plec, şi poate că Micöl mă va însoţi din nou până jos la poarta grădinii.

Poate că şi ea se gândea la acelaşi lucru; poate de aceea era neliniştită. Am fi străbătut unul lângă altul,

cameră, după cameră, coridor după coridor, fără curajul de a ne privi în ochi sau de a schimba măcar o vorbă. Simţeam că la amândoi ne era teamă de acelaşi lucru: de clipa despărţirii, de clipa tot mai apropiată şi mai inimaginabilă a despărţirii, de sărutul de adio. Şi dacă Micöl, să presupunem, renunţa să mă însoţească, lăsând toată treaba în seama lui Alberto sau (cum s-a adeverit în curând) în aceea a lui Perotti, cu ce inimă aveam să înfrunt eu tot restul nopţii? Şi ziua de mâine?

Dar poate că nu – începeam din nou să visez, încăpăţânat şi disperat – poate că nu trebuia, nu era necesar să mă scol de la masă. Noaptea aceea n-avea să se sfârşească niciodată.

PARTEA A PATRA

I

Curând de tot, chiar a doua zi, mi-am dat seama ce greu îmi va fi să restabilesc vechile relaţii cu Micol.

Pe la zece, după o îndelungă ezitare, am încercat să-i telefonez. Mi s-a răspuns (era Dirce) că „domnişorii” erau încă în camere, şi să fiu atât de amabil să revin pe la prânz. Ca să-mi treacă mai uşor aşteptarea, m-am trântit în pat. Luasem la întâmplare o carte, *Le Rouge et le Noir*; dar oricât căutam, nu reuşeam să mă concentrez. Şi dacă la prânz – îmi imaginam – nu i-aş fi telefonat? Dar mi-am schimbat repede gândul. Mi se păruse deodată că doream un singur lucru din partea lui Micol: prietenia ei. În loc să dispar – îmi spuneam – era mult mai bine să mă comport ca şi cum în seara precedentă nu s-ar fi întâmplat nimic. Micol ar fi înţeles. Impresionată de tactul meu, pe deplin liniştită, mi-ar fi dat iarăşi toată încrederea şi prietenia ei de altă dată.

Astfel, fix la amiază, mi-am făcut curaj şi am format pentru a doua oară numărul casei Finzi-Contini.

A trebuit să aşteptmult, mai mult ca de obicei.

—Alo? am spus, în sfârşit, cu vocea gâtuită de emoţie.

—Ah, tu erai?

Era vocea lui Micol. A căscat: – Ce este?

Descumpănit, gol de gânduri, pe moment n-am găsit

altceva mai bun de spus decât că îi mai telefonasem o dată, cu două ore înainte. Dirce îmi sugerase – am adăugat bâlbâindu-mă – să sun din nou pe la prânz.

Micol m-a ascultat. Apoi a început să se plângă de ziua pe care o avea înainte, cu atâtea lucruri de pus la punct după luni şi luni de absenţă, bagaje de desfăcut, cărţi şi hârtii de aranjat etcaetera, etcaetera şi perspectiva finală, nu tocmai ademenitoare, a unei noi „agape”. Asta era nenorocirea oricărei despărţiri – a bombănit – ca să reintri pe făgaş şi să-ţi reiel ritmul obişnuit trebuie să cheltuieşti chiar mai multă energie decât atunci când te rupeai de ele. Dacă avea să meargă mai târziu la Templu? a spus, răspunzând la o timidă întrebare1 a mea. Cine ştie. Poate că da, şi poate că nu. Acum, în orice caz, nu se simţea deloc în stare să mi-o garanteze.

A închis fără să mă invite seara la ei şi fără a stabili cum şi când ne vom revedea.

În ziua aceea am evitat să-i mai telefonez şi chiar să mă duc la Templu, deşi, aşa cum îmi spusese, exista o oarecare probabilitate să o întâlnesc. Pe la şapte, totuşi, trecând pe strada Mazzini şi observând Dilambda cenuşie a familiei oprită în colţul străzii Scienze, cu Perotti, îmbrăcat în uniformă de şofer şi cu şapcă, aşteptând la volan, n-am rezistat tentaţiei de a mă aşeza la pândă în capătul străzii Vittoria. Am Aşteptat îndelung, într-un frig pătrunzător. Era ora de maximă intensitate a plimbării de seară, dinaintea cinei. O mulţime de oameni se grăbeau în ambele sensuri pe trotuarele străzii Mazzini, acoperite de o zăpadă murdară şi pe jumătate topită. Dar am fost răsplătit; pentru că la sfârşitul slujbei, fie şi de departe, am văzut-o ţâşnind deodată pe uşa Templului şi oprindu-se, singură, pe trepte. Purta o haină de blană scurtă, din leopard, strânsă pe talie cu un cordon de piele, părul blond strălucea în lumina vitrinelor şi ea privea în toate părţile, căutând parcă pe cineva, fără să dea nicio atenţie numeroşilor trecători care se întorceau uimiţi să o admire. Mă căuta, oare, pe mine? Eram gata să ies din umbră şi să înaintez spre ea, când grupul rudelor care o urmaseră,

evident, la distanţă, a ajuns-o din urmă. Erau toţi, inclusiv bunica Regina. M-am răsucit pe călcâie şi m-am îndepărtat cu paşi repez. i în lungul străzii Vittoria.

A doua zi şi în zilele următoare i-am telefonat cu insistenţă, dar nu am reuşit să-i vorbesc decât foarte rar. Aproape întotdeauna la aparat venea altcineva: sau Alberto sau profesorul Ermanno sau Dirce sau chiar Perotti, şi toţi, cu excepţia Dircei, scurtă şi indiferentă ca q centralistă, provocându-mi tocmai de aceea o stânjenitoare senzaţie de îngheţ, mă atrăgeau în lungi conversaţii inutile. E drept că, la un moment dat* i-o tăiam scurt lui Perotti. Dar cu Alberto şi cu profesorul lucrul devenea mult mai dificil. Îi lăsam să vorbească. Speram să pronunţe chiar ei numele lui Micol. Zadarnic. Ca „şi cum şi-ar fi propus amândoi să-l evite, ca şi cum s-ar fi pus de acord între ei, tatăl şi fratele îmi lăsau exclusiv mie iniţiativa în această privinţă. Rezultatul era că deseori puneam receptorul în furcă fără să fi găsit forţa de a le cere să-mi dea legătura cu Micol.

Atunci mi-am reluat vizitele: fie dimineaţa, cu scuza lucrării de diplomă, fie după-amiaza, mergând la Alberto. Nu făceam niciodată nimic pentru a-i semnala lui Micol că mă aflu în casă. Eram sigur că ştie şi că într-o zi o să apară ea singură.

Realitatea era că, deşi terminasem lucrarea de diplomă, mai trebuia să o şi transcriu. Pentru aceasta îmi adusesem de acasă maşina de scris, al cărei ţăcănit nici n-a sfâşiat bine liniştea salonului de biliard, şi a avut darul să-l scoată imediat în uşa biroului său pe profesorul Ermanno.

— Cu ce te ocupi? Gata, o şi transcrii? a strigat vesel.

A venit la mine şi a vrut să vadă maşina. Era o maşină portativă italiană, o Littoria pe care mi-o dăruise tata cu câţiva ani în urmă, când luasem examenul de maturitate. N-a zâmbit, văzând numele mărcii, aşa cum mă temeam. Dimpotrivă, părea să-i facă plăcere constatarea că „şi” în Italia se-produceau maşini de scris care aveau, cum avea a mea, aerul că funcţionează perfect. Ei aveau trei în casă – mi-a spus – una pentru Alberto, una pentru

Micol şi una pentru – el; toate trei americane, marca Underwood. Cele ale copiilor erau portative, foarte robuste, dar nu aşa de uşoare ca aceasta (între timp o cântărea, ţinând-o de mâner). A lui, în schimb, era o maşină de birou de tip obişnuit. Poate cam învechită şi cam greoaie, dar rezistentă şi foarte comodă. Ştiam câte copii se puteau scoate, la nevoie? Până la şapte.

M-a condus în birou şi mi-a arătat-o, ridicând de pe ea un fel de capac metalic vopsit lugubru în negru, pe care nu-l observasem până atunci. Era o adevărată piesă de muzeu, folosită în mod evident foarte puţin chiar când fusese nouă. Şi mi-a trebuit mult să-l conving pe profesor că nu aveam nevoie şi chiar dacă nu reuşeam să scot cu Littoria mea decât trei copii, din care două veline, preferam să continui cu ea.

Băteam capitol după capitol, dar gândul îmi era în altă parte. Şi la fel se întâmpla şi după masa, când mă aflam jos, în biroul lui Alberto. Malnate se întorsese de la Milano la o săptămână după Paşti, plin de indignare faţă de recentele evenimente politice (căderea Madridului: oh, dar încă nu se terminase!; ocuparea Albaniei: ce ruşine, ce mascaradă!). Ne relata cu sarcasm ce aflase referitor la ultimul eveniment, de la câţiva prieteni comuni, din Milano, ai săi şi ai lui Alberto. Cel care voise expediţia albaneză – ne povestea – fusese mai ales Ciano, gelos pe Von Ribbentrop; urmăriseca prin laşitatea aceea scârboasă să arate lumii întregi că nu era mai prejos decât neamţul în materie de diplomaţie-fulger. Ne venea să credem? Se părea că până şi cardinalul Schuster (alte zvonuri!) se exprimase în acest sens, deplângând faptele şi avertizându-i, şi, cu toate că vorbise între intimi, tot oraşul aflase. Vorbea şi despre Milano, Giampi: despre o reprezentaţie cu *Don Juan* de Mozart, la *Scala* unde, din fericire, nu lipsise; apoi despre Gladys – da, chiar ea – pe care o întâlnise întâmplător în Galleria, îmbrăcată în vizon, la braţ cu un cunoscut industriaş; şi care, extrem de drăguţă, ca întotdeauna, îi făcuse un mic semn cu degetul, ca pentru a-i spune: „Telefonează-mi” sau „O să-ţi

telefonez”! Ce păcat că trebuise să se întoarcă imediat la „fabrică”! I-ar fi pus bucuros nişte coarne cunoscutului magnat al oţelului, unul din cei mai siguri profitori de război… Vorbea şi iar vorbea; adresându-se, ca de obicef, cu precădere mie, dar, mi se părea, mai puţin didactic şi categoric; ca şi cum din această fugă la Milano pentru a-şi vedea familia şi prietenii, dobândise o dispoziţie pouă, mai tolerantă faţă de ceilalţi şi de opiniile lor.

Aşa cum am spus, cu Micol nu aveam decât rare contacte telefonice, în timpul cărora evitam amândoi să vorbim de lucruri intime. Totuşi, la câteva zile după ce o aşteptasem peste o oră la ieşirea din Templu, n-am rezistat şi m-am plâns de răceala ei.

— Ştii, i-am spus, că în a doua seară de Paşti te-am văzut?

—A, da? Ai fost şi tu la Templu?

— Nu, n-am fost. Treceam pe strada Mazzini, am observat maşina voastră, şi am preferat să te aştept afară.

—Ce idee!

— Erai foarte elegantă. Vrei să-ţi spun cum erai îmbrăcată?

—Oh, nu, te cred pe cuvânt. Unde erai?

— Pe trotuarul din faţă, în colţul străzii Vittoria. La un moment dat ai privit spre mine. M-ai recunoscut? Spune-mi adevărul!

— Nu, de ce să te mint. Dar nu înţeleg de ce… tu… Scuză-mă, dar nu-ţi puteai mişca picioarele?

— Eram gata s-o fac. Dar când mi-am dat seama că nu erai singură, am renunţat.

— Grozavă descoperire ai făcut! Eşti totuşi un tip bizar. Puteai să mă saluţi la fel de bine şi dacă nu eram singură!

— Sigur, dacă stai să te gândeşti. Nenorocirea e că nu întotdeauna te gândeşti şi pe urmă, ţi-ar fi făcut plăcere?

—Uf, Dumnezeule, câte complicaţii! a suspinat.

A doua oară, când am reuşit să-i vorbesc, abia peste douăsprezece zile, mi-a spus că e bolnavă, are o răceală „zdravănă” şi chiar ceva febră. Ce plictiseală! De ce n-o căutam niciodată? O uitasem de tot!

— Eşti… eşti în pat? am bâlbâit tulburat, simţindu-mă victima unei enorme nedreptăţi.

— Te cred, şi pe deasupra băgată până la gât sub cearşafuri. Sper că nu refuzi să vii de frică să n-o iei şi tu.

— Nu, Micol, nu, i-am răspuns cu amărăciune. Nu mă face mai netrebnic decât sunt. M-a uimit acuzaţia ta că te-am uitat, când… Nu ştiu dacă-ţi aminteşti, am urmat cu un glas care mi se voala, dar înainte de a pleca la Veneţia era foarte uşor să-ţi telefonez, în timp ce acum trebuie să admiţi că a devenit un fel de faptă eroică. Ştii că am fost de mai multe ori la tine acasă în zilele acestea? Ţi s-a spus?

— Şi atunci? Dacă ai fi vrut să mă vezi, ştiai foarte bine unde – mă găseşti: dimineaţa în sala de biliard şi după-masa jos, la fratele tăus Adevărul este că n-ai avut niciun chef.

— Ce prostii! La Alberto nu mi-a plăcut niciodată să mă duc, mai ales când primeşte prieteni. Cât despre vizita la tine, în timpul dimineţii nu lucrai? Dacă e un lucru pe care-l *detest* „este tocmai. să deranjez lumea când lucrează. Oricum, dacă ţii, am să trec mâine sau poimâine o clipă să te salut.

În dimineaţa următoare n-a venit, dar după-amiază, în timp ce mă aflam la Alberto (cred că era şapte; cu câteva minute înainte, Malnate îşi lisase brusc rămas bun), a intrat Perotti. „Domnişoara*” mă ruga să urc un moment – a anunţat el impasibil, dar am avut impresia că era în acelaşi timp indispus. Se scuza: era încă în pat, altfel ar fi coborât ea. Cum preferam: să merg imediat sau să urc după cină? Domnişoara ar fi preferat acum, dat fiind că o durea puţin capul şi voia să stingă lumina foarte devteme. Dar, dacă eu hotărâm să rămân întâi la cină…

— Nu, pentru Dumnezeu, am spus, privindu-l pe Alberto. Vin imediat.

M-am ridicat să-l urmez pe Perotti.

— Oh, nu, te rog, nu trebuie să te scuzi, spunea Alberto, însoţindu-mă îndatoritor până la uşă. Cred că în seara asta vom fi numai papă şi cu mine la masă. Bunica e

şi ea în pat, tot cu gripă, iar marrta nu se gândeşte să-şi părăsească nici măcar o secundă camera. Aşa că, dacă te aranjează să rămâi la masă cu noi, şi să urci la Micol după aceea… Ştii că papă te vede întotdeauna cu plăcere.

Am refuzat invitaţia, invocând o inexistentă obligaţie pentru seara, şi am fugit după Perotti, care şi ajunsese la capătul coridorului.

Fără să schimbăm un cuvânt, am ajuns în scurt timp la picioarele scării lungi, elicoidale, care ducea sus de tot, până la baza turnuleţului-luminator. Ştiam că apartamentul lui Micol se afla cel mai sus, la numai câteva trepte de ultimul palier.

Nu remarcasem ascensorul şi începusem să urc pe jos.

— Sigur, dumneavoastră sunteţi tânăr, a rânjit Perotti, dar o sută douăzeci de trepte e ceva. Nu vreţi să luăm ascensorul? Merge, să ştiţi.

A deschis, fără să mai aştepte, uşa cuştii negre, apoi pe aceea rabatabilă a cabinei, şi s-a tras la o parte, lăsându-mă să intru.

Să trec pragul cabinei, care era un fel de cutie antediluviană, cu un lemn lucitor de culoarea vinului şi cu scânteietoare plăci de cristal împodobite cu un M un F şi) un C artistic împletite, să simt în gât un miros înţepător, puţin sufocant, ceva între mucegai şi terebentină, care impregna vaierul închis în acel spaţiu strâmt, şi să încerc deodată, fără motiv, o senzaţie de calm, de linişte fatală, de înstrăinare aproape ironică, totul a durat o singură clipă: Unde mai simţisem un asemenea miros? mă întrebam. Şi când?

— Cabina a început să se înalţe încet prin golul scării. Respiram aerul şi priveam, în faţa mea, spatele lui Perotti, îmbrăcat într-o haină în dungi. Bătrânul lăsase la dispoziţia mea bancheta acoperită cu catifea moale. În picioare, absorbit, încordat, cu o mână ţinând strâns minerul de alamă al uşii rabatabile, şi cu cealaltă sprijinită, într-un gest posesiv şi gingaş în felul său, pe plăcuţa cu butoanele de comandă, fulgerând din alămurile lustruite,

Perotti se închisese într-o tăcere încărcată de toate semnificaţiile posibile. În clipa aceasta mi-am amintit şi am înţeles. Perotti tăcea nu pentru că dezaproba, cum îmi trecuse prin cap la un moment dat, faptul că Micöl mă primea în camera ei, ci pentru că prilejul ce i se oferea de a conduce ascensorul – poate un prilej rar – îl umplea de o satisfacţie cu atât mai intensă cu cât era mai intimă şi mai tainică. Ascensorul îi era la fel de drag ca şi trăsura din remiză. Asupra acestor lucruri, asupra acestor venerabile mărturii ale unui trecut ce era şi al său, îşi vărsa el dragostea înciudată pentru familia pe care o slujea de când era tânăr, devotamentul înverşunat de bătrân animal domestic.

—Merge bine, am exclamat. Ce marcă e?

— Americană, a răspuns, întorcându-şi capul pe jumătate, şi făcând o strâmbătură dispreţuitoare cu buzele, dispreţul sub care ţăranii îşi scund adesea admiraţia'. *El ga* 1 peste patruzeci de ani, dar e în stare să ducă un regiment întreg.

—Poate că e un Westinghouse, m-am aventurat eu.

—M-da, *sogio mi*[38]... *a* bolborosit, un nume din astea.

S-a apucat apoi să-mi povestească cum şi când a fost

„Pusă pe picioare" instalaţia. Dar cabina, oprindu-se brusc, l-a constrâns, cu weplăcere evidentă, să se întrerupă aproape imediat.

II

În starea sufletească de seninătate provizorie, fără iluzii, în care mă găseam atunci, primirea lui Micol m-a surprins ca un dar neaşteptat şi nemeritat. Mă temusem că se va purta rece, cu indiferenţa crudă din ultimul timp. Dar îndată ce am intrat în cameră (după ce mă introdusese, Perotti închisese discret uşa în spatele meu) am văzut că îmi zâmbea blândă, amabilă, prietenoasă. Mai mult decât invitaţia explicită de a mă apropia* surâsul ei luminos, plin de gingăşie şi de iertare, a fost cel care m-a făcut să mă desprind de întunericul din fundul camerei şi să înaintez.

Am venit la picioarele patului, şi am rămas acolo, cu

---

38 Ce ştiu eu (dialect veneţian).

mâinile sprijinite de tăblie. Deşi era băgată sub cuverturi, Micol rămâiiea cu tot bustul afară. Purta un pulover pe gât, verde închis, cu mânecă lungă, medalionul de aur, ritual scânteia pe lâna jerseului, şi se rezema de două perne. Când am intrat, citea; un roman franţuzesc, mi-am spus, recunoscând de departe tipul de copertă alb şi roşu; şi poate că nu atât răceala cât lectura îi lăsase un semn de oboseală sub ochi. Dar, nu, era tot frumoasă – îmi spuneam contemplând-o – poate că niciodată nu fusese atât de frumoasă şi de seducătoare.

Alături „lângă capul patului, era o măsuţă mobilă din lemn de nuc, cu două etajere, cea de spus ocupată de o veioză reglabilă aprinsă, un telefon, un ceainic din argilă roşie, două ceşti din porţelan alb cu marginea aurită – şi un termos din alpaca. Micol s-a întins să pună cartea pe etajera de jos, apoi s-a răsucit, căutând para şnurului de la lumina electrică, ce atârna de cealaltă parte a tăbliei. Bietul de mine – spunea, printre dinţi, în acest timp – nu era deloc cazul să mă ţină într-o asemenea atmosferă de înmormântare! A salutat revărsarea luminii printr-un „aah” plin de satisfacţie.

Şi a continuat să vorbească mai finzi-continic ca oricând: de „păcătoasa” răceală, care o ţintuia la pat de patru zile în şir; de aspirinele cu care, pe ascuns de papă şi de unchiul Giulio, duşman înveterat al sudorificelor (dacă ai fi stat să-i asculţi pe ei, atacau inima, dar nu era deloc adevărat!) încercase zadarnic să grăbească evoluţia bolii; de plictisul nesfârşitelor ceasuri de somnolenţă, când nu ai niciun pic.de chef să faci ceva, nici măcar să citeşti. Altă dată, pe timpul faimoaselor gripe de la treisprezece ani, cu o febră năprasnică, era capabilă să devoreze în câteva zile tot *Război şi pace* de pildă, sau tot ciclul celor *Trei muşchetari,* pe când acum, o răceală mizerabilă, chiar dacă era ea la cap, nu-i permitea să „dea gata” decât câte un mic roman franţuzesc, şi încă din acelea tipărite rar de tot. Cunoşteam *„Les enfants terribles”* de Cocteau? a întrebat, luând cartea de pe măsuţă şi întinzându-mi-o. Nu era rău, era amuzant, *chic.* Dar se compara cu *Cei trei*

muşchetari, După douăzeci de ani şi cu *Vicontele de Bragelonne*? Acelea, erau adevărate romane! Şi ca să fim clari: chiar ca *chic* mergeau „mult mai bine”.

Deodată s-a întrerupt. J

— Ei, de ce-ai rămas înţepenit acolo? a exclamat. Sfinte Dumnezeule, dar eşti mai rău ca un copil mic! Ia fotoliul de colo (între timp mi-l indica) şi vino să te aşezi aici, aproape.

M-am grăbit s-o ascult, dar nu era de ajuns. Acum *trebuia* să beau ceva.

—Ce-aş putea să-ţi ofer? spunea. Vrei puţin ceai?

— Nu, mulţumesc, am răspuns, înainte de masă nu-mi prieşte. Dacă beau pe stomacul gol, îmi trece pofta de mâncare.

—Atunci poate puţin *Skiwasser?*

—Idem ca mai sus.

— Dar acum e fierbinte! dacă nu mă înşel, tu ai gustat numai versiunea estivală, rece, şi de fapt eretică: *Himbeerwasser.*

—Nu, nu, mulţumesc.

— Uf, Dumnezeule, s-a lamentat ea. Vrei să sun ca să-ţi aducă un apetitiv? Noi nu luăm niciodată, dar trebuie să fie pe undeva prin casă o sticlă de Bitter Campari. Perotti, *honit soit,* ştie cu siguranţă unde s-o găsească...

Am dat din cap.

— Nu vrei chiar nimic! a exclamat dezamăgită. Ce rasă de om eşti şi tu!

—Prefer nimic.

Am spus „prefer nimic”, şi ea a izbucnit într-un hohot de râs.

—De ce râzi? am întrebat-o, puţin jignit.

Mă observa, ca şi cum îmi vedea adevăratul chip pentru prima dată.

— Ai spus „prefer nimic” ca Bartleby. Cu aceeaşi mimică.

—Bartleby? Şi cine ar fi, mă rog, acest domn?

— Uite cum te-am prins că n-ai citit povestirile lui Melville.

Din Melville, am spus, cunoşteam numai *Moby Dicic* în traducerea lui Cesare Pavese. Mi-a cerut atunci să mă scol, să iau din vitrina de vizavi, dintre cele două ferestre „volumul *Piazza Tales* şi să i-l aduc. În timp ce căutam printre cărţi, îmi povestea intriga naraţiunii. Bartleby era un copist – spunea – un copist. angajat de un cunoscut avocat din New York (un excelent profesionist acesta, activ, capabil, liberal, „unul din americanii aceia din secolul trecut în ale căror haine îi sta aşa de bine lui Spencer Tracy”) ca să-i copieze dosarele cazurilor, memoriile pentru procese şi aşa mai departe. Şi atâta vreme cât i se da numai să scrie, Bartleby se cocoşa muncind cât se poate de conştiincios. Dar cum îi trecea prin minte, lui Spencer Tracy să-i încredinţeze o lucrărică suplimentară, să confrunte, de pildă, o copie cu textul original, ori să dea o fugă până la tutungiul din colţul străzii ca să cumpere un timbru, el, nimic; zâmbea evaziv şi răspundea educat, dar ferm, exact: I *prefer not to”.*

— Şi de ce, în fond? am întrebat-o, întorcându-mă cu cartea.

— Pentru că nu-i convenea să fie altceva decât copist. Numai şi numai copist.

— Totuşi, am obiectat, îmi închipui că Spencer Tracy îi plătea o leafă regulată.

— Bineînţeles, a răspuns Micol. Dar ce-i cu asta? Leafa plăteşte munca, nu *persoana* care o face.

— Totuşi nu înţeleg, am insistat. E adevărat că Spencer Tracy îl luase pe Bartleby în birou drept copist dar, presupun, şi ca să-l ajute, în general, lamersul treburilor. Ce îi cerea, în fond? Un pic *mai mult,* care era, de fapt, un pic *mai puţin.* Pentru cineva obligat să stea jos tot timpul, o fugă până la tutungiul din colţ putea să reprezinte o destindere utilă, o pauză necesară, în orice caz, o excelentă ocazie de a-şi dezmorţi picioarele. Nu, îmi pare rău dar, după mine, Spencer Tracy avea toate motivele să-i pretindă lui Bartleby al tău să nu mai facă atât pe martirul şi să exegute ce i se cerea.

Am discutat îndelung despre bietul Bartleby şi despre

Spencer Tracy. Ea îmi reproşa că nu *înţeleg.,* că-sânt „un tip” banal, un conformist înrăit ca de obicei. Conformist? Glumea întruna. Oricum, înainte, cu un aer compătifnitor, mă comparase, cu Bartleby-Dimpotrivă, acum, văzând că eram de partea „abjecţilor patroni”, începuse să exalte prin Bartleby „dreptul inalienabil al oricărei fiinţe umane de a nu colabora”, adică dreptul la libertate. Respectiv, continua să mă critice, dar din raţiuni complet opuse.

Deodată a sunat telefonul. Erau cei de la bucătărie, care voiau să afle dacă şi când trebuiau să aducă cina. Micol a declarat că pentru moment nuli era foame şi că avea să-i cheme ea, mai târziu. Dacă dorea supă? a răspuns făcând o strâmbătură, la o întrebare precisă a celorlalţi. Da, sigur. Dar îi ruga să nu i-o pregătească încă, nu putuse suferi niciodată supa încălzită.

După ce a pus receptorul în furcă, s-a întors spre mine. Mă privea cu nişte ochi dulci şi gravi în acelaşi timp, şi câteva secunde n-a spus nimic.

—Cum merge? a întrebat, în sfârşit, cu voce înceată.

Am înghiţit:

—Aşa şi aşa.

Am zâmbit şi m-am uitat în jur.

— E ciudat cum poate corespunde fiecare amănunt din camera asta cu ceea ce-mi imaginasem eu, am spus. De exemplu, recamierul de acolo. Este ca şi cum l-aş fi văzut. Dar de fapt l-am văzut.

I-am povestit de visul pe care-l avusesem cu şase luni în urmă, în noaptea dinaintea plecării sale la Veneţia. I-am arătat şirurile opa Knelor, licărind în penumbră pe rafturile din vitrină: singurele obiecte dinăuntru – i-am spus – care mi-au apărut în vis altfel decât erau in re. alitate. I-am explicat sub ce forme le văzusem, şi ea mă asculta atentă, serioasă, fără să mă întrerupă niciodată.

Când am terminat, m-a mângâiat uşor pe mâneca hainei. Atunci, am îngenuncheat lângă pat, am îmbrăţişat-o, am sărutat-o pe gât, pe ochi, pe buze. Şi ea mă lăsa, dar mă privea mereu, şi prin mici zvâcniri ale capului, încerca să mă împiedice să o sărut pe gură.

Spunea întruna: – Nu, nu. Încetează... te rog... Fii cuminte... Nu, nu... poate să vină cineva... Nu...

Inutil. Încet încet, întâi cu un picior, apoi cu celălalt m-am urcat în pat. Mă lăsasem pe ea cu toată greutatea. Continuam să o sărut orbeşte pe faţă, dar nu reuşeam decât foarte rar să-i întâlnesc guraj şi nu reuşeam nici s-o fac să-şi coboare pleoapele. În sfârşit, mi-am îngropat faţa lângă gâtul ei. Şi în timp ce trupul meu aproape independent de mine, se agita convtilsiv deasupra ei, rămasă imobilă sub aşternut, ca q statuie, am avut deodată, străbătut de o durere acută, fulgerătoare, senzaţia precisă că o pierd, că o pierdusem.

Ea a fost prima care a vorbit.

— Ridică-te, te rog, am auzit-o spunând foarte aproape de urechea mea. Nu mai pot să respir.

Eram complet distrus. Mi se părea o întreprindere peste puterile mele să mă dau jos din patul acela. Dar nu aveam altă alegere.

M-am ridicat cu greu în picioare. Am făcut câţiva paşi prin cameră, clătinându-mă. M-am lăsat, în sfârşit, să cad iar în fotoliul de lângă pat, şi mi-am ascuns faţa în mâini. Obrajii îmi ardeau.

—De ce-ai făcut asta? a spus Micol. Era inutil.

— De ce inutil? am întrebat-o ridicând rapid ochii. Se poate şti de ce?

Mă privea şi o umbră de surâs îi flutura în jurul gurii.

— Nu vrei să te duci un moment dincolo? a spus, ară – „tând spre uşa băii. Eşti roşu tot, roşu *impiză*[39]. Spală-te pe faţă.

—Mulţumesc, da. Cred că e mai bine.

Ani zvâcnit în sus şi m-am îndreptat spre baie. Dar chiar în momentul acela uşa care da spre scară a fost zguduită de o lovitură puternică. Parcă cineva ar fi vrut să intre cu forţa.

—C? – i asta? am şoptit.

—E Jor, a răspuns calm Micol. Du-te şi deschide-i.

---

39 Stacojiu (dialect ferrarez).

III

Îmi priveam faţa reflectată în oglinda ovală ce se înălţa deasupra lavaboului.

O examinam cu atenţie, ca şi când nu ar fi fost a mea, ca şi cum ar fi aparţinut altei persoane. Deşi o cufundasem în mai multe rânduri în apa rece, era „tot roşie, roşie *impizăda* – cum spusese Micol – cu pete mai închise între nas şi buza de sus, în jurul şi deasupra pometţilor. Scrutam cuobiectivitate minuţioasă chipul acela mare, luminat, dinaintea mea, atras când de zbaterea arterelor sub pielea frunţii şi a tâmplelor, când de reţeaua fină de vinişoare stacojii care, când deschideam larg ochii, păreau să pornească un fel de asediu în jurul discurilor albastre ale irişilor, când de firele bărbii, mai dese pe bărbie şi de-a lungul maxilarelor, şi chiar de un mic furuncul abia vizibil... Nu mă gândeam la nimic anume. Prin peretele despărţitor, subţire, <T auzearp pe Micol vorbind la telefon. Cu cine? Cu personalul de la bucătărie, probabil, pentru a anunţa să i se aducă cina. Evident lucrul acesta ar fi făcut apropiata despărţire mai puţin jenantă pentru amândoi.

v Am intrat când punea receptorul jos, şi mi-am dat seama din nou, uimit, că nu avea nimic împotriva mea.

S-a întins să umple o ceaşcă de ceai.

— Şi acum, mi-a spus, te rog aşază-te şi bea ceva.

M-am supus în tăcere. Beam încet, cu sorbituri rare, fără să-mi ridic ochii. Jor dormea întins pe *parquet,* la spatele meu. Sforăitul fui gros, de cerşetor beat, umplea încăperea.

Am pus ceaşca jos.

Din nou Micol a fost aceea care a vorbit. Fără nicio referire la ceea ce se întâmplase cu puţin înainte, a început prin a-mi spune că de mult, de foarte mult timp, nici nu-mi puteam închipui de când, îşi propusese să-mi vorbească deschis despre situaţia care se crease treptat între noi. Îmi amintesc de ziua aceea – a urmat – din octombrie trecut, când fugisem în remiză ca să nu ne udăm, şi apoi ne urcasem în trăsură? Ei bine, încă din ziua

aceea ea îşi dăduse seama de întorsătura nedorită pe care o luau relaţiile noastre. Ea înţelesese imediat că între noi se născuse ceva fals, ceva greşit şi foarte primejdios; şi, dacă lucrurile continuaseră să meargă încă destul de mult pe făgaşul acesta, ea purta cea mai mare vină, şi era dispusă s-o admită. Ce ar fi trebuit să facă? Simplu: să mă ia deoparte şi. să-mi vorbească cinstit, chiar atunci, fără să mai lase timpul să treacă. În schimb, ea alesese calea cea mai rea şi fugise ca o laşă. Ei, dă, e uşor să dai bir cu fugiţii, dar la ce duce aşa ceva, ¿mai cu seamă în cazul unor „situaţii morbide”? în nouăzeci la sută din cazuri, jarul mocneşte în continuare sub cenuşă; cu splendidul rezultat că atunci când cei doi se revăd a devenit de acum extrem de greu, aproape imposibil să mai discuţe în linişte, ca doi buni prieteni.

Şi eu credeam la fel – am intervenit în momentul acela – şi îi eram foarte recunoscător pentru sinceritate.

Totuşi, era un fapt pe care aş fi vrut să mi-l explice. Plecase pe neaşteptate, fără ca măcar să mă salute, şi abia ajunsă la Veneţia avusese o singură preocupare, să se asigure că eu continuam să mă văd cu Alberto. „Cum e posibil?” am întrebat-o. „Dacă, într-adevăr, aşa cum spui, voiai să te uit (scuză-mi terminologia şi nu-mi râde în faţă!), nu puteai să mă laşi în pace? Era dificil, dar nu era, totuşi, imposibil, ca în lipsă de aliment, ca să spunem aşa, jarul să sfârşească prin a se stinge încet, încet, de la sine”.

M-a privit fără să-şi ascundă un gest de surpriză; mirată, probabil, că găsisem chiar şi această slabă forţă de a trece la contraatac.

Nu greşeam – a consimţit, apoi, gânditoare, clătinând din cap – nu greşeam de loc. Însă mă ruga să o cred. Acţionând aşa cum acţionase, nu avusese nici cea mai mică intenţie să pescuiască în apă tulbure. Ţinea la prietenia mea, poate într-un fel prea posesiv, dar asta era totul. Şi pe urmă, vorbea serioso îngrijora profund Alberto care, cu excepţia lui Giampiero Malnate, nu avea practic cu cine să schimbe din când în când două vorbe. Bietul Alberto! a suspinat. Nu-mi dădusem şi eu seama în lunile trecute,

câtă *nevoie* avea de compapie? Trebuia să fiu de acord că pentru unul ca el, obişnuit să-şi petreacă iarna la Milano, cu teatru, cinema şi toate celelalte la dispoziţie, perspectiva de a rămâne la Ferrara, închis în casă luni şi luni în şir, şi, pe deasupra, fără să aibă nimic de făcut, nu era deloc o perspectivă plăcută. Bietul Alberto! a repetat. Ea, în schimb, era' mult mai puternică, mult mai *autonomă*; capabilă să îndure, la nevoie, cea mai cumplită solitudine. Avea, de altfel, impresia că mi-o spusese mai de mult; în privinţa dezolării, iarna la Veneţia era, poate, chiar ceva mai rea decât la Ferrara, iar casa unchilor săi la fel de tristă şi de „în afara vieţii" ca şi acgasta.

— Dar cea de aici nu e de loc tristă, am spus, brusc emoţionat.

— Îţi place? m-a întrebat cu vioiciune. Am să-ţi mărturisesc? atunci un lucru; dar să nu mi-o reproşezi după aceea, da? şi nici să nu mă acuzi de ipocrizie sau, ştiu eu, de ambiguitate!... Doream foarte mult ca tu să o vezi.

—De ce?

— Nu ştiu de ce. N-aş putea să-ţi spun de ce. Bănuiesc că din acelaşi motiv pentru care la Templu, când eram mică; te-aş fi tras bucuroasă şi pe tine sub *talèd*-ul lui papa... Ah, de-aş fi putut! Te văd şi acum acolo, sub taZèd-ul tatălui tău, în rândul dinaintea noastră. Îmi făcea rău. Ştiu că e absurd; şi, totuşi, îmi făcea rău să te privesc, ca şi cum ai fi fost orfan de tată şi de mamă.

După ce a spus asta, a tăcut câteva clipe, cu ochii aţintiţi în tavan. Pe urmă, sprijinindu-se cu – cotul în pernă, a început din nou să-mi vorbească; dar acum era serioasă şi gravă.

Mi-a spus că îi displăcea să-mi provoace o durere, că îi displăcea foarte mult dar trebuia, totuşi, să mă convingă; nu era de loc, absolut de loc, cazul să distrugem, aşa cum riscam să facem, frumoasele amintiri din copilărie pe care le aveam în comun. Să facem dragoste, noi doi?! Dar mi se părea posibil?

Am întrebat-o de ce i se părea atât de ipiposibil.

Pentru infinite motive – mi-a răspuns: şi primul era că

gândul de a face dragoste cu mine era la fel de stânjenitor pentru ea ca şi cel de a face dragoste cu un frate, cu Alberto să zicem. Era adevărat: în copilărie, avusese pentru mine un mic sentiment şi cine ştie, poate tocmai asta o bloea acum într-o asemenea măsură. Eu… eram *alături,* înţelegeam acum? nu *în faţa ei*; în timp ce dragostea – aşa, cel puţin, şi-o imagina ea – era o treabă pentru oameni hotărâţi să se domine reciproc: un sport crud şi feroce, mult mai crud şi mai feroce decât tenisul! în care nu ierţi nicio lovitură şi nu umbli cu intenţii cinstite” sau cu bunătate sufletească ca să îndulceşti jocul.

Maudit soit à jamais le rêveur inutil qui voulut le premier, dans să stupidité în s'éprenant d'un problème insoluble et stérile aux choses de l'amour mêler l honnêteté avertizase Baudelaire, care se pricepea. Şi noi? Amândoi, cinstiţi la modul stupid, egali întru totul ca două picături de apă („şi cei egali nu se luptă între ei, ascultă-mă pe mine!”) am fi putut noi să ne dominăm reciproc? Am fi putut dori cu tqtă seriozitatea să ne sfâşiem unul pe altul? Nu, nu era posibil. După ea, fiind aşa cum ne lăsase bunul Dumnezeu, întreprinderea aceasta nu era nici de dorit şi nici posibilă.

Dar admiţând, chiar, prin absurd, că nu am fi fost cei care eram, că ar fi existat între noi posibilitatea, fie şi minimă, a unei relaţii de tipul *sângeros,* cum ar fi trebuit să ne comportăm? *Să ne logodim,* eventual, cu respectiva garnitură de inele schimbate, vizite între părinţi, etcaetera etcaetera? Qe istorie pilduitoare! Dacă ar mai fi trăit şi faptul i s-ar fi adus la cunoştinţă, cu siguranţă că Israel Zangwill, în persoană, ar fi scos de aici un suculent adaos la „Visătorii din ghettou”. Şi ce satisfacţie, câtă duioasă satisfacţie pentru toată lumea, când aveam să ne prezentăm la Şcoala italiană la următorul Kippur; traşi un pic la faţă din pricina postului, dar tot frumoşi şi formidabil de potriviţi! Unii, văzându-ne, ar fi ajuns chiar să binecuvânteze legile rasiale, proclamând că în faţa unei asemenea splendide uniuni nu mai rămânea de spus decât un singur lucru: tot răul e spre bine! Şi, cine ştie, poate

însuşi Secretarul federal s-ar fi înduioşat în reşedinţa sa de pe bulevardul Cavour! Căci omul acela de ispravă care era consulul Bolognesi nu rămăsese, de fapt, un mare filosemit în adâncul lui?! Puah!

Tăceam copleşit. Ea a profitat pentru a ridica receptorul şi a spune celor de la bucătărie să-i aducă cina, dar peste vreo jumătate de oră, nu mai devreme, fiindcă – a repetat – în seara aceea nu-i era deloc foame. Abia a doua zi, gândindu-mă la toate, aveam să-mi amintesc de faptul că o auzisem vorbind la telefon când eram în baie. Deci mă înşelasem – aveam să-mi spun a doua zi. Ar fi putut vorbi cu oricine din casă (sau din afară) dar *nu* cu cei de la bucătărie.

Acum eram, însă, cufundat în cu totul alte gânduri. Când Micol a pus iarăşi receptorul jos, am înălţat capul.

— Spuneai că noi amândoi suntem egali, am spus. În ce sens?

— Bineînţeles – a exclamat – bineînţeles: în sensul că şi eu, ca şi ea, nu posedam acel gust instinctiv al lucrurilor, care-i caracterizează pe oamenii *normali.* O intuia perfect: pentru mine, ca şi pentru ea, mai mult decât posesiunea lucrurilor conta amintirea lor, amintirea în faţa căreia orice posesiune nu poate fi decât dezamăgitoare, banală, insuficientă. Cât de bine mă înţelegea! Nerăbdarea mea ca prezentul. să devină *imediat* trecut pentru a-l putea contempla şi iubi în voie era şi a ei, absolut la fel. Era viciul *nostru* să mergem înainte, cu capul întors mereu înapoi. Nu era aşa?

Aşa era – n-am putut să n-o recunosc în sinea mea – era chiar aşa. O îmbrăţişasem abia acum o oră. Şi, la fel ca întotdeauna, totul devenise ireal, fabulos, o întâmplare în care nu crezi sau de care ţi-e teamă.

— Cine ştie, am răspuns. Poate că lucrurile sunt mai simple; poate, pur şi simplu, nu-ţi plac fizic.

— Nu spune copilării, a protestat. Ce legătură are una cu alta?

—Sigur că are!

— Y*ou are fishing for compliments,* şi o ştii foarte bine.

Dar nu vreau să-ţi ofer această satisfacţie; nu o meriţi şi, pe urmă, dacă aş încerca să-ţi repet acum cât de mult mi-au plăcut întotdeauna vestiţii tăi ochi de culoarea mării (şi nu numai ochii) ce rezultat aş., obţine? Tu ai fi primul care m-ai judeca aspru, m-ai socoti o ipocrită nemernică. Te-ai gândi probabil: deci aşa merge, după una rece, una caldă...

—Numai dacă...

—Numai dacă ce?

Ezitam, dar până la urmă m-am decis:

—Numai dacă, am reluat, nu este altul la mijloc.

A dat din cap în semn că nu, privindu-mă fix.

— Nu este nimeni altul la mijloc, a răspuns. Şi cine ar trebui să fie?

O credeam, dar eram disperat şi voiam s-o rănesc.

— Pe mine mă-ntrebi? am răspuns, ţuguindu-mi buzele. Poate fi oricine. Cine-mi garantează că în iarnă asta n-ai cunoscut pe cineva la Veneţia?

A izbucnit în râs: un râs vesel, proaspăt, cristalin.

— Ce idee! a exclamat. Dacă tot timpul n-am făcut decât să-mi omor zilele cu lucrarea de diplomă!

— Doar n-ai să susţii că în cinci ani de universitatert-ai făcut dragoste cu nimeni! Ei, haide, trebuie să fi fost vreun tip care se ţinea după tine, la şcoală!

Eram sigur că va nega. Dar mă înşelam.

—Da, am avut iubiţi, a admis.

Am simţit deodată cum o gheară îmi apucă stomacul şi mi-l răsuceşte.

—Mulţi? am izbutit să întreb.

Cum era întinsă, cu ochii în tavan, a ridicat leneş un braţ.

—Mde... nu ştiu, a spus. Dă-mi voie să mă gândesc.

—Aşa de mulţi ai avut?

M-a privit pieziş, cu o expresie vicleană, rea, pe care nu i-o cunoşteam şi care m-a îngrozit.

— Mda... trei sau patru, să zicem. Sau nu, cinci, ca să fim exacţi... Dar, să fie clar, mici *flirts,* lucruri inocente... şi destul de anoste, în fond.

—Ce fel de *flirts*?

— Ei da… lungi plimbări la Lido… două sau trei Torcelli… câte o sărutare din când în când… foarte multă mână-n mână… şi *enorm* cinematograf. Adevărate orgii cinematografice.

—întotdeauna cu colegi de şcoală?

—Mai mult sau mai puţin.

—Catolici, bănuiesc.

— Fireşte. Dar nu din principiu. Îţi dai seama; omul trebuie să se mulţumească cu ce găseşte.

—Niciodată cu…

— Cu *judim,* nu, precis nu. Erau câţiva la cursuri. Dar erau atât de serioşi şi de urâţi!

S-a întors din nou să mă privească, a zâmbit:

— În orice caz, nimic în iarna aista, pot să-ţi jur. Nu făceam decât să învăţ şi să fumez, aşa că biata domnişoară Blumenfeld mă împingea chiar ea să mai ies.

A scos de sub pernă un pachet de Lucky Strike neînceput.

—Vrei una? Cum vezi, am început cu cele tari.

I-am arătat în tăcere pipa pe care o ţinem vârâtă în buzunarul hainei.

— Şi tu! a râs, extraordinar de amuzată. Dar Giampi ăsta al vostru seamănă numai discipoli în jur!

— Iar tu te plângeai că nu ai prieteni la Veneţia! m-am lamentat. Numai minciuni. Eşti şi tu ca toate celelalte.

A clătinat compătimitor din cap, nu ştiu dacă pentru mine sau pentru ea însăşi.

— Să ştii că nici măcar flirturile, nici măcar cele mici de tot, nu sunt lucruri care se fac cu prietenii, a spus cu tristeţe; de aceea, când îţi vorbeam de prieteni, trebuie să recunoşti că nu minţeam prea mult. Dar ai dreptate. Şi eu sunt ca toate celelalte: mincinoasă, trădătoare, *necredincioasă…* Nu cu mult deosebită de o Adriana Trentini oarecare, în fond.

Spusese *„necredincioasă”* accentuând fiecare silabă, cu un fel de orgoliu amar. A adăugat că greşeala mea era aceea de a o supraevalua puţin cam prea mult. Să fie limpede, nu avea nici cea mai mică intenţie să se

dezvinovăţească. Dar aceasta era realitatea: citise întotdeauna în ochii mei atâta „idealism” încât se simţea aproape obligată să-mi apară mai bună decât era de fapt.

Nu mai erau multe de spus. De aceea, când Gina a intrat cu masa de seară (trecuse de nouă), m-am sculat în picioare.

—Iartă-mă, plec, am spus, întinzându-i mâna.

— Cunoşti drumul, nu-i aşa? Sau preferi să te însoţească Gina?

I-Au* nu-i nevoie. Mă descurc şi singur.

—Ia, te rog, ascensorul.

—Evident.

În prag, m-am întors. Ducea lingura la gură.

Am spus:

—Ciao.

—Ciao, mi-a surâs… Mâine îţi dau un telefon.

IV

Dar greul a început cu adevărat pentru mine abia cu douăzeci de zile mai târziu, când m-am întors din călătoria pe care am*Tăcut-o în Franţa, în a doua jumătate a lui aprilie.

Mă dusesem în Franţa, la Grenoble, cu un scop foarte precis. Cele câteva sute de lire pe care aveam voie să i le trimitem lunar, pe căi legale, fratelui meu Ernesto, nu îi ajungeau, aşa cum repeta mereu în scrisori, decât să plătească chiria camerei din piaţa Vaucanson, unde dormea. De aceea era imperios necesar să-l aprovizionăm

m

cu ceva bani. Într-o noapte când mă întorsesem mai târziu ca de obicei, tata (mă aştepta treaz –, îmi spusese – special ca să-mi vorbească) insistase să merg chiar eu să i-i duc. De ce nu profitam de ocazie? Respiram alt aer decât „cel de aici”, mai vedeam lume, mă distram; toate acestea nu puteau decât să-mi facă bine, atât fizic cât şi moral.

Plecasem. Mă oprisem două ore la Torino, patru la Chambéry, şi ajunsesem – în fine, la Grenoble. Ernesto mă prezentase imediat, în pensiunea unde se ducea să mănânce, mai multor tineri italieni, de vârsta lui, toţi în

aceleaşi condiţii şi toţi studenţi la Politehnică: un Levi din Torino, un Segre din Saluzzo, un Sorani din Trieste, un Cantoni din Mantova, un Castelnuovo din Florenţa, o fată Pincherle din Roma. Dar cea mai mare parte a celor douăsprezece zile cât am rămas mi-am petrecut-o mai puţin cu ei şi mai mult la *Bibliothèque Municipale,* răsfoind manuscrisele lui Stendhal. La Grenoble era frig, ploua. Munţii din spatele aşezării lăsau rareori să li se zărească crestele ascunse în nori şi ceaţă, iar seara un întuneric de nepătruns îţi tăia orice curaj de a mai ieşi din casă. Ferrara mi se părea fantastic de departe; ca şi cum n-ar mai fi trebuit să mă întorc vreodată. Şi Micôl? De când plecasem, glasul ei îmi răsunase mereu în urechi, glasul cu care îmi spusese – „De ce faci asta? E inutil”. Totuşi, într-o zi, se petrecuse ceva.

— Citind întâmplător într-unul din caietele lui Stendhal cuvintele: *AII lost, nothing lost,* mă simţisem deodată, ca prin miracol, eliberat, vindecat. Luasem o vedere, transcrisesem cuvintele lui Stendhal, pe urmă i-o trimisesem lui Micôl, simplu, fără alt salut, fără nicio semnătură, n-avea decât să creadă ce voia/Totul e pierdut, deci nimic nu e pierdut. Cât de adevărat era! îmi spuneam. Şi simţeam că în sfârşit respir.

Se înţelege că mă amăgisem. Întors în Italia la începutul lui mai, găsisem primăvara în floare, câmpiile- între Alessandria şi Piacenza pătate din belşug cu galben, drumurile de ţară, ale Emiliei pline cu fete ieşite la plimbare pe biciclete, cu braţele şi picioarele goale, arborii falnici din preajma zidurilor Ferrarei încărcaţi de frunze. Sosisem într-o duminică, pe la amiază. Cum ajunsesem, făcusem o baie, prânzisem în familie şi răspunsesem cu destulă răbdare la o mulţime de întrebări. Dar frenezia neaşteptată de care fusesem cuprins încă din tren, în clipa când văzusem răsărind la orizont turnurile şi clopotniţele Ferrarei, nu-mi îngăduise să mai zăbovesc. La două şi jumătate, neîndrăznind să telefonez, goneam cu bicicleta de-a lungul lui Mura degli Angeli, cu ochii ţintă la clocotul verde, imobil din Barchetto del Duca, tot mai aproape în

stânga mea. Totul devenise din nou ca înainte, ca şi când mi-aş fi petrecut ultimele cincisprezece zile dormind.

Erau jos, pe terenul de tenis; Micol juca împotriva unui tânăr. În pantaloni lungi, albi, în care nu mi-a fost greu să-l recunosc pe Malnate; dar am fost şi eu foarte repede observat şi recunoscut, căci cei doi au încetat schimbul de mingi şi au început să gesticuleze amplu cu rachetele pe deasupra capetelor. Dar nu erau singuri, era şi Alberto. L-am văzut răsărind din spatele frunzişului şi alergând înjnijlocul terenului, privind spre mine, apoi ducându-şi mâinile la gură. A fluierat de două-trei ori. Ce tot făceam acolo, în vârful Zidurilor? părea să-mi spună. De ce nu intram: în grădină, tip sucit ce eram! Mă îndreptam spre capătul bulevardului Ercole I d'Este, ajunsesem în faţa porţilor, şi Alberto tot. mai făcea să răsune din când în când, câte un „olifant” de-al său. „Ai grijă să n-o întinzi!” spuneau acum fluierăturile lui la fel de puternice, dar devenite între timp parcă mai blânde, vag prevenitoare.

— Salve! am strigat, ca de obicei, ieşind din galeria trandafirilor agăţători.

Micol şi Malnate reluaseră jocul şi mi-au răspuns laolaltă printr-un „Salve”, fără să se oprească. Alberto s-a ridicat şi mi-a venit în întâmpinare.

— Se poate şti unde ai stat pitit în ultimul timp? m-a întrebat. Am telefonat de nenumărate ori la tine acasă, dar tu nu erai niciodată de găsit.

— A fost în Franţa, a răspuns din teren Micol pentru mine.

— În Franţa?! a exclamat Alberto cu ochii plini de uimire ce mi s-a părut sinceră. Şi ce-ai făcut acolo?

—Am fost la fratele meu, la Grenoble.

— Ah, da, adevărat, fratele tău studiază la Grenoble. Şi cum se simte? Cum se descurcă?

Între timp ne întinsesem amândoi pe două şezlonguri aşezate unul lângă altul în faţa intrării laterale a terenului, în cea mai bună poziţie pentru a putea urmări desfăşurarea jocului. Spre deosebire de toamna trecută,

Micol nu era *in shorts.* Purta o fustă de lână albă în cute, de modă veche, o bluză tot albă cu mânecile suflecate, şi nişte bizari ciorapi lungi, din aţă albă, ca o soră de caritate. Transpirată şi roşie la faţă se înverşuna să expedieze mingea în cele mai îndepărtate colţuri ale terenului forţând loviturile, dar Malnate, deşi cârn îngrăşat şi suflând din greu, îi ţinea piept cu multă energie.

Rostogolindu-se, o minge a venit să se oprească la mică distanţă de noi. Micol s-a apropiat s-o ia, şi privirea mea s-a încrucişat o clipă cu a ei. Lucrula deranjat-o vizibil. A strigat, întorcându-se spre Malnate:

— Mai atacăm un set?

— Fie, a bombănit celălalt. Câte *games* avantaj îmi dai?

— Niciunul, i-a replicat sec Micol, cu fruntea încruntată. Pot să-ţi ofer, cel mult, avantajul serviciului. Hai, serveşte!

A – aruncat mingea peste plasă şi s-a pregătit să răspundă loviturilor adversarului.

Vreme de câteva minute, Alberto şi cu mine i-am privit cum joacă. Mă simţeam îngrozitor de indispus şi de nefericit. Acel „tu” cu care i se adresase Micol lui Malnate, ignorarea mea ostentativă, îmi dădeau pe neaşteptate măsura timpului îndelung cât rămăsesem departe. În ce-l priveşte pe Albertd, el bineînţeles că nu avea ochi decât pentru Giampi. Dar de această dată am observat că în loc să-l admire şi să-l laude, nu înceta nicio clipă să-l critice.

Iată un individ – îmi mărturisea în şoaptă şi lucrul era atât de surprinzător, încât, oricât de chinuit eram, nu. puteam să nu-i dau atenţie – iată un individ care chiar dacă ar fi luat în fiecare zi lecţii de tenis de la un Ntisslein sau de la un Martin Plaa, şi tot n-ar fi putut *vreodată* să devină măcar un jucător pasabil. Ce-i lipsea ca să evolueze? Să vedem. Picioarele? Nu, picioarele nu, altfel n-ar fi fost nici măcar alpinistul mediocru care, totuşi, era. Respiraţia? Nici respiraţia, pentru acelaşi motiv. Forţa musculară? Mai avea şi de dat, era destul să-ţi strângă mâna. Şi atunci? Realitatea este că tenisul – a decretat cu nemaipomenită emfază – nu e numai un sport, ci o artă, şi ca toate artele

cere un talent deosebit, acea „clasă înnăscută” fără de care degeaba, rămâi „o cizmă” până la sfârşitul zilelor tale.

— Ce este? a strigat la un moment dat Malnate. Ce tot aveţi de criticat acolo?

— Joacă, joacă, i-a întors-o Alberto sarcastic, şi vezi mai degrabă să nu te laşi pus la pământ de o femeie!

Nu-mi credeamjjrechilor. Era posibil? Unde dispăruse toată blândeţea, toată supunerea lui Alberto faţă de prietenul său? L-am privit cu atenţie. Şi chipul lui mi-a apărut dintr-odată slăbit, supt, zbârcit de o bătrâneţe prematură. Era, oare, bolnav?

Am fost tentat să-l întreb, dar mi-a lipsit curajul. L-am întrebat, în schimb, dacă aceea era prima zi în care reîncepuseră să joace tenis, şi de ce nu erau prezenţi, ca anul trecut, Bruno Lattes, Adriana Trentini, şi restul „bandei”.

— înseamnă că nu ştii chiar nimic! a exclamat, dezvelindu-şi într-un hohot de râs gingiile lipsite de sânge.

Cu circa o săptămână înainte – a început să-mi povestească fără alte preliminarii – constatând că se făcuse frumos, el şi Micol hotărâseră să dea vreo duzină de telefoane în jur, exact în nobilul scop al reînvierii miracolelor tenistice din anul precedent. Îi telefonaseră Adrianei Trentini, lui Bruno Lattes, liceanului Sâni, liceanului Collevatti şi altor câteva superbe exemplare de ambe sexe ale ultimelor generaţii, la care nu se gândiseră toamna trecută. Toţi acceptaseră cu o promptitudine lăudabilă; astfel că ziua deschiderii, sâmbătă, întâi mai, a constituit un succes pentru care triumfal e puţin spus (păcat a nu am putut participa şi eu!). Nu numai că se jucase tenis, se pălăvrăgise, se cochetase etc., etc., dar se şi dansase în *Hütte,* în sunetele Philips-ului, „special instalat”.

Un succes şi mai mare – a urmat Alberto – obţinuse a doua *session* din după amiaza duminicii de două mai... Numai că încă de luni trei mai, dimineaţa, începuseră să se profileze pe cer, „nori negri”. Precedat de o misterioasă carte de vizită, iată-l prezentându-se, pe la unsprezece, cu

bicicleta, pe avocatul Tabet – da, exact, monstrul fascist, avocatul Geremia Tabet în persoană – care, după ce se închisese cu papă în birou, îi transmisese ordinul expres al Secretarului federal de a pune imediat capăt scandaloaselor petreceri zilnice, provocatoare, lipsite, în fond, de un conţinut sportiv sănătos, care aveau loc de mai mult timp în casa lui. Era absolut de neconceput – îi făcea cunoscut consulul Bolognesi prin intermediul amicului „comun”, Tabet – era de neconceput, şi aceasta din diverse motive, ca grădina casei Finzi-Contini să se transforme treptat într-un fel de club care să concureze Clubul de Tenis *Eleonora d'Este*: organism merituos al sportului citadin. Aşadar, *halt*; dacă voia să evite sancţiunile oficiale (pe recalcitranţi, exilul în Urbisaglia îi aştepta cu încredere!) de acum încolo niciun membru al clubulyi *Eleonora d'Este* nu mai putea fi răpit mediului său natural.

—Şi tatăl tău ce-a răspuns? l-am întrebat.

— Ce-ai fi vrut să răspundă, a râs Alberto. Nu-i rămânea decât să se poarte ca Don Abbondio. Să se încline şi să şoptească: „prea fericit să mă supun”. Cred că, aproximativ, aşa s-a exprimat.

— După mine, e vina lui Şarbicinti, a strigat de pe teren Micol pe care distanţa, era evident, nu o împiedicase să ne urmărească discuţia. Nimeni n-o să-mi scoată din cap că el a dat fuga să se vaiete în bulevardul Cavour. Văd şi scena. De altfel, trebuie să-l scuzăm, săracul – când eşti gelos, devii capabil de orice...

Deşi fuseseră pronunţate fără nicio intonaţie specială, cuvintele lui Micol m-au izbit dureros. Am fost pe punctul să mă ridic şi să plec.

Şi cine ştie, poate aş fi reuşit într-adevăr să plec dacă, exact în clipa aceea, întorcându-mă spre Alberto pentru a-i cere să-mi fie martor şi să mă ajute, nu m-aş fi oprit să-i privesc lung faţa palidă, slăbiciunea umerilor plăpânzi pierduţi într-un pulover rămas prea larg (îmi făcea cu ochiul ca pentru a mă ruga să nu mă supăr şi schimbase subiectul discuţiei; vorbea acum despre terenul de tenis, despre lucrările de îmbunătăţire radicală care, în

ciuda împrejurărilor, trebuiau să înceapă peste o săptămână); şi dacă tot în aceeaşi clipă nu aş fi văzut apărând departe, la marginea poienii, perechea de siluete negre, îndurerate, a profesorului Ermanno şi a doamnei Olga, întorşi din plimbarea de după-amiază în parc şi îndreptându-se încet spre noi.

V

Îmi amintesc lunga perioadă de timp care a urmat, până în zilele fatale de la sfârşitul. lui august ’39 – până în ajunul invaziei naziste în Polonia şi deci a acelui *drôle de guerre* – ca pe o coborâre lentă, continuă în vârtejul fără fund al Maelstrom-ului. Rămăsesem în patru – eu, Micol, Alberto şi Malnate – stăpâni unici ai terenului de tenis, acoperit în curând cu o zgură roşie de calitate „adusă din Imola (pe Bruno Lattes, rătăcind după toate probabilităţile, pe urmele paşilor Adrianei Trentini nu se putea contă). Petreceam după-amiezi întregi în lungi partide de dublu, variat combinate şi, cu toate că era obosit şi îşi pierdea repede suflul, Alberto era cel care, cine ştie de ce, insista întotdeauna să o luăm de la capăt, hotărât să nu-şi dea şi să nu ne dea o clipă de răgaz.

De ce mă încăpăţânam să revin în fiecare zi într-un loc unde ştiam că nu mă puteam alege decât cu amărăciuni şi cu umilinţe? N-aş putea spune exact. Poate că speram într-o minune, într-o bruscă schimbare a situaţiei, sau poate că mergeam tocmai în căutarea amărăciunii şi a umilinţelor… Jucam tenis; în rarele pauze acordate de Alberto, întinşi pe patru şezlonguri, la umbră, în faţa cabanei, discutam, mai ales eh şi Malnate, pe obişnuitele teme de artă şi politică. Dar când îi propuneam lui Micol care era în continuare amabilă cu mine, uneori chiar afectuoasă, să facem* o plimbare prin parc, se întâmpla rar de tot să spună da. Şi chiar dacă accepta, nu mă urma niciodată bucuroasă şi îşi lua o asemenea expresie de silă concesivă încât mă făcea curând să regret că o smulsesem de lângă Alberto şi Malnate.

Şi, totuşi, nu dezarmam, nu mă resemnam. Sfâşiat între dorinţa de a rupe cu totul, de a dispărea pentru

totdeauna, şi cea opusă, de a. nu renunţa să fiu prezent, de a nu ceda cu niciun preţ, sfârşeam, practic, prin a nu lipsi niciodată. Este adevărat că, uneori, era suficientă o privire mai rece ca de obicei din partea lui Micol, un gest de nerăbdare, o strâmbătură sarcastică sau plictisită, şi credeam atunci, cu toată sinceritatea, că m-am hotărât să termin definitiv. Dar cât rezistam să stau departe? Trei, patru zile cel mult. A cincea zi” iată-mă din nou acolo, cu faţa veselă şi dezinvoltă a unui om întors dintr-o călătorie (când reapăream nu vorbeam decât de călătorii, călătorii la Milano, Florenţa, Roma; şi, din fericire, toţi trei aveau oarecum aerul că mă cred!) dar cu inima rănită, şi căutând cu privirea în ochii lui Micol un răspuns imposibil. Era ceasul „scenelor conjugale” – cum le numea Micol – în timpul căruia, dacă se ivea ocazia, încercam chiar să o sărut; iar ea îndura totul cu răbdare, fără să fie niciodată grosolană.

Totuşi, într-o seară deiunie, cam pe la mijlocul lunii, lucrurile s-au înrăutăţit.

Ne aşezasem unul lângă altul pe treptele cabanei; cu toate că era opt, încă se mai vedea. Vedeam cum Perotti, departe, se trudea să demonteze şi să înfăşoare plasa de tenis; de când sosise zgura roşie din Romagna, terenul nu i se părea niciodată suficient de îngrijit – alt lucru straniu din partea lui. Malnate îşi făcea duşul înăuntrul cabanei (îl auzeam suflând zgomotos, la spatele nostru, sub jetul de aptă caldă); Alberto se despărţise de noi cu puţin înainte, printr-un melancolic „bai-bai”. În sfârşit, rămăsesem numai noi, singuri, eu şi Micol, şi profitasem imediat ca să-mi reiau etemtil, plictisitorul, absurdul asediu. Ca de obicei, încercasem cu insistenţă să o conving că greşeşte socotind inoportună o relaţie sentimentală între noi; de-rea credinţă, ca de obicei, o acuzam că minţise cu o lună în urmă, când mă asigurase că nu era nimeni altcineva la mijloc. După mine, era cineva la mijloc sau, cel puţin, fusese la Veneţia, în timpul iernii.

— îţi repet pentru a n-a oară că te înşeli, spunea în şoaptă Micol, deşi ştiu că e inutil, ştiu foarte bine că mâine

ai s-o iei de la capăt cu aceeaşi poveste. Ce vrei să-ţi spun: că mă destrăbălez pe ascuns, că duc o viaţă dublă? La urma urmei, dacă asta vrei, am să-ţi fac pe plac.

— Nu, Micol, răspundeam eu, cu un glas la fel de încet dar mai nervos. Am multe păcate, dar masochist nu sunt. Dimpotrivă, dacă ai şti cât de normale, de îngrozitor de banale sunt aspiraţiile mele! Poţi să râzi dacă vrei. Dacă aş dori, totuşi, un lucru ar fi numai şi numai acesta: să te aud jurând că tot ce mi-ai spus este adevărat, şi să te cred.

—Din partea mea, îţi jur imediat. Dar ai să mă crezi?

—Nu.

—Atunci cu atât mai rău pentru tine!

— Normal că da, cu atât mai rău pentru mine. Dar dacă *aş putea* să te cred într-adevăr…

—Să auzim! Ce-ai face?

— Oh, numai lucruri foarte normale, banale, asta' e nenorocirea! Acesta, de pildă.

I-am luat amândouă mâinile şi i le-am acoperit cu sărutări şi lacrimi.

Câtva timp m-a lăsat. Stăm cu faţa ascunsă, lipită de genunchii ei, şi parfumul pielii catifelate, gingaşe, uşor sărate mă ameţea. I-am sărutat, atunci, picioarele.

—Gata, ajunge, a spus.

Şi-a retras mâinile din ale mele şi s-a ridicat.

— Mi-e rig, ciao, a continuat, e timpul să intru. Cred că masa e gata şi eu mai trebuie încă să mă spăl şi să mă schimb. Haide, ridică-te, nu te purta ca un copil.

—Adio! a strigat, apoi, întorcându-se spre *Hütte.* Eu am plecat.

— Adio! a răspuns Malnate dinăuntru. Şi mulţumesc.

—Vii mâine?

—Mâine, nu ştiu. Să vedem.

Am pornit spre *magna domus,* înaltă şi întunecată în aerul plin de ţânţari şi lilieci al amurgului de vară, despărţiţi de bicicleta de al cărei ghidon mă agăţasem spasmodic. Tăceam. Un car plin de fân, tras de o pereche de boi, venea din sensul opus nouă. Când ne-am încrucişat, unul din fiii lui Perotti, cocoţat deasupra finului, şi-a scos

bereta, urându-ne bună seara. Deşi eram de rea credinţă când o acuzam pe Micol, aş fi vrut, totuşi, să-i strig să termine odată cu tot teatrul acela, să o jignesc, să o iau la palme. Şi după aceea? Ce câştigam cu asta?

În clipa aceea am greşit.

—Este inutil să negi, i-am spus, ştiu cine e *persoana.*

Nici nu terminasem bine şi regretam cele spuse.

M-a privit serioasă, îndurerată.

— Aşa deci, a spus, şi acum, după previziunile tale, ar trebui să te provoc să-mi declari literă cu literă numele pe care-l rumegi în tine, în cazul că se întâmplă, totuşi, aşa ceva. E preferabil să ne oprim aici. Mi se pare destul. Numai că din momentul acesta ţi-aş fi recunoscătoare dacă ai fi mai puţin asiduu... dacă... în sfârşit, dacă ai veni ceva mai rar în casa noastră. Ţi-o spun foarte franc: dacă nu m-aş teme că provoc discuţii în familie, cum se poate, de ce, actcaetera, te-aş ruga chiar să nu mai vii de loc, absolut de loc.

—Scuză-mă, am izbutit să murmur.

— Nu, nu pot să te scuz, a Spus ea, clătinând din cap. Dacă aş face-o, peste câteva zile ai începe din nou.

A adăugat că de mai mult timp felul meu de a mă comporta nu-mi făcea cinste nici mie şi nici ei. Îmi spusese, îmi repetase de mii de ori că era inutil, că nu trebuia să încerc să mut relaţiile noastre din planul unei afecţiuni prieteneşti pe alt plan. În schimb} eu, cum puteam, tăbăram pe ea cu sărutări şi toate celelalte, ca şi cum n-aş fi ştiut că în situaţii ca a noastră nu era nimic mai antipatic şi mai „contraindicat”. Doamne Dumnezeule! Era posibil să nu reuşesc să mă abţin? Dacă ar fi existat înainte o legătură fizică puţin mai serioasă între noi, nu pur şi simplu câteva sărutări, atunci da, poate că ar fi reuşit să înţeleagă că eu... că ea îmi intrase în sânge, ca să spunem aşa. Dar date fiind raporturile care existaseră întotdeauna între noi, mania mea de a o îmbrăţişa, de a mă freca de ea, era, probabil, semnul unui singur lucru: al fundamentalei mele uscăciuni sufleteşti, a incapacităţii mele organice de a iubi cu adevărat. Şi pe urmă – ce însemnau acele absenţe

neaşteptate, reveniri bruşte, ocheade inchizitoriale ori tragice, tăceri îmbufnate, grosolănii, insinuări fantasmagorice – tot repertoriul de acte necugetate şi jenante ia care recurgeam încontinuu, fără nicio urmă de pudoare? Şi măcar dacă i-aş fi rezervat numai ei, aparte, scenele conjugale; dar ca să fie spectatori şi fratele ei şi Giampi Malnate, ei, bine, nu, nu şi nu!

— De data asta cred că exagerezi, am spus. Când ţi-am făcut vreodată scene în faţa lui Malnate şi Alberto?

—Mereu, încontinuu! mi-a replicat.

Când mă întorceam după o săptămână de absenţă – a urmat – declarând, de exemplu, că fusesem la Roma, şi pe urmă dă-i şi râzi, un râs nevrotic, de nebun, fără niciun motiv; îmi făceam cumva iluzia că Alberto şi Malnate nu înţelegeau că înşir gogoşi, că nici gând să fi fost la Roma, şi că izbucnirile mele de ilaritate, de tipul *Cena delle beffe* îi erau adresate ei? Şi în discuţii, când săream în sus şi începeam să zbier şi să apostrofez ca un apucat, creând întruna cazuri personale (într-o bună zi avea să se înfurie şi Giampi, şi n-avea să fie numai vina lui, sărmanul!): ce credeam, că lumea nu-şi da seama că ea şi numai ea era cauza, fie şi nevinovată, a ieşirilor mele?

— Am înţeles, am spus, lăsând capul în jos. Am înţeles că într-adevăr nu mai vrei să mă vezi.

— Nu e vina mea. Tu ai devenit încetul cu încetul insuportabil.

— Ai spus, am bâlbâit după o pauză, ai spus, totuşi, că pot, că trebuie chiar să mai vin din când în când. Nu-i aşa?

— Da.

— Bine... atunci hotărăşte tu. Cum să fac ca să nu greşesc? Când anume trebuie să mă arăt?

— Nu ştiu, a răspuns ridicând din umeri. * Pentru început, aş zice să laşi să treacă cel puţin vreo douăzeci de zile. Pe urmă, poţi veni din nou, dacă ţii; dar şi *după aceea,* nu te arăta, te rog, mai mult de două ori pe săptămână.

— E bine marţea şi vinerea? Ca la o lecţie de pian?

— Prostule, a bombănit, zâmbind fără voia ei. Eşti îngrozitor de prost.

VI

Deşi, mai-ales la început, efortul a fost foarte dur, mi-am făcut un fel de onoare din a mă supune scrupulos interdicţiilor lui Micol. Este suficient să spun, de exemplu, că la 29 iunie, când mi-am luat licenţa şi am primit de la profesorul Ermanno, un cald bilet de felicitare, conţinând printre altele şi o invitaţie la cină, am socotit oportun să răspund nu, îmi părea rău, dar nu puteam. Am scris că mă durea gâtul, şi că papă îmi interzicea să ies seara. Dar adevărata cauză a refuzului meu era că din cele douăzeci de zile ale exilului pe care mi-l impusese Micol nu trecuseră decât şaisprezece.

Efortul era foarte dur şi speram, fireşte, că mai devreme sau mai târziu va fi într-un fel recompensat. Însă, vag, fără să contez prea mult pe o asemenea recompensă, mulţumit pe moment că o ascultam pe Micol şi, ascultând-o, rămâneam legat de ea şi de locurile paradiziace de unde fusesem, temporar, alungat. Cât despre Micol, dacă înainte avusesem ceva să-i reproşez, acum nu, acum eu eram singurul vinovat, singurul care avea nevoie de iertare. Câte greşeli comisesem! îmi spuneam. Îmi aminteam unul câte unul toate momentele când reuşisem, adesea prin violenţă, să o sărut pe gură, dar mimai ca să-i dau toată dreptatea ei care, deşi mă respingea, mă suportase, totuşi, atât de mult, şi ca să-mi fie ruşine de poftele mele de satir drapate în sentimentalism şi idealism. După ce au trecut cele douăzeci de zile, am îndrăznit să-mi fac apariţia, respectând, de atunci încolo, disciplinat, programul celor două vizite săptămânale. Dar asta nu a făcut-o pe Micol să coboare de pe piedestalul de puritate şi superioritate morală pe care o aşezasem de la plecarea mea în exil. A continuat să rămână acolo. În ce mă priveşte, mă consideram fericit pentru că mi se permisese iarăşi să-i admir din când în când imaginea îndepărtată, la fel de frumoasă pe dinăuntru ca şi pe dinafară. *„Ca adevărul – frumos şi trist ca el...”* aceste două versuri dintr-o poezie pe care n-am terminat-o niciodată, deşi le-am scris târziu, imediat după război, se referă la Micol din luna august ’39,

aşa cum o vedeam eu atunci.

Aşadar, deşi fusesem izgonit din Paradis, nu mă răzvrătisem, ci aşteptam în tăcere să fiu primit din nou. Sufeream, totuşi, cumplit în unele zile. Şi pentru a-mi uşura într-un fel greutatea unei despărţiri şi a unei singurătăţi deseori insuportabile, la circa o săptămână după convorbirea mea ultimă şi dezastruoasă cu Micol, îmi venise ideea să-l caut pe Malnate, să păstrez contactul cel puţin cu el.

Ştiam unde îl găsesc. Şi el, ca profesorul Meldoleşi odinioară, locuia în cartierul de vilişoare situat dincolo de Porta San Benedetto, între Ecarisaj şi Zona industrială. Pe vremea aceea, cartierul era mult mai solitar şi mai altfel decât acum, după cincisprezece ani de speculaţie edilitară nelimitată. Vilişoarele, toate cu două etaje şi cu o grădiniţă mică şi graţioasă, aparţineau unor magistraţi, învăţători, funcţionari, slujbaşi municipali, pe care, trecând pe acolo, mai ales în după-amiezile târzii de vară, nu era greu să-i zăreşti prin ţepoasele grilaj un de fier, în pijama, ocupaţi să stropească florile, să cureţe pomii, să plivească, plini de râvnă. Proprietarul casei lui Malnate, un anume dr. Lalumia, dacă-mi amintesc bine numele, era şi el judecător la Tribunal: un sicilian mergând pe cincizeci de ani, slab ca un ţâr, cu o chică mare cenuşie, care nici nu m-a zărit bine (mă ridicasem pe pedalele bicicletei şi agăţându-mă cu amândouă mâinile de suliţele grilajului priveam curios în interiorul grădiniţei), că a şi pus jos furtunul de cauciuc cu care tocmai uda răzoarele.

—Ce doriţi? a întrebat, îndreptându-se spre grilaj.

—Aici locuieşte doctorul Malnate?

—Aici. De ce?

—Este acasă?

—Nu ştiu. Aveţi întâlnire?

— Sunt un prieten al său. Treceam pe aici şi m-am gândit să mă opresc o clipă să-l salut.

În acest timp judecătorul isprăvise de parcurs cei zece metri ce ne despărţeau. Vedeam acum numai partea de sus a unei feţe osoase, fanatice, şi ochii negri,

pătrunzători, ca două ace, ivindu-se din spatele lamei de fier care încingea suliţele grilajului cam la un stat de om. Mă scruta cu neîncredere evidentă. Dar examenul s-a încheiat, probabil, în favoarea mea, pentru că aproape imediat s-a auzit cum descuia poarta şi am putut să intru.

— Luaţi-o pe acolo, a spus în sfârşit judecătorul, naicându-şi în sus braţul scheletic, pe trotuarul care duce în spatele vilei. Uşiţa de la parter e de la apartamentul doctorului. Sunaţi. Poate că doctorul nu e acasă. Dar e soţia mea acolo, care la ora asta îi pregăteşte patul pentru noapte, şi o să vă deschidă ea uşa.

Acestea fiind spuse, s-a întors la furtunul lui, fără să se mai îngrijească de mine.

În locul lui Malnate, în pragul uşiţei indicate de judecătorul Lalumia a apărut un munte de femeie blondă, matură, planturoasă, în capot.

— Bună seara, am spus, îl căutam pe doctorul Malnate.

— încă nu s-a întors, a răspuns, plină de amabilitate, doamna Lalumia, dar n-ar trebui să mai întârzie. Aproape în fiecare seară, cum iese de la fabrică, merge să joace tenis în casa domnilor Finzi-Contini, ştiţi, cei care stau pe Ercole I… Dar, cum vă spuneam, trebuie să pice dintr-un moment în altul. Înaintea cinei, a surâs coborând fericită pleoapele, înaintea cinei trece întotdeauna pe acasă să vadă dacă n-are cumva scrisori.

Am spus că voi reveni mai târziu, şi am dat să pun mâna pe bicicleta sprijinită de zid, lângă uşă. Dar doamna a insistat să rămân. M-a rugat să intru, să iau loc într-un fotoliu şi, stând în picioare în faţa mea, mă informa că este din Ferrara „ferrareză pur sânge”, că îmi cunoştea foarte bine familia, şi mai ales pe mama („pe mama Dumneavoastră”) cu care „să tot fie patruzeci de ani” – spunând aceasta a surâs iar, coborându-şi la fel de dulce pleoapele – fusese colegă de clasă la şcoala elementară *Regina Elena,* cea de lângă biserica San Giuseppe, pe Carlo Mayr. Ce mai făcea mama? a întrebat. Mă ruga să nu uit să-i transmit salutări de la Edvige, Edvige Santini, avea să ştie ea. A amintit pericolul iminent al războiului, a făcut

aluzie, cu un suspin şi clătinând din cap, la legile rasiale, după care, cerându-şi scuze (rămăsese de câteva zile fără „subretă” şi acum trebuia să aibă grijă de toate, inclusiv de bucătărie), m-a lăsat singur. După plecarea doamnei, am privit în jur. Mă găseam într-o cameră spaţioasă dar cu tavanul jos, o cameră care servea, evident drept dormitor, birou şi salonaş. Trecuse de opt; razele amurgului pătrunzând prin fereastra largă orizontală, luminau pulberea fină de aer. Observam mobilierul: un divanpat, pe jumătate pat şi pe jumătate divan, cu o pernă mare albă la căpătâi şi acoperit în rest cu o pânză ieftină şi subţire, cu flori roşii; măsuţa neagră, în stil maur, aşezată între divan şi unicul fotoliu, din imitaţie de piele, pe care stăm; abajururi din pergament fals, aşezate peste tot; telefonul alb, detaşându-se, cu limpezi intenţii de cochetărie, pe fondul negru, funebru, al unui birou avocăţesc, hârbuit şi plin de sertare; banale picturi în ulei, atârnate de pereţi; şi, cu toate că-mi spuneam că Giampi avea într-adevăr tupeu să st zâmbe din nas în faţa mobilelor *stil douăzeci* ale lui Alberto (era posibil ca moralismul său, care-l făcea un cenzor atât de sever în privinţa celorlalţi, să-i permită atâta indulgenţă faţă de sine însuşi şi de lucrurile sale?), am simţit dintr-odată cum mi se strânge inima gândindu-mă la Micol – parcă mi-ar fi strâns-o chiar ea, cu mâna ei – aşa că mi-am reînnoit făgăduiala de a fi bun cu Malnate, de a nu mai discuta, de a nu mă mai certa cu el. Când i s-ar fi adus la cunoştinţă, Micol ar fi ţinut seama şi de asta.

Departe, în Pontelagoscuro, a răsunat sirena unei fabrici de zahăr. Aproape imediat după aceea un pas greu a făcut să scrâşnească pietrişul din grădină.

Glasul judecătorului s-a înălţat aproape de tot, dincolo de perete.

— Doctore, spunea el cu o pronunţată intonaţie nazală, vedeţi că vă aşteaptă un prieten în casă.

—Un prieten? a întrebat Malnate. Cine e?

— Intraţi, intraţi... l-a încurajat celălalt. Am spus că e un prieten.

Înalt, gros, părând cu atât mai înalt şi mai gros din

pricina tavanului scund, Malnate a intrat.

— Ei, asta-i! a exclamat, holbându-şi ochii de uimire şi potrivindu-şi ochelarii pe nas.

Mi-a strâns mâna cu putere, m-a bătut de mai multe ori pe umăr, şi pentru mine, care îl avusesem adversar de când îl cunoscusem, era nespus de ciudat să-l văd acum atât de amabil, de atent, de volubil. Cum se poate? Mă întrebam confuz. Să fi luat până la urmă şi el hotărârea de a schimba radical nota faţă de mine? Cine ştie? Cert este că acum, la el acasă, nu mai păstra nimic din opozantul dur pe care-l combătusem de atâtea ori stfb ochii atenţi ai lui Alberto, şi mai târziu sub aceia ai lui Micol. Fusese destul să-l văd, şi înţelesesem: între noi – în afara casei Finzi-Contini (şi când te gândeşti că în ultima vreme ne certasem până la punctul de a ne jigni şi mai mai de a ajunge la bătaie!) orice motiv de neînţelegere era sortit să cadă, să se destrame ca o ceaţă sub razele soarelui.

Între timp Malnate vorbea, incredibil de cordial şi de locvace. M-a întrebat dacă, trecând prin grădină, îl întâlnisem pe stăpânul casei, şi dacă acesta fusese amabil. I-am răspuns că da, îl întâlnisem, şi i-am descris, râzând, scena.

—Hm, nu-i rău.

A continuat apoi cu informaţii despre judecător şi soţia lui, fără să-mi dea timp să-l avertizez că o cunoscusem şi pe ea: fiinţe tare de treabă – a spus – deşi cam pisălogi cu pretenţia lor de a-l apăra de cursele şi pericolele care-l pândeau pe lume. Deşi în mod sigur antifascist (era un monarhist înveterat), domnul judecător nu voia neplăceri şi de aceea era mereu la pândă, temându-se ca nu cumva el, în care declara că recunoaşte după miros un foarte probabil viitor client al Tribunalului special, să-i aducă pe furiş în casă indivizi primejdioşi: vreun fost exilat, pe cineva supravegheat de poliţie sau vreun subversiv. Cât despre doamna Edvige, şi ea era mereu la pândă, petrecea zile întregi pitită în spatele crăpăturilor jaluzelelor de la etajul întâi, sau îi bătea în uşă la orele cele mai imposibile, până şi noaptea, după ce-l

auzea întorcându-se. Dar grijile ei erau de cu totul altă natură. Ca o bună ferrareză ce era – pentru că doamna era ferrareză, născută Santini – îşi cunoştea foarte bine ograda, cum spunea ea, adică femeile măritate şi nemăritate din oraş. Ori, după părerea ei, un tânăr singur, licenţiat, străin, beneficiind de un apartament cu intrare separată, era terminat la Ferrara, femeile i-ar fi făcut praf coloana vertebrală. Şi el? El făcuse bineînţeles tot ce-i fusese cu putinţă ca să o liniştească. Dar era limpede: doamna Lalumia nu şi-ar fi găsit tihna decât dacă ar fi reuşit să-l transforme într-o tristă arătare în tricou, pantaloni de pijama şi papuci de casă, veşnic cu nasul prin oalele din bucătărie.

— Şi la urma urmei, de ce nu? am obiectat. Mi se pare că te-am auzit bombănind cam des împotriva restaurantelor şi birturilor.

— E adevărat, a admis el cu o docilitate extraordinară, o docilitate care nu înceta să mă uimească. Dar e inutil. Libertatea este un lucru tare frumos, dar dacă nu-ţi impui şi nişte limite la un moment dat (şi spunând asta mi-a făcut cu ochiul), unde ajungi?

Începea să se întunece. Malnate s-a sculat de pe divanul pat pe care se întinsese cât era de lung, s-a dus să aprindă lumina, apoi a trecut în baie. Simţea că are barba cam mare – mi-a spus din baie – îi dam timp să se radă? Pe urmă am fi ieşit împreună.

Am continuat să conversăm astfel, el din baie, şi eu din cameră.

Mi-a relatat că fusese şi în după amiaza aceea în casa Finzi-Contini şi că tocmai de la ei venea. Jucaseră peste două ore: întâi el cu Micol, pe urmă el cu Alberto şi la sfârşit toţi trei împreună. Îmi plăceau partidele în stil *american?*

—Nu prea, am răspuns.

— îmi dau seama, a convenit el. Pentru tine, care ştii să joci, e clar*că-a merican ele* nu prea au sens. Cu toate astea sunt distractive.

—Cine a învins?

—La *americană?*

—Da.

— Micol, fireşte! a râs cam silit. Cine poate să-i ţină piept? Şi pe teren e o adevărată forţă dezlănţuită…

M-a întrebat apoi de ce nu mai dasem niciun semn de viaţă de câteva zile. Fusesem plecat?

Amintindu-mi ce-mi spusese Micol, respectiv că nimeni nu mă credea când povesteam, după o perioadă de absenţă, că fusesem plecat în călătorie, i-am răspuns că mă săturasem, că în ultimul timp avusesem adesea impresia că prezenţa mea nu este agreată, mai ales de Micol, şi de aceea mă hotărâsem să „mă ţin câtva timp departe”.

— Ce tot spui! a făcut el. După mine, Micol nu are nimic împotriva ta. Eşti sigur că nu te-nşeli?

—Mai mult ca sigur.

—Mda, a suspinat.

Nu a mai adăugat nimic altceva, şi atunci am rămas şi eu tăcut. După puţin, a apărut în pragul băii, ras şi surâzător. M-a surprins examinând tablourile urâte care atârnau pe pereţi.

— Ei bine, m-a întrebat, ce zici de bârlogul meu? încă nu ţi-ai exprimat părerea.

Rânjea în stilul dinainte, pândindu-mi răspunsul dar, în acelaşi timp, îi citeam în ochi hotărârea de a nu riposta.

— Te invidiez sincer, am răspuns. Întotdeauna am visat să am aşa ceva la dispoziţie.

Mi-a aruncat o privire mulţumită, recunoscătoare. Apoi mi-a spus că într-adevăr, îşi da şi el perfect seama de gustul limitat al soţilor Lalumia în materie de aranjat camera. Totuşi, gustul lor, tipic pentru mica burghezie („care nu degeaba” – a observat între paranteze – „constituie nervul, coloana vertebrală a naţiunii”), avea ceva viu, sănătos, vital; în legătură directă, probabil, cu însăşi banalitatea şi vulgaritatea lui.

— La urma urmelor, lucrurile sunt lucruri, a exclamat. De ce să devenim sclavii lor? E de-ajuns să mă uit la Alberto, de pildă – a continuat. La dracu’! Tot

înconjurându-se de lucruri rafinate, perfecte, fără greşeală, într-o bună zi o să sfârşească prin a deveni şi el…

S-a îndreptat spre uşă, fără să termine fraza.

—Cum se simte? am întrebat.

Mă ridicasem, la rândul meu, şi îl ajunsesem în prag.

—Cine, Alberto? a făcut, tresărind.

Am încuviinţat.

— Da, el. În ultima vreme mi s-a părut puţin cam dărâmat, cam slăbit. Nu găseşti? Am impresia că nu se simte bine.

A ridicat din umeri şi a stins lumina. Mi-a luat-o înainte prin întuneric şi nu a mai pronunţat niciun cuvânt până la poartă decât, pe la jumătatea drumului, pentru a-i răspunde la „Bună seara” doamnei Lalumla, apărută la o fereastră, şi pentru a-mi propune, când ieşeam, să cinez cu el la *Giovanni.*

VII

Era inutil să-mi fac iluzia că Malnate ignora adevărata cauză pentru care mă ţineam departe de casa Finzi-Contini, la fel cum nu ignora, cel puţin până la un anumit punct, care erau efectiv relaţiile dintre mine şi Mic61. Totuşi, atât el cât şi eu evitam de perfect acord să abordăm în discuţiile noastre acest subiect. Eram amândoi de o rezervă şi delicateţe excepţionale. Şi îi eram sincer recunoscător pentru că se prefăcea a crede ce-i spusesem în prima seară, abţinându-se de atunci să mai revină asupra discuţiei, recunoscător pentru că se preta la jocul meu şi mă seconda.

Ne vedeam foarte des, aproape în fiecare seară. În primele zile ale lui iulie, căldura, devenită deodată sufocantă, golise oraşul. De obicei mă duceam eu la el, între şapte şi opt. Când nu era, îl aşteptam răbdător, întreţinut, eventdal, de flecăreala doamnei Edvige. Dar de cele mai multe ori îl găseam acolo, în tricou, întins pe divanul-pat, cu mâinile sub cap şi ochii ţintă în tavan, sau scriind o scrisoare mamei sale, de care am descoperit că îl lega o afecţiune profundă, poate puţin exagerată, în orice caz, cum soseam, se grăbea să se închidă în baie pentru a

se rade, după care ieşeam împreună, şi era de la sine înţeles că şi cinam împreună.

Mergeam de obicei la *Giovanni* şi ne aşezam afară, în faţa turnurilor Castelului ce se înălţau deasupra noastră ca nişte ziduri dolomitice, cu crestele linse de ultima lumină a zilei; sau la *Voltini,* un birt dincolo de Porta Reno, de la ale cărui mese aliniate sub un portic deschis spre miazăzi şi pe vremea aceea spre câmpie, puteai să ajungi cu privirea departe, până la imensele pajişti ale aeroportului. În serile mai calde, însă, în loc să ne îndreptăm spre oraş, ne îndepărtam de el, de-a lungul frumoasei străzi Pontelagoscuro, treceam podul de fier peste Pad şi, pedalând pe dig, cu fluviul în dreapta şi câmpia veneţiană în stânga, ajungeam după cincisprezece minute la jumătatea drumului dintre Pontelagoscuro şi Polesella, la un han izolat numit *Dogana Vecchia,* celebru pentru ţiparii prăjiţi. Mâncam întotdeauna foarte încet. Rămâneam până târziu la masă, bând Lambrusco şi un vin prost de Bosco şi trăgând din pipe. În cazul când cinam în oraş, la o anumită oră puneam şerveţelele pe masă, ne plăteam fiecare partea lui, şi pe urmă, trăgând bicicletele după noi, începeam să ne plimbăm în sus şi în jos pe Giovecca sau în lungul bulevardului Cavour până la gară (în nocturnele noastre vagabondări, Ercole I era întotdeauna evitat). De obicei, pe la miezul nopţii se oferea să mă conducă până acasă. Se uita scurt la ceas, anunţa că era timpul s-o ştergem la culcare (e adevărat că sirena fabricii suna la opt pentru „tehnicieni”, dar tot la şapte trebuia să se scoale!) şi oricât de mult insistam, uneori, să-l conduc eu, nu era chip să-l fac să-mi îngăduie. Rămâneam invariabil cu aceeaşi imagine a lui: oprit în mijlocul străzii, călare pe bicicletă, aştepta să-i închid bine poarta în nas.

În două sau trei seri, după cină, ne-am trezit pe bastioanele de la Porta Reno, unde în vara aceea, în piaţeta ce se înalţă pe de o. parte deasupra staţiei de benzină, şi pe de alta deasupra pieţii Travaglio, îşi găsise loc o Lună Park. Era o Lună Park destul de jalnică, vreo şase barăci de tir strânse în jurul ciupercii de cârpă

cenuşie peticită a unui mic circ ecvestru. Locul mă atrăgea. Mă atrăgea şi mă înduioşa societatea melancolică a prostituatelor sărace, a derbedeilor, a soldaţilor, a pederaştilor mizeri, de periferie, care o frecventau de obicei. îl citam pe Apolinnaire, îl citam pe Ungaretti. Şi cu toate că Giampi, cu aerul că este târât fără voia lui, mă acuza de „crepuscularism", îi plăcea în fond şi lui ca după cina de la *Voltini* să urcăm sus, în piaţeta plină de praf, să ne oprim să mâncăm o felie de pepene verde lângă lampa cu acetilenă a unui vânzător ambulant sau să tragem o jumătate de oră la ţintă. Giampi era un excelent ţintaş. Înalt, corpolent, distins în sahariana lui crem, bine călcată în care-l vedeam încă de la începutul verii, ochind foarte calm, prin ochelarii groşi, cu ramă de baga, aprinsese în mod evident imaginaţia reginei locului, o tânără toscană vopsită şi impudică, la a cărei baracă nici nu apucam bine să urcăm scăriţa de piatră ce duce din piaţa Travaglio, în vârful bastionului, şi eram invitaţi imperios să ne oprim. În timp ce Malnate trăgea, fata nu se arăta deloc zgârcită cu complimentele, nişte complimente sarcastice cu substrat obscen, iar el, vorbindu-i cu tu, îi ţinea piept cu mult spirit, cu dezinvoltura calmă şi pentru mine inimitabilă a celui care şi-a petrecut multe ceasuri ale tinereţii prin bordeluri.

Într-o seară de august, deosebit de înăbuşitoare, am nimerit, în schimb, la o grădină unde rula un film german cu Cristina Soderbaum. Intrasem după începerea spectacolului, şi de abia ne aşezasem, că eu şi începusem să fac, în şoaptă, comentarii ironice, fără să-l iau în seamă pe Malnate care îmi repeta întruna să fiu atent, să isprăvesc de *„bausciare"* că nu merita. Avea dreptate, şi încă bine. Fiindcă, pe fondul lăptos al ecranului, un tip din rândul dinaintea noastră s-a ridicat deodată în picioare şi m-a somat ameninţător să tac. I-am răspuns cu o insultă, el a strigat: *„Fora, boia d'un ebrei!"* şi în acelaşi timp a sărit asupră-mi, înşfăcându-mă de guler. Norocul meu că Malnate, fără să spună un cuvânt, l-a expediat cu un brânci pe atacantul meu înapoi pe scaun şi m-a târât de braţ afară, mai înainte de a se aprinde luminile.

— Eşti un adevărat cretin, mi-a strigat plin de furie, în timp ce ne luam bicicletele lăsate la locul de parcare. Şi, acum, valea, repede. Şi roagă-te Dumnezeului tău ca nemernicul ăla să nu fi ghicit bine.

Aşa ne petreceam seară de „seară, cu aerul că ne felicităm reciproc pentru că reuşeam să conversăm fără să ne încăierăm, ca atunci când era de faţă Alberto, şi tocmai de aceea fără să luăm vreodată în consideraţie posibilitatea să ni se alăture şi el, convocat printr-un simplu telefon.

Acum neglijam temele politice. Bizuindu-ne amândoi pe nădejdea că Franţa şi Anglia, ale căror misiuni diplomatice ajunseseră de câtva timp la Moscova, vor sfârşi prin a-şi da seama de importanţa unei înţelegeri sincere cu U.R.S.S. (acordul ar fi salvat pacea Europei, provocând, în consecinţă, împreună cu sfârşitul Pactului de oţel, cel puţin căderea lui Mussolini), vorbeam acum despre literatură şi artă. Deşi păstra un ton moderat, fără să intre niciodată în polemică (de altfel – afirma el – înţelegea arta numai până la un anumit punct, nu era meseria lui), Malnate rămânea rigid, negând în bloc tot ce iubeam eu mai mult: pe Eliot şi pe Montale, pe García Lorca şi pe Esenin. Mă asculta declamând emoţionat *Non chiederci la parola che squadri da ogni lato* 1 a lui Montale, sau crâmpeie din *Lamento per ignazio,* de Lorca, şi zadarnic speram de fiecare dată că l-am încălzit, că l-am convertit la gusturile mele. Clătinând din cap, spunea că nu, că pe el „ceea ce *nu* suntem, ceea ce *nu* vrem" al lui Montale îl lăsa rece, indiferent; adevărata poezie nu putea – avea drept fundament negaţia (pentru Dumnezeu, să-l las în pace pe Leopardi! Leopardi era altceva, şi, pe urmă, să nu uit că scrisese *Ginestra!),* ci, dimpotrivă, afirmaţia, acel *da* pe care poetul, în ultimă instanţă, *nu* poate să nu-l opună Morţii şi Naturii vrăjmaşe. Nici tablourile lui Morandi nu-l convingeau – spunea – lucruri fine, delicate desigur, dar, după el, mult prea „individuale", mult prea „subiective" şi „neancorate". Teama de realitate, teama de a greşi, iată ce exprimau, în fond, naturile moarte ale lui

Morandi, celebrele lui picturi cu sticle şi cu floricele; şi teama, chiar şi în artă, a fost întotdeauna un rău sfetnic… La care, deşi în adâncul meu îl detestam, nu găseam niciodată un contraargument. Gândul că a doua zi după-amiază, fericitul de el, îi va vedea în mod sigur pe Micol şi Alberto, va vorbi, poate, cu ei despre mine, era suficient ca să mă facă să las la o parte orice veleitate de răzvrătire şi să mă închid în carapacea mea.

Dar tot mai muşcam zăbala din când în când.

— Dar, la urma urmei, şi tu, am obiectat într-o seară, şi tu negi cu încăpăţânare literatura contemporană, singura vie, dar nu suporţi ca această literatură, literatura *noastră,* să nege viaţa. Ţi se pare just? Poeţii tăi ideali rămân Victor Hugo şi Carducci. Recunoşti? 1

— Şi de ce nu? a răspuns. După mine, poeziile republicane ale lui Carducci, cele dinaintea convertirii lui politice – mai bine zis a ramolismentului lui neoclasic şi monarhist – ar trebui reconsiderate. Le-ai recitit de curând? Fă-o şi ai să vezi.

I-am replicat că nu le recitisem şi că nu aveam niciun chef să le recitesc. Pentru mine erau, şi rămâneau, nişte „fanfaronade” umflate de un găunos retorism patriotard. Ba, pe deasupra, şi incomprehensibile. Şi tocmai aici era amuzamentul: fiind incomprehensibile, deveneau, în fond, „suprarealiste”.

Totuşi, într-o seară, nu atât pentru că voiam să cresc în ochii lui cât, cine ştie, împins poate de nevoia confuză de a mă deschide în faţa cuiva, de a goli, în sfârşit, sacul pe care de multă vreme îl simţeam plin, am cedat ispitei de a-i recita o poezie de-a mea. O scrisesem în tren, întorcându-mă de la Bologna, după ce-mi susţinusem lucrarea de diplomă, şi, cu toate că timp de câteva săptămâni continuasem să trăiesc cu iluzia că reflecta fidel adânca mea dezolare din zilele acelea, repulsia pe care o simţisem faţă de mine însumi, acum, pe măsură ce i-o reciteam lui Malnate, vedeam limpede, mai mult cu neplăcere decât cu spaimă, toată falsitatea, tot livrescul ei. Ne plimbam de-a lungul străzii Giovecca până în partea

numită Prospettiva dincolo de care se ridica densă, ca un zid negru, bezna câmpiei. Declamam rar, jstrăduindu-mă să marchez ritmul, înălţându-mi patetic glasul în încercarea de a vinde drept bună sărmana mea marfă deteriorată, dar tot mai convips, pe măsură ce mă apropiam de încheiere, de falimentul inevitabil al exhibiţiei mele. Ei bine, mă înşelam. Cum am terminat, Malnate m-a fixat cu o seriozitate nemaipomenită şi, lăsându-mă cu gura căscată, m-a asigurat că poezia îi plăcuse mult, foarte mult. M-a rugat să i-o mai recit o dată (ceea ce am şi făcut imediat). Pe urmă mi-a declarat că, după modesta lui părere, „lirica” mea valora ea singură cât toate „jalnicele strădanii ale lui Montale şi Ungaretti la un loc”. Se simţea în ea o durere adevărată, o „angajare morală”, absolut nouă şi autentică. Era sincer Malnate? De data aceea, cel puţin, aş spune că da. Cert este că învăţase în scurt timp versurile mele pe dinafară şi le cita întruna, susţinând că se poate întrezări în ele o „deschidere” pentru poezia italiană contemporană, împotmolită în deşertul caligrafismului şi ermetismului. Cât despre mine, nu mi-e ruşine să mărturisesc că îi lăsam să vorbească fără să-l contrazic. În faţa laudelor sale hiperbolice, mă limitam să înalţ câte un timid protest, cu inima plină de o recunoştinţă şi o speranţă mai curând înduioşătoare, dacă mă gândesc bine, decât abjecte.

Oricum, în ce priveşte gusturile lui Malnate în materie de poezie, mă simt obligat să adaug că autorii săi preferaţi nu erau nici Carducci nici Victor Hugo. Pe Carducci şi pe Victor Hugo îi respecta, ca antifascist şi ca marxist. Dar ca un adevărat milanez, adevărata lui pasiune era Porta; un poet înaintea căruia eu îl pusesem întotdeauna pe Belii, şi nu era drept, susţinea Malnate; se putea compara funebra monotonie contrareformistă a lui Belii cu umanitatea variată şi caldă a lui Porta?

Ştia sute de versuri pe dinafară:

Bravo el m^{3} *Baldissar! Bravo el* m^{3} *Nan!*

L’era poeu vora de vegni a trovamm; t’el sect mattascion porch, chemaneman l’e on mes che no te

veghet a ciollamm?

Ah Cristo! Cristo!.com hin frece şti man! 1

Începea să declame puternic, cu vocea lui groasă, puţin răguşită, în nopţile când ne apropiam, în plimbările noastre, de strada Sacca, de strada Colomba, sau urcam încet de tot pe strada delle Volte, trăgând cu coada ochiului prin uşile întredeschise spre interioarele luminate ale lupanarelor. Ştia în întregime pe dinafară *Ninetta del Verzee*[40] şi el a fost cel ce mi-a revelat-o.

Ameninţându-mă cu degetul, făcându-mi cu ochiul viclean şi aluziv (aluzia privea, probabil, cine ştie ce episod îndepărtat din adolescenţa lui milaneză), îmi şoptea adeseori:

No Ghittin: ni sont capazz de traditt: no stă pur franca.

Mettem minga insemina a mazz coi gingitt, e cont is cianca...1

etcaetera. Sau cu un ton îndurerat, amar, începea:

Paracar, che scappe de Lombardia...[41][42]

subliniind fiecare vers al sonetului cu clipiri semnificative, dedicate, fireşte, fasciştilor, în locul francezilor lui Napoleon.

Cita cu egal entuziasm şi participare poeziile lui Ragazzoni şi Delio Tessa; mai ales Tessa care – l-am făcut atent o dată – nu mi se părea deloc că ar fi putut fi calificat drept poet „clasic", saturat cum era de sensibilitate crepuscularăv şi decadentă. Dar realitatea era că orice avea legătură cu Milano şi cu dialectul lui, îl făcea de o indulgenţă extraordinară. Accepta tot ce venea de la Milano, zâmbea la toate cu bunăvoinţă. La Milano, până şi decadenţismul literar, până şi fascismul aveau ceva pozitiv.

Recita:

Pensa ed opera, varda e scolta tant se viv e tant se impara; mi, quand nassi on altra volta, nassi on gatt de

---

40 Bravo Baldassar al meu ! Bravo Nanno al meu / Era de mult timpul să vii la mine / ştii tu, rasă de porc şi măscărici ce eşti / că e o lună de cînd "n-ai mai venit să mă săruţi ? / Oh, Cristoase ! Cristoase ! Ce mîini de gheaţă ai ! (dialect milanez).

41 Nu, Ghittina, nu-s în stare / să te trădez ; fii liniştită. / Nu mă pune în aceeaşi oală / cu fluşturaticii şi cu golanii...

42 Soldaţi (napoleonieni) care fugiţi din Lombardia...

portinara!

Per esempi, în Rugabella, nassi el gatt del sur Pinin...

...scartoseij de coradelia polpa a fidegh, barettin del patron per dormigh sora...[43]

şi râdea singur, râdea nostalgic şi plin de duioşie.

Fireşte că nu înţelegeam totul în dialect, şi când nu înţelegeam, îl întrebam.

— Scuză-mă, Giampi, l-am întrebat într-o seară, ce e Rugabella? Am fost la Milano, dar n-aş putea spune că ştiu. Îţi vine să crezi? Am impresia că e oraşul în care mă orientez cel mai prost, mai prost chiar decât la Veneţia.

— Cum se poate?! a sărit în sus, cu un straniu avânt. Doar e un oraş aşa de limpede, aşa de raţional! Nu înţeleg cum de ai curajul să-l compari cu cloaca aia udă şi deprimantă de Veneţia!

Pe urmă, înseninându-se repede, mi-a explicat că Rugabella era o stradă: o stradă veche, nu prea îndepărtată de Dom, unde se născuse, unde mai trăiau încă părinţii lui şi unde peste câteva luni, poate chiar înainte de sfârşitul anului (dacă Direcţia Generală din Milano nu-i arunca la coş cererea de transfer!) spera să se poată întoarce spre a trăi şi el. Căci, să ne înţelegem – a precizat – Ferrara era un orăşel foarte frumos, viu, interesant sub multe aspecte, inclusiv cel politic. Consideră importantă, ca să nu spună fundamentală, experienţa celor doi ani petrecuţi aici. Dar casa ta e totuşi casa ta, ca şi mama ta, iar cerul Lombardiei „atât de frumos când e vreme frumoasă”, nu avea seamăn cu vreun alt cerpe lume, cel puţin pentru el. neutră, de respect mutual, din care erau la fel de excluse confidenţa exagerată şi răceala excesivă. Când Alberto se simţea în stare să joace, ceea ce se întâmpla tot mai rar, mă ofeream bucuros să fiu al patrulea, evitând însă, pe cât posibil, să intru în cuplu cu Micöl. Dar cel mai adesea nici măcar nu mă dezbrăcam. Preferam să arbitrez partidele de simplu lungi, îndârjite, care aveau loc între Malnate şi ea, sau, stând sub umbrela

43 Gîndeşte şi munceşte, priveşte şi ascultă / Cît timp trăieşti ai tot de învăţat ; / Eu cînd o să mă nasc a doua oară, / o să mă nasc pisoiul portăresei. / De exemplu, în Rugabella, / o să mă nasc pisoiul lui Pinin... / ... pacheţele cu inimă, cu bojoc / şi ficat, ba uite şi scufia / stăpînului, pe care o să dormim...

de lângă teren, să-i ţin companie lui Alberto.

Sănătatea lui, vizibil înrăutăţită, mă preocupa, mă îngrijora. Devenise treptat pentru mine un alt ghimpe ascuns, cauza unei frământări mai chinuitoare şi mai acute chiar decât gândul la Micöl rămas, totuşi, la fel de asiduu, îi priveam chipul ascuţit de slăbiciune, rămâneam cu privirea fixată asupra gâtului său care, în schimb, se îngroşase, urmărindu-i respiraţia ce mi se părea din zi în zi mai grea, şi mi se strângea inima sub apăsarea unei tainice remuşcări. Erau momente când aş fi dat orice numai să-l văd înviorându-se din nou.

— De ce nu pleci pentru un timp de aici? l-am întrebat într-o zi.

Se întorsese cercetător spre mine.

—Găseşti că arăt rău?

— Ei, nu chiar rău… Aş zice că eşti doar puţin cam slăbit. Îţi face rău căldura?

—Foarte, a răbufnit.

A ridicat braţele pentru a face o lungă inspiraţie.

— De câtva timp, dragul meu, de abia îmi trag răsuflarea. Să plec… Şi *unde* să mă duc?

— Cred că muntele ţi-ar face bine. Ce spune unchiul tău? Te-a văzut?

— Sigur, unchiul Giulio garantează că nu am nici pe naiba. Şi normal ar fi să fie adevărat. Altfel mi-ar fi recomandat ceva, nu crezi? După unchiul, pot juca tenis cât vreau. Aşa că vezi… Precis, căldura m-a dărâmat aşa. Şi pe urmă nu mănânc nimic, o adevărată prostie.

— Bine, şi atunci, dacă e vorba de căldură, de ce nu te duci vreo cincisprezece zile la munte?

— în august, la munte? Pentru Dumnezeu. Şi apoi… a zâmbit… şi apoi *Juden sind* pretutindeni *unerwünscht.* Ai uitat?

— Poveşti. De exemplu, la San Martino di Castrozza nu-i aşa. Ai putea foarte bine să mergi la San Martino – ca, de altfel, la Lido în Veneţia, la Alberoni… Le-a publicat *Corriere della Sera* săptămâna trecută.

— Ce tristeţe. Scuză-mă, dar nu mă simt deloc în stare

să-mi petrec sărbătoarea de Sfânta Maria într-un hotel, cot la cot cu nişte cârduri de Levi şi Cohanim, gălăgioase şi ahtiate după sport. Prefer să aştept pe loc până în septembrie.

În seara următoare, profitând de noul climat de intimitate creat între noi după ce mă aventurasem să-i supun spre apreciere propriile-mi versuri, m-am hotărât să vorbesc cu Malnate despre starea sănătăţii lui Alberto. Nu era nicio îndoială – am spus – după mine, Alberto avea ceva. Nu observase cât de greu respira? Şi nu i se părea cel puţin ciudat că nimeni de la ei din casă, nici unchiul lui, nici tatăl lui, nu luase nici cea mai mică măsură de îngrijire? Unchiul medic, cel de la Veneţia, de acord, nu credea în medicamente. Dar toţi ceilalţi, inclusiv sora lui? Calmi, serafici, surâzători; nimeni nu mişca un deget.

Malnate m-a ascultat în tăcere.

— N-aş vrea să te alarmezi peste măsură, a spus, în sfârşit, cu o, uşoară nuanţă de stânjeneală în glas. Ţi se pare chiar aşa de dărâmat?

— Dar pentru numele lui Dumnezeu! am izbucnit. Dacă a slăbit cu zece kilograme în două luni!

—Hmm! Zece kilograme sunt cam multe!

—Bine, nu sunt zece, dar şapte, opt tot sunt. Cel puţin.

A tăcut, meditând. Pe urmă a recunoscut că şi el, de un timp încoace, îşi dăduse seama că Alberto nu se simţea bine. Dar, pe de altă parte – a adăugat – eram siguri noi că nu ne agitam în zadar? Dacă rudele lui cele mai apropiate nu se mişcau, dacă nici măcar faţa profesorului Ermanno nu trăda cea mai mică nelinişte, ci bine… Sigur că da, să-l luăm pe profesorul Ermanno de pildă: în cazul că Alberto s-ar fi simţit în adevăr rău, era de presupus că nici prin gând nu i-ar mai fi trecut să aducă de la Imola cele două camioane cu pământ roşu pentru terenul de tenis! Şi tot în legătură cu terenul de tenis: ştiam că peste câteva zile începeau lucrările pentru a mări faimoasele *out?*

În felul acesta, plecând de la Alberto şi de la presupusa lui boală, introdusesem pe nesimţite în conversaţiile noastre nocturne şi tema, până atunci tabu, a

Finzi-Continilor. Amândoi ne dam limpede seama că păşim pe un teren minat, şi tocmai de aceea înaintam întotdeauna cu multă prudenţă, atenţi să nu greşim. Malnate, ori de câte ori venea vorba de ei ca familie, ca „instituţie” (nu ştiu care din noi folosise primul cuvântul, dar îmi amintesc că ne plăcuse, ne făcuse să râdem), îi critica foarte dur, fără nicio reţinere. Ce oameni imposibili! spunea. Ce ghem curios, absurd, de contradicţii incurabile reprezentau „din punct de vedere social!” Uneori gândindu-se la miile de hectare de pământ pe care le posedau, gândindu-se la miile de lucrători agricoli care le săpau, disciplinaţi, sclavi supuşi ai regimului corporativ, uneori mai că îi venea să-i prefere în locul lor pe moşierii „normali” oricât de cruzi fuseseră, pe cei care în ’20, în ’21, în ’22 nu ezitaseră să-şi desfacă băierile pungii pentru a pune pe picioare şi a aproviziona bandele de bătăuşi în cămăşi negre. Aceia *cel puţin* erau fascişti. Când s-ar fi ivit ocazia, n-ar fi existat îndoieli asupra modului cum trebuiau trataţi. Dar Finzi-Contini?

Şi da din cap cu aerul celui care dacă ar vrea, ar putea înţelege, dar nu vrea, nu-i convine; subtilităţile, complicaţiile, deosebirile de nuanţă, oricât de interesante şi de amuzante ar fi, trebuie totuşi să aibă şi ele o limită.

Într-o noapte, târziu, după Sfânta Maria, ne oprisem să bem vin într-o bodegă de pe strada Gorgadello, lângă Dom, la câţiva paşi depărtare de casa care fusese până acum un an şi jumătate ambulatoriul doctorului Fadigaţi, cunoscutul otorinolaringolog. Între două pahare îi povesteam lui Malnate istoria doctorului cu care devenisem prieten, ultimul care îi mai rămăsese în oraş, în cele cinci luni dinaintea sinuciderii sale „din dragoste” (spusesem „din dragoste”, şi Malnate nu a reuşit să-şi reţină un râs sarcastic, de goliard.) De la Fadigaţi până la homosexualitate, în general, nu mai era decât un pas. Malnate avea nişte idei foarte simpliste în acest domeniu. Pentru el, pederaştii erau numai nişte „nenorociţi”, nişte bieţi „obsedaţi” de care nu merita să te ocupi decât sub raport medical sau sub cel al profilaxiei sociale. Eu,

dimpotrivă, susţineam că dragostea justifică şi sfinţeşte totul; mai mult, că dragostea atunci când este pură, deci complet dezinteresată, este întotdeauna anormală, asocială, etcaetera; exact ca arta – am adăugat – care atunci când este pură, deci inutilă, displace tuturor dascălilor de toate credinţele, inclusiv celor socialişti. Lăsând la o parte de data aceasta frumoasele noastre intenţii de moderaţie, discutam cu îndârjirea din primele vremuri, până în momentul când, dându-ne seama că eram băuţi, am izbucnit amândoi într-un râs în hohote. Ieşisem după aceea din bodegă, traversasem Listone pe jumătate pustie, urcasem iarăşi pe San Romano, ca să ne trezim în cele din urmă mergând fără ţintă în lungul străzii delle Volte.

Lipsită de trotuar, cu pavajul plin de găuri, strada părea şi mai întunecoasă ca de obicei. Ca întotdeauna, în timp ce înaintam bâjbâind; călăuziţi numai de lumina care ieşea prin uşile întredeschise ale bordelurilor, Malnate atacase o strofă de Porta; îmi amintesc că nu din *Ninetta,* ci din *Marchionn di gamb avert.1*

Declama cu jumătate de glas, cu tonul amar şi îndurerat pe care-l lua întotdeauna când recita *Lament:*

Finălment l'alba tance veult spionada l'e camparas auca lee dai filidur...[44]

dar aici se oprise brusc.

— Ce-ai spune, m-a întrebat, arătând că bărbia spre uşa unui bordel, dacă am arunca o privire?

Propunerea nu avea nimic excepţional; dar venind de la el, cu care nu avusesem decât discuţii serioase, m-a uluit şi m-a pus în încurcătură.

— Nu-i dintre cele mai bune, am răspuns. Trebuie să fie din acelea de câteva lire... Oricum, să intrăm.

Era târziu, aproape unu noaptea, şi primirea care ni s-a făcut n-a fost din cele mai bune. Portăreasa, aşezată pe un scaun de pai în spatele unui canat al uşii, a fost prima care a început să facă mofturi, fiindcă nu voia să băgăm înăuntru şi bicicletele; a urmat patroana, o femeiuşcă de

44 în sfîrşit zorile de-atîtea ori pîndite / au apărut prin crăpăturile obloanelor...

vârstă nedefinită, lividă, uscată, cu ochelari, îmbrăcată în negru ca o călugăriţă, văitându-se şi de biciclete şi de oră. Apoi, în timp ce traversam holul de la intrare, o servitoare, care făcuse curăţenie în salonaşe, cu ditamai mătura, o cârpă de praf şi minerul coşului de gunoi la subraţ, ne-a aruncat o privire încărcată de dispreţ. Şi nici măcar fetele, strânse toate într-un singur salonaş şi conversând paşnic cu un mic grup de obişnuiţi ai casei, nu au avut o expresie prea încântată. Nu ne-a ieşit niciuna în întâmpinare. Şi au trecut peste zece minute, în timpul cărora eu şi Malnate, aşezaţi unul în faţa altuia în salonaşul izolat în care ne condusese patroana, n-am schimbat, practic, niciun cuvânt (prin pereţi ajungeau la noi râsetele fetelor, accesele de tuse şi glasurile înfundate ale amicilor clienţi), mai înainte ca o blondină cu un aer fin, părul strâns la ceafă şi îmbrăcată sobru ca o liceană de familie bună, să se hotărască să apară în prag.

Nu părea nici măcar foarte indispusă.

—Bună seara.

Ne-a examinat liniştită, cu ochii albaştri plini de ironie. Apoi mi s-a adresat:

—Ei bine, ochi albaştri, ce facem?

—Cum te cheamă? am izbutit să bâlbâi.

—Gisella.

—De unde eşti?

— Bologna! a exclamat, căscând ochii mari, ca şi cum cine ştie ce mare lucru mi-ar fi promis.

Dar nu era adevărat. Malnate, calm, stăpân pe sine, şi-a dat urgent seama.

— Care Bologna, a intervenit el. Cred că eşti lombardă, şi nici măcar din Milano. Trebuie să fii de prin Comasco.

—Cum aţi făcut de-aţi ghicit? a întrebat fata uluită.

Între timp, în spatele ei apăruse botul de nevăstuică al patroanei.

— Hmm, a bombănit, mi se pare că şi aici ne-am pus la taifas.

— A, nu, a protestat Gisella, zâmbind şi indicându-mă. Cel cu ochi albaştri are intenţii serioase... Ce facem,

mergem?

Înainte de a mă ridica în picioare ca s-o urmez, m-am întors spre Malnate. Mă privea cu o expresie afectuoasă, încurajatoare.

—Şi tu?

A izbucnit într-un râs scurt, făcând un gest vag cu mâna, ca şi cum ar fi spus: „Eu, ce legătură am eu: eu sunt în afara discuţiei”.

—Nu te gândi la mine, a adăugat, du-te sus, te aştept.

Totul s-a desfăşurat foarte repede. Când ne-am întors jos, Malnate făcea conversaţie cu patroana. Îşi scosese pipa, vorbea şi fuma. Se informa de „tratamentul economic” al prostituatelor, de mecanismul alternării lor bilunare, de „controlul medical” etcaetera; iar ea îi răspundea la fel de interesată şi de serioasă.

— *Bon,* a făcut Malnate, remarcându-mi în sfârşit prezenţa, şi s-a ridicat.

Mi-a luat-o înainte, a traversat anticamera îndreptându-se spre bicicletele pe care le sprijinisem de perete, lângă intrare, în timp ce patroana, devenită deodată foarte amabilă, alerga să ne deschidă uşa.

— Noapte bună, a salutat-o Malnate. A lăsat să cadă o monedă în palma întinsă a portăresei şi a ieşit primul.

—Ciao, iubitule, a strigat Gisella căscând, înainte de a dispărea în salonaşul unde erau strânse tovarăşele ei. Mai vino! /

—Ciao, am răspuns la rândul meu, ieşind.

— Noapte, bună, domnilor, a murmurat respectuos patroana, la spatele meu; şi am auzit cum punea lanţul la uşă.

Sprijinindu-se de ghidoanele bicicletelor, am urcat din nou pe strada Scienze, până la colţul cu strada Mazzini. Ajunşi aici, am luat-o la dreapta, pe Săraceno. Acum vorbea mai ales Malnate. Îmi relata ce aflase de la patroana bordelului. La Milano, până acum câţiva ani – spunea – fusese şi el un client destul de asiduu al faimoasei case de toleranţă de pe San Pietro all’Orto (unde – a adăugat – încercase în diferite rânduri, fără rezultat, să-l

ducă şi pe Alberto) dar numai acum se obosise să ia câteva informaţii privitoare la legile care reglementau „sistemul”. Sfinte Iisuse – a oftat – ce viaţă duceau şi prostituatele! Şi cât de abject şi de înapoiat era statul care organiza un asemenea târg de carne omenească!

Observând că abia îi răspundeam, mai mult în silă:

— Ce ai? m-a întrebat. Nu te simţi bine?

— Nu-i asta.

— *Omne animal post coitum triste,* a suspinat. Dar nu te mai gândi. Trage-i un somn bun şi ai să vezi că mâine dimineaţă totul o să fie iar splendid.

— Ştiu, ştiu.

Am ocolit la stânga, pe strada Borgo di Sotto.

— Cam pe aici ar trebui să stea învăţătoarea Trotti, a spus, arătând spre căsuţele din dreapta, spre strada Fondo Banchetto.

N-am răspuns. A tuşit.

— Hmm… cum mai merge… cu Micol?

M-a cuprins deodată o mare nevoie să mă destăinui cuiva, să-mi deschid sufletul.

— Merge prost. M-am aprins îngrozitor.

— O, de data asta ne-am dat şi noi seama, a râs cu bonomie. De o bucată bună de timp. Dar cum mai merge acum? Tot rău se poartă cu tine?

— Nu. Cum ai observat, probabil, în ultima vreme am atins un anumit *modus vivendi.*

— Da, am remarcat că nu vă mai înţepaţi ca înainte. Mă bucur că redeveniţi prieteni. Era absurd.

Gura mi s-a strâmbat fără voie, în timp ce lacrimile îmi înceţoşau privirea. Probabil că Malnate şi-a dat seama de starea mea.

— Ei, haide, m-a încurajat stânjenit. Nici chiar aşa.

Am înghiţit cu efort.

— Nu cred că vom redeveni prieteni, am murmurat. Este inutil.

— Prostii, a spus. Dacă ai şti ce mult ţine la tine. Când nu eşti acolo şi vorbeşte de tine – şi vorbeşte foarte des – vai de cel care îndrăzneşte să te atingă. Sare în sus de

parcă ar fi o viperă. Alberto ţine şi el la tine şi te stimează. Uite, ca să-ţi spun (deşi poate că am fost puţin indiscret) acum câteva zile le-am recitat poezia ta. Nici nu-ţi poţi închipui cât de mult le-a plăcut la amândoi…

— N-am ce să fac cu stima şi cu afecţiunea lor, am spus.

Ieşisem, între timp, în piaţeta din faţa bisericii Santa Maria în Vado. Nu se vedea nici ţipenie de om nici acolo nici de-a lungul străzii Scandiana, până departe, la Montagnone. Ne-am îndreptat în tăcere spre fântâna aşezată într-o latură a piaţetei. Malnate s-a aplecat să bea, şi după el, am băut şi eu, şi m-am spălat pe faţă.

— Vezi, a urmat Malnate, îndepărtându-se, după părerea mea greşeşti când vorbeşti astfel. Afecţiunea şi stima, mai ales într-o vreme ca a noastră, sunt singurele valori pe care se poate conta în adevăr. Ce lucru este mai dezinteresat ca prietenia? Pe de altă parte, din câte ştiu eu, n-am impresia, în sfârşit, n-am impresia că între voi s-a petrecut ceva… Cu timpul, poate că… Uite, de exemplu, de ce nu vii să joci mai des tenis, ca acum câteva luni? Cine a spus că tactica absenţei este cea mai bună? Eu, dragul meu, am impresia că nu te prea pricepi la femei.

— Dar din moment ce chiar ea mi-a impus să-mi răresc vizitele, am izbucnit. Ai vrea să n-o ascult? E totuşi casa ei!

A rămas câteva secunde tăcut, gânditor.

— Mi se pare imposibil, a spus. În sfârşit, poate că aş reuşi să înţeleg, dacă înainte s-ar fi petrecut ceva între voi… Cum să spun… ceva grav, ireparabil. Dar ce s-a petrecut, totuşi, la urma urmei?

M-a scrutat, nesigur.

— Iartă-mi întrebarea cam… nediplomatică, a reluat, zâmbind, dar ai reuşit s-o săruţi cel puţin?

— Da, da, şi de mai multe ori, am suspinat disperat, spre nefericirea mea.

I-am povestit cu lux de amănunte istoria relaţiilor noastre, încă de la începuturile lor, fără să trec sub tăcere episodul din camera sa, în luna mai, episod pe care-l consideram determinant, am spus, dar în sens negativ, şi iremediabil. Am descris printre altele felul în care o

sărutam sau, mai precis, felul în care încercasem în mai multe rânduri să o sărut, şi diferitele ei reacţii, mai mult sau mai puţin pline de dezgust.

M-a lăsat să mă descarc, şi eram atât de absorbit, atât de pierdut în amarele mele evocări, încât n-am mai dat atenţie tăcerii lui. devenită dintr-odată ermetică.

De aproape o jumătate de oră eram opriţi în faţa casei mele. Deodată l-am văzut tresărind.

— Fir-ar să fie, a bolborosit, uitându-se la ceas. E două şi jumătate. Trebuie să plec, altfel nu mă mai scol mâine dimineaţă.

A sărit în şa.

—Ciao, m-a salutat… şi nu-ţi pierde firea.

Avea un chip ciudat, pământiu. Să-l fi plictisit, oare, să-l fi scârbit confidenţele mele amoroase?

L-am privit în timp ce se îndepărta cu iuţeală. Pentru prima dată mă părăsea în felul acela, fără să mai aştepte să intru în casă.

Deşi era atât de târziu, tata nu stinsese încă lumina.

Din vara lui ’37, de când începuse în toate ziarele campania rasială, îl lovise o formă gravă de insomnie, deosebit de acută vara, în timpul căldurilor. Petrecea nopţi întregi fără să închidă un ochi, citind, rătăcind prin casă, ascultând în sufragerie transmisiunile în limba italiană ale posturilor de radio străine sau vorbind cu mama, la ea în cameră. Era dificil, când mă întorceam după unu, să trec pe coridorul lung, în care se înşirau unul după altul dormitoarele (primul era al tatii, al doilea al mamei, apoi urmau cel al lui Ernesto, al lui Fanny şi, în sfârşit, ultimul, al meu) fără ca el să nu-şi dea seama. Mă învăţasem să merg în vârful picioarelor, îmi scoteam până şi pantofii, dar era zadarnic, urechea extrem de fină a tatii percepea cel mai mic scârţâit ori fâşâit.

—Tu eşti?

Cum era de prevăzut, n-am scăpat controlului său nici în noaptea aceea. De obicei acel „Tu eşti?” nu avea alt efect decât să mă facă să grăbesc pasul; o ţineam înainte fără să-i răspund, prefăcându-mă că nu am auzit. Dar nu în

noaptea aceea. Deşi nu era greu să-mi imaginez genul de întrebări la care ar fi trebuit să răspund, de ani de zile aceleaşi – „Cum de vii aşa târziu?”, „Ştii cât e ceasul?”, „Unde ai fost” – am preferat să mă opresc. Am întredeschis uşa şi mi-am vârât capul prin deschizătură.

— De ce-ai rămas acolo? a, spus imediat tata, din pat, clipind spre mine pe deasupra ochelarilor. Intră, intră o clipă.

Sta în capul oaselor, în cămaşa de noapte, rezemat cu spatele şi cu ceafa de tăblia de lemn galben, sculptat, a patului, acoperit cu un cearşaf numai până la mijloc. M-a izbit cât de alb era totul pe el şi în jurul lui: părul argintiu, chipul palid şi tras, cămaşa de noapte, perna de la spate, cearşaful, cartea deschisă, aşezată în poală; toate erau albe; şi cât de mult se armoniza această albeaţă (o albeală de clinică, mă gândeam) cu seninătatea surprinzătoare, extraordinară, cu noua expresie de bunătate plină de înţelepciune care-i ilumina ochii limpezi.

— Ce târziu e! a comentat zâmbind, aruncând o privire la Rolex-ul de mână, antiacvatic, de care nu se despărţea nici în pat. Ştii cât e ceasul? Două şi douăzeci şi şapte.

Poate pentru prima dată de când împlinisem optsprezece ani şi obţinusem cheia de la casă, fraza sacramentală nu m-a iritat.

—M-am plimbat, am spus calm.

—Cu prietenul acela din Milano?

—Da.

—Cu ce se ocupă? E încă student?

— Nu, nici vorbă. Are douăzeci şi şase de ani. E funcţionar... Chimist în Zona industrială, la o întreprindere de cauciuc sintetic a lui Montecatini.

— Ca să vezi! Şi eu credeam că e încă la universitate. De ce nu-l inviţi niciodată la cină?

— Daa... Presupuneam că nu e cazul să-i dau mamei şi mai mult de lucru decât are.

— Da’ de unde! Nici nu contează. O farfurie de mâncare în plus, e o nimica toată. Poţi să-l chemi. Şi... unde aţi cinat? La *Giovanni*?

—Da.
—Povesteşte-mi şi mie ce lucruri bune aţi mâncat.
M-am conformat, nu fără să fiu surprins eu însumi de atâta condescendenţă, şi i-am înşirat diferite feluri de mâncare, pe cele alese de mine şi pe cele alese de Malnate. Între timp mă aşezasem.
— Bun, a aprobat tata, la urmă, mulţumit. Şi după aceea, a urmat – *duv el a mai ch a şi andă a far dă-mi, tutt du?* 1 Fac prinsoare, a ridicat o mină ca să prevină o eventuală dezminţire, fac prinsoare că aţi fost la femei.
Nu ne făcusem niciodată confidenţe în această privinţă. O pudoare feroce, o violentă, iraţională nevoie de libertate şi de independenţă mă împinseseră întotdeauna să blochez de la bun început timidele sale tentative de a aborda aceste subiecte. Dar nu în noaptea aceea. îl priveam, atât de alb, atât de fragil, atât de bătrân, şi simţeam, aproape fizic, cum vechiul nod de ură infantilă care ne despărţise întotdeauna dispare ca prin farmec, lipsit de orice raţiune şi sens.
—Exact, am recunoscut. Ai ghicit.
—Bănuiesc că aţi fost la o casă de toleranţă.
—Da.
— Foarte bine, a aprobat. La vârsta voastră, casa de toleranţă este soluţia cea mai acceptabilă din toate punctele de vedere, inclusiv cel al sănătăţii. Dar ia spune-mi: cum te descurci cu banii? Ţi-ajung banii pe care ţi-i dă mama sâmbăta? Dacă nu-ţi ajung, cere-mi mie; în limita posibilului, o să încerc să te ajut şi eu.
—Mulţumesc.
— Unde aţi fost? La Maria Ludargnani? Pe vremea mea „ea era baza.
—Nu, undeva pe strada delle Volte.
— Un singur lucru îţi recomand, a continuat, adoptând deodată limbajul profesional pe care-l folosise numai în tinereţe, când exercitase profesiunea de medic pentru că după moartea bunicului se dedicase exclusiv administrării moşiei de la Masi Torelló şi a celor două case de raport din strada Vignatagliata, îţi recomand un singur lucru, să nu

neglijezi *niciodată* măsurile profilactice necesare. Ştiu, e o plictiseală de care îţi vine să te lipseşti. Dar ajunge o nimica toată ca să te alegi cu o boală. Şi mai ales dacă dimineaţa, când te trezeşti, ţi se întâmplă să observi că e ceva în neregulă, vino *imediat* în baie şi arată-mi, da? Dacă va fi nevoie, am să-ţi spun eu ce să faci.

—Am înţeles. Fii liniştit.

Simţeam cum caută cel mai adevărat mod de a mă întreba altceva. Acum că eram licenţiat – bănuiam că era gata să mă întrebe – aveam cumva vreo idee, vreun proiect de viitor? în loc de asta, a trecut la politică. Înainte de a mă întoarce, a spus, între unu şi două, reuşise să prindă diferite posturi de radio străine: Minteceneri, Paris, Londra şi Beromiinster. Or, pe baza ultimelor ştiri, să convinsese că situaţia internaţională se înrăutăţeşte rapid. Da, din nefericire: era vorba de o adevărată *afar negro*. Se părea că misiunile diplomatice anglo-franceze de la Moscova erau pe punctul de a pleca (fără a fi realizat nici cât negru sub unghie, se înţelege!). Aveau să plece într-adevăr de la Moscova astfel? Era de temut. Iar după asta nu ne mai rămânea decât să ne lăsăm toţi în voia Domnului.

În momentul acesta, din camera vecină s-a auzit o tânguire. Se trezise mama.

—Ce-ai spus, Ghigo? a întrebat. A murit Hitler?!

— Unde nu se întâmplă asta! a suspinat tata. Dormi, îngerul meu, dormi, nu te agita.

—Cât este ora?

—Aproape trei.[45]

—Trimite-l la culcare pe băiat!

Mama a mai rostit câteva cuvinte ininteligibile, apoi a tăcut.

Tata m-a privit lung în ochi. Pe urmă, cu voce joasă, mai mult şoptind:

— Scuză-mă dacă-mi permit să-ţi vorbesc de asemenea lucruri, a spus, dar înţelegi... şi eu şi mama ne-am dat seama încât de anul trecut că te-ai îndrăgostit de... de

45 Poveste murdară (jargon iudeo-ferrarez).

Micol Finzi-Contini. E adevărat, nu?

—Da.

—Şi cum merg lucrurile între voi? Tot rău?

— Mai rău de atât nici nu s-ar putea, am murmurat, simţind dintr-odată, extrem de limpede, că spuneam adevărul adevărat, că, efectiv, lucrurile n-ar fi putut merge mai rău de atât, şi că niciodată, în ciuda părerii contrare a lui Malnate, nu aş fi reuşit să mai urc peretele prăpastiei în fundul căreia bâjbâiam zadarnic de luni întregi.

Tata a scos un suspin.

— Ştiu, sunt lucruri tare neplăcute… Dar, până la urmă, e mai bine aşa.

Stăm cu capul plecat, fără să spun nimic.

— Aşa e, a continuat el, ridicând puţin glasul. Ce-ai fi vrut să faci? Să te logodeşti?

În seara aceea, la ea în cameră, Micol îmi pusese aceeaşi întrebare. Spusese: „Ce-ai fi vrut? Nu cumva *să ne logodim?"* Eu nu suflasem. Nu avusesem nimic de răspuns. Ca şi acum – reflectam, când nici tatii nu aveam nimic să-i răspund.

—De ce nu? am spus, totuşi, şi l-am privit.

A dat din cap.

— Crezi că nu te înţeleg? a spus. Şi mie îmi place fata. Mi-a plăcut dintotdeauna, încă de când era mică… când cobora jos, în Templu, ca să primească binecuvântarea de la tatăl său. Graţioasă, frumoasă (poate chiar prea frumoasă!), inteligentă, plină de spirit… Dar o logodnă? a scandat, făcând ochii mari. Logodna, dragul meu, înseamnă căsătorie. Şi cu asemenea timpuri, fără o profesiune sigură, spune şi tu dacă… îmi închipui că nu te-ai bizuit pe ajutorul meu ca să-ţi susţii familia (şi, de altfel nici n-aş fi putut să ţi-l dau, în măsura necesară) şi cu atât mai puţin pe al său… al ei. Nu mă îndoiesc că fata are o dotă magnifică, a adăugat, altfel nici nu s-ar putea. Dar nu cred că tu…

— Las-o încolo de dotă, am spus. Ce-ar fi contat dota, dacă ne-am fi iubit?

— Ai dreptate, a consimţit tata. Ai perfectă dreptate.

Nici eu, când m-am logodit cu mama, în ’11, nu mă îngrijeam de asemenea lucruri. Numai că atunci erau alte timpuri. Se putea privi spre viitor cu o anumită seninătate. Şi chiar dacă viitorul nu s-a arătat aşa de vesel şi de uşor cum ni-l închipuiam noi (cum ştii, ne-am căsătorit în ’15, când începuse războiul, şi imediat după aceea am cerut să plec voluntar), era altfel societatea, atunci, o societate care oferea nişte garanţii... Şi, în plus, eu studiasem medicina, pe când tu...

—Pe când eu?

— Da, tu, în loc de medicină, ai preferat Literele şi ştii că atunci când a venit momentul să hotărăşti, nu m-am opus sub nicio formă. Asta era pasiunea ta, şi amândoi ne-am făcut datoria: tu, alegându-ţi drumul pe care simţeai că trebuie să-l alegi, şi eu neîmpiedicându-te. Dar acum? Chiar dacă ai fi aspirat, ca profesor, la cariera universitară...

Am făcut semn că nu.

— Cu atât mai rău, a reluat, cu atât mai rău! E adevărat că şi acum nimic nu te poate împiedica să studiezi pe contul tău... să te cultivi în continuare ca să poţi ataca într-o zi, dacă va fi posibil, cariera mult mai dificilă şi nesigură de scriitor, de scriitor militant, gen Edoardo Scarfoglio, Vincenzo Morello, Ugo Ojetti... sau, de ce nu? de romancier, de... a surâs... de poet... Dar tocmai de aceea, cum ai fi putut la vârsta ta, ai de abia douăzeci şi trei de ani, şi încă n-ai făcut nimic din tot ce trebuie să faci, cum te-ai fi putut gândi să-ţi iei o soţie, să-ţi întemeiezi o familie?

Vorbea despre viitorul meu de literat, îmi spuneam, ca despre un vis frumos şi fascinant, dar intraductibil în ceva real, concret. Vorbea ca şi cum şi eu şi el am fi fost morţi, şi acum, dintr-un punct oarecare, în afara spaţiului şi a timpului, discutam împreună despre viaţă, despre tot ceea ce ar fi putut fi şi n-a fost viaţa noastră.

— Dar lăsând la o parte asta, continua tata, şi lăsând la o parte o grămadă întreagă de consideraţii, îmi dai voie să-ţi spun sincer... să-ţi dau un sfat prietenesc?

—Spune.

— îmi dau seama că atunci când un om, mai ales la vârsta ta, îşi pierde capul după o fată, nu face atâtea calcule… îmi dau seama că ai un caracter mai deosebit… şi să nu crezi că acum doi ani, când nefericitul doctor Fadigaţi…

De la moartea lui, Fadigaţi nu mai fusese pomenit la noi în casă. Ce legătură avea acum Fadigaţi? L-am privit întrebător.

— Da, da, lasă-mă să spun! a făcut el. Temperamentul tău (am impresia că l-ai moştenit de la bunica Fanny), temperamentul tău… Eşti prea sensibil şi din pricina asta nu te mulţumeşti niciodată… mereu cauţi…

N-a isprăvit. Arăta cu mâna nişte lumi ideale, populate de himere.

— Şi apoi, iartă-mă, a reluat, dar şi ca familie, Finzi-Contini nu erau potriviţi… Nu erau pentru noi… Dacă te-ai fi căsătorit cu o fată ca ea, într-o bună zi te-ai fi simţit prost. Da, da, a insistat temându-se, poate, de un gest sau de un cuvânt de protest din partea mea, ştii ce părere am avut întotdeauna în această privinţă. Sunt altfel de oameni… nici măcar nu par *judim…* Eh, ştiu, Micol îţi plăcea atât poate tocmai pentru asta… pentru că ne era superioară… social. Dar ascultă-mă pe mine, e mai bine că s-a terminat aşa. Este un proverb care spune: ia-ţi nevasta şi boii de prin părţile tale. Or, ea, în ciuda aparenţelor, nu era de prin părţile tale. Nu era deloc.

Plecasem iar capul şi îmi fixam mâinile puse pe genunchi.

— O să-ţi treacă, continuă el, o să-ţi treacă. Şi mult mai repede decât crezi. Sigur că-mi pare rău; îmi închipui ce simţi în clipa asta. Dar ştii că te şi invidiez puţin? în viaţă, dacă cineva vrea să înţeleagă, să înţeleagă într-adevăr cum stau lucrurile pe lumea asta, *trebuie* să moară măcar o dată. Şi atunci, dacă aşa e legea, mai bine să moară tânăr, când mai are încă timp înainte ca să se ridice şi să învie… E rău, tare rău să înţelegi la bătrâneţe. Ce să mai faci? Nu mai e timp ca s-o iei de la zero, şi generaţia noastră a

comis atâtea, atâtea greşeli! Dar tu, cu voia lui Dumnezeu, eşti tânăr! Poate câteva luni, ai să vezi, nici măcar n-o să-ţi vină să crezi că ai trecut prin toate acestea. Ba s-ar putea chiar să fii mulţumit. Ai să te simţi mai bogat, ştiu eu cum… mai matur…

—Să sperăm, am murmurat.

— Sunt fericit că am putut să mă descarc şi că mi-am luat în sfârşit piatra de pe suflet, şi acum, o ultimă recomandare. Îmi dai voie?

Am aprobat din cap.

— Nu te mai duce la ei acasă. Începe din nou să studiezi, ocupă-te de ceva, dă, eventual, lecţii particulare, cred că se caută mult… şi nu te mai duce. E mai bărbăteşte aşa.

Avea dreptate. Printre altele, era mai bărbăteşte aşa.

— Am să încerc, am spus, ridicând privirea. Am să fac totul ca să reuşesc.

—Aşa e bine!

S-a uitat la ceas.

— Şi acum, du-te să te culci, a adăugat, că ai nevoie. Să văd şi eu dacă pot închide puţin ochii.

M-am ridicat, m-am aplecat asupra lui ca să-l sărut, dar sărutarea noastră s-a transformat într-o îmbrăţişare lungă, tăcută, plină de duioşie.

X

Aşa am renunţat la Micol.

În seara următoare, respectând promisiunea făcută tatii, m-am abţinut să mă duc la Malnate; în ziua următoare, era vineri, nu m-am prezentat la casa Finzi-Contini. A trecut astfel o săptămână, prima în care nu am văzut pe nimeni, nici pe Malnate nici pe ceilalţi. Din fericire, n-am fost căutat în timpul acesta, ceea ce incontestabil că m-a ajutat. Altfel, poate că n-aş fi rezistat, m-aş fi lăsat din nou prins.

Totuşi, la vreo zece zile de la ultima noastră întâlnire, pe la 25 ale lunii, Malnate mi-a telefonat. Nu se mai întâmplase niciodată înainte, şi cum nu răspunsesem eu la telefon, am fost tentat să le spun să-i comunice că nu sunt

acasă. Dar m-am căit îndată. Mă simţeam acum destul de puternic, dacă nu să-l revăd, cel puţin să-i vorbesc.

—Ce mai faci? a început. M-ai cam lăsat în părăsire.

—Am fost plecat.

— Unde? La Roma? La Florenţa? a întrebat, nu fără un pic de ironie.

— De data asta ceva mai departe, am răspuns, regretând patetismul exagerat al frazei.

— *Bon.* Nu vreau să insist. Ne vedem? I-am spus că în seara aceea nu pot, dar că am să trec aproape sigur mâine pe la el, la ora obişnuită. Oricum, să nu mă aştepte – am adăugat – dacă vede că întârzii. În acest caz, aveam să ne întâlnim direct la *Giovanni.* Nu cina la *Giovanni?*

—Probabil, a confirmat sec. Apoi: Ai auzit ştirile?

—Da, le-am auzit.

—Ce porcărie! Vino, te rog, o să vorbim despre toate.

—Atunci, la revedere, am spus cu glas dulce.

—La revedere.

Şi a închis.

În seara următoare, cum am isprăvit masa, m-am dus cu bicicleta până la vreo sută de metri de restaurant. Voiam numai să controlez dacă Malnate era acolo sau nu: şi, după ce am verificat că era (şedea ca de obicei la o masă afară, şi avea pe el nelipsita sahariană de culoare crem), în loc să merg la el, m-am întors şi m-am postat în vârful unuia din cele trei poduri mobile ale Castelului, respectiv pe acela din faţa lui *Giovanni.* Calculasem că în felul acesta îl puteam observa mult mai bine, fără pericolul de a fi zărit. Şi aşa a fost. Cu pieptul sprijinit de muchia de piatră a parapetului, l-am observat îndelung, în timp ce mânca. Mă uitam la el, la ceilalţi consumatori înşiraţi de-a lungul zidului, la mişcarea grăbită, printre mese – a chelnerilor în haine albe, şi cum stăm suspendat în beznă, deasupra apei sticloase a şanţului, mi se părea aproape că sunt la teatru, spectator clandestin al unei reprezentaţii plăcute şi fără sens. Malnate era acum la fructe. Ciugulea fără chef bob cu bob dintr-un ciorchine mare de strugure, şi din când în când, aşteptându-se, desigur, să mă vadă

sosind, întorcea cu vioiciune capul spre dreapta şi spre stânga. În timpul mişcării, lentilele groase ale ochelarilor lui („ochelăroi", cum le spunea Micol) licăreau vii, nervoase... Când a terminat strugurele, a făcut semn unui chelner şi au discutat câteva clipe. Credeam că ceruse nota şi mă pregăteam să plec, când l-am văzut pe chelner întorcându-se cu o ceşcuţă de cafea. A băut-o dintr-o sorbitură. Pe urmă, dintr-unul din buzunarele de la piept ale saharienei a scos ceva foarte mic – un carneţel, pe care a început să scrie ceva cu creionul. Ce naiba scria? – am zâmbit – făcea şi el poezii? Şi l-am lăsat aşa, ocupat să scrie mărunt în carneţel, şi, la intervale mari, ridicând capul pentru a privi iarăşi la dreapta şi la stânga, ori sus, la cerul înstelat, în căutare parcă de idei şi inspiraţie.

Câteva seri după aceea am continuat să hoinăresc la întâmplare pe străzile oraşului, observând totul, atras imparţial de tot ce vedeam: de titlurile mari ale ziarelor care tapiţau chioşcurile din centru, cu titluri de o şchioapă subliniate cu cerneală roşie; de fotpgrafiile filmelor şi spectacolelor de varietăţi dinaintea lor, expuse de o parte şi de alta a intrărilor în cinematografe; de conciliabulele beţivilor opriţi în mijlocul străzilor din oraşul vechi; de plăcuţele cu numerele automobilelor aliniate în piaţa Domului; şi de diversele tipuri de oameni care ieşeau din bordeie, ori se iveau pe rând din negura arborescentă de pe JVT – ontagnone şi veneau să consume îngheţată, bere sau sifon la tejgheaua de zinc a unui chioşc de răcoritoare, apărut recent în fundul străzii Scandiana. Într-o seară, pe la unsprezece, m-am trezit prin părţile pieţii Travaglio, spionând interiorul în semiobscuritate al faimoasei cafenele *Scianghai,* frecventată aproape numai de femei de stradă şi de muncitori dintr-un cartier vecin, Borgo San Luca; îndată după aceea, asistam sus pe bastionul ce domina locul, la o anemică întrecere de tir între doi derbedei sub privirea dură a fetei toscane, mare admiratoare a lui Malnate. Stăm de o parte, fără să spun nimic, fără să descalec cel puţin de pe bicicletă; astfel încât la un moment dat, toscana m-a apostrofat direct.

— Hei, tinere, a strigat, de ce nu te apropii să tragi câteva focuri-şi dumneata? Curaj, haide, nu-ţi fie teamă. Arată-le ce ştii prăpădiţilor ăstora!

—Nu, mulţumesc, am răspuns politicos.

— Nu, mulţumesc, a repetat ea. Ce tineret! Ce-ai făcut cu prietenul dumitale? Acela, da, bărbat! Hai, spune, unde l-ai îngropat?

Nu am răspuns şi ea a izbucnit în râs.

— Sărăcuţul! m-a compătimit. Du-te iute acasă, iute, iute, că altfel te bate tăticul cu cureaua. Du-te să faci nani!

În seara următoare, pe la miezul nopţii, fără să ştiu de ce sau ce anume căutam, mă aflam în cealaltă parte a oraşului, şi pedalam pe poteca netedă şi uşor sinuoasă care alerga pe buza interioară a lui Mura degli Angeli. Era o splendidă lună plină; atât de limpede şi de luminoasă, pe un cer absolut senin, încât” farul devenea inutil.

Pedalam încet. Descopeream, întinşi pe iarbă, la rădăcina arborilor, noi şi noi îndrăgostiţi. Număram maşinal perechile. Câte unii se agitau înlănţuiţi, pe jumătate goi, unul deasupra celuilalt; alţii se despărţiseră şi stăteau întinşi, mână în mână; alţii, îmbrăţişaţi, dar imobili, păreau că dorm. Am numărat aşa peste treizeci de perechi. Şi cu toate că, uneori, treceam atât de aproape de ei încât eram gata să-i ating cu roata bicicletei, niciunul, niciodată, n-a părut să remarce prezenţa tpea tăcută. Mă simţeam, şi eram, un fel de stranie fantasmă călătoare; plină deopotrivă de viaţă şi de moarte; de pasiune şi de milă detaşată.

Când am ajuns la înălţimea lui Barchetto del Duca, m-am oprit. Am coborât de pe bicicletă, am sprijinit-o de trunchiul unui pom, şi câteva minute am rămas aşa, privind întinderea nemişcată şi argintie a parcului. N-aş putea spune că mă gândeam la ceva precis ci la multe lucruri „unul după altul, fără să zăbovesc asupra’ nici unuia în mod deosebit. Priveam, ascultam gălăgia firavă şi imensă a greierilor şi a broaştelor, şi eram mirat eu însumi de surâsul uşor încurcat care îmi mişca buzele. „Aşadar, iată-ne”, am murmurat. Nu ştiam ce să fac, ce anume

venisem să foc. Eram pătruns de senzaţia vagă a inutilităţii oricărei comemorări.

Am început să merg pe marginea povârnişului acoperit cu iarbă, cu ochii la *magna domus.* Jos era totul stins, şi deşi ferestrele camerei lui Micol dădeau spre miazăzi, deci nu le puteam vedea, eram sigur, cine ştie de ce, că nici de la ele nu răzbătea niciun fir de lumină. Ajuns, în sfârşit, să domin din înalt exact punctul din zidul înconjurător „sacru”, cum spunea Micol, *„au vert para dis des amours enfantines”,* m-a fulgerat, deodată, o idee. Dacă aş sări zidul şi aş intra pe furiş în parc? în acea îndepărtată după-amiază de iunie, în copilărie, nu îndrăznisem s-o fac, îmi fusese teamă. Dar acum? De ce anume mi-ar mai putea fi teamă, acum?

Am aruncat o privire rapidă în jur, şi peste o clipă mă aflam la poalele zidului, regăsind brusc, în umbra înăbuşitoare, mirosul de urzici şi de murdărie de acum zece ani. Dar peretele zidului era altfel. Poate tocmai pentru că îmbătrânise cu zece ani (între timp îmbătrânisem şi eu cu zece ani, şi crescusem ca forţă şi statură) nu mi s-a mai părut nici atât de abrupt nici atât de înalt cum mi-l aminteam. După o primă încercare neizbutită, am aprins un chibrit. Iată toate punctele de sprijin necesare, iată şi cuiul mare, ruginit „ieşind încă din zid. La a doua încercare l-am atins; şi, apucându-mă de el, mi-a fost, apoi, foarte uşor să mă ridic în mâini până în vârf”.

Cum m-am aşezat sus, cu picioarele spânzurându-mi de cealaltă parte, primul lucru pe care l-am notat a fost o scarămobilă sprijinită de zid. împrejurarea nu m-a surprins, ci, mai degrabă, m-a amuzat… Ca să vezi, am constatat, până şi scara”. Înainte de a începe coborârea, m-am întors un moment spre Mura degli Angeli. Bicicleta era la locul ei: rezemată de trunchiul teiului, aşa cum o lăsasem. Era o bicicletă veche, cu un lanţ care foarte greu ar mai fi putut ispiti pe cineva.

În curând, cu ajutorul scării, am ajuns jos şi, lăsând poteca paralelă cu baza zidului, am tăiat-o peste pajiştea

presărată ici, colo, cu pomi fructiferi, contând să ajung, astfel, rapid la aleea principală, într-un punct aproximativ echidistant de casa ţărănească a lui Perotti şi de podul din bârne înălţat peste Panfilio. Călcam pe iarbă fără să fac zgomot şi eram în continuare gol de gânduri; eram cuprins, uneori, de câte un început de scrupul, dar înlăturam de fiecare dată, încă de la apariţie, cu o ridicătură din umeri orice nelinişte sau îngrijorare. Cât de frumos era, noaptea, Barchetto del Duca, îmi spuneam, cât de dulce îl lumina luna! Nu căutam nimic printre umbrele acelea lăptoase, în marea aceea lăptoasă, argintie. Chiar dacă aş fi fost surprins învârtindu-mă pe acolo, nimeni nu ar fi putut să-mi facă o vină prea mare. La urma urmelor, dacă te gândeai bine, aveam* şi eu un oarecare drept...

— Am ieşit la alee, am trecut podul de peste Panfilio, şi apoi, luând-o la stânga, am dat curând în poiana cu terenul de tenis. Era exact. Profesorul Ermanno îşi ţinuse promisiunea. Strânsă complet, plasa metalică din jurul terenului zăcea într-o confuză grămadă luminescentă1 alături, în partea opusă celei unde erau aliniate de obicei scaunele de paie şi şezlongurile pentru spectatori. Mai mult: începuseră lucrările pentru mărirea terenului, fiindcă pe toate cele patru laturi era deşţelenită câte o fâşie de pământ lată de cel puţin trei metri pe liniile laterale şi de cinci în spatele celor de fund. Alberto era bolnav, grav bolnav. Trebuia să i se ascundă într-un fel oarecare, fie şi în felul *acela,* gravitatea bolii. „Excelent!” am aprobat. Şi am trecut mai, departe.

Am ieşit la loc deschis, cu intenţia de a ocoli poiana, şi nu m-am mirat, eram foarte departe de terenul de tenis, când ani văzut înaintând deodată, dinspre *Hütte,* tropăind mărunt, silueta masivă, familiară a lui Jor. L-am aşteptat p. e loc şi, când a fost la circa zece metri distanţă, câinele s-a oprit. „Jor”, am strigat înăbuşit. „Jor”. Jor m-a recunoscut. A dat din coadă scurt, paşnic, cu bucurie, întorcându-se apoi încet pe propriile urme.

Din când în când se oprea, de parcă ar fi vrut să se „asigure că-l urmez. Dar eu nu-l urmam sau, mai bine zis,

deşi mă apropiam treptat de *Hütte,* nu mă îndepărtam de marginea' poienii. Mergeam aproape la douăzeci de metri de alinierea curbă a marilor arbori întunecaţi din acea parte a parcului, cu faţa întoarsă mereu spre stânga. Aveam acum luna în spate. Poiana, terenul de tenis, contrafortul orb al *magnei domus,* şi mai departe, în fund, ridicându-se deasupra vârfurilor înfrunzite ale merilor, smochinilor, prunilor, perilor, povârnişul fortificaţiei numită Mura degli Angeli; totul îmi apărea net, limpede, în relief, într-o lumină mai bună decât lumina zilei.

Înaintând astfel, mi-am dat seama, la un moment dat, că mă aflam la câţiva paşi de *Hütte*; dar nu în faţă, în partea care da spre terenul de tenis, ci în spate, printre trunchiurile de brazi tineri şi zade de care era lipită. M-am oprit. Fixam forma neagră, profilându-se în contralumină a cabanei. Devenisem dintr-odată nesigur, nu mai ştiam unde să merg, încotro să mă îndrept.

— Ce să fac? îmi spuneam cu jumătate de voce, perplex. Ce să fac?

Fixam întruna cabana şi mă gândeam aium – fără ca inima să-şi înteţească bătăile la un asemenea gând; primindu-i cu indiferenţa cu care se lasă străbătută de lumină o apă moartă mă gândeam acum ca sigur că da, poate, la Micöl, venea Giampi Malnat în fiecare noapte, după cemă părăsea în pragul casei (de ce nu? oare nu din cauza aceasta se rădea cu atâta grijă înainte de a ieşi cu mine la> cină?); ei bine, în acest caz, vestiarul de tenis putea fi pentru ei un excelent refugiu.

Sigur că da, continuam să raţionez calm, într-un fel de repede murmur interior. Evident. Cum de putusem să fiu atât de orb? El bătea străzile cu mine aşteptând să se facă târziu şi pe urmă, după ce, ca să spunem aşa, mă băga în pat, pedala cât putea de iute spre ea, care îl aştepta, fireşte, în grădină. Evident. Acum înţelegeam adevărata cauză a gestului său din casa de toleranţă. Normal: când faci dragoste în fiecare noapte, sau aproape, vine repede clipa când începi să oftezi după mamă, după cerul Lombardiei etcaetera… Şi scara de lângă zid? Numai Micöl

o putea pune în punctul *acela.*

Uram lucid, calm, senin. Ca într-o pasienţă, fiecare carte se potrivea la milimetru, toate tăieturile ieşeau perfect.

Micöl. Cu Giampi Malnate. Cu prietenul intim al fratelui bolnav: Pe ascuns de el şi de toţi ai casei, părinţi, rude-şi servitori, întotdeauna noaptea. Iii *Hütte,* fireşte, dar cine ştie, în câte o noapte poate şi sus, în dormitor, în dormitorul cu opaline. Dar era, oare, pe ascuns? Sau ceilalţi se prefăceau ca de obicei că nu văd, lăsau lucrurile în voia lor, şi, chiar, pe undeva, le favorizau pentru că, în fond, e omenesc şi drept ca o fată de douăzeci şi trei de ani, dacă nu vrea sau nu se poate căsători, să aibă totuşi parte de tot ce porurţeeşte natura? Cei din casă se prefăceau că nu văd nici boala lui Alberto. Era metoda lor.

Mi-am ascuţit auzul. Tăcere absolută.

Şi Joj? Unde dispăruse Jor?

Am făcut câţiva paşi, în vârful picioarelor, spre *Hütte.*

—Jor! am strigat tare.

Dar iată ajungând până la mine că un răspuns, de foarte departe, prin aerul noptatec, un sunet firâv, îndurerat şi parcă uman. L-am recunoscut imediat: era sunetul glasului drag şi bătrân al orologiului din piaţă care bătea orele şi sâerturile lor. Ce spunea? spunea că încă o dată întârziasem tare mult, că era urât şi prostesc din partea mea să-i torturez în felul acesta tatăl, care precis că nici în noaptea aceea, neliniştit că nu mă întorsesem acasă, nil reuşea să adoarmă; şi că venise vremea ca sufletul meu să-şi regăsească pacea cu adevărat. Şi pentru totdeauna.

— Ce roman frumos, am rânjit, clătinând din cap ca în faţa unui copil incorrjibil.

Şi întorcând spatele cabanei, m-am îndepărtat printre arbori în direcţia opusă.

EPILOG

Povestea dintre mine şi Micol Finzi-Contini se termină aici. Şi atunci e drept ca şi această povestire să se termine. din moment ce tot ce-aş mai putea adăuga nu s-ar

mai referita ea, ci, eventual, numai la mine însumi.

Spuneam, la început, care a fost soarta ei şi a familiei.

Alberto a murit de limfon malign în ’42, înaintea celorlalţi, după o îndelungată agonie de care, în ciuda prăpastiei adânci deschise între cetăţeni de legile rasiale, s-a interesat toată Ferrşta. Se sufoca. Pentru a-l ajuta să respire era nevoie de oxigen, de tot mai mult oxigen. Şi cum, în oraş, din cauza războiului, buteliile, cu oxigen lipseau, în ultima perioadă familia a întreprins adevărate explorări în întreaga regiune, trimiţâncă oameni să le cumpere la orice preţ la Bologna, Ravenna, Rimini, Parma, Piacenza…

Ceilalţi au fost ridicaţi în septembrie ’43 de soldaţii Republicii din Salo. După o scurtă şedere în închisoarea din strada Piangipane; în noiembrie au fost trimişi în lagărul de concentrare de la Fossoli, lângă Capri, şi de aici în Germania. Cât despre mine, trebuie să spun că în cei patru ani care au trecut din vara anului ’39 până în toamna lui ’43, nu i-am văzut pe niciunul din ei. Nici măcar pe Micol. La funeraliile lui Alberto, în spatele cristalelor bătrânei Dilambda, adaptată la gaz metan, care urma cortegiul la pas şi, îndată ce dricul mortuar a intrat pe poartadin fundul străzii Montebello, s-a întors înapoi, mi s-a părut, o clipă, că zăresc blondul cenuşiu al părului ei. Atât. Până şi într-un oraş aşa de mic ca Ferrara, cei ce vor, reuşesc să dispară perfect ani şi ani întregi, convieţuind cu ceilalţi ca nişte morţi.

Cât despre Malnate, care fusese chemat la Milano încă din septembrie ’39 (mă căutase inutil la telefon în septembrie; îmi trimisese chiar o scrisoare…), nu l-am mai revăzut nici pe el. Bietul Giampi! Credea într-un onest viitor comunist de tip lombard care îi surâdea dincolo de negura războiului iminent; un viitor îndepărtat, de acord, dat sigur, infailibil. Dar ce ştia inima în fond? Când mă gândesc la el, pişcat pe frontul rusesc în ’41 cu C.S.I.R.1 şi dispărut acolo, am mereu viu în minte felul în care reacţiona Micol ori de câte ori, între o partidă şi alta, el

începea iar cu „îndoctrinarea”. Vorbea cu 6 voce joasă, calmă, monotonă, dar Micol, spre deosebire de mine, nu îi da niciodată prea multă atenţie. îl lua permanent în râs, îl înţepa, îşi bătea joc de el.

— Dar, la urma urmeir tu cu cine ţii? Cu fasciştii? îmi amintesc că a întrebat-o o dată, dând cu violenţă din capul lui mare şi transpirat. Nu înţeltegea.

Ce-a fost, până la urmă, între ei? Nimic? Cine ştie.

Cert este că, presimţindu-şi parcă moartea apropiată, a ei şi a întregii familii, Micol repeta întruna, inclusiv lui Malnate, că ei puţin îi păsa de viitorul *lui* democratic, că viitorul, în sine, îi repugna, preferându-i de departe „le *vierge, le vivace et le bel aujourd’hui*” şi, mai ales, trecutul, dulcele, dragul, piosul trecut.

Şi cum acestea, ştiu foarte bine, nu erau decât cuvinte, veşnicele cuvinte înşelătoare şi disperate pe care numai o sărutare adevărată ar fi putut-o împiedica să le rostească, fie ca ele şi numai ele să pecetluiască acum puţinul pe care şi l-a amintit inima.

Primul Corp Expediţionar Italian în războiul antisovietic.

Cartea a IV-a

ÎN SPATELE UŞII

În româneşte de RODICA LOCUSTEANU

Am fost de multe ori nefericit în viaţă, când eram copil, băieţandru? tânăr, sau matur; de multe ori, dacă mă gândesc bine, am atins ceea ce se numeşte culmea disperării. Puţine perioade, însă, au fost atât de întunecate pentru mine ca aceea, dintre octorhbrie 1929 şi iunie ’30, când eram în prima clasă de = liceu. N-au slujit la nimic anii care s-au scurs de atunci încolo; n-au reuşit să aline durerea care a rămas în mine că o tainică rană sângerând în secret. O vindecare? Sau o eliberare? Nu ştiu dacă vor fi posibile vreodată.

Încă din primele zile mă simţeam străin, profund

nemulţumit. Nu-mi plăcea sala de clasă unde fusesem repartizaţi, situată tocmai la capătul unui coridor întunecos, departe de cel familiar şi vesel unde dădeau cele treisprezece uşi ale claselor de gimnaziu împărţite în trei secţiuni inferioare şi două superioare. Nu-mi plăceau noii profesori, distanţi şi ironici, care nu încurajau nicio apropiere, nicio consideraţie cu caracter personal (toţi ne vorbeau cu dumneavoastră!), aceasta atunci când nu ne promiteau – ca profesorul titular de latină şi greacă, Guzzo, sau doamna Krauss, de chimie şi ştiinţele naturii – în viitorul apropiat, un regim de o severitate şi duritate de carceră. Nu-mi plăceau noii colegi proveniţi din clasa a cincea A, care fuseseră amestecaţi cu noi, cei de la B, şi mi se păreau altfel, parcă mai inteligenţi, mai frumoşi, din familii, probabil, mai bune decât ale noastre: într-un cuvânt, mă simţeam iremediabil străin. Şi tocmai de aceea nu reuşeam nici să înţeleg, nici să aprob comportarea unora dintre „ai noştri” care; spre deosebire de mine, încercaseră imediat să se alieze cu „ei” şi erau răsplătiţi, după cum vedeam consternat, cu aceeaşi simpatie, acceptaţi cu aceeaşi uşurinţă. „Cum e posibil? mă întrebam gelos şi nemulţumit, cum e posibil?” Fidelitatea mea, crunt lovită încă din prima zi de şcoală, când îl zărisem de departe pe dragul nostru Meldoleşi, profesorul de literatură din a cincea, disperând în fruntea noii sale clase a patra pe coridorul gimnaziului (coridor acum „interzis, unde n-aveam să mai punem piciorul), absurda mea fidelitate pretindea ca o invizibilă linie de demarcaţie să continue să-i despartă şi la liceu pe supravieţuitorii celor două. foste clase a cincea, astfel încât noi de la B să fim permanent protejaţi şi apăraţi de orice trădare, de orice contaminare.

Dar altceva mă întrista cel mai mult: că Oţelló Forti, vechiul meu coleg de bancă din clasele elementare, nu izbutise să ia examenul de absolvire a clasei a cincea (şi eu, ca şi în anul trecut, trebuise să dau „corigenţa” la matematică în octombrie, însă el, deşi aininat numai la engleză, în octombrie fusese respins definitiv). Nu numai

că acum nu-l mai aveam alături, aşezat, ca de obicei, la dreapta mea, dar nu mai puteam să mă întâlnesc cu el nici măcar afară, când ieşeam la prânz ca să coborâm împreună pe Giovecca, îndreptându-ne fiecare spre casa lui, nici după-amiaza la Montagnone ca să jucăm *foot ball,* şi, mai ales, nici la el acasă, în casa lui mare, veselă şi frumoasă, plină de fraţi, de surori, de veri şi de verişoare, unde-mi petrecusem o bună parte din adolescenţă, fiindcă bietul Oţelló, nesuportând durerea faptului că fusese trântit pe nedrept, obţinuse de la tatăl său permisiunea să meargă să repete clasa a cincea la Padova, într-un colegiu al călugărilor Barnabţţi[46], cu statut de şcoală. Fără Oţelló: fără să mai pot simţi lângă mine prezenţa masivă, un pic greoaie, a trupului său mult mai vânjos şi mai mare ca al meu; fără să mai fiu stimulat şi, uneori, iritat de rezerva lui aspră, ironică şi totuşi atât de afectuoasă pe care mi-o arătase întotdeauna, atât la el cât şi la mine acasă, când ne făceam lecţiile: încă de la început resimţeam o durere Continuă, acută, sentimentul de gol iremediabil al văduvilor. Ce conta că-mi scria de la Padova scrisori în care-şi revărsa cu o elocvenţă ce mă uimea (nu-l socotisem" niciodată foarte inteligent) întreaga afecţiune? Ce conta că-i răspundeam şi eu cu aceeaşi exaltare? Eu eram acum la liceu, el rămăsese la gimnaziu; eu la Ferrara, el la Padova: aceasta era realitatea, insurmontabilă de care el, cu curajul şi clarviziunea celor învinşise dovedea mai conştient decât mine. Îi scriam: „O să ne revedem de Crăciun". Iar el îmi răspundea că da, poate c-o să ne revedem de Crăciun, adică peste două luni şi jumătate (dar cu condiţia să obţină suficient la toate materiile; lucru deloc sigur!) însă, oricum, circa zece zile petrecute împreună nu puteau schimba situaţia. Avea aerul că-mi sugerează: „Uită-mă, hai odată! Dacă nu ţi-ai găsit încă niciun prieten, găseşte-l!" Nu, scrisorile nu slujeau la ţumic. Aşa încât după vacanţa de la începutul lui noiembrie, cu prilejul sărbătorii Toţi Sfinţii[47], a Zilei

46 Ordin de călugări al cărui nume vine de la San Barnabo (Sfintui Barnabo), biserică din Milano, unde a avut primul sediu.

47 Sărbătoare catolică la 1 noiembrie.

morţilor şi a aniversării Victoriei[48], de comun acord încetasem să ne mai scriem.

Aveam nevoie să mă descarc, să-mi manifest într-un fel nemulţumirea. De aceea, în prima zi de şcoală mă ferisem să iau parte la asaltul pentru ocuparea celor mai bune bănci, respectiv cele mai apropiate de catedră, asupra cărora năvăliseră, ca la orice început de an şcolar, colegii mei. Îi lăsasem pe ceilalţi s-o facă, pe „ai noştri" şi pe „ai lor", observând dezgustat scena, din pragul clasei, unde rămăsesem şi ducându-mă, în sfârşit, să mă aşez tocmai în ultima bancă din rândul rezervat fetelor, lângă fereastra din colţ. Era singura bancă rămasă goală: o bancă înaltă, nu prea potrivită pentru statura mea mijlocie, dar foarte potrivită pentru dorinţa mea de izolare. Cine ştie câţi lungani repetenţi şi corigenţi o fi găzduit înaintea mea'! îmi spuneam. Citeam ce scrijeliseră pe gudronul pupitrului înclinat bricegele predecesorilor mei (în general insulte la adresa corpului didactic şi, în mod special, a directorului Turolla, poreclit Jumătatedelitru), şi sââhţeam cum privirea pe care mi-o plimbam prin clasă, peste cele treizeci de cefe aranjate în ordine înaintea mea, mr se încarcă de amărăciune. Recenta corigenţa la matematică încă mă mai durea; de abia aşteptam să mă reabilitez, să fiu iarăşi considerat printre cei mai buni şi mai inteligenţi. Şi totuşi, pentru prima oară înţelegeam punctul de vedere al leneşilor din ultimele bănci. Şcoala privită ca o închisoare, directorul ca directorul ei, profesorii ca nişte temniceri, colegii drept tovarăşi de temniţă: adică un sistem în care nu trebuia să te integrezi în calitate de colaborator zelos* ci pe care trebuia să-l denigrezi şi să-l sabotezi cu orice prilej. Ce bine pricepeam acum atmosfera de dispreţ anarhic pe care o simţeam dintotdeauna cu teamă, încă din clasele elementare, venind dinspre fundul clasei!

Priveam înaintea mea şi dezaprobam: pe toţi şi în totul. Fetele, luate în ansamblu, îmbrăcate în jalnicele lor şorţuri negre, nu valorau doi bani. Mici de statură, cele

48 4 noiembrie 1918.

patrii din primele două bănci, venite de la a cincea – A, cu codiţelş lor subţiri bălăbănindu-se pe spinările firave, păreau nişte fetiţe de la grădiniţă. Cum se numeau? Numele lor se terminau toate în *mi,* Bergamini, Bolognini, Santini, Scanavini, Zaccarini, sau aşa ceva, sunete care evocau nişte familii mic-burgheze extrem de modeste: negustori de mărunţişuri, băcani, legători de cărţi, slujbaşi la Primărie, mijlocitori prin pieţe etc. Cele două din banca a treia, Cavicchi şi; Gabrieli, prima foarte grasa a doua slabă ca o scândură, cu o faţă ştearsă şi buburoasă de fată bătrână pe la treizeci de ani, reprezentau tot ce mai rămăsese din cele zece „fete" din a cincea B: fără îndoială cele mai urâte şi mai anoste tocilare, destinate să se facă farmaciste sau profesoare, şi care trebuiau considerate ca nişte simple lucruri, nişte obiecte oarecare. Ultimele trei, aşezate în banca a patra şi a cincea – Balboni şi Jovine, în a patra, Manojă singură în a cincea – veneau din afară: Balboni de la ţară (se vedea imediat după cum se îmbrăca, sărmana; era uşor de ghicit că mama ei era o croitoreasă de ţară şi tot ea îi făcea rochiile...). Jovine de la Potenza, iar Manója de la Viterjpo: venite, probabil, împreună cu părinţii, slujbaşi la prefectură sau la căile ferate, transferaţi în Italia de Nord pentru cine ştie ce merite deosebite. Câtă plictiseală, ce tristeţe! Cum era posibil ca femeile, pentru a continua studiile, să trebuiască să fie, astfel, un fel de călugăriţe jalnice şi fără personalitate (nici măcar nu se spălau destul, nefericitele, dacă te luai după mirosul de stătut pe care-l emanau!) în timp ce nişte frumuseţi ca Legnani sau Bertoni, de exemplu, cele două *vamp* din a cincea B, erau obligatoriu trântite la examene? Numai că lor puţin le păsa. Se pare că Legnani era pe punctul de a se mărita, cât despre Bertoni, cu talia ei de viespe, bretonul negru şi lucios şi ochii maliţioşi că ai Elsei Merlini, cine şi-o putea închipui repetând clasa a cincea f Era genul în stare s-o şteargă la Roma să se facă artistă – cum o auzisem declarând în repetate rânduri – nu să stea aici să mucegăiască între patru pereţi de liceu!

Dar criticile mele îi vizau mai ales pe băieţi şi

îndeosebi perechile care ocupau băncile de pe rândul din mijloc, din faţa catedrei. Acolo, în prima şi în a doua bancă, a cincea A îşi amplasase trei elemente: Boldini, Grassi şi Droghetti, în mijlocul cărora Florestano Donadio din B, care sta cu Draghetti în banca a doua, slab la învăţătură, urât ca fizic, destul de prăpădit, avea aerul unui musafir tolerat. Fiu al unui ofiţer de cavalerie, cu înfăţişarea lui ireproşabilă şi imbecilă, puteam să jur că avea să calce exact pe urmele tatălui. Droghetti era în mod cert o mediocritate. Dar cei din faţă, Boldini şi Grassi, printre „cei mai buni de la A, constituiau, luaţi împreună, o mare forţă căreia Donadio, blohd, mic şi trandafiriu, cu veşnicul lui aer de păsărel speriat, li se închina ca tributar şi vasal. În banca a treia încă o pereche nepotrivită: Giovannini de la B şi Camurri de la A. Să ne înţelegem, Giovannini nu era mai puţin bun decât celălalt, dimpotrivă, în ciuda originii lui ţărăneşti, bunul Walter izbutea chiar să vorbească bine italiana. Însă Camurri era un domn: urât, miop, făţarnic, dar domn. Familia lui (cine nu cunoştea familia Camurri de pe strada Carlo Mayr?) era printre cele mai bogate din oraş. Posedau sute de hectare spre Codigoro, chiar în zona de unde provenea Walter, aşa încât nu era deloc exclus ca tatăl şi bunicul lui să fi fost în trecut, sau poate şi-n prezent, în slujba familiei Camurri… Pe urmă, în banca a patra stătea, nu se ştie exact de ce singur – poate fiindcă nimeni nu era demn ca să stea lângă el – Cattolica, Carlo Cattolica, premiantul indiscutabil al celor de la A încă din prima clasă de gimnaziu (numai opt şi nouă la toate materiile). Nu părea, dar prin intermediul lui Camurri şi Droghetti, două spinări credincioase, îndoite înaintea lui, ar fi fost oricând o joacă pentru Cattolica să intre în legătură cu un mai puţin credincioşii Boldini şi Grassi dim banca întâi. Aceasta avea să se vadă, avea să se vadă perfect, cu prilejul lucrărilor de verificare în clasă la latină şi greacă! Soluţiile aveau să circule din banca a patra în prima şi viceversa la fel de uşor, ca şi cum *ei* ar fi avut la dispoziţie un telefon de campanie.

În spatele lui Cattolica, doi de-ai noştri: Mazzanti şi

Malagu, două nulităţi sau pe aproape. Apoi, la dreapta mea, aplecaţi deasupra băncii cu scopul deliberat de a se eschiva, de a scăpa de privirea cercetătoare a profesorului de la catedră, Veronesi şi Danieli, primul de cel puţin* douăzeci de ani, iar al doilea şi mai vârstnic: ţipi obişnuiţi să repete fiecare clasă, nişte trântori bătrâni, incapabili până şi de sport, dar mari amatori de bordeluri. Şi chiar dacă locurile în şirul de bănci de lângă uşă, în faţa tablei, păreau repartizate ceva mai bine (în banca a doua, Giobgio Selmi ajunsese lângă Chieregatti, iar în a treia, Bal –, lerini izbutise iar să se aşeze lângă inseparabilul Giovanardi), cum m-aş fi putut resemna să fiu, în banca a patra, perechea lui Lattuga, abjectul, puturosul de Aldo Lattuga, care rareori găsise pe cineva, pe parcursul gimnaziului, dispus să stea lângă el şi care, inclusiv anul acesta, ca şi Cattolica, dar din motive diametral opuse, rămăsese iar singur-singurel? Nu, nu, nu-i bine singur în locul pe care mi-l alesesem, la capătul rândului de fete. Bianchi, profesorul de italiană, îşi începuse lecţiile declamând o canţonă de Dante, iar unul din versuri mă impresionase foarte nfult, spunea: *„L'essilio chem e dat-o a onor mi tegno”* Putea să fie deviza mea, motto-ul meu.

Într-o zi priveam distrat pe geamurile «ferestrei celei mari din stânga mea, curtea tristă, bântuită de motani famelici, care despărţea clădirea liceului *Guarini,* o fostă mănăstire, de partea laterală a bisericii lui Iisus. Mă gândeam că, în fond, ar fi fost frumos dacă Giorgio Selmi, de pildă, care-mi fusese întotdeauna foarte simpatic, ar fi avut iniţiativa, în prima zi de şcoală, să mă invite în tandem cu el. Selmi era orfan de tată şi de mamă. Locuia împreună cu fratele lui, Luigi, la un unchi dinspre tăia, un burlac arţăgos în jur de şaizeci de ani, care de abia aştepta să se descotorosească de nepoţi, băgându-l pe unul – la Academia Militară din Modena şi pe celălalt la cea navală dn Livorno. Ei bine, de ce oare Giorgio preferase să stea cu tocilarul urâcios de Chieregatţi, în locul meu? Apartamentul unchului său din piaţa Sacraţi – un birou de avocatură legal, având ca anexă şi câteva camere de locuit

– evident că nu putea fi potrivit ca să-ţi faci. lecţiile în doi, dacă era adevărat că Giorgio învăţa în dormitor, o cămăruţă de trei metri pe patru. În schimb, la mine acasă am fi avut tot spaţiul necesar. Camera mea de studiu era destul de mare ca să mă găzduiască pe mine, pe el, şi pe oricare altul pe care am fi vrut să-l atragem în binomul nostru. În plus, mama, deosebit de mulţumită că acum îmi petreceam după-amiezile în casă şi nu la familia Forti ca la gimnaziu, cine ştie ce splendide gustări compuse din ceai, unt şi marmeladă ne-ar fi oferit la ora cinci! Era într-adevăr păcat că Giorgio Selmi nu se aşezase cu mine. În mod sigur de vină erau invidia şi gelozia. Casa mea era mult prea frumoasă şi confortabilă faţă de a lui. Şi, pe urmă, eu aveam o mamă, iar el nu, nu dispunea decât de un unchi bătrân şi cu toane. De data aceasta antisemitismul nu intra în socoteală.

— Pssst!

Un fluierat uşor, venind din dreapta, m-a făcut să tresar. Era Veronesw Ascuns după spinarea lui Mazzanti, îmi făcea semn cu aegetul arătător, slab şi pătat îngrozitor cu nicotină, să privesc în faţă. Ce făceam? avea aerul că-mi spune, amuzat şi totodată îngrijorat. Unde naiba credeam că mă aflu, nebun şi tâmpit ce eram?

L-am ascultat. În liniştea absolută, întreruptă ici-colo de câte o chicpteală, toată clasa sta cu faţa întoarsă spre mine. Profesorul Guzzo, aşezat la catedră, mă fixa rânjind.

— în sfârşit! a rostit el suav.

M-am sculat în picioare.

— Cum vă numiţi?

Mi-am bolborosit numele.

Guzzo era renumit pentru răutatea lui, o răutate vecină cu sadismul. În jur de cincizeci de ani, înalt, herculean, cu doi. ochi mari de culoarea guşterului scânteind sub o frunte enormă ca a lui Wagner, şi cu doi favoriţi lungi, cenuşii, ce-i coborau până la jumătatea obrajilor osoşi, trecea la *Guarini* drept un fel de geniu (*Mors domnit corpora* – Vicii *mortem virtus* epigraful pentru cei căzuţi în războiul din ’15 – 18 care arăta aşa de

frumos pe coridorul de la intrare fusese dictat de el). Nu-şi luase carnetul de fascist. Şi toţi spuneau că de aceea, numai şi numai de aceea nu putuse obţine catedra universitară la care lucrările lui filologice, publicate în Germania, îl îndreptăţeau pe deplin să aspire.

— Cum? a întrebat ducându-şi mâna după ureche şi aplecându-se înainte până când pieptul său larg s-a sprijinit de catalogul deschis. Mai tare, vă rog!

Era clar că se distra, se juca.

„Mi-am repetat numele.

S-a îndreptat brusc, consultând cu grijă catalogul.

— Bine, a conchis, trăgând cu stiloul o linie misterioasă. Şi acum vorbiţi-mi puţin de dumneavoastră, a reluat, rezemându-se iar de spătarul scaunului.

— Despre mine?

— Bineînţeles că despre dumneavoastră. Din care clasă a cincea făceaţi parte, din A sau din B?

— Din B.

A strâmbat din buze.

— Ah, din B. Bine. Şi cum v-aţi înălţat până aici? Dintr-un salt, în zbor (iertaţi-mi memoria cam slabă) sau în etapa *a doua?*

— A trebuit să dau corigenţa la matematică în octombrie.

— Numai la matematică?

Am încuviinţat.

— Sunteţi sigur că n-a trebuia să daţi *corigenţa* (expresie pe cât de urâtă pe atât de eficace...) şi la vreo altă materie? De exemplu la latină sau greacă?

Am dat din cap că nu.

— Sunteţi absolut sigur? insista el cu o blândeţe felină.

Am negat iar.

— Ei bine, fiţi atent, dragul meu, fiţi ateiat”. N-aş vrea ca la vară, pe lângă matematică, Domnia Voastră să fie obligată să mai dea corigenţa la latină şi greacă, fiindcă... *quod Deus avertat* J... trei materii... Mă înţelegeţi, nu-i aşa?

M-a întrebat apoi cum m-am descurcat la gimnaziu şi

dacă a trebuit vreodată să repet anul. Însă nu mă privea, ca şi cum nu avea încredere în mine, solicitând mărturia altcuiva.

— E foarte bun. Printre cei mai buni, a îndrăznit să spună cineva: poate Pavani din prima bancă din rândul întâi.

— Ooo, bine, dintre cei mai buni! a exclamat profesorul Guzzo. Dar dacă la gimnaziu făcea parte din infimul număr al celor aleşi, cum e posibilă o asemenea decădere? Cum de e posibilă?

Nu ştiam ce să spun. Priveam fix banca: de parcă răspunsul cerut.de Guzzo mi-ar fi putut veni de la vechea lemnărie negricioasă.

— Cum e posibil? continuă el implacabil. Şi din ce motiv aţi ales tocmai banca aceea? Poate ca să fiţi aproape de minunatul Veronesi şi de nu mai phţin minunatul Danieli, cu scopul evident de a învăţa mai curând de la ei *adevărata* ştiinţă?

Toată clasa a izbucnit într-un hohot de râs. Râdeau până şi Veronesi şi Danieli, deşi cu ceva mai puţin entuziasm.

— Nu, categoric nu, credeţi-mă, a reînceput Guzzo potolind zarva cu gestul amplu al unui dirijor. Dumneavoastră trebuie în primul rând să vă schimbaţi locul.

A privit, a studiat, a judecat.

—Acolo. În banca a patra. Lângă domnul acela.

Arăta spre Cattolica.

—Dumneavoastră cum vă numiţi?

Cattolica s-a sculat în picioare.

—Carlo Cattolica, a răspuns el simplu.

— A, buun... *celebrul* Cattolica... bun de tot. Proveniţi din a cincea A, nu-i aşa?

—Da.

—Foarte bine. A şi B., Perfect.

Mi-am strâns cărţile, am ieşit pe culoarul lateral, am ajuns la noua mea bancă, salutat în trecere de un mic acces de tuse al lui Veronesi, şi primit la sosire cu un

zâmbet de către premiantul de la A.

— Cattolica, mă bizui pe dumneavoastră, spunea între timp Guzzo. Vi-l dau în grijă. Aduceţi această oiţă rătăcită pe drumul drept.

Nu ştiu absolut deloc ce s-a întâmplat în aceşti treizeci de ani cu Carlo Cattolica.

E singurul dintre colegii de liceu despre care n-am aflat nimic: ce carieră a făcut, dacă s-a căsătorit sau nu, dacă trăieşte şi unde trăieşte. Pot să spun doar că în ’33, după ce a luat examenul de bacalaureat cu note strălucite, *tL* fost obligat să părăsească Ferrara şi să se mute la Torino unde tatăl lui care era inginer (un omuleţ chel, cu ochi albaştri, înnebuipt după operă şi filatelie şi aflat sub papucul unei neveste cu un cap mai înaltă decât el, profesoară de matematică) obţinuse pe neaşteptate-o slujbă stabilă, cred că la o fabrică de vopsele. Cattolica fiul o fi devenit oare un mare chirurg, cum ne anunţa încă din primele luni ale lui ’30, foarte sigur de el ca întotdeauna? S-o fi căsătorit într-adevăr cu fata pe care se ducea cu bicicleta în fiecare seară s-o întâlnească la Bondeno şi cu care era logodit încă de atunci „în familie” (mi se pare că se numea Accolti, Graziella Accolti)? Puţine generaţii au fost atât de tracasate ca a noastră. Războiul, şi toate celelalte au trecut că tăvălugul peste nenumărate voinţe şi vocaţii la fel de hotărâte ca şi a lui Carlo Cattolica. Şi totuşi ceva îmi spune că el e viu, că este chirurg aşa cum visa şi că, deşi a plecat din Ferrara încă din adolescenţă, până la urmă s-a căsătorit tot cu Graziella lui. 6 să ne revedem, oare, vreodată? Cine ştie? îmi dau seama că se poate. Dar răbdare.

Din chipul lui Cattolica revăd profilul net, precis, minuţios gravat „în dreapta mea, ca acela al unei medalii. Era înalt, foarte slab* cu doi ochi negri vii înfundaţi sub arcadele unor sprâncene uşor proeminente şi cu o frunte largă, fără a fi înaltă, palidă, calmă, frumoasă. E curios, dar şi cea mai „veche imagine pe care o păstrez despre el este tot din profil. Frecventam amândoi şcoala elementară *Alfonso da Varano,* de pe strada Bellaria, şi atunci tot în

clase diferite; într-o dimineaţă, în curtea şcolii, în timpul orei de activităţi recreative, fusesem izbit de felul său de a alerga. Fugea repede de-a lungul zidului înconjurător, mişcându-şi picioarele subţiri într-un pas amplu, regulat, de semifondist. îl întrebasem pe Othello Forti cine era. „Cum, nu-l cupoşti? E Cattolica!”, răspunsese Othello holbându-se la mine. Observam că alerga altfel decât noi toţi, pe care era de ajuns un nimic ca să ne distragă, să ne facă să schimbăm direcţia. Înainta privind liniştit în faţa lui: ca şi cum el era singurul dintre toţi care ştia cu precizie încotro să se îndrepte.

Acum stăteam alături, la câţiva zeci de centimetri unul de celălalt, dar un fel de tainică linie de frontieră ne împiecâlca să discutăm cu libertatea şi familiaritatea unor prieteni. Ca să spun adevărul, la început eu făcusem câteva tentative timide. Într-o zi de lucrare de verificare în clasă la greacă şi latină îl întrebasem, de pildă, dacă puteam să-mi pun, în mod excepţional, cele două volume groase ale dicţionarului Georges în sertarul din bancă rezervat lui, cărţilor şi caietelor lui. Însă recea mişcare de rotaţie, limitată doar la câteva grade, pe care Cattolica i-o imprimase axei feţei consimţind, mă determinase imediat să nu mai insist în asemenea manevre. Şi, de altfel, ce voiam? mă gândeam. Nu-mi ajungeau semnificaţia – socială, importanţa mondenă a uniunii noastre? La gimnaziu el fusese în fiecare an cel mai bun de la A, din clasa întâi până în a cincea (ca să nu mai vorbim de elementară, unde învăţătorii îşi dădeau compunerile lui din mână în mână pe coridoare). Dar şi eu, deşi din când în când îmi acordam câte o pauză, şi eu făcusem parte întotdeauna din micul grup din frunte. Şi atunci? Fiind cum eram, portdrapelele a doua echipe rivale *ab antiquo*[49], nu era mai bine să ne comportăm exact aşa, rămânând fiecare la locul său?

Obişnuiamsă facem paradă de multă consideraţie reciprocă, de cea mai mare stimă şi cavalerism. De fiecare dată când ne întorceam în bancă după ce eram ascultaţi,

49 Din vremuri de demult (lat.).

schimbam cu dărnicie zâmbete reciproce de aprobare, strângeri de mână de felicitare, ba chiar ne arătam preocupaţi ca Mazzanti, din spatele nostru, care, conştient de situaţie şi mirosind posibilitatea unui eventual câştig pentru el şi Malagu, pregătise imediat un catastif în care nota zilnic, grijuliu, notele, să nu greşească, să fie într-adevăr judecătorul imparţial, contabilul fidel şi exact al fiecărei reuşite, aşa cum declara că este. Dar în timpul lucrărilor în clasă, fragilele castele ale ipocriziei oportuniste se des – trămau precum ceaţa la soare, brutal. În asemenea împrejurări niciun pasaj din greacă sau latină nu era atât de dificil încât să ne convingă să ne unim eforturile spre a-l dezlega. Fiecare lucră singur, gelos pe rezultatele lui, de un egoism mizerabil, gata să dea versiunea incompletă sau greşită, numai să nu-i datoreze nimic celuilalt. După cum prevăzusem, Droghetti şi Camurri acţionau ca nişte intermediari fideli între Cattolica şi cele două avanposturi îndepărtate, Boldini şi Grassi. Când eram presaţi de timp, când profesorul Guzzo, ridicându-şi ochii de pe corecturile de tipar ale lucrării lui despre Suetonius, ne ahunţa cu un zâmbet crud că exact peste zece minute, niciunul în plus, avea să-l trimită pe „excelentul” Chieregatti să adune „perfectele dumneavoastră lucrări, domnilor”, trebuia să vezi atunci cu ce desăvârşită neruşinare începea să funcţioneze reţeaua telefonică de la A! Adio zâmbete şi strângeri de mână, adio ipocrite manifestări de gentileţe şi camaraderie. Jos masca. Şi o dată căzută masca, ireproşabila faţă a lui Cattolica, răvăşită de o nervozitate egoistă, îmi apărea în întreaga ei realitate ostilă, odioasă. În sfârşit, în toată nuditatea ei.

Şi totuşi, deşi îl detestam, îl admiram şi îl invidiam.

Perfect la toate, la italiană ca şi la latină, la greacă la fel şa la istorie şi filosofie, la ştiinţele naturii ca şi la matematică, fizică sau istoria artei, ba chiar şi la gimnastică (eu eram scutit de religie, aşa că nu asistam la-lecţiile lui Don Fonseca; dar nu mă îndoiam că şi în faţa „părintelui”, Cattolica era impecabil), îi uram şi totodată îi

invidiam limpezimea minţii, luciditatea creierului. Ce magmă confuză eram eu în comparaţie cu el! Era adevărat: la temele de italiană poate că îl depăşeam. Dar oricum, nu întotdeauna, fiindcă erau teme şi teme, unele îmi plăceau, altele nu, şi când un subiect nu mă atrăgea, nu era nimic de făcut, abia de reuşeam să iau un şase. De asemenea, poate că străluceam mai mult eu la oral la latină şi greacă (după ciocnirea iniţială, Guzzo începuse să mă simpatizeze: când citeam din Homer sau Herodot – aproape întotdeauna apela la mine ca să-i dau, cum spunea el, „traducerea exactă”), dar la scris, mai ales la versiunile din italiană în latină, Cattolica îmi era net superior, îşi amintea cele mai mici şi mai chiţibuşare reguli de morfologie şi sintaxă şi, practic, nu greşea niciodată. Avea o asemenea memorie, încât era în stare când era ascultat la istorie să spună dintr-un foc, fără greş, zeci şi zeci de date, iar la ştiinţele naturii să recite în faţa’ doamnei Krauss căzută în extaz, clasificările nevertebratelor, cu o siguranţă şi o dezinvoltură de parcă le-ar fi citit din carte. Cum făcea, Dumnezeule? mă întrebam. Ce se ascundea în „capul său? O maşină de calcul? Mazzanti nu ezita: după asemenea demonstraţii de eficienţă mnemonică era veşnic gata. să noteze în catastiful său nouă, sau chiar nouă plus. Şi interesant este că, de cele mai multe ori, eu eram cel ce insista, întorcându-mă rapid la bancă, să adauge „plusul”.

Dar sentimentul meu de inferioritate nu izvora numai din confruntarea rezultatelor noastre şcolare, ci din totul.

În primul rând înălţimea. El era înalt şi slab, arăta deja ca un tânăr şi se îmbrăca la fel: cu pantaloni lungi din postav de lână gri, haine din stofă grea, gen „sacou”, în buzunar un pachet de ţigări Macedonia de zece, la gât cu o cravată frumoasă ţesută din ibrişin; în timp ce eu, scund şi îndesat, terorizat de veşnicii pantaloni stil zuav, largi, scurţi şi strânşi sub genunchi, preferaţi de mama, nu eram, în fond, decât un băieţandru oarecare. Pe urmă sportul. Cattolica nu practica niciunul, dispreţuia chiar şi fotbalul şi nu fiindcă n-ar fi putut să joace (într-o zi, în spaţiul din faţa bisericii Gesu, trăsese câteva lovituri, demonstrând un

stil excelent), ci pentru că sportul nu-l interesa, îl considera o pierdere de vreme. În plus, ce facultate aveam să urmez eu la pniversitate? Nu ştiam. O dată înclinam spre medicină, o dată spre drept, altă dată spre litere, în timp ce el nu numai că alesese deja medicina, dar optase chiar, între interne şi chirurgi –, pentru ultima. Şi, pe deasupra, mai era şi domnişoara din Bondeno de care era îndrăgostit. În materie de iubire eu nu avusesem nicio experienţă concretă, cât de cât serioasă (se puteau numi, oare, experienţe cele de la mare cu fetele de pe plajă? Câteva plimbări mână-n mină, ochi în ochi, câte un sărut furiş pe obraji şi nimic altceva...). El, în schimb, era deja logodit: în familie, cu inelul cuvenit pe deget. Ah, inelul acela! Era un safir montat în aur alb, un inel valoros, de comandor, deosebit de antipatic. Şi cu toate acestea, ce mult aş fi dorit să am şi eu unul! Cine ştie – îmi ziceam. Poate ca să devii bărbat, sau măcar să câştigi acel minim de siguranţă în tine însuţi, indispensabil pentru a părea altfel, un asemenea inel era potrivit, putea să te ajute mult.

Cu cine-şi făcea Cattolica lecţiile după-amiaza? La început nu înţelesesem. Părea atât de mult să-şi ajungă lui însuşi, atât de inabordabil, încât înclinam să nu-i atribui niciun prieten adevărat, intim. Credeam că până şi relaţiile cu Boldini şi Grassi erau de pură necesitate şi că niciun coleg, nu era primit la el acasă, pe strada Cittadella, nici măcar ei.

Însă mă înşelam.

Ca să spun adevărul, intuisem ceva încă de la început: din dimineaţa când coborâsem ultimul scările laboratorului de chimie şi ştiinţe naturale, regatul absolut al doamnei Krauss, şi ridicând ochii, îi văzusem deodată în faţa mea pe cei trei – Cattolica, Boldini şi Grăssi – stâmpl de vorbă pe un palier. Cum i-am zărit, am şi ghicit că se puneau de acord să se întâlnească după-masă la unul din ei. Într-adevăr, văzându-mă venind, schimbaseră imediat vorba. Şi culmea! se apucaseră să discute despre *footbatl,* ca şi cum eu nu ştiam că lui Cattolica puţin îi păsa de sport, nu vorbea despre el niciodată.

Voiam totuşi să văd, să ştiu precis. Astfel, în seara aceea, negăsindu-l pe tata la Clubul Comercianţilor (de când nu mai învăţam cu Othello mă obişnuisem să trec pe la club în fiecare seară, în jur de şapte), brusc mă hotărâs em. În loc să mă întorc direct acasă, fugisem să mă postez la colţul dintre bulevardul Cavour şi strada Cittadella.

Până la opt mai erau vreo douăzeci de minute. Bulevardul Cavour scânteia de lumini de la Castel până la bariera Vămii, în timp ce strada Cittadella părea scufundată într-un fel de ceaţă întunecoasă. Stând nemişcat în colţ, priveam ţintă spre casa' familiei Cattolica, la vreo două sute de metri depărtare. Era o vilişoară roşie – cu două etaje, izolată, construită recent: destul de graţioasă – îmi spuneam – însă şi cu ceva vulgar. De pildă, nu erau vulgare, echivoce, perdelele roz ce împodobeau ferestrele luminate de la etajul doi? Câteva bordeluri de pe strada Colomba, unde-şi petreceau Danieli şi Veronesi o bună parte din după-amiezi – lăsau să se întrezărească aceleaşi perdele în spatele draperiilor trasev

A trecut un sfert de oră. Deja mă" pregăteam să plec (mă cuprinsese bănuiala că întrunirea se ţinea în altă parte: orţ în casa lui Grasşi, din piaţa Anostea, ori în cea a lui Boldini, din strada – Ripagirande), când uşa de la parter s-a deschis şi cei trei au ieşit unul după altul, inclusiv Cattolica.

Toţi trei pe biciclete, au urcat încet pe strada Cittadella până la bulevardul Cavour: suficient de lent ca să-mi permită să mă îndepărtez de răscruce. Ajuns aici, trioul s-a despărţit: Boldini şi Grassi au luat-o la stânga, îndreptându-se spre centru, iar Cattolica la dreapta, spre bariera Vămii.

Unde se ducea Cattolica?

L-am urmărit de departe pâtva timp, cu privirea aţintită asupra luminiţei din spatele strălucitoarei lui biciclete Maino gri. Bineînţeles că se ducea la iubita lui de la Bondeno. Dar gândul că el, după o zi intensă de studiu (dimineaţa la şcoală, înconjurat de stima generală, după masa acasă încurajat de omagiul şi afecţiunea celor mai

dragi prieteni), putea să-şi acorde şi premiul sărutului de seară dat logodnicei, mi s-a părut deodată insuportabil.

III

Othello Forti, deşi obţintise la încheierea primului trimestru note foarte bune, n-a vrut să petreacă mai mult de trei zile în familie: Ajunul Crăciunului, Crăciunul şi Sfântul Ştefan. De abia îl văzusem: cu câteva ore înainte de a pleca la Padova, când era deja preocupat de ideea plecării.

Mă dusesem să-l caut acasă, pe strada Montebello, numărul 24.

Mă condusese imediat să admir macheta mare, strălucitoare, reprezentând naşterea lui Cristos, aşezată ca de obicei în salonul de la parter, dar la a cărei aranjare, în anul acela, pentru prima dată după zece ani, niciunul din fraţii lui nu-şi anâintise să mă invite să-i ajut. Apoi urcasem în camera sa. Dar nici acolo, la ultimul etaj, în cămăruţa pe „care o socotisem un pic şi a mea, nici acolo nu reuşisem să-i fiu util cu ceva. Cum intrasem, Othello, cu o amabilitate bizară, mă făcuse să iau loc în fotoliul de lângă fereastră. Apoi se apucase să-şi umple valiza. Şi când mănridicasem din fotoliu ca să-l ajut, insistase să mă aşez la loc. Mi-a spus că prefera să facă totul singur, fiindcă singur avea să termine treaba mult mai repede.

Cedând insistenţelor lui, îl ascultasem. Mă1 întorsesem în fotoliu şi mă uitam la el. Trebăluia împrejurul valizei cu o încetineală care mi se părea studiată, fără să-şi îi

”.

472

dice privirile. Mi-l aminteam mai blond, mai gras, mai trandafiriu, şi poate că, lăsând la o parte pantalonii lungi care în mod cert îl făceau mai zvelt, într-adevăr slăbise, crescuse cu mai mulţi centimetri. Dar îndeosebi în ochii lui, îndărătul lentilelor de miop, stăruia acum o expresie serioasă, gravă, amară, care mă îndurera şi mă rănea. E adevărat că nu fusese niciodată o fire prea expansivă, întotdeauna eu luasem iniţiativa în toate: jocuri, plimbări

cu bicicleta la ţară, lecturile din afara şcolii (Salgari, Verne, Dumas) iar el se lăsase târât îmbufnat şi recalcitrant, însă câteodată, slavă Domnului, mai şi râzând şi admirându-mă în taină tocmai fiindcă, uneori, izbuteam să-l fac să râdă. Dar acum? Ce se schimbase între noir? Ce vină aveam eu că fusese picat la examen? Ar fi putut să nu mai facă atât pe bosumflatul… – x

— Ce ai? încercasem să-i spun.

— Eu? Nimic. De ce?

— Nu ştiu. Parcă ai avea ceva cu mine.

— Ferice de mine că a> rămas la fel, răspunsese Othello zâmbind scurt, din vârful buzelor.

Evident, făcea aluzie la vechea mea predispoziţie de a mă frământa pentru orice furnic, la veşnica mea nevoie să fiu iubit de ceilalţi şi, totodată, la schimbarea caracterului său datorită nenorocirii petrecute. Dacă aveam chef, n-aveam decât să-mi pierd în continuare vremea cu fixaţiile mele infantile. El nu, nu mai avea nici chef nici timp. Nenorocirea făcuse din el un bărbat; şi un bărbat trebuie să se preocupe de lucruri serioase.

— Nu înţeleg ce vrei să spui, replicasem. Scuză-mă, dar ce fel de comportare mai e şi asta? Măcar dac-ai fi scris…

— Mi se pare că ţi-am scris. Nu mi-ai primit scrisorile?

—Ba da, dar…

— Şi atunci?

Ridicase, ochii, privindu-mă dur, ostil.

— De câte ori mi-ai scris? trei scrisori în primele două săptămâni. Pe urmă nimic.

—Şi tu?

Avea dreptate, eu fusesem primul care nu mai răspunsese. Dar cum să-i mai explic acum motivele pentru care nu mă mai simţisem în stare să continui o corespondentă în care rolurile noastre se schimbaseră brusc? Mă gândisem că era de datoria mea să-l consolez pentru nefericirea lui. În schimb, încă de la început, el fusese cel ce mă consolase şi mă dojenise.

Mai târziuprofitând de blândeţea zilei (nu suferea

comparaţie cu iarna extrem de aspră din anul precedent: deşi vremea era înaintată, marile geruri încă nu se hotărâseră să vină), coborâsem să ne pifinbăm prin grădină. În aerul albăstriu şi uşor ceţos al crepusculului, întreprinsesem un fel de recunoaştere generală a locurilor-acumpe prieteniei noastre: a frumoasei pajişti din faţă, acum umedă şi jumulită, unde eu şi el, împreună cu fraţii şi cu verii lui, jucasem atâtea partide de *croquet*; a colibei rustice de dincolo de pajişte, care la parter era folosită ca depozit de lemne, iar la etaj ca porumbar; şi, în fine, a ridicăturii de pământ acoperite de arbori, departe, tocmai lângă zidul de incintă, în vârful căreia Giuseppe, fratele mai mare, amenajase într-o gheretă cenuşie, jumătate din scânduri mâncate de cari şi. jumătate din plasă metalică, fostă coteţ de găini, o crescătorie personală de iepuri. Vorbise mai cu seamă Othello. Îmi povestise pe lârg despre viaţa de la colegiu: dură, desigur – admisese el – mai ales din cauza sculărilor la care îi obligau „directorii" (tre' –, buiau să se scoale la cinci şi un sfert şi să coboare toţi „în capelă"), însă „bine-gândită", pentru ca nimeni să nu stea cu mâinile încrucişate, fiecare să aibă ceva de făcut. Programa? Mult mai vastă decât cea de anul trecut. La latină li se „predaseră" cartea a treia din *Eneida,* scrisorile lui Cicero şi *Războiul lui Jugurtus* a lui Salustius. La greacă *Ciropedia* lui Xenofon, *Dialogurile* lui Lucian şi o selecţie din *Vieţile paralele* de Plutarh. La italiană *Logodnicii* şi *Osrlando Furio.so*.

—Tot *urlando furioso 1* exclamasem.

— Da, tot, îmi răspunsese sec".

Dar alta era întrebarea pe care ardeam de dorinţa de a i-o pune, şi nu mă hotărâsem decât în ultima clipă, la poartă, când eram gata să plec.

Îl întrebasem:

—Ai putut să te împrieteneşti cu cineva?

La care el îmi răspunsese cu vădită satisfacţie că sigur că da, cunoscuse un băiat din Veneţia foarte simpatic, împreună cu care începuse să înveţe. Se numea. Alveră, Leonardo Alveră (tatăl lui era conte 1): un tip

foarte bun „şi” la italiană, latină şi greacă, „dar” mai ales la matematică şi geometrie, unde, garantat, nimeni n-ar fi putut să-l bată. Dacă eu aşterneam uneori pe hârtie câte o poezie sau o povestire, ¿1 rezolva cu aceeaşi uşurinţă, doar pentru plăcerea lui, ecuaţii grozav de complicate de gradul trei. Ce fenomen! Cu un asemenea cap, cine ştie dacă n-avea să devină un savant, un inventator, în sfârşit „ceva în genul lui Marconi”...

N-aş putea afirma cu certitudine dacă ceea ce voi povesti în continuare s-a petrecut exact pe 8 ianuarie, la deschiderea şcolii după Bobotează. Probabil că da. În orice caz, într-o dimineaţă devreme, cu o jumătate de oră înainte de a bate clopotul, intrasem în biserica lui Gesu, undertu mai călcasem niciodată (de fiecare dată când se ducea aici Othello, cu prilejul unei lucrări de control sau a unei examinări mai grele, pentru „a câştiga bunăvoinţa zeilor” – cum spuneam, compătimitor în sineajnea – mă limitasem să-l însoţesc până în prag, fără să-l trec vreodată).

Biserica părea pustie. Străbătusem pas cu pas naosul lateral drept, cu nasul pe sus ca un turist, însă lumina soarelui ce pătrundea pe ferestrele largi şi înalte mă împiedica să disting limpede marile tablouri baroce aşezate deasupra altarelor. După ce am ajuns în transeptul cufundat şi el în semiîntuneric, am trecut în naosul stâng, inundat de lumină. Aici atenţia rpi-a fost atrasă îndată de o ciudată” adunătură de persoane tăcute şi nemişcate, strânse în grup lângă cea de a doua din uşiţele secundare de intrare.

Cine erau? Când am ajuns destul de aproape, am putut să-mi dau seama că nu era vorba de fiinţe vii, ci de statui: statui din lemn pretat, sculptate în mărime naturală. Erau vestiţii *Prânzun de la Rosa* 1 în faţa cărora, în copilărie (nu aici, la Gesu, ci în biserica Della Roşa, e de pe strada Armări, de unde era limpede că fuseseră luaţi mai târziu) mă condusese de atâtea ori mătuşa Malvina, singura mătuşă catolică pe care o aveam. Priveam din nou cutremurătoarea scenă – trupul livid şi jalnic al lui Cristos mort, întins pe pământul gol, având în jurul lui rudele şi

prietenii împietriţi în gesturi mute, în mute grimase, în lacrimi ce n-aveau să se termine vreodată, nici să se

Plânşii din biserica la Rosa, în dialect.

descarce» «. Ţipăt: Madona, sfântul Ioan, Iosif din Arimatea, Simon, Magdalena – două… femei evlavioase. Şi văzându-i, îmi aminteam de mătuşa Malvina care la priveliştea aceea nu-şi putea reţine lacrimile. Îşi trăgea pe ochi şalul negru de fată bătrână şi îngenunchea, fireşte fără a îndrăzni să-l pună să îngenuncheze lângă ea şi pe nepoţelul nebotezat.

Desprinzându-mă până la urmă, mă întorsesem să plec.

Când deodată îl zărisem îngenuncheat cuminte, departe, lângă o, bancheta din naosul central, pe Carlo Cattolica.

Primul impuls fusese să nu-l deranjez, să mă îndepărtez fără să fiu văzut. În loc de asta, însă, coborâsem, cu inima bătându-mi puternic, prin naosul stâng până ajunsesem în acelaşi rând cu el”.

Se ruga, cu teancul de cărţi pus alături, cu fruntea frumoasă şi pură sprijinită de mâinile împreunate, oferindu-mi, în timp ce-l observam, acelaşi profil minuţios gravat, indescifrabil, pe care mi-l oferea zilnic la şcoală. De ce nu eram prieteni? mă întrebam chinuit. De ce *nu puteam* deveni prieteni? Oare nu mă stima îndeajuns? Nu, nu putea fi vorba de aşa ceva: oricât de silitori şi inteligenţi, Boldini şi Grassi nu mă depăşeau în niciun caz. Să fi fost din cauza religiei? Nici atât. Între mine şi Othello nu se pusese niciodată problema deosebirii de religie. Dimpotrivă. În casa Forti, deşi. toţi erau foarte credincioşi şi chiar militanţi în organizaţiile catolice (avocatul Forti făcea parte din organizaţia Sfântului Vicenţiu, în care de doi ani intrase şi Giuseppe), niciunul nu mă făcuse să simt că sunt evreu. În plus, părinţii lui Cattolica se ştia că nu se duceau prea des la biserică. Şi atunci de ce? De ce?

Cattolica se ridicase în picioare, se închinase, mă văzuse.

—Ah! Ce faci aici? mă întrebase cu glas încet, venind

lângă mine.

Îi arătasem cu degetul.

—Priveam *Prânzun de la Rosa.*

—Oh, nu-i cunoşteai?

Ba îi cunoşteam şi încă bine – îi explicasem, fiindcă-i văzusem de foarte multe ori în copilărie, în biserica Della Roşa. Şi întorcându-ne la statui, îi povestisem pe larg despre mătuşa Malvina şi principala ei pasiune: vizitarea bisericilor, a tuturor bisericilor din Ferrara.

Faptul părea să-l intereseze. Vrusese să ştie cine era această mătuşă. Era cumva sora mamei mele?

— Nu, a bunicii mele, îi răspunsesem. A bunicii dinspre mamă, care este din familia Marchi.

Între timp ieşisem în scuarul din faţă. Mai erau câteva minute până la nouă, aşa încât şi scuarul şi strada Borgoleoni, în special înaintea lui *Guarini,* se umgluseră deja de elevi. Stăm rezemaţi de faţada roşie a bisericii. Şi cum niciunul din colegi nu părea să ne fi observat, continuam să discutăm. Era prima dată. Evenimentul mă emoţiona, îmi stimula locvacitatea, nevoia de confesiune.

Începusem să discutăm despre religii în general, iar el mă întreba dacă era adevărat că noi „israeliţii" nu credeam în Madonă, dacă era adevărat că, după noi, Iisus Cristos nu era fiul lui Dumnezeu, dacă era adevărat că-l mai aşteptam încă pe Mesia, dacă era adevărat că stăm cu pălăria pe cap „în biserică", etc. Şi eu îi răspundeam punct cu punct, mai mult decât amabil, simţind deodată înăuntrul meu cum curiozitatea lui generică, vulgară, ca să nu spun insultătoare, în loc să mă jignească îmi plăcea, mă elibera.

În final îi pusesem şi eu o întrebare.

— Scuză-mă, spusesem, dar voi… mă refer la familia ta… aţi fost *dintotdeauna* catolici?

Buzele i se întinseră într-un scurt surâs orgolios.

—Socot că da. De ce?

— Mde, ştiu eu? Cattolica, e un sat, un sat de lângă mare, aproape de Riccione… între Riccione şi Pesaro… şi, cum ştii, evreii au toţi nume de oraşe şi sate.

Devenise rigid.

— Aici-greşeşti, îmi replicase sec, luându-şi brusc un aer competent. E adevărat xă *mulţi* israeliţi poartă nume de oraşe şi sate. Dar nu toţi. Sunt destui care se cheamă Levi, Cohen, Zamorani, Passigli, Limentani, Finzi, Finzi-Contini, Vitali, Algrănati şi aşa mai departe. Ce legătură are una cu alta? Aş putea să-ţi citez nenumărate cazuri de oameni cu nume ce *par* ebraice şi de fapt nu sunt deloc.

Ajuns aici, pornise din loc, continuând însă să dezbată minuţios, cu glas încet, subiectul. Ceea ce, măcar o dată, nepermisese să intrăm pe uşa liceului *Guarini*, să străbatem coridorul lung ce ducea la clasa noastră şi, în sfârşit, să ajungem la bancă traversând clasa, fiecare potrivindu-şi pasul. /după al celuilalt, ca doi buni prieteni apropiaţi.

III

Îmi amintesc foarte bine sosirea lui Luciano Fulga în prima luni de la reînceperea, cursurilor.

Se aşezaseră deja toţi.la locurile lor (zilele de luni începeau cu două ore ale lui Guzzo dedicate invariabil lucrărilor în clasă, dar el, „marea somitate”, simţea de-fiecare dată plăcerea de a întârzia lângă fereastra de la capătul coridorului până pe la nouă şi un sfert, aparent cufundat în contemplarea petecului de teren înţelenit de lângă absida bisericii lui Gesu), când am văzut apărând în prag, în locul staturii uriaşe a profesorului, pe aceea minusculă a unui blonduţ în pulover verde, pantaloni gri, sourţi până la genunchi, ciorapi trei sferturi de culoarea. havanei. Cine era? fireşte, un nou coleg, chiar dacă n-avea nicio carte sub braţ. În orice caz, aşa cum sta nehotărât dincoace de prag, căutând cu privirea lui albastră, un albastru intens şi rece de gheţar din înaltul munţilor, un loc disponibil, am fost imediat respins de fizicul lui de mică pasăre din ordinul picioroangelor, cu picioare subţiri şi plisc încovoiat şi, în acelaşi timp, înduioşat de anxietatea lui de a-şi găsi un cuib. îl priveam. Nevăzând pe nimeni lângă Giorgio Selmi (în ziua aceea Chieregatti lipsea), a încercat mai întâi să se aşeze în banca a dt>un clin primul rând. A fost respins. Locul nu era libşr – îl avertizase

prompt Selmi – era al cuiva care astăzi lipsea, însmâine sau poimâine avea să vină la şcoală şi, în mod sigur, să-l dea afară. S-a ridicat pe dată, punându-se din nou în mişcare. Firav, cu mărul lui Adam tremurându-i pe jumătate gâtuit puţin mai sus de gulerul alb al cămăşii, a început să caute iar în jur cu privirea, ajungând în final la capătul rândului de fete, exact în banca rămasa liberă unde vrusesem la început să mă exilez eu. Parcursese din nou intervalul dintre rândul al doilea şi al treilea cu pas vioi şi. hotărât, cu privirea aţintită înaintea sa, ca un om care vede, în sfârşit, salvarea. Dar transpira. Mici picături de sudoare îi îmbrobonau pielea de-a lungul marginii sinuoase a buzei de sus, puţin mai retrase. Şi micile picături de sudoare (le observasem în clipa când trecuse pe lângă mine aproape atingându-mă), îmi provocaseră iar o vagă senzaţie de repulsie.

Îmi amintesc bine şi ce s-a întâmplat după intrarea în sală a profeso Hilui Guzzo: profesorul supunându-l pe noul venit unui lung interogatoriu („Drace! Dumneavoastră cine mai sunteţi? începuse. Poate vreun auditor neînscris la cursuri*?” >)*; celălalt răspunzându-i tiranului cu un fel de a vorbi uşor şi persuasiv, cu un accent puternic bolognez, de comis voiajor: „Fulga Luciano”; clasa subliniind servil replicile lui Guzzo prin hohote de râs colective; şi, în sfârşit, eu, venind în ajutorul sărmanului, vinovat de a fi venit la şcoală doar cu stilou), oferindu-i foaia de hârtie tip pentru ca să i se permită efectuarea lucrării în clasă şi acceptând imediat invitaţia lui Guzzo de a mă muta în ultima bancă spre a-i da posibilitatea „domnului Fulga Luciano” să se folosească de dicţionarul meu.

Şi-mi mai amintesc senzaţia ciudată pe care am resimţit-o în ora aceearşi jumătate petrecută alături de Fulga, ocupaţi amândof să rezolvăm obscurul text de greacă. Când mă făcuse să-mi schimb locul („Dat fiind că i-aţi făcut cadou foaia tip, spusese el, unde a mers mia, meargă şi suta, întoarceţi-vă momentan la punctul de plecare”) ne recomandase ca dicţionarul să rămână mereu pe bancă, perfect vizibil şi absolut la mijlop: aceasta cu

scopul de a nu copia niciunul. Dar Fulga a copiat cât şi cum a vrut. Prof. iţind de cele mai mici momente de neatenţie ale profesorului, arunca pe deasupra dicţionarului – Schenkl ocheade laterale avide şi iuţi, demonstrând o tehnică atât de perfectă, încât mă gândeam că, presupunea ani şi ani de exerciţiu, o îndelungată carieră. Ei bine, faptul că el copia de la mine cu o atare încredere totală, cu o absolută renunţare la orice pretenţie de judecată proprie, atent numai să-şi efectueze fără greşeli munca de plagiat, mă umplea de un sentiment complex şi ademenitor, un amestec de plăcere şi de repulsie, faţă de care mă descopeream încă de atunci lipsit de apărare, esenţialmente incapabil să reacţionez.

Când am ieşit la amiază, m-am trezit cu el alături.

Puteam să-l însoţesc la vreo librărie? m-a întrebat. La liceul *Minghetti* din Bologna, de unde venea, optaseră pentru culegeri de texte în cea mai mare parte diferite, aşa că acum (ca şi cum tatăl lui n-ar fi cheltuit destul cu mutatul!), acum trebuia să le cumpere aproape pe toate. Curată nenorocire. Măcar de-ar fi putut să le ia treptat, eventual pe credit…

Am apucat-o împreună pe strada Borgoleoni, sub soarele palid de ianuarie, şi în timpul acesta Fulga, cedându-mi respectuos partea dreaptă, continua să vorbească. Deşi Guzzo scosese de la el, în clasă, aproape tot despre familie şi situaţia şcolară, începuse acum să repete numai pentru mine că veneau de la Lizzano în Belvedere, un sătuleţ de munte la vreo optzeci de kilometri de Bologna, unde tatăl său fusese medic de circumscripţie aproape zece ani; că făcuse şcoala elementară la Lizzano, gimnaziul inferior la Porretta Terme, cel superior la Bologna, trebuind să facă zilnic naveta cu trenul; şi, în sfârşit, că familia sa, compusă din patru persoane, tată, mamă şi doi băieţi, din pricina acestei mutări ivite peste noapte, intrase în dificultăţi serioase. Puteam să-mi închipui, din moment ce încă nu aveau casă!

— Cum asta? am exclamat îngrpzit. Încă nu aveţi casă? Şi unde dormiţi?

— La hotelul Tripoli, cel din piaţa mare din spatele Castelului.

Ştiam prea bine ce soi de hotel eră *Tripoli.* Mai degrabă decât un hotel, era un restaurant de mâna a treia, frecventat la prânz de ţărani şi ple mijlocitori în piaţă, iar seara de ceea ce mama numea „femeiuşte". Dormitoarele se aflau deasupra, la primul şi al doilea etaj. Şi patronul localului (un tip mic, gras, cu gambeta pe ceafă şi o scobitoare între dinţii de aur, care vara stătea cu mânecile suflecate, călare pe un scaun de bucătărie, aproape în permanenţă lângă intrare) le închiria de obicei cu ora, scoţându-şi cheile din buzunar.

— Sigur că nu e un hotel de prima mână, spunea în continuare Fulga, ba chiar – a rânjit – noaptea e gestul de agitat. Şi totuşi să ştii că ne costă şi încă zdravăn! Ştii cât cheltuim pe zi patru persoane pentru casă şi masă?

— N-aş putea să spun.

— Cincizepi de lire.

— E mult? am întrebat nesigur.

— Mult? Socoteşte şi tu: cinci ori patru, douăzeci. Fac în total două mii de lire pe lună. Mi se pare destul le mult, nu? Dacă te gândeşti că tata primeşte la Coronella ca medic de circumscripţie o leafă de bază de fix o mie de lire…

Eram tulburat.

—Şi atunci cum faceţi?

— Păi… ziceam o mie de lire ca leafă de bază. Dar mai sunt vizitele, operaţiile, mai ales operaţiile. Însă ştii cum e: la ţară lumea mai degrabă decât să dea bani… preferă să crape! Şi apoi ce faci cu concurenţa Spitalului Orăşenesc din Ferrara? Coronella e foarte aproape de oraş. Zece kilometri sunt o nimica toată.

Deodată mă fixă cu ochii lui de gheaţă, albaştri şi fermi.

—Scuză-mă, dar tatăl tău ce profesie practică?

—E tot medic, am spus încurcat. Dar nu practică.

—Nu practică?!

— Nu. Face doar câte o vizită din când în când, însă

gratis… la prieteni. De vreo două ori pe an e chemat şi de alţii, străini. Pentru circumcizii, am adăugat cu efort.

Nu înţelegea şi s-a întors să mă privească. Dar şi-a dat seama imediat.

— A, da, deci aşa… Atunci îmi închipui că trăiţi din rentă.

—Cred că da.

La librăria Malfatti de pe bulevardul Roma, culegerile de texte pe care le căuta, se epuizaseră toate. Trebuiau să le aducă – a explicat vânzătorul – dar dat fiind că era vreme de iarnă, probabil că n-aveau să sosească mai devreme de cincisprezece zile.

Mă aşteptam ca ştirea să-l contrarieze. Când colo, i-a produs o uşurare, cel puţin aşa mi s-a părut. Şi-a şters cu batista picăturile de sudoare pe care căldura din magazin i le făcuse să apară iar între nas şi gură, şi i-a înmânat vânzătorului lista volumelor. Avea să revină peste vreo cincisprezece zile – i-a spus – şi mi-a luat-o înainte spre ieşire.

A ţinut să mă însoţească până acasă. Era aproape unu. Am încercat să-l fac să renunţe, arătându-i că strada Scandiana era departe şi că, dacă m-ar fi însoţit, nu s-ar mai fi putut întoarce la hotel înainte de două.

— O, nu-ţi face griji! a exclamat râzând. Asta-i frumuseţea la un restaurant, că fiecare mănâncă atunci când vrea.

—Dar nu mâncaţi împreună… tu şi ai tăi?

— Ba da, desigur… în teorie. Dar în parte fiindcă tata vine de la ţară abia seara când a închis cabinetul, în parte fiindcă mama e mereu plecată în căutarea unui apartament… Până la urmă stăm împreună numai la cină şi cam atât. Ţi se pare ciudat, nu-i aşa?

Mă privea şi râdea, făcând să i se strâmbe într-o parte maxilarul uşor proeminent (semn sigur de *mauvais caractère 1* obişnuia să spună tata). Şi era clar că mă invidia, neîndoielnic că invidia ordinea, siguranţa economică, stabilitatea burgheză a familiei mele, dar, în acelaşi timp, mă şi dispreţuia puţin.

Probabil s-a temut că s-a dat de gol. A început deodată să-mi mulţumească extrem de călduros pentru ajutorul pe care i-l dădusem în timpul lucrării în clasă. Dacă n-aş fi fost eu să-i dau o mână de ajutor – spunea el – cine ştie cum s-ar fi descurcat, ori la ţipi în genul lui Guzzo se ştie că prima impresie pe care reuşeşti s-o produci are o importanţă enormă. Dar apropo: de ce nu-i ceream lui Guzzo să mă mut definitiv lângă el, în ultima bancă, sau, dacă nu definitiv, măcar până avea să intre în posesia tuturor cărţilor? Cattolica acela, colegul meu de bancă, avea aerul unui băiat foarte scuturat, foarte educat. Fără îndoială că era bun la învăţătură, ba chiar foarte bun. Şi totuşi să-i dau voie s-o spună, nu era simpatic. Nu cumva îşi da cam multe aere? în felul de a se purta, de a-şi privi vecinul, avea ceva de…

S-a întrerupt.

— N-aş vrea să te fi jignit, a adăugat scrutându-mă. Poate că sunteţi buni prieteni… Sunteţi buni prieteni? a întrebat neliniştit.

Am evitat să-l privesc.

—Nu, nu în mod deosebit, am răspuns.

În privinţa cărţilor – am continuat – nu trebuia să se preocupe, la şcoală puteam să i le împrumut eu. Cât despre mutatul lângă el, nu ştiam dacă-i puteam îndeplini dorinţa. Nu mă înţelegeam prea grozav cu Cattolica. Dar stăteam împreună de peste două luni şi cum să-l părăsesc aşa, dintr-odată… De fapt eram un tandem destul de potrivit.

—Dar acasă cu cine-ţi faci lecţiile? Cu el?[50]

—Nu. Nu le fac cu nimeni.

Aproape că ajunsesem acasă. Am ieşit din strada Madama în piaţa Santa Maria în Vado şi am cotit-o în jos, pe Scandiana. Ce fel de dig se vedea acolo în fund? mă întreba Fulga în vreme ce mergeam mai departe. Şi arăta cu braţul ridicat spre Montagnone, cu marginea estompată în ceaţă, unde părea că ia sfârşit strada Scandiana.

M-am oprit în faţa uşii de la intrare, am apăsat pe

50 Caracter urît (franc.).

sonerie şi m-am întors să-i explic ce era Montagnone. Dar el era deja preocupat de altceva.

—Ei drăcie! a exclamat grav. Asta e un palat!

S-a deplasat până în mijlocul străzii, privind mereu în sus.

—E al vostru tot?

—Da.

—Cine ştie câte camere are!

— Da, destule… Dacă le socoteşti pe toate, la ambele etaje, să tot fie cincizeci.

—Şi *voi* le ocupaţi pe toate?

— Nu. Noi le ocupăm doar pe cele de la etajul doi. La primul stau nişte chiriaşi.

— Deci tu şi familia ta locuiţi în vreo douăzeci de camere.

—Mai mult sau mai puţin.

—Dar câţi sunteţi?

— Cinci. Tata, mama şi trei fraţi: adică eu, fratele meu Ernesto şi sora mea Fanny. Însă trebuie să pui la numărătoare şi femeile de serviciu.

—Câte aveţi?

— Două… plus una angajată doar pentru jumătate de zi.

— Douăzeci de camere! Cât trebuie să cheltuiţi pentru încălzire! Şi chiriaşii?

În clipa aceea zăvorul de la uşă a ţăcănit. Am ridicat ochii. Mama apăruse la fereastră.

— De ce aşa târziu? a întrebat observându-l pe Fulga. Vino odată, haide, tata e deja la masă.

— Bună ziua, doamnă, a făcut Fulga, înclinându-se uşor.

—Bună ziua.

—E un coleg de-al meu, Luciano Fulga, am zis.

— Încântată… foarte încântată, a surâs mama. Dar vino, te rog, dacă nu vrei să se supere tata.

S-a retras de lângă pervaz, a închis fereastra. Numai că Fulga încă nu se hotăra să plece. S-a apropiat de poartă, a împins încetişor batantul, şi-a vârât capul prin deschizătură.

— Pot intra numai o clipă? a întrebat întorcându-se. Aş

vrea să arunc o privire în grădină.

Mi-a luat-o înainte şi a trecut tăcut pragul, scoţându-şi cascheta sportivă de pe cap. Apoi fără să-şi desprindă ochii de la porticul din fund, ce da spre grădină, a făcut doi sau trei paşi în vârful picioarelor. îl observam. Mergea pe vasta pardoseală din dale mici, albe şi verzi date cu ceară, cu grija lui puţin cam ţeapănă, de pasăre de baltă mică şi solitară.

S-a oprit. Privea în continuare în faţa sa; în tăcere, cu spatele la mine.

Buzele mi s-au mişcat singure. Am spus:

—Vrei să te-ntorci să-ţi faci lecţiile cu mine astăzi?

V

Mama a fost nespus de fericită că-mi găsisem din nou un prieten.

Încă din prima după-masă, Luciano i-a plăcut foarte mult. Când intrase în birou, el nu numai că se ridicase în picioare, dar îi şi sărutase mâna. Gestul o cucerise pe loc. Şi, întorcându-se puţin după aceea cu tava de ceai – un ceai excepţional, însoţit de unt, miere, marmeladă de coacăze, *toasts* şi prăjituri – se aşezase să asiste la gustarea noastră şi, în timp ce conversa cu Luciano, ochii ei căprui îl mângâiau cu blândeţe maternă. îl întrebase de el, de familia lui, interesându-se de tribulaţiile profesionale ale tatălui, participând la chinul mamei care umbla de dimineaţa până seara în căutarea unui apartament şi oferindu-se să o ajute. Sărmana doamnă! oftase ea. Să telefoneze pentru orice avea nevoie, să telefoneze neapărat, avea să fie extrem de bucuroasă să o ajute nu numai ea, ci şi toate prietenele ei.

— Ce drăguţ e colegul tău, spusese mai târziu, la masă. *El într-adevăr* e manierat şi bine crescut.

El într-adevăr. Evident că făcea aluzie la Othello Forti pe care, geloasă fiind, îl găsise întotdeauna prea „rustic” şi „ursuz”. Enervat „nu i-am răspuns. Era adevărat, mă gândeam cu ochii ţintă în farfurie, în locul casei mele preferasem întotdeauna să mă duc să învăţ la familia Forti, pe strada Montebello. Dar ce importanţă avea asta? Ce

vină avea Othello dacă eu, încă din şcoala elementară de pe strada Bellaria, când învăţătorul Roncati ne pusese unul lângă altul în banca întâi de pe rândul din mijloc, chiar în faţa catedrei, mă simţisem întotdeauna mai bine să învăţ la el acasă? în materie de sărutări de mâini, salamalecuri şi alte dulcegării mondene, Othello nu făcea doi bani. În schimb era cinstit, sincer: poate chiar excesiv...

Doamna Fulga a telefonat şi mama s-a grăbit să ne relateze ceea ce-şi spuseseră.

Cu o voce tare delicată, obosită dar foarte simpatică, doamna se pierduse în mulţumiri. Îi spusese încă de la început că găsise casă (o găsise dincolo de Porta Reno, pe şoseaua spre Bologna, deci chiar spre Coronella) aşa că, în această privinţă, nu mai era nevoie să-şi facă griji pentru ei. Dar Lucian al ei! Cum ar putea uita vreodată ea şi soţul său tot ce făceam pentru Lucian al ei?

— Mulţumesc, mulţumesc din suflet, scumpă doamnă, spusese în încheiere. Acum nu, fiindcă trebuie să ne aranjăm mobila, de-aţi şti cât costă din nenorocire, s-o ţii în depozit. Dar peste vreo cincisprezece zile, eu şi soţul meu, ne vom permite să vă mai deranjăm cu un telefon. Osvaldo, ca medic, ar dori şi el mult să-l cunoască pe soţul dumneavoastră!

— Ca medic? a bombănit tata, făcând o strâmbătură, dar se vedea că era mulţumit ca întotdeauna când cineva îşi amintea de diploma lui. Îmi miroase mai degrabă a cerere de bani...

Doctorul Fulga însă nu cerea deloc bani, cel puţin nu de la tata. Venind peste câteva zile la noi acasă (fără soţie), fusese cât se poate de limpede: venea numai să cunoască „un coleg” şi să schimbe cu el câteva cuvinte. Pe urmă se apucase să vorbească despre el. Studiase medicina la Modena între ’8 şi ’13. În ’14 se căsătorise. Din ’15 până-n ’17 luptase în Carso, iar în ’18 în Montello. În ’20 „din cauza lipsei de mijloace” trebuise să primească circumscripţia sanitară Lizzano în Belvedere, de care, după zece ani foarte grei, se hotărâse să scape, luând-o pe cea de la Coronelía. Bineînţeles – adăugase –, ca centre”,

Ferrara şi Bologna nici măcar nu puteau fi comparate. Dar, pe lângă apropierea Coronellei de Ferrara, mediul medical ferrarez nu da impresia să fie ca acela din Bologna, supus controlului unei clici restrânse şi, de aceea, ermetic închis oricărei „infiltrări". Se putea spune că-i cunoştea pe toţi medicii din Bologna: de la bătrânul Murri la Schiassi, de la Nigrisoli la Puţi, de la Neri la Guasbarini. Cu Bartolo Nigrisoli, chirurgul, era chiar prieten de familie.

Scund de statură, cu o faţă roşie „de cianotic", şi cu doi ochi verzi, bulbucaţi, „de bazedovian", scânteietori îndărătul ochelarilor mici, fixaţi numai pe nas, doctorul Fulga – a declarat tata – nu-i plăcuse deloc. Ce limbă ascuţită! Să se declare prieten ba cu unul, ba cu altul din Bologna, intim cu jumătate din universitate şi jumătate din spitalul sunt Orsola şi totodată să-i bârfească pe toţi, să nu cruţe pe nimeni şi nimic! De pildă Bartolo Nigrisoli, în prezent poate cel mai bun chirurg din Italia, fusese întotdeauna antifascist. Nu era nimic rău în faptul că rămăsese credincios ideilor sale. Or să-i doreşti, aşa cum avusese *tupeul* să-i dorească doctorul Fulga, să fie dat afară de la „Universitatea" din Bologna unde cursurile lui riscau să „corupă" atâţia tineri (şi, totodată, să te proclami prietenul lui: al lui şi al familiei) iată o adevărată monstruozitate, pe cuvânt de cinste! Şi, pe urmă, era oare admisibil să vii în vizită şi să stai tolănit în fotoliu de la trei şi jumătate la opt? Departe de el aşa ceva, pentru Dumnezeu! Dacă se întâmpla ca doctorul Fulga să mai telefoneze, să i se spună, la alegere, două lucruri: ori că nu e acasă, ori că este bolnav, că zace la pat.

Dar Luciano? Luciano cum era?

Prima impresie de uşoară repulsie fizică persista, obişnuinţa zilnică n-o ştersesee. Deşi persoana şi hainele lui erau curate, mereu exista ceva care mă deranja la el: puteau fi picăturile de sudoare apărute la cea mai mică emoţie în puful blond de pe buza de sus, sau punctişoarele negre, răspândite aproape pe toată pielea ca de ceară a feţei, dar mai dese pe tâmple şi la baza nărilor, sau deplasarea laterală, seacă, a maxilarului când pronunţa

litera Z, sau calozităţile de culoare gălbui-închis ce-i bătătoreau palmele mâinilor mari, slabe, semănând puţin cu ale unui cocoşat. Dar în rest trebuie să mărturisesc că, mai ales la început, umilinţa lui de refugiat, totala lui supunere de inferior şi de protejat, îmi dădeau un sentiment de mulţumire aproape ameţitor. Relaţiile mele cu Othello nu fuseseră, de fapt, niciodată uşoare. Îmi suporta superioritatea, dar mă făcea s-o plătesc în fel şi chip: prin veşnica lui bombăneală, prin încăpăţânarea lui de catâr, prin faptul că venea la mine acasă, de puţinele dăţi când binevoia, întotdeauna împotrivindu-se, oftând, trântind şi bufnind. Şi iată acum un tip complet diferit, pentru care casa mea (mi-o spusese încă din prima zi, când îl condusesem din cameră în cameră ca să viziteze apartamentul) reprezenta tot ce văzuse mai frumos, mai comod şi mai primitor pe lume, mama mea, cea mai simpatică şi amabilă dintre toate mamele, iar eu, când făceam lecţiile, un fel de monstru de bravură şi inteligenţă, un oracol demn de ascultat într-o tăcere religioasă. Fără să fie nici prost, nici incapabil, fiindcă la toate examinările la care fusese supus timp de o lună de către toţi profesorii, de Guzzo, de Krauss, de Bianchi, de Razzetti „cel” de istorie şi filosofie, se apărase câine câineşte (cu tot regretul, Mazzanti însuşi nu-i putuse da o notă sub cinci), mă lăsa să rezolv dificultăţile după bunul meu plac, să dictez cu glas tare tot ce voiam, limitându-se la sfârşit, pe când încă mai scria în caiet cu caligrafia lui feminină, mare, îngrijită, uşor ascuţită, să izbucnească în exclamaţii de aprobare, de respectuoasă admiraţie ca: „Bravo!”, „Eşti o forţă!”, „N-am văzut pe nimeni traducând ca tine din greacă aşa!”, „Ferice de tine!” şi altele asemenea. Ce linişte, ce tihnă cu Luciano Fulga ăsta – îmi spuneam! Ce diferenţă între el, care nu deschidea niciodată gura (practic, numai eu traduceam, iar dacă mama s-ar fi apropiat în vârful picioarelor să asculte la uşă – nu era exclus s-o facă, auzisem scârţâind de mai multe ori parchetul din camera vecină – n-ar fi auzit răsunând decât un singur glas: al meu) ce diferenţă între el şi Othello, care

atunci când deschidea gura era numai ca să se opună, ori să se facă avocatul diavolului! Dar lăsându-l la o parte pe Othello, dacă aş fi reuşit, cum dorisem la un moment dat, să intru în grupul lui Cattolica, e uşor de imaginat ce viaţă uşoară m-aştepta! Rivalitatea care ne despărţea la şcoală, alimentată de prezenţa de neînlăturat a celor doi tovarăşi Boldini şi Grassi, ar fi continuat precis la el acasă. În casa Cattolica, evident, fiindcă în această privinţă, respectiv a locului unde ne-am fi-ntâlnit ca să-nvăţăm, n-ar fi existat niciun fel de discuţie. Ori mersul la el, ori singurătatea; ori una ori alta…

Sosea în fiecare după-masă pe la patru şi nu pleca mai devreme de şapte şi jumătate, opt. În afară de jumătatea de oră dedicată gustării, ne mai opream din când în când ca să vorbim. Aici Luciano era cel care hotăra. Devenit dintr-odată energic şi autoritar, el era cel ce impunea momentele de pauză de care avea nevoie bietul meu creier obosit, şi tot el, mai târziu, când socotea că m-am odihnit şi deconectat suficient, mă îndemna să continui.

În timpul pauzelor inventa tot felul de lucruri ca să întreţină conversaţia, să mă relaxeze, ba chiar să mă distreze. Îmi datora multe: protecţia pe care i-o oferisem încă din prima zi, cărţile pe care i le mai împrumutam şi acum, ospitalitatea în casa mea, temele pe care, de fapt, eu i le făceam. Şi iată că el – avea aerul să spună – mă recompensa prin darul modest, dar poate că nu de dispreţuit, al prezenţei lui, al declaraţiilor lui stimulatoare. Era puţin? Sigur că era puţin. Însă trebuia să fiu sigur de un lucru: mai mult decât atât nu putea da.

Se ferea să se laude cu ceva. Declarându-se deseori fără ambiţii, mulţumit să se menţină în „limbul celor între cinci şi şase”, pentru că – adăuga zâmbind – dacă ieşi în evidenţă în bine sau în rău, dacă te remarci într-un sens sau în altul, până la urmă trebuie să „plăteşti tribut”; era ca şi cum ar fi spus: „Ştiu că valorez puţin, chiar mai puţin decât puţin”. Şi totuşi în felul cum îmi vorbea, de exemplu de şcoală, punând la îndoială obiectivitatea lui Mazzanti

faţă de mine (după el, între mine şi Cattolica, Mazzanti îl „părtinea” cu neruşinare pe Cattolica), sau dându-mi să înţeleg că de acolo, din ultima bancă – fără îndoială un loc sacrificat, şi totuşi nu lipsit de unele avantaje – putea avea asupra clasei o viziune mult mai clară şi mai obiectivă decât cea pe care puteam s-o am eu, amestecat cum eram în întrecere, în luptă, în glorioasa dar totodată meschina strădanie zilnică de a fi primul: din fiecare frază se subînţelegea hotărârea fermă de a-mi fi util, ba chiar indispensabil.

Sigur că-mi face plăcere, folosea orice prilej favorabil pentru a-l vorbi de rău pe Cattolica.

După părerea lui, Cattolica era pur şi simplu un balon umflat. Cei prezenţi fiind excluşi, puteam să compar oare inteligenţa unui Boldini sau chiar a lui Giorgio Selmi cu a sa? Cert este că Boldini nu ţinea la întâietate (şi cea de curea de transmisie e o vocaţie), iar Selmi ţinea şi mai puţin, întrucât nu aspira la altceva decât la media şapte, necesară să-l scutească de jumătate din taxe. Cattolica era, în fond, un tocilar în genul lui Chieregatti, dar mai viclean şi mai bine organizat! Şi de fapt Guzzo, care nu era deloc prost şi nu se lăsa orbit ca Krauss şi Razzetti de aceste exhibiţii de memorie mecanică, atunci când avea nevoie de un răspuns ceva mai deosebit, pe el îl lăsa deoparte, ştia bine *cui* să i se adreseze... De acord, eu nu aveam prea multă înclinaţie pentru materiile ştiinţifice, sau mai exact nu reuşeam să lucrez cu plăcere decât la materiile preferate: italiana, latina, greaca, etc. Dar ar fi ajuns un pic mai mult efort din partea mea (anul trecut nu luasem examenul de corigenţă la matematică cu ditamai opt?) şi el era gata să parieze că şi la matematică, fizică şi ştiinţele naturii „domnul” Cattolica avea să rămână de căruţă.

— Nu, nu cred, mă apăram eu slab. Matematica n-am înţeles-o niciodată.

— N-ai înţeles-o niciodată, fiindcă *n-ai vrut* s-o înţelegi.

— Se poate. Dar, la urma urmelor, nu-i acelaşi lucru?

— *Nu-i* acelaşi lucru. Capacitatea e una şi voinţa e alta.

— După părerea mea e o problemă de materie

cerebrală, de conformaţie cerebrală neadecvată.

Atunci când am aruncat zâmbind această frază, Luciano a sărit în sus protestând. Eu să susţin asemenea absurdităţi?! Tocmai eu?!

Din felul cum mă privea serios, intens şi totodată respectuos, am înţeles că aştepta doar permisiunea mea pentru a-mi aminti înzestrarea rasei în materie de matematică (şi tata, foarte priceput la socoteli, era convins că noi. evreii, suntem cei mai buni matematicieni din lume, împuţind slaba mea înclinaţie, cât se poate de serios, sângelui ţărănesc al bunicii Maria). M-am prefăcut că nu înţeleg şi n-am mai continuat discuţia.

Însă avea dreptate, încet încet îmi devenea indispensabil. Îmi amintesc în acest sens o după-amiază pe la sfârşitul lui februarie când, din cauza zăpezii, a întârziat la întâlnire.

Zăpada a început să cadă într-o dimineaţă pe la nouă şi jumătate, când nimeni nu o mai aştepta. Cât de frumos şi emoţionant fusese să vezi din clasă fulgii mici şi tăcuţi coborând încetişor pe fondul negricios al bisericii lui Gesu, şi apoi, la ieşire, să descoperi strada Borgoleoni înveşmântată toată în alb! Fusese, ca de obicei, o sărbătoare. Chiar la ieşire, o încăierare de toată frumuseţea cu bulgări de zăpadă, în timpul căreia eu şi Luciano ne pierdusem unul pe altul din vedere, dar n-avea importanţă, era de la sine înţeles că la patru aveam să ne întâlnim ca de obicei.

După prânz, ninsoarea se înteţise în loc să se rărească. La cinci, cuprins de o nelinişte ciudată, mă întrebam dacă Luciano avea să izbutească să vină pe jos de atât de departe, tocmai de la Foro Boario până la Scandiana. Poate că azi n-avea să reuşească, îmi spuneam privind afară pe fereastră. Poate era mai bine să mă apuc să-nvăţ singur.

v M-am aşezat la birou cu caietul şi cărţile deschise în faţa mea, dar nu mă puteam concentra. Familia Fulga încă nu avea telefon acasă. Însă dacă Luciano ar fi avut intenţia să nu vină, era de presupus că ar fi găsit o

posibilitate să mă anunţe, ducându-se să telefoneze de la drogheria aflată la cincizeci de metri de casă. De fiecare dată când se ivea o nevoie urgentă, familia Fulga se servea de aparatul acela. Chiar el mi-o spusese.

La cinci şi un sfert m-am ridicat din nou şi din nou m-am apropiat de fereastră. Afară era deja întuneric. Şi dacă m-aş fi dus acasă la Luciano? în fond, aşa ar fi fost drept.

Am deschis geamurile. M-am aplecat, am tras aer în piept, am privit. Zăpada continua să cadă, dar mai rară, prefăcându-se într-un fel de pulbere fără greutate, ce dansa împrejurul luminilor gălbui ale felinarelor. Jos pe stradă, o pătură egală şi compactă, imaculată, acoperise şi nivelase orice ridicătură. Nu se mai distingea nimic: nici pietre, nici trotuare.

Şi iată, în timp ce-mi simţeam inima urcându-mi dureros până în gât, bătându-mi nebuneşte, nebună de o bucurie amestecată, ca de obicei, cu o senzaţie de contrarietate – l-am recunoscut dintr-odată pe Luciano care exact în clipa aceea intra pe poartă.

În prima perioadă, ca să mă distreze, Luciano făcea apel la două repertorii inepuizabile: îmi povestea glume în dialect bolognez, sau evoca amintiri din copilărie. Şi ele erau tot comice. Petrecute în Lizzano în Belvedere, sau în unele locuri din munţii apropiaţi (Porretta, Vidiciatico, Madona dell’Acero, Corno alle Scale, nume ce-n scurtă vreme mi-au devenit familiare) îl aveau invariabil ca protagonist pe el însuşi, inclusiv atunci când se refereau la tatăl, la mama sau la fratele său, Nando. Rolul rezervat lui însuşi nu se schimba niciodată. Era acela de tip şiret, isteţ, abil, iute de cap, de picior şi de mână. Poate că nu erau decât pure invenţii şi fantezii. Dar eu mă distram. Râdeam de parcă aş fi asistat la farsele lui Ridolini sau Charlot. Iar Luciano părea mulţumit: de spectacolul pe care-l dădea şi de succesul pe care-l obţinea.

Mai târziu s-a produs o cotitură.

Aş spune că din întâmplare, într-o seară de martie când izbucnise o furtună grozav de violentă, şi de atunci genul discuţiilor s-a schimbat total.

La şapte îl văzusem ridicându-se.

—Pleci?

—Cred că ar cam trebui.

— Vrei să rămâi la cină? Dacă da, mă duc să-i spun mamei.

M-a privit fix. Îşi lega deja cărţile cu cureaua, dar s-a oprit.

— Mulţumesc… mulţumesc foarte mult… a bolborosit, scoţându-şi mai mult ca oricând maxilarul în afară. N-aş vrea să deranjez.

—Nici gând! Mă duc imediat.

M-am sculat şi m-am grăbit spre uşă.

—Aşteaptă o clipă!

M-am răsucit spre el. În picioarg, lângă lampa de birou, părea şi mai palid ca de obicei, cu faţa lui mică, osoasă, pe care ochii de un albastru închis erau adânc încercănaţi de umbră, în timp ce rădăcina nasului încovoiat şi fruntea bombată se aflau în lumină.

—Lasă, cei de acasă mă aşteaptă.

Am obiectat că nu era mare lucru să-i telefoneze patronului drogheriei de lângă casă.

— Bine, de acord, dar după cină… a spus nesigur, continuând să mă fixeze, doar nu pot să rămân aici ca să dorm.

Am ezitat.

— De ce nu? am spus cu oarecare efort, întorcându-mă spre birou. Am putea foarte bine să punem un pat pliant la mine în cameră.

N-a răspuns. S-a apropiat de fereastră privind cercetător pe geam.

—Mai plouă? am întrebat.

—Ceva mai puţin.

S-a întors în mijlocul camerei şi s-a aşezat în fotoliu.

— De fapt era mult mai bine când stăm la hotelul Tripoli, a zis. O fi frumos să locuieşti vara în zona Foro Boario, dar iarna e mai rău decât la Lizzano. Sunt ziduri noi, de acord, dar dac-ai şti ce frig e şi ce umezeală!

L-am întrebat dacă nu aveau calorifer.

Întrebarea era lipsită de importanţă. Şi totuşi, în timp ce i-o puneam, ceva m-a avertizat că mă pândea un pericol. Am simţit cum deodată ne îndreptam spre o intimitate de care până atunci ne ţinusem departe, o intimitate pe care *trebuia* s-o refuz cu orice chip.

Dar era prea târziu. Luciano îmi explica deja că tatăl lui cumpărase, în locul caloriferului, a cărui instalare era peste posibilităţile lor financiare actuale, două sobe de teracotă marca Becchi. Acest tip de sobă funcţiona mai mult decât bine cu condiţia ca burlanele de evacuare să urce drept în sus. În loc de asta, tatăl lui, un „idiot încăpăţânat” ca-ntocdeauna, se hotărâse peste noapte să trimită burlanele la plimbare dintr-o cameră-n alta, la numai jumătate din înălţime. Rezultatul: era de ajuns să aprinzi un petec de hârtie şi toată casa se umplea de fum. Puteai să mori asfixiat.

Încremenisem: din pricina acelui „idiot încăpăţânat”, din pricina renunţării lui neaşteptate la orice rezervă şi prudenţă. Ce se-ntâmplase? mă întrebam speriat. Ce se-ntâmpla?

Deşi-mi aminteam impresia foarte proastă produsă de doctorul Fulga asupra tatii, am încercat să-i iau apărarea. Luciano a trecut la contraatac. Tatăl lui nu era numai idiot, a repetat, dar şi avar şi violent. Să-i dau voie s-o spună. Când se-ntorcea acasă cu capsa pusă, prima pe care-i căşuna era familia. Deseori se-ntâmpla chiar să-i bată pe toţi.

Erau oare şi acestea invenţii, fantezii? Posibil. Dar şi acum ce conta nu era adevărul. Conta tonul schimbat cu care mi se adresa, asprimea neaşteptată, lipsa de tact, amărăciunea insolentă din vocea lui.

— Cum! am spus cu răsuflarea aproape tăiată. O bate şi pe mama ta?

Oh, canalia, mai cu seamă pe ea o bătea! a răspuns Luciano, cu toate că, a adăugat rânjind – era clar că „nenorocita” o căuta cu luminarea. Mamei lui îi plăcea, de fapt, să fie bătută: iată adevărul *adevărat.* Iar tatăl lui, care-o înţelesese perfect, îi făcea pe plac. Cum putea.

A izbucnit în râs.

— Mistere ale sufletului omenesc! a exclamat. Crezi că numai bărbaţii sunt în stare să-ţi facă scârbă? Şi femeile, n-ai grijă, şi femeile!

Şi din această cauză, a continuat, era mai bun hotelul Tripoli (pe lângă caloriferele care mergeau din plin): fiindcă oferea un tablou foarte precis al vieţii în realitatea ei efectivă „fără nicio falsă poleială”. Îl văzusem vreodată pe patron, un fel de porc cu nume nemţesc, Müller, stând veşnic jos la parter, în spatele casei de bani de la restaurant? Perechile dornice să „tragă un pui de somn după-masă”, nici n-aveau nevoie să se oprească să mănânce. Era destul să meargă drept spre el printre mese, şi el le oferea pe dată cheia. Ce râs era să vezi perechile care se prezentau! în mod obişnuit erau ţipi de la ţară, remorcaţi de „curviştine” care-i agăţaseră în piaţă. Dar câteodată erau şi tineri din oraş, atraşi de mişcarea de avangardă, luau cheia şi dispăreau în sus pe scară, urmaţi după un minut de „puicuţa” care se strecura înăuntru „toată numai vinovăţie”. Puicuţă? Măcar! Adesea în loc de puicuţă apărea „ditamai găina” de patruzeci de ani, mamă, poate chiar bunică, respirând păcatul prin toţi porii feţei ei de pingea. Erau „consoarte” de ingineri, de avocaţi, de doctori; se vedeau de la distanţă. În fine, doamne din lumea bună, care ar fi fost capabile ca în aceeaşi seară să se arate în lojile lor de la Teatrul Orăşenesc, sau a doua zi să defileze în uniformă pe bulevardul Cavour, legănându-şi cu mândrie posteriorul *coram populo*[51]. Pe cuvânt de onoare că aveai de ce râde!

Ceasul de pe birou arăta şapte şi jumătate. Parchetul camerei de alături a scârţâit. Mama a apărut în prag şi ne-a cercetat mulţumită.

—Aţi terminat? ne-a întrebat.

O priveam buimăcit. Da – am confirmat – terminasem.

Luciano se ridicase îndată în picioare, cu promptitudinea obişnuită.

---

51 în faţa poporului (lat.).

— Sărăcuţul! l-a compătimit mama. Să mergi pe jos pe ploaia asta tocmai dincolo de Şantierul naval! Ai umbrela? Dar galoşii îi ai? Dacă vrei să rămâi la cină spune-o, nu-ţi fie jenă.

— Mulţumesc, doamnă, a răspuns Luciano. Dar cum îi spuneam şi lui – şi a arătat spre mine – aş prefera să nu rămân. Dacă tata şi mama văd că nu m-am întors... S-ar supăra, ştiţi cum se-ntâmplă.

Mama a insistat. Ce greutate era să dea un telefon şi să ceară voie? Dar Luciano nu se lăsa convins. Vorbeau: el în picioare lângă fotoliu, mai politicos şi mai dulceag ca oricând, ea din prag, învăluindu-l cu privirea ochilor ei căprui, mângâietori. Le urmăream mişcările buzelor, dar majoritatea cuvintelor nu le înţelegeam, nu le auzeam.

În sfârşit mama s-a retras.

— îţi garantez că aveai de ce să râzi şi să te distrezi! a reînceput Luciano cu glas încet, după ce s-a asigurat dintr-o privire că uşa era bine închisă; mai ales de ce râde!

Iar noaptea – a continuat – hotelul Tripoli devenea un fel de port la mare! El dormea împreună cu Nando, fratele său, care nici nu se băga bine-n pat şi era dus, nu-l mai trezeai nici cu tunul, motiv pentru care „puişorul!” nu auzea nimic, nici certurile de fiecare seară ale părinţilor în camera vecină, înainte de a merge la culcare, certuri care se sfârşeau destul de des cu bătăi ca-ntre chiori, nici zgomotele de diferite feluri ce pătrundeau prin peretele opus, destul de subţire. Acolo „se muncea” din plin. Toată noaptea erau gemete, suspine, scârţâituri de pat: un adevărat dezastru dacă voiai să dormi. Dar cine se gândea să doarmă? Numai puişorul de Nando, fiindcă lui personal, din contră, nici nu-i trecea prin minte. Sta până noaptea târziu în cămaşă de noapte, cu urechea lipită de zid, treaz ca un greiere, atent să surprindă odată cu schimbarea vocilor, diferitele „schimburi de gardă”. În camera de alături în unele nopţi se perindau până la cinci perechi. Din când în când se scula şi se ducea să vadă.

Să vadă?!

— Bineînţeles. Prin gaura cheii de la uşa dintre camere.

—Şi ce vedeai?

— Ce vedeam? Ei, din păcate, nu reuşeam întotdeauna, fiindcă patul era pus drept în faţa găurii de la cheie şi, în plus, era înalt, foarte înalt, ştii cum sunt paturile matrimoniale. Dar n-ai grijă, câte ceva tot vedeam.

O dată, de exemplu, a urmat, văzuse ridicându-se deasupra tăbliei patului o spinare. Era a unei femei şi se mişca în sus şi-n jos „hop-la, hop-la”, de parcă ar fi stat în şaua unui cal de trap. Altă dată cei doi se plimbau goi prin cameră, aşa că atunci când ajungeau în faţa găurii de cheie, îi arătau „faţa şi dosul”. Altă dată o pereche preferase să facă dragoste pe jos în loc de pat, chiar lângă uşă. Şi dacă, oricât se chinuise să-şi întoarcă privirea în jos, nu reuşise să vadă nimic, în schimb putuse *să asculte:* ceea ce poate că fusese mai bine.

—Mai bine?

— Ehei! Pe lângă gemete şi strigăte înfundate, merita să auzi ce fraze-şi spuneau. Ce lucruri! Nu mai isprăveau.

În momentul acela a intrat camerista. A anunţat că masa era gata, şi Luciano a fost obligat să se întrerupă şi să plece.

Dar în zilele următoare, furând tot mai mult timp din cel afectat lucrului, a revenit asupra acestui gen de discuţii. Eram slab, pasiv, incapabil să reacţionez; şi el profita. Mi-a spus printre altele că tocmai citea o carte uluitoare, *Afrodite* de Pierre Louys: uluitoare sub două aspecte, al frumuseţii literare şi al conţinutului „deosebit de instructiv”. Mi-a povestit cum era obligat să citească abia câteva pagini de fiecare dată: cel mai adesea noaptea, în pat, cu o mână gata să întoarcă pagina, iar cealaltă jos, nu mai puţin gata să însoţească punctele culminante ale naraţiunii cu o „rapidă vibraţe a corzii”.

—Mi-o împrumuţi? l-am întrebat.

—Ce? a făcut el rânjind. Cartea?

Am dat din cap că da.

— De… dacă-i vorba de carte, a reluat, scrutându-mă cu ochii lui de email albastru, nu ştiu dac-am să pot. Tata e foarte prevăzător cu cărţile lui. Ţine grozav la ele!

Ca să poată „pune laba” pe aceasta şi pe alte cărţi la fel de interesante pe care tatăl le păstra într-un dulap din biroul său – a continuat – trebuia să aştepte, în general, noaptea, când toţi ai casei dormeau, având grijă să pună totul la loc după aceea. Cu „trucul” acesta putuse citi toate romanele „lui” Pitigrilli, *Grădina supliciilor,* de un autor francez al cărui nume-l uitase, *Sex şi caracter* de Weininger şi *Logodnicii*: bineînţeles că nu cei ai lui Manzoni care-l plictisiseră destul în a patra şi a cincea de gimnaziu, ci cei scrişi de un „coreligionar” de-al meu, un anume Da Verona, care, după părerea lui, valorau infinit mai mult. În orice caz – a adăugat ridicând mâna spre a preîntâmpina eventuale proteste din partea mea – în orice caz, *Afrodita* a lui Louys bătea toate cărţile enumerate mai sus. Voiam să ştiu ce descria prima parte a romanului? Descria o grădină, cea dimprejurul templului zeiţei, unde zeci şi zeci de femei se cuplau „fără nicio piedică şi cu bărbaţi şi între ele”. Şi inventau atâtea şi atâtea poziţii şi metode, încât până şi el care, nu mai era nevoie să spună, se pricepea destul la asemenea lucruri, rămăsese cu gura căscată.

Până atunci nu mă masturbasem niciodată. Când a aflat, Luciano a fost mirat. Cum! La vârsta mea! De când avea zece ani, el se masturbase mereu. Cel puţin o dată pe zi.

—Dar nu face rău?

— Da’ de unde! Face foarte bine. Deşi, a zâmbit, dacă o faci prea mult poate să-ţi scadă memoria. Dar ştii cum îţi luminează mintea?

După el, pentru a dezvolta „facultăţile intelectuale”, nu era nimic mai „indicat”. Sigur că nu trebuia să faci exces la fel cum nu trebuie să faci exces nici cu vinul, nici cu sportul etc. Dar era bine s-o faci. Era o „practică” normală, naturală, or natura, dacă te pricepi să-i interpretezi „ştiinţific” impulsurile, nu poate să ne vrea răul. Dar eram sigur că circumcizia nu-mi amorţise „sensibilitatea sexuală”? Avusesem vreodată erecţii? Şi când dormeam, noaptea, mă „udasem” vreodată?

Răspundeam cum puteam, admiţând totul, chiar atunci când nu înţelegeam prea bine: respectiv că da, deseori, în cele mai neaşteptate momente „chestia” mi se întărea, şi că în vreo două dimineţi mă trezisem cu cămaşa de noapte plină de pete umede.

Într-o după-amiază, Luciano s-a deschis la pantaloni şi mi-a arătat membrul. Apoi mi-a cerut să fac şi eu la fel. Fusesem întotdeauna foarte pudic, şi mă împotriveam. Însă el insista şi până la urmă i-am făcut pe voie.

A privit atent, aplecându-se puţin înainte, cu aerul detaşat al unui medic. Asta era circumcizia? a izbucnit apoi în râs. Totdeauna se gândise la o operaţie destul de serioasă. Acum îşi dădea seama că era un flecuşteţ. Ce diferenţă era, în fond, între al lui şi al meu?

Şi s-a descheiat iar.

Am ajuns aşa până la Paşte, având senzaţia permanentă că sunt împins încet încet către ceva necunoscut şi ameninţător, dar fără să se întâmple nimic precis. Luciano vorbea şi iar vorbea. Glasul lui mă ţinea nemişcat, mă închidea în zumzetul volutelor lui joase.

Am puţine amintiri din acea perioadă. Trăiam ca într-un fel de galerie subterană: fără să-i zăresc capătul, dar temându-mă să nu mă trezesc deodată faţă-n faţă cu el. Mi-amintesc sentimentul de complicitate abjectă pe care mi-l provoca orice intrare a mamei în cameră. Şi mi-amintesc o după-amiază în timpul vacanţei de Paşti, o după-amiază poate neadevărată, poate numai visată.

M-am dus să joc *football* pe terenul viran din spatele Apeductului împreună cu aproape jumătate din clasă. Am început pe la două, fericiţi să alergăm în neştire pe iarba uscată, arsă de gerurile iernii, fericiţi că scăpasem de hainele grele. Soarele luminos înveseleşte până şi hangarele întunecate ale depozitelor militare, face să strălucească marmofra acoperită cu muşchi a statuii papei Clemente, de obicei atât de melancolică în singurătatea ei, aureşte depărtările albastre ale primelor case din strada Ripagrande şi strada Piangipane. Pe la trei a ajuns şi Luciano, bineînţeles pe jos. Ca şi Cattolica, el nu ţine să

joace, şi în plus e prea slab, prea firav, nu-l vrea nicio echipă. De aceea a rămas la marginea pajiştii făcând pe spectatorul, tropăind din picioare ca să şi le-ncălzească. În timp ce jucăm, comentariile lui ajung până la noi: aplauze, fluierături, batjocuri. De câte ori îl privesc, mi se pare că-l văd zâmbind. Mai mult ghicesc decât văd rânjetul de pe faţa lui mică, palidă, ca de mort. Şi ştiu de ce rămâne. Pentru mine. După sfârşitul partidei o să-mi pretindă să-l iau în faţă, pe cadrul bicicletei, şi să-l duc până la strada Garibaldi, la colţul dintre strada Garibaldi şi strada Colomba, de unde puteam spiona comod lumea care intra şi ieşea pe uşile ghintuite ale bordelurilor.

Deja se înserează. Şi deodată, când suntem aproape să terminăm, cad şi mă lovesc la un genunchi. Ştiu foarte bine că nu e nimic grav, şi totuşi încă nu mă ridic, în sfârşit „joc teatru". Rămân acolo, întins, cu ochii închişi, simţind cum mi se răspândeşte încet încet în membrele amorţite o extraordinară senzaţie de bunăstare, mulţumit că meciul s-a încheiat din pricina accidentului petrecut, mulţumit că trei, patru colegi, strânşi împrejurul meu, întreprind blânde tentative de a mă ridica în picioare. Le ascult vocile liniştite, răsunând înalte în aerul înţepător al serii, deasupra corpului meu întins, şi aş vrea să nu mă mai scol de jos.

— Lasă-l că nu e mort, spune în sfârşit cineva. Nu vedeţi că joacă teatru? Haideţi să ne-mbrăcăm.

Le aud paşii îndepărtându-se şi întredeschid pleoapele. Spionez pe sub gene. Drept, tăcut, lângă mine (pare enorm văzut de jos, gigantic; şi mă scrutează rece, din cap până-n picioare, ca pe un obiect) n-a rămas decât Luciano.[52]

În general de acord asupra diagnosticului, tata şi unchiul se certau întotdeauna în privinţa terapiei. Aşa încât, spre a pune capăt permanentei dispute a celor doi medici din familie la capul patului meu (tata se declara în

52

Cu o zi înainte de începerea şcolii m-am îmbolnăvit de amigdalită.

Am suferit din cauza amigdalelor încă de cînd eram mic de tot (de aceea mătuşa Malvina mă ducea bucuroasă să vizitez biserica San Biagio, protectorul celor bolnavi de gît). Dar în anul acela inflamarea lor a fost mai acută ca de obicei. Era un abces — a declarat tata — iar unchiul Giacomo, convocat îndată de mama, a fost de aceeaşi părere.
Să facă o incizie ? Să nu facă ?

favoarea intervenţiei, unchiul împotriva ei), mama s-a gândit să-i telefoneze mai bine unui specialist, doctorului Fadigaţi. Fadigaţi fusese cel care mă operase în copilărie de amigdale. Dar ca să-i facă pe plac unchiului, mi le scosese doar parţial. Nimeni n-ar fi putut decide mai bine ca el ce era de făcut...

Fadigaţi a venit, mi s-a uitat în gât, a confirmat diagnosticul. În ce priveşte tratamentul şi el ca şi unchiul considera că acum, cu febră, orice „mică incizie” putea fi periculoasă. Trebuia aşteptat. De abia prin ziua a şaptea sau a opta aveam să ne dăm seama dacă trebuia să profităm de ocazie (ajuns aici, doctorul, care-mi zâmbea cu bunăvoinţă, liniştitor, a întins mâna şi m-a mângâiat pe obraz) şi să scoatem, în sfârşit, „totul”.

Însă n-a fost nevoie. Abcesul a spart singur. E adevărat că rămâneau cele două resturi de amigdale care ar fi putut să-mi mai producă neplăceri în viitor. Dar şi de data aceea s-a hotărât să nu se întreprindă nimic. Discuţia avea să fie reluată, eventual, în iunie, înainte de plecarea la mare.

Respiram uşurat. Şi totuşi nu eram mulţumit; dimpotrivă, eram tulburat de această însănătoşire anticipată care-mi grăbea întoarcerea la şcoală. Mă gândeam neliniştit la Luciano. Îmi făcuse o singură vizită. Apăruse a doua sau a treia zi, când aveam încă febră foarte mare. Aşezat foarte cuviincios lângă capul patului, chiar şi în timpul scurtelor absenţe din cameră ale mamei, nu-mi vorbise decât de probleme de şcoală; la ce vers din *Iliada* ajunseseră cu traducerea, ce ode din Horaţiu le recomandase Guzzo, ce explica doamna Krauss în zilele acelea etcaetera. Tăceam şi ascultam. La un moment dat, exprimându-mă cu greutate, îl întrebasem dacă nu cumva, întrucât eram indisponibil, se gândise să se ducă la altcineva să-şi facă lecţiile. La care el răspunsese zâmbind afectuos că nu, nici nu-i trecuse prin cap „să-mi pună coarne”. Drept cine-l luam? Drept Iuda? Să am mai bine grijă să mă-nsănătoşesc (în privinţa programei nu trebuia să mă agit: deştept cum eram, aveam să-i ajung din urmă

cât ai bate din palme), „puternicul nostru tandem” avea să fie reconstituit. Şi mai ales această ultimă perspectivă mă umpluse în zilele următoare de o obscură neplăcere. Şcoala şi Luciano. Să mă întorc la prima însemna obligatoriu să mă întorc şi la al doilea.

Să mă întorc la Luciano. Ce-ar fi însemnat, de fapt, în realitate?

Convalescent, în pat, mă lăsam fără nicio reţinere în voia celor mai stranii gânduri. Străbăteam din nou, pas cu pas, tunelul întunecos din ultimele luni, din dimineaţa în care Luciano apăruse pentru prima dată în pragul clasei, până când, din discuţie în discuţie, atacasem „subiectul delicat”, cum spunea el. Ştiam foarte bine cum de se putuse întâmpla. Totul pornise de la întrebarea mea despre instalaţia de calorifer. Restul, inclusiv arătarea reciprocă a membrului venise de la sine, ca o consecinţă rapidă. După ce obţinuse de la mine să mă dezbrac, Luciano se aplecase să privească, luându-şi ostentativ o expresie impasibilă, însă, totodată şi uşor dezamăgită. Cum era posibil ca eu – avea aerul că se gândeşte – mult mai îndesat, mai robust şi mai sportiv decât el, să fiu atât de mic acolo? Şi când se descheiase la rândul lui (n-aş fi bănuit niciodată că un tip aşa slăbuţ ascundea în pantaloni *ceva* atât de disproporţionat: ceva umflat, alb, enorm), eu îmi simţisem stomacul cuprins de o. senzaţie de dezgust cu neputinţă de stăpânit. De atunci încolo nu mă mai gândisem decât la sexul acela de o mărime obscenă, înspăimântătoare, şi la dezgustul meu. Dezgust, greaţă. Dacă mă întorceam la Luciano mă întorceam la greaţa fiecărui minut petrecut cu el. Nici potneneală de latină sau greacă.

Şi dacă l-aş fi abandonat? Dacă aş fi scăpat de el folosind o scuză oarecare?

În casă, manevra putea să-mi reuşească uşor. Ar fi fost destul să povestesc o minciună, fie atribuindu-i lui Luciano iniţiativa rupturii, fie inventând o ceartă, mama rămânând în mod aproape sigur mulţumită de simplul fapt că aş fi continuat să-mi fac lecţiile acasă, în biroul meu. Însă nu şi la şcoală, la şcoală n-ar fi fost deloc uşor. Deşi

mă simţisem întotdeauna un pic ruşinat în faţa celorlalţi de prietenia mea cu Luciano (la Krauss stăteam din păcate alături, dar când Mazzanti se credea obligat să mă consulte înainte de a-i pune nota, de cele mai multe ori nu-i răspundeam, ridicând plictisit din umeri), totuşi toţi ştiau că venea în fiecare după-amiază la mine. Apoi mai era Cattolica, mai era Giorgio Selmi. Cattolica se prefăcuse întotdeauna că nu observă, mă lăsase să fac pereche cu „lingăul de Fulga” (aşa era numit Luciano în cercurile restrânse din fosta clasă A) fără să-mi dea niciodată satisfacţia de a vorbi despre asta, aşa că dacă aş fi rupt-o acum cu Luciano, triumful său ar fi fost prea mare, prea deplin, prea greu de înghiţit. Cât despre Giorgio Selmi care recent, la o oră de gimnastică (Luciano era scutit de gimnastică din pricina sechelelor unei pleurezii infantile), avusese ipocrizia să vină la mine să mi se plângă de singurătate şi să mi se ofere drept coleg de bancă pentru anul viitor, şi Giorgio Selmi trebuia ţinut puţin în şah. A o rupe cu Luciano acum, imediat, ar fi însemnat să-i dau câştig de cauză mult prea repede, să mă dau bătut şi-n faţa lui.

M-am întors la şcoală şi Luciano a început să vină iar acasă.

Fusesem destul de mult absent, trebuia să recuperez timpul pierdut, astfel încât mi-a fost uşor în primele zile să-l ţin la distanţă („Să isprăvim cu pălăvrăgeala!” i-am impus autoritar). Dar ştiam bine, şi încă ce bine, că în curând o să ne-ntoarcem la vechile discuţii! Mi-o garantau expresia uşor sardonică a ochilor lui Luciano şi, mai ales, unele schimbări aproape imperceptibile din comportarea sa: ca de exemplu faptul că mă adula mult mai puţin, că-şi acorda momente de neatenţie care înainte ar fi fost de neconceput, că fredona cu jumătate de voce, aşteptând, în timp ce eu munceam îndârjit la o perioadă nu întotdeauna atât de încurcată pe cât voiam să pară. „Dă-i, dă-i înainte, dacă ţii atât, părea să-mi spună. Dar oare chiar ţii atât? Să nu crezi că nu ghicesc ce te interesează de-acum şi pe tine”.

Într-o după-amiază însă s-a petrecut un fapt nou.

Mă dusesem la ora de gimnastică la o altă sală, separată, de pe strada Praisolo, după ce căzusem de acord cu Luciano să ne întâlnim la şase, acasă. La sfârşitul orei, unul dintre colegi, la ieşirea din sală, scosese la iveală o minge de cauciuc şi imediat în curtea largă din faţă se improvizase un meci. Nu era atât un meci, mai degrabă o îngrămădeală confuză, fără cap şi coadă. Dar n-avea importanţă. Interdicţia categorică de a transpira, care, puţin mai înainte, în timpul orei, mă făcuse să stau singur pe o banchetă, mă umplea iarăşi de o invidie dureroasă, chinuitoare. Cu spatele rezemat de zidul înalt ce despărţea curtea de strada Praisolo, continuam să mă uit la ceilalţi cum aleargă, sar, strigă, transpiră, şi mă simţeam mai mult ca oricând respins, slab, prăpădit: demn întru totul să fac pereche cu Luciano Fulga.

Însă nu eram singur.

Cattolica, în loc să plece imediat acasă, ca de obicei, se oprise şi el să privească. Sprijinit de zid, îşi aprinsese o ţigară fără să scoată niciun cuvânt. Deodată însă a venit lângă mine şi, lucru extraordinar, şi-a petrecut braţul pe sub al meu.

—Te supără că nu joci, aşa-i? a spus cu simpatie.

I-am spus adevărul: că aveam mare chef, dar că, din păcate, nu puteam. Fusesem bolnav zilele trecute – am adăugat superfluu – şi tata, care era medic, nu-mi dădea voie să transpir.

Cattolica m-a ascultat cu multă atenţie şi răbdare. Mult mai înalt ea mine, mă asculta cu capul aplecat un pic înainte: o atitudine obişnuită la el când cineva sau ceva îl interesau.

— Poate sunt indiscret, a spus la sfârşit. Dar ce boală ai avut? Nu urmăream buletinele cotidiene ale lui Fulga, a adăugat ironic. Mi se pare că vorbea de dureri în gât.

Buletine cotidiene? Când Luciano apăruse doar o singură dată şi, ce era mai ciudat, nu telefonase niciodată ca să se informeze 1

—Am avut un abces, am răspuns.

Şi-a încreţit fruntea.

—E dureros?

— Destul de mult, am zâmbit privindu-l. Nu i-aş dori aşa ceva nici celui mai rău dintre duşmani.

A clipit din pleoape.

— îmi pare rău, a zis. Dacă aş fi ştiut, aş fi venit totuşi să te văd.

În ciuda acelui „totuşi”, inima mi-a bătut cu putere. Cattolica venind la mine acasă! Imaginea patetică a rivalului pocăit şi înduioşat la căpătâiul patului meu de bolnav, mi-a trecut la iuţeală prin minte. Dar nu-l credeam, nu mă bizuiam pe el.

— A fost o boală afurisită, am spus, mai ales în primele zile. Se părea că trebuie să mă opereze. Apoi, din fericire, abcesul a spart singur... Probabil că o să-mi scot amigdalele. Dar bineînţeles că nu acum, ci în iunie, înainte de a pleca la mare.

Am continuat să conversăm aşa, stând alături, încă vreo zece minute bune. Deşi între timp Cattolica îşi scosese braţul de sub al meu, îi simţeam la fel de puternic prezenţa, autoritatea. Ce voia? mă întrebam. Şi eram de două ori în alertă: pentru ceea ce ar fi putut să vrea şi pentru obligaţia pe care mi-o impunea de a fi la înălţime, de a mă comporta cu demnitate.

— Ştiu că locuieşti prin părţile acestea, a spus la un moment dat.

— Da, pe strada Scandiana. La un pas de palatul Schifanoia. Ai văzut vreodată frescele de la Schifanoia?

— Nu. Acum două sau trei duminici am reuşit să ajung până la biserica Santa Maria în Vado... Noi locuim în zona gării, pe strada Cittadella.

—A, da?

— E o zonă foarte simpatică, a urmat el cu acea siguranţă de nezdruncinat pe care o dovedea ori de câte ori vorbea despre lucrurile lui.

S-a întrerupt.

— Ascultă, a adăugat, de ce nu vii să-ţi faci lecţiile astăzi la mine?

M-am întors să-l privesc în faţă.

—La tine acasă?

—De ce nu?

Zâmbea foarte satisfăcut că mă uluise.

— Treci pe acasă, îţi iei cărţile şi vii. Strada Cittadella 18. Cât poţi să faci cu bicicleta? în jur de zece minute.

— Mulţumesc, mulţumesc foarte mult… Dar, iartă-mă, nu-ţi faci lecţiile cu Boldini şi Grassi?

— Ba da, a răspuns cu aerul jucătorului care, recunoscându-se învins, dă cărţile pe faţă. Dar ce importanţă are?

— Oh, niciuna, desigur… Numai că, dacă sunteţi deja trei, al patrulea ar fi prea mult.

Şi-a îndreptat spinarea şi a întors privirea în altă parte.

Apoi a spus că nici pomeneală, nu conta unul în plus. În camera lui era un birou foarte mare: atât de mare, şi a zâmbit orgolios, încât s-ar fi putut aduna împrejur toată clasa întâi de liceu, inclusiv „fetele”. Şi pe urmă, a continuat, lăsând la o parte faptul că Boldini şi Grassi, putea să-mi garanteze că n-ar fi avut nimic de obiectat nici contra prezenţei, nici contra persoanei mele, ei trei învăţau împreună de prea mulţi ani pentru ca acum…

S-a întors să mă privească.

—Trebuie să înţelegi, a încheiat.

Înţelesesem şi încă foarte bine. Între Boldini şi Grassi pe de o parte, şi mine pe de altă parte, el nu-i putea alege decât pe ei, vechii prieteni, servitorii fideli şi adulatori. În plus era la fel de clar şi sigur că între casa sa şi casa mea era casa *sa*, camera *sa,* biroul *său* pe care trebuia să le prefer şi eu. Casa mea, cu tot ceea ce putea conţine, era un loc din oraş pe care lui, de pe strada Cittadella, nici prin vis nu-i trecea s-o ia în consideraţie ca ceva precis, existent în realitate, ca pe un acoperiş sub care eu şi familia mea trăiam într-adevăr. Şi „lingăul de Fulga” care venea zilnic în casa mea? Nici el nu exista, nici Luciano nu era decât o entitate abstractă, neglijabilă, un subiect plictisitor şi deranjant despre care nu merita osteneala să

scoţi nici măcar un cuvânt.

— înţeleg şi-ţi mulţumesc, am răspuns. Dar vezi, astăzi e imposibil, vine Fulga la mine şi, spune şi tu, cum aş putea… Cel puţin dacă i-aş telefona…

—Dar n-are telefon?

— încă nu. Stă tocmai pe la Foro Boario, dincolo de Şantierul naval, şi e greu să dai de el la telefon. Ar trebui să suni la o drogherie de lângă casa lui. Dar mai bine te lipseşti, fiindcă rişti să ţi se răspundă urât. Şi apoi e târziu. Cum n-are bicicletă, probabil că e deja pe drum.

Ne-am îndreptat spre ieşire, fără să ne mai spunem altceva. În pragul uşii ne-am oprit nehotărâţi. Eu trebuia s-o iau la stânga, el la dreapta.

— Atunci, la revedere, a spus cu răceală, întinzându-mi mâna.

—Nu-i aştepţi pe Boldini şi Grassi?

—Nu. Ei sunt cu bicicletele. Eu merg cu tramvaiul.

— Numai dacă… am reluat fără să-i dau drumul mâinii… numai dacă nu pot să-l aduc şi pe el. Trec întâi pe acasă, îi spun şi pe urmă venim.

Ar fi fost o soluţie, mă gândeam, privindu-l în ochi cu o nelinişte prost ascunsă. În fond ar fi fost o soluţie magnifică. Inclusiv pentru mine.

—Pot să-l aduc?

— Pe care el? a făcut Cattolica cu o strâmbătură de dispreţ, retrăgându-şi mâna. Pe Fulga?

— N-ai spus că biroul tău este foarte mare? Dacă tot suntem patru…

A reacţionat confuz.

— Nu, pentru Dumnezeu! Chiar cinci! Şi cu Fulga! E o glumă?

— De ce să fie o glumă? am replicat foarte calm. Ce are, de fapt, Fulga ca *voi* să-l trataţi de parcă ar avea ciumă?

Mă simţeam jignit de moarte şi voiam să o ştie.

— Vine din ianuarie în fiecare zi la mine acasă şi încă nu m-a molipsit de ciumă!

Dar el avea dreptate, nu m-am putut opri să nu mă

gândesc chiar în timp ce vorbeam. Luciano avea într-adevăr ciumă, şi fiindcă stătusem cu el, o luasem şi eu.

Cattolica a strâmbat din buze.

— *De gustibus.* Eşti liber să inviţi în casa ta pe cine pofteşti. Repet: dacă vrei să vii la mine, bine, dar celălalt nu, niciodată. Asta ar mai lipsi!

— Ei… dacă aşa stau lucrurile, am murmurat cu glasul tremurând, gata gata să izbucnesc în lacrimi, ce să-i faci. Scuză-mă, dar… ori amândoi, ori niciunul. piu de conduită ireproşabilă ca să neglijeze aceste elementare măsuri de precauţie. Şi totuşi îmi dădeam seama că această perfectă rigiditate a gâtului şi a trunchiului, căreia mă străduiam să mă conformez, era destinată nu atât ochilor celui care sta în faţă, cât mai degrabă celor mult mai periculoşi, fiindcă nu puteau fi controlaţi, ai celui ce sta în spate. Dacă Luciano, din banca lui de lângă perete, ar fi băgat de seamă că între mine şi Cattolica nu mai era răceala dinainte, ba mai mult, că vorbeam, vorbeam întruna, poate ar fi fost capabil să ghicească subiectul şuşotelilor noastre. Era absurd din partea mea. Dar cert e că mă simţeam atât de vinovat faţă de Luciano, încât simţeam aproape fizic în ceafă gheaţa privirii lui albastre, scrutătoare.

E uşor de imaginat spaima mea în dimineaţa când chiar Guzzo i s-a adresat pe neaşteptate lui Cattolica.

Tocmai scanda cu glas tare o poezie de Catul, cea care începe cu versul:

Multas per gentes et multă per aequora vectus…1

Deodată s-a oprit şi a ordonat cu voce surdă:

—Continuaţi dumneavoastră, Cattolica.

—Eu? a făcut Cattolica uluit, atingându-şi pieptul.

— Chiar dumneavoastră, a confirmat Guzzo pe care furia îl făcea, în general, să aibă un accent toscan. Continuaţi să scandaţi dumneavoastră, scumpul meu. Să vedem cum vă descurcaţi.

Cattolica a început să răsfoiască tulburat volumul deschis, e drept, dar nu la pagina potrivită. Şi cine ştie Cât timp ar mai fi durat tortura (nemişcat la celălalt capăt al băncii, eu nu îndrăznesc să-l ajut) dacă mâna lui Malagu

nu s-ar fi ridicat, în sfârşit, salvatoare, din spate.

— Bravo, Malagu, a comentat Guzzo. Mă bucur că urmăriţi, că bunul Catul vă interesează *până şi* pe dumneavoastră... Dar pe dumneavoastră, Cattolica, spuneţi-mi, vă rog, nu vă interesează Catul? Nu vă place?

— Nu... nu... a bâlbâit Cattolica extrem de palid şi s-a ridicat în picioare.

—Nu? a rânjit Guzzo.

Şi-a încruntat sprâncenele groase, desenate la baza frunţii largi, wagneriene, ca două accente circumflexe cenuşii (era ateu, „păgân” cum proclamase de nenumărate ori, şi nu scăpa nicio ocazie ca să ia în derâdere pe cei bănuiţi că fac parte dintr-o familie clericală, ca de pildă pe Camurri şi chiar pe Cattolica).

— *Passer deliciae meae puellae*[53]*,* a declamat suav, făcând cu ochiul către restul clasei. Este acea mică glumă galantă ce-i reproşează, ce nu îi iartă?

— îmi place foarte mult, a negat cu însufleţire Cattolica. Numai că...

— Numai că dumneavoastră, i-a tăiat-o scurt Guzzo, de câtva timp încoace, profitând cu ipocrizie de încrederea mea, aţi luat-o cam mult pe alături. *Scântinamus* şi încă mult. Vă văd, vă văd foarte bine pe dumneavoastră şi pe colegul dumneavoastră de bancă şuşotind neobosiţi *sub tegmine manuum: i.* Ce aveţi? Vă socotiţi (în mod greşit) deja promovaţi? Sau e de vină aerul de primăvară?

Cattolica s-a întors ca şi cum ar fi vrut să mă ia de martor. Însă n-a spus nimic. A privit iar spre Guzzo, ai cărui ochi treceau încet în revistă toate băncile.

— Mă întreb, a spus, în sfârşit, Guzzo, dacă nu ar fi cazul să procedăm neîntârziat la despărţirea unei perechi ca a dumneavoastră, mult prea bine sudată. În orice caz, dragă Cattolica, v-am avertizat. Dacă vă mai prind o dată pălăvrăgind, vă trimit acolo, în ultima bancă, lângă îngeraşul de Luciano Fulga. Ne-am înţeles?

Apoi scoţându-şi stiloul şi deschizând catalogul a făcut o lungă însemnare denigratorie.

---

53 Pasăre, desfătare a copilei mele (lat.).

Pe stradă nu, nu încercam să ne izolăm, fiindcă afară se formau imediat vechile grupuleţe, iar Luciano se şi agăţa de mine ca să nu mă mai părăsească decât după ce mă însoţea până la jumătatea bulevardului Giovecca, la colţul străzii Terranuova. Dar în afara după-amiezilor când ne vedeam la orele de gimnastică (au mai fost cel puţin încă două), am început să ne telefonăm: în general seara, înainte de culcare.

Despre ce vorbeam? Nu mai ştiu, am uitat.

Presupun că vorbeam despre profesori, despre colegi, despre cărţile pe care le citeam (aveam gusturi total diferite: eu preferam romanele de capă şi spadă şi pe cele de aventuri: Dumas, Ponson du Terrail, Verne şi *Enciclopedia pentru băieţi*; el, mai serios, cărţile de popularizare ştiinţifică şi biografiile romanţate), lucruri fără o importanţă reală faţă de ceea ce mocnea dedesubt. Dar cum ne-am fi putut comporta altfel? Sunetul vorbelor noastre era cerneala cu care sepia tulbură apa dimprejur ca să scape din cursă. La adăpostul acelei cerneli sonore continuam să ne studiem, să ne atingem unul pe celălalt, întinzând înainte cu prudenţă tentaculele.

Îmi amintesc în schimb foarte bine ce-mi spunea Cattolica de Boldini şi Grassi.

Împotriva aşteptărilor mele, Cattolica manifesta faţă de ei o absolută libertate de gândire. După el, Boldini era dotat, fără nicio îndoială, cu un „creier foarte bun”, însă-i lipsea fantezia, inspiraţia de care adevărata inteligenţă este inseparabilă. Foarte ordonat, punctual ca un ceas elveţian, excepsiv de pedant, era prea închis în el, prea egoist. De şase ani de când se cunoşteau, nu reuşise să aibă niciodată cu el o discuţie mai amplă, să desfăşoare un raţionament în adevăratul înţeles al cuvântului. Răspunsurile erau de obicei mormăieli, şuierături printre dinţi, bătăi cu palma pe spate. Era puternic, asta da, chiar foarte puternic. Luna trecută traversase Padul înot, pe la Giarina, când termometrul arăta sub zero grade… Dar luat în ansamblu era un tip mediocru, iar cultul faţă de muşchii lui o dovedea cu prisosinţă. Cât despre Grassi, deşi era

opusul „celuilalt” şi ca fire şi ca intelect, nici el nu valora cine ştie cât. Citea mult, ştia o grămadă de lucruri, dar până la urmă, rezultatul… Boldini nu citea niciodată vreo carte în afara celor de şcoală şi, bineînţeles că greşea. În schimb Grassi citea prea multe şi la nimereală, iar urmarea era că-şi umplea capul cu fleacuri şi miopia îi creştea din zi în zi. Bun? Cu aerul lui bolnăvicios în genul lui Silvio Pellico, ţinea mult să pară astfel. De-ar fi fost măcar un băiat deschis, un prieten pe care să te poţi bizui… Maturitatea, echilibrul, armonia diferitelor facultăţi ale spiritului şi ale trupului: iată ce le lipsea amândurora, atât lui Boldini cât şi lui Grassi.

Din asemenea critici apărea evidentă intenţia lui de a ne situa, pe mine şi pe sine însuşi, pe un plan diferit, superior. Dar nu mă încânta. Auzindu-l exprimându-se astfel despre cei mai buni prieteni ai săi, eram mai neîncrezător ca oricând. Ardeam de dorinţa să-i dau o lecţie. De aceea începeam adesea să-l vorbesc de bine pe Luciano. Care nu era deloc un prost – spuneam – şi nici făţarnic cum îl credeau toţi. Înţelegeam că putea să nu-ţi placă atunci când îl priveai, şi eu însumi, la început, trebuise să-mi înving o anume rezistenţă interioară. Dar, pe de altă parte, dacă ar trebui să ne alegem prietenii exclusiv pe baza aspectului fizic, omenirea ar ieşi cam prost, adio caritate creştină. Când Fulga sosise la Ferrara – povesteam emoţionându-mă fără voia mea – nu cunoştea pe nimeni şi ducea lipsă de toate, până şi de cărţile pe care să înveţe. Familia lui încă nu găsise casă: locuiau la hotelul Tripoli. În asemenea condiţii puteam să-i refuz ajutorul şi ospitalitatea de care avea atâta nevoie? De acord: deşi nu era deloc prost (rămânea printre cei mediocri mai degrabă ca să nu plătească tribut decât din alt motiv) câştigul pe care-l puteai avea învăţând împreună, era foarte relativ. Dar nu facultăţile intelectuale reprezentau, în fond, adevărata temelie a unei prietenii.

— Dar ce-ar reprezenta, după tine, adevărata temelie a unei prietenii? m-a întrebat după aceste cuvinte Cattolica, într-o seară.

Tocmai ne telefonasem. Fraza, precedată de un chicotit sarcastic, m-a luat prin surprindere.

— Nu ştiu, am răspuns. E greu de spus. Cum devin prieteni doi oameni? îmi închipui că datorită faptului că-şi sunt esenţialmente simpatici unul altuia. Dar aş putea şti, mă rog, de ce-mi pui o asemenea întrebare?

— Aşa, a spus misterios, fără niciun de ce. Voiam doar să aud luminata ta părere în această privinţă. Aşadar adevărata temelie a prieteniei ar consta, şi a început din nou să râdă şiret, în simpatia reciprocă. Am reţinut bine?

„— Foarte bine.

N-a mai adăugat, pentru moment, nimic altceva. Dar în seara următoare, tot la telefon, a ridicat din nou problema. A început declarând că meditase mult asupra vorbelor noastre din ziua precedentă. Era just: cuvintele amor şi amiciţie au acelaşi radical *am.* Şi dacă amorul e în esenţă dorinţă de a se armoniza, de a se identifica, de a simţi la fel cu celălalt (sun-pathein), rezultă că simpatia stă şi la baza amiciţiei. Şi-acum îi permiteam să-mi adreseze o nouă întrebare?

—Fireşte.

— Să vorbim deschis, a spus cu o voce ciudată, parcă dându-şi curaj. Fulga ţi-e cu adevărat simpatic?

— Sigur că da, i-am răspuns râzând uşurat. De ce să nu-mi fie simpatic? N-o fi el cine ştie ce vultur. Uneori e cam plictisitor şi cam indiscret. Dar în fond e un băiat de treabă. Voi i-aţi închis cu toţii uşa-n nas numai pentru că... Bietul de el. Nu merita deloc un asemenea tratament.

Eram convins că avea să-mi dea dreptate, recunoscând că greşise şi scuzându-se.

— Ai fost vreodată acasă la el? m-a întrebat în schimb.

—Nu. De ce? Vine întotdeauna el.

— Ascultă, a continuat, ezitând iar, consideri că şi tu îi eşti simpatic lui?

M-a izbit şi întrebarea, însă mai cu seamă tonul vocii lui, la început nesigur şi încet, apoi deodată hotărât, tonul omului care după ce a rămas îndelung pe gânduri între două drumuri, unul lin şi uşor, celălalt dificil şi periculos, s-

a hotărât în final pentru al doilea. Nu pricepeam. Unde voia să ajungă?

I-am răspuns că totul mă făcea să cred că şi reciproca e valabilă.

—Eşti foarte sigur?

— Cred că da. Cum îţi spuneam, întotdeauna el a fost cel care m-a căutat. Dacă nu i-aş fi simpatic, în loc să vină în fiecare după-amiază la mine, s-ar duce la altcineva, n-ai impresia? Eventual la tine, am adăugat ironic.

A oftat.

—Cât eşti de naiv!

—Naiv?

Dar nu voia să-mi explice. Astfel încât spre a-l convinge să vorbească, sau, mai exact, folosind propria lui frază, să scape de piatra care-i stătea pe suflet (trebuia să-l aud pe Fulga, pe dragul *meu* Fulga – a izbucnit până la urmă – ce lucruri frumoase spunea pe la spate pe socoteala mea!), am fost obligat să insist destul de mult.

— Nu te supăra, dar eşti într-adevăr *mult prea* naiv, repetase Cattolica încheind. Pe de altă parte tocmai de aceea comportarea lui mă indignează.

Îmi dam seama că nu trişează, că spune adevărul. Dar cu toate că eram rănit (inima aproape că mi se oprise-n loc), puţin a lipsit să nu scot un strigăt de bucurie. Iată ocazia să scap de Luciano, mi-a străfulgerat prin minte. Iat-o, în sfârşit!

Am reuşit totuşi să mă stăpânesc.

—Nu cred, am spus sec.

— Mă aşteptam, a răspuns el. Dacă vrei dovezi, pot să ţi le ofer.

N-am răspuns, am agăţat receptorul în furcă. Eram convins că o să sune iar. Am aşteptat câteva minute închis în cămăruţa cu telefonul. Nimic. Deodată s-a deschis uşa şi în raza de lumină a apărut chipul mamei.

— Ce faci aşezat acolo în întuneric? a întrebat, cercetându-mă cu o privire îngrijorată.

—Telefonam.

—Cui? Lui Cattolica?

—Da.

— Cum de vă telefonaţi atât de des de câteva zile încoace?

În loc să-i răspund, am sărutat-o uşor pe obraz şi i-am urat noapte bună.

În camera mea era foarte cald. Cum am intrat, am închis uşa cu cheia şi m-am dus să deschid larg fereastra. Era o noapte frumoasă, înstelată, fără lună, dar nespus de clară. Jos, în grădină, formele arborilor se profilau clar: aici magnolia, mai încolo bradul şi departe, în colţul opus, unde se terminau cele trei arcade ale porticului de la intrare, teiul. Între un răzor de flori şi altul, albul lăptos al pietrişului, iar în mijlocul spaţiului liber şi luminos ce se-ntindea în faţa cavităţii întunecoase a porticului, un punct imobil, negru: poate o piatră, sau poate Filomena, broasca ţestoasă centenară a casei, despre care mama ne anunţase veselă la masă că ieşise din hibernare.

—Filomena! am strigat cu glas înfundat. Ei!

Dar punctul negru, piatră sau ţestoasă, nu s-a mişcat.

M-am dat înapoi, m-am dezbrăcat încet şi, fără să închid fereastra, m-am întins pe pat cu mâinile sub cap.

Eram complet gol. Din grădină venea o mireasmă intensă de plante şi de iarbă. Mai convins ca oricând că nu mă minţise Cattolica, mă gândeam la Luciano. Desigur, îmi spuneam iar şi iar, pătruns de imensa nedreptate pe care mi-o făcuse Luciano şi, totodată, continuând să mă simt uşor, fericit, eliberat de o mare greutate. Desigur! Fusesem complet orb să nu văd atâta timp că Luciano era un trădător! încercam să mă indignez, să mă înfurii... Ce porc!”, bombăneam printre dinţi, ce scârnăvie!”. Mâine la şcoală aveam să-l înfrunt imediat pe Iuda. Aveam să-l întreb pe neaşteptate: „Deci aşa, da? Deci e adevărat că mă vorbeşti de rău?” şi fără să aştept ca să nege sau să confirme, aveam să-l pălmuiesc dinaintea tuturor. Vedeam scena: eu roşu, cu ochii ieşiţi din orbite, cu pumnii ridicaţi ca să-l lovesc; el, micul netrebnic, micul, josnicul ticălos, zvârcolindu-se la picioarele mele în timp ce încerca să-şi apere faţa lividă, tumefiată; ceilalţi făcând cerc în tăcere,

în jurul nostru. Mă purtam sălbatic, îl stâlceam în bătaie, iar Luciano nu se apăra. Nici măcar nu plângea, mărginindu-se să-şi apere chipul cu mâinile şi lăsând să se vadă bătăturile respingătoare din palme. Încasa şi atât.

A doua zi dimineaţă, când m-am trezit dintr-un somn de plumb, fără vise, lucrurile au dobândit alte dimensiuni. Eram în continuare decis să profit de prilejul ce mi se oferea s-o rup cu Luciano, eliberându-mă, în sfârşit, de teroarea coşmarului monstruos, secret şi de nemărturisit, care de atâta vreme îmi întuneca zilele. Dar rolul de justiţiar mi-a apărut imediat absurd şi foarte dificil de împlinit. Iar cu Luciano care mă aştepta nemişcat la colţul dintre Giovecca şi strada Borgoleoni (era neîndoielnic că pe mine mă aştepta; zărindu-l, simţisem cum în aceeaşi clipă mă cuprinde un sentiment de vinovăţie şi de teamă), m-am străduit să mă port ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. În dimineaţa proaspătă şi însorită, ne îndreptam împreună spre şcoală vorbind când de una când de alta. Din când în când îi aruncam câte o privire. Mi se părea mai mic ca oricând, slab, jalnic în pantalonii lui scurţi din postav gri, cu picioruşele lui uscate de flamingo. Însă nu îndrăzneam să-i privesc fruntea verticală, uşor proeminentă, sălaşul acelei imense răutăţi.

Pe coridorul de la intrare, l-am zărit în mulţime pe Cattolica. Mergea între Boldini şi Grassi, înalt, zvelt, privindu-mă serios şi intens. M-am prefăcut că nu-l văd. Însă în clasă, aşteptând să înceapă lecţia, mi-a adresat cuvântul.

— Frumoasă comportare, a început, cu un aer ofensat şi dezgustat totodată. Aş putea şti de ce mi-ai trântit aseară telefonul în nas?

—Scuză-mă, am murmurat. Nici eu nu ştiu de ce.

—Crezi sau nu crezi?

Palid, slab, mă scruta cu ochii lui negia, arzând de fanatism ca aceia ai unui călugăr medieval. Înţelegeam bine că resortul care-l punea în mişcare era numai dorinţa de a mă umili. Dar acum aveam nevoie de el. Nimeni altul în afara lui nu m-ar fi putut ajuta.

—Am să cred când ai să vii cu dovezi, am răspuns.

A intrat profesorul, nu mai ştiu care, şi a trebuit să tăcem. Dar în cursul dimineţii, Cattolica a reluat de mai multe ori discuţia. Era dificil să vorbim acoperindu-ne gura cu mâna, dar vorbeam.

Just – începuse el – foarte just să pretind dovezi. Dar ca să le am, *trebuia* să vin acasă la el.

—Acasă la tine?

— Da. îl convoc şi pe Fulga şi aşa ai să auzi singur ce cântă pe socoteala ta.

—Dar ce zice în fond?

— Dacă aştepţi să-ţi povestesc eu, a răspuns cu o strâmbătură de dezgust, ai să aştepţi mult şi bine. Urăsc clevetirile! Puah!

Acum ideea unei confruntări mă înspăimânta.

—Să aud! am murmurat. Dar în ce fel?

— îţi repet, vino. Am un plan foarte precis să-l fac să cânte. Nu-ţi fie teamă.

—Când să vin?

—Şi astăzi, dacă vrei.

—La ce oră?

— Oh, la ce oră vrei, a spus prevenitor. La patru, cinci, şase, şapte… Vino când doreşti. Ajunge doar, şi a zâmbit, să-mi poţi preciza ora.

Am arătat cu degetul spre spinările lui Boldini şi Grassi.

—Da, a confirmat. Vor fi şi ei. Este necesar.

Am mai ezitat puţin, dar până la urmă am consimţit. Am spus că mă voi debarasa de Fulga cu o scuză oarecare şi că la şase voi fi la el acasă.

— Să fii punctual, mi-a recomandat. Altfel rişti să te întâlneşti cu el în prag.

La ieşire, Luciano a venit lângă mine. De-acum eram liniştit, hotărât.

— Apropo, i-am spus când am ajuns în capul străzii Borgoleoni, ar fi mai bine să nu vii astăzi.

A ridicat din sprâncene.

—Nu? De ce?

Cu puţin înainte, în gangul de la intrarea liceului îl văzusem pe Cattolica spunându-i ceva, pe el răspunzând şi apoi dând din cap aprobator. Ce făţarnic! m-am gândit. Ce bine ştia să se prefacă, viermele scârbos şi nenorocit!

— Am o treabă, am răspuns sec, evitând privirea lui albastră ce o căuta neliniştită pe a mea, şi fixând picăturile de sudoare ce-i îmbrobonau buza.

—O treabă!

I-am trântit primul lucru care mi-a trecut prin cap. Trebuia să mă duc la unchiul Giacomo să mă consulte. Mă duceam cu mama.

—Te doare iar gâtul?

—Cam da.

I-am arătat că înghiţeam cu greu.

— Cred că unchiul şi-a pus în minte să-mi facă nişte injecţii.

M-a fixat cu o expresie ciudată: tristă, întunecată. Ca şi cum ar fi ghicit că minţeam. Ca şi cum ar fi ghicit totul.

— înţeleg. Şi la ce oră te duci la unchiul tău? Dacă te duci cumva mai târziu, aş putea veni ceva mai devreme. Eventual pe la trei, trei şi jumătate.

— Nu. Mai bine nu. Nu ştiu exact la ce oră ne poate primi unchiul.

Ne oprisem să discutăm la colţul străzii Giovecca, chiar în locul unde-l întâlnisem dimineaţa, şi unde ne-am despărţit.

La şase fix sunam la uşa casei Cattolica.

A venit să-mi deschidă chiar el şi, după ce a coborât cele trei trepte de ciment până la uşă, mi-a luat bicicleta pe umăr şi m-a condus în micul vestibul de la intrare.

Afară era încă multă lumină. Străbătusem oraşul cu soarele de apus drept în ochi, dar în vestibulul de la intrarea în casa Cattolica, fără fereastră şi luminat doar de un lampadar cu câteva luminări, era întuneric, nu se vedea aproape deloc. Am observat dintr-o ochire pardoseala din gresie de culoare închisă, lunecoasă şi strălucitoare, un cuier enorm, negru, de formă veche, lipit de peretele lateral de lângă uşa de la stradă, scăriţa goală, scheletică,

din acelaşi ciment ca şi cele trei trepte exterioare, ce urca în spirală spre etajul de sus, şi în faţă, sub scară, o uşă cu geamuri, întredeschisă, prin care se zărea o sufragerie traversată de o melancolică rază de soare. Îngrămădite una peste alta lângă cuier erau trei biciclete. Prima era bicicleta lui gri, marca Maino. Cattolica a rezemat-o şi pe a mea de stiva celorlalte, apoi, răzgândindu-se, a luat-o iar pe umăr.

—Ce faci? am întrebat în şoaptă.

— E mai prudent s-o duc dincoace, în sufragerie, mi-a răspuns şi el tot şoptind. Viclean cum e, şi-ar da în mod sigur seama.

— S-a îndreptat spre uşa cu geamuri, dispărând în sufragerie.

— Ceilalţi au sosit? am întrebat, recunoscând bicicletele.

—Cum?

—Voiam să ştiu dacă Boldini şi Grassi au sosit deja.

A reapărut.

— Fireşte, a spus fără să mă privească, ocupat să se şteargă pe mâini cu batista.

Fără să mai schimbăm niciun cuvânt am urcat scara, el înainte şi eu în urmă, până ce am ajuns în vârful ei, într-un fel de anticameră strâmtă şi goală, asemănătoare cu vestibulul de dedesubt şi parcă suspendată deasupra lui. Prin unica fereastră, cu perdeluţe roz, îşi făcea loc o lumină incertă. Am zărit şi aici, sprijinit de peretele din fund, un cuier negru încărcat cu lucruri întunecate, atârnate de el. La stânga două uşi, amândouă închise. Dar prin crăpăturile lemnului şi prin gaura cheii de la cea mai apropiată se strecura o lumină sângerie, intensă, deosebit de vie.

Cattolica a deschis uşa, pătrunzând cu umerii în lumină.

—Intră, intră te rog, l-am auzit spunând.

Am intrat orbit (deşi nu era vorba de lumină electrică, cum bănuisem, ci de soarele coborând spre asfinţit, ce năvălea în cameră), privind uimit împrejurul

meu.

Spaţiul era mare: un fel de sală cu o fereastră uriaşă orizontală ce ocupa jumătate din peretele de la apus, şi o a doua fereastră, mai mică, cu vederea spre bulevardul Cavour, Apeduct şi pajiştea de pe Esplanadă. Îndată ce am intrat, pe lângă prezenţa lui Boldini şi Grassi aşezaţi cu spatele n lumină la un birou mare, dreptunghiular, am remarcat cele două dulapuri din lemn de culoare deschisă, unul în faţa altuia, umplute cu volume frumos legate, în centru o canapea lucioasă din piele de culoare închisă în faţa căreia se aflau o măsuţă scundă şi două fotolii din aceeaşi piele, parchetul lustruit impecabil cu ceară şi ascuns aproape în întregime de covoare, patul de lângă uşă, lăsând să se vadă o cuvertură din lână moale, îndoită cu grijă la partea dinspre picioare, iar la capătul celălalt o noptieră graţioasă: într-un cuvânt, înfăţişarea luxoasă a încăperii, evident cea mai mare şi mai frumoasă din casă, în comparaţie cu care biroul meu, atât de admirat şi lăudat de Luciano, rămânea doar o simplă chichineaţă. În fond – mă gândeam – Cattolica nu exagerase prea mult când se lăudase că în biroul lui ar fi putut încăpea toată clasa întâi de liceu, „inclusiv” fetele! Şi încă o dată, ghicind în spatele acelei bunăstări de mic nabab răsfăţat fanatismul celor doi părinţi hotărâţi să facă orice sacrificiu pentru ca fiul unic şi adorat să atingă cele mai luminoase culmi în carieră şi în viaţă (mai cu seamă fanatismul mamei, profesoară de matematică, la braţul căreia îl văzusem venind la şcoală în câteva dimineţi: o femeie palidă, slabă, înaltă, cu nişte ochi ce te săgetau din adâncul orbitelor uşor adâncite, capabilă, după cât se spunea, să dea chiar zece, douăsprezece meditaţii pe zi), încă o dată simţeam cum mă cuprinde acea nelămurită antipatie amestecată cu invidie pe care o simţeam de la început faţă de colegul meu de bancă.

Am schimbat un salut cu Boldini şi Grassi şi m-am aşezat la un capăt al mesei. Aveam în faţă capul lui Boldini pe jumătate ascuns de o veioză mare cu abajurul din mătase verde, pe Grassi la stânga şi pe Cattolica la dreapta. Se aşezase şi deja vorbea. Eram neliniştit, nu

numai tulburat din pricina sosirii lui Luciano pe care o credeam iminentă, ci totodată plin de neîncredere şi ciudă. Dar Cattolica părea extrem de liniştit. Pălăvrăgea cu volubilitate, întreţinându-şi musafirul străin. Din păcate nu-mi putea oferi nimic de băut sau de mâncat, spunea, cu ochii negri scânteindu-i frenetici: în casă nu eram decât noi, mama lui nu se-ntorcea înainte de nouă… Şi iată-l ajungând la miezul problemei. Trecând peste faptul că situaţia îi displăcea (folosirea „căilor laterale” nu intra în obiceiurile lui, în „stilul” lui), îşi permitea să-mi aducă aminte că în zilele precedente se străduise cum putuse mai bine ca să-mi deschidă ochii. Iar eu? Cum îl răsplătisem pentru eforturile lui? Nu numai că-l ascultam cu foarte puţină bunăvoinţă, dar adoptasem faţă de el o atitudine, de parcă nu Fulga, ci el era adevărata canalie. Însă gata. În sfârşit, slavă Domnului, înţelesesem şi nu-i mai pusesem la îndoială buna credinţă. Să-l întreb totuşi pe el, şi a arătat spre Boldini, sau pe el, şi l-a arătat pe Grassi. Era adevărat sau nu că Fulga, de cele câteva ori când venise să înveţe cu ei (asta se întâmplase acum o lună, în timpul celor aproape două săptămâni cât fusesem bolnav) mă bârfise pe la spate într-un mod scârbavnic? Sta chiar acolo, pe locul meu, copiind cu nădejde şi profitând de orice prilej ca să mă facă praf. Şi, să fie clar, se năpustea împotriva mea fără să-l provoace *vreodată* cineva, aşa că, la un moment dat, nu se putuse abţine să nu-l întrebe dacă nu cumva greşisem cu ceva faţă de el. La care nenorocitul răspunsese imediat că nu, da de unde, nu-i făcusem nimic, însă asta nu-l putea împiedica să mă judece cu obiectivitate (pricepeam, *cu obiectivitate?*) drept ceea ce eram şi valoram cu adevărat.

Ascultam. Când Cattolica, arătând spre ei febril cu degetu-i osos, mă îndemnase să mă adresez lui Boldini şi lui Grassi, mă supusesem: îmi luasem privirea de la el şi mi-o îndreptasem întâi spre unul, apoi spre celălalt. La „e adevărat sau nu?” al lui Cattolica, primul răspunsese dând din cap cu un aer grav, pe când îşi privea fix mâinile împreunate deasupra înesei. Iar al doilea, aplecat, aproape

cocoşat deasupra caietului pe care desena o paiaţă, parcă nici n-ar fi auzit. Însă tăcerea lui semnifica acelaşi lucru: respectiv că era de acord, că lucrurile stăteau exact aşa cum le prezenta Cattolica. Atât unul cât şi celălalt – mă gândeam – se deosebeau destul de mult de felul cum îmi apăruseră întotdeauna la şcoală. Părul lui Boldini nu era blond ci roşcat. Iar forţa fizică pe care i-o atribuia Cattolica, de abia acum când îi priveam mâinile încleştate formând parcă un singur pumn enorm, de abia acum îmi părea evidentă. Dar Grassi? Şi Grassi era diferit. Cattolica îl comparase cu Silvio Pellico. Era corect. Complet absorbit de desenul paiaţei, din când în când scotea afară vârful limbii cenuşii, pe care o lăsa să atârne câteva clipe în colţul gurii. Corect. Era o comparaţie nimerită.

Mă sculasem deodată, apropiindu-mă de fereastră şi lipindu-mi fruntea de geam. Dispărut de câteva secunde îndărătul fabricii de zahăr din faţa gării, soarele nu ne mai deranja, şi vederea spaţiului plin de grădini de legume şi flori ce se-ntindea între casa Cattolica şi zidurile oraşului, şi dincolo de ele câmpia nesfârşită, mă făcuse îndată să doresc să mă aflu acolo, împreună cu băieţii care alergau după minge în înaltul zidurilor, sau dincolo, în personalul cu ferestrele deschise care ieşea încet chiar în clipa aceea din gară, sau, departe de tot, de-a lungul frumoasei străzi asfaltate Pontelagoscuro, în micul tramvai galben, minuscul ca o cutiuţă de tablă, ce se îndepărta legănându-se, cu troleul în vânt, spre linia neagră, orizontală a digului de la marginea Padului. Acum afară trebuia să fie deja răcoare. Dacă nu azi, mâine la aceeaşi oră o să-mi iau bicicleta să mă duc să văd Padul. Padul cu apele umflate. Şi, în sfârşit, singur. După ce-l demascam pe Luciano. După ce terminam cu el şi cu toţi ceilalţi. Singur, o dată pentru totdeauna.

— Ce nemernic! a repetat Cattolica. La gândul că există pe lume oameni ca Fulga, simt că-mi fierbe sângele-n vine.

M-am întors. De abia aşteptam să se termine totul.

—Dar o să vină?

— Fii convins. Ca să se poată strecura în casa altuia, ar

fi în stare să mărşăluiască cine ştie câţi kilometri cu picioruşele lui ca nişte scobitori. Cunoşti soiul acela de corcituri pe care ajunge să lefluieri o dată, ca să vină la trap, dând din coadă? Exact aşa e Fulga, un adevărat metec. Are mania de a se vârî în sufletul altora, înţelegi? şi nu fiindcă ar avea nevoie de ceva. E o simplă chestiune de caracter. Eu, în schimb, poate pentru că nu sunt nici corcit nici metec, nu pot suferi amestecurile, îmi fac pielea de găină, nu mă simt bine decât la mine acasă, dar uite că sunt pe lume şi oameni care nu suportă să stea la casa lor.

—La ce oră i-ai spus să vină?

Şi-a consultat frumosul ceas de mână Ebernard, din metal cromat, şi a făcut o strâmbătură.

— E timp. I-am spus şi i-am repetat să nu se prezinte înainte de şapte şi, cum e ascultător, mai avem încă douăzeci şi cinci de minute să ne punem de acord.

Deşi vorbise de un anume „plan de a-l face să cânte”, nu ştiu de ce eram convins că pregătise un fel de proces: cu el în rolul preşedintelui de tribunal, Boldini şi Grassi în cele ale judecătorilor *a latere**, totodată martori şi poliţişti, iar eu şi Luciano luându-ne la ceartă în faţa curţii. Mă gândeam, în esenţă, la o confruntare directă; şi tocmai această perspectivă făcuse ca în ultimele ceasuri să simt cum stomacul mi se strânge încet încet, prins în gheara unei nelinişti tot mai chinuitoare. De aceea am aflat cu uşurare de la Cattolica faptul că faimosul său plan nu prevede deloc prezenţa mea în cameră şi, ca urmare, niciun fel de „scenă”. La sosirea lui Luciano, eu trebuia pur şi simplu să trec în camera de alături; spunând aceasta, Cattolica a arătat o uşă la spatele lui Boldini, pe care n-o observasem, de unde puteam auzi cât se poate de comod tot ce avea să debiteze „tipul” pe socoteala mea. În fine, nu trebuia decât să ascult. Dar până atunci, de ce nu mă duceam o clipă dincolo, în cealaltă cameră (era dormitorul părinţilor), având grijă să las uşa întredeschisă? Numai aşa-mi puteam da seama dinainte cum se auzea.

Să nu-l văd pe Luciano, să pot evita să-l privesc în faţă, în timp ce Cattolica îl făcea să vorbească! Cuprins

deodată de un sentiment de euforie, m-am desprins de fereastră şi, atingându-i spatele lui Boldini, am pătruns în camera vecină.

Înăuntru era tare întuneric, cel puţin aşa mi s-a părut: un întuneric dens, ca de beci.

M-am aşezat lângă uşă, privind prin deschizătură, şi am spus vesel: [54]

—Hai, vorbiţi! vorbiţi!

— Vezi, Gianni, a început calm Cattolica, adresându-se lui Boldini, după mine nu e absolut necesar ca…

—Ei da… făcea Boldini, ei da…

—Ne auzi? a întrebat Cattolica ridicând glasul.

—Perfect! am strigat. Vă aud perfect.

Şi m-am întors în birou.

M-am aşezat din nou, însă nu mai ştiam ce să ne spunem. Grassi se apucase iar de desenat. Boldini privea afară, atras pesemne de liliecii ca nişte zdrenţe zburătoare, mici şi negre, uneori atât de aproape de fereastră, încât aveai impresia că o să se lovească de ea.

Începea să se însereze. Cattolica tăcea şi el. L-am văzut aruncând o privire spre ceas.

—Cât e ora? am întrebat.

—Mai sunt încă zece minute.

A clătinat din cap ca şi cum ar fi fost nemulţumit. L-am întrebat dacă era ceva în neregulă şi el a negat. Am insistat şi atunci a admis că într-adevăr ceva nu era în regulă.

—Poate că greşim complet, a spus.

Apoi a adăugat, privindu-mă fix, că, dacă m-aş fi simţit în stare, după ce-l lăsau pe Fulga să pălăvrăgească în voie, să ies din ascunzătoare şi „să-l bat măr”, chiar acolo, pe loc, să nu-mi fac probleme. Niciunul din ei n-ar fi mişcat un deget ca să mă împiedice. Dimpotrivă.

—Cum aşa? am exclamat. Chiar aici?

— De ce nu? Pedeapsa întârziată înseamnă vină pe jumătate iertată. Să presupunem că mâine la şcoală îl iei deoparte şi începi să-i zici: „Ştii, Luciano…” – şi începuse

54 De o parte (lat.).

să vorbească pe nas, cu un ton dulceag, de parcă acela era tonul pe care eu şi Luciano îl foloseam de obicei în discuţiile noastre – „ştii, Luciano, aseară la Cattolica eram şi eu ascuns în spatele uşii”. Ei bine, dacă începi să-i vorbeşti aşa, ţine cont că te-ai fript. Viclean şi escroc cum e, fii sigur că Fulga ar reuşi să te convingă că n-a fost nimic, că el nu înţelegea, că tu n-ai înţeles, etcaetera, etcaetera. Ar fi chiar în stare să se înfurie susţinând că nu se fac asemenea lucruri, că un prieten nu-i joacă o asemenea festă altui prieten şi că el, tocmai pentru că şi-a dat imediat seama de toate acestea, dacă a zis ceva rău despre tine, a făcut-o ca să te pedepsească… Parcă te văd, a râs. Şi totul s-ar sparge ca un balon de săpun.

Avea dreptate. Şi eu mă vedeam pe mine şi pe Luciano şi, ceva mai târziu, pe Luciano venind din nou la mine acasă să-şi facă lecţiile. Ca şi cum nu era nimic. Ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Bine, am spus nesigur, privind în jur. Dar aici, cum se poate?

Cattolica a sărit în picioare.

—îţi pregătesc *ringul.*

A târât, de unul singur, într-o clipă, lângă fereastră, canapeaua de piele şi măsuţa, apoi cele două fotolii de cealaltă parte, lipindu-le de unul din dulapuri. Pe urmă a făcut sul covorul din mijloc şi s-a dus să-l ascundă sub pat.

— S-a Mcut, a spus întorcându-se spre noi, roşu din cauza efortului.

De la capătul opus al biroului, Boldini ridicase spre mine ochii lui albaştri, de acelaşi albastru îngheţat ca al lui Luciano. Mă privea drept în faţă. A strâns din buze ca şi cum ar fi vrut să-şi înfrângă o uşoară timiditate, şi m-a întrebat serios:

—Sper că nu ţi-e frică?

Am izbucnit în râs.

Însă nu părea foarte convins. M-a întrebat cât cântăresc. Apoi a vrut să ştie ce greutate bănuiam că are Luciano. Şi fără să-mi mai aştepte răspunsul, a conchis că, după el, ajungea o singură „palmă zdravănă”, dată cum se

cuvine, ca să-l „pună la pământ”.

S-a sculat în picioare, a trecut pe la spatele lui Grassi, a venit să-mi pipăie muşchii braţelor (Cattolica, în sfârşit amuţit, se limita să aprobe din cap), continuând să mă încurajeze în privinţa rezultatului viitorului *match* şi să mă îndrume cum să lovesc. După ce-i „centrasem” una în stomac cu stânga, trebuia s-o „dublez” cu o dreaptă în falcă. Era uşor, un fleac.

—Să-ţi arăt.

L-am urmat în mijlocul camerei, în centrul „ringului”. Şi încă mai stăteam unul în faţa altuia, ocupaţi să încercăm şi să repetăm „figura” sub ochii emoţionaţi ai lui Cattolica şi ai lui Grassi, când am auzit soneria.

Cu puţin înainte, în cele câteva clipe cât rămăsesem acolo, dormitorul părinţilor lui Cattolica mi se păruse cufundat într-o beznă totală. Mă înşelam. A fost destul să mă întorc, ca să-mi dau seama că se vedea mai mult decât suficient.

Dincolo aprinseseră lampa de birou. Insinuându-se prin uşa întredeschisă, lumina era o dungă albă, precisă, ce tăia chiar lângă picioarele mele pardoseala din gresii mici, hexagonale, identice cu cele de la parter, fără să întâlnească nimic în cale; Lumina slabă de tot, ca de criptă subterană, uniform răspândită în cameră, provenea de la uh bec luminare de douăzeci şi cinci de waţi, apris sub o imagine sacră ce trona în mijlocul peretelui din dreapta mea. Şi ajungea ca să pună în evidenţă, în afara tabloului – cel al unui Iisus cu ochii languroşi şpalbaştri, cu pletele blonde cu cărare drept pe mijloc, cu bazele de coral uşor întredeschise, lăsând să se vadă doi dinţi extrem de albi, şi mâna feminină, de alabastru, ridicată alene pentru a arăta spre o inimă mare, roşie, plasată ca un fruct monstruos în partea de sus a pieptului – şi siluetele paralele a doua paturi separate dar alăturate, iar în fund, masa negricioasă a unui şifonier şi aceea a unei comode.

Eram încordat, atent, dar calm. Priveam ţintă inima roşie, exorbitantă a lui Iisus, şi a mea, care la început îmi bătea dureros în gât, acum se liniştise. De altfel, nici nu

mă aflam acolo, la câţiva metri de Cattolica şi de Luciano, care, după ce urcaseră agale scara, zăboveau sporovăind în anticameră. Odaia care mă ascundea îmi apăruse dintr-odată drept un loc infinit mai îndepărtat, mai tainic, chiar mai tenebros decât era în realitate, un punct pierdut undeva, în pântecul unui spaţiu imens, mai vast ca un ocean…

Aşezaţi toţi patru împrejurul biroului, Luciano ocupând probabil locul unde stătusem eu cu puţin înainte, când şi cum vor începe să vorbească oare despre mine?

Aveau la dispoziţie două ore; poate şi de aceea, lăsând la o parte plăcerea pe care o simţea în mod sigur să mă ţină în şah, Cattolica nu-şi da nicio silinţă să grăbească lucrurile. Răbdător şi viclean ca pisica cu şoarecele, asculta turuiala continuă, lină, cu accent bolognez a şoarecelui. Vorbeau de lucruri banale, de generalităţi, iar Fulga tergiversa. Nu-i nimic – părea să spună Cattolica, rămânând mai tot timpul tăcut – nu-i nimic. N-avea decât să-şi facă de cap, ticălosul, să se străduiască să pară cât mai distractiv şi mai interesant spre a compensa, cum putea, darul inestimabil de a fi fost primit acolo unde fusese primit. Mai devreme sau mai târziu (din tonul răspunsurilor lui rare, al intervenţiilor lui ponderate în zumzetul neîntrerupt al vocii lui Luciano, înţelegeam cât de sigur pe el era Cattolica) avea să facă exact ceea ce noi toţi, inclusiv eu, stabilisem să facă.

Multă vreme, peste o jumătate de oră, Luciano a spus doar lucruri ce mă priveau parţial şi indirect.

Începuse cu temele. Îi întrebase dacă le terminaseră de făcut. Şi cum Cattolica îi răspunsese că da, tocmai le terminaseră cu o clipă înaintea sosirii lui, suspinase; ferice de ei! El, în schimb, nu izbutise să scape decât de o parte din ele, de italiană şi de latină, de greacă nu. Mulţumiri, multe mulţumiri! exclamase apoi, făcându-mă *să văd* literalmente seaca mişcare laterală în afară a maxilarului – nu era nevoie să-i împrumute caietul Cattolica. Dincolo de faptul că ţinea ca măcar o dată să se descurce singur, îi mai rămânea toată seara, timpul de după cină şi toată

dimineaţa următoare pentru a traduce cele nouăzeci şi opt de versuri din *Iliada* pe care le dăduse „pacostea” de Guzzo.

De la teme a trecut la filosofie.

Razzetti trebuia să-l mai asculte – spunea – aşa că mâine dimineaţă, după ce termina cu *Iliada* era obligatoriu să arunce o privire peste *Fedon.* De acord, filosofia nu era specialitatea principală a lui Razzetti, de aceea o preda făcând apel tot timpul la aceleaşi scheme şi tabele sinoptice ca şi la istorie. Dar Platon, în sine, nu era oare la fel de nesărat ca şi bietul Razzetti? Şi Socrate! Cu aerul lui plin de suficienţă de profesor atotştiutor, când, de fapt, era un prost, un nătărău! Tot e bine că la sfârşit (citise undeva) i-au dat să bea vestita cucută. Dar lăsându-i la o parte pe Platon şi Socrate, după modesta lui părere, filosofia însăşi era, în ansamblul ei, o mare aiureală.

— De ce? a obiectat Cattolica. Filosofia nu e religie ca să crezi în ea!

—Iartă-mi ignoranţa, dar atunci ce e?

Calm, binevoitor, indulgent, Cattolica a început să-i expună ce gândea despre filosofie. Grassi, şi chiar Boldini, interveneau din când în când.

— Poate o fi cum spuneţi, o oftat la un moment dat Luciano.

Dar, a adăugat, cu puţina materie cenuşie care-i mai rămăsese de la atâta „toceală”, cine ştie ce notă proastă avea să ia mâine dimineaţă dacă-i venea lui Razzetti pe chelie să-l scoată la lecţie. Din nefericire el nu era Cattolica, pentru care era de ajuns să citească o singură dată! Cu inteligenţa redusă pe care şi-o cunoştea, şi cu bruma Lui de memorie…

Dar revenind la *Fedon*: lui, după cum o spusese deja, i se părea o. adunătură de baliverne. Totuşi era acolo o teorie care, deşi era probabil tot o gogoaşă, îl convinsese destul de mult.

— Pariez că e vorba de teoria despre metempsihoză, a făcut Cattolica.

— Cum de-ai ghicit?

Cattolica a replicat că, dacă exista ceva în *Fedon,* în care *nu* credea, era exact teoria migrării sufletelor de la om la animal şi viceversa. Ca să crezi, trebuia să arunci la gunoi religia catolică. Or el, ca un bun catolic ce se afla, credea în infern, purgatoriu şi paradis.

— Nu contest, a răspuns Luciano cu umilinţă, deşi simt că în metempsihoză există ceva adevărat.

Să fie puţin atenţi, a urmat: Guzzo, de pildă, înainte de a se naşte cu două mâini şi cu două picioare, trebuie să fi fost vreun şarpe veninos, eventual viperă sau cobră, şi tot la asta avea să se-ntoarcă după ce o să-l ierte Dumnezeu de zile. Krauss, care sta cocoţată în laboratorul ei printre retorte şi alambicuri, dându-şi aere de bufniţă regală, provenea, probabil, dintr-o raţă, ajungea să-i vezi dosul. Jumătate-de-litru, cine ştie, poate că fusese vreo râmă, din cele pe care, la ţară, dacă dai cu piciorul într-o brazdă, le vezi apărând din belşug, mititele, e drept, dar toate grase, frumoase şi rozalii.

Şi trecând la colegi, era uşor de dedus că Mazzanti fusese un şoarece, trebuia stabilit doar dacă de hambar, de beci, sau de canal; Chieregatti un catâr de povară; Lattuga un porc, dacă nu cumva o hienă, dat fiind că hienele se hrănesc cu cadavre din cimitire şi put chiar mai rău decât porcii; Donadio un cobai de laborator; Camurri o cârtiţă; Droghetti, cu nasul lui, un dromader; Selmi un cal (dar cam gloabă); Veronesi şi Danieli, bieţii de ei, nişte măgari cu „chestia” veşnic bălăngănindu-se etcaetera. Presupunând pentru o clipă că metempsihoză nu era o gogoaşă, cum poate că era, toţi s-ar fi reintegrat, la timpul potrivit, în forma originară, cu excepţia lui Lattuga care, după toate probabilităţile, avea să renască vierme: din cei care „forfotesc” în intestine *„de inter în a merda a meza gamba”,* tăvălindu-se din plin în rahat; şi cu excepţia lui Mazzanti care, în loc să renască şoarece, fie şi de canal, era cazul să se transforme în păduche şi să-şi croiască drum anevoie prin părul cuiva.

—Ai uitat fetele, a observat Cattolica.

— Ele nici nu contează. Nu le-ai văzut? De unde vrei să

provină, dacă nu din găini şi din gâşte!

Îl auzeam râzând satisfăcut şi surescitat.

— Dar eu? a insistat Cattolica. După tine din ce aş putea proveni? Hai, curaj!

— Mde, în ai putea descinde dintr-o pasăre: dintr-un şoim din Alpi sau dintr-un uliu, sau chiar dintr-un vultur… Ce peste alţii ca vulturul zboară”, a declamat nazal.

—Bun. Şi Boldini?

— Aşteaptă. El ar fi putut să fi fost un jaguar sau un elefant de mare. În timp ce tu, Grassi, ştii ce erai? Un castor, unul din animalele acelea cu doi dinţi laţi în faţă, ce stau veşnic în apă să construiască diguri.

În orice caz, a continuat, era de aceeaşi părere cu Platon că trebuiau să fie *foarte* puţini bărbaţii şi femeile care, renăscând, să nu coboare pe o treaptă inferioară. Cât despre el, s-ar fi putut să fi fost câine. Şi tot câine avea să devină, dacă nu cumva ar fi fost obligat, la fel ca Mazzanti şi Lattuga, să coboare mult mai jos.

Vreme de câteva secunde au amuţit, rămânând într-o linişte deplină.

— Deci, recapitulând, a reluat, în sfârşit, Cattolica, Lattuga un vierme intestinal, Mazzanti un păduche. Şi tu?

—De, o să vedem.

Apoi a spus că dacă ar fi putut alege tipul de parazit în care să se reîncarneze, mai că ar fi preferat să se rostogolească până la fund de tot şi, în loc de purice sau păduche, să renască microb. Asta da, ar fi fost o reîncarnare avantajoasa! Nicio grijă de mâncare şi de băutură, plus asigurarea caracterului invizibil… Viaţă veselă, ce mai! îndatoriri? Nimic altceva decât un pic de modestie, evitând comportarea unor microbi ca aceia de tifos, turbare, tétanos, pneumonie şi aşa mai departe care în câteva zile distrug totul, şi luând ca exemplu de conduită alţi microbi cu caracter mai bun, care, după ce şi-au găsit un locşor tihnit, stau acolo cuminţi şi sug vreme de douăzeci, treizeci de ani, fără să sâcâie, în fond, pe nimeni. Bacilul sifilisului sau al unor anumite tipuri de tuberculoză: ăştia sunt „tipişorii” cu cap, în stare să

trăiască şi să-i lase şi pe alţii să trăiască! Aşa spunea mereu şi tatăl lui.

Din nou a râs şiret. Ceilalţi nu suflau.

În momentul acesta Cattolica mi-a rostit numele (parcă nu ar fi fost al meu, parcă ar fi aparţinut unui necunoscut).

— Bine, a adăugat. Să presupunem că tu ai fi fost câine, dar el?

— Tot un câine, a răspuns fără ezitare. Nu-i nici cea mai mică îndoială.

Cu următoarea diferenţă, a continuat: că în timp ce el fusese, putea să parieze, una din „potăile” mici de statură şi de doi bani, bântuind pe străzi şi căutând tot soiul de lucruşoare echivoce de „mirosit”, excremente, urină, eteaetera, eu trebuie să fi fost un „dulău”, nu neapărat de rasă pură, dar rezultat al unei încrucişări destul de reuşite, pentru care este întotdeauna uşor să găsească o familie la care să se acineze. În sfârşit, un câine mare dar nu prea, frumos dar nu prea, puternic dar nu prea, curajos dar nu prea: unul din cei care, atunci când li se întâmplă să dea peste o corcitură „tip Fulga”, greu de aproape două kilograme şi înalt de o şchioapă, până la urmă corcitura e cea care-l târăşte după ea unde vrea. Şi nici măcar nu se poate spune că „frumosul dulău” îl miroase pe celălalt sub coadă. Dimpotrivă!

XII

Când au isprăvit cu râsul (se puseseră pe râs toţi patru, inclusiv Cattolica), au reluat discuţia. Acum vorbeau de mine şi, la fel ca înainte, vocile lui Cattolica şi Luciaho le dominau pe celelalte.

Ce spuneau V

Cattolica îl întreba pe Luciano cum reuşise să scape de mine. Şi Luciano îi răspundea că totul mersese strună, fiindcă-l anunţasem chiar eu că în după-masa aceea nu puteam. Declarasem că mă durea rău gâtul (posibil să fi fost o minciună) şi trebuia să merg să mă consulte un unchi medic.

— O minciună? a făcut foarte calm Cattolica. De ce, mă

rog?

— Cine poate şti. Nu e deloc uşor să-l înţelegi. Pare naiv şi totuşi e aşa de complicat şi suspicios. Îi sare muştarul pentru nimica toată!

Din nefericire – a continuat – între ei trei şi mine nu existau cele mai bune relaţii, şi nimeni n-o ştia mai bine ca el care, prins între două focuri, plătea destul de scump asta. Dar apropo, ce se petrecuse *în realitate* între noi, ca să justifice ura mea faţă de ei? Ce-mi făcuseră ei *în realitate?* El ştia, şi încă bine, ce lipsit de caracter putea fi un evreu. Dar asemenea furie!

— Sunt ca picat din nori, a răspuns Cattolica. Eu n-am avut niciodată nimic contra lui. Şi nici ei doi.

—Ştii ce cred?

—S-auzim.

— Cred, a reluat Luciano coborând vocea, că-i displace îndeosebi faptul că aspira să vă devină prieten, să vină şi el aici, şi când colo – a râs cu şiretenie – nu i-a ieşit pasienţa.

— Am impresia că te-nşeli, i-a spus Cattolica uşor enervat. Întâi de toate suntem foarte buni prieteni, altfel pentru care motiv am fi continuat să stăm în aceeaşi bancă atâtea luni? În al doilea rând, dacă ar fi ţinut aşa mult, cum spui tu, să vină să înveţe la mine acasă, de ce nu mi-a cerut-o? Nu crezi c-ar fi putut foarte uşor s-o facă?

— Sigur c-ar fi putut! a exclamat Luciano. Numai că-mi dai voie, dacă ţi-ar fi cerut-o el, ce gust ar mai fi avut? Vezi (îmi cunosc destul de bine puişorul, aşa că ştiu ce spun) el dorea ca să fi *tu* cel care-l invită. Şi cum tu ai făcut pe mutul…

După zgomotul unui scaun mişcat din loc, am înţeles că unul din ei, probabil Cattolica, se sculase-n picioare. Răsunând mai întâi înfundat în covoare, pasul lui s-a auzit deodată pe lemnul descoperit al *ringului* şi apoi s-a stins. Poate se dusese să stea pe patul din fundul camerei, sau chiar să se întindă în el.

— Dar ţie, a spus de acolo, ţie ce ţi-a făcut de-l vorbeşti permanent de rău?

Luciano s-a ridicat şi el. Probabil simţise nevoia să se

apropie de Cattolica şi, într-adevăr, când a răspuns, vocea i s-a auzit depărtată, schimbată.

A spus că era adevărat, efectiv nu mă putea suferi. Dar nu atât fiindcă i-aş fi fost antipatic, sau m-aş fi purtat rău cu el. Dacă mă critica, mă critica din motive mult mai serioase decât o simplă incompatibilitate de caracter sau o ranchiună banală de băieţel isteric. Era îndeajuns de evoluat ca să-şi interzică reacţii de acest gen. Dar tocmai din această cauză, tocmai fiindcă era lipsit de orice meschinărie, nici gratitudinea n-avea să-l împiedice vreodată să spună despre mine, cu obiectivitate, tot ce i se părea oportun şi util.

Şi-avea să înceapă cu vanitatea mea: vanitate incredibilă, absurdă, de copil de grădiniţă.

Îşi dăduse seama imediat, încă de la început.

—Ai fost vreodată la el acasă? a întrebat.

— Nu, a răspuns Cattolica. Nu mă duc niciodată la nimeni. Din principiu.

Ei bine, a continuat Luciano, era vorba de un adevărat palat, mare cât patru cinci case laolaltă şi având, în plus, o splendidă grădină. Familia mea îşi rezervase ca locuinţă tot etajul al doilea, ocupa singură un apartament de vreo douăzeci de camere, care cine ştie cât costa numai să-l încălzească. În fine, eram plini de bani şi se vedea. Dar una e să fii un domn, şi alta să fii un parvenit. Or chiar eu îi confirmasem, încă din prima zi când îl dusesem din cameră-n cameră fără să-l las măcar să-şi tragă sufletul, că bogăţia noastră data abia de pe vremea bunicului dinspre tată, negustor angrosist de ţesături. Îi arătasem imediat totul: salonul de petreceri, cele trei salonaşe, două sufragerii, şapte dormitoare, patru băi, oficiul, până şi closetele, cele pentru stăpâni şi cele pentru servitori; şi-n tot acest timp păream atât de fericit şi de încântat, plin de atâta satisfacţie, încât îi făceam silă. Bunicul, despre care-i povestisem că ţinea mult la religie, agăţase de uşorul fiecărei uşi nişte medalioane ciudate, rotunde, din metal nichelat, de mărimea unor monezi de cincizeci de centime, având la mijloc un petec de hârtie scris în ebraică.

Îmi ceruse lămuriri în această privinţă şi ar fi meritat să văd cum mă făcusem roşu la faţă de plăcere în timp ce-i explicam din fir-a-păr semnificaţia şi rostul flecuşteţelor ălora! Ce scria în medalioane? Mai nimic. Numele lui Dumnezeu-tatăl şi atât. Dar vanitatea mea era atât de mare că până şi religia tindeam s-o transform într-o treabă particulară, de familie. Dumnezeul nostru – chiar aşa mă exprimasem – era Tatăl Etern, el şi numai el! (după mine creştinismul trebuia văzut ca o formă mai modernă a ebraismului.) o fi. Dar vorbeam despre „bătrânul cel bărbos" cu aceeaşi trufie cu care aş fi fost în stare să fac paradă de contul la bancă al răposatului meu bunic, bogatul negustor angrosist de ţesături...

Pe urmă începusem să învăţăm zilnic „în tandem". Dar şi aici simţeam o plăcere atât de mare să-mi etalez cunoştinţele, să ies în evidenţă (pentru mine, totul era motiv de întrecere: acasă ca şi la şcoală, veşnic mă comportam de parcă aş fi jucat *football*), încât îi trezeam celui de lângă mine pofta să mă lase să fac totul singur, să mă descurc singur şi cu asta, amin. E foarte adevărat: „din punct de vedere şcolar" trăise multe luni pe spinarea mea, transformat de mine într-un soi de Paguro Bernardo[55]. Dar ce naiba! Paguro Bernardo e o biată moluscă de la care poţi pretinde „să-şi ofere dosul mulţumind", pe când un coleg de şcoală rămâne un coleg de şcoală, o fiinţă umană, chiar dacă e dintr-o familie mai puţin bogată, chiar dacă e mâi puţin inteligent şi pregătit, chiar dacă, în fond, nu e deloc nemulţumit că a găsit pe unul care să dea în brânci muncind pentru el. Adevărul e că eu nu-l consideram nici fiinţă omenească, nici prieten. Mă servisem de el ca de o simplă maşină de produs laude, pe care o făceam să funcţioneze cu aceeaşi dezinvoltură cu care învârteam robinetul de la duş.

Pe fraţii mei abia de-i văzuse. Unul era în a doua de gimnaziu, iar fetiţa doar în a treia elementară. În schimb pe părinţii mei avusese ocazia să-i vadă extrem de bine. În special pe mama.

---

55 Crustaceu marin din ordinul decapodelor, cu abdomenul moale pe care animalul îl introduce în cochilia goală a unui gasteropod, mimetizîndu-se.

—Ai remarcat-o vreodată?
—Pe cine?
— Pe mama lui.
—Nu.
—Păcat, îţi garantez că merită ca femeie.

Era o doamnă între treizeci şi trei, treizeci şi cinci de ani – a continuat – poate un pic „trecută” cum sunt întotdeauna evreicele, dar cu o gură, cu nişte ochi mari, căprui şi, mai ales, cu nişte priviri…

Deşi era „brunetă”, cu ochii şi părul de culoare închisă, semănăm mai ales cu ea. Şi la fel cum eu, vanitos şi ahtiat după laude, mă slujeam de el ca de un aparat de gimnastică la care să-mi măsor forţa muşchilor, mama îl folosise ca pe un mijloc foarte potrivit spre a obţine ca bravul copilaş să stea cuminte acasă până la ora cinei. Şi de câte trucuri n-ar fi fost capabilă prea cinstita doamnă ca să-şi atingă nobilul ei scop! Sosea la cinci cu nişte tăvi aşa de pline, că o familie întreagă şi-ar fi putut potoli foamea pe două zile. Cafea cu lapte, ceai, ciocolată, frişcă, prăjituri şi prăjiturele, *petit-fours,* bomboane de ciocolată: în fiecare după-amiază tot tacâmul. Dar asta nu era nimic. Fiindcă, lăsând la o parte aerul pe care-l avea „blestemata” când îţi umplea ceaşca sau îţi vâra sub nas farfuria cu prăjiturele („Luaţi, nu vă jenaţi, îl îndemna insinuantă, dulciurile sunt hrănitoare, fac bine şi la muşchi şi la creier!”), când pleca, nu uita niciodată să-i arunce prin uşa întredeschisă un zâmbet dulce, însoţit de o ocheadă „jumătate maternă, Jumătate ucigaşă”. Şi câte sărutări îi mai da pe obraji, de la mai puţin de un metru distanţă copilaşului ei, înduioşată că-l avea acolo, la căldura caloriferelor, atât de studios, frumos şi inteligent!

Într-o seară din iarna trecută, o seară cu furtună, mersese ceva mai departe. Spre a-l convinge să rămână la cină şi, eventual, să doarmă acolo, îl privise deodată fix în ochi, cu o forţă în stare să-l sperie nu numai pe el, lui nu-i trebuia mult, ci chiar pe diavol în persoană. Ce voia să promită cu asemenea privire? în fine, s-o lăsăm baltă. Cert e că vara, la mare (aflaţi că o să meargă la Cesenatico vara

viitoare!) precis c-avea să-i facă o mie de figuri soţului cam bătrâior în săptămânile când el se-ntorcea în oraş ca să-şi vadă de treburi, lăsând-o în vila închiriată doar în compania servitorilor şi a copiilor! Cu gura ei mare şi „lacomă”, cu ochii languroşi, pe jumătate ascunşi de părul buclat (e adevărat că avea pieptul un pic cam lăsat, dar „caroseria” merita din plin o vizită), era imposibil să lase să-i scape o ocazie, dacă i se prezenta.

Dar revenind la mine, credeau că nici măcar nu ştiam ce sunt „ouşoarele”?

Ca să spună adevărul, o cam bănuise. Şi totuşi atunci când, pus la zid, avusesem onestitatea de a mărturisi că nu mi le „trăsesem” niciodată, surpriza lui fusese enormă. La şaisprezece ani! Şi cu toate pretenţiile mele!

Pentru început, hai să i le vedem, îşi zisese.

După multe insistenţe obţinuse să-i arăt „chestia” care, deşi „fără căciuliţă, din pricina tăierii împrejur a circumciziei, i se păruse oarecare, normală. Mai degrabă altceva i se păruse „destul de simptomatic”: respectiv reacţia mea când avusese ideea, puţin mai înainte, să se descheie întâi el la pantaloni pentru a mă convinge şi pe mine.

Ei bine, văzându-i-o pe a lui, mă făcusem atât de palid şi, pe urmă, în zilele următoare, felul de a mă purta se schimbase într-o asemenea măsură (devenisem deodată grosolan, nepoliticos, ochii-mi fugeau în toate părţile: de parcă mi-ar fi provocat scârbă, mânie sau teamă, nu ştia nici el bine), încât fusese constrâns să se gândească la tot ce e mai rău. Da. Eram sigur un „poponar”, fie şi în stadiul potenţial: un „prost găurit” aşteptând prilejul „să treacă bariera”, şi totuşi (asta era tragic!) inconştient de frumoasa şi inevitabila carieră ce-mi sta în faţă.

XIII

Ieşind încet din umbră în lumină, m-am apropiat în vârful picioarelor de uşa mare, cu geamuri, ce despărţea salonul de sufragerie!

Ai mei erau la cină. Mama era îmbrăcată într-o rochie uşoară din pânză albă ce-i lăsa spatele, gâtul şi braţele

goale. În jurul ei ceilalţi: tata, fratele meu Ernesto, sora mea Fanny.

I-am cercetat pe toţi, unul după altul, de parcă ar fi fost nişte străini (chipul mamei era invizibil şi un straniu blocaj al memoriei mă împiedica să mi-l amintesc). Era tatăl meu – mă întrebam – acel biet bătrân în bluză de pijama şi papuci care tocmai termina de golit farfuria de ciorbă? Erau fraţii mei cei doi copii cu un aer serios şi civilizat, dar gata să izbucnească în râs în orice moment? Şi doamna care-mi întorcea spatele, frumoasa doamnă cu părul negru şi mâna stângă scânteind de inele mişcându-se în sus şi-n jos, era într-adevăr mama mea? Şi e posibil ca eu, eu să fiu fiul omului aceluia mediocru, plictisit şi plictisitor, incapabil, mai cu seamă în casă, să fie la înălţime, să aibă o anume ţinută, şi al femeii atât de vulgare şi să-mi datorez existenţa pur şi simplu acelei comuniuni, acelei comuniuni fizice?

A intrat camerista aducând farfuriile cu friptură şi garnitură şi după expresia uşor uimită şi speriată a feţei sale mi-am dat seama că fusesem descoperit.

— Domnişorul! a exclamat.

Nu mai era nimic de făcut. Am apăsat pe clanţa de la uşă, am intrat şi m-am aşezat lângă mama, la locul meu.

— E nouă şi jumătate, scumpul meu, a spus mama în mijlocul tăcerii generale, surâzând. De unde vii?

Îmi privea chipul, mâinile, totul. Şi din privirea ei iubitoare, îngrijorată şi înţelegătoare îmi dădeam seama că într-un anume fel parcă simţise cât de groaznic fusesem rănit cu puţin înainte. Cine poate şti. Cine ştie pe ce căi misterioase poate că fusese rănită şi ea în aceeaşi clipă cu mine.

Am răspuns că fusesem acasă la un prieten.

—La Cattolica?

—Da.

— Câtă iubire în ultima vreme! Şi Fulga ce zice? Era şi el acolo?

— Ce sistem! a intervenit tata pe un ton indignat. Cred c-ai fi putut să telefonezi. Nu ţi se pare?

— Da, era şi Fulga, am murmurat fără să-mi ridic ochii din farfuria goală.

Tata a deschis gura, dar printr-un gest furiş al mâinii pline de infele, mama l-a făcut să tacă.

—Vrei puţină ciorbă de legume rece? m-a întrebat.

Am aprobat tăcut.

Însă nu-mi era foame. Mâncam încet, luând abia câte o jumătate de lingură, simţind că stomacul refuza mâncarea. Mă revedeam în dormitorul părinţilor lui Cattolica, cu spatele rezemat de perete şi privirile aţintite asupra inimii roşii a lui Iisus, încă mai auzeam zumzetul calm şi neobosit al vocii lui” Luciano prin uşă. Nu, nu ieşisem, nu apărusem. Când Luciano spusese râzând: „Degeaba-i dă el zor cu latina, cu greaca, etcaetera, ce altă carieră ar putea să aibă decât asta? atunci, în sfârşit, dezmeticindu-mă, mă dezlipisem de zid, traversasem încăperea şi intrasem în anticameră. Coborâsem scările în cea mai neagră beznă, îmi luasem bicicleta din sufragerie şi ieşisem afară, la aer, pedalând în grabă, cu capul plecat. Strada Cittadella, bulevardul Cavour, bulevardul Giovecca; tot înainte, fără să mă opresc, ca într-un tunel drept, întunecos, fără sfârşit…

— Nu ţi-e foame, comoara mea?

Am negat din cap.

— Poate c-o fi mâncat ceva, a bombănit tata.

M-am sculat în picioare.

— Mi-e puţin greaţă. E mai bine să sar peste cină.

— Ce ai mâncat? a insistat tata. Îngheţate?

— N-am mâncat nimic, am răspuns, privindu-l fix în ochi cu duritate, cu ură.

— Ei, hai, calmează-te, a făcut el intimidat. Ţi s-au înecat corăbiile?

— Noapte bună.

Şi fără să-i sărut pe obraz nici pe el, nici pe mama, ca-n fiecare seară, am ieşit repede din încăpere.

Îndată ce am ajuns în camera mea, m-am dezbrăcat, m-am băgat în pat, am stins lumina şi am închis ochii. Am rămas astfel vreo zece minute. Somnul nu venea. Eram

gata să mă scol şi să mă îmbrac la loc, când am auzit pe culoar pasul mamei.

S-a oprit dinaintea uşii. Am auzit-o strigându-mă încet, apoi camera s-a umplut de prezenţa ei. Ce plictiseală! mă gândeam furios, prefăcându-mă că dorm. O simţeam lângă mine, înaltă şi tăcută, aplecată asupra corpului meu întins în pat şi aş fi vrut să mă scol, s-o insult, s-o lovesc, s-o gonesc de-acolo. Dar iată că mâna ei, lăsându-se în jos prin întuneric, uşoară, mai blândă şi mai uşoară ca oricând, m-a atins, mi s-a aşezat pe frunte. A fost de-ajuns. N-a mai fost nevoie de altceva pentru ca, rămas din nou singur, să mă cufund peste puţină vreme în vechiul meu somn odihnitor de copil.

A doua zi dimineaţă, intrând în clasă, am văzut imediat că erau toţi, fiecare aşezat la locul lui. Luciano s-a grăbit să mă salute zâmbindu-mi şi făcându-mi vesel cu mâna. Dar din atitudinea lui Boldini şi Grassi, aplecaţi deasupra unui caiet pe care-l ţineau la mijloc, şi îndeosebi din aceea a lui Cattolica, a cărui privire nu m-a părăsit nicio secundă în timp ce mă apropiam, mi-a fost clar că şi ei îşi dăduseră seama de gravitatea ireparabilă a ceea ce se petrecuse în seara precedentă. Cattolica a aşteptat să mă aşez, dar nu m-a salutat; a schiţat un zâmbet uşor din vârful buzelor. îl cunoşteam îndeajuns ca să înţeleg că se simţea nesigur, neliniştit. Dar de ce? mă întrebam. Ce-l ţinea ca pe ghimpi? Să fi fost speranţa că nu rămăsesem până la sfârşit şi, astfel, nu ascultasem ce fusese mai rău? Se putea întâmpla. Oricum, dacă spera aşa ceva, aveam să-i răpesc orice iluzie. Între noi totul se sfârşise, se sfârşise pentru totdeauna. Şi trebuia s-o afle cât mai curând.

Şi-a acoperit gura cu mâna.

— Bine-ai făcut că ai plecat, a spus. Nu merita osteneala să rămâi.

Am înclinat capul în semn de aprobare, fără să răspund.

A oftat.

— E un nebun. Un biet iresponsabil.

— Las-o baltă, nu mă mai sâcâi!

Gozzo sta la catedră. Vorbisem fără să am grijă să mă feresc, şi mi-am dat imediat seama că profesorul mă observa.

— Iar începem? a făcut ameninţător.

Cuprins de o bruscă inspiraţie, am sărit rapid în picioare şi l-am privit în faţă.

— Scuzaţi-mă, am spus, dar v-aş ruga să mă mutaţi din acest loc.

— Dar de ce, dragul meu? Nu cumva aţi uitat că până la sfârşit mai sunt doar zece zile?

— Ştiu. Tocmai de aceea vreau să mă mut. Aici, cu el, şi am arătat spre Cattolica, tot timpul ne distragem atenţia.

Vorbele mele au fost primite cu un murmur de stupoare şi dezaprobare.

— Pot să vă rog să păstraţi o linişte perfectă? a strigat Guzzo.

Avea aerul că nu crede în realitatea celor ce se petreceau. Însă eu stăm înaintea lui drept, inflexibil, hotărât să obţin ce-i cerusem.

A cercetat perplex împrejur.

— Şi în ce bancă aţi dori să vă mutaţi? N-am impresia că ar fi vreuna disponibilă.

— Vreau să mă duc din nou în spate, am spus, arătând fără să mă întorc, banca lui Luciano. Unde stă Fulga. Dar singur.

—Şi *domnul* Fulga?

—Fulga poate foarte bine să vină aici.

— Ah, dumneavoastră propuneţi o dublă schimbare! a exclamat Guzzo amuzat. *Do ut des*[56]... Ei bine, vă dau voie. Aţi înţeles, Fulga Luciano? Haideţi, repede, eliberaţi banca. Strângeţi-vă prea cinstitele dumneavoastră lucruşoare şi mutaţi-vă lângă *marele* Cattolica. Presupun că vă simţiţi onorat!

Şi pe când Luciano, încărcat de cărţi, se încrucişa cu mine pe culoarul dintre şirul al doilea şi al treilea de bănci (atingându-mă în treacăt, îmi aruncase o privire plină de uluire şi spaimă), s-a auzit un *sst!* sec, şuierat, imperios,

56 Dau ca să dai (lat.).

menit să facă să amuţească un nou murmur, încă înainte de a se naşte.

Pentru a mă întoarce la solitudinea absolută din toamna precedentă, mai trebuia să fac un ultim pas: s-o rup cu Lucianer

Totuşi la prânz, după clopoţelul de *finis,* când l-am zărit mergând singur singurel în faţa mea, pe trotuarul de pe Borgoleoni, aplecat jalnic într-o parte din pricina pachetului de cărţi sprijinite de şoldul ascuţit, am avut o clipă de ezitare. Era adevărat: dimineaţa în clasă, îl tratasem tot timpul dur şi rece. Dar cum de r eu mă aşteptase? Mi se părea că pot deduce din mersul lui grăbit, din precizia şi iuţeala cu care călca, faptul că intuise totul şi acum fugea. Şi ce dacă? Cu atât mai bine.

—Hei! am strigat. Opreşte-te!

S-a oprit pe dată şi a întors capul înapoi. Era foarte calm, iar colţurile buzelor subţiri schiţau un surâs de o bunătate uşor întristată.

—Ah, tu eşti?

Am continuat drumul împreună. Nu îmi spunea nimic şi aceasta mă deconcerta. La intersecţia cu Giovecca, am traversat decis, lăsându-l cu câţiva metri în urmă.

M-a ajuns pe trotuarul opus.

—Ce faci? a întrebat mirat. Nu mergi acasă?

Am răspuns că eram sătul să fac veşnic acelaşi drum. Astăzi voiam să-l conduc eu pe el spre casă.

Era într-o vineri, zi de târg. Bulevardul Roma şi piaţa Catedralei forfoteau de ţărani. Ne făceam loc cu greu, pierzându-ne din când în când din vedere în mulţime şi fără să schimbăm niciun cuvânt. Nu înţelesese – mă gândeam. Era destul să-i permit, şi la patru m-aş fi trezit iar cu el lângă mine.

Mai înainte de a o lua spre Porta Reno, chiar sub ceasul din piaţă, m-am oprit.

—Salut, am spus.

A înghiţit.

—Salut, a murmurat.

Mă privea fix în ochi, palid ca un cadavru, cu puful de

pe buza de sus umed de transpiraţie şi mărul lui Adam mişcându-se nervos.

—Ne vedem astăzi? s-a hazardat să întrebe.

—Nu cred.

—Ai ceva de făcut?

—Doar temele şi atât.

—Ce… ce ai?

—Eu, nimic. Dar tu?

Şi-a holbat ochii albaştri.

—Eu?!

Însă îi întorsesem deja spatele.

XIV

În dimineaţa când în holul liceului *Guarini* urmau să fie afişate rezultatele examenelor de sfârşit de an, mi-a telefonat Othello Forti.

Sosise în seara precedentă, mi-a povestit. Isprăvise cu ultimele examene orale la cinci şi jumătate după-masa şi abia mai apucase să se întoarcă la colegiu, să-şi facă bagajele şi să ia din fugă trenul care pleca din Padova la şapte.

L-am întrebat cum se descurcase.

—Cred că bine. Dar tu?

I-am răspuns că nu ştiam, tocmai plecam să văd listele.

— De ce nu treci pe la mine pe acasă? a propus. Mergem împreună dacă vrei.

Era amabil, vorbăreţ, cu uşoare urme de accent veneţian în glas. Dar acum nu-mi mai păsa nici măcar de el.

—Treci să mă iei tu, am spus.

A încercat să reziste. A remarcat faptul că el se afla fix la jumătatea drumului între casa mea şi *Guarini,* aşa că i se părea mai *logic* să trec eu. Şi era deja mai puţin amabil, pe punctul de a deveni tiranic şi ursuz ca întotdeauna, bombănind veşnic şi capabil, dacă-şi punea în cap să obţină ceva, să se vâre în cele mai îndârjite discuţii.

— Bine, ascultă, i-am tăiat-o scurt, să ne-ntâlnim în faţa porţii lui *Guarini* peste o jumătate de oră. Îţi convine?

—De acord, de acord…

Fireşte că fusesem promovat. Cu medii numai de opt la disciplinele literare şi cu doi de şase: la ştiinţele naturii şi la fizico-matematice. Dar al câtelea eram în clasament? Primul? Al doilea? Al treilea?

Era unsprezece şi jumătate. În umbra holului de la intrare nu eram decât noi. Lui Othello i-a ajuns o privire să-şi dea seama că în lupta pentru primul loc nu puteam fi decât eu, Cattolica şi Grassi. Desigur, faţă de optul meu la italiană, Cattolica nu se putea lăuda decât cu un şapte, iar Grassi cu un şase. În schimb, Cattolica avea opt la matematică-fizică, iar Grassi nouă la ştiinţele naturii…

— Ar trebui să fii al doilea, a conchis, la un punct după Cattolica, iar Grassi al treilea. La un punct după tine.

Uluitor de prompt şi serviabil, şi-a scos un creion din buzunar şi a început să scrie pe zid, lângă listă. Între timp observasem că Luciano fusese şi el promovat. E drept, numai cu şase, dar promovat.

— Aveam dreptate, a anunţat, în sfârşit, Othello cu o uşoară notă de triumf în glas. Cattolica e primul, iar tu al doliea.

Am ieşit afară.

—Nu dai un telefon acasă? m-a întrebat.

Am răspuns că nu avea rost. Cu o mână pe şaua bicicletei şi cu alta pe ghidon, îl cercetam. Dacă la Crăciun mi se păruse mult mai înalt şi mai matur ca mine, acum mi se părea mic, mic ca un copil.

— Vrei să te duc pe bicicletă până acasă la tine? i-am propus. Hai, urcă!

Şi, întocmai ca un copil, mi-a şi dat ascultare.

Pedalam iute în ciuda dificultăţii, a poverii şi a pietrelor din pavajul străzii Mascheraio. Îi priveam ceafa. Sub părul blond, tuns scurt, îi zăream pielea roz, grasă, gingaşă. Respiram mirosul de săpun bun pe care-l răspândea, şi-mi aminteam, prin comparaţie, ceafa slăbuţă a lui Luciano dată cu briantină, urechile lui mari, palide, transparente ca nişte membrane, vag bătrânicioase. Pe Luciano nu-l dusesem pe cadrul bicicletei mai mult de

două, trei ori în total. Pe Othello de sute de ori. Şi totuşi ştiam că nu mai exista nicio salvare. Chiar dacă m-aş fi străduit să-l frecventez iarăşi pe Othello, ca atunci când eram la elementară sau la gimnaziu, în mirosul lui cinstit şi bun l-aş fi simţit mereu pe cel greu, dezgustător, apăsător, de briantină.

Ca şi cum ar fi intuit că în viitor aveam să ne vedem rar şi că, deci, prietenia noastră avea minutele numărate, Othello nu tăcea nicio clipă. Voia să ştie o groază de lucruri: cu cine stătusem în bancă în lunile acelea, în casa cui mă dusesem să învăţ, cu cine devenisem prieten. Iar eu îi răspundeam scurt, numindu-i pe Cattolica şi pe Luciano, însă fără să-i împărtăşesc şi altceva. Spinarea lui masivă, infantilă se afla în faţa mea. Să-i mărturisesc totul lui: Mă simţeam ca la poalele unui. munte abrupt, inaccesibil, uriaş. Simpla ideea de a fi nevoit să escaladez un asemenea munte de obtuzitate, mă umplea de greaţă şi de neputinţă.

— Luciano Fulga? întreba Othello. Cine e? Unul venit din afară?

—Da.

—De unde vine?

I-am explicat.

—Şi cum e? Bun la carte?

—Se descurcă.

—A trecut?

—Da, numai cu şase.

În privinţa lui Cattolica am fost mai puţin laconic. I-am povestit cum am ajuns colegi de bancă. I-am spus chiar că, deşi stăteam alături, nu devenisem niciodată prieteni cu adevărat.

— Trebuie să fie foarte bun la învăţătură, a observat Othello. Ai văzut doar ce şir de opturi.

Ajunsesem. Am frânat, am pus jos un picior, iar Othello, după ce a coborât de pe bicicletă, mi-a căutat privirea.

—Intră o clipă.

Am răspuns că nu puteam, că trebuia să plec. Şi

spunând aceasta am apăsat cu putere pe pedale şi l-am lăsat.

În cinci minute am fost casă şi, cum am trecut pragul uşii de la stradă, am zărit-o pe mama aşezată sub magnolia din grădină. Trecerea bruscă de la căldura de afară la răcoarea de sub portic, m-a făcut să strănut. Am văzut-o ridicând capul. Dacă aş fi urcat în camera mea traversând grădina, mă gândeam, ar fi trebuit să mă opresc să stau de vorbă. Era de abia douăsprezece, aveam timp destul. Dar despre ce să vorbim?

Am strănutat din nou şi mi-am suflat nasul. De sub portic, cu bicicleta sprijinită de şold, o priveam pe mama închizându-mi pe jumătate pleoapele. Cufundată în umbra însorită ce se aduna în jurul părţii de jos a magnoliei, nu mai era decât o pată limpede, îndepărtată.

A ridicat un braţ.

— Uuu! a strigat, modulându-şi Vocea frumoasă de cântăreaţă, în chemarea ei preferată.

Am dispărut într-o parte, ducându-mă să pun bicicleta la locul ei obişnuit de sub scară, m-am întors şi i-am spus că trebuia să dau urgent un telefon.

—Ai trecut?

—Da.

—Cu ce note?

—Mă duc la telefon, am repetat.

Am trecut dintr-o cameră în alta, până am ajuns în dormitor. De abia intrasem, când vocea mamei a răsunat din nou. Vorbea cu bucătăreasa apărută în fereastra de la *office.* Când terminam de telefonat, îi spunea, să mă roage să cobor o clipă. Şi cum bucătăreasa îi răspundea că nu dam niciun telefon şi, după părerea ei, trebuia să fiu deja la mine-n cameră, mama a început să mă cheme iar. Mi-a strigat numele de două sau trei ori, insistând melodios asupra vocalelor. Iar între un strigăt şi altul o auzeam bombănind.

Am deschis obloanele.

—Sunt aici.

— Scumpul meu bosumflici, vrei să binevoieşti să vii un

moment până jos? Hai iute, fii ascultător!

Însă nu era nici iritată, nici nerăbdătoare. Mă privea şi-mi zâmbea din mijlocul regatului ei, al teatrului ei, înconjurată de „jivinele sacre”: căţeluşa pechineză Lulu, cei doi motani persani fumurii, broasca ţestoasă Filomena. Broda marginea unui cearşaf sau faţă de masă. Acul îi scânteia în poală. Grădina strălucea împrejur, viguroasă ca o mică junglă.

— Am luat numai opt, i-am spus, mai puţin la Krauss şi la Rabiani. Şase la ştiinţe şi şase la fizico-matematică.

— Bravo, comoara mea! Ce mulţumit o să fie tata… Vino repede să mă săruţi.

Continua să mă privească, plecându-şi graţios capul şi schiţând din buze cel mai dulce şi mai ademenitor surâs. Şi cum eu nu dam niciun semn că aş vrea să mă îndepărtez de la fereastră:

— Oh, s-a plâns, ţi se pare drăguţ din partea ta s-o laşi pe mama să suspine atâta pentru o sărutare?

Cu puţin înainte, traversând un salon, mă oprisem să privesc o fotografie veche, montată într-o ramă de argint, aşezată pe o măsuţă laolaltă cu alte fotografii de familie. Ne reprezenta pe mine şi pe mama în ’18, în ultima vară de război. Slabă ca o copilă, îmbrăcată în alb, mama apărea îngenuncheată lângă mine, pe fundalul luminos al grădinii de legume a casei de la ţară a bunicilor, la Masi Torelló, unde eu şi ea ne mutasem la câteva zile după plecarea tatii pe front. Şi-n timp ce mă strângea cu pasiune la piept, privea spre obiectiv cu un zâmbet voios, plin de o fericire intensă, în contrast cu expresia severă, încruntată a chipului meu mic şi grăsuţ, încadrat de părul lung şi lins, tuns cu breton. Fotografia fusese făcută de tata, în cursul uneia din scurtele sale permisii de pe front (obişnuia să spună că era capodopera lui, iar mama, de fiecare dată, aproba).

Dar abia cu câteva minute în urmă, privind-o, înţelesesem semnificaţia reală a zâmbetului mamei, căsătorită doar de trei ani: ce promitea, ce oferea şi *cui…*

Uitându-mă acum la mama, care nu mai era atât de

tânără, de copilă, simţeam cum inima mi se umple din nou de dezgust şi de ciudă. Îmi treceau prin minte, cu iuţeala unor *flashes* cinematografice, melancolice viziuni de plaje solitare bântuite de furtuni, de vârfuri foarte înalte, inaccesibile, de păduri virgine, de pustiuri… Oh, să plec de aici, să fug! Să nu mai văd pe nimeni şi, mai cu seamă, să nu mă mai vadă nimeni!

— Ei bine? insista mama. Trebuie să rămân suspinând sub veranda ta, sau poate că domnul preferă ca biata lui credincioasă să vină până sus să-i facă curte?

Nu, nici vorbă. O să cobor. O să vorbim. O să mă las descusut; până-n momentul când tata, întorcându-se acasă şi văzându-ne, o să înceapă să bată din palme ca să ne arate că sosise şi se grăbea să se aşeze la masă. Ce mare lucru, să mint o jumătate de oră? O să fiu foarte iscusit. Orice încercare a ei de investigaţie era sortită eşecului.

Şi dacă avea nevoie de un sărut spre a-şi da iluzia că mai eram încă un copil, copilul ei, o să-i dau şi sărutul pe care-l dorea.

—Nu, aşteaptă, am răspuns. Vin imediat jos.

Şi spunând aceasta, m-am retras de la fereastră.

XV

Ulcerul începuse să supureze în taină, încet, dureros, nevindecabil…

Nu mă aşteptam la niciun epilog în viitorul imediat, nu mă aşteptam şi nici nu-mi doream vreo explicaţie: nici măcar legată de Luciano. Însă n-a fost aşa. Peste o lună şi jumătate l-am revăzut pe Luciano la Cesenatico. Şi în timpul acelei întâlniri am găsit, totuşi, o explicaţie.

Într-o duminică dimineaţă, după o noapte de insomnie pe care mi-o petrecusem măsurând în sus şi-n jos cei câţiva metri pătraţi ai odăiţei mele (în perioada aceea sufeream de acnee juvenilă), coborâsem la plajă singur, foarte devreme.

Să fi fost opt. Întinderea vastă de nisip apărea pe jumătate pustie. Întins într-un *chaise longue* lângă umbrela închisă, mă cuprinsese somnul, un somn foarte uşor ce-mi permitea să înregistrez rând pe rând toate micile zgomote

ale gălăgioasei zile balneare aflate abia la început: permanentul du-te-vino al băieşilor ocupaţi să pregătească umbrele şi corturi, strigătul ritmat însă odihnitor al unui grup de pescari pe punctul de a trage năvodul la mal. Şi pe când mă gândeam că pe la zece aveam să mă duc la cortul băieţilor din familia Sassoli, din Bologna, împreună cu care aveam să fac ceva mai târziu, ca de obicei, o foarte lungă partidă de înot, l-am văzut, pe neaşteptate în faţa mea.

Sta în picioare pândind să mă trezesc, cu corpul lui mic, alb şi scheletic, total lipsit de păr, părând şi mai firav din pricina umflăturii enorme din slipul gri. Între timp îmi zâmbea.

—Când ai sosit? am întrebat fără să mă ridic.

Un fulger de bucurie şi gratitudine i-a luminat ochii. Aşadar nu-l goneam. Deveneam iarăşi bun.

— Abia acum o jumătate de oră, a răspuns, scoţându-şi, ca de obicei, maxilarul lateral în afară.

—Vii de la Ferrara?

—Da.

—Dar la ce oră ai plecat?

— De cu noapte! a râs. Închipuie-ţi că la trei şi trei sferturi era un personal. Şi taca-taca, taca-taca, i-au trebuit aproape patru ore ca să facă o sută de kilometri.

Trenul, a continuat foarte vesel şi satisfăcut, nu omisese nici cea mai mică gară de pe linie. După primele zece minute, începuse deja să se oprească: la Gaibanella. Apoi la Montesanto. Pe urmă, rând pe rând la Portomaggiore, la Argenta, la San Biagio, la Lavezzola, la Voltana, la Alfonsine, la Glorie, ca să „acosteze”, în sfârşit, la Ravenna, după două treimi din drum, unde se gândise, printre altele, să se şi odihnească „vreo treizeci şi cinci de minute bune”. După Ravenna…

Am ridicat o mină.

—Cum ai reuşit să ne găseşti vila?

— Măcar o dată mi-a funcţionat şi mie bine memoria, a răspuns făcându-mi cu ochiul. Îmi aminteam adresa.

Faptul că îmi făcea cuceritor cu ochiul, era menit nu atât să amintească intimitatea noastră din lunile trecute,

cât să mă liniştească, el n-avea nici cea mai vagă intenţie de a-mi reproşa ceva. Însă mă dojenea. Afectuos, dar mă dojenea.

— Ţi-o fi foame, am zis. Vrei să-ţi aduc ceva de mâncare?

Nu era nevoie. Mama mea, a povestit, mulţumit că iar putea divaga, se gândise deja să-l întremeze şi, cum îl văzuse, îi şi pusese înainte o „ditamai ceaşca” de cafea cu lapte. Luase cafeaua cu lapte în sufragerie, împreună cu fraţii mei care de abia se sculaseră din pat. Dar întrucât fratele şi surioara mea urmau să vină pe plajă pe la nouă, iar el ardea de nerăbdare să mă vadă, plecase imediat.

—Unde te-ai schimbat?

— în camera ta, a răspuns uşor alarmat. De ce? Mama ta mi-a spus că mă pot duce acolo…

Acum stătea pe nisip, lângă mine. Dimineaţa era foarte frumoasă. Apa şi cerul formau în faţa noastră o masă unică, de culoare deschisă. Bărcile păreau suspendate în larg.

—Ce bine e aici, a şoptit după o lungă tăcere.

S-a răsucit o clipă, apoi a adăugat, serios, că venise la Cesenatico special că mă vadă şi să-mi vorbească. După ce fusesem aşa de afectuos şi gentil, în ultimul timp mă schimbasem, parcă nici nu mai eram acelaşi om. Şi fiindcă tatăl lui reuşise, în sfârşit, să închirieze de la un bătrân doctor din Bologna, prieten cu el, cabinetul medical, împrejurare care îi constrângea să părăsească Ferrara chiar în cursul lunii, înainte de a se muta, simţise, „datoria precisă” de a veni să-mi mai mulţumească o dată şi, în acelaşi timp, să risipească orice echivoc care ar fi putut să ne despartă. Aşadar ce îi reproşam? El îşi simţea conştiinţa „mai mult decât curată”. Oricum, în cazul în care auzisem cine ştie ce „gogoaşă tâmpită” pusă în circulaţie de cine ştie ce „canalii” pe socoteala lui, n-aveam decât să-l întreb, era gata să-mi răspundă la orice întrebare.

Stând ca un indian, cu picioarele încrucişate, vorbea fără să mă privească. îl ascultam. Ascultam zumzetul vorbelor lui în văzduhul vast şi liniştit. Spusese că ai lui

erau gata să părăsească Ferrara şi că n-aveam să ne mai vedem vreodată. Bine.

—Haide, a insistat. Curaj, pune-mi prima întrebare.

Am răspuns că n-aveam de pus nicio întrebare.

A clătinat din cap.

— O fi, a oftat. Totuşi simt că-mi ascunzi nişte lucruri... că nu-mi spui *întregul* adevăr.

Câtva timp a tăcut. În sfârşit, după o nouă ocheadă de control, m-a întrebat cum îmi petreceam zilele la mare, şi dacă în luna aceea şi ceva nicio încântătoare doamnă nu-şi asumase sarcina de... de a mă dezvirgina. Câte asemenea încântătoare doamne trebuiau să fie la Cesenatico! Venind de la gară la noi acasă, avusese prilejul să ochească destule „demne de remarcat” care se plimbau pe bulevarde. Eu... cu fizicul meu... ajungea să privesc puţin în jur. Femeia, când se afla în vacanţă, mai cu seamă la mare, nu se gândeşte decât să se distreze. Pentru cine are... pentru cine ţine să se distreze cu femei... se pune problema doar să speculeze momentul şi locul potrivit.

Mă aşteptam ca mai devreme sau mai târziu să ajungă la temele lui preferate (mă gândisem încă din prima clipă când îl zărisem printre pleoapele întredeschise). Dar nu prevăzusem tonul precaut, plin de o ciudată nelinişte, pe care avea să-l ia vocea sa.

Am răspuns că până atunci nu cunoscusem femei căsătorite de genul acela, că în anul respectiv frecventam un grup de băieţi, în frunte cu fraţii Sassóli din Bologna, şi chiar dacă aş fi agăţat vreuna, furunculii care mă desfigurau m-ar fi împiedicat să fiu luat în consideraţie.

—Ce idee! a exclamat vesel. Eşti la fel de frumos.

În orice caz, a continuat, dacă... hm... nu găseam nimic bun „pe piaţă”, puteam să apelez la el. Îmi explica imediat. Cu câteva dimineţi în urmă, la Ferrara, pe când trecea pe strada Colomba, „o brunetă frumoasă foc”, care sta în capot la o fereastră de la etajul întâi al pensiunii Mafarka, îl salutase cu un zâmbet larg, însoţit de un gest semnificativ. E drept că nu schimbaseră niciun cuvânt. Însă el era sigur că ajungea să se prezinte într-o dimineaţă în

pantaloni lungi (mama lui ezita să-i cumpere, dar avea s-o convingă în cursul săptămânii), cel mai bine în compania unui prieten... şi bruneta avea să li se „ofere” chiar pe gratis. Dacă mă hotărâm – şi m-a privit fix în ochi – puteam fi eu prietenul acela.

— Nu poţi să dai o fugă la Ferrara cu o scuză oarecare? m-a întrebat pătimaş Ai să vezi că nu numai c-o să ne primească... dar o să ne bage-n cameră pe amândoi odată.

Mi-am desprins privirea, am înălţat-o în sus. Ca în fiecare dimineaţă, la ora aceea, un hidroavion militar marca Savoia-Marchetti, trecea în largul coastei. Carlinga argintie a fulgerat prin soare, depărtată. La câţi kilometri de mai? Judecând din ochi, trebuia să se afle aproape deasupra celor patru bărci de pescuit imobile, dincolo de linia orizontului.

M-am întins, am căscat.

— Nu, am răspuns. Mai întâi că n-am nici eu pantaloni lungi. Şi pe urmă nu-mi place în trei, n-aş face-o niciodată.

— Nu-ţi place în trei? s-a bâlbâit el, continuând să mă fixeze, palid la faţă ca un înecat. Dar eu...

N-a mai adăugat nimic. Privea în nisip, undeva dincolo de genunchii ascuţiţi.

Rămăsesem şi eu tăcut. M-am ridicat deodată în picioare.

—Vrei să facem o plimbare cu barca?

Şi-a înălţat faţa cu un aer întrebător.

— Bucuros, a răspuns sculându-se deja. Dar ai grijă că nu ştiu să înot.

—Nu te teme. Te salvez eu.

Vâsleam. La o sută de metri de mai am zărit-o pe mama, care tocmai sosise de acasă, îmbrăcată în fustă şi bluză, stând nemişcată în pragul stabilimentului balnear Adele. Cu mâna dreaptă o ţinea pe Fanny de mină. Cu stânga, ridicată, se apăra de soare. Nevăzându-ne sub umbrelă, ghicise că plecasem pe mare şi încerca să-şi dea seama unde suntem.

—Uuu! am strigat, înălţând un braţ deasupra capului.

—Uuu! a făcut ea. Uuu!

—Cine e? Mama ta? a întrebat Luciano.

N-am răspuns. Am reînceput să vâslesc energic, cu ochii ţintă la mama care se îndrepta deja spre cabină. Părea mică de tot. Peste puţin, când avea să iasă din cabină îmbrăcată în frumosul ei costum de baie albastru Jantzen, n-avea să fie decât un punct abia distinct.

Când am ajuns la circă un kilometru depărtare de plajă, m-am suit pe banchetă şi m-am aruncat în apă cu capul în jos. Rămas singur în barca instabilă, care se balansa, Luciano s-a lăsat la început cuprins de panică. Se ţinea agăţat de banchetă şi privea speriat împrejur. Dar în curând s-a liniştit. Ba chiar, am observat în timp ce înotam în jurul bărcii, că-mi urmărea atent evoluţiile în apă şi că mă admira.

— Parcă erai o barcă cu motor, a zis îndată ce-am urcat înapoi. Cum se numeşte felul ăsta de înot?

—*Crawl.*

—De ce aşa? Vine din America?

—Din Hawaii.

— Vreau să spun că-i grozav! a exclamat entuziast. Săptămâna trecută am fost la Şantierul naval să văd un concurs de înot. Nu înota nimeni ca tine, făcând atâta spumă cu picioarele. E greu să înveţi *crawl?*

—Nu prea.

Am încercat să-i explic ce trebuia să facă: cu picioarele, cu capul şi cu braţele.

—Pe tine cine te-a învăţat? a întrebat la sfârşit.

—Nimeni, am răspuns.

Între timp începusem iar să vâslesc.

— încotro? a făcut melancolic Luciano, dându-şi seama că mă îndreptam spre larg.

— Pe o mare ca asta, merită osteneala să ajungem până la primele bărci de pescari.

Am arătat cu bărbia spre două din cele patru barcazuri pe care le notasem de pe uscat, şi care acum erau destul de aproape. Dacă am fi picat când scoteau năvoadele – am spus – poate că ne-ar fi dăruit un pic de peşte pentru un borşuleţ.

— Dar lăsând la o parte borşuleţul, am adăugat, nu vezi ce frumos e?

Şi într-adevăr era frumos. Nu-mi mai aminteam o mare atât de liniştită, atât de netedă (aveai impresia că nu pluteşti pe apă, ci că zbori, că aluneci alene prin aer). Şi malul din partea opusă. Aproape că nu-l recunoşteam, estompat, pe un fond de coline albastre.

Luciano sta şi el cu faţa întoarsă spre malul depărtat. Tăcut, închis în gândurile lui, părea să fi uitat de mine.

Îl priveam. Şi deodată, în aerul imobil şi închis, m-a scuturat un straniu fior de frig. Nu înţelegam bine. Mă simţeam prost, dat brusc la o parte, oarecum exclus, şi tocmai de aceea invidios, egoist şi meschin.

Şi dacă aş fi vorbit cu Luciano? mă gândeam, cu ochii aţintiţi asupra spinării fragile, uşor înroşită de soare în dreptul umerilor. Dacă, acceptând invitaţia făcută de el cu puţin înainte, m-aş fi hotărât şi m-aş fi pus pe mine şi pe el în faţa adevărului, a *întregului* adevăr? Vântul din larg avea să înceapă să încreţească apa abia peste o oră. Aveam destul timp.

Însă chiar în aceeaşi clipă când, privindu-i spatele slab, gol, îndepărtat, devenit deodată intangibil în solitudinea sa, mă lăsam în voia acestor gânduri, chiar atunci ceva trebuia să-mi fi spus că dacă Luciano Fulga era în stare să accepte confruntarea cu adevărul, eu nu. Înţelegând greu, hărăzit prin naştere unui destin de izolare şi de pizmă, era inutil să mă gândesc să deschid uşa în spatele căreia mă mai ascundeam încă o dată. N-aş fi reuşit şi nu era nimic de făcut. Acum şi niciodată.

Cartea a V-a

BÂTLANUL

În româneşte de FLORIAN POTRA

lui Beppe Minerbi

Elle est retrouvée. Quoi? L'éternité.

PARTEA ÎNTÂI

Nu dintr-odată, ci suind cu oarecare trudă din puţul fără fund al inconştientului, Edgardo Limentani întinse

braţul drept în direcţia noptierei. Micul ceas deşteptător de voiaj pe care Nives, soţia sa, i-l dăruise acum trei ani la Basel, cu ocazia împlinirii a patruzeci şi doi de ani, continua să-şi emită, prin întuneric, la intervale scurte, clinchetul ascuţit, insistent şi totuşi discret. Trebuia redus la tăcere. Limentani îşi retrase braţul, deschise ochii şi, strecurându-şi cotul sub şold, întinse braţul stâng. În aceeaşi clipă, atingând cu vârful degetelor pielea de căprioară, delicată şi uşor roasă, a deşteptătorului Jaeger, şi apăsând pe întrerupătorul soneriei, desluşi ora după poziţia arătătoarelor fosforescente de pe cadran. Era patru: adică ora la care stabilise, în ajun, să se trezească. Dacă voia să ajungă la Volano cu un ceas înainte de revărsatul zorilor, îşi zise, trebuia să nu mai piardă niciun minut. Una peste alta, cu sculatul, cu drumul până la baie, cu spălatul, cu bărbieritul şi cu îmbrăcarea, cu cele două înghiţituri de cafea ca să-şi încălzească stomacul etcetera, n-ar fi reuşit să se urce în maşină înainte de cinci.

În sfârşit, după ce se hotărî să aprindă lumina şi după ce, aşezat pe pat, privi leneş în jur cuprins de o bruscă senzaţie de deprimare, se simţi ispitit să lase totul baltă şi să nu mai plece.

Senzaţia aceasta îi venea, poate, de la frigul din cameră, sau de la lumina prea slabă ce picura din candelabrul mare. Fără îndoială, însă, că dormitorul în care se culcase de când era copil, în afară de o scurtă perioadă imediat după nuntă şi, mai târziu, în afară de anul petrecut în Elveţia, nu i se păruse niciodată atât de străin, atât de neprimitor. Dulapul de culoare închisă, înalt, larg şi burduhănos (mama lui îi spunea dulapul „bombé"), care ocupa o bună parte a peretelui din stânga; scrinul greu de la peretele din dreapta, cu o oglindă mică şi ovală atât de opacă încât nu mai folosea la nimic, nici măcar ca să-ţi înnozi cravata; vitrina de mahon şi cristal, din fund, plină de arme, pitică faţă de masa cenuşie şi verticală a draperiei; scaunele; şi umeraşul cu rotile pe care mama sa îi aşezase, ca să le aibă la îndemână, costumul de lină, setul de maiou şi indispensabili lungi (restul completului

de vânătoare, inclusiv cizmele, îl pusese dincolo, în baie); până şi passe-partout-urile ce încadrau diploma de licenţă şi fotografiile, în majoritate cu peisaje de munte, atârnate în toate părţile: fiecare mobilă, fiecare piesă de valoare, fiecare lucru care-i cădea sub privire, îl şoca, îl irita. Parcă acum le vedea pentru prima oară; sau, mai exact, parcă abia acum îi era dat să le surprindă aspectul meschin, antipatic, absurd.

Căscă. Îşi trecu o mână peste obraji şi peste bărbia plină de ţepi, dădu păturile la o parte, îşi lăsă picioarele în jos pe podea, luă de pe un scaun halatul de lână de culoarea cămilei, îl îmbrăcă peste pijama, îşi încălţă papucii; şi, după câteva clipe, era la fereastră, privind, prin persienele întredeschise, jos în curte.

Nu era aproape nimic de văzut. Curtea stătea atât de cufundată în întuneric, încât abia se desluşea fântâna din mijloc. Totuşi, de la fereastra bucătăriei lui Manzoli, portarul, ţâşnea o dâră de lumină foarte albă: atât de vie, încât atingea pe coama zidului din faţă, ce dădea spre via Montebello, crenguţele din vârful trandafirului agăţător ce acoperea aproape în întregime, vara, faţa interioară a zidului. Rafale de *scirocco* le mişcau, le despleteau. Uscate şi uşoare, se clătinau sacadat de parcă le-ar fi străbătut, din timp în timp, nevăzute descărcări electrice. Nu ploua: cât mai bătea vântul, n-avea să plouă.

Se răsuci şi se uită spre poarta casei. Uşa apartamentului de la parter, ocupat de familia Manzoli, se deschisese. Prin uşă răzbătea un alt soi de lumină (mult mai puţin vie decât era filtrată prin fereastra bucătăriei): pe fondul ei se profila o siluetă încovoiată şi înfofolită.

„Romeo s-a şi sculat”, constată Edgardo.

Atent şi fără să se clintească, urmări mişcătorile portarului. Îl văzu cum înaintează, cum se îndreaptă spre grilajul de fier forjat care despărţea porticul de curte, cum deschide un batant şi iese afară, cum scrutează în înalturi cerul întunecat şi cum, în sfârşit, zărindu-şi stăpânul, îşi scoate bereta.

Deschise geamurile duble, dădu la o parte persienele

(îl izbi o pală de vânt umed, moale, aproape cald), se aplecă să le fixeze de perete.

Se ridică.

— Bună dimineaţa, făcu, adresându-se portarului. Spune-i te rog Imeldei, dacă s-a sculat, să-mi prepare cafeaua.

— Plecaţi, totuşi dom'avocat? întrebă celălalt în grai ferrarez, de asemenea cu o voce joasă, liniştită.

Făcu semn că da, apoi închise geamurile din afară. Depărtându-se de pervaz, mai apucă să-l vadă pe Romeo cum îşi scoate din nou bereta. De câţi ani erau Manzolii în serviciul lor? se întrebă Edgardo intrând în baie, după ce – trecând prin faţa vitrinei cu arme şi trofee – fu uşor distras de reflexul metalic, familiar, liniştitor, pe care armele îl proiectau prin cristal. Ajunse la concluzia că Manzolii se aflau în casa lor de aproximativ patruzeci de ani.

Se descotorosi de halat, îl atârnă în cuierul fixat deasupra uşii, dădu drumul la apa caldă în chiuvetă, scoase din cutia de piele uneltele de bărbierit. Între timp se privea în oglindă.

Chipul acela era al lui; şi totuşi el era acolo şi îl scruta cu privirea de parcă nu i-ar fi aparţinut, de parcă ar fi fost chipul altcuiva. Pedant şi bănuitor, îi iscodea toate detaliile: fruntea chealǎ şi convexă; cele trei cute orizontale şi paralele, ce o brăzdau aproape de la o tâmplă la cealaltă; ochii albaştri, spălăciţi, sprâncenele rare, exagerat de arcuite, care imprimau fizionomiei sale, în ansamblu, o expresie veşnic nesigură şi perplexă; nasul destul de puternic, frumos, bine desenat, de aristocrat; buzele groase, proeminente, cam feminine; bărbia roasă în vârf de un fel de gaură în formă de virgulă; culoarea roşie cărămizie a obrajilor prelungi şi nemulţumiţi, pătaţi de o barbă atât de neagră, încât părea vânătă. Cât era de meschin şi de antipatic chiar şi chipul său – îşi zicea Edgardo – cât era de absurd! Mama lui susţinea întotdeauna, fireşte flatată, că seamănă cu fostul rege Umberto. Se poate. În orice caz, un lucru era sigur: dacă fluxul social-comunist continua să înainteze (de fapt, nu se

prea întrezărea cine ar fi putut să-l oprească. De

Gasperi? Cu mutra lui?), toţi proprietarii de moşii cu oarecare consistenţă, şi, printre aceştia, în mod fatal şi el, Edgardo Limentani, stăpânul unei moşii ca Montina, cu peste patru sute de hectare, ar fi fost siliţi să abdice foarte curând.

Începu să-şi dea cu săpun, pornind de la vârful bărbiei. Pe măsură ce trăsăturile chipului său dispăreau sub clăbuci, simţea din nou, şi mai grea decât adineaori, povara zilei de vânătoare ce-i stătea în faţă.

Singur şi-o impusese. Dar de ce, la urma urmei? în ce scop? Nu ar fi fost mai bine să isprăvească odată cu ideea vânătorii în „butoi”? Vărul său, Ulderico Cavaglieri, de exemplu, deşi stabilit la Codigoro, adică la un pas de vale; deşi ocrotit ca totdeauna de familia patriarhală, catolică, pe care şi-o înjghebase în mai puţin de zece ani, putea să dea cu tifla oricui, aşa cum, la timpul său, dăduse cu tifla fasciştilor de la Salo şi SS-iştilor germani: nu acesta era motivul pentru care socotise să aştepte atâta timp. Dimpotrivă. În ’38, în toamna lui ’38, îndată după apariţia legilor rasiale (Ulderico avea pe atunci patruzeci de ani în cap; pe când el avea acum patruzeci şi cinci bătuţi pe muchie), *stop,* nu s-a lăsat fără permis de portarm! Pur şi simplu nu a înaintat cererea de preschimbare. Iar în ’45, a doua zi după eliberare, s-a ferit de bună seamă să-l mai ceară.

Se bărbieri cu grija de totdeauna, după care, aşteptând să se umple baia, îşi dezbrăcă pantalonii pijamalei şi se aşeză pe closet. Să-şi elibereze pântecul: de câţiva ani, dimineaţa, făcea asta cu oarecare greutate, iar când nu reuşea – fie pentru că în ajun mâncase prea mult, fie pentru că se scula prea devreme – se simţea prost toată ziua, suferea chiar şi de palpitaţii. Cum era de prevăzut, dimineaţa aceasta îi era potrivnică. Pe de altă parte, însă, nu putea să plece aşa! Risca să fie nevoit să se oprească ia jumătatea drumului şi încă fără să aibă posibilitatea să se spele.

Adăsta prin urmare acolo, în zgomotul apei ce şiroia

în cadă, pândind nivelul în continuă creştere. Se gândea la vânătoarea din baltă: cum era înainte de război şi cum s-ar presupune că e acum. Înainte de război – îşi amintea Edgardo – un proprietar din Ferrara putea să-şi permită să tragă, duminica, două-trei cartuşe în ţinuturile Codigoro sau Comacchio, având, mie la sută, siguranţa că se va bucura de o primire bună, precum şi de respectul general. Mai mult: din punct de vedere practic, organizatoric, totul apărea rânduit cu grijă – fireşte că aşa a fost dintotdeauna, de secole şi secole – pentru ca domnului să-i fie uşor să se mişte, să stea pe loc, să se hrănească, în sfârşit, să găsească imediat tot ceea ce îi era de trebuinţă. Dar în ziua de azi? în afară de faptul că e o adevărată aventură, azi, să străbaţi drumurile de ţară în automobil (aşa cum s-a întâmplat în ’19 sau în ’20, când unii s-au pomenit cu parbrizul spart de pietroaie: mâini nevăzute le aruncau din dosul unui gard de mărăcini), la ce altceva te poţi aştepta – plimbându-te cu arma de vânătoare în bandulieră sau fără armă – decât la priviri încruntate, la întoarcerea ostentativă a spatelui sau chiar la rânjete făţişe de sfidare? Timpul zâmbetelor, al capetelor descoperite şi plecate, a trecut. Pentru toată lumea, inclusiv pentru foştii persecutaţi politici şi rasiali.

Se mai gândea, de asemenea, aşa cum făcea întotdeauna de câteva luni, la întâmplarea prin care trecuse chiar el, în aprilie, la Montina, în ziua când i se năzărise să vadă cum progresează lucrările de nivelare a terenului.

Totul se petrecuse ca din senin, fără nici cel mai mic semn prevestitor.

Se vedea din nou pe sine, aşezat pe buza unui şanţ, singur în mijlocul câmpului nesfârşit, cu vreo treizeci de pălmaşi în jurul său (feţe cunoscute, în cea mai mare parte, unele de ani şi ani de zile!), care stăteau cu sapele ridicate gata să-l izbească în ţeastă: cereau schimbarea pe loc a învoielilor. Cedase pe moment, fireşte; iar avocatul Galassi-Tarabini, jurisconsultul casei, la care alergase imediat după întoarcerea în oraş, îi aprobase necondiţionat

„tactica”. Iată însă la ce l-a dus, după aceea, sfatul avocatului de a nu ţine câtuşi de puţin seama de făgăduiala făcută, ba dimpotrivă, de a reclama cazul jandarmilor din Codigoro: de atunci şi până acum, n-a mai îndrăznit să pună piciorul la Montina (din ziua aceea la Montina a fost nevoit să se ducă, din când în când, doar contabilul Prearo, pentru a se socoti cu administratorul Benazzi); şi – dat fiind că în ’39 averea agricolă şi imobiliară a răposatului Leone Lamentani trecuse pe numele nurorii sale Nives, Pimpinaţi Nives, catolică, ariană şi pe vremea aceea însărcinată în luna a opta, fiul Edgardo şi văduva, Erminia Calabresi, moştenitorii săi direcţi, trebuiau să considere cele peste patru sute de hectare ale moşiei – dacă nu chiar şi casa din via Montana, la Ferrara, în care bine sau rău mai trăiau încă – drept bunul altuia, pentru totdeauna.

În afară de Galassi-Tarabini şi de contabilul Prearo, fireşte, el n-a mai vorbit cu nimeni despre întâmplarea de la Montina: nici cu mama sa, nici cu nevasta. Mama sa, desigur – era de ajuns s-o vezi cât e de liniştită – n-a aflat nimic până acum. Dar Nives? Să nu fi fost ea informată pe larg de contabilul Prearo, cu care de câtva timp o vedea tot mai des stând de vorbă? Apoi, în ceea ce priveşte mediul agricol din Codigoro şi din jur, cel puţin până la Pomposa – mediul agricol proletar, mai ales – e cât se poate de limpede că organizaţia locală a Camerei de Muncă s-a apucat pe dată să împuieze capetele oamenilor cu verzi şi uscate!

Dar tocmai de aceea, dacă aşa stau lucrurile, în ce scop să rişte – începu Edgardo să se întrebe din nou – în ce scop să se expună? Merita oare să înfrunte noi neplăceri, poate chiar fizice, numai de dragul de a trage câteva focuri de armă?

Ce era mai important, la urma urmei: vânătoarea, sau…

Se ridică nemulţumit, renunţând să mai stea aşezat („şi aşa stau degeaba”, mormăi el). Se întinse în cadă şi închise robinetele. Între timp, camera de baie se umpluse, puţin câte puţin, de un abur des şi încropit. camera fetiţei

(camera maică-sii era mai în faţă: destul de departe, slavă cerului!), nu, mai bine lipsă: renunţa bucuros şi la această sărutare.

Deschise încet.

Ajuns afară aprinse lumina, se întoarse să închidă uşa, apoi făcu vreo câţiva paşi prudenţi pe linoleumul coridorului. Deşi era încălţat cu cizme militare americane, fără ţinte, îşi mişca picioarele cu foarte multă băgare de seamă. În mod normal, cântărea vreo optzeci de kilograme. Dar azi, înfofolit în hainele de vânătoare, îngreunat de povara celor două arme, a Browningului şi a vechii sale Krupp Trei inele, astăzi fără doar şi poate cântărea cu douăzeci mai mult. Un simplu scârţâit iscat de chintalul său pe parchetul de sub linoleum, şi Nives, care avusese totdeauna un somn uşor, s-ar fi trezit mai mult ca sigur şi l-ar fi strigat.

—Doardo!

—Ssst, şuieră el, instinctiv.

Nu făcuse nici cel mai mic zgomot, era sigur de asta, dar, cine ştie cum, Nives reuşise să-l audă. „Ce mai troală!”, bombăni el. Dacă nu intra imediat la ea, era în stare să strige iar, fără să-i pese câtuşi de puţin de Rory.

— Ascultă, Doardo! tocmai repeta Nives, cu cadenţa ei înceată şi nazală de ţărancă.

Îşi vârî capul în odaia complet cufundată în întuneric.

—Ssst! suflă el. Ce-i? Aşteaptă o clipă.

Îl enerva să intre în odaia nevesti-sii cu armele, cu cartuşiera pe burtă, cu toate: cu puşca automată închisă în teaca arătoasă de piele *ecru,* mai ales că, în ciuda strictului program de economii propus, o cumpărase în septembrie de la Gualandi, primul armurier din Bologna. Încet, calculându-şi fiecare gest, se descotorosi de Browning, atârnându-l cu banduliera de minerul ferestrei din faţă. Era pe punctul de a atârna şi arma cu două ţevi. Pe asta ar fi putut totuşi să i-o arate lui Nives – se gândi el. Nives i-o văzuse în mână încă pe timpuri, la Codigoro, când nu era decât ibovnica lui; aşa că, probabil, nici măcar n-ar fi luat-o în seamă. Şi-apoi, pentru a evita orice fel de

încurcătură (cine ştie: s-ar putea ca ea să aibă unele *intenţii*: era în stare să şi le manifeste chiar pe loc!), nimic n-ar fi contribuit mai mult la sugerarea faptului că el se afla pe picior de plecare, că n-avea nici măcar un minut de pierdut cu pălăvrăgeala sau cu alte nimicuri.

Intră.

Nives tocmai aprindea veioza de pe noptieră. Cu degetul mare de la mâna dreaptă virít între cureaua bandulierei şi lina aspră, scoţiană a hainei, înainta spre mijlocul odăii. Şi iată, că, apropiindu-se de vastul pat matrimonial din lemn sculptat, roşietic, unde el, unicul copil, fusese conceput şi unde, începând din ’39, dormise atât de rar cu soţia sa, se simţi cuprins, pentru a doua oară în dimineaţa aceea, de o ciudată senzaţie de absurditate. Da: parcă între el şi lucrurile pe care le vedea se ridica din nou un fel de placă de sticlă subţire şi transparentă. Lucrurile, toate lucrurile, de o parte; de cealaltă parte, el, uitându-se pe rând la ele şi minunându-se.

Nives căscă. Îşi ridică leneşă braţul gol, îşi acoperi gura cu dosul palmei. Pe jumătate îngropată în carnea grasă, ca de ceară, a palmei, cerculeţul de aur al verighetei aproape că nu se mai desluşea.

—Cât e ceasul? întrebă în sfârşit.

— Cinci fără douăzeci, răspunse el, privind-o drept în faţă. Trebuie să plec.

— Mamă, Doamne, ce frig trebuie să fie! E frig?

—Nu, nu prea. Cred că o să plouă.

—Ia-ţi impermeabilul mimetizat; da, Doardo?

—L-am şi pus în maşină.

—Şi cizmele lungi, de cauciuc?

—Şi

Vorbeau uitându-se unul la celălalt: el, cu mâinile sprijinite pe marginea patului, Nives întinsă ca totdeauna pe locul ei, în partea dreaptă. Dar ceea ce-şi spuneau – era limpede – nu avea nicio importanţă: îi slujea, şi ei, doar ca să câştige timp. La rându-i, Nives examina, studia, cântărea.

— Eu una nu înţeleg ce plăcere e să te duci la

vânătoare, iarna, continuă femeia. Şi încă în zilele astea dintre Crăciun şi Anul Nou, ce să zic! Parcă văd că mi te-ntorci cu o pneumonie!

—Da' de unde! Totul e să fii bine îmbrăcat.

—Ţi-ai pus costumul de lână, măcar?

—Da. S-a îngrijit mama să mi-l aşeze pe *omuleţ.*

Nu-şi calculase câtuşi de puţin fraza, putea să jure.

Cu toate astea, Nives se strâmbă.

— Pentru că mama Erminia ţine morţiş să se gândească totdeauna la tine, zise ea, imprimând capului plin de bigudiuri, scurte smucituri verticale. Mi s-a părut întotdeauna un semn de proastă creştere să i-o iau înainte.

Din fericire, schimbă imediat tonul.

— Cum faci, continuă ea, să stai în apă cinci sau şase ceasuri la rând? Sfântă Fecioară, ar trebui să-ţi aduci aminte că nu mai eşti un flăcăiandru! Numai cât mă gândesc, şi mă ia cu fiori. Brrr!

Râdea, clipind din ochişorii ei cenuşii şi inexpresivi; iar el, în faţa patului, în timp ce observa curios cum îi erau ochii şi cum era nasul de sub ei, scurt şi coroiat ca un cioc de pasăre răpitoare, şi după aceea gura, cu buza de sus subţire, aproape invizibilă, şi cu cea de jos groasă şi proeminentă (o gură văzută de jos în sus – îşi zicea – o gură răsturnată), se simţea cuprins de aceeaşi uimire. Îşi dădea perfect seama cum de s-a putut ca femeiuşcă asta, între treizeci şi patruzeci de ani, să devină nevasta lui: oh, fireşte că-şi dădea seama! Dar, în acelaşi timp, văzând-o cum îşi recită cu smerenie rolul de doamnă din cea mai aleasă societate de la oraş, care n-a pus în viaţa ei piciorul la ţară, nu-i venea să creadă că e adevărat. Nives. Cum îi zicea înainte, care-i era de fapt numele de familie? Ah, da: Pimpinaţi. Pimpinaţi Nives.

—La ce oră te-ntorci, diseară?

—Mde. După cinci.

—Treci şi pe la văru-tem?

Nimic extraordinar, la urma urmei, că-i punea o asemenea întrebare. Că, după aproape zece ani, el se hotărâse să strângă din nou legăturile cu Ulderico (numai

la telefon, de-acord, şi cu pretextul de a-i recomanda pe cineva în stare să-l călăuzească în *baltă*; oricum, însă, gheaţa fusese spartă), nu era desigur niciun secret! Totuşi, întrebarea trebuie să i se fi părut într-un fel riscantă, indiscretă. Făcea pe indiferenta, dar el o cunoştea: cine ştie ce-i mai trece prin cap! Bietul Ulderico: probabil că nici acum nu reuşea să-l ierte pentru că în ’39 se făcuse luntre şi punte spre a-l convinge să n-o ia de nevastă…

—Nu ştiu, răspunse. S-ar putea.

—Şi cu mâncarea? Unde ai să mănânci?

— Nu ştiu. Poate la Canevie… Sau la Codigoro, ca de obicei, la *Bosco Eliceo.* Nu prea am de ales.

Nives îşi încreţi nasul.

— La fascistul ăla de Bellagamba? exclamă. La şobolanul ăla încălţat? Scuză-mă, dar, dacă-i aşa, mai bine du-te să mănânci în sat la noi. Nevasta lui Benazzi ţi-ar putea găti ceva: nişte macaroane, o bucată de carne… La urma urmei, continuă ea, înăsprindu-şi expresia ochilor şi vorbind, acum, de parcă treaba ar fi privit-o direct, personal, de parcă ar fi privit-o mai mult pe ea decât pe *el,* la urma urmei, Montina mai e încă a noastră, dacă nu mănşel!

Unde voia să ajungă Nives?

— Da, ştiu foarte bine că mă pot duce acolo, răspunse el jenat, ferindu-şi privirea. Dar dacă ajung pe la trei şi jumătate sau pe la patru, aşa cum se poate întâmpla, ar fi un deranj prea mare. Pentru toată lumea. Prefer să mă opresc şi să mănânc pe drum. Găsesc eu unde!

— Fă cum vrei, consimţi Nives. Zâmbi, îşi ţuguie buzele. În fond, continuă ea, te priveşte. Dar ştii ce-ţi spun eu? La plăcerea de a mă duce la Montina, eventual însoţit de cineva, n-aş renunţa nici în ruptul capului! Toate ca toate! Dar din prea multă politeţe, ca să nu faci deranj, până la urmă o să ia *ei* pământul. Şi cu toate patalamalele la mină, ai să vezi!

Din două una: ori nu cunoştea cele întâmplate în aprilie la Montina, şi atunci prin acest „ei” (pronunţându-l, observase, buzele îi luaseră forma unui accent circumflex),

voia să se refere, în mod generic, la miile şi miile de Pimpinaţi, Benazzi, Callegari, Callegarini, Patrignani, Tagliaţi etcetera, „în agitaţie” de peste un an pe toate ogoarele din lumea ferrareză, de la porţile oraşului până la mare, pentru a obţine de la proprietari mairtiult, tot mai mult. Sau, dimpotrivă, ştia tot şi asta înseamnă că voia să-i dea ghes să vorbească, să se deschidă, să i se mărturisească.

Această ultimă perspectivă îl umplu, dintr-odată, de un fel de spaimă. Să se mărturisească lui Nives! Şi ce să-i spună, la urma urmei?

— Ştii ce mi-a spus contabilul Prearo? continua între timp Nives. Mi-a spus că…

— Nu din cauza asta, o întrerupse el. Nu vreau să mai fac zece kilometri cu maşina. Şi-apoi, dacă plouă, risc să mă împotmolesc în mlaştină.

Se desprinse brusc de lângă pat, îi întoarse spatele.

— Dacă întârzii după cinci, strigă Nives în urma lui, fii atent la ceaţă!

Se întoarse uşor spre ea, ridicând o mână pentru a-i atrage atenţia să nu facă zgomot.

—Bine, bine, am înţeles.

Fiindcă tot dormea singură, Nives se organizase. Pe noptieră, alături de o iconiţă a Sfintei Născătoare, hramul bisericii principale din Codigoro, cea din piaţă, mai aşezase un radio cu tranzistori, un paneraş cu lucrurile de cusut, fotografiile părinţilor, un pachet de cărţi de joc. De ce mai vieţuiau împreună? se întrebă în timp ce ieşea din cameră. De ce nu se despărţeau, în sfârşit?

Pe coridor, întârzie câteva clipe în faţa Browningului, din nou nehotărât asupra a ceea ce avea să facă. Privi ora pe ceasul de aur Vacheron Constantin de mână (altă amintire din Elveţia), patru şi cincizeci şi opt. Târziu, e târziu – îşi zise; totuşi… Şi renunţând pe loc să se mai încarce cu a doua puşcă, scoase din haină o lanternă de buzunar şi se îndreptă spre uşa fiicei sale.

Stinse lumina pe coridor, aprinse lampa de buzunar, apăsă pe clanţă, pătrunse tiptil în odaie. Să se despartă,

da! – se gândea el, înaintând în vârful picioarelor, în vagul parfum de talc, de caiete şcolare, de cretă şi de ceară de bună calitate pentru parchet, care dăinuia întotdeauna între pereţii camerei. Să se despartă, uşor de zis. Dar, practic, cum să ajungă la despărţire! Cât ar fi costat, în materie de avocaţi? Cam mult, desigur. Şi, în acest caz, cum ar putea el, fără nicio avere, să încropească suma necesară? „La urma urmei, Montina mai e încă a noastră, dacă nu mă-nşel”, spusese adineaori Nives, apăsând pe „noastră” şi pe „mă-nşel”. Într-adevăr, n-ar fi putut să găsească o întorsătură de frază mai eficace pentru a-i aminti cum stau de fapt lucrurile.

Dar în afară de acestea: Rory?

Ajuns în dreptul pătuţului se opri. Aproape fără să răsufle, cu inima care, o simţea, îi zvâcnea întunecos în gâtlej, îndreptă lumina lanternei întâi spre pomuleţul de Crăciun, aşezat într-un vas, la căpătâi, apoi spre trupşorul întins sub cuvertura moale de lână de angora roz: începând de la picioare şi suind în sus, până la umeri şi până la jumătatea de jos a obrazului. În timp ce o contempla pe Rory, ca totdeauna uimit că o vede atât de frumoasă, atât de vie, atât de puternică (da, da: poate că faţa aceasta seamănă puţin cu a lui: mai ales la ochi – deşi ai fetei erau mai mari, foarte mari! – şi în desenul buzelor), se simţi dintr-odată covârşit de o spaimă nemărginită, de o jale fără ieşire. Nu ştia de ce. Ca şi cum cineva s-ar fi azvârlit pe neaşteptate, în tăcere, asupra lui. Ca şi cum ar fi fost înhăţat de o fiară.

Se aplecă şi atinse cu buzele fruntea fetiţei, apoi traversă din nou camera, ieşi pentru a treia oară în coridor. Învârti întrerupătorul, se uită la ceas. Era cinci şi cinci. Se întoarse să desprindă puşca de pe minerul ferestrei, o atârnă de umărul stâng, ieşi. Curând, cu senzaţia că se lasă, încet, într-un puţ adânc, cobora alene scara întunecoasă, elicoidală, care-l purta în jos, spre porticul de la intrare.

III

Era foarte frig, jos sub portic: un frig umed şi

pătrunzător, într-adevăr de fântână adâncă, de pivniţă subterană. Răbufnind înrafale prin poarta pe care Romeo, cine ştie de ce, o şi dăduse în lături, vântul clătina periculos micul lampadar de fier forjat negru, atârnat sub bolţile tavanului tenebros.

Portarul stătea, nemişcat, în pragul porţii, privind parcă afară, spre faţada nevăzută a casei de vis-à-vis. Se uită încruntat la el, cuprins de nelinişte. La ce naiba se tot holba acolo? Cu umerii aduşi, uşor cocoşaţi, încovoiaţi cu îndărătnicie ca ai unui grevist, lăsa impresia că nu-şi dă seama de prezenţa lui, uitând şi că, înainte de plecare, Edgardo trebuia să-şi bea cafeaua şi că aproape totdeauna, îndeosebi iarna, obişnuia să încălzească motorul pe-ndelete, fără grabă.

Melancolică şi credincioasă siluetă familiară, vechea lui Aprilia de un albastru-închis aştepta în mijlocul porticului, cu botul întors spre grilajul ce dădea în curte. Se învârti în jurul maşinii, se duse să depună armele pe lada lipită de peretele din faţa scărilor, se întoarse, deschise portiera din dreapta, se aşeză la volan. În timp ce punea motorul în mişcare (electromotorul se declanşa greu din pricina frigului, fără-ndoială, dar şi din pricina bateriei, prea veche şi ea, ca tot restul), nu contenea să privească figura imobilă şi enigmatică a lui Romeo, răsfrântă în oglinda retrovizoare. De aproape treizeci de ani de când asista la plecările lui matinale la ţară, niciodată – îşi spunea – Romeo nu se purtase în felul acesta. Ce se întâmplase? Să se fi supărat dintr-odată că e silit să se scoale cu noaptea-n cap chiar şi duminica? Asta voia să-i dea de înţeles? Cu timpurile de azi, totul era posibil; în orice caz, iată încă o noutate şi grozav de simpatică.

În sfârşit, după ce strănută de câteva ori, motorul porni. Anevoie, din pricina cartuşierei care-i încingea mijlocul, se aplecă înainte, căutând acceleratorul de mână. Când se ridică, avu surpriza de a da nas în nas cu Romeo. Stătea acolo, lângă portieră, aplecat într-o plecăciune până la pământ şi scrutându-l pe sub sprâncenele grele, de bătrână broască-ţestoasă.

— Nu veniţi să vă beţi cafeaua? zicea Romeo, încet, în ferrareza lui.

Cunoştea bine firea portarului: smucit, câteodată ursuz, dar de un ataşament, de o credinţă în afara oricărei bănuieli. Ei bine – îşi zise, simţind cum dintr-odată i se umflă pieptul de mulţumire – ei bine, nu numai că – era limpede!

— Romeo nu-i arăta nici cel mai mic semn de nemulţumire, ci dimpotrivă, din vaga expresie de veselie care-i circula în jurul pometţilor, ca totdeauna impasibili, se ghicea uşor cât de bucuros era, intim satisfăcut şi aproape încântat că, după atâţia ani, îl vede plecând din nou la vânătoare.

Coborî din maşină. Mormăi:

—E gata?

Romeo încuviinţă. Apoi, arătând cu bărbia spre cele două arme, îl întrebă dacă trebuie să le facă loc în portbagaj.

— Dacă-mi daţi cheia de la maşină, zise, le pun pe-amândouă în portbagaj.

— Nu, nu-i nevoie, răspunse, căutând să păstreze tonul de cumpănită răceală ce caracterizase întotdeauna, încă de când era copil, raporturile dintre ei. Mai bine aşază-te pe banca din spate. Şi asta, te rog.

Se eliberă de cartuşieră şi o lăsă în braţele portarului, apoi se îndreptă cu paşi repezi spre crăpătura luminată a uşii lui Manzoli.

Apartamentul în care trăia familia Manzoli era alcătuit din trei camere ce dădeau din una într-alta. Într-un capăt, bucătăria, cu faţa spre curte; în celălalt capăt, dormitorul cu fereastra spre via Mentana; – la mijloc, o încăpere largă pe care bătrânii, de când Irma, fata lor, se dusese să locuiască la bărbat, o umpluseră cu mobile lustruite, de serie, dar o cameră unde nu stăteau niciodată. Ca întotdeauna după întâmplarea din aprilie, şi în dimineaţa aceea faptul că punea piciorul în locuinţa portarului îi ridica moralul: era atât de curată, atât de îngrijită, mai ales bucătăria, atât de bine luminată şi pe

deasupra atât de bine încălzită de plăcile fierbinţi ale sobei economice. Iată – exclamă în sinea lui, liniştindu-se ca prin farmec, bucuros, recunoscător – aici se simţea în largul lui, cu adevărat şi întru totul acasă la el! Indiscutabil, Manzolii erau o familie de treabă!

Se aşeză la masă şi începu pe-ndelete să soarbă cafeaua fierbinte din ceaşca fără toartă, rezervată numai lui („piuliţa de cafea”, cum o botezase Romeo, care, aşa mărturisea, ar fi trăit şi el toată viaţa numai cu „espresso”). Între timp, Imelde, cu faţa ascuţită şi ascunsă de cutele năframei negre de jupânească, se învârtea încolo şi-ncoace, după treburi.

O fixă pe deasupra buzei curbe a ceştii, îi urmărea atent fiecare gest.

Atât Imelde, cât şi Romeo, nu o puteau suferi pe Nives. Mai mult sau mai puţin pe faţă, o dezaprobau în tot ce făcea, cup rinzându-i în această dezaprobare pe contabilul Prearo, pe bucătăreasa Elsa şi chiar pe Rory: pe scurt, toate persoanele şi toate lucrurile care intraseră la numărul 2 din via Mentana *după* ’38. Când îi vorbeau despre Nives, nu-i rosteau niciodată numele. O indicau totdeauna ca pe *doamna de la dumneavoastră,* singura, adevărata doamnă a casei rămânând pentru ei *doamna Erminia,* şi Lilla, căţeluşa de trei ani care-i ţinea tovărăşie maică-sii până şi în pat, singura, adevărata fetiţă demnă de răsfăţat, căreia i se împlineau toate mofturile. Lui Nives nu-i iertau nimic, niciodată. Era de-ajuns ca el să le calce pragul şi de îndată ori unul, ori celălalt, începea să se plângă de Nives. De curând, spre pildă, i-au adus la cunoştinţă obiceiul lui Nives, când el nu era acasă, de a nu folosi deloc dictafonul. Pentru cel mai neînsemnat fleac, atât ea, cât şi Elsa, aveau obiceiul să se arate la ferestrele dinspre curte şi începeau să zbiere, să urle, că nici în curtea blocului din via Morfara nu se auzea ceva asemănător… Şi-acum? – se întrebă, coborând pleoapele de parcă, în felul acesta, i-ar fi fost mai uşor să ajungă la nesfârşita rezervă de răbdare de care ştia că poate dispune. Ce altceva îi era dat să mai audă, acum, pe seama

nevesti-sii? De bună seamă că Imelde rumega ceva.

Îşi înălţă din nou pleoapele.

— Ce-i? zise Edgardo.

Se înşelase, din nou; din nou, nimic din tot ce presupusese. Imelde avea ochii roşii, îşi ducea mereu batista la nas şi, clătinând din cap, nu se hotăra să vorbească. Ba da; cum se ivi Romeo, începu să-l blesteme pe William, „tâlharul ăla de William”, care – zicea ea – deşi avea o patalama de electrician cât un cearşaf, refuza să lucreze, cheltuia toţi banii la bordel şi trăiau, el şi nevastă-sa, pe spinarea lor, a unor bieţi bătrâni.

Se întoarse spre Romeo.

— Cine-i William ăsta? întrebă.

— Bărbatul Irmei, răspunse Romeo, sec, plecându-şi creştetul argintiu sub lumină.

O clipă nu pricepu: ca şi cum memoria, apărându-i liniştea, nu voia să-l slujească. Dar apoi îşi aduse aminte.

Sigur – îşi zise. Sigur. Soţul Irmei, fata lor. Cum de uitase?

Era un flăcău de vreo douăzeci şi cinci de ani – îşi amintea Edgardo – subţirel, blonziu, sprinten la vorbă şi cuviincios: un tip pe care-l văzuse până nu de mult destul de des prin curte şi care, o dată, nu numai că se oferise să-i spele maşina, dar refuzase orice răsplată. Comunist? Se prea poate: era de ajuns, pentru a-l bănui, să-i priveşti faţa mistuită de cine ştie ce ură tainică; era de ajuns să-l auzi cum se exprimă în italiana aceea de *speaker* de la radio: gresată şi dezinvoltă, ce-i drept. De mirare era doar că Irma – o fată atât de blândă, atât de fină şi de cumsecade, crescută de şcoala de croitorese a călugăriţelor din via Borgo di Sotto, gata să roşească la primul cuvânt, la un simplu bună ziua – s-a lăsat vrăjită de un asemenea individ.

Acum Irma e însărcinată – îi explica Imelde: în luna a şasea. Muncind de dimineaţă până seara ca un salahor, ea e cea care plăteşte năbădăile zvânturatului de bărbatu-său…

Siihţea cum îi sporeşte senzaţia de nemulţumire, dar

nu se clintea din loc, nu se hotăra să plece. Se uită la ceas: cinci şi treizeci şi cinci. Ulderico, la telefon, fusese limpede: omul pe care i-l tocmise şi care urma să-l însoţească, în barcă, de la Lungări di Rottagrande până la baltă (se numea Gavino, dacă înţelesese bine), îl aştepta la Volano, în faţa fermei Tuffanelli, începând de la şase şi un sfert. Cinci şi treizeci şi cinci. Era exclus să mai ajungă la întâlnirea cu acest Gavino, la şase şi un sfert. Cel mai devreme ar fi ajuns la şase şi jumătate sau la şase şi trei sferturi. Fără să mai pună la socoteală că, după câte ţinea, minte, pentru a ajunge de la ferma Tuffanelli la Lungări di Rottagrande, trebuia să ocolească peste o treime din Văile Nuova, fiind astfel nevoie, una peste altă, de încă o jumătate de oră în plus: dacă toate mergeau strună, ar fi ajuns în baltă pe la şapte şi un sfert, şapte şi jumătate: pe lumină plină. Dar cu condiţia să plece imediat.

Se uita la ceas, încercând să se grăbească, să găsească puterea de a se ridica. Degeabao lene uriaşă, mai tare decât orice voinţă, îl ţintuia pe scaunul de pai din bucătăria familiei Manzoli, de parcă l-ar fi legat cineva acolo. O, dacă ar fi putut să rămână oricum, acolo, la căldura locuinţei portarului, ascuns pentru cei ai casei şi pentru oricine, până în faptul serii! Ar fi dat orice!

Îşi ridică ochii spre Imelde.

— La urma urmei, zise, pot să ştiu şi eu de ce nu vrea să muncească ginerele dumitale?

Dând din umerii ei slabi, Imelde îi răspunse că nu ştia.

—Tare aş vrea să ştiu şi eu! zise.

Ştia doar un singur lucru – continuă Imelde: că ginerele stătea lungit în pat toată ziulica şi că Irma nu cuteza niciodată să-l certe, fiindcă „drăguţul de el”, tâlharul ăla, era în stare s-o şi bată.

Acesta era adevărul. îl dovedea faţa lui William, învineţită de o ură abia stăpânită, şi încă mai mult, chipul Irmei, cu ochii aceia de victimă predestinată şi poate resemnată.

Derutat, dădu să se ridice.

— Poate că nu munceşte, încercă să obiecteze, pentru, că nu găseşte de lucru.

Interveni Romeo.

— Da' de unde, zise şi dădu din cap. N-are niciun chef să muncească.

— Atunci, insistă Edgardo, întorcându-se din nou spre Imelde, de ce n-o aduceţi înapoi pe fata voastră?

Femeia oftă. Îi propusese de nenumărate ori – zise. Dar Irma era încăpăţânată, mai încăpăţânată decât „un bolovan". Nici măcar nu voia să audă.

— E-ndrăgostită, încheie femeia, încreţindu-şi buzele subţiri într-o schimă de dispreţ.

Îndrăgostită, fireşte: aşa cum, de altfel, înţelesese mai demult. Acum şi bucătăria familiei Manzoli devenise dintr-odată de nelocuit: un alt loc din care trebuie să fugă. Imediat.

În liniştea care urmă după ultimele cuvinte ale Imeldei (prin pereţi ajungea până la el, dinspre portic, doar zumzetul înăbuşit al motorului Aprilieі), se uită din nou la ceas. Cinci şi cincizeci şi două.

—Am plecat, făcu Edgardo.

Apucă marginea mesei cu mâinile, se ridică în picioare, făcu vreo câţiva paşi. Imeldei, care se luă după el implorându-l să facă ceva pentru Irma (dacă l-ar fi chemat pe ginere la el – zicea – şi i-ar fi vorbit, cine ştie, poate că „netrebnicul" ăla s-ar fi hotărât în cele din urmă să-şi schimbe felul de viaţă!), îi răspunse cu un „o să vedem", ceea ce, ştia foarte bine, nu însemna absolut nimic.

Să-l chem la mine pe individul ăla? îşi zicea, de fapt, în timp ce ieşea pe sub portic şi se îndrepta spre maşină. Să-i vorbesc? închipuindu-şi o discuţie cu tânărul electrician cu faţa cadaverică, se simţea năpădit de un soi de dezgust. De dezgust amestecat cu teamă.

Se urcă în maşină. Aprinse farurile. Ieşi cu spatele. În sfârşit, după ce răspunse printr-un semn la salutul respectuos al lui Romeo, care urmărise pas cu pas manevra maşinii până în stradă şi acum, nemişcat pe marginea trotuarului, se uita ţintă la el, mut, sub lumina

slabă ce se strecura prin poarta deschisă – schimbă direcţia şi plecă.

digoro, dincolo de Pomposa, când avea să zărească treptat, în lumina nesigură a răsăritului, priveliştea pământurilor joase, pustii, învârstate cu întinderi de apă în aparenţă stătătoare, dar de fapt legate cu marea, abia atunci i se părea că va începe să se simtă în largul lui, să răsufle uşurat.

Numai că, aproape de Codigoro, cu o sută de metri înainte de a coti pe şoseaua de centură, o durere ascuţită şi înţepătoare la nivelul curelei, prevestită cu o clipă înainte de o uşoară bătaie a inimii, îl sili să se aplece dintr-odată pe volan.

— Bine c-am ajuns, murmură, scrutând de jos în sus prin parbriz cele două coşuri înalte ale fabricii de zahăr şi ceva mai încolo pe cel al hidroforului Societăţii de asanări.

Se cunoştea foarte bine. N-ar mai fi rezistat decât cel mult zece minute, nu mai mult. Să fie de ajuns?

Profită de primele, rarele felinare comunale, care dănţuiau nebuneşte deasupra drumeagului desfundat de ţară şi se uită la ceas. Şase şi patruzeci. La ora asta – îşi zise – cele două cafenele din piaţă şi-au ridicat obloanele. Mai bine, deci, să nu continue direct spre Volano, ci să se oprească aici, la Codigoro. Dacă ajungea în piaţă (chestiune de două minute) era salvat.

Mergând în viteză, ajunse în câteva clipe în centru şi intră în piaţă. Nicio lumină – îşi dădu imediat seama; nici la cele două cafenele, una în faţa celeilalte, nici la clădirea cu zece etaje a Institutului Naţional de Asigurări, unde locuia Ulderico şi familia sa, nici la casele dimprejur. Totul era închis şi stins. Nici ţipenie de om.

Se opri cu maşina în dreptul clădirii mari, stil 1900, a fostei Case a Fasciilor, astăzi transformată în cazarmă de jandarmi. Stinse motorul şi farurile, coborî, încuie portiera cu cheia. Codigoro. Piaţa din Codigoro. Trecuseră zece ani, din 1938, de când nu mai nimerise pe-aici atât de devreme. Dar un asemenea pustiu, totuşi, nu-şi amintea să fi întâlnit vreodată. Ce s-a întâmplat, ce anume l-a pricinuit? Pur şi

simplu sărbătorile de Crăciun?

Nu era frig; iar vântul, cel puţin în locul acela, aproape că nu mai bătea. Ciudat, dar nici burta nu-l mai durea. Un câine ieşi din umbra ce învăluia marginea îndepărtată a pieţii, din direcţia blocului: un *pointer,* judecând după mers. îl văzu înaintând spre Monumentul eroilor din primul război mondial (într-adevăr, era un *pointer* bătrân), adulmecând pe-ndelete soclul monumentului, pe care-l udă, în sfârşit, dispărând în goană la dreapta, pe o ulicioară laterală. Ce-ar fi să încerce la Belagamba? – se întrebă după ce rămase din nou singur. S-ar putea ca nici *Bosco Elâceo* să nu fie deschis, fireşte. În cel mai rău caz, însă, fiindcă era vorba la urma urmei şi de un hotel (nu dormise niciodată acolo: dar camere de dormit erau, sus, la etaj, auzise asta de multe ori), în cel mai rău caz ar fi putut să sune.

Deschise portbagajul, scoase o căciulă rusească de astrahan cenuşiu (o piesă veche de care se folosise întotdeauna, încă de tânăr, fie la vânătoarea în baltă, fie pe munte, la schi), şi-o îndesă pe cap; apoi, depărtându-se vreo douăzeci de metri de maşină, ajunse la colţul pe care faţada fostei Case a Fasciilor îl forma cu strada alăturată. Cercetă, ascuţindu-şi privirea. Nu se înşelase. Şi *Bosco Eliceo* era închis. Prin urmare – îşi zise – trebuia într-adevăr să sune. Şi pentru că de oprit tot trebuia să oprească, nu-i mai rămânea altceva de ales.

Totuşi, când se văzu acolo, în faţa oblonului tras, cu firma fierbinte de neon deasupra capului, ideea neaşteptată de a se pomeni faţă-n faţă cu Bellagamba, care, mai ştii, nu era deloc exclus să deschidă chiar el, în persoană, fu de ajuns ca să-l oprească.

Îşi amintea de Bellagamba în ’38, în ’39, în uniformă de caporal al Miliţiilor (se numea Gino, dacă nu se-nşela: Gino Bellagamba): cu fesul tras pe spate, pe ceafa rasă, şi cu ciucurele negru bălăbănindu-i-se până la jumătatea spinării de taur: obrăznicia lui de atunci, neruşinarea de mitocan de la ţară readus de evenimente în serviciu activ: popasurile aproape permanente în piaţă, ca ale unui dulău

de pază, pe trotuarul din faţa Casei Fasciilor; căutăturile ameninţătoare şi pline de dispreţ cu care, în anii aceia, şi el, Edgardo, ca „iudeu”, ca „apolitic”, şi ca proprietar de pământuri, fusese gratificat în rarele prilejuri când, întorcându-se la Codigoro în drum spre Montina, avusese ghinionul să-i intre în raza de bătaie... Nu, îşi spunea: să se afle din nou faţă-n faţă cu bădăranul ăla, cu care n-a schimbat o vorbă toată viaţa şi să trebuiască să-i ceară ceea ce avea de cerut, adică permisiunea de a folosi closetul: toate acestea n-ar fi fost plăcute, câtuşi de puţin! mai curând ar fi preferat, dacă n-ar fi fost atât de devreme, să se ducă la Cavaglieri.

Pe de altă parte, ce altceva putea să facă? Şi pe urmă, să vorbim deschis: de ce atâtea mofturi? El a evitat întotdeauna să ia carnetul de membru al Partidului Fascist (nu pentru că ar fi fost contra cu adevărat, ci doar aşa, din pricina laturii prea puţin sociale a firii sale): în privinţa asta, s-a comportat altfel decât Ulderico, cel care, atunci când în ’32 i s-a oferit carnetul, nu s-a lăsat rugat de două ori, ci l-a vârât repede în buzunar. Totuşi, la urma urmei, Camerele de Muncă actuale, adevărate centre de persecuţie a proprietarilor, sunt oare pentru el mai bune decât Casele Fasciilor de odinioară? Cât despre Bellagamba, se prea poate ca după perioada badogliană, aşa cum susţinea Nives, să se fi înhăitat cu cei de la Salo. Se prea poate. În orice caz, dacă până şi comuniştii, care azi sunt stăpâni absoluţi în Codigoro, îl lăsau în pace să prospere, ce motive avea el, tocmai el, să facă atâtea mofturi? Printre altele, se ştia, Nives avea o singură manie: să-şi oprime consătenii. Cu orice preţ. Şi orice pretext era nimerit.

În timp ce stătea aşa, nehotărât şi pe deasupra neliniştit de soarta armelor lăsate la vedere pe banca din spate a maşinii (poate era mai bine să se întoarcă de urgenţă – se gândea – şi să le pună în portbagaj împreună cu cartuşiera), i se păru, la un moment dat, că aude un zgomot uşor răzbătând dinăuntrul localului. Îşi lipi urechea de oblon. Se auzeau răsuflări, oftaturi, gemete, scârţâituri:

ca şi cum cineva, gâfâind, ar fi mutat nişte mobile dintr-un loc în altul.

Aşteaptă să treacă o clipă de tăcere, apoi bătu disperat, cu vârful degetelor, în tabla ondulată.

Îl izbi o voce violentă, mânioasă şi speriată în acelaşi timp.

— Cine-i?

— Om bun, răspunse încet.

— Care om bun?

Şovăi. Auzi nişte paşi care se apropiau de partea cealaltă, oprindu-se apoi. Zise:

— Limentani.

— Cine?

— Li-men-ta-ni, repetă, fără să ridice glasul, mirat, pe neaşteptate, de propriul său nume de familie, de felul în care silabele propriului său nume răsunau în aer liber.

Dintr-o singură smucitură, oblonul fu ridicat în întregime.

Era chiar el, Bellagamba – îl văzu: parcă şi mai mare, şi mai gras, şi mai taur decât odinioară: cu pieptul umflat, sub maiou, ca al unei femei. Cuprins din nou de vechea repulsie, fu cât pe ce să-i întoarcă spatele şi să plece. Poate mai avea timp.

Dar era târziu, celălalt îşi holba ochii albaştri, îl recunoscuse.

—Ia te uită! exclamă Bellagamba cu voce joasă.

Îi zâmbea vesel, îi arăta dinţii mici şi deşi, de boxer.

— Ia te uită! repetă. Ştiţi dumneavoastră, domnule avocat, continuă mereu în şoaptă – şi în acelaşi timp, dându-se la o parte, îi făcea cu ochiul, complice – ştiţi că m-aţi speriat? Poftiţi, poftiţi înăuntru, luaţi loc. E frig afară. Intraţi, poftiţi!

La toate s-ar fi aşteptat, numai la o primire atât de cordială, atât de efuzivă, nu (curios: şi Bellagamba, ca şi William ăla, soţul Imnei Manzoli, vorbea o italiană deosebit de uşoară, curgătoare, aleasă). Nu se bucură, în orice caz. Aproape că ar fi preferat să fie primit, dacă nu rău, măcar rece, încât să fie el cel care să se arate generos, să facă pe

distratul, pe domnul. Ce vrea să însemne? – se întrebă – atitudinea asta de conspirator a lui Bellagamba? Nu cumva îşi făcea socoteala că-l va convinge, atrăgându-l în vizuina lui, să deplângă împreună timpurile de aur ale Imperiului sau chiar ale republicii de la Salo? Şi Bellagamba, fireşte, ca toţi cei din Codigoro, ştia din fir a păr ceea ce i se întâmplase ia Montina, în aprilie. Dar dacă tipul îşi închipuia acum că va asista la mărturisiri şi la smiorcăieli, se înşela amarnic. El n-avea nimic împotriva nimănui, iar împotriva lui Bellagamba cu atât mai puţin. Dar, să ne-nţelegem, nu trebuie să i se dea nas.

Între timp, intrase: cu impresia, tocmai, şi din pricina pătrunzătorului miros de peşte la grătar, care-l izbise imediat după ce trecuse pragul, că intră într-o văgăună, în vizuina unui animal sălbatic. Îşi scoase căciula de blană, privi împrejur. Se găsea în mijlocul unei săliţe de mărime mijlocie, cufundată într-o beznă aproape totală. În partea opusă intrării, în vârful unui soi de catedră mică şi izolată, o lampă de masă cu abajur de mătase verde, răspândea o lumină gălbuie.

În spatele catedrei, care, înţelese imediat după aceea, nu era decât un „birou” de portar de hotel, nou-nouţ, atârna în cuie numerotate, bătute în două rânduri pe peretele proaspăt văruit, o duzină de chei. În penumbră, nu reuşea să vadă altceva. Dar îi era de ajuns. Îi erau de ajuns „biroul” acela şi cheile pentru a-şi da seama cât de puţin avea de a face localul de-acum, transformat de fostul caporal al Miliţiilor în restaurant şi în hotel, cu hanul ţărănesc şi fără pretenţii, de odinioară, aşa cum şi-l amintea el.

Bellagamba rămăsese în urmă. îl auzea bombănind, blestemând printre dinţi oblonul care, blocându-se, nu voia să coboare la loc. În afară de asta, îi spunea din când în când să fie cu băgare de seamă. Pe podea era o ladă pe jumătate spartă – zicea – conţinând lucruri grele: o balanţă, sosită în ajun prin poştă de la Milano. Putea să se împiedice de ea, să se lovească.

În sfârşit, veni şi Bellagamba; i-o luă înainte, nu fără

a-l lovi uşor şi fără a-l face să-i simtă, în atingere, duhoarea de la subţiori; se îndreptă spre „birou”, învârti un întrerupător aşezat alături de chei. În sfârşit, la lumina palidă a unui tub mare de neon, plasat de-a curmezişul plafonului, se aflară unul în faţa celuilalt: el, aşezat pe un jilţ din imitaţie de piele, şi Bellagamba acolo, în spatele „biroului”, cu falca largă tăiată net în jumătate de lumina galbenă a veiozei.

Nu se simţea în largul lui: mai mult ca oricând tăiat de restul lumii şi fără să ştie de unde să înceapă. Să ceară, până una alta, ceva de băut sau de mâncat? îşi simţea stomacul strâns ca un pumn.

Tot Bellagamba îi veni în ajutor.

— Dar dumneavoastră, iscodi pe un ton insinuant, trecând brusc la dialect şi închizându-şi pe jumătate ochii apoşi, dar dumneavoastră cum de-aţi nimerit prin părţile astea? Sau aţi trfecut din întâmplare prin Codigoro?

În fond, întrebarea era de prisos (de fapt, ce-ar fi putut să caute el acolo, la Codigoro, aşa îmbrăcat cum era, dacă nu să vâneze?). Dar pusă pe tonul acela, insinuant şi umil totodată – acelaşi, mai mult sau mai puţin cu care, până acum câţiva ani, i s-ar fi putut adresa un ţăran de pe pământurile sale – ajunse să-i redea un minimum de siguranţă.

Încuviinţă.

— Da – zise, pe urmă: venise prin locurile acelea anume pentru asta: să tragă câteva focuri de puşcă. Dar o să reuşească oare să le tragă? adăugă; şi într-adevăr se îndoia, în sinea lui, că va reuşi vreodată. Întârziase prea mult – continuă Edgardo. Ar fi trebuit să se afle de mult la Volano: de la şase şi un sfert. În timp ce acum (îşi dădu mâneca la o parte cu un deget şi se uită la ceas), acum era trecut de şapte.

În sfârşit, se hotărî.

Se ridică în picioare, căută în jurul său cu ochii.

— Îmi dai voie să mă duc un moment la toaletă? întrebă.

V

Scara se ridica în faţa lui, dreaptă şi abruptă.

Urca încet, treaptă cu treaptă, sprijinindu-se de lemnul lustruit al balustradei şi aruncând mereu priviri spre palierul de la primul etaj, care se apropia puţin câte puţin. Acolo sus, printr-un soi de fereastră deschisă la jumătatea peretelui din faţă, se ivea cerul. Era un cer întunecat, străbătut de nori umflaţi şi iuţi. Se crăpa de ziuă.

Ajuns pe paliei –, se opri o clipă să-şi tragă suflarea. Atât în stânga, cât şi în dreapta se deschideau două coridoare scurte şi slab luminate, cu toate uşile camerelor închise. În faţa unei uşi, ultima pe coridorul din dreapta, aşezată pe duşumea, aştepta o singuratică pereche de pantofi bărbăteşti…

Într-adevăr, lucrase în stil mare, Bellagamba – îşi spunea, uitându-se la pantofi; într-adevăr, nu precupeţise nicio cheltuială. Dar de ce să se mire? Bani se găseau, în zona aceea, cu grămada. Pentru toată lumea. Singurii, cel mult, cărora li se spunea nu, mereu nu, unicii lăsaţi în afara şuvoiului de împrumuturi bancare, erau puţinii agricultori de modă veche, atâţia câţi mai erau, agăţaţi cu unghiile şi cu dinţii, dintr-un motiv sau altul, de acelaşi grâu, de aceeaşi cânepă, de aceeaşi sfeclă, şi prin urmare, cu sau fără comunism, sortiţi să piară în curând, să fie măturaţi din cale. Desigur, desigur: altul, în locul lui, poate că i-ar fi ascultat pe Nives şi pe contabilul Prearo, care, încă de mult, nu scăpau nicio ocazie pentru a-l face să înţeleagă că ajunge, că era timpul să termine, că trebuia să se hotărască odată să arunce la gunoi vechile culturi tradiţionale, astăzi aproape pasive, şi să se transforme, în rând cu cei mai mulţi, în pomicultor pur. Un altul, în locul lui, nesinchisindu-se de ameninţările comuniştilor, s-ar fi prezentat într-o bună zi la Montina, eventual cu o escortă de jandarmi după el, şi i-ar fi concediat pe toţi, începând cu Benazzi, administratorul, şi terminând cu ultimul pălmaş şi cu ultimul grădinar. Un altul. El, nu: el – degeaba – dădea apă la moara băncilor, inclusiv Casei Agricole din

Ferrara, gata să-şi ofere creditele oricui, până şi unui Bellagamba, dar nu anumitor „epave ale trecutului” – cum se putea citi chiar şi în ziarele guvernamentale de tipul *Giornale dell'Emilia.* Era suficient să se gândească la sine însuşi ca agricultor, pentru a renunţa dintr-odată la orice proiect de genul acesta, şi pentru a se recunoaşte drept un supravieţuitor.

Între timp, mai străbătuse o serie de trepte, care, întretăiate de un palier intermediar, i se părură mult mai puţin obositoare decât primele. Începu să urce la al treilea etaj, iarăşi foarte înalt. În sfârşit, fără să-şi ia ochii de la un alt oblon, identic cu cel de dinainte, ajunse sus, la ultimul etaj.

Şi aici aceleaşi coridoare goale şi pe jumătate întunecate, aceleaşi uşi închise. Uşor deplasată spre dreapta faţă de casa scărilor, recunoscu imediat uşa pe care o căuta. Adineaori, Bellagamba fusese explicit. „O să vedeţi că scrie pe uşă”, îl prevenise, îndrumându-l – parcă înadins ca să facă figură frumoasă – nu spre „water”-ul de la parter, ci spre acela pe care, evident, îl socotea drept unicul loc al hotelului demn de a primi un oaspete de seamă, într-adevăr, chiar aşa era. Uşa, de culoarea paiului de grâu, avea la oarecare înălţime, o plăcuţă albă, de metal emailat, pe care se citea: BAIE. Părea un indicator de circulaţie în miniatură – se gândi, în timp ce se apropia; din acelea care se foloseau odinioară, înainte de celălalt război, astăzi mai rare decât o muscă albă. Albastrul caracterelor majuscule, subţiri şi lungi, ca şi al firului subţire ce le încadra, era acelaşi: un albastru încărcat, tinzând spre negru.

Intră.

Încă înainte de-a aprinde lumina, îşi dădu seama că baia era într-adevăr o baie: adică înzestrată, în afară de ceea ce căuta el, cu o chiuvetă dominată de o oglindă, cu un *bidel* cu două robinete, şi cu o cadă de fontă, dreptunghiulară.

Closetul se afla dincolo de cadă, lângă fereastră. Se apropie; examină rama de lemn gălbui cu urme vechi de

vopsea albă; o înălţă cu (piciorul. Descotorosindu-se de haină şi de căciulă, pe care le atârnă de minerul ferestrei, îşi descheie pantalonii şi cele două perechi de izmene, le dădu în jos şi se aşeză direct pe porţelanul îngheţat.

Dar şi de data aceasta, nimic şi iar nimic: pântecul nu voia să i se deşerte. În ciuda tuturor strădaniilor, simţea că nici de data aceasta n-are să izbutească şi că, în orice caz, n-are să facă mare scofală.

Pe pervazul scund al ferestrei, cam la un metru depărtare, hârtie de ziar: o grămăjoară de foi pătrate, perfect egale între ele, pe care o piatră cafenie şi poroasă, culeasă de pe malul mării cine ştie unde şi de cine, le ţinea prinse la un loc şi frumos rânduite. Întinse o mână şi trase de sub piatră prima foaie din grămadă. Trebuie să fie dintr-un ziar de acum câteva luni – reflectă el, ţinând seama de culoarea gălbuie a hârtiei; poate un număr vechi din *Giornale dell'Emilia.* SPERI LA NEW YORK, glăsuia un titlu cu caractere mari, tăiat la jumătate. Ia să vedem – încerca el să-şi aducă aminte: când a fost de Gasperi în America, să stea de vorbă cu Truman şi cu Marshall? în aprilie? în mai? Sau mai înainte? Mai înainte trebuie să fi fost. Comuniştii fuseseră puşi la „index" de guvern abia după criza din mai. Iar criza, ultima dintr-o serie, izbucnise (asta îşi amintea cu precizie) după ce de Gasperi se întorsese de mult în Italia. În ianuarie, deci? în februarie?

Luă alte hârtii, la întâmplare, neputând stabili provenienţa nici uneia, pentru că nu erau toate tăiate din paginile aceluiaşi ziar şi nu toate aveau aceeaşi dată. REPT DE INSURE – CÂT LA COST, glăsuia un alt titlu, în litere încă şi mai mari decât cel anterior. Şi altul: ENNI ŞI TOGLIATTI ATACĂ GUVER...

Îşi ridică fruntea şi uită de titluri, privind pe fereastră. Lumina, întunecată, dar limpede, era acum deplină. Fără ceaţă, fără negură. Sub fereastră – imediat alături, curticica de pământ în care Bellagamba îşi ţinea găinile – vedea cum se întinde în perspectivă verticală un mizerabil teren de fotbal, cu barele singuratice. ale porţii, printre care – chiar şi aşa de departe – i se părea că e în

stare să desluşească întreaga paragină cenuşie, subţiratică şi tristă. Dincolo de terenul sportiv, tot satul: ţiglele întunecate ale acoperişurilor, atât de deosebite de cele din Ferrara (mai mici, mai neregulate: de parcă ar fi fost făcute de mână, una câte una), dar totodată atât de asemănătoare, atât de vădit din aceeaşi familie. Iată piaţa, biserica Sfintei Născătoare cu clopotniţa ei într-o parte, fosta Casă a Fasciilor, mai aproape decât biserica, faţada roşie a Camerei de Muncă, precum şi căsuţele modeste şi joase, de jur-împrejur, având un rol de umplutură şi de înnădire. Pe urmă, mai încolo, cotul portului fluvial ascuns între cele două maluri, dar foarte uşor de ghicit datorită catargelor înalte ale şlepurilor ancorate la chei. În sfârşit, şi mai departe, mult mai departe, de-a lungul panglicii asfaltate a şoselei judeţene spre Ferrara, înălţate peste şirul de plopi care marca, dincoace de Pad, la Volano, hotarul de nord al Montinei, subţiraticele, afumatele coşuri ale fabricii de zahăr şi hidroforului… Ca un inginer cadastral echipat cu instrumentele necesare, căuta să măsoare, din ochi, distanţele şi proporţiile. Cât era, în linie dreaptă – se întreba, doar aşa, fără măcar să încerce o aproximare – cât era, în linie dreaptă, din piaţă până în portul fluvial? Dar grupul de coşuri, acolo în dreapta, la ce distanţă era de cafeniul şi pe jumătate dărâmatul Foişor al Cocoşului, minuscul în mijlocul ogoarelor goale ale Montinei: abia de se desluşea printre casele ţăranilor, răspândite la intervale rare pe cuprinsul moşiei. În ciuda eforturilor, vilişoara (de altfel, vândută în perioada legilor rasiste) unde, în ’30, o adusese pe Nives şi unde, de câte ori se întorcea obosit şi înfometat1 de la vânătoare, intra ca stăpân, vilişoara aceea nu se mai zărea. Izolată, încă din ’30, la hotarul dinspre miazăzi al satului, astăzi era imposibil s-o distingă în mijlocul atâtor altora, aproape toate de acelaşi tip, ridicate mai târziu în zona aceea. Dar nu contează: câte sute de metri despărţeau cartierul acela, rămas cel mai modern din Codigoro, de piaţa centrală? Şi statuia de culoare cenuşie a infanteristului, care, în vârful Monumentului eroilor din piaţă, se avânta la asalt

fluturând deasupra căştii drapelul zdrenţuit şi ciuruit de gloanţe al regimentului, cum era: mai mare sau mai mică decât în realitate?

Mai rămânea de stabilit unde se afla casa lui Ulderico, vărul său, prietenul, marele său prieten, tovarăşul nedespărţit în primii treizeci de ani ai vieţii (i se părea de necrezut, acum, când se gândea că încetul cu-ncetul deveniseră atât de străini!). De peste cincisprezece ani Ulderico venise să trăiască acolo, la Codigoro; dar nu într-o vilă frumoasă, cu parc, în afara satului, ci, după cum fusese informat, într-un apartament oarecare, vast, ce-i drept, comod „dar oarecare, chiar în linia satului.

Gândindu-se la Ulderico şi la sine însuşi, la destinele lor atât de asemănătoare şi atât de deosebite, la un moment dat hotărî ca după-amiază, târziu, înainte de a se întoarce la Ferrara, cu condiţia să nu se simtă prea obosit, fireşte, şi cu vânatul în mână adus în dar (pe întuneric, printre altele, şi cu ceaţa nelipsită, probabilităţile de a fi observat, de a se întâlni pe şosea cu persoane nedorite, erau de socotit aproape nule T), după-amiază se va duce să-i viziteze: pe Ulderico, pe soţia sa, Cesarina, cu toată progenitura lor. E drept nu fusese niciodată la ei: nici înainte de război, nici în timpul războiului şi, cu atât mai puţin, în ultimii trei ani de la întoarcerea sa din Elveţia. Dintre copii – şase – nu văzuse niciodată pe vreunul. Dar după cele două convorbiri la telefon cu Ulderico, săptămâna trecută; după toate amabilităţile cu care l-a copleşit vărul său, printre ele şi aceea de a nu se minuna de loc, la telefon, că-i aude din nou glasul: ce sens ar mai fi avut, din partea amândurora, să nu-şi facă o vizită? Cum e viaţa! îşi amintea marele scandal din ’32, în familie şi în afară, când, pe nepusă masă, tJlderico hotărâse să se cunune în biserică cu Cesarina, croitoreasa de pantaloni din Codigoro (ce nume de familie mai avea şi asta?), cu care, de ani de zile, întreţinuse o legătură, s-ar putea spune publică, precum şi să se boteze în ziua nunţii. Şi-şi mai amintea, deopotrivă, tot în legătură cu Ulderico, insistenţele, ba chiar îndărătnicia absurdă cu care

intervenise, îl sfătuise, în ’39, pe el, pe Edgardo, să renunţe la ideea de a se însura, la rândul său, cu propria sa întreţinută, cu Nives…

Nu – încheie el – nu: a continua să nu se vadă, a se încăpăţâna să se ocolească de parcă le-ar fi fost frică unuia de celălalt, toate acestea n-ar mai fi avut acum niciun sens.

Când cobori, ceva mai târziu, nu-l mai găsi pe Bellagamba. Se felicită singur. Să-şi ia rămas bun de la fostul caporal al Miliţiilor: plictisitoare treabă şi neplăcută. Nu dorea deocamdată decât s-o şteargă, să se îndepărteze cât mai repede de Codigoro.

Numai că, după câteva clipe, odată ieşit în piaţă, îl văzu pe Bellagamba, stând pe marginea aceluiaşi trotuar de pe care, odinioară, avea obiceiul să azvârle privirile sale inchizitoriale tuturor consătenilor, ca şi străinilor de sat (imobil în faţa Apriliei, a vechii sale Aprilii, cu piciorul pe un cauciuc din faţă, avea aerul că măsoară şi cântăreşte, ca un specialist, starea avantrenului), şi îşi dădu seama că n-ar fi fost în stare să-l evite, că trebuie să se resemneze şi să mai piardă ceva timp cu el.

Apropiindu-se, îl cercetă cu privirea. Era aproape de nerecunoscut. Peste un maiou de ciclist, cu gulerul înalt, gri-cenuşiu, omul îmbrăcase un palton de culoare închisă, la două rânduri: pe cap purta o pălărie moale cu borurile lăsate în jos, de aceeaşi culoare. Cu totul inofensiv şi simţindu-se el însuşi stingherit de această travestire, Bellagamba semăna destul de mult cu Mussolini din ultimii ani – se gândi Edgardo – când îl „răpiseră” nemţii cu elicopterul din cabana de pe muntele Gran Sasso…

—Salve, zise.

— Ea dumneavoastră? făcu celălalt, arătând spre maşină şi furându-l cu coada ochiului.

Încuviinţă.

Se apropie şi privi înaintea lui. Erau ceasurile opt. Piaţa se popula treptat. În timp ce Bellagamba îi vorbea despre Aprilia, aducându-i elogii „ca marcă”, şi propunându-i, pare-se, să i-o cumpere (de mult căuta o maşină de tipul acesta – îi mărturisea – trainică şi

economică în acelaşi timp, trecută prin câteva mâini sau, şi mai bine. numai prin două, uşor de transformat într-o camionetă pentru nevoile crescânde ale restaurantului), Edgardo nu reuşea să-şi ia ochii de la pâlcurile de oameni ce deveneau, minut cu minut, tot mai numeroase, acolo în dreapta clădirii scunde, cărămizii, a Camerei de Muncă şi a celor două cafenele faţă-n faţă. Un alt şuvoi de oameni – cum observa Edgardo – femei, fete şi mai ales fetiţe, era înghiţit de poarta întunecoasă a bisericii Sfintei Născătoare, la stânga, solitară, în fundul unui soi de piaţetă izolată, proprietate particulară. Nimeni nu dădea semne să-i fi observat. Toţi păreau să aibă alte griji. Ce griji? – se întreba, liniştit, ce-i drept, şi în acelaşi timp cu o ciudată nemulţumire şi dezamăgire. Din vârful clopotniţei ce se înălţa zveltă şi ţuguiată, îndărătul absidei bisericii, atât de înaltă încât uneori, pe timp frumos, venind dinspre Ferrara, puteai s-o vezi de la cel puţin douăzeci de kilometri, glasul grav al clopotului mare chema neîncetat la slujbă.

Băteau clopotele. Bellagamba încetase de câteva clipe să mai pălăvrăgească.

Era rândul lui, acum.

— Bine. Am să mă gândesc, murmură, cu privirile mereu aţintite asupra clopotniţei. Poate că o să mai vorbim despre asta chiar azi.

—Vă întoarceţi la masă?

Adineaori, în holul hotelului *Bosco Eliceo,* în dosul „biroului”, pe locul părăsit de Bellagamba, şedea un ins de vreo şaptezeci de ani, uscăţiv, cu plete sure, cu o faţă pământie şi suptă de malarie, îmbrăcat într-o jachetă în dungi, murdară şi roasă. Deloc mirat că-l vede coborând de la etaj, acesta îl încunoştinţase imediat că „domnul Gino” ieşise de vreun sfert de oră, fără să precizeze nici unde se duce, nici când urmează să se întoarcă. „Transmite-i salutările mele”, îi spusese moşneagului la plecare. „Mulţumeşte-i din partea mea şi anunţă-l că s-ar putea să mă întorc la masă”.

La masă? – se gândea acum. Într-adevăr, vorbise

adineaori de masă. Dar dacă, dimpotrivă, lăsând baltă tot programul, s-ar întoarce imediat în oraş?

Oricum, nu răspunse. Îşi întoarse-privirile de la clopotniţă şi cercetă cerul. Nu mai erau norii umflaţi şi iuţi de adineaori, galopând la joasă altitudine peste acoperişurile satului, ci doar un înveliş cenuşiu, compact, uniform. Şi dacă s-ar întoarce, într-adevăr, acasă?

Se răsuci spre Bellagamba. Acesta îi zâiiibea cu obişnuita lui expresie greu de definit, vag mofluză, vicleană.

—Luaţi o cafea? propuse.

Îl trata – reflectă Edgardo – cu aceeaşi răbdare intimă, bănuitoare, ca şi Romeo. Dar nu ca să-l ia peste picior, sau, cine ştie, ca să-l provoace, să-l pună la încercare. Dimpotrivă. Dacă înţelegea bine, voia doar să-l liniştească, să-i confirme că n-avea de ce să se sperie de nişte biete umbre. Să-l asigure, ca prieten, că n-avea de ce să-i fie frică.

— Unde? făcu.

— Dincolo, la *Fetman.*

Arătă cu bărbia groasă, sprijinită de gulerul maioului, spre cafeneaua din stânga pieţii.

— Fac o cafea mult mai bună decât la *Moccia,* continuă. Şi-apoi, continuă, arătând tot cu bărbia spre cealaltă cafenea din piaţă, şi apoi, adăugă, făcând cu ochiul, la ora asta, domnule avocat, vă garantez că la *Fetman* n-o să întâlniţi nicio mutră suspectă. Ascultaţi ce vă spun.

Se ferise întotdeauna, la Codigoro, să frecventeze cele două localuri din piaţă, puncte obligatorii de întâlnire, încă din timpuri imemorabile, nu numai pentru diferiţi şefi de raion ai vieţii politice, ci şi pentru toţi samsarii zonei: din instinct şi din principiu. La *Fetman* (ce nume! înainte de război, dacă nu se înşela, se chema altfel), nu-şi vârâse nici măcar vârful nasului, niciodată. Dar de ce nu? Chiar şi acum, în ’47, în plină ofensivă comunistă, intrând acolo aşa devreme şi pe deasupra într-o zi de duminică, posibilităţile de a întâlni unele figuri antipatice rămăseseră aceleaşi, adică destul de reduse. Şi-apoi: dacă ar fi hotărât, după

cafea, să facă stânga-mprejur (să se întoarcă imediat la Ferrara, însemna, printre altele, să renunţe şi la ideea de a face o vizită, după amiază, în casa Cavaglieri), din ce alt loc mai comod ar fi putut să-i telefoneze lui Ulderico? Să-l salute, atâta tot, ceea ce i-ar fi permis, în viitorul apropiat, să se întoarcă la Codigoro anume ca să-l vadă; toate astea nu se puteau face decât imediat, înainte de a pleca.

— Cum vreţi, răspunse într-un târziu. Să mergem.

Străbătură piaţa, mergând unul alături de celălalt, ca doi prieteni vechi, având aceeaşi senzaţie că lumea nu le dă nicio atenţie şi fără să schimbe, aşa cum se întâmplă uneori între prieteni, un singur cuvânt.

Aşteptară apoi, în picioare, în faţa tejghelei, să fie serviţi. În aşteptare (nu era aproape nimeni la *Fetman: o* atmosferă ceţoasă, îmbibată cu mirosuri de „espresso”, de ţuică, de ţigări de foi; câţiva clienţi, anonimi, tăcuţi, aşezaţi la măsuţele din fundul sălii dreptunghiulare, care aducea mai mult a garaj decât a cafenea: şi simţea cum obrajii i se îmbujorau, din ce în ce mai tare), atenţia i se fixă din nou asupra blocului modern I.N.A. Privind-o acum, prin geamul aburit al vitrinei, clădirea i se părea un fel de calcan galben-roz, ceva iminent şi inaccesibil. De fapt – îşi zicea – era o construcţie impozantă; aşa se explica faptul că strada, deasupra căreia îşi înălţa cele zece etaje, părea atât de îngustă, mizeră, întunecoasă. Căuta cu ochii parterul. Nu se vedea nicio intrare. În penumbra deasă ce dăinuia încă sub porticul exterior, se aliniau, cap la cap, cele trei vitrine ale marelui magazin de maşini agricole, pe care-l observase în treacăt, în timp ce străbătuse piaţa. Atunci – se întrebă – unde se afla intrarea spre apartamentele de la etaj? în spate? Era bine să nu uite să-l întrebe pe Ulderico, la telefon…

Între timp, Bellagamba îşi reluase cuvântarea.

Îi dădea sfaturi. Confidenţial dar respectuos (vorbea cu glas destul de scăzut: fireşte, şi ca să nu-l audă barmanul), începuse să-i critice ideea de a ajunge până la Volano. Ce căuta acolo? – zicea Bellagamba. Aparte faptul că, aproape sigur, în curând ar fi început să plouă cu

găleata, nu exagera deloc spunându-i că va ajunge în baltă abia pe la zece, în niciun caz mai devreme. Cât despre vânători, în duminica asta, nu trebuie să fie nici urmă de ei pe-acolo, dovadă că nu dăduse decât o cameră, noaptea trecută, unuia din Reggio, care de altfel nici nu era vânător, ci plasator de lame de ras: ce-o să împuşte el, domnul avocat, la ora zece dimineaţa? Degeaba: să te înfiinţezi atât de târziu în baltă, rişti să te întorci acasă cu mâinile goale, sau, cel mult, de ciudă, să împuşti o cioară-două, că din astea, din păcate, se găsesc întotdeauna cu duiumul.

— Nu vreţi, în schimb, să vă pregătesc un pat bun? adăugă, schimbând tonul, în şoaptă. Dacă vreţi, veniţi la hotel, şi pun să vi-l aştearnă imediat.

Se întoarse spre Bellagamba. Îi făcea cu ochiul, ca de obicei: dar de data aceasta, roşu la faţă, ca şi cum îi oferea ceva excepţional, ca să nu spunem interzis. Oricum, avea dreptate – nu putea să nu recunoască. Fără doar şi poate avea dreptate. Cât despre pat, însă, nu: nici gând. Ar fi făcut mai bine să se aşeze în maşină şi, drumul! la Ferrara. După amiază, pe la cinci şi jumătate, după ce s-ar fi sculat din propriul său pat, obişnuitul bridge la familia Concordi, în aşteptarea orei de cină, ar fi fost desigur o soluţie.

— Nu, mulţumesc, răspunse. Eşti foarte amabil, dar nu e cazul.

Scoase batista din buzunar şi îşi şterse buzele.

— Aş vrea să telefonez, se poate? zise, ridicând ochii spre barman.

—În oraş?

—Nu. Aici la Codigoro.

Barmanul – un om de vreo patruzeci de ani, cu faţa grasă, asudată şi pătată de o barbă sură de vreo trei zile – îl cântări cu răceală.

—Cu cine vreţi să vorbiţi?

—Cu casa domnului inginer Cavaglieri.

— Imediat! exclamă celălalt, devenind dintr-odată serviabil şi scoţând din sertar o fisă, pe care i-o întinse. Poftiţi în cabină.

Arăta în direcţia unui soi de dulap, strâmt şi vertical, de lemn închis la culoare, cu geamuri, aşezat lângă peretele cel mai îndepărtat al sălii, dincolo de scaune şi de măsuţe. Îndreptându-se spre cabina telefonică, Edgardo se întreba cu invidie cum de fusese de ajuns să pronunţe numele vărului său, ca să declanşeze imediat atâta amabilitate. N-avea însă dreptul să se mire – îşi zise imediat. Ce naiba! Cincisprezece ani petrecuţi în sat, cu nevastă din partea locului, cu o sumedenie de copii şi cu toate celelalte: în asemenea împrejurări, oricine sfârşeşte prin a se adapta mediului. Chiar şi omul cel mai puţin dispus s-o facă. Şi apoi, ce să mai zicem de Ulderico, cu firea lui mai mult unică decât rar întâlnită, care, ferice de el, îi permitea să se arate mereu atât de sigur de sine în orice situaţie, atât de calm şi de cordial! Cafeneaua *Fetman,* probabil, era a lui: cea pe care o frecventa de obicei, la câţiva paşi de casă.

Ajuns la cabină, dădu să intre.

—Ştiţi numărul? strigă barmanul.

Se întoarse. Lângă tejghea, Bellagamba îşi aprindea o ţigară, cu faţa ascunsă în căuşul palmelor; împrejur, câţiva clienţi îşi ridicaseră privirile, se uitau ţintă la el.

Aşa e, se gândi; numărul. Desigur era alcătuit doar din două cifre. Dar care?

Dădu din cap.

—Nu.

—Formaţi doisprezece. Unu, doi.

Se închise înăuntru şi formă numărul. În receptor, semnalul de apel se repetă îndelung. Suna cu totul altfel, abia acum îşi dădea seama, decât cel direct, vătuit, al reţelei din Ferrara. Aspru, metalic, copleşitor, aproape de nesuportat în ureche.

— Cine e? izbucni în sfârşit o voce nepoliticoasă, care-l sili să îndepărteze şi mai mult receptorul.

— Limentani, răspunse nu fără greutate, biruindu-şi anevoie un fel de uimire amestecată cu stinghereala şi repulsia pe care i le stârnea sunetul propriului său nume şi prenume.

—Cum aţi spus?
—Limentani, repetă.

După cât se părea, vorbea cu o femeie de serviciu: o bătrână, fără prea mulţi dinţi în gură, cam tare de ureche. Limentani, Edgardo Limentani, se văzu silit să repete de mai multe ori, silabisind chiar. Degeaba. Bătrâna nu înţelegea. Până când, în sfârşit, răspunse că domnul inginer era încă în pat şi că doamna Cesarina intrase chiar atunci în baie.

Şovăi.

— îmi pare rău, n-aş vrea. să deranjez, făcu apoi. Totuşi, n-aţi vrea să-i spuneţi doamnei că la telefon e vărul său, Edgardo, din Ferrara?

—Aşteptaţi un moment.

Vărul său din Ferrara: ca să-şi scoată din rărunchi şi aceste cuvinte, făcuse un efort remarcabil. Dar nu-ncăprea nicio îndoială: dacă venea ea la telefon, nevasta lui Ulderico, trebuia să se ţină bine, străduindu-se să facă faţă obişnuitelor fraze de circumstanţă, obişnuitelor fraze de politeţe, obişnuitelor formule, prefabricate, ce trudă! Cum era Cesarina asta? Aproape că nu şi-o amintea. O văzuse, în total, de vreo câteva ori pe vremea când era fată, fără să reţină aproape nimic cu privire la fizicul ei şi fără să fi schimbat niciun cuvânt cu ea. Da, era înaltă, blondă, sau poate roşcată. Dar după aproape douăzeci de ani – douăzeci de ani! – cu toată istoria căsătoriei, între timp, şi cu toate celelalte… Apropo, cum să-i spună? Să-i spună tu? Să-i spună dumneavoastră?

Până una alta, nimeni nu se făcea auzit la celălalt capăt; asta în ciuda faptului că apartamentul – dovadă: zgomotele – era în plină agitaţie.

Apartamentul. Trebuie să fie mare – i se părea că ghiceşte – foarte mare; cu unele încăperi largi cât holurile. Acolo unde se afla telefonul, de exemplu, nişte copii se jucau, chiar în clipa aceea, cu o minge de cauciuc. Erau cel puţin trei: trei băieţi. Din bufniturile produse de săriturile, de alergările şi prăvălirile lor pe parchet, nu era greu să-ţi faci o idee destul de precisă asupra locului şi asupra

dimensiunilor sale. Departe, foarte departe, plângea un copil: un ţine de câteva luni. Dar iată, mai aproape, o altă voce – aceea a unei fete de vreo cincisprezece ani – strigând: „Clementina!”. Şi întrucât Clementina, închisă cine ştie unde, poate în odaia ei sau în closet, întârzia să răspundă, cealaltă o zorea să se ducă la Tonino, sau Tanino. „Ieşi de-acolo”, zicea nerăbdătoare, şi în acelaşi timp râzând: „hai, ieşi, că s-a isprăvit gazul…”

Edgardo îşi ţinea răsuflarea, nu făcea nici cel mai mic gest. I se părea că se afla şi el în casa Cavaglieri, ascuns după o uşă, trăgând cu urechea, iscodind.

—Gol! urlă, foarte aproape, unul din băieţi.

— Nu-i valabil! protestă altul, mai mic. Te-am văzut, ce mai, ţi-ai potrivit mingea cu mâna!

—Ba e gol! insista cel dintâi.

Ce hărmălaie – îşi zicea – ce harababură. Păzeşte-mă, Doamne!

Cu toate astea, deşi buzele i se arcuiau într-o strâmbătură de dezaprobare şi plictis (vezi ce se întâmplă – se gândea – când îţi umpli casa de copii: oricât de mare şi de comodă, nicio locuinţă nu e destul de încăpătoare; viaţa nu mai e viaţă, ci un iad), nu izbutea să se mişte de acolo, rămânând cu receptorul lipit de ureche, atent să prindă glasuri şi zgomote, cu un fel de lăcomie nesăţioasă, abia reţinută.

— Cine e? se auzi dintr-odată, pe fir, vocea cam răguşită a unui copil.

Copiii mici nu-i plăceau, în general: îl stinghereau, îl intimidau. Până şi în faţa lui Rory (cum i se întâmplase chiar în dimineaţa aceea, intrând pentru o clipă în odaia ei), i se punea adesea un nod în gât, care aproape că-l sufoca. La telefon, însă – aşa se părea – era altfel. Putea oricând să găsească ceva de spus.

—Edgardo, răspunse. Dar pe tine cum te cheamă?

—Andrea.

Îl auzea cum respiră zgomotos. Era limpede: văzuse receptorul atârnând de-a lungul peretelui şi pentru că fraţii mai mari îi dădeau mereu zor ba că e gol, ba că nu e,

i s-o fi năzărit la un moment dat să profite de întreruperea jocului şi să se agaţe de telefon. Altminteri, în mod obişnuit, nu ajungea la aparat decât urcându-se pe un scaun.

Întrebă:

—Câţi ani ai?

—Şase.

—Mergi la şcoală?

—Da.

—în ce clasa eşti? întâia?

—Nu. Întâia preparatoare.

La şapte ani – reflectă – Rory era în clasa a treia.

— Ai cam rămas de căruţă, încercă să glumească. Cel puţin eşti cuminte?

—Aşa şi-aşa.

— Cum adică, aşa şi-aşa! Trebuie să fii cuminte. Nu ştii asta?

Copilul nu răspunse. Tăcerea lui coincise cu reluarea partidei de fotbal întrerupte. Şi iar ţipete, alergări, sărituri, căzături. Dar Andrea era tot acolo, la celălalt capăt al firului, cu răsuflarea lui îndărătnică şi grea de pui de ţăran.

Pe neaşteptate, cu o nespusă voioşie, se simţi cuprins de dorinţa de a se afla, cu ploaie sau fără ploaie, cu orice preţ, în mijlocul bălţii: singur.

În fond, ar fi putut să aşeze receptorul la loc – se gândi. Fără să mai aştepte servitoarea care, putea să parieze, nu izbutise să transmită nimic exact, nici numele, nici pronumele şi nici altceva (cine ştie ce o fi comunicând acum stăpânei, prin uşa de la baie!), în fond, el ar fi putut foarte bine să aşeze receptorul în furcă şi să spele puţină. De altfel, după ce se va fi trezit, Ulderico ar fi înţeles imediat cine-i telefonase…

La urma urmei: nu era acesta singurul lucru care conta?

Aşeză încet receptorul în furcă.

PARTEA A DOUA

I

Să iasă din cabină şi să-şi închipuie că în baltă ar fi găsit tot ceea ce îi era necesar, seninătate, sănătate a trupului şi a minţii, bucuria de a trăi, fu unul şi acelaşi lucru. Trebuia să se grăbească. Se îndreptă spre Bellagamba care, văzându-l că se apropie, azvârli ţigara; plăti fisa la bar; în sfârşit, cu bătrânul fascist după el, ieşi hotărât.

— La revedere, zise de îndată ce se aflară pe trotuarul din faţa intrării.

— Astăzi mi-aduce cineva un barbun pe cinste, de la Gorino, făcu celălalt. Vreţi să vi-l pun deoparte?

—Pune-l, încuviinţă Edgardo, numai să scape.

Îi întinse mâna.

—Mulţumesc, adăugă, mulţumesc pentru toate.

Aşteptă ca Bellagamba să termine cu strânsul mâinii între mâinile lui groase şi păroase, după care îi întoarse spatele şi începu să traverseze piaţa.

Mergea grăbit, ridicându-şi din când în când faţa ca să adulmece aerul. De plouat, nici vorbă, nici măcar o picătură. Cât despre aer, dimpotrivă: acum îl simţea îmbibat cu mirosul acela tipic de lagună, sărat şi deopotrivă dulceag, care intra atât de adânc şi de încăpăţânat în haine şi care, după un timp, avea întotdeauna efectul de a-i trezi pofta de mâncare. Bine – îşi zise, vesel. În răstimpul ultimului sfert de ceas, vântul nu numai că reîncepuse să bată, dar îşi schimbase şi direcţia. Acum venea din partea opusă, dinspre mare. Era de ajuns să se menţină câtva timp în această direcţie, şi cerul s-ar fi curăţat pe de-a-ntregul.

Ca să aplice şoseaua spre Pomposa, se văzu silit să treacă din nou, în maşină, prin faţa cafenelei *Fetman.*

Bellagamba era tot acolo – îl văzu – nemişcat pe trotuar. Părea atât de cufundat într-o discuţie cu un ţăran bătrân, înfăşurfet într-o manta de culoare închisă (mestecând un chiştoc de foi sub borul coborât al pălăriei, acesta din urmă asculta şi tăcea), încât – trecându-i prin faţă – văzu cum ridică braţul într-o jumătate de salut roman, dar abia avu răgazul să ducă două degete la

căciulă.

— Noroc bun, bombăni rânjind. Şi o luă la goană.

Apucă pe străduţa laterală dominată la intrare de clădirea I.N.A.; ajunse imediat pe cheiul portului fluvial, plin ca întotdeauna, duminica, de siluetele cafenii ale geamandurilor înghesuite una lângă alta sub faleză; pe urmă, după vreo sută de metri, viră la stânga. Dincolo de curbă, din pricina gropilor, se văzu nevoit să încetinească şi să înainteze cu băgare de seamă. Dar acolo, imediat după încrucişarea cu şoseaua de centură, spera ca terasamentul şoselei să devină din nou uşor de parcurs. Aşa era, de fapt. Vedea cum se apropie marginea albăstruie a asfaltului şi gusta dinainte clipa apropiată în care urma să apese pe accelerator.

Depăşi încrucişarea; depăşi capătul imediat următor al scurtei alei spre cimitir, înţesată mai ales la celălalt capăt, sub zidul trandafiriu de împrejmuire, de obişnuitele grupuri de vizitatori duminicali: se prefăcu că nu vede gestul prin care o frumoasă fată blondă, oprită la colţ, îi cerea să fie transportată; schimbă, viteza într-a treia, apoi într-a patra. În curând, fără să coboare vreodată sub şaptezeci pe oră, ajunse în raza schitului de la Pomposa.

De când nu mai fusese prin locurile astea! – nu putu să nu ofteze, în timp ce Aprilia gonea repede de-a lungul şoselei drepte. Totuşi, era bucuros: bucuros că schitul, lăsând la o parte vegetaţia mult mai deasă care-l învăluia acum (semn că hidrofoarele Societăţii de Asanări putuseră să lucreze nestingherite şi în ultimii ani), a trecut prin război păstrându-şi neschimbat aspectul de mare fermă agricolă de tipul Montinei. Aşa-i – îşi zicea, privind pietrele roşii străvechi ale mănăstirii. Cu clopotniţa asta, într-o parte, încăpătoare ca un hambar de grâne; cu biserica la mijloc, care mai mult decât a biserică semăna a şură; cu celelalte clădiri golaşe, în dreapta, rânduite ca nişte case ţărăneşti împrejurul bătăturii: de fapt, deşi în proporţii mărite, Pomposa semăna întru totul cu Montina. În acelaşi timp, se bucura şi că amintindu-şi de Montina, repetându-i în minte numele, inima nu’ i se mai strângea, ca de obicei,

în cleştele neliniştii, al mâhnirii şi al fricii.

Ajungând sub Pomposa, o luă la dreapta, pe magistrala Romea şi apoi, după câteva sute de metri, la stânga, pe şoseaua plină de curbe care pătrundea pieziş în zona bălţilor. Răsuflă adânc. Spre sud, cât putea cuprinde cu ochii, vedea vasta întindere aproape marină a văii noi, Văile Nuova; spre nord, pământurile uscate după asanare, marcate în fundal de linia neagră şi neîntreruptă a pădurii Mesola. Se simţea atât de liniştit, acum, atât de plin de energie şi încredere (era frig şi pusese în funcţiune caloriferul: cu toate astea, i se părea că aerul lagunelor pătrundea în interiorul maşinii, umflându-i plămânii) într-un cuvânt, se simţea atât de bine, încât după câteva clipe, pomenindu-se dintr-odată cu un gust acru în gură, nu se nelinişti prea tare. Clătină din cap şi zâmbi. Era firesc. Numai cu cele două cafele înghiţite din momentul în care se trezise – prostul de el nu ceruse întâi, Imeldei, măcar o bucată de pâine, şi apoi, acum un sfert de oră, la Codigoro, nu avusese prevederea să-şi ia un pachet de crochete sau o prăjitură – era mai mult decât normal, la urma urmei, să se găsească într-un asemenea hal de lihnire. Înainte de a intra în „butoiul” de vânătoare, în orice caz, era limpede că ar fi trebuit să mănânce ceva. Să fie oare birturi la Volano? Cum să nu fie şi acum, ce Dumnezeu! în cel mai rău caz, o jumătate de pâine coaptă în casă sau o felie de plăcintă, ca la ţară, presărată cu zahăr tos pe deasupra, tot ar fi căpătat bătând la o poartă din sat. Ce-l împiedica să ceară? Nimeni nu l-ar fi recunoscut la Volano. Şi-apoi, plătind…

Depăşi şantierul din Canevie, unde odinioară se dădea şi de mâncare, dar care acum părea complet părăsit, în plină dezafectare; depăşi Porticino, un nume căruia, ca întotdeauna, nu-i corespundea nimic, nici cel mai mic semn de aşezare omenească. Şi iată, în sfârşit, după nu ştiu a câta curbă dublă, Volano, cu casele sale joase, aliniate de ambele părţi ale şoselei care străbătea satul de la un capăt la altul, cu masivul paralelipiped al fermei Tuffanelli, departe în fund, în zidurile căreia părea că se termină şoseaua. Îi mai rămâneau de făcut doar

câteva sute de metri – gândi Edgardo, accelerând – şi imediat şi-ar fi dat seama dacă omul lui Ulderico se mai afla acolo să-l aştepte. Greu de presupus. Totuşi, se cuvenea să vadă: după aceea, eventual, să decidă ce avea de făcut.

Străbătu repede satul pe jumătate pustiu, trecu la pas, aşa cum recomanda un indicator, podul suspendat peste Pad şi Volano, şi se opri lângă ferma Tuffanelli, la adăpost de vânt, în partea ce cădea spre Văile Nuova, şi coborî din maşină. De omul lui Ilderico, nici urmă. Se uită la ceas: nouă şi un sfert. Cine ştie cât o fi aşteptat, sărmanul. Şi-acum?

Trase cu urechea. Tăcere. Numai ţipetele îndepărtate ale păsărilor nevăzute, sus în înălţimi. De asemenea, nevăzut, un câine, probabil în lanţ, scheuna undeva pe aproape.

Îşi plimbă privirea împrejur, peste imensul peisaj care-l înconjura.

Vedea, acolo, la marginile teritoriului plat, cu ape şi ostroave pe care-l străbătuse şi pe care soarele îl lumina din loc în loc, clopotniţele din Pomposa şi Codigoro: cea dintâi – mai aproape, întunecată, despuiată, mare, greoaie; cea de-a doua, subţire, albă, îndepărtată: de o strălucire aproape metalică, de ac. În dreapta, de partea lui Po Grande şi a gurilor sale, masa compactă şi neagră a pădurii Mesola; în stânga, golaşele întinderi din Văile Nuova şi ale altor văi, mai încolo; în sfârşit, Volano, în faţă, dincolo de pod, cele două şiruri de case sărace, unele având încă acoperiş de paie şi de stuf împletit… Privea: auzea din nou vocea insinuantă a lui Bellagamba, cuvintele cu care, acum o oră, încercase să-l convingă să nu-şi mai continue drumul. „Ascultaţi-mă pe mine, o să vedeţi că am dreptate”, spusese în dialect. Şi părea că-l compătimeşte, că-i plânge de milă.

Totuşi, nu, *nu* trebuia să cedeze, să se resemneze. Ideea de-a se întoarce imediat acasă, care acum din nou îl ispitea, fu de data aceasta înlăturată pe loc, fără nicio şovăire. Să străbată iarăşi, în sens invers, şoseaua plină de

curbe pe care fusese adineaori; să treacă iar pe la Pomposa; să traverseze iar Codigoro sau, oricum, să-l ocolească; şi în sfârşit, către unsprezece, să zărească, prin parbriz, cum se profilează în depărtare cele patru turnuri ale castelului d'Este; toate acestea n-ar fi făcut decât să-l azvârle din nou, fără-ndoială, în străfundurile aceleiaşi fântâni de tristeţe leneşă din care crezuse, la un moment dat, că ieşise definitiv. Dar dacă ar fi mers înainte, singur, fără însoţitor? Până la Lugari di Rottagrande ar fi reuşit să ajungă negreşit, de unul singur. De vânat n-ar fi vânat nimic, de-acord. Ce să-i faci!

Ar fi putut să rămână şi la Volano; dacă nu toată ziua, măcar câteva ceasuri. Cine ştie: poate că omul lui Ulderico, acel Gavino, locuia chiar la Volano. Şi dacă locuia acolo, dacă nu de altceva, doar pentru a-i înmâna personal cele cinci sute de lire ce i se cuveneau oricum, tot făcea să-i dea de urmă. Numele de familie era Menegatti: Menegatti, Felisatti, Borgatti; cam aşa ceva. Dar în afară de aceasta: casă particulară sau ospătărie, un loc de popas în suficientă linişte şi siguranţă – un loc îndepărtat, chiar şi numai pentru câteva ore, de tot şi de toţi, aproape ca un butoi de vânătoare pierdut în mijlocul bălţilor, unde l-ar fi găsit mai uşor decât la Volano? Stomacul, poftim, începea din nou să se facă simţit. Din nou gustul acela acru în gură. Trebuia să mănânce; şi imediat.

Deodată, atenţia îi fu atrasă de ceva. Pe malul opus al canalului, trasă la vreo zece metri în dreapta podului şi a şoselei, observase o baracă de lemn lungă şi strâmtă, vopsită complet în verde şi cu acoperiş de tablă. Părea nouă-nouţă, aşa cum mărturiseau vopseaua pereţilor, lucioasă aproape ca oglinda, şi tabla ondulată a acoperişului, evident proaspăt cumpărată de la prăvălie. Ce-o fi? încercă zadarnic să citească o mică firmă deasupra uşii de la intrare. Dintr-un tub subţire de eternit, ţinut drept în vârful acoperişului de patru cabluri de oţel convergente, ieşea un fum negru în rotocoale dense. Abia ieşit, vântul îl împrăştia. Poate că acolo era adăpostul pe potriva lui – îşi zise, privind cu atenţie fumul, studiindu-i

calitatea. Se putea foarte bine să fie aşa.

Închise cu cheia portiera maşinii; porni, înfruntând vântul pieptiş, spre pod; îl trecu, ţinându-se de una din frânghiile groase de cânepă care serveau, pe ambele părţi, drept parapet şi balustradă; înaintă apoi, lungind pasul, în jos pe o pantă uşoară, spre baracă. Îi fu de ajuns să citească deasupra uşii: CÂRNĂŢĂRIE, pentru ca gura să i se umple de salivă. Avusese noroc: ar fi putut să-şi procure de-ale mâncării acolo, pe-ndelete, fără să mai caute încoace şi-ncolo... Un tânăr înalt, slab, brunet ieşise între timp în prag. Şi nu se mişca de-acolo. După ce închisese uşa în spatele său, se uita la Edgardo, care se apropia.

Din felul în care era îmbrăcat tânărul – şapcă cu cozoroc, manta militară căptuşită cu blană de miel, cizme de cauciuc înalte până la coapse – dar mai ales din insistenţa întrebătoare a privirii sale, pricepu imediat cine-i sta în faţă. Era omul lui Ulderico, numitul Gavino: nu putea fi vorba decât de el.

Ridică vioi un braţ.

—Bună ziua! strigă.

Tânărul abia se înclină: o scurtă plecăciune cam rigidă, ca de soldat.

— începusem să cred că nu mai veniţi, zise apoi, liniştit.

— Am întârziat mult, ştiu, răspunse Edgardo. Clătină din cap. Poate pentru că n-am mai fost în baltă de cel puţin cincisprezece ani, adăugă, încercând să râdă; şi-aşa, ştiţi, cum se-ntâmplă, omul pierde socoteala timpului. Nu vă supăraţi.

—Vai de mine.

Spusese „vai de mine”. Acum zâmbea imperceptibil. L-o fi bănuind în stare să nu-l plătească?

Ar fi fost absurd: absurd, în orice caz. Duse mâna la portofel, hotărât să scoată pe loc cele cinci bilete de o sută de am-lire[57], cu care, pe baza tarifului, era dator. Celălalt îl opri imediat. Lăsaţi – zise, şi făcu un uşor gest de supărare. Aveau tot timpul pentru socoteli. La asta urmau să se gândească „după aceea”. Mult mai bine era să ajungă

57 Monedă emisă de trupele americane în timpul războiului.

cât mai repede în baltă. Vântul îşi schimbase direcţia – continuă în italiana sa calmă, precisă, aproape fără accent, ridicându-şi ochii albaştri pentru a scruta cerul – ei, dacă se grăbeau, mai aveau şansa să vâneze ceva.

Avea dreptate – se gândi Edgardo. Avea dreptate cu carul.

— Am uitat să-mi iau de-ale gurii, obiectă totuşi. N-aş vrea să mi se facă foame. Ce spuneţi – şi arătă spre baracă – dacă cer să mi se facă un sandviş?

— Cum doriţi, răspunse Gavino. Şi se trase de-o parte, pentru a-l lăsa să treacă.

Înăuntru, baraca i se păru mai mare decât bănuise.

Consta dintr-o singură încăpere: strâmtă, lungă, întunecoasă. De-a lungul pereţilor laterali, la intervale rare, câteva ferestruici înguste ca nişte crăpături. În dreapta, un cămin aprins, în faţa căruia şedeau nemişcaţi trei bătrâni. Vis-à-vis, paralel cu peretele opus, o tejghea împărţită în două sectoare: unul servea ca debit de tutun, celălalt era rezervat produselor alimentare; în spatele debitului, părul lung şi negru încercuit de lumina slabă a uneia dintre ferestruici, chipul unei femei, uscat, palid, fără sânge. Oprindu-se aproape de prag, fără ca Gavino, alături de el, să dea nici cel mai mic semn de nerăbdare, adulmeca prelung cu pleoapele închise, ca un morfinoman, mirosul ce umplea localul: un miros amestecat, de lemn proaspăt tăiat şi de alimente ieftine. Penumbra; căldura uscată; cei trei clienţi, cu paharele în mână, pe ale căror feţe zbârcite reflexele focului săpau cute ce păreau sculptate; capul femeii în spatele tejghelei; mirosul de rumeguş, de salamuri, de conserve în ulei, etcetera: avea senzaţia că a nimerit într-o cabană în vârf de munte: chiar aşa. Ce bine s-ar fi simţit, dacă ar fi putut să rămână acolo! – îşi zicea, incapabil să mai reziste descurajării împotriva căreia începuse să lupte cu dârzenie din clipa în care-l văzuse pe Gavino. Pricepuse imediat că acolo, în baracă, s-ar fi simţit bine!

Ceva mai târziu, ieşirea la aer şi la lumină îi produse un şoc binefăcător, îl reînsufleţi. Sub soare, olanele roşii

ale fermei Tuffanelli străluceau vioaie, vesele; de parcă cineva tocmai terminase să le spele. Şi apele din Văile Nuova – atunci când se opri o clipă, să le privească de la înălţimea podului – îl uimiră prin intensitatea extraordinară a albastrului lor. Erau albastre nu numai în larg, unde vântul încordat şi rece le brăzda din loc în loc cu spumă; ci şi lângă mal, acolo unde – în limbi sinuoase pe jumătate ascunse între un ponton şi altul, se strecurau până la două sau trei sute de metri de sat.

Numai că, la puţin timp după aceea, în maşină, de-a lungul acelui soi de conductă, tot mai strâmtorată de ape, care ducea de la ferma Tuffanelli la Lungări di Rottagrande, se văzu nevoit să înregistreze noi motive de nemulţumire şi de căinţă.

Căţeaua, înainte de toate: căţeaua lui Gavino. Tânără şi zburdalnică (o corcitură de *brac* şi *setter,* de talie mijlocie, de culoarea cărămizii), nu era chip să stea locului o singură clipă. Degeaba îi vorbea Gavino în dialect, degeaba îi mângâia coapsele stropite de noroi sau o făcea să se întindă pe jos la picioare, certând-o şi chiar lovind-o. Nimic de făcut. Chiar şi atunci când părea că a renunţat să se mai agite, să ţâşnească din când în când cu capul ei de focă printre cizmele stăpânului, maşina era la fel de plină de fiinţa, de obsesia, de viaţa ei. În afară de miros, şuiera, gemea, se zbânţuia în continuare. Să se oprească, s-o lase să-şi facă de cap, să-i urmeze pe contul ei? Nici gând – spusese Gavino la un moment dat. În starea de aţâţare în care se afla, putea foarte bine să se azvârle în apă; cu riscul, eventual, să nu o aibă la îndemână atunci când ar fi avut mai multă nevoie de ea.

Mai era, pe urmă, Gavino (Aleotti Gavino – cum preciză el însuşi): sau, mai bine zis, erau gândurile pe care apropierea acestuia i le stârnea.

Pe drum, puţin câte puţin, aflase despre el unele lucruri: că era din Codigoro, că avea nevastă şi un copil, că în ’44 până la Eliberare fusese „partizan combatant” şi că, pe lângă puţinul ajutor dat vânătorilor, din noiembrie până în februarie, din însărcinarea Consorţiului Asanări, în tot

restul anului alterna munca de pălmaş agricol cu aceea de „muncitor constructor”. Nu aflase prea multe, în fond, ţinând seama că lucrul principal, şi anume, dacă mai era şi acum comunist (amabil, răbdător, zgârcit la vorbă: după felul de a se comporta, putea să şi fie), lucrul acesta nu reuşise să-l lămurească.

Totuşi, nu asta îl tulbura, ci, mai mult chiar decât cea a căţelei, prezenţa sa fizică. Ciudat: liniştea cu care-l simţea că ocupă spaţiul alături de el, în loc să-l mulţumească, îl enerva, îl apăsa. Din când în când, se uita la mâna lui dreaptă, rezemată pe cauciucul verzui al cizmei de vânătoare, ceva mai sus de genunchi. Era o mână mare, lungă, mai mult de sportiv decât de muncitor: o mână smeadă, musculoasă şi deopotrivă delicată, cu unghiile abia tocite şi acoperită de smocuri de fire roşietice; şi, de fiecare dată, privindu-i-o, îşi aducea aminte cu o stinghereală crescândă şi cu nemulţumire de Ulderico. Să fie oare un fiu natural al lui Ulderico; de dinainte de căsătorie? – îi veni să se întrebe la un moment dat, adăugând la compararea mâinilor, pe aceea a staturilor, a ochilor deschişi la culoare, a capetelor mici, şi a calmului, îndeosebi, a siguranţei exprimate de cel mai mic gest al unuia, ca şi al celuilalt. De ce nu? Să aştepte ore întregi, practic fără să se mişte, şi pe urmă să nu spună nimic! Ataşamentul său faţă de sarcina luată, fără-ndoială cam exagerat, putea să se explice astfel.

Se întorcea să-i privească mâna, scrutându-i în treacăt şi chipul slab şi ars de soare, cu profilul net, ascuţit. Vântul îşi schimbase direcţia etcetera – îşi zicea: totuşi, şi el, ca şi Bellagamba, trebuiau să-l socotească destul de extravagant dacă-şi închipuia că va putea să vâneze ceva la un ceas atât de înaintat al zilei. Desigur: spre deosebire de Bellagamba, Aleotti Gavino nu rostea aproape niciun cuvânt, nu-şi permitea nici cea mai uşoară insinuare; ceea ce reprezenta un important câştig, era nevoit s-o admită. Dar acel vag aer de batjocură ce-i flutura în jurul pometţilor osoşi, nu era, poate, cu mult mai elocvent şi mai deprimant decât orice cuvântare? Şi în

timp ce se gândea la toate astea, îşi reproşa că insistase chiar el să-l urce în maşină. Ce greşeală! Dacă l-ar fi lăsat să-şi ia propria lui motoretă (înainte de-a se hotărî să se urce, o încredinţase cu multă părere de rău paznicului de la ferma Tuffanelli), l-ar fi putut concedia, la un moment dat, s-ar fi putut descotorosi de el. Acum, în schimb, erau legaţi unul de celălalt cu un fir dublu.

De la un timp, şoseaua preschimbată în potecă înainta de-a lungul unei fâşii de pământ foarte subţire, dreaptă până o pierdeai din ochi, şi flancată în amândouă părţile de întinderi lagunare deschise… Bun, cred că am ajuns”, îşi zise, recunoscând la perfecţie locurile; imediat, în stânga, văzu pupa unei luntri răsărind între două tufe de tămâiţă.

Încetini; trase maşina pe stânga, parcând-o în aşa fel încât să permită înaintarea altor vehicule, în cazul că acestea ar fi trecut pe-acolo; stinse motorul; trase spre sine pârghia frânei de mină; împinse schimbătorul de viteze în *marche arrière*; în sfârşit, deschise portiera şi ieşi afară. Pentru că Gavino, având de furcă cu setterul, întârzia să facă acelaşi lucru, se îndreptă singur spre luntre.

Ajunse la ea; o atinse cu piciorul. Vopsită într-o culoare închisă, zveltă ca o gondolă, dar cu fundul plat, era exact la fel cu cele de dinainte de război. Şi momelile plutitoare – siluete, marafoane şi aşa mai departe – îngrămădite pe jos în partea prorei pe jumătate scüfundată în apă, apăreau mai mult sau mai puţin de acelaşi tip: bălţate ca odinioară, ca totdeauna…

Ridică din nou capul.

Vântul şuiera printre sălciile şi tămâiţele înrourate de pe ţărm, îndoia subţirile, cenuşiile trestii cu pufurile lor, care acopereau câteva insuliţe, în faţă. Era frig: mult mai rece decât la Volano. Dar după ce îşi va încălţa cizmele de cauciuc şi după ce sub scurta tip *Montgomery* pe care, în afară de impermeabilul mimetic, avusese grijă s-o vâre în portbagajul maşinii, va îmbrăca un al doilea maiou, totul avea să fie în regulă: nu mai trebuia să se teamă de

răceală.

La mare depărtare, i se păru că aude împuşcături. Se aplecă înainte. Da, erau împuşcături. Arme de vânătoare. Urmau, una după alta, salve destul de dese. Şi mai ales, regulate, continue şi regulate.

— Aţi auzit cum trag? făcu, întorcându-se spre Gavino, care între timp coborâse şi el din maşină.

Tânărul se mulţumi să încuviinţeze. Slobozise căţeaua care, îndepărtându-se la vreo cincizeci de metri, adăsta, nemişcată, pe marginea malului fixând cu încordare cine ştie ce în faţa ei, spre larg. Cele două arme, pachetul cu mâncare şi sticla cu apă minerală le aşezase pe jos, la câţiva paşi mai încolo.

— Trebuie să scoatem şi lucrurile din spate, adăugă Luaţi cheia.

Şi se întoarse din nou spre vale, căutând să stabilească de unde venea, exact, zgomotul acela de împuşcături. Îşi forţa la maximum auzul, îşi ascuţea privirile. Să fie cu putinţă faptul că se trăgea în preajma şoselei Romea? Atât de departe de baltă? centrul spaţiului cuprins între ţevile verticale şi paralele ale celor două puşti, Gavino, cu apa până la jumătatea gambei, aplecat deasupra păpuşilor sale multicolore în formă de păsări de baltă, ca un păpuşar deasupra micului său teatru. Altceva nu vedea.

Coborî ochii şi scrută cadranul ceasului de mână.

Era chiar mai târziu decât prevăzuse Bellagamba

— rânji în sinea lui – zece şi un sfert. Dar ce-i păsa lui, la urma urmei, că era devreme sau târziu? Recăzând în aceeaşi stare de acum câteva ore, când se trezise, se mărginea, acum, să privească şi să asculte gemetele în surdină ale căţelei, legată de un călcâi al bărcii, ţipetele izolate ale unor păsări în trecere, salvele de împuşcături ce se reluau din când în când de cealaltă parte a văii, de-a lungul şoselei Romea. Îi era de-ajuns, ba chiar de prisos.

Îşi întoarse încet privirile împrejur.

Simţitor micşorată faţă de felul în care se prezenta pe timpul când venea cu Ulderico (în ritmul acesta, peste

alţi cincisprezece ani hidrofoarele Consorţiului Asanări aveau să sugă toată apa rămasă), Văile Nouva îşi schimbase fizionomia. Nu-i era uşor să se orienteze. (Unde era ostrovul de câţiva merti pătraţi pe marginea căruia se afla butoiul, de pildă? în care punct anume al bazinului?)

În dreapta, de partea şoselei Pomposa-Volano, care aşa, după ochi, în vârful unei mici îndiguiri şi prin urmare lesne de desluşit, ar fi zis că e la o distanţă de vreo doi kilometri – se întindea un grind plat, lung, acoperit de o vegetaţie deasă, pitică, de culoarea tutunului, asemănătoare cu perii unui bătrân cal de povară. În partea opusă, în stânga, un al doilea ostrov, de acelaşi tip şi dimensiuni cu acela de lângă „butoi", şi separat la fel ca grindul, adică la vreo sută de metri, nu mai mult; şi dincolo de acesta, tot la o depărtare de vreo doi kilometri, dunga abia desenată a Lungărilor di Rottagrande, cu măronta, scânteietoarea spinare de scarabeu a Apriliei, aşezată chiar în mijloc. În faţă, în sfârşit, la aceeaşi distanţă, ţărmurile pline de plopi ale uscatului. Bun. „Butoiul" se afla, aşadar, în zona centrală a văii „aproape la jumătatea distanţei dintre cele două maluri...

Aşteptarea se prelungea. Dacă ar fi stat mai comod

— reflectă – iar nu aşa, ca la toaletă, poate că ar fi reuşit să aţipească. În schimb, putea să treacă la mâncare. Cu cât ar fi făcut-o repede, cu atât ar fi fost mai bine: n-aveau decât de câştigat.

Căută dibuind, pe jos, lângă cele două cutii de carton cu muniţiile, pachetul cu sandvişul şi apa minerală. Şi-l aşeză pe genunchi. Îşi scoase mănuşile, după care, desfăcând pachetul într-o parte, scoase doar sandvişul. Sticluţa cu apă minerală avea s-o folosească mai târziu.

Îşi înfipse dinţii în sandviş şi rupse o bucată. Dar nu-i mai era foame, deloc: intrigat şi de faptul că pâinea (adineaori, în penumbra barăcii, nu putuse să-şi dea seama) era de tip franţuzesc: un fel de pâine, care acum, pare-se, se făcea şi la ţară. Şi-apoi: să fi fost oare salam de vară ceea ce femeia din baracă îi vârâse între feliile de pâine? De unsuros era unsuros, puah, nimic de zis. Dar de

fabricaţie grosolană: şi cu ceva rânced în gust, care-i amintea de anii ’42; şi ’43, de cartelele alimentare, de timpurile când, pe cât de trudnic, pe atât de săritor, încercase să facă pe soţul, soţul cel bun: cei mai groaznici ani ai vieţii sale, la drept vorbind…

Gavino terminase.

—Ura! mormăi.

Înghiţi cu greutate. Şi în timp ce, continuând să-l sprijine pe genunchi, scotocea cu degetele în jurul pachetului de hârtie unsă (prima idee ce-i trecuse prin cap fusese să arunce restul de sandviş: pe urmă, însă, renunţase), se uita la Gavino cum se întoarce spre butoi şi nu-şi lua ochii de la el.

Gavino înainta călcând cu picioarele sale lungi, aplecându-şi din când în când capul, ca să se uite la cer. Pe măsură ce se apropia, i se părea, lui, care-l observa de jos în sus, că era mai înalt decât în realitate, tot mai înalt. Căţeaua încetase dintr-odată să scheaune. N-o vedea. Dar şi-o închipuia şezând, nemişcată ca o statuie: aşteptând hotărârile stăpânului.

Gavino ajunsese deasupra lui.

—Cât de multe trec, zise… Aţi văzut?

Glumea – se gândi. Era serios, dar parcă făcea un anumit efort să se menţină astfel.

— Nu, n-am văzut nimic, răspunse. M-am apucat să mănânc.

Celălalt arătă spre Browning.

— Cam bate vântul şi trec pe sus. Dar cu ăla, o să doborâţi tot ce vreţi.

Observase pachetul ţinut pe genunchi.

—A mers? întrebă.

—Nu prea.

Depindea, poate, de faptul că nu-i era destul de foame – adăugă. Dar salamul nu era din cele mai bune. Pe deasupra, pâinea franţuzească nu-i plăcea, nu fusese niciodată pe gustul său.

Zâmbea, sau cel puţin i se părea că zâmbeşte, aşa că-i întinse pachetul.

—îl vreţi dumneavoastră? zise. Nu vă jenaţi.

Se minună cum celălalt acceptă fără să se lase rugat. Nici nu mulţumi, de altfel. După ce vârî pachetul într-un buzunar al scurtei, se aplecă să aşeze în luntre coşul golit de momeli, şi probabil să mângâie căţeaua. Să se fi ofensat? în fond, îi oferise nişte resturi. Şi încă proaste, pe deasupra.

—Vedeţi că am muşcat din sandviş, zise.

—Vai de mine. Nu vă faceţi griji.

Dar nu-l credea şi ţinu să-l îmbuneze.

—Luaţi şi dumneavoastră o puşcă, propuse.

— O puşcă? exclamă Gavino. Se înălţase încet cât era de lung, şi-l fixa din nou. Ce să fac cu ea?

Era ca la Volano, lângă ferma Tuffanelli, când el, fără să prevadă că avea să se căiască imediat, insistase atât de mult, să lase motoreta şi să se urce în maşină. Ce motiv avea să nu vrea o puşcă? zicea. De pe ostrovul de colo – şi i-l arătă în acelaşi timp, cu braţul – ar fi putut să tragă în toate păsările care i-ar fi scăpat lui, de partea unde se afla: şi pentru că lipsise de cincisprezece ani din baltă, cine ştie câte avea să rateze! Dar Gavino nu, nimic, părea de neclintit. Să ne-nţelegem – replica zâmbind şi clătinându-şi capul – nu că ideea de a vâna nu l-ar fi atras. Dimpotrivă. Dar fiecare cu meseria lui. Meseria lui era, acum, numai aceea de a-i însoţi pe domni la faţa locului (zise chiar aşa: „acum” şi „pe domni”, arătând în acelaşi timp cu bărbia în direcţia şoselei Romea) şi-apoi, după terminarea vânătorii, să umble cu barca pentru a strânge păsările moarte şi rănite.

Până la urmă, însă, se învoi.

—Fie, făcu. Cum vreţi dumneavoastră.

Smulse Browningul din bandulieră, îl ridică şi începu să-l sucească.

Se slujea de el cu dexteritatea şi cu dezinvoltura unui om foarte priceput la arme, dar şi cu un fel de neîncredere, de dispreţ ascuns. La ce se gândea? Probabil la cât o fi costat. Atâta tot.

— Frumoasă puşcă, zise până la urmă, încreţindu-şi

buzele într-o strâmbătură. Aţi cumpărat-o la Ferrara, îmi închipui.

—Nu. La Bologna.

—Aha.

Câteva clipe se cufundă în cercetarea diferitelor părţi: ţeava, încărcătorul, trăgaciul şi mai ales garda, dedesubt, dintr-un oţel de o calitate deosebită: alb şi opac, argintat.

—E nouă. Aţi mai încercat-o?

— Am luat-o în septembrie, n-am tras încă niciun foc.

—Şi-aia, ce e: o Krupp?

— Da, răspunse. O *Trei inele.* Dinainte de război. Model ’28 sau ’30.

—Aţi putea să mi-o daţi mie.

— Nu, nu, se grăbi să răspundă. Începeţi cu Browningul, până una alta; pe urmă o să facem schimb.

Se aplecă şi cotrobăi pe fundul butoiului. Scoase tocul de piele în care se afla frâna de gură şi o cutie de cartuşe.

—Uite, adăugă, şi i le întinse pe amândouă.

Mai mult decât frâna de gură părea că-l interesează cartuşele.

—G.P., citi, cu jumătate de glas, pe cutie.

Părea, totuşi, nedumerit, îngrijorat. Îşi atârnă puşca de umăr cu obişnuita lui nepăsare şi desfăcu capacul cutiei, scoţând câteva cartuşe şi vârându-le apoi, după ce le cântări distrat în palmă, într-un buzunar al pantalonilor, în sfârşit, în timp ce se apleca să aşeze cutia pe jumătate deschisă, îşi încreţi uşor fruntea.

—Ce s-a întâmplat? Iar nu funcţionează ceva?

— Se spune că-s mai bune decât cartuşele Rottweil şi decât M.B., făcu. Mai iuţi.

Celălalt nu răspunse. Se ridicase din nou în picioare. Cu trupul întors pe trei sferturi, privea spre dreapta, în sus.

Începu şi el să scruteze cerul, în aceeaşi direcţie; şi văzu aproape imediat o pasăre izolată care, la o sută de metri înălţime, înainta încet spre ei.

—Ce-o fi asta? întrebă.
—Cred că e un bâtlan, zise Gavino.
Era vorba de o pasăre destul de mare: cu aripi mari, foarte mari, dar disproporţionate faţă de trup, care era mic şi firav. Zbura cu o trudă vădită, opintindu-se. Gâtul lung în formă de a, strâns între umeri; întinsele aripi cafenii, greoaie ca o stofă, deschise ca să tragă sub pântec un volum de aer cât mai mare: părea că nu izbuteşte să taie vântul pieziş şi că e gata-gata să se dea peste cap, măturată ca o zdreanţă.
—Ce pasăre caraghioasă! se gândi.
O văzu cum zboară molcom peste bucata de lagună dintre stăvilar şi luntre, şi-apoi încremenind perpendicular deasupra capetelor lor: de-a dreptul nemişcată, pierzând puţin câte puţin din înălţime. Ceea ce o atrăgea, în punctul acesta, erau desigur momelile. Dar înainte? Adică până adineaori? Ce animal caraghios! Merita să te întrebi ce anume îl făcuse să zboare atât de mult aşa, împotriva sau aproape împotriva vântului, ce anume căuta atât de departe de maluri, în mijlocul văii?
—Nu cred că e bună de mâncare, zise.
— Aveţi dreptate, încuviinţă Gavino. Are gust de peşte, fără doar şi poate, de babuşcă mai exact. împăiată, însă, ar face frumos.
Bâtlanul mai coborî puţin. Acum i se vedeau limpede picioarele slabe ca scobitorile, întinse în spate, ciocul mare, ascuţit, căpşorul de reptilă. Dintr-odată, parcă istovit de efortul făcut sau ca şi cum, pe neaşteptate, ar fi adulmecat o primejdie, se răsturnă pe spate şi, câştigând înălţime, în câteva secunde dispăru în direcţia turlei din Pomposa.
— S-o fi lămurit, zise Gavino. Şi-o fi spus: mai bine să-mi iau valea de aici.
Scena era de râs, îşi dădu seama, dar n-avea chef de aşa ceva.
Arătă şi el spre malul din faţă.
—Numai să nu-l împuşte cineva, dincolo, mormăi.
— Nicio grijă, răspunse Gavino, cu un picior în luntre.

O să vedeţi că în curând se-ntoarce să mai facă un tur pe-aici.

Nu mai adăugă nimic. împinse luntrea în apă şi-apoi, stând ţeapăn la pupa şi împingând cu o singură vâslă, începu să se îndepărteze.

Se uita la el, ferindu-şi privirile de soare. îl văzu cum soseşte la destinaţie, cum coboară pe ţărm, cum trage prova pe uscat, dezlegând căţeaua de inelul vâslei şi aplecându-se să ia cutia de G.P. de pe fundul ambarcaţiunii: şi, în sfârşit, cum se caţără în vârful insuliţei şi caută adăpost în dosul unui tufiş de trestii de baltă. Înainte de a dispărea aproape cu totul (trebuie să fi găsit ceva pe care să se aşeze, acum i se vedea deasupra stufărişului doar o bucăţică de şapcă), ridicase braţul ca pentru a zice: „Am ajuns”. Iar el îi răspunse, mecanic, cu acelaşi gest.

V

Tot uitându-se ţintă la şirul des de momeli aşezate în adâncime dinaintea „butoiului”, aţipise. Ba adormise de-a binelea. Poate că şi visase. Şi iată că, venind din stânga, un fluierat scurt, energic, îl făcu să tresară trezindu-l.

Privi în sus.

La o înălţime de şaptezeci-optzeci de metri, jumătate duzină de raţe străbătea cerul deasupra „butoiului”. Raţe, sunt raţe – se gândi, în timp ce-şi scotea puşca dintre genunchi şi o sprijinea pe marginea „butoiului” – i-o spunea felul în care zburau, ritmul precipitat, năvalnic, palpitant al aripilor lor scurte şi boante. Dar cărei familii îi aparţineau? Nu fusese niciodată tare în a deosebi de la prima vedere feluritele varietăţi de păsări din baltă. Iar tipurile de raţe erau cu zecile.

Zburau în formaţie: una în frunte şi celelalte în urma ei, aşezate în triunghi, ca o escadrilă de mici avioane militare. Grăbite ca omul care aleargă, în uşoară întârziere, la o întâlnire fixată dinainte, se îndreptau şi ele spre Romea. „Călătorie sprâncenată”, murmură. Excluzând devieri de ultim moment, urmau să ajungă peste un minut în bătaia vânătorilor postaţi de-a lungul ţărmului din faţă.

Nu se opriseră. Cu vântul care le purta, era absolut exclus să-şi schimbe ruta. Dar abia sfârşi să-şi forţnuleze acest gând şi să-şi aşeze din nou arma între genunchi, când zări două dintre raţe, abia desluşindu-se pe zidul întunecat de nori îngrămădiţi deasupra uscatului, două puncte care se desprinseră. brusc de grup şi care, după o largă rotire laterală, începură s-o pornească înapoi.

Îşi apucă din nou Kruppul. Erau chiar două: o pereche statornică, bărbat şi femelă. Trecând, întrezăriseră momelile. Şi acum se înfăţişau din nou: ca să vadă mai bine, ca să-şi dea seama.

Judecând după încetineala cu care se măreau, trebuie să fi înaintat cu trudă: fireşte, de data aceasta vântul le era potrivnic. Dar în afară de vânt: nu erau oare şi nehotărâte, şovăielnice în ce priveşte calea de urmat? Ajunse la un punct, cine ştie, poate că ar fi renunţat. Încă un stânga-mprejur şi în câteva clipe s-ar fi topit în zare…

Rămase aşa mai mult, de-o oră: aşezat cu puşca în mână şi privind cum ajung păsările deasupra lui. Nu trăgea. Nu încercă s-o facă nici măcar o singură dată. Cel care trăgea, care dobora una după alta păsările ce-i intrau în bătaia puştii, era numai Gavino, în dosul tufişului său. *Pam-pam. Pam-pam-pam. Pam-pam-pam-pam-pam. Pampam-pam-pam-pam.*

În serii de câte două, trei, patru şi chiar de cinci focuri succesive, împuşcăturile sale îşi greşeau rareori ţinta. Iar vietăţile, fulgerate sau rănite, cădeau în apă cu răbufneli surde.

Primele căzute fuseseră cele două raţe – două moţate, probabil – care după ce se îndepărtaseră până spre malul opus al bălţii, veniseră înapoi, luptând cu îndârjire împotriva vântului. Aceeaşi soartă, ceva mai târziu, o împărtăşise şi o pereche de fluierătoare, şi acestea venind din spate, dinspre mare, dar coborând imediat deasupra momelilor, plutind cu aripile deschise. Apoi, iar o moţată singuratică. În sfârşit, veni rândul unor lungi serii de lişiţe. În scurt timp, cu alte cuvinte, numărul păsărilor doborâte de Gavino se ridicase la treizeci.

Ghemuit în barcă, el nu făcea, în schimb, nimic. Stătea, se uita, şi-atât.

Parcă visa întruna.

Primele două raţe, de exemplu, le văzuse înaintând şi plutind apoi, aproape pe loc, în faţa „butoiului”, la o cotă de peste o sută de metri. La un moment dat, însă, se prăvăliseră cu capul în jos. Repezite în plină viteză cu ciocurile cafenii deschise, căscate, şi cu ochii mici, rotunzi, holbaţi şi ei, injectaţi de sânge, se pomenise cu ele deasupra lui, într-o clipită: dintr-odată mari, enorme. Nu-l atacară.

Atingându-l uşor, trecuseră mai departe. Dar o clipă după aceea, *pam-pam,* două împuşcături. Stomacul înregistrase asprul recul.

Tot aşa, o lişiţă care mai târziu săgetase aerul pe lângă el cu şuierul unui proiectil; şi pe aceasta i se părea mai curând că o visase, decât că o văzuse de fapt. Şuiera de-a curmezişul, cu cine ştie câţi kilometri pe oră, totuşi apucase s-o privească în toate amănuntele: ca şi cum ar fi fost nemişcată; fotografiată, blocată în văzduh, pentru totdeauna. Penele negre ca tabla de şcoală, stropite uşor pe spate cu un galben-măsliniu; capul, gâtul, coada şi pintenii – negre; părţile de jos – ceva mai deschise; vârfurile aripilor – albe; ciocul plat – albăstrui; picioarele – verzi, cu nuanţe portocalii spre coapse; irisul – roşu, căscat, de sticlă. Cum se poate întâmpla numai în coşmaruri, într-o clipă – clipa înainte ca arma cu repetiţie a lui Gavino, lovind-o în zbor, să o constrângă să se prăbuşească în apă ca un balot, el reuşise să vadă tot, să înregistreze tot: şi să se gândească la toate, între timp, numai să înşface Kruppul şi să apese pe trăgaci, nu.

Nimic nu-i mai apărea real. Gavino, pe ostrovul lui, cu fruntea încruntată şi cu Browningul fierbinte în mână, scrutând încordat înălţimile, de jur-împrejur, ca să nu se lase surprins; căţeaua tolănită la picioarele sale, gata, după fiecare tragere, să se arunce în apă şi să aducă stăpânului, ţinându-le strâns în botul umed, noi şi noi păsări adăugate la grămada celor moarte ori agonizante; el

însuşi, aşezat în „butoi” cu puşca în mână, aidoma lui Gavino, dar inert, incapabil să schiţeze un singur gest... Adevărat şi neadevărat; văzut şi închipuit; aproape şi departe: toate lucrurile se amestecau şi se contopeau între ele. Până şi timpul obişnuit, al minutelor şi al orelor, nu mai exista, nu mai conta.

Deodată, trebuie să fi fost ceasul unu, recunoscu bâtlanul.

Zbura în faţa lui, la două sute de metri depărtare: venind dinspre nord, ca şi prima oară, şi înaintând mereu cu alura lui stângace, înceată, de avion Caproni de transport, tip vechi. Se scutură. „Ce prost!” exclamă în sinea lui. Avea aerul unuia care, din simplă curiozitate, fără nici cea mai mică nevoie efectivă, sfârşeşte, din rău în mai rău, prin a se vârî singur în belea.

Se ţinea jos – observă – mult mai jos decât înainte. La câţi metri? La vreo cincizeci, cel mult. Încă un pic şi, atras fiind din nou de momeli, cârmind uşor la stânga, avea să se pomenească dintr-o clipă în alta cu el deasupra capului. Cu luneta aplicată pe ţeavă, Browningul ar fi fost în stare să-l dea jos ca nimica.

Se întoarse spre Gavino. Răsărea din tufiş cu tot capul. Părea neatent, nu făcea decât să mişte capul. Să nu-l fi văzut încă? Să nu-l socotească demn de un singur G.P? S-ar putea.

Totuşi nu-i venea să creadă. Îşi amintea fraza: „Împăiat, ar face frumos”, şi-i părea rău că nu-i spusese pe loc lui Gavino, răspicat, că el n-a putut să sufere niciodată păsările îmbălsămate.

Înainta spre el, acum, tot mai aproape, arătându-i-se – şi inima, între timp, începuse să-i bată puternic în osul sternului – cu o extraordinară, aproape insuportabilă evidenţă. Pe căpşorul perfect neted arbora, la spate, ceva subţire: un fel de fir, de antenă, cine ştie. Iar el tocmai se întreba ce putea să fie daravera aceea ciudată şi-şi strângea pleoapele ca să vadă mai bine, când, pe neaşteptate, în vastul aer însorit şi bătut de vânt, auzi cum

răsună obişnuita împuşcătură dublă.[58]

Încă nu pricepuse nimic: chiar nimic. Sau atât de puţin, în orice caz, încât deşi o aripă, cea ruptă, îi atârna de-a lungul şoldului, la un moment dat făcu o mişcare din umeri de parcă era gata să-şi ia zborul. Abia atunci, desigur, îşi dădu seama că e rănit. De fapt, începând din clipa aceea renunţă la orice încercare de acest fel.

Neliniştit, întorcându-şi fără-ncetare capul neted şi cam înfumurat, de *viveur,* prelungit la ceafă prin ciudata, aproape imperceptibila antenă filiformă, încerca totuşi să se dumirească, să recunoască, dacă nu locurile, cel puţin natura obiectelor care-l înconjurau. La câţiva paşi, de exemplu, jumătate în apă, jumătate pe uscat, observase luntrea. Ce să fie? O barcă sau trupul unei vietăţi mari şi adormite? Oricum, mai bine să se păzească. Mai bine să nu se aventureze spre plaja cu nisip fin şi compact, unde namila aia întunecată şi ameninţătoare zăcea de-a curmezişul: mult mai bine. De altfel, nici nu mai simţea durerea din şold. Era de-ajuns să nu mişte aripa. Ca să nu-l doară. Putea să mai aştepte.

Îl privea plin de anxietate, identificându-se complet cu bâtlanul.

Şi lui îi scăpa raţiunea multor lucruri. De ce trăsese Gavino? Şi de ce nu se ridica în picioare, acum, şi nu trăgea un foc suplimentar, lovitura de graţie? Nu asta era regula? Dar căţeaua? De ce anume se temea Gavino: că bâtlanul, încă nerăpus cu totul, s-ar putea folosi de cioc ca să se apere? Dar bâtlanul? Ce-o să facă? Să aştepte, fireşte: dar ce şi până când? îşi simţea capul buimac, năuc: năpădit de întrebări ce nu-şi căpătau răspunsul.

Trecură aşa multe minute. Până când, pe neaşteptate, îşi dădu seama că bâtlanul se mişcase.

Se îndrepta în direcţia lui – constată, după ce-şi ridicase o mână ca să-şi ferească ochii de sclipirile apei –

58

Nu căzu imediat. îl văzu parcă tresărind, acolo sus, bătînd dezordonat din largile aripi cafenii, alunecînd apoi spre insuliţa de pe care porniseră focurile. Lupta să se susţină, să recîştige înălţime. Pe urmă, însă, se lăsă în voia soartei, dintr-o dată, şi se prăvăli de parcă s-ar fi desfăcut un vechi Caproni de transport — avu răgazul să-şi spună în clipa cînd se prăbuşea în apă, scufundîn- du-se — : din acelea folosite pe vremea primului război mondial, numai pînză, sfoară şi lemn.
Credea că e mort şi că, dintr-o clipă în alta, căţeaua s-ar fi repezit să-l culeagă. Dar nu se petrecu aşa : de îndată ce reapăru pe oglinda apei, se îndreptă pe cataligele ce-i serveau drept picioare, începînd să-şi mişte încolo şi încoace, smucindu-l, căpşorul minuscul. „Unde mă aflu ?“, păru că se întreabă. „Şi ce mi s-a întîmplat ?“

chiar spre butoi. Era de-nţeles, însă. Văzuse momelile. Colorate cum erau şi bătute dintr-o parte de soare, fireşte că-i păruseră un stol de păsări adevărate, pescuindu-şi de zor hrana. Putea să aibă încredere. Primejdii, în părţile acelea, nu existau desigur.

Înainta târându-şi aripa pe apă în curse repezi, succesive, alternate de popasuri scurte şi alegând cu grijă fundurile mai puţin adânci. Trecu pe lângă momeli, veni şi mai aproape, tot mai aproape. În sfârşit, se pomeni cu el faţă în faţă, la un pas de barcă, gata să păşească pe uscat. Se mai opri o dată. Cafeniu peste tot, mai puţin penele gâtului şi pieptul de o delicată nuanţă *beige,* şi mai puţin picioarele de un galben-brun de os descărnat, de relicvă, îşi apleca uşor capul într-o parte, privindu-l: curios, dar nu speriat. Iar el, fără să se mişte, aproape fără să răsufle (pierdea sânge dintr-o rană de la mijlocul aripii, la înălţimea articulaţiei), avu răgazul să observe destul de îndelung această privire…

Se sprijinea, acum, pe peretele butoiului, ca un bătrân pătruns de frig în căutarea soarelui; şi nu-l mai vedea, doar îl simţea. Din când în când îşi schimba locul: ca să găsească o poziţie mai bună, sau să se despăducheze. Mare, osos, disproporţionat – şi pe deasupra pe jumătate olog – se descurca anevoie. Se lovea mereu.

Minute în şir, totuşi, stătea cuminte, perfect nemişcat. Bine adăpostit de rafalele reci şi şuierătoare ale vântului de mare şi cu scândurile călduţe ale „butoiului” în spate, ce făcea oare? Poate că se mai întremase. Deşi, nici acum nu înţelegea prea mult, trebuia să se uite mereu împrejur. Să-şi recapete puterile: iată, deocamdată, obiectivul principal. Şi o dată recăpătate, ţâşt, şi-ar fi întins aripile dintr-un salt şi ar fi zburat de acolo.

Mai trecu un timp; cine ştie cât.

Dintr-odată, trei focuri unul după altul, urmate de tot atâtea răbufneli, îl cutremurară dureros.

Întoarse capul în partea lui Gavino.

Nu-i destul?” se plânse cu jumătate de glas.

Aşteptă ca păsările să reapară deasupra apei (lişiţe:

toate trei nemişcate, încremenite) şi se uită la ceas.

Din păcate nu era decât două, iar lumină suficientă pentru vânătoare ar mai fi rămas pentru încă o oră şi jumătate. Dar, pe de altă parte: chiar dacă el, personal, era mai mult decât sătul, putea oare să ridice braţul şi să facă semn lui Gavino să înceteze? E drept, că, de la o vreme, bâtlanul nu se mai mişca deloc. În cazul în care ar mai fi fost viu, însă, ce să facă? Să-l răpună dintr-un foc, nu, exclus. Să-l prindă, poate? Să se aplece peste bord, să-l ia în braţe şi-apoi să-l ducă în oraş, acasă? în maşină? Şi unde să-l ţină? într-o colivie, jos în curte? Şi-o închipuia pe Nives, când l-ar fi văzut întorcându-se cu o asemenea vietate, pe deasupra rănită, pentru care numai veterinarul ar fi costat o mulţime de bani. Se gândea la ţipetele, la împotrivirile, la miorlăielile ei…

Căţeaua terminase cursele dus-întors. Înşfăcase ultima lişiţă şi o dusese celui în drept. Când iată, întorcându-se întâmplător spre dreapta, într-o parte a stufărişului, căutând parcă o sugestie dintr-acolo, văzu din nou bâtlanul.

Era la vreo zece metri de „butoi” şi, judecând după direcţia luată, lăsa impresia că vrea să ajungă tocmai la stufăriş. Bubuitul împuşcăturilor de adineaori îl speriase. Văzuse, pe urmă, căţeaua aruncându-se şi întorcându-se de trei ori, una după alta, revenind de fiecare dată la mal cu o lişiţă în gură; şi deşi rănit, deşi slăbit din cauza sângelui pierdut, şi de aceea dornic mai mult ca oricând să se bucure acolo, ferit de vânturi, de ultima căldură a soarelui. se gândise la un moment dat că-i convine totuşi, şi imediat, „să schimbe zona”. Grindul, acoperit acolo cu plante, mai mult sau mai puţin de aceeaşi culoare cu penele sale şi în ansamblu destul de înalte ca să-i permită să umble printre ele fără să fie văzut, poate că reprezenta cel mai potrivit lucru în cazul său. Să se ascundă acolo, până una alta, în aşteptarea nopţii apropiate; şi după aceea, după aceea rămânea de văzut. Pentru că nu era sigur că stufărişul ar fi complet înconjurat de apă. Cine ştie dacă, în spate, nu era legat într-un fel de uscat. Iar a

avea ţărmul la îndemână ar fi însemnat o posibilitate ulterioară de fugă, poate chiar salvarea, sau, dacă nu de-a dreptul salvarea definitivă, garanţia aproape sigură de a rămâne în viaţă măcar până a doua zi.

Se îndepărta tot mai mult, între timp, târându-şi după el cu trudă aripa ruptă; iar el credea că poate citi pe mica şi strâmta sa ceafă încăpăţânată toate aceste raţionamente. Dar cât de mult se amăgea – îi veni dintr-odată să-şi spună. Într-atât se amăgea (până la stufăriş, de acord, ar fi ajuns; dar cu sângele pe care continua să-l piardă, căţeaua, în curând asmuţită în căutarea lui, n-ar fi întâmpinat nicio greutate în a-l dibui), într-atât se amăgea, era limpede, prostul de el, încât dacă nu i s-ar fi părut că trăgând ar fi tras într-un fel împotriva lui însuşi, l-ar fi împuşcat pe dată. Şi aşa, până una alta, s-ar fi sfârşit toată povestea.

PARTEA A TREIA

I

Ţinea să fie cât mai curând la Codigoro.

— La revedere, tocmai îi spunea Gavino. Dacă mai aveţi cumva nevoie, daţi-mi de ştire tot prin domnul inginer.

—Am înţeles.

—ŞI., mulţumesc.

—Pentru nimic. Eu vă mulţumesc.

Pusese motorul în mişcare. Prin parbriz, vedea înaintea lui cocoaşa podului suspendat. Dar peste o clipă avea să plece, în sfârşit.

Trase în sus cristalul portierei şi abia acum, după discuţia destul de animată dintre ei, cu puţin timp înainte, privitoare la vânat – el încercând să i-l cedeze pe tot în bloc, iar celălalt nimic, refuzând cu încăpăţânare – se hotărî să-l privească în faţă. Demn ca întotdeauna, aproape în poziţie de drepţi (cu buzele crăpate, cu faţa suptă de flămând, îi zâmbea uşor: ca pentru a se scuza), crezu că-l recunoaşte, dintr-odată, dincolo de geamul murdar, drept ceea ce era în realitate. Un salariat cu cinci sute pe zi, asta era. În fond, un ţăran oarecare – un biet om nevoiaş.

Totuşi, peste câteva minute, de-a lungul

întortocheatei şosele judeţene, spre Pomposa, întoarcerea la acest gând nu-i aduse nicio uşurare. Un pălmaş – se încăpăţâna să repete în sinea lui – un nenorocit care în ciuda aerelor sale, între domn şi ins înscris în P.C., în ciuda pretenţiei de a nu accepta nimic în dar, nici măcar o pereche de raţe, şi nici, se-nţelege, un hoit de bâtlan, bun de dat la îmbălsămare şi-atât – la Codigoro, cu motoreta lui, şi cu căţeaua alergând istovită după el, cine ştie când ar fi ajuns. Degeaba toate. Fără să-i pese că maşina, forţată la maximum, putea să ajungă până la urmă în fundul văii sau în canalul larg care, după Pomposa, însoţea şoseaua pe partea dreaptă, luă curbele făcând să ţiuie cauciucurile pe asfalt: ca şi cum Gavino, căţeaua, şi tot ce-i aminteau aceştia doi, s-ar ţine scai după el la mică depărtare, ba chiar l-ar talona.

Gonea, cu mâinile crispate pe volan, cu privirile aţintite pe şosea: între timp, se gândea.

La Codigoro avea desigur să se descotorosească de păsările moarte ce-i umpleau portbagajul: o încărcătură stingheritoare şi scârboasă, pe care la fiece curbă i se părea că o aude, în spate, alunecând moale dintr-o parte în alta. Pe deasupra, la Codigoro, cu foamea ce-l încerca (fiindcă aşa era: din clipa în care lăsase în urmă ferma Tuffanelli şi Volano, se trezise în el o asemenea poftă de mâncare, încât îi era teamă că nimic n-o va putea potoli) avea să mănânce, în sfârşit; şi nu numai „barbunul pe cinste” de care-i vorbise Bellagamba în aceeaşi dimineaţă la orele opt, ci tot ce i-ar fi fost pe plac să comande. Mai mult: oprirea la Codigoro, altminteri perfect încadrată în program, i-ar fi înlesnit amânarea întoarcerii la Ferrara, care acum, kilometru după kilometru, i se colora în nuanţe din ce în ce mai întunecate şi mai apăsătoare, cu cel puţin trei ceasuri. De fapt, luând prânzul, lăsând cuiva plocon vânatul, trăgându-şi un pic răsuflarea (dar Ulderico? N-ar fi trebuit să se arate şi în casa Cavaglieri?), nu ar fi fost în măsură să se aştearnă din nou la drum înainte de şase. Dacă la şase s-ar fi lăsat ceaţa, ar fi fost cu atât mai bine. În acest caz, ar fi ajuns când ar fi ajuns: la masa strânsă

sau chiar cu toată lumea, inclusiv Manzolli, în pat, desigur, de o bună bucată de vreme.

Cu puţin înainte de Codigoro, la nivelul cimitirului, un zid de aburi, negru şi compact, ivit deodată în faţa maşinii, îl sili să apese cu violenţă pedala frânei. Nu era ceaţă, nu i se părea să fie ceaţă. Probabil că nu era vorba decât de un nor jos, pe care o pală de vânt ar fi fost de ajuns să-l împrăştie. Între timp, însă – abia la trei şi un sfert după-amiază! – se făcuse ca noaptea. Aerul acela cristalin, care-l înconjurase până acum o clipă, aparţinea unui trecut foarte îndepărtat, pierdut în adâncuri, de parcă n-ar fi fost.

Intră în sat domol, cu luminile de poziţie aprinse şi ştergătoarele în acţiune. Nu vedea aproape nimic. Negura, nerăbdarea de-a se aşeza în faţa unei mese îmbelşugate şi mai ales impresia pe care continua s-o aibă că e urmărit, absurdă, îşi dădea prea bine seama, dar prin aceasta nu mai puţin reală, îl opreau să-şi ridice ochii de la lumina gălbuie, fără fisuri, ţâşnită frontal din faruri, înainta cu greu, ca într-un fel de maţ subteran, din ce în ce mai devorat de nerăbdarea de-a se afla în sala de mâncare de la *Bosco Eliceo.* Holul mic şi etajele de sus ale hotelului, de bine de rău le cunoştea. Dar sala de mâncare, lipită, evident, de hol, dincolo de peretele opus scărilor, cum o fi? Şi-o închipuia plină, chiar şi-acum la trei şi un sfert, de o lume veselă, gălăgioasă, de mâncăi şi băutori obişnuiţi să mănânce şi să bea ceasuri în şir, alene şi fără nicio întrerupere, într-o atmosferă caldă, foarte caldă, inundată de lumina electrică şi îmbibată de mirosuri, bucate, veşminte umede, piele unsă cu grăsime: şi nu putea să nu se mire, simţind pentru un asemenea mediu – pe care în împrejurări normale l-ar fi acceptat în silă, apăsat ca de obicei de frica unor întâlniri nepotrivite – o atracţie atât de intensă, atât de irezistibilă.

Tăind de-a curmezişul întunericul, baltă învolburată de gaze care înecau piaţa, se vârî în străduţa lui *Bosco Eliceo* şi în câteva clipe se pomeni în faţa hotelului. Trase lângă trotuarul din dreapta; pe partea cealaltă a străzii se

aflau câteva maşini aliniate. Loc de parcare, oricum, tot era, şi chiar în faţa dârei transversale a neonului aprins. În timp ce făcea manevra îi răsări în minte Bellagamba. Poate că Bellagamba ar fi primit să ia el vânatul. În cazul acesta, Aprilia, astfel postată, îi era perfect la îndemână. Să descarce păsările moarte din portbagaj şi apoi să le ducă înăuntru (lumina neonului ar fi făcut operaţia şi mai uşoară) devenea o nimica toată.

Coborî din maşină; deoarece armele se aflau, şi ele, în portbagaj, uită să închidă portiera cu cheia; trecu de partea cealaltă a străzii; împinse uşa de sticlă a localului; în sfârşit, intră, scoţându-şi căciula, în căldură şi în miros, în săliţa biroului nu era nimeni: nici măcar bătrânul cu chica încărunţită, cu care, dimineaţa, schimbase câteva cuvinte. Dar zvonul nedesluşit de voci şi de tacâmuri ce venea din dreapta, printr-o uşă cu batante mobile, făcu să i se accelereze bătăile inimii. Aşadar, nu se înşelase! Peste o clipă, o dată aflat acolo, în sala de mese, nu mai încăpea nicio îndoială că ar fi întâlnit numaidecât, dacă nu farfuria pregătită, asupra căreia să se azvârle, măcar tot restul pe care-l căuta: liniştea, siguranţa, stabilitatea dispoziţiei, sensul exact şi echilibrat al lucrurilor. Şi pe urmă: în aşteptarea a ceva consistent de mâncare, n-ar fi putut începe cu o bucată de pâine şi cu un pahar de vin de Bosco? Ce-i drept, să bea nu-i plăcuse niciodată în mod specişi. Astăzi, totuşi, poate din pricina frigului umed îndurat în butoi, simţea o mare poftă să bea. Aproape mai mare decât să mănânce.

Îndată ce trecu pragul sălii de mese, care era o încăpere vastă, înţesată, plină de fum şi de larmă, chiar aşa cum şi-o închipuise, dar pe jumătate în întuneric şi deci cu ceva trist, mizer – Bellagamba se grăbi să-i iasă în întâmpinare cu braţele deschise. Când intrase Edgardo, gesticula în picioare lângă o masă cu vreo zece clienţi: îndepărtată, cea mai îndepărtată, sub o fereastră a peretelui din fund. Râdea şi-i făcea pe ceilalţi să râdă: cine ştie ce povestea. Dar îl zărise; şi lăsase baltă, imediat, toată gaşca.

— Credeam că v-aţi şi întors în oraş, zise în dialect, ridicând vocea pentru a birui zgomotele.

Îi strânse mâna între ale sale. Îi făcu semn cu ochiul.

—A mers bine?

Îl dezmierda din priviri, plin de atenţie. Fără haină, mai avea încă pe el puloverul acela *gris-fer,* rotunjit la gât ca la ciclişti şi lung până la răscroiala pantalonilor.

—Aţi luat masa?

Dădu din cap.

—Nu.

—Cred că vi s-a făcut o foame de lup.

—Chiar aşa. Aş vrea să mănânc.

Se exprimase sec: mult mai sec decât ar fi vrut. Dar toate introducerile astea îl exasperau.

— Gata, gata, mormăi celălalt intimidat, dându-se la o parte.

Se uita împrejur.

— Vreţi să luaţi loc colo? propuse în sfârşit, arătându-i o măsuţă într-un colţ, în stânga intrării.

Văzu de departe faţa de masă plină de firimituri şi scobitori folosite, pătată cu vin. Şi simţi din nou un impuls lăuntric de greaţă. Pe de altă parte, n-avea de ales.

—Mulţumesc, făcu.

Porni, ajunse la masă, se aşeză. Răsuflă.

— Ce-aveţi să-mi daţi?

—Tot ce doriţi, răspunse Bellagamba.

Sta în faţa lu', la celălalt capăt al mesei. Uşor aplecat înainte, se sprijinea cu mâinile de spătarul unui scaun. În spatele său, ospătarii – patru sau cinci flăcăi de la ţară, cu jachetele de un alb murdar, ca brancardierii de spital – ocupaţi cum erau, aprinşi la faţă, cu grumajii plini de sudoare şi încărcaţi de farfurii, făcând mereu naveta între sală şi bucătărie, treceau pe lângă ei fără să se uite.

— Mai am încă barbunul ăla pe cinste, adăugă, făcându-i iar cu ochiul, l-am pus de-o parte anume pentru dumneavoastră.

—Bine. Durează mult, până se face?

— Depinde. Depinde dacă vă place rasol sau la grătar.

Pentru rasol ajung douăzeci de minute.

Trebuia să aibă răbdare. Îşi coborî pleoapele.

—Şi la grătar?

—Mai mult. Cel puţin treizeci.

Redeschise ochii şi se uită la ceas. Trei şi jumătate.

— Faceţi-l la grătar, atunci, zise. Dar până una alta nu aveţi ceva pregătit? Ceva de mâncare pe loc?

Bellagamba îşi dezvelise dinţii mici şi deşi, de vechi *boxer,* într-un zâmbet nervos. Vinele frunţii i se umflaseră într-un mod ciudat. Ce era cu el? Din fundul orbitelor, ochii săi mici şi albaştri îl fixau speriaţi, cel puţin aşa i se părea. Cu neliniştea, cine ştie de ce, a unui animal care adulmecă primejdia.

— Vreţi o gustare de peşte? începuse între timp să murmure. Roşioare, calamari, lacherde, ţipari marinaţi: avem de toate.

Simţi cum gura i se umple de un val de salivă.

Înghiţi.

—Aduceţi-mi, zise.

Şi în timp ce celălalt se îndepărta, îndreptându-se spre uşa bucătăriei, adăugă:

—Nu uitaţi pâinea. Şi vinul.

Curând, observă că se înăbuşe de căldură.

Se ridică în picioare, lepădă scurta grea, unul din cele două pulovere, azvârlindu-le claie peste grămadă, laolaltă cu căciula de blană, pe scaunul din faţă. Cu toate astea, aşezându-se la loc, îşi dădu seama că nu e destul. Pielea frunţii, a nasului, a obrajilor, aprinsă de îndelungata expunere la soare şi la vânt, începuse dintr-odată să frigă.

Singurul lucru, fireşte – reflecta cu coatele pe masă şi cu faţa ascunsă între mâini – singurul lucru de făcut era să se spele imediat cu apă rece. Era pe punctul de-a se ridica în căutarea toaletei de la parter, când, zărindu-l pe Bellagamba care înainta în fugă printre mese, încărcat şi el, de farfurii cu gustări şi cu pâine, de sticla cu vin, precum şi, ţinând-o strâns subţioară, de o faţă de masă împăturită în patru, se răzgândi. Până una alta, o să înghită ceva. După aceea, eventual, se va gândi şi să se

răcorească.

II

Înainte chiar ca Bellagamba, după ce-i urase poftăbună, să se întoarcă pe călcâie, se aruncă asupra farfuriei cu gustări. Îi era foame, ce poftă-bună!? I se părea că în viaţa lui nu-l încercase o foame atât de mare.

Îşi umplea gura cu pulpa dulce-acrişoară a crustaceilor şi înfuleca; sorbind apoi îndelung din paharul cu vin sau îndopându-se cu pâine. Cu toate acestea, în curând se simţi scârbit de mâncare şi de sine însuşi. La ce bun? – îşi zicea. Cu capul plecat, în colţul său – în căldura şi în duhoarea aceea, în penumbra aceea unsuroasă şi promiscuă – degeaba mesteca, înfuleca, sorbea, scuipa, dădea de duşcă paharele. Pe măsură ce stomacul se umfla, creştea în el şi scârba.

Se simţea mai rău ca niciodată: aşa stăteau, din păcate, lucrurile.

Iarăşi, nu mai era nimic care să nu-l atingă, să nu-l rănească. Între o înghiţitură şi alta îi era de ajuns, eventual, să-şi ridice capul, să-şi rotească privirile prin sală; şi de fiecare dată, cu regularitate, fie că îi cădeau asupra mesei lungi, alcătuită în întregime numai din vânători, lângă care, intrând, îl văzuse pe Bellagamba (acesta se întorsese acolo: începuse imediat să vorbească, să discute, să zbiere într-o doară, să râdă), fie că i se întâmpla să şi le încrucişeze cu ale unui alt client, oricare, dar mai ales cu al unei femei de vreo treizeci de an, brunetă, palidă, trupeşă, fardată ţipător, care şedea foarte demnă la o masă apropiată (o curvă, fără-ndoială: i-o spuneau gura, felul de-a fuma, unghiile, *tailleurul* închis, prea corect, blana cenuşie aranjată cu grijă, ca pe un cuier, pe spătarul scaunului de-alături, poşeta mare aşezată la vedere pe masă, lângă scrumiera plină vârf cu mucuri de ţigări, şi ochii, mai ales, negri, opaci, ca de animal, neobosiţi în căutarea clientului de condus la etaj – în bună înţelegere cu patronul, fireşte, cu domnul Gino! – în una din camerele hotelului...), de fiecare dată era cuprins de un sentiment de invidie, foarte asemănător aceluia care-l

chinuise întreaga dimineaţă în baltă, încât, deşi avea arma cu repetiţie în mână, nu fusese în stare să găsească puterea de a trage nici măcar un foc. Cât erau de liniştiţi şi de fericiţi ceilalţi: toţi ceilalţi! – îşi repeta din nou, aplecându-şi capul în farfurie. Cât de bine se pricepeau să-şi trăiască viaţa! Plămada lui, pesemne, era deosebită, cu totul deosebită de aceea a oamenilor normali care, după ce au mâncat şi băut, nu se gândesc decât să digere. La ce i-ar fi slujit, de fapt, lui, să mănânce şi să bea cu atâta îndârjire? Înfulecând după gustări şi restul, barbunul, brânzeturile, portocala, cafeaua – ar fi început, era sigur, să rumege din plin obişnuitele sale gânduri: pe cele vechi şi pe cele noi. Le simţea acolo lângă el, stând la pândă, gata să se azvârle asupra lui, ca mai înainte, ca întotdeauna: şi toate împreună.

De la locul lui, Bellagamba nu-l slăbea din ochi nicio clipă; îşi dădea limpede seama. Păsările – se gândi. De ce nu-i spusese imediat lui Bellagamba să le ia el? Poate că neliniştea care continua să-l chinuiască depindea numai de asta.

Ridică o mână, îi făcu semn. Trecând repede printre mese, celălalt veni imediat.

— Merge? întrebă cu un aer preocupat, arătând spre farfurie.

Înghiţi. Îşi şterse buzele cu şervetul.

—Foarte bine, răspunse.

Nu ştia cum să înceapă.

— Auziţi, zise până la urmă. Am portbagajul plin de păsări. Nu le vreţi dumneavoastră?

Ridică ochii în sus şi văzu că Bellagamba zâmbea. Era limpede: se gândea că-i propune un târg, o afacere. Sau, mai ştii, un fel de mic schimb în natură: cere vânat pentru o masă; şi pentru un pat eventual.

— Să ştiţi că e un cadou, adăugă. Să fim bine înţeleşi.

Bău un pahar* cu vin dintr-o suflare, îşi şterse din nou gura.

— Raţe şi lişiţe, continuă, cred că-s peste patruzeci de bucăţi. Printre ele trebuie să fie chiar… chiar şi un bâtlan.

— Asta-i bună! exclamă Bellagamba. Un bâtlan. Cum de-aţi tras în el? O fi din ăia albi, îmi închipui.

—Nu. Din cei roşii.

Zise acestea şi, dintr-odată, în amurg, terminându-se împuşcăturile – ca şi cum faţa mare, pământie şi uimită, aplecată în faţa lui de partea cealaltă a mesei, ar fi fost măturată de acolo – revăzu căţeaua: cu botul înălţat, cu apa şiroind pe ea, şi cu bâtlanul în gură. Complet golit de sânge (în mijlocul plantelor de culoarea tutunului, căţeaua îl găsise mort), cât o fi cântărind? Ceva mai mult decât penele sale, adică aproape nimic...

Clipi din ochi.

— Ce păcat! zicea Bellagamba, cu buzele încreţite într-o strâmbătură dezamăgită. Aia albi sunt mai mari, mai frumoşi, şi împăiaţi arată bine... Dar şi ăia roşii sunt lighioane frumoase. Vreţi să aranjez eu să-l găsiţi gata preparat când veniţi data viitoare? Aici, în piaţă – şi vorbind aşa, ridică un braţ pentru a indica piaţa de afară, cu ceaţa şi cu întunericul ei – aici, în piaţă, este o prăvălie unde se lucrează foarte bine – şi adăugă în dialect: mai bine decât în oraş, ascultaţi-mă pe mine. Dacă doriţi, mergem după aceea să vedem. Azi e sărbătoare. Dar vitrina o ţin luminată şi duminica.

Făcu semn că nu, din cap.

—Asta ar mai lipsi, zise.

Probabil să luase o expresie plină de dezgust; de tot dezgustul de care se simţea apăsat mereu, numai la gândul unui laborator de împăiere. (Dumnezeu ştie ce mirosuri: un amestec de coteţ, farmacie, closet şi morgă...) Pe de altă parte, n-avea de ce să se explice. Mai bine s-o reteze scurt. Iar Bellagamba să-şi vadă de mirarea lui cât i-o plăcea.

Scoase din buzunar cheile maşinii şi i le oferi peste masă.

— Poftim, făcu. Îmi cunoaşteţi maşina. Am parcat-o aici în faţă.

Celălalt întinse o mână. La jumătatea gestului, însă, rămase nemişcat.

— À-propos, zise, coborând vocea, iar ochii rotunzi, de

pisică, îi sticleau. V-aţi mai gândit?

—La ce să mă gândesc?

—Cum la ce... la maşină!

Luă un scaun şi se aşeză în faţa lui.

— Păi cum, continuă cu un zâmbet nesigur, plin de o neaşteptată sfială. Facem afacerea au ba, domnule avocat?

De data asta, era rândul lui să nu înţeleagă.

Pe urmă îşi aminti dintr-odată scurta lor convorbire de dimineaţă, cu puţin înainte de a se despărţi. Şi în timp ce asculta tot ceea ce-i îndruga Bellagamba, şi anume că de la o zi la alta, fără un camionaş, să ţină restaurantul şi hotelul devenea o treabă din ce în ce mai grea („sidecar”-ul în proprietatea lui – un Harley-Davidson luat pe o porţie de tutun de la un depozit al armatei americane, care dată fiind cilindreea, înghiţea aproape mai mult decât o Balilla – nu-i mai era de ajuns, ce mai!) în timp ce asculta, şi mânca, şi bea, era stăpânit de un simţ mereu crescând al zădărniciei. Pentru a-l convinge să-i cedeze Aprilia, Bellagamba nu se menaja, ilustrându-i amănunţit nenumăratele scopuri în care urma s-o folosească. Vânatul, în ziua de azi – zicea – nu mai e cazul să stai să-l aştepţi, la întâmplare, de la primul trecător: dacă vine, bine, dacă nu vine, răbdare şi tutun. Ca să facă faţă cererilor clientelei în continuă creştere era preferabil să-l ia direct de la vânătorii „di granda”, ca domnul Ceresa şi compania, fiindcă ei erau în stare să doboare peste un chintal, un chintal şi jumătate de fiecare dată (alt sistem nu exista: trebuia să aibă la îndemână un mijloc potrivit, să se ducă în baltă, *la sala,* adică la c*halet,* către ora unu după-amiază, să cumpere în bloc, şi pe-aici ţi-e drumul!). Acelaşi lucru pentru peştele proaspăt, ăla abia prins: cine nu are posibilitatea să plece de la Codigoro dis-de-dimineaţă, pe întuneric, încât să ajungă la Goro, la Gorino, la Porto Toile, la Pila, sau chiar la Chioggia, odată cu întoarcerea pescadoarelor din larg, şi să ajungă acolo, pe patru roţi, în afară de cazul în care s-ar fi mulţumit cu câteva chile de marfă şi atât, degeaba îşi punea în cap să obţină ceva, în alt chip. Vorbea, explica, gesticula. Iar el, între timp, cu

capul din ce în ce mai greu, nu găsea nimic de obiectat. Îl înţelegea pe Bellagamba, îl înţelegea şi-l aproba. Maşina, fireşte: cum să nu. În loc să i-o vândă, ar fi fost mai bine să i-o dăruiască. împreună cu toate păsările dinăuntru.

La un moment dat, se scutură. Se uită în altă parte. Spre masa vânătorilor, acolo în fund, înecată în fum. Îndepărtată, de parcă între el şi vânători s-ar fi deschis un spaţiu cât Văile Nuova, pe toată întinderea ei…

—Cine-s ăia? întrebă.

— Chiar domnul Ceresa şi prietenii săi, răspunse Bellagamba, smerit.

Nişte domni din Milano, continuă, toţi mai mult sau mai puţin din cercurile industriale. Încă de anul trecut luaseră în asociaţie de la Consorţiul Asanări o bucată de vale între Pomposa şi Vaccolino, la un pas de Romea. De obicei, soseau sâmbătă seara: cu maşina. Cinau imediat acolo, la el, dar preferau să doarmă în magnificul *sale* de lux, în întregime din lemn, pe care şi-l montaseră cât ai zice peşte atât de aproape de apă, încât puteai scuipa în ea. Acum erau pe punctul de a pleca. Urmau să ajungă acasă pe la nouă seara: bineînţeles, dacă le îngăduiau ceţurile dese de pe via Emilia.

Frecă degetul mare de arătător.

— Oameni care cheltuiesc tare – încheie în dialect – câştigă tare. Vreţi să vă fac cunoştinţă? Mă-ntorc şi vă prezint.

Rămas singur, isprăvi restul de gustare, apoi se ridică. Obrajii îi ardeau mai rău ca niciodată. Trebuia să-i spele.

Clătinându-se uşor, trecu pe lângă masa femeii în *tailleur* şi, după ce străbătu sala, se închise în toaleta lipită de bucătărie.

Numai că, strâmtă cum era, neînchipuit de rău mirositoare şi locuită, pe deasupra, de muşte bătrâne rămase de peste vară, încăperea oferea foarte puţine comodităţi. O chiuvetă mică şi semicirculară de porţelan ciobit, având alături, agăţat într-un cârlig în perete, un prosop verzui de buret, murdar şi ud; jos, gaura closetului

turcesc mânjită, pe jumătate înfundată cu hârtie de ziar; lumină puţină; nicio oglindă, nici măcar o coajă de săpun.

Deschise totuşi robinetul cu apă curentă şi-şi umezi cum putu faţa. Şi-o şterse cu batista. În sfârşit, deşi nu prea simţea nevoia, se întoarse în partea opusă ca să urineze.

— Poftiţi cheia, zicea Bellagamba. Numărul 24, etajul doi. Îmi pare rău că trebuie să urcaţi atâtea scări. Dar acolo e baia şi veţi avea la dispoziţie toate comodităţile.

Întârziau *în hall,* faţă-n faţă ca în dimineaţa aceleiaşi zile: Bellagamba aşezat la birou, cu partea de jos a feţei, cu bărbia pătrată şi obrajii căzuţi în cercul de lumină galbenă a abajurului; el, în picioare, cu braţele încărcate de lucruri, scurta, puloverul, căciula de blană, mănuşile. Totuşi, nu erau singuri. În spate, auzea cum trece mereu lumea: ultimii clienţi care plecau. Îi întrezărea cu coada ochiului cum trec, unul câte unul, pragul uşii de sticlă ce dădea în stradă şi apoi cum dispar, încovoiate umbre încotoşmănate, în ceaţă şi în întuneric.

Preocupat să răspundă la jumătăţile de fraze de salut ale clienţilor care ieşeau, Bellagamba i se părea dintr-odată distrat, neatent. Până adineaori se ocupase numai de el, insistând în fel şi chip să accepte să urce sus într-o cameră, pentru un „pui de somn”. Acum, însă… Era limpede că nu ştia cum să se împartă. Ar fi ţinut cu tot dinadinsul să-l conducă în persoană până sus – repeta mereu – şi dacă el, domnul avocat, ar fi avut un pic de răbdare, peste cinci minute l-ar fi însoţit fără doar şi poate.

— Nu vă deranjaţi, răspunse la un moment dat, scuturându-se cu greu din toropeala în care căzuse. Lăsaţi.

—Sunteţi sigur că vă găsiţi camera?

—Cum să nu.

— Numărul 24, etajul doi: coridorul din stânga, a treia uşă pe dreapta.

—Bine.

—La ce oră să vă trezim?

Ca de obicei, se uită la el cu aerul celui care se gândeşte la ceva, dar se preface că nu ştie nimic. El,

Edgardo, era destul de beat, ce-i drept; dar să-şi dea seama de asta, încă mai reuşea.

—Acum e patru, continuă celălalt. Să zicem, la şase?

Încercă să se concentreze. Dacă se trezea la şase, când mai putea să plece? Şi acasă, când ar mai fi ajuns? Nu risca să... Pe de altă parte... Dar creierul începea din nou să i se tulbure. Mai bine s-o lase baltă. Mai bine s-o şteargă şi să se întindă într-un pat. Şi să-ncerce să doarmă.

Fără să răspundă, trecu pe lângă birou şi se îndreptă spre scări.

— Odihnă plăcută! strigă, în urma lui, Bellagamba. Apoi, în dialect: – Băgaţi de seamă să nu cădeţi pe trepte, ferească Dumnezeu!

Începu să urce, cu mâna dreaptă agăţată de balustradă. Scurta, puloverul etcetera strânse pe braţul stâng, grele de parcă ar fi fost de plumb; stomacul plin de mâncare şi de vin (atât de plin şi de umflat, încât fusese nevoit să-şi descheie doi sau trei nasturi de la pantaloni); fiecare treaptă îl costa un efort imens. Urcând, se uita ţintă la becul de câteva lumini, prăfuit, care atârna, acolo, sus, de tavanul etajului întâi, şi-şi spunea că nu va reuşi nici în ruptul capului să se caţere până la etajul al doilea. I se părea imposibil, o faptă peste puterile sale. Fereastra în formă de hublou, ceva mai jos decât punctul de lumină al becului, era complet oarbă. Un disc negru, stins şi opac.

Ajunse pe palier, o luă la dreapta şi atacă cea de-a doua rampă de scări, puse piciorul pe palierul intermediar, începu din nou să urce. În sfârşit, cu răsuflarea istovită, cu inima înnebunită în colivia toracică şi cu capul ce continua să i se învârtă mai tare ca oricând, se pomeni în faţa băii de la etajul al doilea! N-ar mai fi putut să facă nici un singur pas, chiar dacă ar fi vrut. Stătea deci acolo, nemişcat, cu gura căscată: cu privirile încă o dată atrase de măruntele, întunecatele caractere verticale ale plăcuţei emailate pe care scria BAIE, dar inert, golit de orice gând. împrejur, linişte absolută. Până şi vocea lui Bellagamba, lătratul acela gros care din când în când se înălţa de jos pe scări ca să-i spargă timpanele, tăcea şi ea, acum.

Zvâcnetul inimii, al tâmplelor; horcăitul propriei răsuflări. Nu auzea nimic altceva.

Îndată ce ajunse în cameră, întins pe pat (gâfâiala i se liniştise între timp), încercă să adoarmă imediat. Ar fi putut, desigur, să se dezbrace; măcar să-şi descalţe ghetele. Dar lumina, uitase s-o stingă. Şi dacă ar fi avut răbdarea să rămână câteva minute aşa, cu ochii închişi, străduindu-se să nu facă nicio mişcare şi mai ales să nu se gândească la nimic, dar la absolut nimic, nu încăpea nicio îndoială: cu cât băuse, de adormit ar fi adormit cu siguranţă.

Numai că nu era chip, nu reuşea să stea nemişcat. Se întorsese pe şoldul drept, apoi pe cel stâng, apoi se întinse din nou pe spate; şi în curând, ştia asta, ar fi luat-o de la capăt. Ce ciudat: adineaori cădea grămadă. Dar îi fusese de ajuns să se lungească în pat pentru a fi străbătut de uşoare, continue descărcări electrice. Bulbii ochilor aproape că îl dureau şi ei, într-atât îi simţea de mobili, neliniştiţi, vioi. În cavităţile orbitelor i sejpărea că se ascunseseră două mici vietăţi; umflate de sânge şi gata să plesnească, şi totuşi pofticioase să mai înghită încă: doi monştri mici şi înfometaţi, la fel de prompţi să ţâşnească precum erau efemerele roiuri de scântei, virgulele fulgerătoare de lumină care convergeau spre ei din toate direcţiile.

La fel de imposibil, şi să nu gândească. Era ca o peliculă ce se desfăşura de la sine, o neîntreruptă, monotonă succesiune de imagini. Iată-l acolo pe Bellagamba, de exemplu. Pe ecranul întunecat al pleoapelor tremurătoare sau pe acela, mai puţin întunecat, al beznei compacte în care i se scufundau privirile atunci când deschidea ochii, iată-l acolo, chipul său de culoarea pielii tăbăcite, veşnic aplecat înainte, deformat în fiecare clipă de rânjete imprevizibile, de clipiri din ochi, de încreţiri ale frunţii, de ciudate mişcări ale sprâncenelor, ale nasului, ale buzelor, ale limbii. Dar iată, imediat după aceea, alte chipuri: acela al lui Nives, încadrat de pernă, acela al mamei sale, cu nelipsita panglicuţă de catifea

neagră în jurul gâtului, la jumătate înălţime, acela al lui Gavino, dincolo de geamul portierei Apriliei, şi chiar acela, unul după altul, ale vânătorilor milanezi, domnul Ceresa şi compania, de care-i vorbise atât de mult Bellagamba: industriaşii, bogătaşii, rechinii chalet-ului de lux, nu prea depărtat de şoseaua Romea. Banii, se-nţelege – îşi zicea din nou cu amărăciune, simţindu-se jignit nu numai de amănuntele, necunoscute, până acum de el, desigur foarte scumpe, ale echipamentului de vânătoare al grupului, scurte de căprioară, mănuşi de porc sau de cămilă, jerseuri multicolore de lână norvegiană sau de *cashmere,* încălţări ciudate, speciale, dar mai mult încă, jignit de felul în care ocupaseră cu catrafusele lor vreo cinci sau şase scaune în plus, de felul cum şedeau la masă şi cum vorbeau între ei sau i se adresau lui Bellagamba, care stătea în picioare, respectuos, gazdă şi slugă, la distanţa cuvenită – banii, „biştarii” – aşa le spunea Bellagamba, făcând cu ochiul – erau cei care le dădeau atâta siguranţă, atâta sănătate, făcându-l să pară pe cel care-i avea peste un anumit nivel, ca aparţinând unei alte rase, mai puternică, mai frumoasă, mai simpatică! Bani, *biştari, muieri*: era limpede că lângă oameni de felul acesta, totul, totul, fascism, nazism, religie, certuri sau sentimente familiale, probleme agricole, împrumuturi bancare, orice pe lumea asta, devenea fără nicio importanţă.

Dintr-odată îi răsări dinainte chipul femeii în *tailleur* negru pe care o observase jos, în restaurant: faţa ei lată de fostă ţărancă, poate chiar o localnică, marii ei ochi opaci, fără privire, buzele groase şi cărnoase, pline de ruj. Înainte de a se despărţi, Bellagamba îi strigase: „Odihnă plăcută!”. Dar la adicătelea, ce avea Bellagamba de era atât de vesel? îl cam lua, desigur, peste picior, aşa cum faci cu cel care are prea multă nevoie de tine, de ocrotirea ta, şi mai ales cu beţivii. Totuşi, oare nu încercase să-i spună, în felul său, de codoş sadea, să fie liniştit, să nu-şi facă gânduri; că pe curva de o mie de am-lire, nu mai mult! cu care-l văzuse schimbând ocheade tot timpul prânzului, avea el, Bellagamba Gino, grijă să i-o trimită imediat sus, în

cameră? Asta era: iată ce făgăduia Bellagamba, acum înţelegea, prin rânjetul şi semnele lui cu ochiul, prin insistentul, continuul său aşa şi pe dincolo.

Auzi paşi pe coridor. Căută pe dibuite, deasupra capului, para de aprins lumina şi apăsă pe buton. Fără-ndoială că era ea – îşi zise, ridicându-se în capul oaselor – nu putea fi vorba decât despre ea! După ce se anunţase aşa, cu târşâitul acela de papuci, peste o clipă ar fi bătut în uşă. Sau, deschizând uşa de & r cât era nevoie, s-ar fi strecurat de-a dreptul în odaie.

Puse picioarele pe podea, şi încet, încheindu-şi pantalonii, se apropie de uşă. Inima reîncepu să-i bată nebuneşte. Era sigur că nu se înşală. Chestiune de secunde, într-adevăr, şi după aceea… după aceea, clanţa avea să coboare, uşa avea să se crape încet, cu băgare de seamă, inexorabil, şi el, dintr-odată, avea să se pomenească faţă-n faţă cu soiul acela de vită. Ei bine? Cum urma să se poarte el în împrejurarea aceasta? încă de pe vremea când, băieţandri fiind, mergeau împreună la bordel, Ulderico fusese totdeauna din cale afară de expeditiv. Nimic vulgar sau brutal, să ne-nţelegem. Câteva fraze şi imediat la fapte, simplu. În timp ce el, dimpotrivă (lăsând la o parte adevărul că, după ce se căsătorise, adică de vreo opt ani, ideea de-a fi cu o târfă nu-i trecuse niciodată prin cap), în timp ce el, dimpotrivă, fusese totdeauna timid, nesigur, respectuos şi având de fiecare dată nevoie de o veşnicie, aici e buba, înainte de a ajunge la faimoasele fapte…

Din fundul odăiţei, oglinda verticală a dulapului de culoarea paielor îi răsfrângea propria imagine în picioare, lângă uşă: o imagine îndepărtată, abia schiţată, aproape pe punctul de a se dizolva. Aşadar, cum să se poarte? se întreba zăpăcit. Să-i dea ceva şi s-o trimită la plimbare? De ce nu? Mai târziu, ce-i drept, ar fi avut de furcă, din nou, cu Bellagamba, ar fi avut de suportat, din partea lui, noi aluzii mai mult sau mai puţin învăluite, şi cine ştie de ce fel. Nu era, însă, de ales. S-o lase să intre, să flecărească un pic cu ea, şi la urmă, ca să scape, să-i vâre în mână

două sau trei sute de lire: nu vedea altă cale pentru a ieşi dintr-o asemenea situaţie.

IV

Deoarece clanţa nu se lăsa în jos, se întrebă la un moment dat dacă nu-i convine să deschidă chiar el uşa. Din nefericire, uitase cheia pe dinafară, în broască. Altminteri ar fi putut şi să se închidă înăuntru, fără atâtea fasoane.

Deschise şi, nevăzând pe nimeni, ieşi în coridorul pe jumătate întunecat. Se uită în dreapta, spre palier, în stânga, absolut nimeni. Să fie oare cu putinţă? Totuşi nu încăpea nicio îndoială: auzise hârşâitul acela de papuci, nu-l visase, de bună seamă. Să fi fost o slujnică, din cele care fac curăţenie? Duminică după amiaza? De ce nu! La drept vorbind, nu era nimic ciudat.

Între timp, lăsând întredeschisă uşa camerei, se mişcă de-a lungul coridorului până pe palier. Se rezemă de balustradă, se aplecă şi scrută, în jos, bezna ce învăluia scările. Dinspre parter, împreună cu o dâră de lumină, suia un vag zgomot de farfurii, de mese mutate din loc, de paşi, de glasuri îndepărtate. E limpede – îşi zise, căscând. Se deretică sala de mese, se pregăteşte pentru seară.

Întors în cameră, se încuie înăuntru cu cheia, apoi dezbrăcându-se repede, se strecură în pat, sub cuverturi. Păstrase pe el doar costumul de lină. Dar îndată ce-şi trase cuvertura peste nas, se simţi cuprins de un fior prelung. Cearşafurile erau reci, umede: mai ales jos, la picioare. Totuşi, situaţia nu se putea compara cu cea dinainte. Fără nimic strâns în jurul mijlocului se simţea infinit mai bine. Chiar şi stomacul îl apăsa mult mai puţin.

Întinse o mână ca să stingă lumina, se întoarse pe dreapta, căscă până-l podidiră lacrimile; şi aproape imediat, cu învoirea neaşteptată a întregii sale fiinţe, avu conştiinţa că creierul i se înceţoşează, că adoarme, că visează.

Visa că se află încă o dată pe scările de la *Bosco Ellceo* şi că urca încă o dată, treaptă cu treaptă, având drept ţintă etajul al doilea. Ce anume căuta acolo sus, nu era limpede. Urca, pur şi simplu: şi fără multă trudă,

dimpotrivă, cu o ciudată, misterioasă uşurinţă. Dădea din cap. Cu o clipă înainte, jos, la parter, Bellagamba îi propusese şugubăţ să fie transportat pe targă de doi tineri zdraveni, pe care-i recrutase ca ospătari din satele vecine (avea o targă, chiar la intrare: exact ca acelea, de cânepă aspră, folosite la Spitalul Sant' Anna din Ferrara, pentru transportul bolnavilor gravi de la un pavilion la altul); de parcă el, Edgardo, ar fi fost slab de picioare, suferind de inimă sau încă şi mai rău. În schimb, nici pomeneală: sprinten, liniştit, urca treptele ca împins de la spate de un vânt prielnic, parcă ar fi prins aripi. Nu era nici noapte, nici dimineaţă. Prin oblonul de deasupra primei serii de trepte, cerul apărea de un albastru intens şi însorit. Erau ceasurile două sau trei, ale unei frumoase după amiezi de primăvară târzie: mai, iunie. Imediat după prânz.

Hotelul era plin de lume. Deşi pe scări nu era nici ţipenie de om, în dreptul fiecărei camere ce dădea în cele două coridoare de la etajul întâi, în faţa fiecărei uşi, se vedeau expuse una lângă alta, într-o ordine perfectă, unele luminate de piezişe raze solare, câte două perechi de pantofi: o pereche bărbăteşti şi o pereche femeieşti. Ce de pantofi, Dumnezeule! Totuşi, nu era de mirare. Chiar dacă nu ar fi ţinut seama de toţi pantofii aceia în şir, era cât se poate de limpede că restaurantul de la parter servea mai ales la acoperirea a tot ce se întâmpla acolo sus, la etajul întâi, ca şi la al doilea. Fiecare cameră a hotelului, închiriată cu ora, ascundea câte o pereche. Veneau din toate părţile, în maşină, până şi de la Milano. Vorbeau, conversau, şopteau, închişi câte doi în camerele zgârcite în spaţiu, fiecare cu mizera ei chiuvetă de porţelan, nouă-nouţă şi totuşi crăpată, cu bidetul de fier, cu mobilierele fragile, de placaj în culoarea paiului, cu covoraşele murdare şi strâmbe, cu chioara lumină centrală.

Era de-ajuns să ciuleşti puţin urechea pentru a surprinde un fel de bâzâit, de zumzet – între cel de stup şi cel de uzină – care străbătea tainic întreaga clădire dintr-un perete în altul, de la un etaj la altul.

Dar iată că, pe neaşteptate, în spatele său, sunetul

unui obiect metalic, zornăind pe o treaptă, îl făcea să tresară, să se răsucească brusc. Pe palierul de jos, de la primul etaj, ivită cine ştie de unde, stătea aceeaşi femeie în *tailleur* negru, care, începând din clipa intrării lui în sala de mese şi până adineaori, când ieşise, nu încetase o clipă să-l privească. Ghemuită, în capot şi papuci, să culeagă cheia scăpată din mână, îl fixă cu obişnuita insistenţă, întorcând capul pe trei sferturi. Nu mai era atât de fardată; ba chiar nu era deloc. Zâmbea şi-l fixa: mult mai tânără, acum, ca înfăţişare, mult mai copilă. În sfârşit, se ridica ţinând cheia în mână. Fără să-şi desprindă ochii dintr-ai săi, scotea limba şi începea s-o plimbe pe buza de sus.

Nu se vedea decât vârful limbii. Dar din puţinul acela i se părea că poate ghici cât era de groasă şi de scurtă: limbă de animal, şi ca formă şi în ce priveşte culoarea, de un roşu siniliu, albăstrui. Negri şi lucitori, şi ochii ei semănau cu ai anumitor dobitoace de la ţară: cu aceia ai vacilor, de exemplu. Era vorba, de bună seamă, de o localnică, acum era sigur: poate o ţărancă, una din multele care, angajate de Bellagamba ca îngrijitoare, aveau de fapt mai ales sarcina de a distra, sus, clienţi singuri şi dornici de tovărăşie. Ce crede ea, oricum – îşi zicea, începând din nou să urce, dar continuând s-o privească, totuşi – că dacă-i arată limba în felul acesta îl impresionează? Dacă aşa credea, să-şi scoată asta din cap. Nu numai că limba ei nu-l impresiona, ci, dimpotrivă, văzând-o cum arată, îl scârbea: îl scârbea şi gata.

Acum, nu ştia în ce fel şi de ce, ieşea din baia de la etajul al doilea; iar ea era tot acolo, din nou, aşteptându-l, nemişcată în faţa uşii: pozând, de data aceasta, cu spatele rezemat de balustrada palierului şi cu capotul adunat în jurul picioarelor, în aşa fel încât să scoată în relief grosimea coapselor.

Îi ieşea înainte şi fixându-l de jos în sus fără să zică nimic (de parcă ar fi fost intimidată de o mulţime de lucruri, dar mai ales de propria ei grosolănie şi stângăcie de femeie de la ţară), începea să-l pipăie. Iar el, în timp ce

se lăsa în voia ei şi adulmeca mirosul de ţipar prăjit ce-i îmbiba părul, se gândea că, într-adevăr, trebuia să lucreze la *Bosco Eliceo,* dar nici măcar ca ospătăriţă, ci ca slujnică la bucătărie. În curând, din fundul scărilor, vocea răsunătoare a lui Bellagamba se va înălţa cu siguranţă pentru a-i porunci să coboare, să se întoarcă în bucătăria ei, la spălat de vase.

—Las-o moartă, hai, îi zicea în sfârşit. Ce vrei?

Fără să înceteze pipăitul, ea dădea din umeri.

— Eu, nimic, râdea, dezvelindu-şi dinţii din faţă, mari şi rari.

— Nu vezi că n-am timp? relua el. Lasă-mă să plec, hai, sunt în întârziere.

— Dacă vreţi, insista cealaltă cu vocea redusă la un murmur, dacă vreţi, viu eu în cameră la dumneavoastră. Ce număr aveţi la cameră?

După accent nu se prea înţelegea de unde era. Nu spusese „viu”. Spusese „ghiu”. Nu era din ţinuturile ferrareze, părea emiliană, în privinţa aceasta nu încăpea nicio îndoială. Dar „ghiu”? Să fie originară din Italia de sud? Disperată de la Napoli, cu familia ei de rând, după bombardamentele din ’42, şi după aceea, ca să trăiască, nevoită să se prostitueze într-un hotel din Codigoro.

—N-am nicio cameră. Sunt doar în trecere.

— Atunci puteţi veni în cameră la mine. E aici sus, la 24. Mă pricep, să ştiţi. O să vedeţi cât de bine mă pricep.

Odată zise acestea, îl luă de mână şi, în grabă, lovindu-şi papucii de călcâiele goale şi scorţoase, începea să-l tragă după ea spre coridorul din dreapta.

Descumpănit, îndărătnic, Edgardo o urma. Mâna care-l târa era grea, aspră şi părea unsuroasă: mâna uneia care stă în bucătărie şi freacă la cratiţe şi oale cu piatră ponce. Totuşi, la fel ca atunci când, băieţandru, mergea la bordel – vărul său Ulderico nu înceta niciodată să-l ia peste picior din pricina asta – şi acum, mai mult decât de repulsia fizică, se simţea blocat îndeosebi de o teamă: aceea a bolilor venerice. Putea să ia ca nimica o boală oarecare sau de-a dreptul un sifilis. Şi măcar dacă ar fi

poftit, la urma urmei, să facă ceea ce se duceau să facă! Dar cum să fie cu putinţă, în orice caz, la opt fără un sfert dimineaţa, fără nimic altceva în stomac decât o cafea? Nu, nu: peste o clipă, în cameră, cu binele sau cu răul, s-ar fi descotorosit de ea. Două sute de lire; trei sute; atât cât să-i lase un câştig. Alt neajuns n-ar mai fi trebuit să suporte.

În sfârşit, se aflau în cameră: ea în pat, sub învelitoare, el în picioare, lângă fereastra de la care se vedeau, în amurgul străbătut de nori groşi, galopanţi, aceleaşi lucruri ca şi de la fereastra băii; coteţul cu găinile, terenul sportiv, cu cele două porţi părăginite faţă-n faţă etcetera, etcetera precum şi câmplia plată şi nemărginită din jurul satului, ca fundal.

Era mai bine să nu insiste, îi zicea, fără să se-ntoarcă s-o privească. El venise la Codigoro nu pentru a se opri, ci pentru a se duce în baltă, la vânătoare. Fixase o întâlnire la şase şi un sfert la Volano, cu cineva care trebuia să-l însoţească până la Lungări di Rottagrande. Acum, vedea şi ea, erau ceasurile opt. De la Codigoro la Volano, cu maşina, avea să facă încă o jumătate de oră, cel puţin; aşadar, plecând imediat chiar, ar fi sosit la destinaţie cu aproape trei ore întârziere. Putea rămâne? Evident că nu.

—Nu vreţi să încerc cel puţin?

Ce plictiseală, ce pisălogeală! Totuşi, se răsucea, se desprindlea de-lângă fereastră şi se apropia de ea.

—Ce vrei? Nu vezi în ce hal sunt?

— Eşti la pământ, murmură atunci ea, mărginindu-se să-l privească. Păi, eşti chiar lipsit, cu totul.

Se trezi brusc, fără să priceapă la început unde se află. Numai că, înainte de-a ajunge cu mâna, în spatele capului, para luminii, redobândi un minimum de conştiinţă. Dormise, deci. Dormise şi visase. Dar deşteptarea? Cum de nu se arătase nimeni? I se părea că din momentul în care adormise au trecut ceasuri întregi. Poate că era ora două sau trei dimineaţa.

Aprinse lumina, se întoarse într-o rână ca să ia ceasul de pe placa noptierei. Aruncă o privire asupra cadranului. Şase fără un sfert. Înţelese imediat, simţind în acelaşi timp

o bruscă strânsoare de spaima că nu dormise decât o oră. Ziua de mâine era departe, foarte departe. La mijloc, greu de depăşit, se căsca prăpastia imensă a unei nopţi întregi, a uneia din cele mai lungi nopţi din an.

După vreo zece minute, cobora scările în mirosul din ce în ce mai puternic de mâncare râncedă.

Jos la intrare, ca întotdeauna în dosul biroului, Bellagamba se căznea să pună în funcţiune un mic aparat de radio. Se anunţau ştirile sportive: rezultatele partidelor. Se apropie. Încovoiat peste aparatul plin de paraziţi, bătrânul fascist părea să nu fi observat prezenţa sa. Nimerise în momentul cel mai nepotrivit, îşi dădea din plin seama de asta. Pe de altă parte, trebuia totuşi să plece. Şi înainte de a pleca, trebuia să plătească nota: mâncarea şi folosirea camerei.

Nimic de făcut. Cu toate insistenţele, celălalt nu voia să audă. Bineînţeles – zicea, şi vocea lui o acoperea pe cea de la radio – bineînţeles că domnul avocat voia să glumească. Frumos ar fi! cu tot vânatul pe care i-l dăruise! Să-i facă plăcerea şi nici măcar să nu mai vorbească de bani. Altfel, s-ar fi văzut silit ori să-i dea înapoi vânatul, ori să facă socoteala la modul serios. Şi atunci s-ar fi văzut cine e, dintre ei doi, adevăratul datornic.

Închise aparatul.

— Mai curând spuneţi-mi dacă aţi dormit bine? iscodi.

— Binişor.

— Cam puţin, totuşi? Cât să fi dormit? Niciun ceas şi jumătate. Spuseseţi că doriţi să fiţi sculat la şase. Eu însă, v-aş fi lăsat să vă odihniţi în voie…

Zâmbi cu un aer şiret.

— Mă gândeam chiar, continuă, să telefonez în oraş doamnei. Numai ca să nu-şi facă gânduri, cu ceaţa asta.

Îşi lovi fruntea cu mâna făcută pumn.

— À-propos, zise. În timp ce eraţi sus, am primit un telefon.

Ridică braţul, arătând în afară.

— Am primit un telefon de aici, din casa domnului inginer Cavaglieri. Au spus că după ce vă treziţi, să

binevoiţi să-i sunaţi dumneavoastră.

Făcu cu ochiul. Întrebă:

—Nu e vărul dumneavoastră, domnul inginer?

Încuviinţă.

— Dar cine a fost la telefon? întrebă la rândul său, fără să reuşească să-şi controleze prea bine vocea. Chiar domnul inginer a fost?

—Aş, de unde. Cred că nici doamna nu era.

Trebuie să fi fost servitoarea – gândi: bătrâna de azi dimineaţă.

Îi întinse mâna peste birou.

—La revedere, făcu. E timpul să plec. Mulţumesc.

— Dacă doriţi, răspunse Bellagamba, strângând cu evidentă părere de rău degetele pe care el i le oferea, dacă doriţi, puteţi telefona şi de aici.

Şi zicând acestea, scoase de sub birou aparatul telefonic.

— Nu, vă mulţumesc mult, zise, schiţând un zâmbet şi dând din cap.

Îi acoperi cu palma dosul mâinii drepte. Apoi, întorcându-i spatele, se îndreptă spre ieşire.

Imediat ce se află în aer liber, se opri, totuşi: în cumpănă, dintr-odată, dacă să ajungă până la cafeneaua *Fetman* pe jos sau, dimpotrivă, să ia maşina. Se decise, însă, repede pentru maşină. Adevărat – chibzuia în sinea lui, traversând strada: cu limba cenuşie şi coclită pe care şi-o văzuse adineaori în oglinda de deasupra chiuvetei din cameră, doi paşi nu i-ar fi putut face decât bine. Dar tot atât de adevărat era că, luând-o pe jos, i se putea întâmpla, după toate probabilităţile, să-l vadă încă o dată pe Bellagamba. Îşi închipuia scena. El întorcându-se din piaţă, iar acolo, aşteptându-l, profilându-se la momentul potrivit îndărătul geamurilor aburite ale intrării de la *Bosco Eliceo,* faţa lui Bellagamba, răvăşită şi parcă subţiată de obişnuitul nărav de-a iscodi, de-a ghici, de-a afla…

După ce puse motorul în mişcare şi făcu manevrele, îndreptându-se încet spre piaţă (ceaţa, la fel de deasă, nu-i îngăduia să treacă nici măcar în viteza a doua), se simţi

dintr-odată complet înviorat. Prea bine. Dacă familia Cavaglieri n-ar fi dat, ea, un semn de viaţă, era uşor ca el, în ceea cert privea, să nu mai găsească puterea să telefoneze. Fără să mai aibă nimic de ce să se agaţe pentru a mai petrece o vreme la Codigoro, nu i-ar mai fi rămas decât să ia calea Ferrarei. Iar la ceasul acesta ar fi fost deja pe drum, înaintând prin ceaţă cu ochii holbaţi şi tot aşa, în viteza întâia, kilometri în şir.

În acelaşi timp, îşi închipuia casa Cavaglieri: caldă, plină de lumină, cu ei, cei doi soţi – destul de copţi, fireşte, şi totuşi într-un fel încă tineri, încă pe baricade – şi cu toţi cei şase copii, băieţi şi fete, de la cei mai mici la cei mai mari, făcând roată în jurul lui papă şi al mamei. Nu reuşea să înţeleagă cum, în momentul de faţă, perspectivă de a fi primit acolo, în mijlocul acelei harababuri inevitabile, în loc să-l respingă, îl atrăgea, îl umplea de dorinţă şi de speranţă. Cine ştie – îşi închipuia – poate, mai târziu, după ceaşca de ceai, după felia de plăcintă frământată şi coaptă în casă, după paharul de Albana dulce, sorbit puţin câte puţin împreună cu plăcinta, toţi ar fi insistat să rămână la cină şi apoi, mai târziu, la terminarea cinei şi a eventualelor tururi de tombolă ce i-ar fi urmat, ca un unchi bătrân devenit amar şi tăcut din pricina prea marii singurătăţi, să petreacă noaptea acolo, în familie, într-un pat improvizat: poate în cămăruţa celui mai mic, Tonino sau Tanino, sau în aceea a penultimului născut, Andrea, acelaşi cu care vorbise dimineaţa la telefon, pe-ndelete, şi cu care, tocmai de aceea, ar fi fost simplu, mai simplu decât cu oricare dintre fraţi, să pălăvrăgească pe întuneric, aşteptând ca pleoapele să se hotărască să se îngreuieze. Poate că totul s-ar fi isprăvit chiar aşa, îşi spunea. Ceea ce, într-adevăr, trebuia să-şi dorească.

Pătrunse pieziş în piaţă, fără să piardă o clipă din vedere, pentru a se orienta prin ceaţă, atât vârful central, subţire şi întunecat al Monumentului eroilor, cât şi, în spate, abia desluşit, cu faţada plină de ferestruici fără obloane, din care ieşea o lumină albă, vie, mai mult de oraş decât de sat, enormul edificiu I.N.A.; în sfârşit, opri maşina

chiar în faţa cafenelei *Fetman.* Era atât de nerăbdător să telefoneze, acum, încât, după ce stinse motorul şi coborî, uită să încuie portiera cu cheia, cum făcea de obicei. Îşi aduse aminte abia o clipă mai târziu, când, urcat pe trotuar, era pe punctul de-a trece pragul localului. Se întoarse să arunce o privire spre Aprilia. Nu, conchise: nu era cazul s-o facă: nu merita câtuşi de puţin. Cu telefonul şi cu tot restul, ar fi scos-o la capăt cel mult în câteva minute. În răgazul acela, cu pustiul din jur – toată lumea asediată în case, locuitorii satului, iar ceilalţi străini, plecaţi, aflaţi departe de drumurile de întoarcere – nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să-i fure ceva.

Intră.

Fumul, aburii, mulţimea zgomotoasă (numeroşi clienţi de la *Bosco Eliceo* se mutaseră acolo, discutând cu însufleţire în faţa tabelei cu rezultatele campionatului, atârnată pe un perete), şi mai ales rânjetul sardonic cu care, văzându-l, cum înaintează, îl salută, din spatele tejghelei, acelaşi bărbat soios de patruzeci de ani de azi dimineaţă: toate acestea, în alte împrejurări, ar fi stârnit în el obişnuita pornire de repulsie, amestecul de scârbă pentru contactele fizice, de iritare în faţa zgomotelor, de teamă pentru întâlnirile neplăcute. Dar în starea sufletească în care se afla în clipa aceea, nu mai luă nimic în seamă: Ceru o fisă; comandă un Fernet; hotărât să-şi bea Fernetul după telefon, se apropie hotărât de cabina din fundul sălii.

Învârti întrerupătorul luminii. Fără să mai tragă uşa după el, formă numărul: 12.

Aproape imediat, în receptor, o voce de femeie zise:

— Da. direct acasă la ei? Rico ar fi fost mai mult decât bucuros. Şi-apoi, copiii…

Avea o voce joasă, caldă, lălăită, uşor mieunătoare, şi o pronunţie aidoma cu a lui Nives. Cu toate că tutuiala din partea ei îl cam descumpănise la început, recunoscu repede că era mai bine aşa. În curând, când s-ar fi văzut, totul ar fi mers strună, fără prea multă stinghereală din partea amândurora.

—O clipă, făcu.

Se întoarse pentru a închide uşa cabinei.

— Era trecut de trei, adăugă. Nu voiam să vă deranjez.

Să deranjeze! exclamă cealaltă. Pentru Dumnezeu: să nu spună asta nici în glumă. Duminica – şi acum, în timpul sărbătorilor, toate zilele păreau duminici – ei se sculau foarte târziu, aşa încât nu obişnuiau să se aşeze la masă înainte de două, două şi un sfert. Dar lăsând la o parte asta: un loc în plus la masă, ce mai conta? Dacă era loc pentru nouă (ba chiar zece, cu femeia de serviciu externă), putea foarte bine să fie şi pentru unsprezece. Iar un pat pentru somnuleţul de după masă, era un fleac să-l aştearnă!

— Mulţumesc, răspunse. Data viitoare n-o să mai fac atâtea mofturi.

— Bravo. Aşa da. Şi vânătoarea, urmă ea, cum a mers? Aţi prins ceva? Azi dimineaţă îndată ce-a aflat că eşti pe-aici, Rico şi-a scos capul pe fereastră şi a zis că după părerea lui, ar fi fost pericol să nu vânaţi nimic din cauza timpului prost. Dar nu era decât pură invidie; adăugă, râzând. Pe urmă, mi se pare că la un moment dat timpul s-a schimbat.

De când închisese uşa cabinei o auzea mai bine. Lega o frază de alta cu un fel de mic scâncet de lăcomie: un sunet scos jumătate din gât, jumătate pe nas. I se părea atât de aproape, acum, încât la un moment dat crezu că percepe chiar un foşnet de cearşafuri. Să fie în pat? Promptitudinea cu care răspunsese adineaori la telefon, o lăsa să se presupună. De altfel pu era ceva atât de extraordinar, în fond, ca şi la Codigoro să se poată instala un aparat cu priză, lângă căpătâiul patului. Cu priză trebuie să fi fost şi telefonul de la *Bosco Eliceo.*

— Da, s-a schimbat, confirmă. Am vânat, în total, vreo patruzeci de zburătoare.

Fu silit să înghită exclamaţiile ei de entuziasm, felicitările nelipsite, aşa i se părea de un anumit aer de zeflemea: de parcă Gavino – care, printre altele, ar fi putut foarte bine să telefoneze înaintea lui – ar fi povestit de-a fir

a păr cum se petrecuseră lucrurile în realitate. Pe de altă parte – îşi zicea, începând din nou să se simtă ros de viermele tainic al neliniştii, dar încă neresemnat s-o îndure, să se lase pradă ei – pe de altă parte, nu s-ar fi putut aranja în alt fel. Cu sau fără Gavino, nu-i plăcea să facă figura celui întors din baltă cu mâinile goale. Cu preţul de-a trece din nou pe la Bellagamba, pentru a lua câteva raţe de dus în dar (şi numai Dumnezeu ştie cât l-ar fi costat să se întoarcă acolo din infinite puncte de vedere!), o asemenea figură nu-i convenea deloc să facă.

Dar ea, între timp, schimbase vorba. Îl întreba de Nives pe care, zicea, n-o mai văzuse de cel puţin douăzeci de ani: vina era mai ales, o recunoştea, a ei, care, ca un arici, nu voise niciodată să calce în Ferrara; îl întreba de fetiţă; îl întreba cum petrecuseră anii de război, cei mai grei; şi dacă era adevărat – Rico i-o povestise – că la un moment dat fuseseră obligaţi să fugă în străinătate. Iar el, deşi răspundea rând pe rând, începea să se întrebe de ce îl reţine atât de mult la telefon. Dar Ulderico? De ce nu-i vorbea despre el decât indirect? De ce nu se hotăra să i-l dea la aparat? Dacă urmau să se întâlnească, salutare: ajunge cu pălăvrăgeala.

Numai că, simultan cu aceste gânduri, simţea cum altele, cu totul diferite, i se strecurau în minte. Îşi amintea ceea ce nici cu zece minute mai înainte nu îşi închipuise că va găsi în casa Cavaglieri, fireşte în baza ideilor pe care şi le făcuse dimineaţa, vorbind la telefon cu bătrâna servitoare şi cu copilul: şi anume, toată familia adunată, şi ceaiul, şi plăcinta, şi masa de cină, care şi ovală, inundată de lumină, şi tombola, după strânsul mesei, sau jocul de cărţi care ar fi durat exact până la ora culcării etcetera, etcetera; dar ceva îi şoptea, de la un timp încoace, că greşise, că se amăgise. Ce frumos ar fi fost să fie, într-adevăr, bătrânul unchi mizantrop pe care nepoţeii se întrec în a-l cocoli şi în a-l mângâia cu un exces de dragoste şi veselie! Necazul e că acesta nu ar fi fost, pentru el, decât un rol; şi încă un rol imposibil de jucat.

— Ce mai face Ulderico? întrebă.

Oh, dumnealui, Rico, făcea foarte bine, exclamă Cesarina, râzând. Ca şi copiii, slavă Celui de Sus… Numai că Rico, tot aşteptând, la un moment dat s-a săturat să stea pe loc fără să facă nimic, şi a ieşit (la opt cel mai târziu, însă, avea să se întoarcă); iar copiii, nici ei nu erau acolo, fiindcă ea avea chef să se întindă în pat, în timp ce ei, dimpotrivă, *bum-bum,* începuseră, ca de obicei, să se joace cu mingea în salon. Pe la cinci îi trimisese la cinema cu Giuseppina, bătrâna doică uscăţivă a tuturor a, înainte de şapte jumătate, opt, n-aveau să se arate.

—Şi… unde s-a dus?

— Cine? Rico? şi râdea din nou. Ştiu şi eu! S-o fi dus la vreo ibovnică.

Glumea, fireşte, gândi Edgardo. Aşa dădea impresia.

— Asta-i bună, făcu, străduindu-se să se arate că ştie de glumă, totuşi cu un nod în gât. Şi unde-şi are ibovnica? Aici, la Codigoro?

— Nu, nu, vorbeam şi eu aşa într-o doară, răspunse cealaltă.

Poate că s-a dus doar la plimbare, bietul Rico, adăugă; sau poate că s-o fi oprit pe undeva să joace biliard, cărţi… Ba chiar o sunase, cu cinci minute înainte, dintr-un local ca să afle dacă nu cumva telefonase el şi ca să întrebe, printre altele, unde erau copiii. Asta însemna că, aproape sigur, avea să se ducă să-i aştepte la ieşirea de la cinema şi să-i ia cu el la biserică.

Emise unul din ciudatele ei mugete: ceva mai lung şi mai marcat decât de obicei.

—Dar tu, urmă, de unde telefonezi?

—Sunt în piaţă, la *Fetman.*

— Aici sub noi, chiar! exclamă. Te-ai uitat bine să vezi dacă nu cumva Rico e acolo?

Nu avusese timp să se uite, ce-i drept. Dar dacă era acolo, un om de soiul barmanului n-ar fi întârziat să-i dea imediat de ştire.

—Nu cred că e, răspunse.

— Dacă-i aşa, sări să spună Cesarina, de ce nu vii direct acasă? Vino, hai, că mă scol să-ţi fac un ceai bun.

Înainte ca el să răspundă, începu să-i explice unde era locuinţa şi ce trebuia să facă pentru a o găsi. Locuiau la un pas de piaţă, zicea, la nicio sută de metri de cafeneaua *Fetman*: şi anume, în clădirea aceea mare cu zece etaje, colţ cu strada Rezistenţei. Să fie atent, însă. Ca să ajungă în curte şi la ascensor, trebuia să intre nu pe partea pieţii, unde, de altminteri, uşi propriu-zise nu existau deloc, ci prin strada Rezistenţei, la numărul 7, strada Rezistenţei. Etajul opt, apartamentul 17 sau şi 18. Putea să sune de jos: avea să-i deschidă.

—Mulţumesc, zise. Bine. Vin îndată.

— Zău? Să pun apa la fiert, pentru ceai? Să ştii că te aştept.

—La revedere.

Aşeză receptorul în furcă şi ieşi din cabină.

Îşi croi drum prin mulţime, privind atent în jurul lui. Nu: lungan cum era (un metru şi nouăzeci şi doi, dacă îşi amintea bine) pe Ulderico l-ar fi văzut fără doar şi poate, dacă ar fi fost acolo. Putea să se fi vârât totuşi în vreo săliţă interioară, să joace biliard sau cărţi.

— L-aţi văzut pe domnul inginer Cavaglieri? îl întrebă pe barman, de îndată ce ajunse în dreptul acestuia.

—Nu. Astăzi, nu.

—Mulţumesc, făcu.

Îi întoarse spatele şi se îndreptă spre ieşire.

—Domnule avocat!

Tresări, se întoarse.

Din spatele barului, prin fum, prin aburii aparatului espresso, barmanul îl fixa.

—Fisa, zicea. Fisa şi Fernetul.

PARTEA A PATRA

Ieşind afară (ciudat: aproape că nu mai era ceaţă), primul lucru asupra căruia îi căzu privirea fu botul Apriliei. Văzând-o pe trotuar, uşor aplecată într-o parte şi cu parbrizul complet aburit, i se păru mai rablă decât era în realitate: un fel de fier vechi ruginit şi de nefolosit. „Fir-ar a dracului!”, bombăni, ridicând din umeri. Capul începuse din nou să i se învârtească. Din pricina păhărelului de

Fernet. Ar fi trebuit să-l bea mai pe-ndelete; iar nu aşa cum făcuse, să-l dea peste cap dintr-o înghiţitură.

Coborî de pe trotuar, se apropie de maşină.

După ce închise cu cheia portiera din dreapta, îşi ridică ochii să se uite. Dincolo de caroseria curbă a maşinii, clădirea I.N.A. se ridica în faţa lui şi mai înaltă, masivă, apăsătoare. O sută de metri? Poate din cauza aerului complet limpede şi curăţit, edificiul i se părea şi mai aproape. Prin nenumăratele ferestre mici fără obloane, care-i punctau faţada ieşind în relief, jumătate în piaţă şi jumătate în strada Rezistenţei, se desluşeau clar interioarele apartamentelor cu pfersoane care mergeau şi veneau din odaie în odaie, bărbaţi cu mânecile suflecate, femei, copii. Începând de jos, numără până la opt. Acolo sus, la antepenultimul etaj, nicio lumină. Asta însemna că dormitorul dădea spre curte. Sau că Cesarina ieşise de acolo şi, stingând lumina, trecuse în bucătărie.

Ocoli maşina şi porni.

Se gândea la Cesarina. Ce fel de tip fusese Cesarina atunci când, fată fiind, Ulderico începuse să se ţină după ea, tot nu izbutea să-şi amintească. După voce, totuşi, îşi închipuia că ştie cu ce soi (Jejfemeie va avea în curând de-a face. Îşi dăduse seam-e la început. Îi fusese de ajuns să audă în receptor acel „daaa” lălăit şi mieunător. Trebuia să fi fost înaltă, grasă, liniştită; cu totul opusă lui Nives. Cu alte cuvinte una din femeile acelea frumoase mergând pe patruzeci, de care fusese totdeauna tulburat în aşa măsură, încât şi acum, la vârsta lui, ori de câte ori întâlnea una pe stradă, prefera să se amăgească pe sine însuşi că nici măcar n-o văzuse.

Se întorcea la convorbirea lor telefonică: sporovăială ei, adăugată la faptul că era singură în casă, îi dădea senzaţia din ce în ce mai netă că are în faţă ceva decisiv, de neamânat: ca un fel de răscruce. Cu cât se gândea la modul ei de comportare, în aparenţă atât de deschis şi de cordial, cu atât i se părea mai hotărât ambiguu. Acel tu cu care începuse, de exemplu. Dar şi restul, adică acel mijloc de a-l introduce pe negândite în intimitatea vieţii familiare

(ea şi Ulderico, care duminica leneveau până târziu în patul conjugal, ca şi copiii în paturile lor), şi acel foşnet de cearşafuri, mai ales, pe care la un moment dat avusese grijă să i-l strecoare în ureche: şi restul, ce mai tura-vura, nu apărea mai puţin revelator decât intenţiile sale reale. Şi, în sfârşit: ce nevoie avea să-i comunice, fie şi în glumă, că Ulderico ieşise să meargă la ibovnică? Adevărul e că prin aceasta voise să-i repete o dată mai mult, ca să înţeleagă mai bine, ca să-şi vâre bine în cap, că ea era singură în casă, singură singurică, şi că soţul ei şi progeniturile nu s-ar fi arătat decât peste vreo două ore. Nicio frică, deci: să vină sus. Timp era, şi încă destul! De altfel, apartamentul avea două intrări: numerele 17 şi 18. La nevoie, ea l-ar fi putut scoate în taină pe uşa de serviciu.

Ajungând la picioarele blocului, urcă pe troutar, intră sub porticul exterior de la parter. Inima îi bătea, răsufla greu. Ca să se liniştească, se îndreptă spre una din vitrinele magazinului de maşini agricole, apropiindu-şi faţa de grilajul de siguranţă pliant. Printre alte maşini de mărime mai mică, recunoscu, dincolo de grilajul antifurt, dincolo de geamul gros de cristal al vitrinei, un mare tractor american, un Caterpillar. În lumina palidă a prăvăliei, abia se desluşea că e vopsit în galben. Era o enormă masă întunecată. Ceva orb şi inform, degajat de orice funcţie.

Ca să vezi ce târfă – continua să-şi spună – ce mai probă de târfă.

Ducând, timp de ani de zile, o viaţă comună cu o asemenea femeie, nu era de fapt de mirare că un om ca Ulderico, un om care de tânăr, îi scuipa pe popi la fel ca pe rabini, ajungea să-şi sfârşească duminicle la biserică, pentru a-şi primi Binecuvântarea. Una peste alta, cine ştie ce zdreanţă o fi făcut din el o astfel de femeie, cine ştie ce babalâc. În câţiva ani îi născuse şase copii. Dar acum, după ce-l pompase bine-bine, acum, fireşte, se apucase să-i pună coarne în văzul întregului sat şi n-avea importanţă cu cine: cu barmanul de la cafeneaua *Fetman,* poate barman şi

proprietar, poate cu Bellagamba sau, de ce nu, chiar cu Aleotti Gavino, aflat din când în când la ordinele soţului, şi bineînţeles bun la toate. Înaltă, grasă, liniştită. Şi târfă, mai cu seamă. Şi ce e rău în asta? – se gândea ea, poate chiar în clipa aceea, aşteptându-l să sosească. Dacă în lista bărbaţilor ei figura un muncitor de tipul lui Aleotti Gavino, tânăr şi vânjos, ce-i drept, dar oricum un muncitor, de ce să nu intre şi vărul din Ferrara? Nu prea mai era tânăr, vărul din Ferrara, dar domn era în mod sigur: la fel ca Rico, dacă nu mai mult. Şi apoi, lăsând la o parte rubedenia, nu fuseseră ei prieteni la toartă, Rico şi el, în tinereţe, de-a dreptul nedespărţiţi, încât până în momentul când ea devenise amanta lui Rico, întreţinuta sa, avuseseră obiceiul să meargă împreună şi la femei, şi adeseori să şi le schimbe?

Numărul 7 din strada Rezistenţei era o poartă de proporţii modeste, situată la marginea blocului: acolo unde, terminându-se porticul, începeau din nou căsuţele obişnuite. O văzu imediat: de îndată ce trecu colţul. Tabela verticală cu numele locatarilor, fixate sub sticlă pe coloana din dreapta şi luminate slab din interior, îl făcu s-o recunoască de departe.

Iuţindu-şi pasul, se îndreptă în direcţia aceea. Se simţea ca atunci când nu era decât un băieţandru, imediat după examenul de la sfârşitul ultimei clase de liceu: prima dată când, însoţit de Ulderico, trecuse pragul unui bordel, nu-şi mai amintea bine dacă la Bologna sau la Padova. Sau ca la munte, în perioada când el şi Ulderico se duceau acolo, în maşină, pe la mijlocul lunii august: când, ajungând la picioarele unei Pala sau ale unei Tofana, nu mai rămânea decât să-şi facă vânt, să-şi învingă greaţa care, inevitabil, în clipa aceea, îi răscolea stomacul şi, după ce se lăsa legat, s-o ia pe urma celorlalţi spre un destin de la care nicio putere din lume, în afara voinţei celui ce-l târa, nu l-ar fi putut sustrage.

Se apropie. Se aplecă să citească plăcuţele cu numele de familie. Citi: CAVAGLIERI ing. ULDERICO.

Şi în timp ce, totodată, îşi apropia cesul de slaba

lumină roşietică (era şase şi jumătate), şi calcula orele de care dispunea pentru a face ceea ce trebuia să facă, şi-şi spunea că prin urmare era adevărat, pe timpuri, duminicile de vânătoare, ale sale şi ale lui Ulderico, se terminaseră totdeauna aşa, cu o cină bună, şi pe urmă în pat cu una de prin partea locului, croitoreasă de cămăşi, de pantaloni, muncitoare, ţărancă: una din alea de dus la Montina, la nevoie, şi de plătit într-un fel oarecare şi, la urmă, după ce eventual şi-au pasat-o între veri, între prieteni, de părăsit fără doar şi poate: deodată, pomenindu-se cu cadranul ceasornicului sub ochi, minuscul, calm chip rotund şi familiar, înrămat în aur, cadranul Vacheron-Constantin-ului său, fu pătruns pe neaşteptate de certitudinea că delirează. Delira şi acum. Codigoro; porticul acela… Cu o luciditate fulgerătoare, se surprinse întrebându-se: dar el, el însuşi, îmbrăcat de vânătoare, cu căciula de blană pe cap, la ceasul acela, sub porticul acela, dar el cine era, de fapt?

Îşi scoase o mănuşă. Atinse cu arătătorul butonul soneriei: nu pentru a-l apăsa, ci doar pentru a-l atinge, pentru a-i simţi consistenţa. Apoi, ieşind de sub portic, aţinându-se pe lângă zidurile caselor, o luă de-a lungul trotuarului în stânga, pe partea opusă pieţii, spre portul fluvial. nicio picătură de sânge; şi că n-ar fi putut înfrunta căţeaua, dacă l-ar fi întâmpinat vreuna, decât aşa: cu ochii deschişi, holbaţi.

Mergea grăbit spre capătul străzii Rezistenţei, hotărât să nu-şi întoarcă privirile în direcţia remorcherelor şi a şlepurilor aliniate, cum erau de dimineaţă, de-a lungul cheiului din portul fluvial. Dar îndată ce simţi alături prezenţa acelor forme nemişcate, de culoarea şoarecelui, atât de nemişcate încât lăsau impresia că zac nu pe apă, ci pe albia mocirloasă a fluviului, nu rezistă ispitei de-a se opri să le privească.

Ambarcaţii aranjate în felul acesta mai văzuse de nenumărate ori, mai ales când era copil, în porturile-canal din Cesenatico, din Cervia, din Porto Corsini: pe vremea seninelor, interminabilelor vilegiaturi la modă pe-atunci,

înainte de celălalt război şi imediat după aceea. Dar din partea acestora – joase, largi şi dominate în loc de ample şi vesele pânze în culori strălucitoare, uşoare şi străvezii ca tifonul, de scheletice şi leneşe zdrenţe de ceaţă – din partea acestora nu putea primi niciun simţământ de bucurie, de viaţă, de libertate. Pe puntea unei ambarcaţiuni ancorate departe de chei, aproape în centrul oglinzii de apă din faţă, se mişcau două persoane: un bărbat şi o femeie. Bărbatul dacă-şi dădea bine seama, era un bărbat corpolent, cu părul alb şi cu un maiou negru de republican fascist de la Salo; femeia, o fată foarte tânără blondă, într-o jachetă de postav şi pantaloni strânşi pe picior, ca nişte *blue jeans.* Zbierau, gesticulau, se urmăreau în jurul cabinei, de la fereastra căreia răzbătea o lumină slabă, de felinar. Ţipetele lor ascuţite, îndepărtate, asemănătoare cu ale păsărilor de baltă; tropotul saboţilor pe podeaua punţii; umbrele lor groteşti, mărite de lumina gălbuie ce venea dinspre cală... Nefiind în stare să se apropie mai mult i se părea că asistă de la marginea unei pieţe nesfârşite la o reprezentaţie de păpuşi, oferită numai lui. Degeaba: bătrânul, balaurul, ar fi izbutit până la urmă să pună mâna pe frumoasa fată urmărită. Dar după aceea? Chiar dacă după ce ar fi înşfăcat-o şi imobilizat-o, i-ar fi implântat cuţitul în gâtlejul zvâcnitor, ce s-ar fi întâmplat în fond, cu adevărat grav? Era de-ajuns să privească lucrurile vieţii de la o anumită distanţă pentru a conchide că toate valorau atât cât valorau: adică nimic, sau aproape nimic.

Depăşind strada transversală care, la stânga, ducea spre cimitir, şi, la dreapta, dincolo de podul de fier, da în vechea şosea judeţeană ce se termina la Migliaro, la Migliarino şi de acolo, la alegere, fie la Ferrara, fie la Lagosanto şi Comacchio, se pomeni dintr-odată în spatele unei clădiri izolate. Se opri pentru a doua oară. În atâţia ani, era ciudat că nu o observase niciodată cu destulă atenţie. Era vorba de un străvechi castel senioral cu aspect veneţian: de un gen care, abia dincolo de Pad, în Polesine de jos, devenea destul de comun. Cu faţada lui frumoasă în

două etaje, atât de armonioasă şi de simpatică, dând spre canal, deci spre miazăzi; cu posibilitatea, dat fiind spaţiul la dispoziţie, de a planta arbori împrejur; asta da – se gândea – ar fi o casă de cumpărat, de cumpărat pentru a trăi în ea! Traversă strada pentru a examina mai de aproape edificiul. Dar când îşi dădu seama de starea de paragină în care se afla clădirea, cu poarta de la parter înlocuită prin nişte scânduri bătute în cuie, de mântuială, cu ferestrele fără geamuri şi fără obloane, cu acoperişul pe jumătate desfundat (de jos, printr-o fereastră de la etajul al doilea, se vedea cerul), se răzgândi pe loc. Îşi închipuia, descurajat, interiorul, pustiul odăilor goale, şobolanii graşi galopând pe podelele desfăcute, gura neagră şi ştirbă a căminului mare de la etajul „nobil”, prin care, în zilele de furtună, cine ştie ce pale de vânt se revărsau măturând de la un capăt la altul salonul de primire, aşchiile de lemn – bucăţi de oblon putred, de uşi desprinse de decenii. din ţâţânile lor – împrăştiate peste tot, şi praful, şi păianjenii, miasma, întunericul. Nu. Ca să readucă la viaţă un asemenea cadavru era nevoie de prea multă trudă: în toate sensurile. Poate că n-ar fi reuşit nici Ulderico, cel de acum cincisprezece ani, când, încă tânăr, hotărâse dintr-odată să lase totul baltă, să se însoare cu o femeie oarecare, prima care i-a venit la îndemână, să se boteze, să întemeieze un cămin şi o familie în fundul provinciei; şi, practic, să dispară.

Se depărtă. Dar la prima încrucişare de străzi o luă la stânga, pătrunzând din nou în inima satului.

Străbătu, una după alta, mai multe străzi: nişte nenorocite de uliţe, presărate cu case mici de un etaj, partea cea mai veche a burgului. Nu întâlnea ţipenie de om. Prin crăpăturile obloanelor trase se strecura lumina roşietică a familiilor sărace. Nu se auzeau decât nedesluşite zgomote de radio.

La răscruci, îşi ridica privirea ca să citească tăbliţele cu numele străzilor. Ştia: a doua zi după Eliberare aproape toate numele străzilor fuseseră schimbate. Erau închinate lui Karl Marx, lui Friedrich Engels, lui Iosif Stalin lui

Antonio Gramsci, Cleliei Trotti – renumita învăţătoare socialistă moartă de foame în iarna lui ’44 chiar la Codigoro, în închisoarea locală – lui E. Curiei etcetera. Tăbliţele de ceramică de dinaintea războiului nu fuseseră scoase. Fuseseră pur şi simplu date cu var. Şi deasupra stratului de var, cu o pensulă muiată în vopsea neagră, fuseseră scrise de mână noile nume. Nu era uşor să le citeşti. Timpul şi intemperiile începuseră să le şteargă. Silabisea: RL MAR; ANTON GRAMSCI; E. CURIEL; SIF TALIN; C E IA ROTTI. Aşeza la loc, în minte, una câte una, toate literele lipsă. Şi nu trecea mai departe înainte de a fi reuşit.

În strada Antonio Labriola, care trebuia să se afle chiar în spatele pieţei (masa convexă a absidei bisericii Sfânta Născătoare, cu turnul clopotelor alături, închidea, acolo departe, extremitatea opusă a străduţei), fu atras de două ferestre de la parter, luminate destul de puternic. Se apropie de cea mai învecinată şi, aţinându-se la oarecare distanţă, privi înăuntru prin geam.

I se înfăţişă o odaie joasă, dreptunghiulară, de mărime mijlocie; o ospătărie, desigur. Pereţii încărcaţi cu obiecte atârnate, tigăi şi oale de aramă, căminul plin de funingine, cele două mese ocupate, fiecare, de câte patru jucători de cărţi cu căciulile şi pălăriile pe cap şi cu sfertul de vin şi paharul aşezate lângă cotul mâinii, nu-i lăsau nicio îndoială în această privinţă. Dar cei opt lucrători, chiar şi ei, atât de tăcuţi, atât de nemişcaţi (gestul măsurat cu care, din când în când, unul punea o carte pe masă, nu făcea decât să-i scoată în evidenţă substanţială imobilitate: a sa şi a tuturor celorlalţi), deşi semănau leit cu clienţii de la *Bosco Eliceo* şi de la cafeneaua *Fetman,* cum i se păreau, închişi acolo în încăperea aceea, îndărătul geamurilor, atât de străini, de neajuns?

Îşi concentră atenţia asupra celor patru care ocupau masa din faţa lui. Trei dintre ei erau muncitori, probabil, toţi inşi între treizeci şi patruzeci de ani. Cel din dreapta, slab, osos, cu pomeţii înnegriţi de barbă şi cu faţa suptă, era poate zidar. Cel de la mijloc, din faţă, cu faţa lată, cârn,

cu un base tras într-o parte şi cu mâinile negre de ulei, un mecanic. Cel de al treilea, din stânga, ghemuit în scaunul de nuiele, cocoşat în maioul său de ciclist, putea, să fie şi el un zidar sau chiar ţăran, din aceia care îngrijesc vitele. Cel de al patrulea, în schimb, aşezat cu spatele, corpolent, cu ceafa groasă, cu borul pleoştit a cumsecădenie într-o parte, nu era muncitor, desigur, ci un pensionar al Consorţiului Asanări sau al întreprinderii Eridania, sau un mic proprietar. Nu exista un singur scaun liber în toată încăperea. Fiecare persoană, fiecare obiect, răspundeau unei meniri precise. I se părea că se află în faţa unui tablou înrămat. Imposibil să pătrunzi înăuntru. Nu era loc, nu era spaţiu suficient.

Ce să facă? Unde să se ducă?

Îşi ridică braţul, aduse cadranul ceasului sub lumină. Şapte şi zece.

Se trase îndărăt şi privi spre capătul străzii. Poftim – îşi zise – în biserică, o bancă pe care să se aşeze tot ar fi găsit-b, cu siguranţă. S-ar fi aşezat într-un colţ, la o parte, aşa încât să nu fie văzut în cazul când Ulderico şi copiii ar fi intrat acolo. Să treacă pragul: singurul risc l-ar fi întâmpinat numai în clipa aceea. Să-i întâlnească pe Cavaglieri chiar în poartă? Oricum, s-ar*” fi purtat cu băgare de seamă.

Nu-şi închipuise niciodată că interiorul bisericii e atât de vast. Dintr-un singur naos, cu pereţii despuiâţi spoiţi cu var şi cu podeaua ocupată aproape în întregime de două rânduri de bănci despărţite la mijloc printr-un coridor ce ducea direct la altarul principal, amintea o sală de cinematograf, goală, în afara orelor de spectacol. Nu se aflau colo decât preotul şi crâşnicul, lângă altar, ocupaţi să pregătească ceva, precum şi patru satr cinci bătrâne ghemuite ici şi colo în bănci.

Cam pe la jumătatea peretelui lateral opus intrării, observă o capelă, singura: o nişă întunecoasă care cuprindea exclusiv în crucifix mare şi negru, sculptat în lemn. Aproape de locul. acela trebuia să se aşeze. La nevoie, s-ar fi retras în fundul capelei. Călcând în vârful

degetelor se îndreptă hotărât într-acolo.

Odată aşezat, începu să urmărească îndepărtatul, neînţelesul du-te-vino al preotului şi al crâşnicului, între altarul principal şi sacristie. Nu se simţea totuşi în largul lui. Pe deasupra, vecinătatea crucifixului, a trupului aceluia negru, afumat şi bătut în cuie, îl tulbura, îl intimida.

Căscă. Câte persoane puteau să încapă, aşezate, în biserică?

Se apucă să numere băncile. Începând cu rândul întâi şi terminând cu cel din urmă, izbuti să numere până la patruzeci. Fiecare şir de bănci putea să găzduiască, în voie, vreo douăzeci de persoane. Doi ori patru, opt. Aşadar, opt sute de persoane aşezate.

Căscă din nou. O bună jumătate din bănci, mai ales cele din faţă, cele mai apropiate de altarul principal, purtau câte o minusculă plăcuţă albă. Îşi închipuia numele de familie scris pe plăcuţe: aceiaşi Callegari, Callegarini, Benazzi, Tagliaţi, Puţinaţi, Pimpinaţi, Borgatti, Felletti, Mingozzi, Bottoni etcetera: aceeaşi, mai mult sau mai puţin, care puteau fi întâlniţi oriunde la ţară, muncitori şi pălmaşi, dintre cei mai umili. Dar Cavaglierii? Să aibă şi ei banca lor în biserică? Aproape că merita să cerceteze.

Îşi dădu seama că stă pe ceva, calcă pe ceva. Se uită. Nişte hârtii. Păreau un ziar.

Se aplecă. Le culese de pe jos. Se ridică.

Nu era un ziar: ci un număr special de propagandă catolică. Pe prima pagină nu era decât o gravură în lemn, puternic muiată în cerneală. Reprezenta o mână care stoarce măsline coapte de pe o creangă. Aspre, cu unghii enorme, degetele noduroase erau pline de untdelemn. Ansamblul era dominat de un titlu în caractere majuscule, espasate, care zicea: SA NU TE FRĂMÂNŢI PENTRU ZIUA DE MÂINE.

Deschise pagin –, o netezi.

Se aflau multe lucruri de citit, acolo. Pentru a-l atrage pe cititor, litera de tipar era mereu schimbată. Şi aranjarea tipografică varia din loc în loc. Uneori, după o

pagină plină, urmau dintr-odată rânduri scurte, aşezate în coloană, la mijloc, ca versurile unei Roezii.

Te-ai uitat vreodată cu atenţie la o cârtiţă?”, citi, începând de sus, în stânga – şi strângând din pleoape, ca să descifreze măryntele litere cursive din rândurile de început. „Are labele dinainte ca o lopată: cu ele scobeşte pământul din faţa sa, cum ai face tu cu lingura. Labele dinapoi slujesc la împingerea corpului. Capul seamănă cu o daltă, iar botul cu un bisturiu ascuţit; dar şi unul şi celălalt sunt făcute aşa ca să nu se rupă. Ochii foarte mici sunt ascunşi aproape cu totul în blană şi tot astfel pavilioanele urechilor.

Gândeşte-te: a devenit ea aşa de la sine, adaptându-şi corpul la viaţa subpământeană? De ce alte animale, care trăiesc în aceleaşi condiţii, s-au adaptat altfel? Dumnezeu, asta e. Dar Dumnezeu nesfârşit de mare, se poate îngriji de fiinţe atât de neînsemnate?

Nu asculta glasul materialismului ateu. Priveşte mai curând la tot ce te înconjoară, cu ochii limpezi şi buni ai fiului Domnului. Şi vei da dreptate sfântului Augustin care asigură: «Dumnezeu are grijă de orice fiinţă creată ca şi cum ar fi numai ea singură pe lume şi de toate la un loc, ca şi cum ar fi una singură».

Dar există grijă şi grijă.

Tu ai grijă de ghetele tale, de câinele tău de vânătoare, şi de papagalul tău, de floarea de muşcată ţinută pe pervaz, de aparatul tău de radio, de motoreta ta; şi de fetiţa ta: «Bagă de seamă să nu cadă!» «Curentul ăsta o s-o tragă şi o să-i facă rău!» «I-o fi foame?» «Fug să văd de ce plânge...»; şi o strângi-la piept ca să-i ştergi lacrimile.

Dumnezeu, de fapt, dintre toate făpturile sale, are o grijă cu totul. specială pentru om, pe că Te-l iubeşte cu inimă de părinte.

După ce a pus în serviciul tău aerul, soarele, fructele, pietrele ca să-ţi clădeşti casa, pielea şi lâna dobitoacelor ca să te îmbraci, ierburile şi florile ca să te înveseleşti, El se apleacă asupra ta ca să asculte bătăile inimii tale, ca să le

mângâie cu certitudinea pe care o oferă vieţii tale.

Îţi zice: «Să nu te frămânţi nici pentru mâncare, nici pentru îmbrăcăminte. Priveşte păsările văzduhului, care nu seamănă, nu treieră şi nici nu umplu hambarele; cu Părintele ceresc le hrăneşte. Iu preţuieşti tu mai mult decât ele? Şi de ce te îngrijorezi pentru veşmântul tău? Priveşte cum cresc crinii câmpului. Nu lucrează şi nu torc. Şi totuşi, te încredinţez că nici Solomon, cu toată strălucirea lui, n-a fost vreodată îmbrăcat ca unul din ei…»

Dacă, aşadar, Dumnezeu îmbracă iarba câmpului, care astăzi este şi mâine va fi azvârlită în foc, cu atât mai mult se va gândi la tine! El se îngrijeşte mereu de binele tău adevărat, fii sigur, chiar şi atunci când lucrurile nu merg cum ai dori”.

Ajunsese la capătul paginii: a treia.

„Papagalul?”, se gândi. „Ce are a face papagalul?” întoarse pagina. Era goală. Nu mai era nimic de citit.

III

Ieşi pe aceeaşi portiţă laterală pe care o alesese la intrare. Şi aproape imediat, după ce făcu câţiva paşi în întunericul ulicioarei rău mirositoare ce ocolea biserica, se pomeni iar în piaţă lângă zidurile exterioare ale sacristiei.

Se opri încă o dată.

Lărgindu-se treptat în formă de caliciu, de pâlnie, piaţa i se întindea dinainte în toată vastitatea ei. La dreapta, în prim plan, culisa tenebroasă, a fostei Case a Fasciilor. La stânga, nu mai puţin înalt dar mai ferit, blocul I.N.A. cu zecile de ferestre luminate intens. Pe fundal, la o depărtare ce i se păru dintr-odată enormă, astfel că, numai gândul de a o străbate pe jos îl umplea de oboseală, de un plictis fără margini – trei puncte de lumină: cele opuse, ale celor două cafenele, *Fetman* şi *Mocciu,* de un galben la fel de amorţit, şi acela al unei vitrine, de care-şi dădea seama abia acum, lipită, de fapt, în dreapta, de joasa clădire centrală a Camerei de Muncă, şi strălucind cu aceeaşi lumină albă, vie, de întreprindere industrială în plină activitate, care se revărsa în torente din blocul I.N.A. Nici urmă de ceaţă. Dimpotrivă: în acea ultimă jumătate de oră,

atmosfera se făcuse de-a dreptuleristalină. Devenise aşa de limpede încât îi dădea putinţa să distingă, în toate amănuntele, nu numai Monumentul Eroilor, în mijlocul pieţei, ci şi, în spate, minuscula, opaca armură de ploşniţă a Apriliei. Adulmecă aerul. ii-rămăseseră în nări mirosurile de urină şi de tămâie. Cu acestea şi cu cel obişnuit al văilor, se amesteca un miros nou: de prăjit, de castane calde. Îşi roti privirile împrejur, căutând umilul grătar de fier, plin de jăratec, care-l emana de undeva din apropiere. Zadarnic. Cine ştie de unde venea.

O luă din loc.

Înainta încet, lăsându-se purtat de picioare spre centrul pieţei şi, între timp, spaţiul înconjurător şi fiecare lucru cuprins înăuntrul său, Monumentul efoilor, fosta Casă a Fasciilor, imobilul I.N.A/, fiecare lucru dobândea treptat un, aspect diferit, se modifica încetul cu-ncetul.

Chiar şi Aprilia îşi schimba fizionomia. Nu mai era mărunta găoace de adineauri, turtită la pământ. I se vedea fereastra dublă. din spate, în rame trapezoidale. Iar peste o clipă, alb pe fond negru, i s-ar fi putut citi numărul tăbliţei, precedat de FE, Ferrara.

Mergea ţintă spre cafeneaua *Fetman.* Nurpai că, ajungând cam la trei sferturi din drum, şi zărind un grup de clienţi ieşind din local şi apoi oprindu-se să tăifăsuiască pe trottiarul din faţa intrării (erau patru, toţi cu mantale: aveau şi ei aerul că examinează atent Aprilia şi că vorbesc despre aceasta), ca să nu fie nevoit să urce în maşină sub privirile lor, preferă să cotească la dreapta, spre vitrina strălucitoare, alături de Camera de Muncă. Pricepuse încă mai de mult: era vorba d?” prăvălia îmbălsămătorului despre care-i pomenise Bellagamba. Dar n-avea importanţă. Fără să încerce, la ideea aceasta, nici cel mai mic sentiment de stârbă, continuă să îngăduie picioarelor, un pas după celălalt, să-l ducă până acolo, la circa un metru depărtare de marele geam de cristal.

Se opri, fascinat.

Arme de vânătoare, cartuşiere grele de muniţii, undiţe de pescuit, plase, oglinjioare pentru ciocârlii, momeli

de baltă, articole de îmbrăcăminte din lână, postav, catifea, precum şi, se-nţelege, animale împăiate, cele mai multe păsări, dar era şi o vulpe, o nevăstuică, nişte veveriţe, câteva broaşte ţestoase: plină doldora de obiecte dispuse într-o dezordine doar aparentă, vitrina strălucea în faţa lui ca un mic, însorit univers de sine stătător, contingent dar inaccesibil. Ştia prea bine: era geamul la mijloc, care-l făcea aşa. Şi atunci, dat fiind că geamul, deşi atât de străveziu încât părea aproape invizibil, îi reflecta ceva din propria sa imagine (o umbră abia, ce-i drept, dar supărătoare), în scopul de-a şterge complet această uşoară umbră reziduală şi de-a se amăgi că geamul însuşi nu există, se apropie mai mult, aproape atingând sticla cu fruntea, simţindu-şi obrazul înfiorat de o răcoare mai rece decât aceea a aerului serii.

Dincolo de geam – tăcerea, nemişcarea „absolută, pacea.

Privea' unul câte unul animalele împăiate; superbe, toate, deşi moarte, mai vii decât dacă ar fi fost vii.

Vulpea de exemplu, care ocupa orizontal centrul vitrinei între două ciznm de cauciuc, ţepene, şi o armă cu două ţevi, întredeschisă, îşi întorcea într-o parte botul rânjind, ca şi cum şi-ar fi încheiat mişcarea de răsucire chiar în clipa aceea; din ochii ei galbeni, plini de ură, din dinţii foarte albi, din gură, de un roşu aprins, din blana de un blond-roşietic, bogat şi luminos, din coada înfoiată şi disproporţionată, se desfereca o sănătate copleşitoare, aproape obraznică, sustrasă ca prin farmec oricărei ofense posibile, de astăzi şi de mâine. Veveriţele, şi ele, plasate unde te aşteptai mai puţin să le găseşti (era una' ce-şi ivea do-ar căpşorul dintr-o frumoasă taşcă de piele), deşi nemişcate, reuşeau totuşi să exprime nu numai întreaga graţie maliţioasă, agilitatea, veselia de gnomi ai lui Walt Disney a firii lor, ci şi ceva în plus, legat de un fel propriu, al lor, de a fi acolo, la adăposî, şi pentru totdeauna, în spatele grosului cristal despărţitor. În lumina violpntă şi convergentă a becurilor, minusculele gămălii negre ale ochilor lor străluceau jucăuşe, febrile, demonice” prin

conştiinţa de sine şi prin ironie.

Totuşi, păsările erau acelea pe care privirile sale n-ar fi obosit niciodată să se aşeze.

Raţele, cel puţin o duzină, căptuşeau în grup compact prosceniul micului teatru: atât de aproape, încât ai fi crezut că le poţi atinge, în sfârşit tăcute, neînspăimântate; nesilite să se aţină în înalturi, atârnate de aripile lor scurte şi zvâcnitoare, în aerul mobil şi trădător. Răpitoarele, în schimb, cu excepţia unei bufniţe regale, lăfăindu-se sus în vârf, într-o poziţie centrală şi dominantă, stăteau mai departe, în şir, de-a lungul muchiei unui soi de policioară, care delimita de jur-împrejur, pe laturi şi în fund, interiorul vitrinei. Citind plăcuţele de alamă la picioarele piedestalelor de abanos artificial deasupra cărora se ţineau toate drepte, recunoscu pe rând un coroi, un uliu, un şoim peregrin, un şoim pescar, un şoim de vânătoare... Vii, în orice caz, şi păsările, trăind, o viaţă care nu mai risca să se deterioreze lustruite: dar devenite frumoase mai ales, fără-ndoială mai frumoase, mult mai frumoase decât. atunci când respirau şi sângele curgea reped «prin vinele lor: numai el, poate – se gândea –, era în măsură să *înţeleagă* cu adevărat, desăvârşirea acestei frumuseţi finale şi nepieritoare, s-o preţuiască până la capăt.

La un moment dat, pentru a sesiza mai bine punctul verde din penele unei raţe sălbatice, fu silit să se tragă înapoi cu câţiva centimetri. Şi imediat, pentru a doua oară, întrezări, reflectat pe geam, conturul propriului său chip.

Încercă atunci să se privească aşa cum se privise în aceeaşi dimineaţă în oglinda băii. Şi în timp ce regăsea cu exactitate, dinaintea sa, sub căciula de blană, aceleaşi trăsături ca la fjecare deşteptare din somn – fruntea, chealã, cele trei riduri orizontale – ce o străbăteau de la o tâmplă la cealaltă, nasul lung şi cărnos, pleoapele grele, obosite, buzele moi, aproape de femeie, gropiţă din bărbie, obrajii supţi, pătaţi de firele de barbă, dar astfel că-i apăreau parcă voalate, îndepărtate, ca şi cum doar câteva ore ar fi fost suficiente pentru a presăra peste ele praful unor ani îndelungaţi – simţea cum îşi croieşte drum,

încetul cu-ncetul, înăuntrul său, confuz încă dar bogat în făgăduinţi, tainice, un gând secret care-l elibera, care-l mântuia.

IV

Dacă-i fusese de ajuns ca să se închipuie mort pentru a se simţi copleşit de un val neaşteptat de fericire – cugeta în sine, zâmbind – atunci de ce să nu se sinucidă? Şi de ce să n-o facă repede, cât mai curând? Nu: avea s-o facă încă în aceeaşi noapte, în odaia sa, cu Browningul sau cu Kruppul. Ştia deja în ce chip.

Conducea de-a lungul şoselei spre Ferrara, în noaptea rece şi limpede, luminată de lună.

Cu puţin înainte de întreprinderile Eridania şi Consorţiul Asanări, se oprise la o pompă A.G.I.P. ca să ia benzină de cinci sute de lire şi ca să i se şteargă geamurile; acum, în maşină, după ce hotărâse ceea ce hotărâse, îi venea şi mai uşor să se confunde cu animalele împăiate ale magazinului Cimini din Codigoro. Din când în când dădea din cap. Cât de stupidă, ridicolă, grotescă devenise viaţa, faimoasa viaţă – îşi zicea – privită dinăuntrul unei vitrine de îmbălsămător! Şi cât de bine se simţea, imediat, numai la gândul de-a termina cu tot monotonul du-te-vino al mâncării şi al defecării, al băuturii şi urinării, al dormitului şi al veghii, al mişcării încolo şi-ncoace şi al încremenirii, din care consta viaţa! Pentru prima oară, poate, de când era pe lume, i se întâmpla să se gândească la cei morţi fără teamă. Numai ei, morţii, aveau un oarecare preţ, numai ei existau cu adevărat. Aveau nevoie de vreo doi ani ca să devină doar un schelet7: citise asta undeva. După care nu se mai schimbau niciodată. Curaţi, duri, foarte frumoşi, se făceau ca nestematele şi ca metalele nobile. Neschimbători şi prin urmare eterni.

Cu cât se apropia de Ferrara, cu atât reflecţiile sale deveneau, mai vesele, mai uşoare, uneori de-a dreptul frivole. Îi venea mereu să râdă.

Rapida privelişte a Montinei în stânga şoselei, dincolo de Po di Volano, îi adusese aminte de Nives. Şi imediat începuse să se gândească amuzat la ceea ce peste

o lună, o lună şi jumătate, s-ar fi ales din Montina când ea, Nives, s-ar fi prezentat personal pentru o primă luare de contact cu proprietatea şi cu supuşii. Vedea totul cu o extremă precizie: încruntarea senioral ă a văduvei şi moştenitoarei, schima dispreţuitoare a buzelor sale, străduindu-se să se exprime în cea mai curată italiană cu putinţă, plecăciunile administratorului Benazzi, plin de nădejdea de-a fi confirmat în post, pălăriile ţinute în mână de pălmaşi şi de văcari dispuşi, dată fiind întorsătura pe care o lua politica, să dea cu buretele peste trecutul recent, feţele lor când şirete, când devotate şi smerite. Dar à-propos – şi rânjea binevoitor – ar fi venit singură, Nives, la Montina, sau însoţită în Aprilia de credinciosul Prearo? Că aceştia doi se înţelegeau de minune încă de multă vreme, numai el, cu învederată să înclinare de a nu vedea nimic din ceea ce i-ar fi periclitat liniştea, numai el ar fi putut să nu bage în seamă. Aşadar, de ce nu? Dată fiind ocazia destul de solemnă, probabil că excelentul contabil va funcţiona şi ca şofer, rămânând, după aceea, uşor de-o parte, pe toată durata descinderii patronale, respectuos *à côté.* O, scena ar fi meritat să fie gustată pe de-a-ntregul, de la început până la sfârşit; ar fi fost păcat să-i scape. Dar, pe de altă parte: nu era, şi-aşa, un motiv de suficientă satisfacţie s-o prevadă, s-o anticipeze cu închipuirea, şi nu era tocmai el, de bine de rău, soţul, cel care o făcea să poată avea loc în mod real?

Era atât de desprins de sine însuşi şi de lume, atât de liniştit şi de senin, încât puţin după aceea, la intrarea în Tresigallo, numele satului, scris cu litere mari pe zidul unei case de la marginea aşezării, îl izbi ca şi cum nu l-ar fi văzut niciodată până atunci. Tresigallo. Ce origine putea să aibă un asemenea nume? În aceeaşi seară trebuia să-şi aducă aminte să-l caute în dicţionarul Frizzi sau în enciclopedia treceani. Cine ştie dacă n-ar fi putut să culeagă vreo informaţie în acest sens.

Între timp, străbătea încet satul, şi acesta întunecosr pustiu. Îşi amintea limpede: cu vreo cincisprezece ani în urmă, în jurul lui ’30, guvernul fascist hotărâse pe

neaşteptate să transforme micul centru agricol, unul, din cele mai mici şi mai neînsemnate ale judeţului, într-un soi de Littorâa-al câmpiei ferrareze, ca să folosim cuvintele de pe vremea aceea: şi iată, într-adevăr, că farurile maşinii descopereau ici o cazarmă plină de marmuri de tipul Casei Fasciilor din Codigoro, colo o piaţă disproporţionată având în mijloc, înălţată pe un postament de bazalt negru, o statuie de travertin din Lazio, dincolo un stabiliment industrial asemănător cu noua gară din Florenţa, creat, aşa cum anunţa şi astăzi, deasupra grilajului de la intrare, o firmă perfect lizibilă, pentru prelucrarea cânepii şi-a derivatelor sale. Era limpede: în ziua de azi, nimic din toate acestea nu mai serveşte la nimic. Clădirea enormă cu aspect imperial; statuia gladiatorului cu fundul gol şi musculos, reprezentând după toate probabilităţile Fascismul în marş; stabilimentul destinat fabricării de ţesături autarhice: sub razele lunii, ansamblul se dezvăluia lipsit de orice sens, pur şi simplu o punere în scenă; iar viaţa satului apărea mai mult ca niciodată restrânsă la micul grup de-case ţărăneşti, adunate la o parte în jurul vechii locuinţe eparhiale. Ieşi prin partea opusă a satului. „Călătorie sprâncenată”, bombăni, accelerând pe şoseaua mărginită de arbori care ducea drept la Ferrara. Era a doua oară în cursul zilei, când ura cuiva călătorie sprâncenată. Azi dimineaţă, bietelor raţe; acum, satului Tresigallo. Îi veni din nou să râdă. Totuşi, era nimerit, în fond. În fond, Tresigallo avea un viitor înaintea-sa. Deşi pe ecartament redus, satul continua să meargă înainte. În timp ce el, dimpotrivă (şi se gândea la asta fără nicio umbră de tristeţe, ba chiar cu – un fel de haz liniştit), încotro mergea el, cu maşina lui?

Perspectiva Giovecca i se propti în faţa botului maşinii la orele nouă şi douăzeci fix. Înainte de a pleca din Codigoroaşi amintise să telefoneze acasă. Din aceeaşi cabină a cafenelei *Fetman* schimbase câteva fraze cu Elsa, bucătăreasa: doar pentru a-i spune că tocmai pleca, socotind că va sosi peste cincizeci de minute, rugând-o să-l anunţe prin dictafon pe Romeo, jos, să deschidă poarta din

timp. Acum era absolut în conformitate cu orarul. Şi-o fi îndeplinit, Elsa, însărcinarea? Dată fiind ora şi pregătireacinei, poate că nu, o fi – uitat. Peste o clipă, oricum, avea să afle. Dacă poarta era închisă, niciun necaz: ar fi apăsat de două ori pe claxon.

Luna lumina strada Montebello în toată lungimea ei: de la încrucişarea cu corso Giovecca până departe, până la masiva arcadă de granit cenuşiu de la intrarea cimitirului israelit. Strada Mentana, dimpotrivă, era aproape în întuneric. De îndată ce trecu colţul, aprinse o clipă farurile. Poarta era deschisă. În faţa ei, nemişcat pe marginea trotuarului, cu căciula, cu fularul de lână *beige* înfăşurat în – jurul gâtului, cu mâinile înfundate în buzunarele pantalonilor, Romeo aştepta liniştita încetini; aruncă o privire spre oglinjoara retrovizoare; se angajă în sens invers, pe partea stângă a străzii; aprinse semnalizatorul; frână mult pe dreapta. Apoi, accelerând din nou, intră hotărât pe poartă şi se opri la locul obişnuit, în mijlocul porticului.

Îl lăsă pe Romeo să închidă poarta şi ca bătrâna sa faţă de mucava să apară în cadrul portierei, dincolo de geam. Cum de domnul avocat nu se hotărăşte să coboare din maşină? Abia disimulată, uimirea sa era deopotrivă comică şi emoţionantă.

Coborî geamul până la jumătate.

— Deschide-mi, te rog, grilajul, zise liniştit, făcând un semn înaintea sa.

Celălalt îşi holbă ochii rotunzi.

— Vreţi să lăsaţi maşina afară, în curte? întrebă în italiana să înceapă, de ocazii mari.

— Desigur, zâmbi. De altfel, nu mi se pare că-i prea frig.

—Poate aveţi ceva de descărcat?

Înţelegea la ce face aluzie: la prada de vânătoare. Nu credea, totuşi. Buzele subţiri, vineţii, i se neteziseră într-un rânjet abia furişat”.

—Nu, de unde. N-am vânat nimic.

Îl văzu prin parbriz cum se îndreaptă spre grilaj. Era

limpede că îl dezaproba. O deducea din încovoierea mai accentuată ca de obicei pe care o imprimase spinării, în timp ce deschidea grilajul. Una peste alta, i-ar fi dat, vrând-nevrând, ceva în plus de făcut până peste câteva ceasurn De aceea, trebuia să fie amabil, să-l îmbuneze.

Ieşi cu maşina în curte.

— „Ce mai face fata dumitale? întrebă după ce pdse piciorul pe pământ. A venit azi după-amiază?

Da, venise, confirmă Romeo. Se prezentaseră amândoi împreună: ea şi soţul.

Nu adăugă altceva şi schiţă o strâmbătură. Probalpil că fusese nevoit să le dea ceva bani, se gândi. Dar el, oricum, ce-ar putea să facă? Să-l propună o despăgubire, nu era cazul: aparte faptul că avea asupra lui doar câteva sute de lire, era prea greu să intre în subiect. Cât despre a vorbi ginerelui, acelui William, nu se simţea în stare să-i promită. Să promită ştiind că nu se poate ţine. de cuvânt, ar fi fost destul de necinstit din partea sa. Necinstit şi stupid.

Urcă sprinten scara cea mare, cu Browningul şi cu Kruppul atârnate fiecare de câte un umăr. Dar ajungând sus, în vestibul, se opri. Venind din sufrageria alăturată, desluşise limpede vocea plângăreaţă a lui Nives. Dat fiind că se aflau acum la masă, poate era preferabil să se arate imediat. După aceea, eventual, ar fi trecut o clipă în odaia lui, să-şi spele mâinile şi faţa'.

Străbătu parchetul lustruit şi scârţâitor, întredeschise uşa din faţă, îşi vârî capul între canaturi.

— Am sosit, zise, în timp ce Lilla, căţeluşa mamei sale, îşi dădea drumul obişnuitului său lătrat mărunt şi înăbuşit. Bună seara.

— Îi luase prin surprindere.

Nives şi mama sa la câte un capăt al mesei, Rory şi contabilul Prearo la mijloc, unul în faţa celuilalt: toţi se uitau la el cu ochii plini de uimire, nerhişcaţi, ca nişte stattâi. Ciudat. Ciudat şi caraghios. Să fie cu putinţă oare ca Elsa, care-l anunţase pe Romeo, să fi neglijat s-o pună la curent măcar pe Nives de telefonul său? Nu, nu era cu

putinţă; ţinând seama şi de faptul că alături de Rory, la dreapta ei, fusese pregătit un al cincilea tacâm…

Făcu un pas.

— Am onoarea, murmură contabilul Prearo, ridicându-se pe jumătate de pe scaun şi întorcându-şi spre el faţa asudată.

—Nu vă deranjaţi, vă rog.

— Nu vii să stai la masă? se lamentă Nives. Vino, hai, că e târziu.

Chiar în clipa aceea Elsa intra pe uşa opusă, care dădea spre debara şi bucătărie. Ţinea în amândouă mâinile platoul oval cu rulada de curcan fiert; şi ea, văzându-l, se opri brusc.

Îi cuprinse pe toţi laolaltă cu o singură privire circulară: Nives, Rory, mama sa cu căţeluşa neagră şi creaţă, ghemuită pe un scaun alăturat, contabilul Prearo, Elsa. Se simţea incredibil de bogat, generos/dispus să dea: pradă unui soi de beţie. Totuşi, ştia, vai, cum ştia. Ar fi fost de ajuns să fi acceptat, în acest sens, gândul de a mai supravieţui o singură zi în plus, pentru ca fericirea pe care de o oră o purta în sine, închisă înăuntrul său ca o comoară, să se topească dintr-odată, pentru ca să încercedin nou şi faţă de fiica sa – rămasă acolo, fixându-l peste marginea lingurii cu frumoşii ei ochi de un albastru închis, sălbatic – obişnuitul, amarul sentiment de înstrăinare, aproape de scârbă, care-bâmpiedicase întotdeauna s-o considere a sa, s-o iubească. Asta e, deci – îşi spunea – numai cu condiţia de-a muri putã a s-o iubească pe Rory! Dar ea? Şi-ar mai fi adus aminte, mare fiind, de tatăl său? Cum arăta el ca înfăţişare? Aproape sigur că nu. I-o dorea' bucuros, în orice caz; din toată inima. În situaţia în care se afla, acesta era singurul dar în stare să i-l facă.

— Trec o clipă în camera mea, zise.[59]

Zăcea încă în această poziţie, fixând tavanul în

59

Crezuse, el cel dinţii,, că se va întoarce peste o clipă. Dar după ce ieşise din sufragerie şi începuse să străbată lungul coridor în formă de L care ducea din vestibul pînă în camera sa, înţelese dintr-o dată că nu s-ar mai fi arătat nici măcar pentru a anunţa că hotărîse să nu cineze. Sa rămînă singur, să se dezbrace, să se gîndească. Să se pregătească. Nu-l interesa, nu dorea altceva.
Intră în cameră ; aprinse candelabrul ; se descotorosi de cartuşieră, aşezînd-o pe un scaun ; îşi desprinse armele de pe umeri şi le sprijini de perete, lîngă vitrină ; îşi scoase haina, atîrnînd-o pe umeraşul cu rotile ; se aşeză pe marginea patului ; se apleacă să descheie curelele cizmelor ; se ridică din nou ; aprinse veioza aşezată pe noptieră ; stinse candelabrul ; în sfîrşit se întinse pe pat cu mîinile sub cap.

penumbră, cu totul cuprins de senzaţia de extraordinară plăcere pe care i-o da faptul de a se regăsi în pat, lungit în propriul său pat, când auzi o bătaie în uşă.

—Intră; zise.

Era Elsa: „o simţea după miros, un miros amestecat de bucătărie şi de săpun.

—Ce-i? întrebă fără să se mişte şi coborând pleoapele.

Supa de orez se răcea, răspunse fata. Dacă domnul avocat nu venea imediat, mai târziu, încălzită a doua oară, n-ar mai fi fost atât de bună”.

Ştia unde se află: puţin mai înăuntru de prag, cu mina ei umflată şi crăpată sprijinită pe clanţa uşii, dar simpatică, deloc dezagreabilă.

— Nu, nu vin, răspunse. Nu mi-e foame. Du-te şi spune-i doamnei.

Se ridică pe jumătate, se sprijini în cot, se întoarse spre ea, zâmbindu-i:

—Şi pe urmă, adăugă, sunt prea obosit.

În penumbră, cu lumina abajurului care urca de jos, brăzdându-i obrajii înfloritori de sănătate, o văzu cum roşeşte. De unde e, ce era înainte? A, da: din Chioggia, mai precis din Sottomarina di Chioggia. Blondă, trandafirie, trupeşă, cu ochii de un albastru deschis, şi ea, ca Irma Manzoli, roşea tot timpul; şi femeile astea care roşeau uşor îi plăcuseră întotdeauna.

—Nu vă trebuie nimic? îl întrebă ea.

Era să răspundă că nu. Dar îşi aminti ceva. Şi dacă în casă nu se găsea sfoară? Ar fi fost un dezastru. Ca s-o facă, da, ca să se împuşte, avea neapărat nevoie de seară.

Ridică un deget.

—Ai un pic de sfoară în bucătărie?

—Sfoară?

Biata fată avea dreptate să se uite la el cu aerul acela pe jumătate mirat, pe jumătate ironic.

— înainte de culcare, explică, aş vrea să-mi curăţ puţin armele.

—Cred că da. Cât de lungă să fie?

—Vreo doi metri, ajunge.

—Mă duc să văd.

— Mulţumesc, şi zâmbi din nou. Mulţumesc mult de tot.

După ce auzi uşa închizându-se, se ridică în picioare, îşi desfăcu ceasul de la mină, îl aşeză pe noptieră, şi trecu în baie.

Înainte de toate, deschise robinetele căzii, întinzându-se peste ea pentru a potrivi temperatura apei. Pe măsură ce se dezbrăca (ştia ce vrea: se va dezbrăca, se va spăla binebine, se va bărbieri; mai târziu va încerca chiar să se uşureze), pe măsură ce-şi dezbrăca puloverul, cămaşa de flanelă, maiou! de corp, şi-apoi, pe rând, izmenele lungi de lână, cele scurte de bumbac, nu făcea decât să-şi închipuie cum se va împuşca, străduindu-se să definească, anticipând, cu exactitate, fiecare amănunt al operaţiei.

La ţară – auzise de multe ori povestindu-se – ţăranii făceau în general aşa: propteau patul puştii în pământ ş-apoi, ţinând ţeava strâns între mâini, apăsau pe cocoş cu vârful piciorului. El însă se va descurca altfel. Va lua sfoara, o va înnoda cu un capăt de trăgaci şi cu celălalt de ceva solid, fix, eventual de un robinet al băii. Pe urmă, după ce s-ar fi aşezat coţnod; ar fi tras ţeava spre sine. Nu – îşi zicea – sfoara era, hotărât, un truc minunat, o născocire pe cinste. Stând aşezat, ar fi putut să se înr puşte în piept, în gât, în gură, în mijlocul frunţii: unde prefera. Iar în baie, printre altele, n-avea importanţă că murdărea pardoseala.

Încălecă pe marginea căzii, închise ambele robinete, se lungi în apa călduţă.

Singurul punct ce mai trebuia stabilit – îşi reluă gândul şi liniştea bruscă îl ajuta – era cel mult acela al armei. De care anume se va folosi? De Browning sau de Krupp? Dar în timp ce-şi punea această întrebare, ştia foarte bine că va lăsa în pace Browningul, se va feri să-l folosească. Mai bine Kruppul, cugeta. Mult mai sigure, cele două ţevi gemene ale acestuia. Cu o asemenea armă riscul de-a rămâne acolo, pe jumătate viu golindu-se de

sânge încetul cu încetul, devenea minim. Dacă ar fi reuşit să calculeze cu precizie lungimea sforilor, câte una pentru fiecare cocoş, ar fi primit două lovituri deodată: în aceeaşi clipă. Nu şi-ar fi dat seama de nimic.

Se săpuni din creştet până-n-tălpi; se clăti; se bărbieri; îşi dezinfectă faţa cu puţină colonie; se pieptănă cu grijă, folosind briliantină, pieptene şi perie. În cele din urmă, îmbrăcându-şi pijamaua şi halatul de lină de culoarea cămilei, şi încălţându-şi papucii, intră înapoi în cameră.

Eisa îi adusese sfoara. Adusese un ghem întreg, lăsându-l la vedere, în mijlocul patului. Luă ghemul în mină, îl cercetă. Excelent. Sfoara era subţire: de ghem mic, dar tare, cea mai potrivită. Cu asemenea sfoară, nodul ar fi reuşit la perfecţie.

Aşeză ghemul pe noptieră, lângă Văcheron-Constantin şi lângă Jaeger, apoi se culcă din nou în pat, peste cuverturi, cu mâinile împreunate sub ceafă, ca înainte. N-ar fi lăsat nimic scris. Nici măcar un rând. La ce bun? Datorii de plătit sau credite de jpretins nu-i rămâneau. Cât despre cimitir, şi în această privinţă se putea considera în ordine. Contabilul Prearo plătise tot timpul, cu regularitate, ratele anuale ce se cuveneau Comunităţii israelite: pe numele său şi al mamei sale. Nimeni, prin urmare, n-ar fi putut să ridice obiecţii. Însuşi preşedintele Comunităţii, acel Cohen care de pe vremea însurătorii salé încetase să-l mai salute, s-ar fi pomenit cu mâinile legate.

Stătu să se mai gândească.

Spre miezul nopţii coborî din pat, se duse la uşă, o deschise şi ieşi pe coridor.

Nu totdeauna, v ce-i drept, dar adeseori, se ducea s-o vadă pe mama sa, mai mult sau mai puţin la ceasul acela: fie că era întors de curând din oraş, fie că, imediat după cină, se retrăgea în odaja lui să citească în tihnă ziareie sau să facă vreo socoteală. Era vorba de un vechi obicei: foarte vechi. Dar tocmai de aceea, nu era exclus ca mama sa, poate îngrijorată că nu-l vede venind, să dea peste el pe

la două, pe la trei: chiar atunci când ar fi avut mai multă nevoie să rămână singur, să nu fie deranjat.

Străbătu coridorul, străbătu vestibulul, sufrageria, cele două saloane alăturate, care de vreo zece ani numai erau încălzite, fiind folosite acum ca magazii de depozitare şi ca debarale. Se mişcă dintr-un capăt în altul al apartamentului, cu alte cuvinte, deschizând şi închizând uşi, aprin-/ zând şi stingând lumini, fără să-i pèse de scârţâitul parchetului. Dacă Nives, din odaia ei, sau Eisa din cămăruţa ei lipită de bucătărie, l-ar fi auzit trecând, cu atât mai bine. Cu atât mai bine, dacă noaptea aceea li s-ar fi părut şi lor absolut normală, prin nimic deosebită de atâtea altele.

Starea de fericire. lăuntrică dădea imbold picioarelor obosite, măsură şi precizie – gesturilor, linişte – bătăilor inimii. Era într-adevăr, o comoară, şi nu mai puţin de tăinuit, ascunsă oricărei persoane din lume. Toată veselia sa, toată liniştea şa, derivau din certitudinea că e singurul ei proprietar.

Transformat dintr-o săliţă care pe vremuri – pe vremea bunicului Eliseo şi a bunicii Vittoria – servea exclusiv pentru biliard, dormitorul mamei sale era ultima încăpere a apartamentului, cea mai îndepărtată. Dar după ce umblase prin bezna vastă şi îngheţată a celui de al doilea fost salon de primire, plin de întunecate prezenţe fără formă, iată-l în sfârşit în faţa uşii, apăsându-i clanţa, cfapând-o.

— E voie? zise, ca de obicei.

— A, tu eşti? auzi exclamând ca răspuns cunoscuta voce plângăreaţă şi şovăitoare.

Intră, închise uşa la loc, înaintă în căldura neaşteptată spre patul aşezat în cealaltă parte a camerei, se aşezălângă el, întinse o mână ca s-o mâigâie pe Lilla care, dând drumul la măruntul, inofensivul său mârâit de circumstanţă, se ghemuise la loc lângă stăpână, lângă coapsa ei. Se purtă, într-un cuvânt, ca de fiecare dată, repetând obişnuitele gesturi, aceleaşi mişcări, pregătindu-se să rostească şi să asculte aceleaşi fraze de totdeauna.

Dar de data aceasta era fericit; şi încă de la bun început şi mama sa fu molipsită de aceeaşi stare.

În loc să dea drumul la obişnuitele ei plângeri, cu precădere pe seama lui Nives, îl contempla cu plăcere, tăcută.

— Ce frumoşi suntem, zise în sfârşit.

—Eu, frumos? se apără. Da'/ de unde!

— Ba da – ba da, las-o pe maică-ta să ţi-o spună! Ar trebui să te duci mai des la vânătoare. Sunt convinsă că ţi-ar face bine să stai la soare, în vânt, să iei din când în când câte un pic de aer, ca odinioară. De-ai vedea ce mină bună ai.

— Aşa-i, poate că ai dreptate, zise, plecându-şi capul. Aş avea într-adevăr nevoie.

— Bravo, zâmbi. Am văzut imediat, să ştii, de cum ai venit, că ai cu totul altă figură. Dar de ce, continuă, zâmbind mereu şi vorbind în surdină, de ce n-ai vrut să iei nimic, nici măcar un pic de supă? Era foarte bună.

— Cred. Adevărul e că azi am mâncat foarte târziu. Nu mi-era foame.

— Păcat. Rulada a vrut s-o facă nevastă-ta, dar trebuie să recunosc că acum a învăţat s-o facă şi era foarte bună... Dar unde ai fost să mănânci?

— Îi spuse unde.

— Cine ştie ce porcărie aiNbăgat în tine! exclamă, cu o strâmbătură de dezgust. Sper să nu-ţi facă rău. Dar costumul, cel puţin, ţi-a ţinut de cald?

În timp ce răspundea că da, costumul de lână se dovedise providenţial, şi-i povestea apoi, liniştit, ce anume mâncase la prânz, o observa. În pat, cu, două perne din pânză de in la spate, cu acea graţioasă *liseuse* de lână albastră găurită, care-i învelea umerii şi sânul, dar curată, mai ales cu părul moale de vată, puţin mai alb decât mucavaua fragilă a feţei, şi ea era frumoasă, foarte frumoasă. Perfectă.

—Şi tu eşti foarte frumoasă, zise. Felicitări.

Izbucni în râs. Copilăreşte măgulită, se răsturnă pe spate, între perne, îşi împreună mâinile mici şi noduroase,

pline de vine, îşi coborî pleoapele. Câţi ani avea? se întrebă. Trebuie să fi avut vreo optzeci: aproape dublu decât el, prin urmare. Dar era de asemenea adevărat că arterioscleroza o ajuta să redevină fetiţă: o fetiţă mai fetiţă decât Rory.

Când îşi redeschise ochii, ţinu să afle cum a mers cu vânătoarea.

—N-ai vânat nimic, îmi închipui, zise.

Luase un aer de neîncredere şi în acelaşi timp de nerăbdare: ca şi cum n-ar fi cerut decât să fie dezminţită. De ce să nu-i facă pe plac? Avea chef să asculte un basm, ei bine, o să i-l povestească. Bucuros.

Răspunse că se înşela, doborâse vreo patruzeci de raţe şi lişiţe. Atât doar că în loc să le ia cu el, preferase să „le dea. Le dăruise pe toate lui Ulderico.

—Care Ulderico? întrebă.

Făcu semn cu capul spre strada Montebello, apoi adăugă cu voce joasă:

—*Cavaglieri?*

Încuviinţă.

Aşteptă să-şi revină din zăpăceală, să-şi reorganizeze memoria. Da, chiar el, confirmă. Dat fiind că-şi telefonaseră de curând de câteva ori şi că el se arătase foarte amabil, hotărâse să-l viziteze, mai ales că tot trecea prin Codigoro.

Era foarte atentă, acum: parcă întinerită cu douăzeci de ani.

— Acasă la el? şopti.

— Da, acasă.

—Şi unde locuiesc? În câmp?

—Nu, în sat. Chiar în piaţă.

—Ai văzut-o şi pe nevastă-sa?

— Nevasta şi copiii.

—Copiii! Dar câţi au turnat?

Îşi arătă degetele.

— Şase! exclamă atunci mama sa, bătând din palme. Doamnş sfinte, ce mai trib!

— Şi nevastă-sa... reluă după o pauz; cu vocea din nou

sufocată şi încreţindu-şi fruntea în efortul de a-şi aduce aminte… nevastă-sa cum e? Ai stat de vorbă cu ea?

— Bineînţeles. Am telefonat, m-am dus, mi-au oferit un ceai bun… Ţineau chiar să rămân la cină.

O văzu dând din cap, scoţând un oftat greu, apoi lăsându-se pe spate, între perne. Ochii cafenii, mereu cam prea umezi, i se umpluseră de lacrimi. La ce se gândea? Ce-i venise? Fără tristeţi, pentru Dumnezeu!

Ca s-o distreze, îi povesti despre copii. Fetele, două; erau mari acum. Din cei patru băieţi, toţi frumoşi şi simpatici, trei, în timp ce se afla acolo, începuseră să joace fotbal în vestibulul de la intrare.

— Cine ştie ce hărmălaie făceau ăia! râse mama sa, încă printre lacrimi.

—Mde, destul de mare.

— Şi cum îi cheamă pe drăcuşori?

— Deh, nu ştiu. Clementina, /Tonino… sau Tanino, n-am înţeles prea bine. Mai e unul pe care-l cheamă Andrea.

Aici fură-întrerupţi de Lilla care, sărind dintr-odată în patru labe, începuse să latre. Avea urechea foarte fină, observase asta altă dată. Era de ajuns, să zicem, ca un camion să treacă p. e Giovecca, şi ea sărea ca un arc să protesteze.

— Fii cuminte! o certă mama sa. Culcă-te, prostuţo, şi dormi!

Când se încredinţa de-a binelea că Lilla îşi reluase somnul, păru că uitase dintr-odată tot ce-şi spuseseră până atunci.

Începu să vorbească ea, fără întrerupere, ca de obicei, despre Lilla, atât de deşteaptă, zicea, încât dacă într-o bună zi ar fi rostit cuvântul „mamă”, numai cine n-o cunoştea ar fi putut să se mire; despre Nives, foarte de treabă, desigur, cu capul pe umeri, harnică nevoie mare, de nădejde, dar adeseori cam răstită, cum să spun, cam prea ţărancă; despre contabilul Prearo, care tocmai în zbara aceea, la masă, anunţase că lucrurile în politică merg spre bine, şi asta, pe de altă parte, se potrivea perfect cu liniştea pe care de la un timp o simţea şi ea

împrejur, o linişte asemănătoare, aşa i se părea, cu aceea din perioada petrecută la Fiesole, în mănăstire, când erau nemţii; despre Rory, care, sărăcuţa, chiar astăzi îi strecurase în şervet o felicitare de Crăciun, într-adevăr bine scrisă, ca idei şi caligrafie, şi atât de drăgăstoasă; despre o anumită ţeavă de apă potabilă care pierdea tot mai mult, pe zi ce trece, şi trebuia să se ţină de capul lui Romeo pentru a-l hotărî s-o repare; despre un telefon primit pe la cinci de la vechea sa prietenă Carmen Scutellari, Scutellarii din strada Terranuova, telefon ce se terminase cu promisiunea reciprocă de a se vizita în zilele următoare, şi aşa mai departe. Era un flux continuu de vorbe şoptite, un fel de ciripit: care se încheie după nu mai puţin de douăzeci de minute, cu nu se ştie al câtelea oftat şi cu un „deh!” fără-ndoială satisfăcut, fericit.

Şi ei îi ieşeausocotelile, se gândi, în timp ce dădea să se ridice. Pentru puţinul care-i mai rămânea de trăit, i-ar fi ieşit mereu. Oricum.

Se aplecă s-o sărute pe tâmplă.

—Pa, zise. Noapte bună.

—Da, dragul meu. Noapte bună şi ţie.

Îi întoarse spatele, străbătu din nou odaia, ajunse lauşă.

Cu mina pe clanţă se răsuci s-o privească. Înconjurată de tot ce avea mai personal, mai intim, căţeluşa idolatrizată în contact aproape direct cu ea, apoi fotografiile de familie, pergamentulcu nodul-emblemă al casei de Savoia înrămat în argint, flacoanele multicolore ale medicamentelor, tocurile de piele ale ochelarilor, micul paralelipiped aurit al deşteptătorului Zenith, cărţile într-un raft, colecţiile din ultimii ani ale revistei *Vie d’Italia* pe un alt raft. *Giornale d’Emilia* aşezat pe ghergheful de mătase verde, la aceeaşi înălţime cu grămăjoara minimă de păr negru al Lillei etcetera, etcetera, continua să-i zâmbească. Albă, închisă în gogoaşa ei de lumină…

— Noapte bună, repetă.

— Noapte bună, dragă Edgardo.

Cartea a Vi-a

MIREASMA FÂNULUI

În româneşte de RODICA LOCUSTEANU

DOUĂ POVEŞTI

Cu mulţi, mulţi ani în urmă, pe când eram copil, trăia la Ferrara o domnişoară evreică, domnişoară care urâtă nu era, săracă nu era, proastă nu era, trecută nici atât – poate nu neapărat foarte apetisantă, dar nici de lepădat – şi, căreia, oricât ar părea de ciudat, familia încă nu reuşise să-i găsească un soţ. Ciudat? Într-adevăr foarte ciudat. La vremea respectivă, în Comunitatea noastră situaţia reprezenta o excepţie. Se folosea, de obicei, reţeaua rudelor şi a prietenilor; dar şi reuniunile doamnelor din A.D. EI. puteau servi foarte bine acestui scop; la fel balurile care se ţineau de Purim în unele localuri anexe ale Templului din strada Mazzini sau în salonul de la intrarea căminului de copii de pe strada Vignatagliata, baluri la care asistau o grămadă de matroane ce şuşoteau aşezate în rânduri. dese de-a lungul pereţilor ca o tapiserie; şi, de asemenea, scrisorile pe care, în cazurile ce necesitau o soluţie mai îndrăzneaţă, rabinul doctor Castelfranco era rugat să le scrie colegilor din oraşele învecinate din Emilia, Romagna sau Veneto: şi cum necum, la momentul oportun situaţia era rezolvată. Niciodată nu trebuia să disperi. Atunci când nu găseai logodnicul pe piaţa locală, iată-l pe Lohengrin sosind de departe: să vadă, să fie văzut şi aproape întotdeauna să încheie târgul.

În 1934 Egle Levi-Mânzi avea treizeci şi trei de ani. N-aş putea spune cu precizie din ce motiv rămăsese fată bătrână. Fiică unică a unor părinţi vârstnici, destul de înstăriţi; locuind împreună cu ei şi tot împreună cu ei plimbându-se întotdeauna dimineaţa şi după-amiaza, la anumite ore, pe străzile din centru (formau un trio inseparabil, cunoscut în tot oraşul şi devenit aproape prove rbial);

ce ştiu este că atunci când părinţii au început să privească în jur în căutarea unui posibil ginere, cea mai

mare rezistenţă au întâmpinat-o exact din partea ei, principala interesată. În opoziţia ei intra probabil un fel de manie filială şi virginală, ca şi un ataşament excesiv faţă de bătrânul tată şi bătrâna mamă. Mai intra probabil şi o tainică impresie produsă asupra sa în anii nebuni ai primei tinereţi – să ne amintim că fuseseră anii huliganismului fascist de tristă faimă din valea Padului, atât de asemănător, sub unele aspecte, cu anii noştri –, cine ştie ce imagine violentă care o împiedicase ulterior să se mai apropie de indiferent ce tip masculin… Oricum ar fi stat lucrurile, cert e că de fiecare dată când Egle Levi-Mânzi trebuia să se decidă, unul nu mergea, altul nici atât, al treilea nu, pentru Dumnezeu, al patrulea nici gând. Gura ei mare, melancolică, cu colţurile deja uşor căzute, făcea o strâmbătură; pleoapele cu gene rare se lăsau în jos, plictisite, peste irisul maroniu, sefardit, trist şi umed: şi ultimul pretendent trecea să îngroaşe numărul din ce în ce mai mare al celor refuzaţi.

De o primire complet diferită avea să se bucure pe la mijlocul lui ’35, cred că prin iunie, un pretendent venit mult mai de departe decât de la Bologna, Ravenna, Mantova, Rovigo, Padova sau Veneţia. Era rus, mai precis ucrainean. Avea douăzeci şi şapte de ani şi era tot fiul unor părinţi mai în vârstă. Se numea Iuri. Iuri Rotstein.

Familia sosise la Ferrara în vara anului precedent, venind de la Odesa. Coborâţi din trenul de Triest, se aranjaseră cum putuseră – mai bine, într-un mic Hotel din faţa gării. Dar deja înainte de *Kippur* ocupau, fireşte gratuit, un mic apartament într-un imobil de pe strada Vittoria, care aparţinea *ab antiquo* Comunităţii. Ceruseră azil şi-l obţinuseră. În plus, tatăl, dată fiind perfecta cunoaştere a cultului şi a ebraicii scrise şi vorbite, primise imediat diverse însărcinări, ce mergeau de la *hazan* la *sciamasc*: fusese acceptat ca asistent şi, uneori, chiar ca înlocuitor la slujbele de sâmbătă dimineaţă, la înmormântările de mai mică importanţă şi la tăierea rituală a animalelor domestice. În două luni deja se integraseră. Se exprimau într-o italiană lentă, cu inflexiuni

uneori ciudate, cavernoase, bi zantine; aproximativ, bineînţeles, dar de o eficacitate comunicativă indubitabilă. Încă de prima dată când se prezentase în birourile Comunităţii, tatăl, vorbind şi în numele celorlalţi doi, pomenise de *Erez,* de America…

Tatăl, şi fiul semănau. Amândoi înalţi, mult mai înalţi decât media celor ce frecventau sinagoga Şcolii germane, aveau acelaşi tip de faţă: o faţă prelungă, osoasă, suptă, *ca* pometţii ieşiţi în afară, deasupra cărora străluceau doi ochi mici, oblici, albaştri, de mujic. Mama, în schimb, era mică de statură-grasă, rotofeie: un fel de servitoare sau de ţărancă, purtând o basma mare, albă, înnodată sub bărbie.

Dar ceea ce-i izbea mai cu seamă pe cei prezenţi, fie jos, în sala rezervată bărbaţilor, fie deasupra, în locul rezervat femeilor, era demnitatea lor de netăgăduit, felul firesc şi emoţionant în care, în schimbul acestor modeste servicii, ştiau să rămână nişte oaspeţi. N-aveau deloc aerul că spun: „În fond suntem toţi egali, de aceeaşi religie, fraţi, aşadar casa aceasta e şi a noastră”. Nici pomeneală. Chiar din modul în care stăteau în Templu, toţi trei tăcuţi, cuviincioşi, fără să provoace scandal prin cine ştie ce exhibiţii askenazite (tatăl îşi păstra mai departe caftanul, bărbuţa rară, gălbuie-ea şi bereta rotundă de sub care-i ieşeau în dreptul urechilor cârlionţii de aceeaşi culoare; mama, basmaua ţărănească; dar fiul era îmbrăcat decent, după moda occidentală, într-un costum din stofă gri) păreau preocupaţi de un singur lucru: să asigure asistenţa de intenţia lor fermă de a pleca de aici cât mai repede posibil. Cereau să rămână doar atât cât să-şi poată trage sufletul. Să n-avem grijă, după ce se odihneau o s-o pornească din nou în lumea largă.

Însă ţi-au mai plecat în lumea largă. Şi astfel numele lor figurează şi astăzi printre cele ale altor o sută optzeci şi trei de evrei ferrarezi deportaţi în Germania în iarna lui ’43 – 44, pe marea placă comemorativă fixată pe faţada Templului israelit de pe strada Mazzini. Oricum, dacă facem socoteala, emigrarea lor din est în vest n-a fost zadarnică. Egle Levi-Mânzi a avut un fiu: fiul a cărui

chemare o simţise pe neaşteptate într-o îndepărtată seară de sâmbătă, pe la sfârşitul lui mai, când privea prin grilajul balconului rezervat femeilor din sinagoga germană în vasta’ sală de dedesubt înţesată de bărbaţi.

Fusese chestiune de secunde.

Toţi bărbaţii se uitau în faţa lor, la marele rabin doctor Castelfranco, aşteptând să-l audă intonând *berahă,* solemna binecuvântare finală. Numai unul, tinerelul ucrainean imigrat «ipar de câteva luni, sta întors.

Privea în sus, spre partea femeilor, clipind din ochii lui albaştri, splendizi, surâzători, sălbatici. Ei bine, de ce să n-aibă un copil cu tânărul acela? îşi spusese deodată Egle Minzi-Levi, trezindu-se parcă dintr-o lungă amorţeală. Era clar, nu pe ea o saluta tânărul, ci pe mama lui, bătrâna ţărancă aşezată lângă ea. Şi totuşi de ce să nu se prefacă că a înţeles altceva şi să nu-i răspundă la zâmbet şi la gestul scurt de salut, prin ceva asemănător? El era sărac şi străin. Tânăr, mai tânăr ca ea cu mulţi ani, aproape un băieţandru. Dar sărac. Fără casă. Hoinar. Părinţii ar fi putut locui mai departe în micul apartament de pe strada Vittoria, pus la dispoziţie de Comunitate.

— Tânărul însă… Merita să încerce. Să-l încerce.

Zâmbise. Îi făcuse cu mâna.

După o clipă de ezitare, el îşi dusese două degete la borul pălăriei, schiţând o plecăciune.

Da, într-adevăr meritase. Copilul pe care l-a avut Egle Levi-Mânzi a fost într-adevăr de excepţie: un băiat vioi, inteligent, dominator, deosebit de frumos, întruchiparea însăşi a vieţii ce moare şi renaşte la nesfârşit, aşa ne-a apărut celor câţiva care scăpasem de lagărele de exterminare şi toate celelalte, şi în ’45, fără nicio diviziune între bărbaţi şi femei sau între o şcoală de cult şi alta, ne-am adunat laolaltă în sinagoga italiană. Se ’numeşte Iuri: Iuri Rotstein. Înalt, slab, oscă, cu ochii albaştri oblici, scânteietori deasupra pomeţilor ascuţiţi mai trăieşte şi astăzi lângă mama lui, numai el şi ea, definitiv, în casa lor mare din Ferrara. s-a întâmplat să mai vorbesc şi altă dată? Ei bine, vă rog să vi-l imaginaţi într-o noapte

de decembrie, acum patruzeci de ani, în epoca cea mai întunecată a fascismului, târziu, foarte târziu, cu câteva minute înainte de închidere.

Luminile din *hali* erau deja stinse. Când deodată uşa din fund, cu geamuri translucide, s-a deschis (o pală de vânt umed s-a umflat prin sala pustie până a ajuns la bancheta pe care stătea portarul de noapte) şi, ieşind încet din umbră, s-a apropiat un bărbat.

Înainta cu greu din cauza unei valize mari. Avea gulerul paltonului ridicat, borul pălăriei tras pe ochi. Cine putea fi? s-a întrebat portarul. După, aer s-ar fi zis că e un comis voiajor.

—Aş vrea o cameră, a spus calm omul.

— Mă tem că n-o să vă putem împlini-dorinţa, a răspuns portarul.

A deschis registrul din faţa lui, a aruncat o privire, a făcut o strâmbătură.

A ridicat capul.

— Vă daţi seama că la ora asta, a adăugat, avem toată casa ocupată. În plus, de Crăciun...

Căuta cu ochii ochii celuilalt, dar cum erau ascunşi sub borul moale al pălăriei slinoase, râu reuşea să-i vadă. Îi vedea numai partea de jos a feţei, obrajii şi bărbia nerase.

— Vă rog, nu mă faceţi să ies iarăşi afară, a spus omul vorbind extrem de încet, cu un puternic accent meridional: calabrez ori sicilian, cam aşa ceva. Doamne, Dumnezeule, a oftat, înaintând imperceptibil, sunt atât de obosit!... Se poate să nu fie chiar nimic? Mi-ajunge dacă Btau măcar câteva ore. Plec mâine dimineaţă cu trenul de nouă.

Portarul a ezitat. Şi-a aplecat din nou capul pieptănat cu grijă deasupra registrului.

— Nu v-aş putea da decât o cameră cu două paturi, a spus după ce a terminat de privit. E singura rămasă liberă. Dar vă avertizez că va trebui să plătiţi totuşi şi patul liber.

Spusese „totuşi”, nu fără oarecare satisfacţie: satisfacţia pe care o simţea de fiecare dată când i se oferea ocazia să pară mai educat şi mai fin decât domnul Müller,

proprietarul, veşnic cu scobitoarea între dinţii de aur, v. eşnic vulgar în maniera de a trata clienţii. Era sigur: co misul voiajor n-avea să insiste, avea să se răsucească pe călcâie şi să plece.

Dar se-nşela.

L-a văzut aproape imediat că ridică o mână şi îşi dă pălăria pe ceafă, descoperindu-şi fruntea cheală. Zâmbea.

—Foarte corect, l-a auzit spunând. Mulţumesc.

Îşi ţuguia buzele într-un fel fie fluierat tăcut. Şi adăugă clipind din ochi:

—Actele.

Îşi băgase mâna dreaptă în buzunarul interior al paltonului, în partea inimii, şi se apucase să caute cd grijă, îşi ţinea pleoapele pe jumătate închise, de parcă ar fi simţit o plăcere.

Portarul a apăsat pe un buton. A apărut un hamal bătrân, târându-şi picioarele. A aşteptat ca portarul să-i înapoieze clientului buletinul de identitate, iar lui şi dea cheia camerei cu două paturi de la etajul trei. După care s-a aplecat, a apucat minerul valizei şi, fără să-i pese dacă e urmat, s-a îndreptat clătinându-se uşor spre scări.

—Noapte bună, domnule Buda, a spus portarul.

Omul se îndepărtase câţiva paşi.

—Noapte bună, a răspuns.

Nu se întorsese. Se mărginise să ducă două degete la borul pălăriei.

—Doriţi să vă trezim?

—Nu, nu-i nevoie.

—Noapte bună, domnule.

—Noapte bună.

Camera era largă şi scundă. Uşa era situată într-un colţ, lângă radiatorul caloriferului. Pe pereţi pete de umezeală, câteva mobile de culoarea paiului: o comodă, un şifqnier. Lângă fereastra fără perdeluţe şi cu obloanele închise, zăvorâte, chiuveta deasupra căreia se afla o mică oglipdă. Deasupra oglinzii o plafonieră pătrată, din sticlă opacă, pe jumătate plină de murdărie, ce răspândea în jur a lumină roşiatică, la fel ca pe culoarul unui spital. Cele

două paturi erau unite. Lipite astfel, dădeau impresia unui pat mare matrimonial.

Rămas singur, domnul Buda a scos un fluierat uşor, de data aceasta perfect audibil. A privit împrejur. Cele două oglinzi de la şifonier reflectau imaginea oblică a cap meiei, cu el la mijloc şi valiza mare din fibră pusă jos, la picioarele sale.

Şi-a trecut o mină peste fa, că.

— Viaţa e ui\vis, a şoptit.

A mai stat astfel încă o clipă, nemişcat în mijlocul camerei. Apoi s-a dezmeticit. Şi-a scos paltonul şi pălăria, s-a dui să le agaţe în cuiul înfipt în uşă, pe urină s-a îndreptat spre chiuvetă. A lăsat să curgă apa la robinet şi, în fine, aplecându-se, a început să se spele pe faţă.

Se gândea: viaţa e un vis. Când oare auzise sau citise aceste cuvinte? Şi de ce îi veneau în minte tocmai acum?

S-a îndreptat. A găsit prosopul pe bâjbâite. S-a şters pe faţă. S-a întors la paf. S-a dezbrăcat în grabă, pe când apa rece continua să curgă la robinet scoţând un sunet jalnic. În final, după ce a luat din valiză cele trebuincioase pentru ras, s-a dus a doua oară la robinet, începând să se săpunească.

Dormea domnul Buda. Visa. Visa că doarme...

Visa că dormise cel mult trei, patru ore fără vise. Şi că, în sfârşit (ding dong, ding dong, ding dong: orologiul din piaţă bătuse lent şase kţyituri consecutive, una după alta...), că în sfârşit se trezea.

Întins, în aceeaşi poziţie în care se culcase, deschidea încet ochii. Un miros puternic, acru şi dulceag totodată (inconfundabil!) umplea camera. Deci era timpul – îşi spunea aprinzând imediat lumina beculeţului în formă de pară ce-i atârna „deasupra capului – trebuia să plece, s-o şteargă. *Şi* din această pricină. Dar mai înainte...

Se ridică în şezut, da la o parte păturile, îşi cobora picioarele jos din pat, apoi, călcând cu picioarele goale pe pardoseala de gresie, se îndrepta fără nicio ezitare spre şifonier.

Îl deschidea. Şi la vederea trupului, a *propriului* său

trup, în loc să se minuneze, da din cap în semn de aprobare. Bine. Foarte bine. Complet gol, descoperindu-şi gingiile albe, devenit doar o simplă fantoşă cum *trebuia* să fie, sta cu obrazul prelung, deja înnegrit de barbă, sprijinit de genunchii strânşi.

Pe urmă, după ce închisese şifonierul cu o foarte mare încetineală (evident, doar ca să nu-şi întrerupă firul gândurilor, doar de asta), se şi afla afară în aer liber, ieşit din hotel fără să ştie cum. Aerul era pătrunzător. De-a lungul marelui bulevard de acces în oraş, peste care începea să se înalţe o lumină rece, nu se zărea nici ţipenie: de la – Castel până la îndepărtata Barieră a Vămii. Aceeaşi pustietate şi mai încolo, când dăduse colţul. La capătul următoarei porţiuni devdrum drept pe care trebuia s-o străbată, apărea clădirea gării, cenuşie, mică, scundă şi, totuşi, extrem de clară.

Mergea cu paşi grăbiţi, cu ochii ţintă la gara care se mărea din ce în ce. Când deodată, ajungând în piaţa din faţa ei, îi veneau în minte două lucruri: primul că-şi lăsase în camera de la hotelul – Tripoli valiza mare, având deasupra teancul de mostre şi lucrurile personale, iar dedesubt presa clandestină; al doilea, că nu plătise contul. Atunci se oprea mai degrabă nehotărât decât tulburat... Numai că, auzind chiar în aceeaşi clipă, atât ide aproape încât parcă venea peste/ el, la câţiva metri distanţă, pufăitul unei locomotive invizibile care făcea manevră pe liniile din faţa gării, şi înţelegând că, în orice caz, era mult prea târziu să se întoarcă îndărăt, îşi relua drumul.

Mai cu seamă că era un vis – îşi spunea în sinea lui zâmbind, cu o mângâiere amară. O ştia chiar în timp ce visa: un vis în vis.

ALTE POVEŞTI DESPRE BRUNO LATTES

I

Delimitat de jur-împrejur de un zid vechi, înalt de aproape trei metri, cimitirul israelit din Ferrara e o vastă suprafaţă plină de iarbă, atât de vastă, încât pietrele funerare, formând grupuri distincte, separate, par mult mai puţin numeroase decât sunt. Pe latura estică, zidul de

incintă marge pe lângă bastioanele care mai sunt pline şi astăzi de arbori, mari, tei, ulmi, castani, chiar şi stejari, aliniaţi într-un şir dublu, sus, deasupra valului de pământ. Cel puţin în această parte războiul a cruţat străvechii şi frumoşii arbori. Turnul roşu din secolul al cincisprezecelea care acum treizeci de ani era – pulberărie militară, ascuns în spatele cupolelor mari, verzi, abia se vede.

În timpul lunilor de vară, iarba din cimitirul nostru creştea cu o forţă sălbatică. Acum nu mai ştiu. Cert e că în jurul lui ’38, în perioada legilor rasiale, Comunitatea încredinţa de obicei cositul unei întreprinderi agricole din provincie: din Quartesana, Gambulaga, Ambrogio şi aşa mai departe. Cosaşii înaintau lent, în semicerc, mişcându-şi braţele în acelaşi ritm. Din când în când izbucneau în strigăte guturale. Iar sentinelele de pază la pulberăria din apropiere, ascultând vocile lor îndepărtate, pierdute în caniculă (ghereta în care stăteau se zărea sus, albă, la poalele unui trunchi negru, secular) simţeau probabil şi mai puternic greutatea constrângerii, şi mai acută nostalgia libertăţii.

Pe la cinci după-amiază, ţăranii terminau cu cositul. Carele lor arhipline de fânul care se legăna într-o parte şi-ntr-alta, trase de perechi de boi ieşeau unul după altul în strada Delle Vigne unde, la ceasul acela – locuitorii, cartierului, pensionari în cămăşi cu mânecile suflecate şi cu pipa sau ţigara între dinţi, bătrâne *arzddre* ochioase, ocupate să cârpească lenjeria sau să cureţe zarzavaturi, stăteau aproape toţi afară, înşiraţi dinaintea căsuţelor scunde cu un singur etaj. Pe vremea aceea drumul era îngust, doar cu puţin mai larg decât unul de ţară. Aşa încât, dacă în locul acela ar fi venit din sens opus un cortegiu funerar, trebuia să aibă răbdare; să se resemneze să aştepte tocmai la capăt, la răscrucea aglomerată cu bulevardul Porta Mare, cinci, zece minute şi, câteodată, chiar un sfert de oră.

Imediat ce dricul a trecut peste pragul porţii de la intrare, cu o uşoară zdruncinătură, o mireasmă pătrunzătoare de fin cosit a însufleţit cortegiul moleşit de

căldură. Cită uşurarje. Şi ce pace. S-a produs brusc o agi – taţie aproape veselă. Unii s-au împrăştiat printre mormintele de lângă intrare. Alţii, cei mai mulţi, lăsând în spate dricul oprit, de pe care cioclii începuseră să desprindă coroanele funerare, şi masa compactă a membrilor familiei şi a rudelor mai îndepărtate rămase să aştepte sicriul, se îndreptau deja cu pas vioi, în grupuri mici, spre groapa de departe.

Numai insistenţa tatălui („Cancerul nuiartă!” îi spusese cu aerul lui obişnuit, patetic, dojenitor şi şantajist) îl putuse determina pe Bruno Lattes să participe la funeraliile unchiului Celio. Şi un timp fusese foarte cuminte, spre propria lui surprindere. Nu numai în timpul drumului din strada Voltapaletto la cimitir, dar şi după aceea, în mijlocul rudelor apropiate şi îndepărtate, prin grija cărora sicriul, purtat pe sus, străbătuse aproape tot cimitirul, de la apus la răsărit, se comportase blând, liniştit, extrem de calm.

Deodată însă se dezmeticise. De când cioclii începuseră să coboare coşciugul în groapă şi privirea lui se încrucişase cu privirea pierită a tatălui, din clipa aceea simţise cum îl cuprinde iarăşi furia surdă ce îi devenise obişnuită.

Ce avea comun. – se întreba din nou – el cu tatăl său şi respectivele lui rude sau prieteni apropiaţi? El era înalt, uscat, cu pielea şi părul închise la culoare, în timp ce, tatăl împreună cu interminabilul şir de rubedenii Camaioli, Bonfiglioli, Hanau, Josz, Ottolenghi, Minerbi Bassani etcetera, formând aşa numitul „clan Lattes”, erau în majoritatea lor scunzi, îndesaţi, cu nişte ochi albaştri, de un albastru spălăcit (sau negri, însă un negru opac, fără strălucire), şi cu nişte bărbii specifice, de neconfundat, rotunde şi moi. Şi din punct de vedere moral? Ei bine, şi sub aspectul caracterului, între el şi *ei,* slavă Domnului, nu exista nicio asemănare, cât de mică. La.gl nu exista nimic instabil, excitabil, morbid, nimic tipic ebraic. Firea lui era mult mai apropiată, cel puţin aşa i se părea, de cea deschisă şi puternică a numeroşilor lui prietenicatolici, nu

degeaba mama, născută catolică, şi rămasă o catolică zeloasă, se numea Marchi. Iar în privinţa cancerului, despre care, din ’24, de când bunicul Benedetto murise în urma unei tumori la stomac după doi ani de suferinţe de nedescris, tatăl hotărâse că era, obligatoriu, o boală de familie (deşi nu era cazul unchiului Celio, să râu mai spună ei baliverne: unchiul Celiomurise din cauza unui atac de nefrită, o nefrită veche, aşa încât cancerul, măcar de data asta, n-avea niciun amestec, nici cât negru sub unghie...”, n-avea decât să vină dacă avea chef, în ce-zi poftea! Să sosească! în ce-l privea”, aşi propusese deja de câtva timp să se comporte, şi într-o atare împrejurare cum s-ar fi comportat Sigur mama lui, care fusese întotdeauna atât de veselă, biata de ea, atât de simplă şi de firească. Să lase cancerul să devină un fel de obsesie zilnică, un gând dominant pe care să-l hrăneşti şi să-i legeni cu teamă şi deliciu ani şi ani de zile? – 0 porcărie! Nicicând p-avea să-i permită aşa ceva cancerului. Niciodată.

Sicriul zăcea acum pe fundul gropii. Groparii îşi trăseseră. afară funiile şi doctorul Castelfranco – rabinul, recita cu o voce nazală şi melodioasă rugăciunile pentru defuncţi.

Deodată, foarte aproape s-a auzit un zvon de acordeon.

Bruno şi-a ridicat ochii. – Nu reuşea să vadă cântăreţul din pricina zidului ce despărţea cimitirul de bastioane. Zărea doar un soldat înaintea gheretei (era în mod limpede sentineala de gardă la pulberărie) cu o faţă transpirată, dând din cap în ritmul muzicii.

O voce feminină cânta:

Iubire, iubire adu-mi mulţi trandafiri...

Cineva a poruncit: „Linişte!” Au urmat alte strigăte de protest, insulte cu pumnii ridicaţi, blesteme. În spatele marilor arbori de pe ziduri, dincolo de masa lucioasă şi compactă a frunzişului lor se ghicea un aer liber, o briză aproape marină, \, Lopeţile cu pământ erau tot mai repezi.

Bruno şi-a îndreptat privirea în altă parte.

Şi după cină – se gândea – când avea să treacă pe

bicicletă de-a lungul acelei porţiuni a bastioanélor, sfâşiat în mod inevitabil între dorinţa de a descoperi cu farul perechile îmbrăţişate în iarbă şi teama de a privi spre întinderea neagră a cimitirului încă de când dra bopil îi fusese groază de flăcăruile care par să iasă din morminte), avea să-l mai găsească, oare, după cină – pe tânărul soldat nemişcat înaintea gheretei? Cine ştie? În drice caz, ceea ce simţea în momentul acela era amărăciune şi dezgust.

Totuşi ştia, o ştia foarte bine. Nerăbdarea, agitaţia aproape nebunească de care se simţea cuprins acum, gândindu-se da santinela, de gardă la pulberărie (poate că, odată deveniţi prieteni, aveau să meargă la cinematograf şi, mai târziu, deşi nu împlinise încă optsprezece ani, mai târziu, poate, la bordel...) mi se năşteau în el ca reacţie imediată la stupida *corvée* ce-i fusese impusă astăzi, ci veneau mult mai de departe, de foarte departe: de la un moment din trecut, pierdut în adâncul unei depărtări aproape infinite.

La funeraliile bunicului Benedetto, în august 1924, înainte de a coborî coşciugul în groapă, cioclii deschiseseră capacul. Apoi, peste cadavrul înfăşurat într-o pânză brodată, de in fusese presărat var nestins potrivit unui străvechi rit ebraic. Aşa voise bunicul. Îndată ce încetase să respire, cineva şi dăduse fuga să deschidă testamentul. Testamentul spunea limpede: varul nestins trebuia pus în coşciug *după,* la cimitir, lângă groapa deschisă. Nu înainte, acasă. În niciun caz.

Pe vremea aceea el avea nouă ani. Pe pajiştea din cimitir, unde nu mai fusese dus niciqdată, îşi amintea bine cum, laolaltă cu primele umbre ale serii, coborâseră roiuri dese de ţânţari. Şi ţânţarii, mai ales dacă-şi acoperea un ochi cu mina, i se păreau ciudat de asemănători cu avioanele de vânătoare pe care le văzuse într-o seară de august, cu mulţi ani în urmă, traversând silenţioase; pe când aterizau, cerul imens ce se deschidea în faţa sufrageriei unde bunicul Benedetto, rămas văduv a doua oară, cina singur. Războiul încă mai continua. Tata era pe front. Şi mama? Mama unde era? Cineva, poate mătuşa

Edvige care, după dispariţia bunicii Esterina, devenise guvernanta casei îi povestise că mama plecase la Feltre pentru a petrece cu tata o scurtă permisie. Dar Feltre? Feltre unde era? Şi, mai cu seamă, ce *era?* Şi căile de comunicaţie din spatele frontului, de care vorbise mătuşa Edvige, ce *erau?* Aeroplanele de vânătoare coborau încet încet, unul după altul, din cerul ca de lapte al serii, fără să facă nici cel mai mic zgomot, area foarte uşor să le atingi. Pentru a le atinge ar fi fost destul să scoţi un braţ pe una din cele două ferestre de la sufragerie. Numai că, din nefericire, în spate era bunicul cinând singur şi citind, cu ochelarii pe nas, ziarul ţinut, ca de obicei, rezemat de carafa de apă. Dacă bunicul, capabil să ghicească totul, până – şi gândurile cele mai ascunse, ar fi înţeles ce dorea să facă el, nu l-ar fi certat, nu, nici gând. S-ar fi limitat să-l fixeze cu ochii lui duri şi pătrunzători de emai-albastru. Şi ar fi fost mult mai rău.

În cealaltă după-amiază de august, cea din ’24, când fusese îngropat bunicul Benedetto, pajiştea din cimitir era proaspăt cosită, exact ca şi acum. Te invita să alergi. Şi într-adevăr el, desprinzându-se la un moment dat. din mâna mamei ce stătea împreună cu ceilalţi dinaintea gropii încă departe de a fi umplută, începuse să se joace de unul singur, urmărind rgiurile de ţânţari şi îndepărtându-se tot mai mult.

Deodată căzuse, cât era de lung, cu faţa în jos. Chiar în timpul căzăturii îşi dăduse seama că-şi julise un genunchi. Şi totuşi, pe moment, nu de genunchi îi păsase. Privise împrejur. Câtă singurătate dintr-odată! Deşi-l durea piciorul, şi încă rău, nimeni nu se ocupa de el, nici chiar mama. Lacrimile i se uscaseră încet pe obraji.

— Ce-ai păţit? strigase mama când, în sfârşit, ajunsese la el gâfâind. Nu stai o clipă locului. Nu ştii că bunicul Benedetto a murit?

Nu răspunsese imediat. În sfârşit, amintindu-şi o frază pe care tatăl lui o rostise dimineaţa la masă, o repetase întocmai, aproape fără să-şi dea seama: absolut la fel.

— Numai morţii sunt liniştiţi, spusese suspinând exact ca tatăl dui. Şi între timp, ridicându-şi pleoapele, o privea cercetător pe mama, de jos în sus.

După ce-l fixase îndelung cu ochii ei frumoşi, căprui, adânc încercănaţi din pricina nopţilor petrecute la căpătâiul socrului în ultimele luni de boală şi, cu toate acestea, mai vii şi mai luminoşi ca oricând, mama îi pusese o mină pe gură. Apoi se aplecase şi-i legase genunchiul cu batista.

II

Adriana JTrentini nu răspundea întrebărilor furioase, insistente pe care i le adresa Bruno Lattes. „La dracu'!" s-a gândit, în cele din urmă, Bruno exasperat. Şi-a întors privirea înrăită parte.

S-au itat în direcţia bizarei ferestre semicirculare în formă de arc, cu vedere spre câmpia dinspre Bologna. De-a lungul străzii largi trecea încet, încet un şir de căruţe pe două roţi. Pe dreapta, din coşul fabricii de zahăr de pe Eridania, legea năvalnic un fum negru, dens de funingine. Dacă o cunoştea?! şi-a continuat şirul gândurilor. Timp de trei ani el nu făcuse altceva decât să vorbească. Pe când ea, dacă se gândea bine, rămăsese întotdeauna făcută. Sigur – a insistat asupra gândului, simţind deodată o senzaţie de uşurare, de pură satisfacţie, intelectuală – chiar şi atunci când se afla în plină vervă, când se lansa în faimoasele lui tirade spirituale, distractive, mondene, chiar şi atunci nu se putea bizui pe Adriana. De fapt îl asculta ameninţătoare, tăcută. Ca un zid sau, ştiu ei ca un pom…

Când s-a întors s-o privească, şi-a dat seamă că nu se mişcase. O privea şi se înduioşa. Sprijinită de un perete ăl holului, Adriana fixa un punct din pardoseală şi, din când în când, cu o mişcare bruscă a capului îşi da la o parte părul de pe faţă. Iat-o acum, trăgând cu coada ochiului, la iuţeală, de jos în sus… Ce încerca să facă, blestemata? Nu cumva voia să citească ora la ceasul lui de mână?

A simţit că i se întunecă vederea.

Mă duc, mă duc, a izbucnit. Mă duc, nu te teme.

Ar fi vrut s-o insulte, s-o facă prostituată, s-o bată.

Numai că s-a înduioşat din nou:

—Adio, a adăugat şi s-a îndreptat spre uşă.

Simţea că n-avea s-o mai vadă. Din prag a repetat: – Adio.

—Salut, a răspuns Adriana fără să facă niciun pas.

În anul acela, fatalul ’38, iarna a venit destul de târziu. Abia pe la sfârşitul lui octombrie au început primele furtuni serioase, primelş-iceţuri. Deşi era la început, încă de atunci Bruno nu ieşea aproape deloc. Legile rasiale tocmai fuseseră promulgate. De lângă aceasta, îi spusese Adrianei că pentru a termina lucrarea de diplomă avea să schimbe universitatea. Gata cu tot acel du-te-vino între Ferrara şi Bologna, declarase; gata cu tot timpul pierdut în trenuri! în câteva zile avea să se mute la Florenţa şi să rămână acolo… Dar minţise şi acum se temea ca nu cumva Adriana, aflând adevărul, să-l considere un mincinos, un mic lăudăros ridicol.

Şi în casă se arăta numai minimuqi necesar: practic, exclusiv la mese, pe care, de altfel, le lua singur, fie înainte, fie după membrii familiei. Restul zilei şi-l petrecea închis în biroul de la parter, unde nimerii nu îndrăznea să calce. Ceasurile se scurgeau inerte. Prin fereastra înaltă şi strâmtă, ridicându-se. ameninţătoare lângă fotoliul de catifea verde-şi birou, pătrundea o lumină fără culoare, insuficientă pentru citit.

Se lăsa purtat de fantezie. Cufundat în fotoliu, se gândea ia Adriana şi se întreba ce făcea în momentul acela. O vedea în cgjnera ei: aceeaşi unde, începând din ianuarie trecut până la începutul lui iulie, când familia Trentini plecase la mare, la Rimini, putuse intra noaptea de atâtea ori. Adriana fuma întinsă în pat. Însă cine ştie. Poate că într-o după-amiază o să se plictisească deodată să fumeze şi o să asculte discuri. Poate că într-o bună zi, cedând unuia din impulsurile ei de moment, o să-i telefoneze, fie şi doar din pură curiozitate. O să-i telefoneze, iar el, fireşte, c-o să alergela ea. O să ia bicicleta, o să tţ-averseze oraşul şi, iată-l sub fereastra casei ei, dincolo de Esplanadă, modulând fluieratul

obişnuit, fluieratul *lor! O* să urce în goană scările şi o să ajungă în faţa ei. Era atât de slăbit şi de nenorocit, era atâta suferinţă în ochii lui, legile rasiale îl făcuseră demn de o asemenea compasiune, încât Adriana n-o să reziste, o să i se arunce imediat în braţe”. – Vreau să stau puţin singură, îi spusese cu o clipă înainte de a se despărţi, înainte de a se închide în muţenia ei teribilă. Am chef să devin iar copil. Şy de altfel, adăugase cu un zâmbet crud, nu am decât şaptesprezece ani.

Aşa se exprimase într-adevăr, dar ce însemna asta? Nu avea pe altcineva. Precis. În caz contrar s-ar fi găsit imediat un binevoitor care să-şi dea osteneala să-l avertizeze! Şi întrucât nu avea pe nimeni, totul rămânea oricând posibil. Esenţialul era s-o revadă, să-i vorbească. Trebuia numai să găsească modalitatea… Seara cobora lent. Cu cartea pe genunchi, Bruno se pierdea în nesfârşite qpmbinaţii.

Mai târziu, când urca pentru cină, mama îi comunica telefoanele de după-amiază. Deseori nu şi le amintea cu precizie, încurca numele.

Nimic nu-4 înfuria mai tare. Era în stare să înceapă să urle şi să bată din picioare. Ca un nebun.

Pentru – a evita întâlnirile cu tatăl care, la rândul lui, intimidat de chipul său îngheţat şi temându-se de discuţii politice, luase obiceiul a nu se întoarcă acasă înainte de nouă, îndată după masă îşi îmbrăca paltonul, îşi îndesa pălăria pe cap şi ieşea.

La jumătatea lui noiembrie, frigul era deja pătrunzător. După o zi întreagă petrecută înăuntru, într-o imobilitate apatică, aerul, mişcarea îl excitau. Se ţinea’ departe de centru şi de cafenelele lui, monopoluri ale burgheziei pe care o ura, o ura şi o iubea. Albgea străzi lăturalnicei în – k>e de Giovecca, bulevardul Cavour sau cafea Roma, prefera strada Delle Volte, strada Coperta, strada San Romano, strada Fondo Banchetto, strada Salinguerra, etcaetera, intrând în câte un birt sau câte un bar de ultimă mână. În picioare lângă biliard asista la lungi partide între oameni de condiţie intermediară, cu un aer

deseori dubios. Intrarea lui era aproape întotdeauna neobservată.

Prezenţa lui aidoma, atunci când nu se oferea să numere punctele.

Uneori, înainte de a se întoarce acasă (în cazul când nu se oprea într-un bordel), uneori se ducea la bastioanele de lângă Porta Reno, unde, într-un anumit loc, de pe zidurile oraşului răsărise încă din vară un parc de distracţii mic şi prăpădit: câţiva căluşei, două, trei barăci printre care una de tras la ţintă, un mic teatru de păpuşi, la oră aceea închis invariabil cu tot felul de bare de lemn şi drugi de fier. Pentru care motiv nu se mai sătura să revină acolo, în pustietatea, în dezolarea aceea? Ce-l aducea? N-o ştia nici el bine.

Nu era vorba – se gândea – de fata din baraca de tir, urmărită în fiecare pnişcare de câte un curtezan întârziat, care o contempla mut, cu coatele sprijinite de tejghea: între ea şi Adriana nu exista nimic comun. În primul rând era” mai puţin înaltă. Apoi, avea un profil clasic, rigid şi ochi albaştri, e drept, însă reci, duri, răi. Iar mâinile cu care mânuia puştile cu aer comprimat, cu gesturi măsurate şi energice, aproape virile, erau nişte mâini înroşite, umflate, cu unghiile degetelor mari pătrate, diforme. Mâinile, ochii, trupul ei animalic într-un tricou roz, strâns mulat, puternicul accent toscan, totul îl atrăgea, îl fascina. O privea la fel ca şi ceilalţi: cu nesaţ. Orice amănunt din înfăţişarea ei îi vorbea de tainice păcate, de vicii nebuneşti. Îi căuta în permanenţă ochii. Dacă izbutea să-şi încrucişeze privirile cu ale ei, simţea cum îi zvâcneşte inima. Se alegea cu o plăcere amară, cu un fel de bucurie răzbunătoare.

Era întotdeauna ultimul, sau aproape, care pleca. În negura din spatele barăcii se desena silueta prelungă a unei căruţe de ţigani. Trei ferestruici împodobite cu perdeluţe lăsau să se întrezărească interiorul luminat de o lumină foarte vie.

— Frumoaso.1 i-a spus odată cu glas tremurător, gâtuit, în timp ce fata îi reîncărca puşca. Ai nişte

acumulatori? –

N-a fost socotit demn de vreun răspuns.

Daiv într-o noapte, una din ferestruici s-a deschis. S-a auzit sunetul unui grambfon şi a apărut capul brun, creţ al unui bărbat.

I-a venit să râdă.

— *Mon beau tzigan, mon amour1…* a început să declame încet, cu pleoapele pe jumătate închise.

Toscana abia a binevoit, să-i arunce o privire, pe urmă, punând jos puşca pe care tocmai i-o dădea, s-a îndreptat fără grabă spre căruţă. A revenit peste vreo douăzeci de minute. Şi-n timp ce îşi relua locul în spatele tejghelei şi-i da iar puşca, a făcut cu ochiul spre ferestruica acum întunecată, pufnind din buzele groase şi rujate.

În noaptea următoare, baraca de tras la ţintă şi căruţa nu mai erau. Plecaseră, dispăruseră. Ca şi cum, pur şi simplu le-ar fi visat, şi atât.

Şi deodată a înţeles două lucruri: că abia începând din clipa aceea ştia ce înseamnă într-adevăr cuvântul „suferinţă”; şi ca amintirea grimasei fetei de la puşti (o grimasă care-l umpluse pe neaşteptate în seara precedentă de fericire, gelozie şi un obscur sentiment de abjecţie) avea să-i rămână imprimată în minte mulţi ani de acum încolo, cine ştie câţi. Ca o mică pecete: infimă, însă de neşters.

III

După o iarnă, o primăvară şi o vară petrecute mucegăind în singurătate, fără să găsească puterea de a realiza mai nimic, citind puţin –, neînvăţând deloc, rămânând cu redactarea lucrării de diplomă aproximativ la o treime, şi mergând la Bologna cel mult o dată la cincisprezece zile, spre a se întâlni cu vechii colegi de universitate, acum aproape toţi diplomaţi universitari, pe la sfârşitul lui august ’39 Bruno Latfes a început să ia serios în consideraţie necesitatea de a o revedea pe Adriana Trentini.

Nu îşi făcea iluzii excesive în această privinţă. Îşi dădea bine seama. După un an de când Adriana îl părăsise,

şi cu legile rasiale care se făceau din zi în zi tot mai aspre şi mai apăsătoare (nu era de glumit: dacă-i prindeau, ea ajungea la poliţie ca prostituată, iar el era condamnat la domiciliu forţat...) doar un nebun. Îşi putea imagina că e posibil să reîncepi în asemenea condiţii. Şi totuşi de ce nu s-ar fi putut întâmpla ca tocmai acum: la mare, departe de Ferrara, Adriana să accepte să facă dragoste pentru ultima oară? *Trebuia* să accepte! Indiferent cât-ar fi costat-o... Oricum, era sigur că doar cu acf astă condiţie el ar fi. reuşit să se elibereze. După ce-şi scutura din spinare jugul robiei, putea, în sfârşit, să întoarcă pagina şi să reînceapă să trăiască. Tezei despre Berchet[60] îi venea de hac în câteva zile, după care devenea diplomat universitar.

În anul acela, familia Trentini alesese pentru mare o localitate neaşteptată. În loc să închirieze aceeaşi vilişoară ca de obicei, la Rimini, la circa o şut şi de kilometri de Ferrara, se duseseră tocmai la Abbazia: un loc foarte departe, la capătul Istriei, până unde trebuia să mergi ore în şir cu trenul. În orice caz, era infinit mai bine aşa. La Abbazia, la o aruncătură de băţ de Iugoslavia, probabil că singurii ferrarezi erau ei, inginerul Trentini şi familia: tată, mamă, cele două surori, Adriana şi Rosanna, şi frăţiorul mai mic Cesare. Fără să se împiedice de alţi ferrarezi, el şi Adriana s-ar fi putut mişca în deplină libertate. Dacă le-ar fi venit chef, puteau chiar să meargă la plimbare împreună.

A plecat cu un accelerat pe data de 29, într-o marţi dimineaţa devreme, ştia ajuns la Triest cam pe la două după masă. Aici a coborât să schimbe. Calculase totul. Cu autobuzul putea ajunge la destinaţie cu cel puţin trei ore mai devreme decât cu trenul, deci cu mult înainte de lăsarea întunericului. Ceea ce i-ar fi dat posibilitatea să caute în linişte o cameră bună: nu prea scumpă, însă potrivită.

Mai trebuia să şi mănânce. Însă ieşind în piaţa gării şi recunoscând autobuzul oprit lângă trotuar v cu motorul deja mergândi a înţeles că trebuia să sară peste masă. A

---

60 Giovanni Berchet (1783—1851) : poet şi patriot al Risorgi- mentului, promotor al romantismului, a scris nuvele în versuri, poeme ca *Iprofughi di Parga (Refugiaţii din Parga),* sau *Romanze.*

zâmbit. Răbdare, şi-a zis „grăbind pasul, în pofida valizei. Cu o oră în urmă, la Monfalcone, luase o pituşcă cu şuncă, şi o bere. Putea foarte bine să reziste până seşta.

După ce s-a căţărat până în vârful podişului ce domina oraşul, cursa a început să pătrundă într-un peisaj vast de pajişti ondulate, presărate cu păduri de mesteceni şi brazi, dar mai ales cu pietre, pretutindeni grămezi de pietre albe ca nişte oase. Bruno stătea lângă o fereastră. Privea fâneţele, arborii, mormanelede pietre, forţându-se să-şi întipărească în memorie orice (a observat chiar că, deşi lumina după-amiezii strălucea orbitor, aerul devenise mult mai răcoros). Zadarnic. Inutil. Ghemuit în colţul său, cu stomacul gol, după puţin gândurile i-o lu-u iarăşi razna.

Adriana şi situaţia internaţională; de când se urcase în tren, nu se mai gândise la altceva.

Ce avea să se întâmple cu Polonia, se întreba întruna, după pactul, dintre Germania şi URSS? Avea să fie suficientă garanţia Franţei şi a Angliei s-o protejeze de inva –, zia german a? Armata poloneză se baza în special pe cavalerie, cavaleria care în ’20, înfăptuind minuni de eroism, respinsese trupele ruseşti ajunse la porţile Varşoviei. Dar ce mai puteau face romanticii cavalerişti înarmaţi cu suliţă, sabie şi pistol împotriva miilor de tancuri ale Wehrmachtului? Hitler înfulecase Austria şi Cehoslovacia din două înghiţituri. Era oare posibil să-l lase să înghită la fel şi Polonia? Dar Italia? Şi evreii italieni? S-o lăsăm moartă, de data asta Hitler n-avea să îndrăznească. A îndrăzni însemna războiul. Or un război pe două fronturi, de o parte Anglia şi Franţa, de cealaltă parte Polonia (o spusese şi o răsspusese, o scrisese până şi în *Mein Rampf)* n-ar fi riscat să ducă pentru nimic în lume.

Apoi iar Adriana şi întâlnirea lor iminentă.

După câte putuse afla, familia Trentini locuia la hotel *Victoria,* unul de mâna întâi. Foarte bun. Îndată ce o să coboare din cursă, o să telefoneze şi o să i-o ceară porta –, rului chiar pe ea, pe domnişoara Adriana. Dar stai o clipă – s-o ceară direct pe Adriana – sau mai degrabă pe sora ei, kosanna? îşi amintea perfect: la început, acum patru ani,

Rosanna, de doisprezece ani pe atunci, fusese întotdeauna deosebit de drăguţă şi de serviabilă. În multe situaţii, când era de anunţat ceva, ca de pildă, în seara asta mergem ia cinema, la şapte trecem pe la *Zanarini,* Adriana mi-a spus să-ţi spun că a fixat terenul, la Grand Hotel, pentru mâine dimineaţă la opt, şi aşa mai departe, foarte des Rosanna fusese cea care făcuse naveta pe bicicletă întrş o vilă şi alta, într-un cuvânt cea care-i ajutase să păstreze legătura. Dar acum? După tot ceea ce se întâmplase, legile rasiale şi toate celelalte (în general surorile îşi fac mărturisiri între ele: în mod sigür Rosanna’ aflase că acum aproape un an petrecuse zeci şi zeci de nopţi în dormitorul Adrianei...) nu s-ar fi putut oaré întâmpla să spună gata, nu, nu mai vreau să fac pe intermediara? Acum avea şi ea şaisprezece ani. Poate că îşi schimbase firea, poate că devenise dintr-odată o ursuză, o moralistă. Sau poate că devenise o prefăcută: capabilă să insiste ca sora ei să-nu-şi mai piardă timpul cu o relaţie inutilă, nebunească, sau invers, pur şi simplu invidioasă. De aceea, mai bine nu. Era’ mai înţelept să întrebe imediat de Adriana. Cu condiţia să nu se întâmple cine ştie ce *gaffes* dezastruoase, ireparabile.

Oricum, cu Adriana, în cazul că o găsea (şi pe măsură ce cursa se apropia de Abbazia i se părea tot mai probabil – să o găsească), cu Adriana trebuia să se poarte cu cea mai mare grijă: cu tot calmul şi tactul necesare. Fără expresii tragice „ochi ieşiţi din orbite, gesturi bruşte de flămând sau dement, fără grabă. Pentru început „ar fi pufi.it s-o scoată la plimbare: exact. cum făceau în prima perioadă, când se întorseseră la Ferrara după fantastica vară de la Rimini şi îşi dădeau întâlnire la orice oră din zi şi în orice loc, inclusiv la Montagnone şi Mura degli Angeli. Într-o seară ar fi putut merge, eventual, la un *dancing* în aer liber, gen *Zimarini* din Rimini sau *Sayioli* din Riccione, locuri absolut ideale ca să-ţi lipeşti. obrazulde al celuilalt şi aşa mai departe. Mai târziu, nu chiar atunci la *dancing,* ci într-o a doua etapă, ar fi convins-o să vină în camera lui. Dar şi aici, atenţie la alegerea camerei. O cameră de hotel n-ar fi fost potrivită. Era preferabilă „o cameră la o

pensiune. Însă şi mai indica tă una particulară. O *gargoniére,* iată ce trebuia: s-o închirieze pentru două, trei zile, fără să se uite atâta la cheltuială. Acum sigur că aşa ceva nu era uşor de găsit la Abbazia. În oric-caz, pe lângă Abbazia avea să mai caute şi la Fiume, orăşelul de frontieră învecinat, port la mare. Şi dacă din cauza aceasta ar fi trebuit să-şi mai amâne un pic întoarcerea acasă, nu-i nimic, putea foarte bine să-i anunţe pe ai lui printr-o telegramă.

Totuşi mai exista şi o altă imagine născută de închipuirea lui, care îi apărea din când în când, umplându-i de un sentiment paralizant de neîncredere, de nesiguranţă: imaginea în tonuri blond-roze a Adrianei întinsă pe pat, mare, goală, cu pielea ei câtifelată, aurie, cu gura ei cărnoasă de *vamp* americană, cu părul atât de deschis la culoare, încât părea platinat, cu sânii, pântecul; coapsele, mireasma ei. Atunci brusc descurajat îşi spunea:

— Oare e posibil?

În aceeaşi seară, la opt, a. telefonat de la pensiune. Adriana, surprinsă dar foarte calmă, i-a spus că se întâlnea bucuroasă cu el, dpr nu imediat: ea şi Rosannă trebuiau să iasă cu nişte prieteni. Da, la cină şi pe urmă la dans, a precizat răspunzând la o întrebare a lui. Dar de ce, a adăugat, nu venea mâine dimineaţă pe la zece? întâi făceau o baie. Apoi mâncau cu toţii, evident la *Victoria.* Şi mama (tata, din păcate, nu era; se întorsese la Ferrara imediat după ziua de Sfânta Maria şi de atunci nu mai călcase în Abbazia) şi mama avea să fie foarte mulţumită să-l revadă.

În următoarele două zile, miercuri 30 şi joi 31, n-a reuşit să vorbească singur cu Adriana nici măcar un minut: nici în timpul. Înotului de miercuri dimineaţa. Dezinvoltura ei calmă în loc să-i dea curaj, îl intimida. Adriana era mare, bronzată, liniştită, puternică. În timp ce el, nervos, scheletic de slab, alb ca o brânză, nu putea. Să nu apară în postura unui tip neplăcut din mai multe motive (printre altele, era şi un foaate prost înotător!) bun de abandonat, lăsat să se bălăcească în apă la câţiva metri de mai,

aşteptând răbdător ca ea, *vamp* americană şi ariană, 1 după ce se îndepărtase, dând leneş din braţe, spre larg – într-atât încât ajungea să nu-i mai zărească graţioasa cască de baie trandafirie – să binevoiască, în sfârşit, să se reîntoarcă la mal.

Urmaşt apoi prânzul în frumoasa sală de mese a vechiului hotel habsburgic, cu o largă terasă plină de umbrele multicolore, orientat cu faţa spre marea albastră, bătută de briză: era un prânz dominat aproape în întregime de sporovăială tipic femeiască, plângăreaţă şi neîntreruptă a doamnei Trentini.

Trecută deja de patruzeci, junonică, blondă, de acelaşi blond cânepiu ca şi fiica mai mare, cu aceiaşi ochi albaştri, la ea ceva mai bulbueaţi şi bovini, binevoitoare, extrem de umană şi îngăduitoare şi, mai ales, mulţumită să o arate (*ştia*? Nu *ştia*? Părea că nu, dar e greu. de imaginat că nu cunoştea substratul relaţiilor lui cu Adriana), încă de la început distinsa doamnă se declarase mai mult ca sigură că războiul, considerat de toţi inevitabil, n-avea să izbucnească. Ca şi anul trecut, când cu Cehoslovacia, la un moment dat „noi” vom interveni să facem pace între adversari: fie şi în al doisprezecelea ceas. Dar. el? Deşi, în fond, mama Adrianei nu spusesenimic extraordinar (ieri, în timpul călătoriei, nu ajunsese oare şi el la aceleaşi concluzii, nu importă dacă sfâşiat între teamă şi speranţă?), totuşi câtă ciudă şi durere simţise ascultând-o, privind această demonstraţie de optimism burghez, matern, obtuz şi egoist, atât de specific moşierilor din Emilia, atât de *goi!* Puăh! Fusese necesar s-o contrazică, să susţină că războiul avea să izbucnească şi că inclusiv „noi aveajn să fim târâţi în masacrul general. Foarte puţin lipsise să nu se certe cu doamna Trentini, evident fiind amândoi atenţi să nu ridice prea tare glasul, din pricina vecinilor de masă ce ar fi putut auzi şi, eventual, intervenit între timp, atât Adriana cât şi Rosanna se feriseră ca de foc să scoată vreun cuvânt în acest sens. Izolate de cealaltă parte a mesei, formau o pereche Separată şi nu păreau interesate decât de frăţiorul mai mic, Cesarino.

Una blondă, mare, frumoasă, mai frumoasă ca oricând; cealaltă brună, scundă de statură, destul de ştearsă fuseseră încă o dată de acord, solidare. Pur şi simplu nu-i dăduseră nicio clipă pace frăţiorului aşezat în capul mesei, mereu atente să nu mănânce cu mâna, să-l împiedice să-şi pună prea mult vin, etcaetera. În timpul rarelor momente de pauză pe care şi le acordau, schimbau între ele câte o rapidă privire de înţelegere, o strâmbătură, o frază într-un jargon complet incomprehensibil.

Nu fusese nimic altceva. Ca şi cum cu înotul şi prânzul în familie de miercuri 30, Adriana s-ar fi considerat scutită de orice altă obligaţie de politeţe şi de amabilitate, devenise dintr-odată de negăsit. Era o oboseală inutilă şi o pierdere de vreme să-i telefoneze. La aparat venea veşnic Rosanna, care se limita să dea despre sora ei informa – ţii evazive, încurcate şi odată chiar Cesarino pregătit sau, eventual, dirijat prin senine, de la distanţă, i-a comunicat că pe Adriana o durea capul, sta în pat şi nu putea fi deranjată pentru nimic în lume. Dacă telefona cumva el – spusese Adriana înainte de a se închide în cameră să lase numărul şi mai târzitf avea să-l cheme ea… Să-şi facă iar apariţia la *Victoria?* Sincer vorbind, nu se simţise în stare, nu îndrăznise. Urmărea: îşi petrecuse toată ziua de joi 31 fără să părăsească o clipă pensiunea, întins în pat, cu mâinile sub cap şi privirea în tavan.

Din când în când deschidea *Romancero* pe care-l adusese în valiză. Inutil. Oh, îşi dădea seama perfect, ar fi trebuit să iasă, să facă o baie singur şi la revedere. Dar dacă Adriana îl chema? Dacă, să zicem, s-ar fi trezit deodată cu ea în cameră? Peste câteva zile, sau poate peste câteva ore, războiul avea să izbucnească: acum o ştia cu precizţa. Şi, întrucât totul, totul avea să fie înghiţit de abisul războiului de ce să-şi interzică de pe acum să spere fie şi absurd, să nu mai aştepte încă puţin? Oricum mâine avea să plece. În orice caz”.

Ieşise foarte târziu, numai după ce observase că lumina din cameră începuse să scadă.

În câteva minute ajunsese pe faleza înaltă şi

stâncoasă de unde, cu mâinile sprijinite de balustrada de ciment, contemplase îndelung spectacolul apusului. Ua Abbazia, soarele cobora pe partea dinspre uscat: ca şi la itimini. În timp ce vizavi, la Fiume... Aerul era blând, lumina de un roşu cald, apa de mătase. Un frumos vapor alb, cu toate luminile de bord deja aprinse. şi un siaj elegant” în urmă, traversa maiestuos golful. Se îndrepfa în larg, spre dreapta, posibil spre Veneţia. Când avea” să ajungă la Veneţia? Dacă nu trebuia să facă escală la Pola, peste câteva ore: cinci sau şase. Altfel, în dimineaţa următoare.

Apoi începuse să meargă de-a lungul trotuarului, în mijlocul mulţimii de vilegiaturişti, o mulţime încă numeroasă, încă voioasă, încă neştiutoare. Era gata să ajungă la cotitura dincolo de care ar fi putut zări comuna Laurana şi, drept în faţă, mai bine ca acum, insulele Cherso şi Veglia, când un „Bună seara!” urlat la spatele lui de un glas de copil (un ţipăt strident urmat de scrâşnetul frânei unei biciclete) îl făcuse să tresară şi să se întoarcă brusc.

Era Cesarino.

Negricios, uscat de soare şi de sărătură, grozav de slab; în tricoul cu dungi albastre, pantaloni scurţi albi din pichet şi papuci de plajă; după ce se lăsase să alunece din şa, rămăăese călare pe cadrul bicicletei, sprijinit de ghidon. Gâfâia şi rânjea. În lumina de un roşu închis a apusului, te făcea să te gândeşti la un ştrengar din Neapole în căutare de clienţi. Sau la diavol.

— O cauţi pe Adriana? îl întrebase trecându-şi vârful limbii peste buzele. de un violet bizar, de om asfixiat.

— Ce face?

— Foarte bine.

— N-o durea capul?

— Bineînţeles, răspunse prompt Cesarino. Însă cred că-i venise... povestea aia. Şi azi era rea ca o fiară. Dar mâine o să-i treacă totul. Când pleci?

— Mâine.

Îşi luase privirile de la el, le ţăsase în jos. De

ghidonul cromat al bicicletei, o Bianchi albastră superbă, nouă, deşi cu apărătoarele de noroi deja coşcovite, atârna ceva roşu.

Întinse o mână să-l atingă. Era un steguleţ de pânzăaspră în formă de triunghi, un fel de limbă de un roşu stacojiu, de culoarea sângelui, lungă de vreo treizeci de centimetri. O desfăşurase uşor cu degetele, până văzuse apărând în centrul ei micul semn negru de neconfundat: svaştica.

— Şi /asta? îl întrebase ridicând ochii şi arătând cu bărbia. De ce o ţii aici?

— A, de nimic, fusese răspunsul lui Cesarino.

Zâmbise, arătându-i dinţii puternici şi foarte albi, de câine tânăr. Apoi, ridicând din umerii-ascuţiţi, adăugase:

— Aşa, de frumuseţe.

RAVENNA

Cea mai îndepărtată amintire despre Ravenna o am din anii imediat următori primului război mondial.

— Să fi avut vreo şase ani.

La Ravenna, locul de baştină al lui Francesco Baracca, fusese organizată o întrecere-aviatică în cinstea memoriei marelui aviator căzut la Montello în ajunul armistiţiului. Şi tatii, care îşi dăduse jos doar de puţinăvvreme uniforma de ofiţer şi care era veşnic gata să preţuiască în totul, inclusiv în politică, latura sportivă, îi venise imediat ideea unei „escapade cu automobilul” până acolo.

Îmi amintesc multe amănunte din plimbarea aceea la Ravenna: oprirea în Lavezzola, la dus, pentru schimbarea unei roţi; iarba ţepoasă, proaspătă, de pe marginea aeroportului; aviatorii cu ochi violenţi, aproape toţi bruneţi şi mustăcioşi ca Baracca şi Ruffo din Calabria – ca şi unchiul Giacomo, de altfel, singurul frate al mamei – toţi ţepeni în poziţie de drepţi. În faţa elicelor mari, nemişcate ale aparatelor aliniate pe teren pentru parada de deschidere; vuietul înspăimântător al unui avion de luptă ce se năpustise pe neaşteptate asupra mulţimii, punându-i aproape pe toţi pe fugă... Iisă îmi amintesc deosebit de

bine mai cu seamă un alt episod. E apus şi ne aflăm deja pe drumul de întoarcere. După ce-am trecut de malurile îndiguite ale Renului, ne apropiem de Argenta. Când deodată, dintr-un grup de zilieri agricoli, ce ocupă partea stângă a carosabilului, se înalţă un strigăt

—îmbuibaţilor!

Un braţ muşchiulos, ars de soare, vântură ameninţător o seceră. Lama încovoiată, ameninţătoare, se ridică deasupra capetelor. Ca un steag.

—îmbuibaţi ticăloşi!

Mina delicată a tatii, mână de domn şi de chirurg, se desprinde iute de pe volan, deschide sertăraşul de la tabloul de comandă şi scoate un revolver. Deja trecusem, gestul cu mai are niciun sens, nici măcar unul demonstrativ, de aceea, după o clipă, revolverul dispare iar în ascunzătoare. Dar din momentul acela eu ştiu că lucrătorii agricoli.cu ziua din Jlomagna, numiţi în familie „bolşevici", au ceva contra noastră fiindcă posedăm o maşină Fiat, Fiat tip Doi… Dacă i-am lăsa, ar fi capabili să ne ia maşina. Dar nu vor reuşi. De partea noastră, apărându-ne dreptul de a poseda un automobil, sunt aşii din război cu care am fraternizat dimineaţa* pe aeroportul din Ravenna. Şi, pe urmă, de fapt, ce, poate face o seceră împotriva unui revolver adevărat, a unui revolver care trage?

Dacă ieşi din Ferrara pe Porta San Giorgio, după circa treizeci de kilometri te afli în faţa unui fel de zid ce pare să-ţi bareze calea, împiedicându-te să mai înaintezi. E Reno, digul de pe malul stâng al fluviului. De acolo începe Romagnaj o câmpie tot atât de plată ca şi cea ferrareză, însă tăiată de drumuri drepte, netede, interminabile care duc la Ravenna, apoi la mare.

Aveam zece sau unsprezece ani. Începusem, deja să ne petrecem verile la Viserba, Rimini, Riccione, Cattolica, Cesenatico şi pentru deplasări foloseam maşinile pe care le-am avut rând pe rând după Fiat tip Doi (îmi amintesc Una marcă O.M., alta Ansaldo, alta S.P.A. albă), înghesuiţi între valize, scaune pliante, tot felul de bagaje şi

mărunţişiuri. Înainte de ’30, şoselele nu erau încă asfaltate. Aveam nevoie de o dimineaţă întreagă ca să străbatem suta de kilometri ce despărţea Ferrara de plajele din Romagna.

Ţâşneam – în piaţa principală din Ravenna – un oraş cu case mici, mai scunde chiar decât celă din Ferrara, cu străzi înguste, toate răsucite şi întortocheate – «pe la prânz, în soarele perpendicular al amiezii de iulie. Şi tot acolo, mai ales în primii ani, după ce parcasem maşina la umbră – lângă o cafenea înţesate de oameni corpolenţi, cu feţele bronzate şi nişte ochi negri, catifelaţi, parcă uşor febrili, tot acolo ne acordam o jumătate de ceas de odihnă. Intram în cafenea să luăm ceva: tata şi mama o cafea expres, mecanicul Dino un *sandvoich* cu salam şi un pahar de Albana, iar noi copiii câte o îngheţată care, din cauza tifosului, nu putea fi decât de lămâie. Largă, în penumbră* răsunând de glasuri de stentor, de exclamaţii peremptorii, cafeneaua era cea în care sta –, ţionau, aproape în permanenţă, fasciştii locali. Iar tata, care începuse încă de atunci să se îndepărteze de fascism (n-avea să-l repudieze definitiv decât peste foarte mulţi ani, în epoca legilor rasiale), tata îi privea cu o expresie ciudată, un amestec de admiraţie orgolioasă şi repulsie.

Nu – îi spunea încet mamei – în comparaţie cu cei de aici, ai noştri fuseseră nişte neisprăviţi. Cel de acolo, din fund, de exemplu – continua, arătând cu bărbia – trebuia să fie consulul Braga. În ’20, sau poate în ’19, un tânăr socialist aruncase o grenadă chiar în cafeneaua unde ne aflam, iar grenada explodase omorând mai multe persoane. Ei bine, Braga, deşi rănit la un picior, avusese puterea să se târască afară, să scoată din buzunarul hainei revolverul, şi de acolo, de jos, întins cu burta pe pământ, îl ochise calm şi poc / trăsese. Atentatorul se afla deja departe, la vreo sută de-metri distanţă, însă glonţul lui Braga îi găurise ţeasta, lăsându-l lat. Erau vestiţi fasciştii din Ravenna şi pentru jocurile pe care le inventau! întreceri cu automobilul mergând de-a-ndărătelea, concursuri nocturne de tras cu pistolul, având drept ţinte

felinarele de pe bulevardul gării din Ravenna, sau cele de pe Jalbza de la Cesenatico; mese impunătoare, eventual îmbrăcaţi în *smoking,* în timpul cărora se putea întâmpla ca o frumoasă doamnă din societatea bună, venită în rochie lungă la braţul soţului, să se dea într-un spectacol scandalos, şi asta fiindcă îi puseseră în farfuria cu rizotto cine ştie ce porcării…

Mai târziu, după ’30, în loc de piaţă, ne-am luat obiceiul să ne oprim afară din oraş la sunt Apollinare în Classe.

Ieşeam prin Porta Cesarea într-un peisaj complet diferit de cel verde, tofid prin care mersesem cu puţin înainte: un peisaj vast, bătut de brize mirosind a sare şi delimitat, de o parte de şirul negru, neîntrerupt al pădurilor de la Cervia şi Classe, şi de cealaltă, de cortinele albastre ale colinelor din Bertinoro, din Verucchio şi din San Marino. Acum nu mai călătoream toţi odată. De obicei eu şi fratele meu Ernesto foloseam bicicletele. Plecam din Ferrara la prima licărire a zorilor, cu cel puţin trei ore mai devreme decât limuzina mare, sufocantă, marca O.M. la bordul căreia era îmbarcat restul familiei, cu tata la volan ca întotdeauna.

Condiţia era următoarea: cei care ajungeau primii la Sant’ Apollinare în Classe, la patru sau cinci kilometri dincolo de Ravenna, trebuiau să-i aştepte pe ceilalţi. Între noi şi tata exista veşnicim fel de pariu subînţeles. Cine o să ajungă primii? Noi, prin forţa picioarelor şi a plămânilor, saunei, la volanul maşinii O.M. nou nouţe?

Uneori, prăfuiţi şi leoarcă de sudoare, izbuteam să trecem noi primii pragul bazilicii. Şi de fiecăre dată răcoarea dinăuntru, lumina verde-azurie care o năpădea, ni se păreau la fel cu cele pe care ştiam că le vom întâlni peste puţin pe ţărmul mării.

La Ravenna m-a izbit întotdeauna intensitatea dramatică a contrastelor, posibilitatea coexistenţei, într-o singură aşezare urbană, a unor lucruri, persoane şi sentimente radical diferite.

La Cesenatico, unde am mers în vacanţă opt veri la

rând, ne-am împrietenit cu multe familii din „Ravenna: îndeosebi cu Cagnoni-Bitti şi cu Baldelli. Cagnoni-Bitti erau catolici, zeloşi şi militanţi; Baldelli anarhişti antireligioşi. Primii, moderat, ceilalţi violent antifascişti. Ce-i determina să facă parte din acelaşi cerc de băieţi: şi fete de pe plajă, dacă nu acelaşi oraş de origine?

Uneori, fără niciun motiv evident, Nullo Baldelli izbucnea într-o serie de înjurături îngrozitoare, însă bine ticluite, iar Libero, fratele mai mic era fidelul lui ecou. Auzindu-le, eu şi Ernesto ne scandalizam. Cagnoni-Bitti, absolut deloc. Deşi se duceau la liturghie în fiecare dimineaţă, cele trei fete suportau înjurăturile lui Nullo şi Libero Baldelli fără să clipească. Efa clar: înjurăturile nu aveau nici cea mai mică importanţă pentru ele. Ce conta era lainica ardoare, lava interioară în fierbere întunecată care, *Aa* un moment dat, le obliga să ţâşnească afară, să explodeze. F & lgerul violent ce aprindea în aceste ocazii ochii bruni, catifelaţi, febrili ai lui l>ftillo i ai lui Libero, era evident din aceeaşi substanţă cu cel ce strălucea în adâncul ochilor celor cinci bărbaţi ai casei Cagnonî-Bitti: cei patru fraţi şi tatăl lor, avocatul Luigi, fost deputat al P.P.[61]

În ’35 am mai cunoscut pe cineva din Ravenna, pe un oarecare Vezio Buscaroli. Deşi îşi petrecea vacanţa la Cervia, mi se povestiseră multe despre el.: în primul rând că locuia într-o casă splendidă, cu teren de tenis, în mijlocul unei pădurici de pini; în al doilea rând că aspira să devină literat şi în anul precedent chiar publicase o plachetă de poezii; în al treilea rând că se bucura de multă simpatie în cercul vechilor fascişti din Ravenna, mai ales din partea pistolarului Braga: şi aceasta de când se însurase cu o fată superbă din Massa Lombarda. Sigur că da – îi auzisem spdnând pe plajă pe Nullo Baldelli şi pe Minto Câgnoni-Bitti, băieţii cei mai mari din grup – soţia, o brunetă formidabilă, îi făcea tot soiul de figuri bietului Buscaroli. Şi chiar sub ochii lui. Dar cine ştie. Deşi era veşnic cu capul în nori, sau poate tocmai de aceea, n-ar fi

61 Partidul Popular.

fost exclus ca Federaţia să-i dea într-o bună zi să facă ceva, o revistă, un jurnal, sau altceva în genul acesta. Şi astfel s-ar fi aranjat şi el.

Invitaţi chiar de Buscaroli care, deşi nu practica niciun sport, se făcuse promotorul unei întreceri de tenis între echipa reprezentativă din Cesenatico şi cea din Cervia, într-o după-amiază de august, pe la trei, noi cei din Cesenatico ne-am prezentat în faţa casei sale. Eram şase. sau şapte, îmbrăcaţi în costume de tenis, toţi pe biciclete. Buscaroli stătea în grădină, la umb-a. Citea o carte, întins într-un c*haise longue.*

După ce am deschis o. portiţă de lemn, ne-am apropiat. Şi deoarece el nu spunea nimici nici măcar nu se scula, mărginindu-se să ne privească de jos în sus cu nişte oi-hi inexpresivi, am fost obligaţi să-i explicăm cum de ne aflam acolo. Ce se întâmplase? După ce anunţase meciul, sâcâind o grămadă de lume cu cărţi poştale ilustrate-fulger şi telefoane – Buscaroli uitase. Complet. Sta mărturie terenul de tenis dintre pinii grădinii, impracticabil şi cu plasa zdrenţuită.

— Ce idiot sunt! spunea între timp Buscaroli despre el însuşi, luându-se cu mâin de de cap şi fără a mai găsi puterea să se ridice în picioare. Ce prost! Frumoasă figură ne făcuse!

— Distrus, nu reuşea să maispună nimic. Dar iat-o pe superba soţie care se întorcea de la plajă într-un costum de baie Jantzen negru şi papuci de baie, sosind chiar în momentul acela, pentru! a face enorurile casei şi, printr-un simplu zâmbet adresat tuturor celor din jur, scoţându-şi soţul din încurcăturii…

Ne-am căsătorit în august ’43, inimpul perioadei lui Badoglio. În vreme ce tancurile germane coborau tot mai numeroase din nord şi bombardamentele aliate, se înmulţeau, noi ne petreceam luna de miere la Ravenna, Marina di Ravenna, Cervia, Rimini. Erau locuri alese de mine. Doream să i le arăt lui Val care le cunoştea puţin şi prost. Viitorul era atât de nesigur! Trebuia neapărat să le vadă acum, imediat.

La Marina di Ravenna am rămas opt zile în şir ca „oaspeţi ai, unui măcelar socialist cu care, seara, sub lampadarul unei sufragerii înăbuşitoare, aveam lungi şi plicticoase discuţii politice. Toată ziua, însă, eram pe mare. Când încolo, când încoace, când într-o parte, când în alta. Ali? ajuns la o *batăna* 1 închiriată pe câteva lire, o dată până la Cesenatico, iar altă dată chiar până la Comacchio.

Pluteam de obicei la doi, trei kilometri depărtare de mal, cu ochii aţintiţi asupra pădurilor de pini ce se înălţau că nişte fortificaţii întunecoase în spatele Kniei albe şi ondulate a dunelor. Uneori se întâmpla ca din largul

Marinei, prin intrarea în portul-canal să-izbutim să zărim acoperişurile caselor din Ravenna, turnurile scunde ale campanilelor şi largile cupole ale bisericilor, voalate-n depărtare…

Pe cerul violet al înserării (soarele apus îndărătul pădurilor de pe litoral înfigea printre asprele trunchiuriseculare spade de lumină verde, nespus de blândă), avioane mici „argintii, de vânătoare făceau zboruri de încercare. Câteodată coborau în picaj, îndreptându-se hotărâtespre bărcuţa noastră cu pânze şi să înălţâu doar în ultima clipă. Şi vuietul lor asurzitor când treceau ca săgeţile peste ca –, petele noastre apropiate, ne umplea de o lăucurie copilărească, urmată însă, în adâncul sufletului, de tainica tristeţe a unui apropiat adio.

LESNEIGES D'ANTAN

I

Veşnic a existat ceva care m-a împiedicat să mă împrietenesc cu Marco Giori, să-i devin cu adevărat prieten.

Familia Giori nu era din Ferrara, ci din Ambrogio, adică de la ţară.

Şi cum în regiunea câmpiilor cuprinse între Po şi Reno, oraşul nu s-a înţeles niciodată pe deplin cu satul, lucrul acesta a constituit neîndoielnic o piedică: prima.

A doua piedică: diferenţa de vârstă.

În ’30, când Marco avea douăzeci şi unu de ani, eu aveam abia paisprezece. Ceea ce însemna mult. Eu purtam încă pantaloni scurţi sau, cel mult, strânşi pe picior sub genunchi. Mă plimbam cu o bicicletă obişnuită, neagră, marca-Bianchi, căreia, în intenţia de a-i da aerul uneia de curse, îmi venise ideea să-i scot apărătoarele de noroi. Eram renumit, şi în sinea mea mă mândream, pentru notele mari pe care le luam la şcoală… în sfârşit, nu m. decât *un puţ în i,* în tot şi-n toate.

Or la vremea aceea, Marco Giori nu mai era deloc un *puţin*, Posesor al unei maşini, *o spider* de Soto de culoare crem, la bordul căreia, cu cotul stâng sprijinit de marginea ferestrei, obişnuia să străbată în sus şi-n jos porţiunea dintre gară şi Prospettiva di Gioveeca de cel puţin treizeci de ori pe zi; deja la universitate (diploma de liceu reuşise s-o ia anul trecut apelând la vechiul truc de a merge la San Marino, şi acum figura printre cei înscrişi lâFacultatea de Agricultură din Bologna); înalt şi mai cu seamă elegant, cu părul blond-cenuşiu pieptănat cu cărare într-o parte şi o frunte teşită, joasă ca a lui Cary Grant, avea ochii de culoarea oţelului; se poate spune că prin anii aceia niciun alt tânăr din oraş „nu era mai atrăgător şi mai admirat decât el.

Pentru mine, consecinţa era că atunci când goneam cu bicicleta pe bulevardul Giovecca şi zăream de departe silueta înaltă şi zveltă a lui Marco detaşându-se din mijlocul unui cerc de camarazi de aceeaşi vârstă, mă părăsea nu numai curajul să mă opresc, ceea ce ar fi fost oricum absurd, dar până şi acela de a spune un simplu „salut”. Tinerii care se duceau deja la iubite şi la bordeluri, unii pe punctul de a intra în rândul aşa-numiţilor trântori din oraş, stăteau adesea strânşi în semicerc împrejurul unui automobil străin, lăsat lângă trotuar de un grup de turişti aflaţi în trecere. Ajungea să-i privesc absorbiţi în aprecierea calităţilor şi defectelor, ca să mă simt nu numai diferit, ci şi inferior. Era clar că prezenţa mea nu făcea nici doi bani. Inutil să-mi închipui că ar fi putut şi luată vreodată în consideraţie.

Dar nici în cursul anilor următori relaţiile dintre mine şi Marco nu s-au schimbat. Adevărul este că ori de câte ori am încercat să-i câştig încrederea, m-am trezit întotdeauna respins: politicos, însă foarte ferm.

De exemplu: când am ajuns şi eu la universitate, m-am înscris la Litere. Trebuie ţinut seama de faptul că Ferrara nu e Bologna, unde literatura este la ea acasă. La noi, oamenii de literé sunt priviţi oarecum ca preoţii. Sunt trataţi cu toată stima şi respectul cuvenite. Dar păstrând veşnic o anume distanţă.

Iar după aceea? După aceea, m-am căsătorit, am plecat din Ferrara am prins rădăcini în alt loc, am avut copii, am scris şi am publicat nişte cărţi: cu toate efectele bune şi rele ce au dfecurs de aici. În orice caz, am făcut şi eu ceva, cum se spune, la Roma, am muncit, m-am zbătut, am trăit.

În schimb Marco Giori, care la douăzeci şi unu de ani poseda deja o frumoasă maşină americană, şi care, în ’33, reuşise să-şi convingă tatăl să-i cumpere o Bugatti albastră tip Miile Miglia (dar a avut imediat up accident grav* soldat cu un mort pe şoseaua spre Monselice; după care *grimo* 1 nu a mai vrut să-i cumpere nimic, nici măcar o Balilla veche la a treia sau a patra mână, astfel încât de atunci încolo trebuise să facă naveta între Ambrogio şi Ferrara cu cursa, la fel ca bătrânul); el care, dacă stăteai să-l asculţi, nu visa decât să părăsească Ambrogio, Ferrara şi Italia stabilindu-se în străinătate, el în schimb, în tot acest timp a rămas pe loc aşteptând practic up singur lucru: ca tatăl să se decidă să moară şi să-i laselui pământurile.

M-a uimit totdeauna’ diferenţa dintre. Marco şi tatăl său, domnul Amlefo. Cu vremea avea să apară şi ceva comun între ei, după cum vom vedea. Cert e că în urmă. cu treizeci de ani nu păreau nici măcar rude de departe.

Să trecem peste felul cum erau îmbrăcaţi: Marco, după moda, englezească, părea ieşit din paginile unei reviste de – modă bărbătească, pe când bătrânul, în jachetă, cir pălăria veche de fetru trasă peste ochii mici şi

rotunzi, de porţelan albastru, cu scobitoarea între buzele subţiri, cu ghete înalte negre său. maronii cu tălpile bătute în ţinte (în oraş se spunea că umblă astfel pentru a-i face milă agentului fiscal), nu se deosebea cu nimic de un mijlocitor… de terenuri, oarecare, din cei ce umplu şi astăzi, lunea şi joia, piaţa Catedralei sau bulevardul Martiri della Liberté.

Dar şi din punct de vedere fizic, ce diferenţă era între cei doi! Scund, cu picioarele şi braţele scurte, cu pielea feţei şi a gâtului puternic bronzate dte soarele de la câmp (parcă era pingea nu piele), Giori tatăl părea să aparţină altei rase.

Şi doamna Carmen, mama lui Marco? Pe ea n-o cunoscusem personali

N-am aflat decât două lucruri: că a murit de anemie pernicioasă în ’39 şi că n-a călcat niciodată în oraş, rămânând toată viaţa exilată la Ambrogio „o mână de case ţărăneşti amărâte, pitite sub malul drept al Padului, la treizeci de kilometri de Ferrara. Poate cu ea semăna Marco. Se* pare că fusese din Vicenza, regiunea Veneto, înaltă, blondă, zveltă, cu o înfăţişare aristocratică

Până acum câţiva ani încă nu văzusem Ambrogio. Am nimerit acolo din întâmplare, într-o după-amiază târzie de octombrie, când mă întorceam din Delţă împreună cu nişte prieteni.

Maşina traversa la pas piaţa mare, urâtă ca formă şi pe jumătate pustie a satului. Să fijost ora şase. Intenţionam să cinăm la Ferrara. De aceea aveam tot timpul să ne oprim să luăm ceva la singurul bar din partea locului.

Am coborât, am intrat în bar (la drept vorbind un fel de cârciumă ordinară, un fel de pivniţă absolut fără niciun client) coman & ind cu glas tare unul cafea, expres, altul puţin vin de Bosco, altul apă gazoasă.

Cu ceşcuţa de cafea la buze, m-am întors în prag. Ce tristeţe, îmi spuneam rotindu-mi privirea în jur. – În cele câteva minute, piaţa se făcuse şi mai cenuşie şi mai posomorâtă. Devenise o suprafaţă vastă şi informă, gata să fie ştearsă de bezna nopţii.

Deodată, în fundul pieţei, aproape vecină cu sărăcăcioasa biserică parohială, am văzut o casă. Nu era o cocioabă ca toate celelalte, ci o vilişoară burgheză cu două. etaje, cu faţada acoperită de iederă, un mic balcon deasupra uşii de la intrare, o grădină modestă în faţă, totul apărat jur-împrejur de un gard zdravăn din fier vopsit.

Priveam casa, lăncile negre de fier, ascuţite ale gardului. Şi între timp, fără. a mă întoarce ca s-o întreb pe femeia micuţă şi somnoroasă din spatele tejghelei dacă într-adevăr casa de lângă biserică era casa Giori, sigur că nu mă înşelam, între timp gândul îmi zbura la mama lui Marco. Îmi închipuiam cum bătrânul Giori o ţinuse ani în şir, decenii, închisă-n casă. Niciodată în biserica aflată la un pas. În cimitirul de lângă sat nu îi era permis să meargă nici măcar pe data de doi noiembrie. Niciodată la oraş. În grădină doar vara, către seară, ca să citească ori să brodeze. Ceea ce te făcea să presupui că, socotind-o vinovată de cine ştie ce, se gândise s-o facă să plătească prin exilul perpetuu într-un sat ca Ambrogio, locuit aproape în întregime de zilieri analfabeţi.

Continuând să privesc casa, mă gândeam şi la Marco, în ultima vreme mă întorsesem mult mai rar la Ferrara. Lipseam deja de peste doi ani. Nimic mai uşor ca *grimo* să fi murit, iar Marco, odată ce pusese mâna pe moştenirea paternă, să se fi grăbit să vândă pământurile, casa din Ambrogio, totul. Cine ştie pe unde se afla. Poate la Paris, ca Pelandra, tipul acela frumos (fireşte, admiţân'ci că Pelandra ajunsese la Paris), poate la Londra sau poate la New York, lăsându-se, în sfârşit, fără nicio reţinere în voia vieţii de lux şi de plăceri pe care o visase întotdeauna. Şi dacă, într-o bună zi, mi se întâmpla să-l întâlnesc la Roma? Parcă-l vedeam. Desprinzându-se impetuos din pragul cafenelei *Excelsior,* venea spre mine în sfârşit zâmbindeu mâna întinsă şi cu un *„ciao”* liber şi fericit pe buze…

Cu poarta închisă, uşa şi ferestrele de la intrare eventual zăvorâte pe dinăuntru, casa părea* goală, nelocuită.

— Am ieşit din barul-cârciumă şi neram înăreptat

spre maşină. Dorind să ne mai dezmorţim niţel picioarele înţepenite, o parcasem în partea opusă, în faţa bisericii. În aerul serii se răspândea parcă îndurerată bătaia clopotului pentru *Angelus.*

În spaţiul dinaintea ei, un preot brun, palid, corpolent, cu pălăria pe ceafă şi braţele încrucişate sta de vorbă cu doi bărbaţi, unul tânăr şi altul bătrân. Auzindu-ne venind, s-au oprit din vorbă şi s-au întors toţii trei.

I-am recunoscut imediat în cei doi bărbaţi pe Marco Giori şi pe tatăl său; ultimul, un pic adus de spate, dar mai vioi şi mai pârlit de soare ca oricând, cu veşpica lui scobitoare în gură.

— Salut, am spus ridicând o mână şi simţind, chiar dacă extrem de vag „vechea nelinişte.

Domnul Amleto şi-a scos pălăria. Parohul s-a înclinat uşor.

Mi s-a părut că Marco a ezitat o clipă. Apoi s-a desprins de lângă ceilalţi şi a venit spre mine”.

— *Com e-la mai da şti co?* 1 ajntrebat calm, cu glas încet, schiţând din buze vechiul rânjet sardonic de altă dată.

Însă mai înainte de a-i răspunde eu, mi-a explicat el mie motivul pentru care se afla la Ambrogio. Tata avea peste optzeci de ani. Nu că ar fi fost bolnav. Dar era ceva mai slăbit şi, nu mai reuşea să ducă singur mai departe gospodăria.

— îţi dai seama, sunt cinci sute de hectare, o frumuseţe. Şi-n plus, cu toate problemele de acum…

Cum de-aţi ajuns prin aceste părţi? (în dialect.)

Îl observam şi nu ştiam ce să cred. Era îmbrăcat neglijent. Purta o haină veche de lână de culoarea tutunului, cu buzunarele deformate şi nişte pantaloni din postavgri, roşi şi cu burlane la genunchi, inadmisibili până şi la ţară.

O ducea bine cu sănătatea. Se făcuse mai gros, mai viguros, cum e normal să se întâmple pe la cincizeci de ani.

Şi-n timp ce-l prezentam prietenilor, iar el, la rândul

lui, ne prezenta pe toţi tatălui şi preotului, am văzut că, odată cu vârsta, pielea gâtului era brăzdată de cute adânci. Era o piele groasă, arsă de soare, aproape neagră.

Semăna cu o pingea. Exact cu o pingea.

II

Nu mi se pare (şi de părerea mea este şi Uller Tumaini, fotograful, poreclit de prieteni *al duturea,* care ştie aceste lucruri şi le judecă mai bine ca oricare altul), nu mi se pare că în duzina de tineri ferrarezi ce formau în jurul lui ’37 prestigioasă constelaţie a trântorilor, astrul lui Mario Pisani, zis *Pelandra*[62][63], a avut o strălucire prea curată. Da, de acord, admite bunul Uller. La vremea respectivă, Pelandra atinsese şi el un nivel mai mult decât notabil în materie de viaţă oţioasă şi desfrânată. Dar. hai să fim cinstiţi! adaugă imediat. E absurd să compari un Pelandra cu trântorii de talia unui Geppe Calura sau a unui Edelweiss Fegnagnapi. Poţi să prizezi câte prafuri vrei, să ajungi stricat-până-n măduva oaselor, poţi chiar să atingi limita de sus*d’a ndar qualch volta zo da dre* [64]*.* Şi ce-i cu asta? Ceea ce contează este vestitul stil, care nu-i niciodată preţuit şi admirat cum s-ar cuveni.

Uller are dreptate cu carul. Ţinuta, expresia, într-un cuvânt autoritatea: „iată ce i-a lipsit întotdeauna lui Pelandra.

Din câte se ştie, între două – agjci şi douăzeci şi cinci de gni – repet până prin ’37 – n-a spus la niriiic nu. Muieraţie şi cartofor de prima mină, renumit consumator de cocaină, eter în stare pură sau, în lipsă, de orice fel de amestec posibil, Pelandra, la fel ca Geppe Calura şi Edelweiss Fegnagnani la timpul lor, sau ca Eraldo Deliliers şi Gigi Prendato ulterior, şi chiar Marco Giori, nu s-a dat în lături de la nimic. Dar unde era, în cazul lui Pelandra, calmul, liniştea, paşnica dar trufaşa aroganţă a vechilor maeştri şi a colegilor de generaţie demni de maeştrii lor? Faţa pământie cu care se prezenta spre prânz la cafeneaua

62 Doctoraşul (dialect).

63 Leneşul (dialect).

64 Să mergi cîteodată şi'de-a buşilea (dialect).

Della Borsa din bulevardul Roma, de parcă din pricina pantofilor de piele foarte fină, lustruiţi şi ascuţiţi ca nişte pumnale, fiecare pas îl costa un efort mai degrabă moral decât fizic; rânjetul nesigur, uşor tremurat din colţul gurii cu buze livide, pătate de nicotină şi de cafea uscată (un rânjet umil, urâţit şi, totodată, plin de o vagă prezumţie, de parcă ar fi vrut să insinueze: „Foarte bine, sunt o căzătură, e clar, dar ce soi de căzătură, nu-i aşa?”). În fond, chiar la vremea aceea, dacă-l priveai bine, puteai ghici, fără prea mare efort, că tipul nu era blestematul de mare anvergură cum avea aeful că vrea să pară şi, în consecinţă, să nu te mai mire faptele care s-au petrecut şi pe care le voi povesti în continuare.

Conştiinţa n-o poţi inventa. Dacă o ai, bine. Dacă nu, n-o poţi căpăta. La fel ca şi curajul.

Aşadar, pe la mijlocul lui ’3$, cetăţenii oraşului au fost spectatorii total nepregătiţi ai unei mişcări surprinzătoare ce dovedea că Pelandra avusese întotdeauna conştiinţă, aflând că el, chiar el (exact, podoaba aceea în costum de culoarea cafelei cu lapte: prieten cu tânărul Giori, Marco şi cu canalia de Deliliers care era singurul vinovat de moartea sărmanului doctor Fadigaţi, yrelistul din strada Gorgâdello, ce se sinucisese aruncându-se în Po, Deliliers care ar fi trebuit să stea la Porto Longone, nu în străinătate ca să petreacă, cu banii şi maşina doctorului!) hotărâse pe neaşteptate să se logodească. Şi nu în glumă, ci cât se poate de serios! Familia din care făcea parte logodnica, Pasetti din strada Romei (a nu se confunda cu ceilalţi Pasetti, din strada Cisterna del Folio), lăsând la o parte condiţia lor modestă de foarte mici proprietari agricoli, era o familie de oameni de treabă, care nu ştiau altceva decât casa şi biserica; Germana însăşi, o mărunţică fără nimic deosebit, mai mult urâtă decât frumoasă, după ce fusese crescută de călugăriţele din strada

Colombara de la grădiniţă până în a treia de gimnaziu, începând de la paisprezece ani stătea mereu închisă între pereţii casei; şi mai cu seamă el care, de când

se logodise oficial, parcă nu mai era el, se schimbase cu o sută optzeci de grade: totul dădea impresia că se afla în faţa unui lucru grozay de important, în faţa unei adevărate convertiri.

Se schimbase cu o sută optzeci de grade, transformându-se literalmente în alt individ.

Aceeaşi pasiune pe care înainte o transforma în orgie, o pasiune exagerată şi fără stil, menită să-i facă – să strâmbe din nas pe toţi ticăloşii bătrâni şi uzaţi care ştiuseră întotdeauna să se împartă cu chibzuială; între bordeluri şi droguri; o punea acum în a se conforma plăcerilor nevinovate ale oamenilor normali şi cumsecade.

Se împăcase cu *grimo* şi cu *grima,* doi bătrânei speriaţi, încărunţiţi înainte de vreme din pricina lui, a fiului. tnincinos, trândav şi risipitor, complet diferite de cel de al doilea a care la douăzecf de ani se angajâse deja. la o bancă şi câştiga bani. Ceruse şi obţinuse să lucreze ca simplu agent al întreprinderii de Asigurări Generale din Veneţia, dar în curând îşi lărgise considerabil afacerile. Atunci când, obligat de necesităţi, o apuca pe bulevardul Roma, nu se oprea niciodată să şadă la Ceffe della Borsa. Trecea mai departe sobru şi grăbit, salutânduri pe cei care-l salutau, dar fără să ia în seamă ocheadele de batjocură le trântorilor aşezaţi împrejurul măsuţelor în poziţia lor obişnuită: cu picioarele larg desfăcute şi cu mâinile apăsate pe pântece. Apoi nu exista duminică să nu-l vezi venind la San Carlo, la slujba de la prânz, cu logodnica la braţ şi părinţii ei, tot la braţ, în spatele lor (el lung şi deşirat, aplecat uşor înainte spre a-i permite Germanei să se agaţe de mâneca paltonului). Şi dacă, în biserică, în momentul înălţării, felul său de a îngenunchea îi uimea pe toţi, zâmbetul serafic pe care-l arbora pe faţa de neofit, uşor îngrăşată, îi uimea şi mai tare. Ce frumoasă era slujba – spunea prin zâmbetul său. Dar după-amiâza de duminică pe care, după supa cu tăiţei făcuţi. În casă, rasolul de pui şi de viţel cu garnitură din felii de salam de porc şi murături asortate, para coaptă şi cafeaua turceaşcă, o avea înainte – o după-amiază pe care s-o

petreacă ţinând mâinile logodnicei în ale lui şi privind anjândoi prin geamurile ferestrei de la salon mica grădină năpădită încet încet de amurg – nu era, dacă te gândeai, la fel de frumoasă? Nu, te simţeai infinit mai bine să fii bun şi serios. Iar sănătatea avea şi ea de câştigat.

Logodnic exemplar timp de zece ani, fusese un soţ şi” un tată la fel de exemplar.

Cariera lui la Asigurările Generale nu fusese una fulgerătoare, ci discret ascendentă (imediat după război fusese numit subfuncţionar fiscal şi apoi – în ’47, promovat funcţionar). Deşi nu figura printre cei înscrişi în Partidul Democrat Creştin, participă asiduu, împreună cu doamna, la dezbaterile culturale organizate de Acţiunea Catolică în casa contelui Chiozzi de pe „strada Santo Stefano, în timpul cărora, deşi nu luase niciodată cuvântul, se arătase un ascultător atent şi meditativ. Îi dăruise soţiei patru copii, „doi băieţi şi două fete. Şi modesta mândrie ce răzbătea din întreaga lui înfăţişare, din privire, din mers, mai ales atunci, când izbutea să-i conducă pe toţi la plimbare în sus şi-n jos pe bulevardul Giovecca sau pe bulevardul Cavour, era cel puţin emoţionantă. Situaţia financiară nu-i permitea să-şi ridice o casă proprie, aşa că trebuise să accepte ospitalitatea socrilor pentru el şi ai lui. Totuşi foarte curând avea să posede o casă proprie, dacă e adevărat, şi este adevărat, că în primăvara lui ’48, după alegerile de la 18 aprilie, Mario Spisani, cunoscutul şi stimatul funcţionar de la asigurări, apărea titular al unui apartament în rate, situat la etajul cinci într-unul din bloculeţele economice aflate pe atunci în construcţie în zona Apeductului, pentru care trebuia să verse ca avans, spre a-l putea cumpăra, suma bunicică de patru milioane în cap: după toate aparenţele, economisite cu sudoare.

Făcuse faţă şi în privinţa distracţiilor absolut necesare pe care trebuia să le ofere din cinci în când familiei. Şi într-un mod mai mult decât onorabil.

Soţii Spisani-mergeau la cinema cel puţin trei seri pe lună, alegând întotdeauna premierele şi cele mai bune locuri din sală. N-a existat nici o singură vară (fireşte cu

excepţia celor din ’43, ’44 şi ’45 petrecute pe mica proprietate Pasetti, la Formignana) să nu plece în vilegiatură cu copiii: o dată la Pievepelago, în Apeninii de lângă Modena, celelalte dăţi pe litoralul din Romagna, ori la

Gatteo, ori la Viserbella. Sigur că în amândouă localităţile nu prea suit posibilităţi de distracţii (sub acest aspect se pot compara, oare, Gatteo şi Viserbella cu Rimini sau Riccione de lângă ele, sau chiar cu Cesenatico?) dar unde soarele, aerul, marea, calitatea nisipului – ca să nu mai vorbim despre largile perspective ce se deschid înaintea unui tânăr tată de a se transforma, fără risc de ridicol, într-un neobosit constructor de castele şi autodrumuri de nisip pentru uzul şi deliciul progeniturilor, ca şi într-un însoţitor zelos la pipi şi la caca după prima cabină întâlnită în cale – sunt poate cu mult mai bune decât în orice altă staţiune italiană.

Cel care-mi aminteşte de toate aceste lucruri e Uller Tumaioli, fotograful, pe care trec să-l salut de fiecare dată când mă întorc la Ferrara.

Nu mi-a trecut niciodată prin minte să clarific unde e casa lui *„al duturet,* şi nici dacă are soţie, copii, familie. Dar ce contează? În ce mă priveşte, îmi ajunge să ştiu că-l pot găsi oricând stând în pragul „studioului” de pe strada Garibaţdi şi, pe deasupra, neschimbat, cu halatul lui alb de doctor descheiat peste pieptpl slăbuţ, cu chipul lui osos şi cadaveric dintotdeauna, cu ochii lui negri impasibili, uşor voalaţi, cu gura mică, veştedă, strâmbă ca un accent circumflex. Nu e uimitor cum a reuşit să-şi păstreze intact, după atâţia ani, aerul de tânăr bătrânicios pe care-l avea în jurul lui ’37? Şi nu e drept să-i fiu recunoscător că este aşa cum este, un fel de încarnare a imaginii fidelităţii?

Îmi place că e mereu acelaşi, şi îmi place mereu să intru ca să stăm de vorbă:

Stăm într-o chichineaţă care n-are mai mult de trei pe patru. Uller, aşezat în spatele unei măsuţe birou cu un raft de *perspex în* faţă, eu într-un fotoliu din ţevi nichelate. Şi cum Uller nu aprinde lumina decât în cazuri de strictă

necesitate (nu-i place lumina, nici cea electrică nici cea naturală; de altfel poartă până şi seara ochelari fumurii), când afară începe să se întunece, putem considera, pe bună dreptate, că nimeni din cei care trec pe trotuar nu reuşeşte să ne observe. Oricum, e o senzaţie ciudată! Amândoi aici, invizibili, parcă-n afara timpului, ca nişte morţi. Iar dincolo, trezite din când în când de licărirea neonului din vitrină şi de fotografiile expuse, chipurile vieţii, ingenue, încrezătoare, neştiutoare, deschise şi parcă împingându-se înainte.

Între timp Uller îmi vorbeşte.

Ştiind ceea ce vreau, a început deja să-mi povestească despre deceniul ’30 – 40: epoca de aur în care au înflorit trântorii de calibrul unui Geppe Calufa, al unui „Edel” Fegnagnani, al unui Eraldo Deliliers, al unui Gigi Prenduto. Şi iată-l ajungând aproape imediat la Pelandra. Nu pentru a-l băga la grămadă cu ceilalţi, trântori adevăraţi, autentici, marii trântori ai tinereţii lui şi a mea, ci doar ca să-mi aducă aminte cum, vreme de zece ani buni, adică din ’38 până în ’48, a făcut *puvrăz!* tot posibilul, absolut tot posibilul să devină un soţ foarte bun, cea mai serioasă şi mai demnă persoană, pentru ca într-o zi oarecare, într-o după-amiază de duminică, la fel cu atâtea altele, să dispară de acasă… din Ferrara, din Italia, poate chiar din lumea celor vii, fără să lase nimic în urma sa, absolut nimic, nici măcar o urmă de cadavru.

— Aşa se face? deplânge cu înţelepciune faptul ol *duturet,* clătinând din capul lui mic şi brun, pomădat cu grijă.

Uller nu ştie care a fost soarta lui Pelandra până la urmă. În această privinţă s-a limitat să înregistreze tot ce a auzit vorbindu-se în jur, fără să pună nimic de la el. Sinucigaş în Po? căzut în Algeria luptând în rândurile Legiunii Străine, în Katanga înhăitat cu mercenarii, în Vietnam? Viu, trăind sub un nume fals la Paris, în Venezuela, în Australia sau în altă parte? Totul este posibil, recunoaşte Uller obiectiv, ridicând din umeri. Absolut totul.

În realitate se gândeşte la altceva şi cu toate că, dat

fiind individul, poate părea mai curând incredibil, se gândeşte numai la aspectul uman, moral al cazului. Fiindcă, Sfântă Fecioară, nimeni nu poate – declară, până la urmă, sentenţios – să se transforme din drac în sfânt! E mult mai bine să păcătuieşti, apoi să te căieşti, apoi iar să păcătuieşti şi iar să te căieşti. E de o mie de ori mai bine să duci o viaţă dublă, triplă, fie şi cvadruplă şi cvintruplă, decât să... Nu, nu! exclamă el. Există anumite valori, şi familia e una din ele, în faţa cărora individului nu-i mai rămâne decât s-o lase mai moale cu poftele, şi să se sacrifice.

— *Dighia ben*?[65]

Poate sunt de acord, poate nu. Sau poate sunt şi totodată nu sunt de acord. Oricum, nu intervin. Cuprins pe neaşteptate de nerăbdarea de a-l face să ajungă la miezul problemei, mă grăbesc să dau din cap aprobator.

Probabil nu s-a petrecut exact aşa cum o descrie el, totuşi scena când „a tăiat coarda definitiv" sau „şi-a tăiat definitiv craca de sub picioare", pe care Uller începe s-o povestească pentru a nu ştiu câta oară, păstrând până la capăt un chip de marmură în stare să trezească invidia celui mai dur *Killer* din Chicago (dacă stai să te gândeşti, e o simplă anecdotă şi, pe deasupra, destul de veche!) are întotdeauna puterea să-mi strângă inima ca într-un cleşte, fără să ştiu dacă de fascinaţie sau de teamă.

Suntem deci în salonul casei Pasetti, începe Uller, într-o duminică a lui octombrie 1948, între trei şi patru după-amiaza.

Practic, casa s-a golit. Bătrânii Pasetti ieşiseră deja de câteva minute împreună cu nepoţeii şi cu servitoarea care împingea căruciorul lui Alcide, ultimul născut. Apărând la una din ferestrele dinspre strada Roma, Germana i-a văzut cotind în grup pe strada Voltapaletto şi îndreptându-se spre Montagnone.

Rămasă în salon, este atentă la două lucruri: la şoseta de lână pe care o împleteşte cu andrelele şi e aproape gata, şi la somnul soţului întins cât e de lung pe

65 Zic bine ? (Dialect ferrarez).

canapeaua pe care se sărutau când erau logodiţi. Sus, jos, sus, jos. Imparţială: o privire în sus spre spinarea lui Mario al ei, o privire în jos spre şoseta lui Fabrizio, cel mai mare dintre copii. Germana e o femeie mărunţică, în jur de treizeci de ani, cu o înfăţişare destul de plăcută, nu prea deformată de numeroasele naşteri consecutive.

Soţul doarme. O rază slabă de soare de toamnă coboară transversal, aurindu-i dosul bine hrănit. Germana se gândeşte (o va povesti ea însăşi mai târziu, de nenumărate ori, la mai bine de jumătate din oraş) că peste puţin, la ora patru, va veni momentul să-i spună: „Hai Mario, scoală-te!”. Nu ştie ce rulează azi la *Salvini,* nu-şi aminteşte, însă oricum ar fi destul de neplăcut să „între după începerea spectacolului.

Dar în clipa următoare, fostul Pelandra se scoală singur.

Se aşază în fund. Cască.

Întreabă:

—*Cor e?* 1

— A trecut de patru, spune Germana, după ce a aruncat o privire de verificare spre cesuleţul de la mână. Ai dormit ceva!

—A fost bun orezul cu mazăre, bolboroseşte el.

Germana surâde.

—A, da?

—Zău că da! Se sirrtfea că l-ai făcut tu.

— Te cred, fir-ar să fie! Mama, săraca, veşnic pune prea puţin unt. Dar de data asta mi-am impus voinţa. Nimic nu e mai bun ca untul în mâncarea de orez.

Tăcere.

Cu chipul aplecat asupra ciorapului care e aproape gata, Germana se gândeşte la casa cea nouă unde ea, împreună cu Mario al ei şi cu cei patru copii ai lor vor intra peste vreo cincisprezece zile, îndată după Sărbătoarea morţilor.

Şi Mario?

Mario s-a ridicat între timp de pe canapea şi a pornit prin cameră, traversând-o. Apropiindu-se de fereastra ce

da spre grădină, a rămas acolo, întors cu spatele, privind atent afarăv-Voinic şi gras cum s-a făcut, slavă Domnului, acoperă aproape în întregime geamul.

— Ies un moment, anunţă el foarte liniştit, după două sau trei minute, fără să se întoarcă.

—Unde te duci? în grădină?

— *Mache mai giardino. A vagh chi zo dai tabacăr ad Zveca. A în e gnu vdip. ad jumar, varda mo.*[66]

Uluită de vestea anunţată, pe deasupra şi în dialect, Germana şi-a înălţat brusc capul.

—Să fumezi! exclamă. Ce-i cu noutatea asta? Nu…

— Tu, între timp, te pregăteşti, o întrerupe el, pornind. Eşti gata în cinci minute? Fii atentă că programul începe la şi trei sferturi.

Şi dispare pe uşă.

Trec cinci, zece, douăzeci de minute. Trece o jumătate de oră, o oră şi jumătate. Trec două ore. Pe la şase se întorc de la Montagnone bătrânii Pasetti, copiii şi servitoarea. Toţi sunt un pic cu sufletul la gură, în afară de Alcide care doarme. Bătrânii, din cauza mersului. Copiii, care au obrăjorii îmbujoraţi, din pricina alergăturii pe pajişte. Şi fata (care e chiar transpirată de nerăbdare să alerge mai degrabă la soldatul ei) pentru că a rămas priponită lângă cărucior de la două şi un sfert până acum.

Întorşi jicasă, o găsesc pe Germana gata să iasă: în taior, pălăriuţă şi tocuri înalte. Plânge în picioare, la intrare, printre suspine, povesteşte că Mario a ieşit acum două ore să-şi cumpere de fumat („De fumat!” exclamă părinţii într-un glas, făcând ochii mari), şi că de atunci nu – s-a mai întors.

Şi dacă i s-a întâmplat ceva? continuă să se vaiete Germana. A plecat fără să se schimbe, în haina de casă. Inima îi spune că i s-a întâmplat ceva.

TREI APOLOGURI

I

S-a întâmplat cu mai mulţi ani în urmă, înainte de construirea marilor autostrăzi. S-a întâmplat? E doar un fel

66 Da de unde grădină ? Vreau să merg la tutungiul de pe Gio- vecca. Mi-a venit chef şă fumez. (Dialect ferrarez.)

de a spune, pentru că în realitate nu se întâmplă aproape nimic.

Am plecat din Ferrara pe la patru după-masa (era ori în mai, ori în iunie), neştiind, ca de obicei, pe ce drum s-o luăm pentru a ne reîntoarce la Roma. Pe Flaminia sau pe Tiberina? Pe la Rimini sau pe la Cesena?

De data aceasta Val optează categoric pentru Flaminia.

— în primul rând, zice pe când intrăm în Argenta, dacă o luăm pe la Rimini, oraşele prin care trecem se pot număra pe degetele unei mâini. În al doilea rând, nu întâlnim nicio trecătoare în zona muntoasă.

— Ba este Furlo, obiectez eu.

— Doar nu vrei să compari strunga de la Furlo cu trecătoarea din muntele Coronaro! spune ea, folosind o frază pe care, din păcate, mi-o recunosc imediat. Şi pe urmă, indiferent de trecători, nu-ţi aminteşti ce comod a fost anul trecut, când am venit la Ferrara cu copiii, să ne putem opri la Nocera Umbra, exact la jumătatea drumului? Ai uitat micul restaurant unde am cinat? Ţin minte cuvânt cu cuvânt ce-ai spus când am plecat.

— Cam ce anume?

— Ai jurat că, pe viitor, de câte ori o să facem drumul acesta cu maşina, nu numai că o să alegem Flaminia şi la dus şi la întors, dar o să şi oprim neapărat la Nocera Umbra. Un asemenea restaurant, de fapt un fel de han cu grajduri ca pe vremea lui Leopardi (chiar aşa ai spus), n-aveam cum să găsim în altă parte.

— O fi, mormăi eu.

— O fi? exclamă Val. Chiar serios nu-ţi aminteşti?

Îmi amintesc şi încă bine. Cert e că după ce am lăsat în urmă Ravenna şi se vedea deja Sant' Apollinare în Classe, încă nu hotărâsem nimic.

Val tace. Nu deschid gura nici eu. Răscrucea care ne va obliga să alegem dacă o luăm drept înainte spre Rimini sau cotim la dreapta spre Cesena, se află în faţa noastră, la mai puţin de un kilometru depărtare.

Când am ajuns la răscruce, am răsucit cu hotărâre

volanul spre dreapta şi, în acelaşi timp, parcă mi s-a dezlegat limba.

Dacă m-am hotărât pentru Tiberina – îi explic l „ui Val – nu am făcut-o dintr-un capriciu, ci dintr-un motiv bine întemeiat. E abia cinci. Dacă tragem un pic mai tare, putem ajunge la Sansepolero, dincolo de trecătoarea de pe Coronaro, cu mult înainte de căderea întunericului: deci având plăcuta posibilitate de a merge să aruncăm o privire asupra frescei lui Piero della Francesca, *învierea.*

— Şi la naiba cu vechile hanuri cu grajduri de pe vremea lui Leopardi! adaug în chip de concluzie.

— Fie şi la naiba, suspină Val amărâtă, de parcă prin renunţarea la Flaminia în favoarea Tiberinei i-aş fi dat o nouă dovadă a uşurătăţii şi instabilităţii caracterului meu, ca şi, ceea ce era esenţial, a ataşamentului meu tot mai slab faţă de ea şi de familie.

După ce-am depăşit rapid serpentinele trecătorii de pe muntele Coronaro, am ajuns, conform previziunii, cu mult înainte de căderea întunericului în şesul de la Sansepolero. Era timp mai mult decât suficient ca să luăm o cafea şi un ceai (eu cafeaua şi Val ceaiul) şi să revedem fresca lui Piero.

După ce am băut cafeaua şi ceaiul, intrăm în vechea sală de consilii din fundul căreia un Crist ţăran, cu o privire calmă dar teribilă, îi invită pe turiştii gata să-şi bage capul pe uşă să lase de o parte, măcar pentru o vreme, obositoarea lor frivolitate. Ca urmare, când am pornit din nou la drum, peste o jumătate de oră, s-a făcut deja seară.

Aprinzând farurile, merg mai departe adâncit în gânduri, întristat, pe drumul larg şi neted ce duce la Città di Castello.

— Ce ai? întreabă Val veselă. Eşti obosit?

Răspund că nu. Dacă aş admite că sunt obosit, mi-ar fi apoi foarte greu să refuz să-mi ia locul la volan până la Perugia, unde am stabilit să cinăm.

La poalele dealului în vârful căruia se află Perugia, mă opresc la o staţie de benzină să fac plinul.

Cobor din rrfefşină, mă îndepărtez cu câţiva paşi, înaintez în scuarul larg şi întunecos* presărat la distanţe regulate de distribuitoare automate alăturate şi ţepene ca nişte jandarmi, şi înconjurat din trei părţi de o câmpie neagră. Apoi mă uit în sus la luminile vii ale oraşului.

Să mâncăm, oare, sus, la Perugia, peste câteva clipe? mă întreb. Ori să mâncăm mai târziu la Todi, sau eventual la Narni?

Mă gândesc la Todi, la Narni, la ulicioarele lor întunecate, tăiate în piatră încă din evul mediu, o piatră dură ca diamantul, la bezna lor, la tăcerea lor. Şi-i\ vreme ce ideea unui popas la Perugia mi se pare tot mai absurdă, dacă nu chiar respingătoare, de parcă Perugia n-ar fi Perugia, ci o metropolă tentaculară ca Parisul, Londra, New York-ul său, mai ales, ca Roma, visez că la Todi sau la Narnic să găsim cu siguranţă un loc potrivit ca să mâncăm, şi poate chiar ca să dormim. Ca să dormim, bineînţeles! Căci cum ar putea – continui să-mi las gândurile să zboare – cineva care s-a născut într-un oraş de mărime mijlocie din Valea Padului, unde încă mai are casa lui proprie, să se întoarcă la Roma fără o stare de anxietate. Cum ar putea, pentru Dumnezeu, nişte oameni ca noi s-o apuce noaptea târziu pe podul monstruos de peste Tibru, cel cu felinare şi cu vulturi uriaşi, dincolo de care se întinde imensul şi informul stup de beton unde ni s-au născut copiii?

Mă întorc hotărât spre maşină. Val mă observă, cu capul scos pe jumătate pe fereastră.

— În fond, spune, arătând cu bărbia spre o clădire scundă, dreptunghiulară, ce se înalţă asemenea unei cutii prelungila celălalt capăt al scuarului, cel opus străzii, în fond am putea cina foarte bine şi aici.

Ciudat că nu-mi dădusem seama mai devreme. Într-adevăr, E un restaurant. Şi dintr-odată, fără să ştiu de ce. mă simt aproape fericit.

Ne-arp aşezat unul în faţa altuia pe terasa în aer liber unde, dinaintea unui televizor încă tăins fuseseră aranjate circa o duzină de măsuţe. Continuăm să fim îmbufnaţi. Dar cu efort. Ghicesc cu uşurinţă că şi Val reuşeşte doar cu

greu.

Parcă ne-am afla pe bordul unei mici nave ultramoderne, proaspăt ieşită de pe şantierul de construcţii şi ancorată pentru scurtă vreme la limita apelor portuare, în aşteptarea plecării în larg. Totul e nou pe punte. Televizorul aşezat pe suportul lui de aluminiu, feţele de masă din hârtie, un fel de hârtie care imită inul; maşina de făcut cafea expres, cu o formă extraordinar de aerodinamică, cu interiorul licărind prin pereţii de cristal; lumina siderală, fără viaţă, a tuburilor de neon: fiecare lucru de aici pare să nu vorbească decât despre viitor, de acel „ev viitor nemilos”, curat, funcţional, aseptic, pe care nu-l vom vedea şi care ne va uita.

Mai târziu însă, iată-i apărând pe locuitorii caselor ţărăneşti invizibile dimprejur, ieşind din bezna uniformă ce nerniconjoară, atraşi, de televizorul căruia între timp i se dăduse drumul şi aşezându-se în tăcere la măsuţele din metal inoxidabil devenite de uz curent. Biftecul meu şi *omelette confiture* a lui Val nu îi deconcentrează. După ce s-au aşezat, comandă liniştiţi unii câte o litră de vin, alţii bere, alţii citrice, alţii apă gazoasă. Aşa că, până la urmă, e ca şi cum ne-am fi oprit la Todi sau la Narni. Sau, de ce nu, ca şi cum am fi ales Flaminia în loc de Tiberina şi ne-am găsi la Nocera Umbra, în ospeţie la hanul cu grajduri, poate din vremea lui Leopardi, căruia, în urmă cu mai puţin de un an, îi jurasem credinţă veşnică…

Am rămas acolo până la unsprezece, în răcoarea unei brize uşoare, fără să ne mai pese că pe la două sau trei dimineaţa trebuia să trecem blestematul pod peste Tibru.

La sfârşitul telejurnalului, îi ating mâna lui Val.

— Vrei să mergem? îi propun, de data aceasta pe un ton gentil, fratern.

— Să mergem, acceptă ea imediat cu un surâs cuminte, supus.

Şi, luându-mi-o înainte, se îndreaptă spre maşină.

II

Am sosit la Napoli pe seară. Siluetele argintii ale baloanelor imobile, aşezate în semicerc în vederea apărării

portului, culegeau parcă cea din urmă lumină a zilei. Pe străduţele forfotind de oameni veseli, îmbrăcaţi în cămăşi, prăvăliile bărbierilor arborau nişte firme incredibile: *Barber Shop.*

Deşi fusesem de două ori la Neapole, prima dată în ’37 pentru Lictorialele de Cultură şi a doua oară în anul următor pentru cele de sport, atunci când camionul militar american în care călătorisem m-a depus în apropiere de Maschio Angioano, mi-am dat seama că n-o să-mi fie deloc uşor să găsesc casa lui C., subsecretar de stat la Finanţe. După multe întrebări şi trimiteri de colo până colo, pe la nouă urcam cu valiza pe umăr pe o străduţă abruptă ce mergea în zigzag printre terase cultivate cu grădini de zarzavat până ce ajungea pe o înălţime situată deasupra unei laturi a pieţei Dei Martiri. Din când în când mă opream să-mi trag. sufletul şi să privesc oraşul vechi şi malurile râului Chiaia, înţesate deja de lumini. Le recunoşteam foarte bine. Dar aici unde mă aflam acum, îmi spuneam, mai fusesem vreodată? Sigur nu.

Casa C. se afla în vârful dealului: chiar acolo unde se terminau grădinile şi casele deveneau iarăşi dese. Era o vilă izolată, de culoare crem, cu două etaje şi cu o înfăţişare rezervată. Uşa de la intrare, din lemn de culoare deschisă, prevăzută cu două ivăre de alamă perfect lustruite, avea un aer la fel de distins.

Am apăsat pe micul buton al soneriei. După câteva clipe a venit să-mi deschidă o femeie înaltă, brunetă, deosebit de bine făcută, cu o carnaţie foarte albă.

M-a primit înăuntru şi a închis la loc uşa.

— Ce doriţi?

I-am explicat cine eram şi de unde veneam. În timpul acesta, ridicându-şi braţul spre a-şi aranja părul şi arătându-mi astfel o subsuoară incredibil de păroasă, continua să mă privească fix.

Excelenţa Sa încă nu sosise, a declarat în final. Imediat după-prânz au venit să-l ia şi să-l conducă la Salerno, unde în după-amiaza aceea fusese Consiliu.

„— Şi la ce oră se întoarce?

A ridicat din umerii puternici şi a făcut o strâmbătură.

— Depinde. Uneori se întâmplă să ajungă şi pe la două, trei…

A zâmbit ironic.

— Bineînţeles, după miezul nopţii, a adăugat făcându-mi cu ochiul.

—Pot să aştept?

—Cum doriţi, a spus femeia.

Şi întorcându-mi spatele, m-a lăsat în anticameră.

— M-am aşezat pe o banchetă lipită de peretele de lângă uşă. În anticameră era răcoare. Era luminată de un mic candelabru atârnat sus de tot, în înaltul tavanului larg, concav, cu arcuri de boltă convergente, de unde răspândea o infimă lumină roşiatică. Nu puteam să-mi doresc ceva mai odihnitor pentru faţa şi ochii mei inflamaţi de soare, de vânt şi de praf.

Femeia trebăluia prin camera vecină fără să se oprească o clipă din fredonat. I-ascultam vocea joasă, uşor răguşită, îi ascultam papucii din pânză lipăind întruna pe pardoseala probabil din gresie, ascultam venind de departe, tocmai din fundul casei, un zgomot” confuz alcătuit din râsete, exclamaţii, pahare şi tacâmuri lovite cu putere.

Deodată, după o scurtă pauză de linişte absolută, uşa din faţă s-a deschis larg.

A apărut un bărbat în cămaşă.

—Eşti aici şi nu spui nimic?! a exclamat din prag.

A venit spre mine cu mâna întinsă.

— Fă-te comod, ce dracu’! continua să vorbească aproape strigând. Ai cinat? Hai, vino să te prezint tovarăşilor!

Mi-a strâns viguros mâna.

—Sunt P. a spus în încheiere, cu un zâmbet obosit

Deci era chiar el, Giulio P., cunoscutul organizator sindical originar din Livorno, despre care auzisem atât de des vorbindu-se la Roma, la ziar şi la partid: cel cu cinci an: de închisoare, patru de exil şi şapte petrecuţi în Franţa

alături de Carlo Rosselli! în timp ce străbăteam un coridor lung, pe jumătate în beznă, el înainte şi eu în urmă, îl priveam întristat. Bietul de el, îmi spuneam. Gârbovit, încălţat într-un fel de opincuţe din catifea neagră legate cu curele cum se poartă în Friuli, cu pantaloni cu bretele şi mânecile cămăşii suflecate până deasupra coaielor ascuţite şi palide, ce avea oare? Era bolnav sau doar pe cale de a îmbătrâni? în anticameră, cu o clipă înainte, îmi zâmbise. Buzele fără sânge lăsaseră să se vadă şirul dublu al unor dinţi gălbui cu alveolele devastate de puroi.

Sufrageria era atât de luminată, încât intrând am fost orbit pe momgnt. Apoi am început să disting şase sau şapte persoane aşezate în jurul unei mese mari, ovale, acoperite cu o faţă de masă din pânză albă: toţi bărbaţii, toţi în cămăşi la fel ca P. dar, spre deosebire de el, cu pielea feţei roşie, lucind, aprinsă de vin, de mâncare şi de bucuria de a trăi. Nu era niciunul care să nu-mi zâmbească cu simpatie. Frumoasa cameristă, bucătăreasă, guvernantă şi ce-o mai fi fost, sta în pragul bucătăriei, sprijinită de coada măturii şi, înaltă fiind, îi domina pe toţi.

— Ai cinat?

Nu cinasem. Şi cu toate acestea, nu ştiu de ce, am răspuns că-da.

— Sper că nu îţi e jenă?

Am dat din cap.

— Povesteşte-ne ce mai e pe la Roma.

Pe măsă se aflau diferite cutii de conserve; unele deschise, altele nu: bineînţeles, cutii americane. Nu mai văzusem aşa ceva până atunci. Citeam fascinat *Meat and Vegetables, Pork.*

Mi-am scos pipa din buzunar.

— Las-o, fumează de aici, mi-a spus cineva.

O mână îmi întinse ceva verde, plat şi lucios. Ce minune! Am luat pachetul, l-am dus la nas cu partea care fusese ruptă şi am închis pe jumătate ochii.

La Roma, la partid, îşi făcuseră cam multe iluzii în privinţa casei C. Deşi fusese rechiziţionată de aliaţi şi, deci, trebuia să fie printre cele mai bune din Neapole, nu

era deloc genul de hotel militar pe care şi-l imaginau.

Când s-a făcut socoteala camerelor, s-a văzut imediat că nu mai era loc şi pentru mine. În aceeaşi seară, C. în persană m-a instalat în apropiere, pe strada Carlo Poerio ca oaspete al unui vechi tovarăş de-al lui şi de lupte politice şi de exil, aflat în prezent în dependenţa serviciului secret american.

Dar nici aici nu prea era spaţiu. Fără îndoială, clădirea barocă a cărei faţadă negricioasă şi acoperită de muşchi atârna în strada Poerio ca un bătrân povârniş din Apenini gata să se prăbuşească, era mare, aproape uriaşă. Dar apartamentul, sau mai degrabă „cutiuţa” tipică, ocupată de prietenul lui C. la primul etaj? Lăsând la o parte baia mică, bucătăria unde de-abia te puteai învârti, şi un mic holişor unde dormeam eu pe un pat de campanie, se compunea numai din două camere: un dormitor şi o sufragerie. Deci destul de incomod pentru convieţuit. Categoric.

Cât despre amfitrionul meu, îmi amintesc că se numea Pietro, Pietro M. Piemontez, probabil din Novara, fost căpitan de jandarmi, emigrat în Franţa în perioada delictului Matteotti şi de acolo în Statele Unite după ruperea liniei. Mărginot, nu părea preocupat decât de *rations,* de raţiile sale personale, private, ţinute închise bine în şifonierul cu oglinzi verticale din dormitor, în comoda din sufragerie şi în dulapul din bucătărie.

Tiranic şi cicălitor ca o *arzddra* dintr-un sat de pe lângă Ferrara, cu care semăna, în afară de legătura de chei de la brâu, prin mărimea burţii şi a şezutului, avea nişte schimbări de dispoziţie absolut surprinzătoare. În unele zile când era în toane rele, ajungea să-mi spună brutal că-i mănânc mâncarea pe gratis, că trăiesc pe spinarea lui, dându-mi să înţeleg cât se poate de limpede că dacă nu găseam o modalitate de a-l recompensa, mai devreme sau, mai târziu va fi obligat să mă dea afară (nu pretindea bani, nu, nici gând; dar cum un ziar american din New York îi cerea cu insistenţă un articol cât mai colorat despre Napoli, şi el n-avea timp să-l facă, aş fi

putut foarte bine să i-l scriu eu...). În schimb, în altă zi, îmi făcea cele mai intime confidenţe. O remarcasem pe camerista din casa C? era capabil să-mi şoptească, făcându-mi cu ochiul. Ei bine, da. În ciuda bunului P. care de multă vreme îi da târcoale degeaba, el era în relaţii amoroase cu ea: aşa că, inclusiv din acest motiv, nu era deloc comod să mă aibă veşnic în casă! Dar încet încet, în zilele când era în toane bune, mi-a povestit multe despre el. Mi-a povestit că făcea parte din masonerie; că se afla, într-adevăr, la tiapoli trimis de serviciul secret american, dar mai ales pentru a încerca să pună pe picioare loja locală, foarte înfloritoare înainte şi decăzută mult în anii fascismului; că era un personaj important în masonerie, chiar foarte important...

N-aveam niciun motiv să cred că exagera. Şi la prânz şi la cină clopoţelul de la uşă suna întruna. Iar el se ducea să deschidă cu un aer conspirativ. Rămas la locul meu, în timp ce continuam să mănânc, îl auzeam vorbind încet în holişor. Cu cine? Era clar cu cine. Dar n-ar fi admis niciodată să-l întreb, atunci când îşi făcea din nou apariţia.

Odată, când M. fusese obligat să se scoale de la masă şi să dea fuga în baie (în asemenea împrejurări avea o agilitate uluitoare) o sonerie deosebit de energică m-a făcut să mă duc în locul lui.

A intrat un domn de vârstă mijlocie, înalt, distins, cu ţinuta autoritară a unui mare profesionist.

— Unde eşti? a întrebat cu glas tare.

Fără să aştepte răspunsul, a pătruns în sufragerie. Dar cum a pus piciorul înăuntru, l-am văzut oprindu-se brusc.

În mod evident, spectacolul mesei puse şi, mai ales, al comodei deschise, îl tulburaseră. S-a apropiat de comodă, s-a lăsat într-un genunchi şi stând cocoşat, aproape ghemuit, a început s-o cerceteze: o atitudine identică – mă gândeam – cu cea a literatului aflat pe neaşteptate în faţa unui dulap plin cu rarităţi de preţ.

— *Stew, Salmon, Corned Beef, Corn, Evaporated Milk, Eggs...* citea silabisind, xiu o excelentă Pronunţie.

M. a năvălit în sufragerie cu mâna la cureaua pantalonilor.

Celălalt s-a sculat grăbit în picioare.

— Sănătate, a spus stânjenit.

Fostul ofiţer de jandarmi n-a răspuns. Dându-şi seama că uşile comodei rămăseseră deschise, mi-a aruncat o privire furibundă. Şi-a apucat prietenul de braţ şi, fără menajamente, l-a târât aproape cu forţa în holişor.

Au şuşotit acolo, agitaţi, vreo cinci minute bune. La sfârşit, uşa dinspre scară a fost trântită cu violenţă.

— De câte ori trebuie să repet”, a urlat Pietro M. Întorcându-se în sufragerie, să nu dai drumul la nimeni? Dacă sună, lasă-i să sune.

Mii îngrăşam rapid. În iarna lui ’43 – 44 petrecută la Roma sub ocupaţia nemţească ajunsesem numai piele şi os. Seara, înainte de a adormi, mă gândeam la cafeaua cu lapte, la unt, la gemul de portocale de a doua zi dimineaţă. Le consumam anticipat în gând de mii de ori.

Am confecţionat pentru M. bucata plină de culoare despre Napoli; folosindu-mă de o maşină a partidului, care făcea curse între Roma şi Neapole, am trimis la ziar diferite articole; lui Val îi scriam aproape zilnic. Dar cea mai mare parte a timpului mi-o petreceam hoinărind şi, la drept vorbind, trândăvind.

În fiecare dimineaţă luam trenul mergând până la Lacrino. Trenul se oprea chiar în faţa unui mic stabiliment balnear, pe jumătate distrus de tunuri şi de mitraliere.

Pe plajă, cu spatele sprijinit de o cabină de baie, mă aştepta B., un vechi coleg de universitate pe care avusesem surpriza să-l întâlnesc în casa C. la câteva zile după sosirea mea. Întors din Rusia unde, fireşte, luptase pentru „Axă”, locuia prin părţile acelea, într-o vilişoară rechiziţionată de contraspionajul american, care amenajase în împrejurimile lacului Averno un teren de instrucţie pentru paraşutişti.

Aveam multe lucruri în comun cu B.: universitatea despre care deja am vorbit, apoi Lictorialele de la Neapole şi, în prezent, apartenenţa la acelaşi partid. Şi totuşi, nu

ştiu de ce, vorbeam întotdeauna despre altceva. Eu, despre idei generale: liberalism, socialism, comunism, etc. El, despre lansările cu paraşuta pe care le făcea, după cum mi-a mărturisit, trebuind să învingă de fiecare dată răzvrătirea întregii sale fiinţe. Suferea de ameţeli.

— Pentru el, a se arunca din avion cu paraşuta reprezenta cea mai dură autopedepsire.

Când mă vedea venind, înălţa braţul.

— Ehei, făcea.

Şi apoi, cu pronunţia lui emiliană lentă, accentuată din pricina amărăciunii:

— Azi am mai făcut o lansare.

Dar de cele mai multe ori găsindu-l dormind (gras, bronzat, mirosind la subsuori, sforăia zdravăn), mă aşezam alături pe nisip, cu mâinile încolăcite peste genunchi în golf ruj sufla nicio adiere de vânt. Marea, greoaie parcă din cauza petrolului ce se scurgea dintr-o duzină de mijloace de debarcare oprite la câteva sute de metri de ţărm, se ridica în valuri leneşe, amorţite, fără zgomot.

Când se trezea, prietenul meu se comporta întotdeauna la fel.

Îşi ridica greu pleoapele.

— Aşteaptă un moment, spunea privindu-mă cu ochii lui negri, opaci, uşor febrili. Ai mâncat? *Primura edere, postea philosophari*[67].

—Sigur că am mâncat.

El însă nu mă asculta. Se ridica gemând; dispărea în cabină; ieşea de acolo ţinând în braţe un rucsac plin cu toate bunătăţile din lume: termosul cu cafea cu lapte, toate soiurile de conserve de carne, pui prăjiţi, diverse marmelade şi brânzeturi, fructe însiropate, bere la sticle şi la cutii.

Greu să rezişti.

— Vrei să fumezi? mai spunea B. peste câteva clipe, în timp ce eu, J înghiţind cu lăcomie, cu încăpăţânare, încercam să-mi înving greaţa care creştea.

Şi scotea dintr-un buzunăraş al costumului de baie

---

67 întîi mănînci, apoi filozofezi (lat.).

pachetul de ţigări Camel.

III

Îmi telefonează tânăra prietenă cu ciorapi roşii şi coadă de cal, redactor la un jurnalele seară. Astăzi are următoarea noutate: îmi cere să-mi arunc privirea peste vreo douăzeci de fotografii de actualitate (îmi spune că o să mi le trimită imediat printr-un motociclist) şi pe urmă să-i spun, dar „în cursul zilei”, care din ele mă, interesează mai mult şi de ce. Răspunsul meu îi trebuie pentru o „mare” anchetă, pe care tocmai o face în rândul „scriitorilor”.

— Haide, fii drăguţ, mă roagă de la celălalt capăt al firului, apelând la toată graţia pronunţiei toscane.

N-a trecut nicio jumătate de oră şi motociclistul a şi sosit: un tânăr înalt, gras, cu scurtă de piele, caschetă de piele, mănuşi, ochelari şi obrajii înroşiţi de primul frig al toamnei.

Toate fotografiile ţin, mai mult sau mai puţin, de cronica de scandal. Una este cu funeraliile mondenei înjunghiate de peştele ei care apoi se sinucisese. Alta, cu soţia industriaşului din domeniul farmaceutic care pusese pe cineva s-o suprime. Iată-l şi pe obezul şi seraficul delapidator al miliardelor catolicilor, aşezat la masa din bucătărie, surprins în momentul când îşi întindea guriţa lacomă spre o furculiţă cu spaghete pe care o mină nevăzută i-o ţine deasupra frunţii. Mai e şi tânărul actor englez, muşchiulos şi vestit până astăzi mai degrabă pentru renumitele lui beţii decât pentru merite cinematograficfe, care, sub ochii superbei soţii ce privea scena din interiorul unei maşini parcate noaptea pe strada Veneto, îşi vântură zadarnic pumnii în direcţia unui stol de fotoreporteri puşi pe fugă… Trec în revistă toată colecţia, dar când să aleg, mă blochez. Să aleg, de acord. Dar cum? Mai bine să-i dau voie să plece motociclistului (ceea ce fac imediat) şi să privesc din nou fotografiile una câte una.

Una, două, trei, patru. A cincea din serie e un instantaneu’ ce-l reprezintă pe un oarecare domn T., cred că într-o cameră de poliţie în timp ce se apără de acuzaţia

de a se fi lăudat în public cu Medalia de aur. Şi mă întreb cum am putut, puţin mai înainte, să nu fiu atras de o asemenea imagine? Cum de nu l-am simpatizat imediat pe un individ care întâi de toate se numeşte Tr, Riccardo T. (numele este un cuvânt destul de caraghios, bisilabic, cu accentul pe ultima silabă), în al doilea rând, s-a dat drept decorat cu Medalia de aur, în al treilea rând, e îmbrăcat aşa cum e îmbrăcat respectiv cu un costum în dungi, jerpelit, ros şi rupt, şi care, deşi arborează în vârful capului ca o cupolă un smoc de păr negru ca pana corbului, e un bătrân, orice ar face, de cel puţin şaptezeci de ani?

Privesc mai bine, printre pleoapele întredeschise, ca şi cum n-a avea în faţă un individ real, ci un personaj închipuit. Operaţia pe care o întreprind, de a amesteca adevărul cu falsul sau cu imaginarul, ceea ce-i acelaşi lucru, îmi apare de data aceasta deosebit de arbitrară, de nemiloasă. Dar ce contează? Pe lângă faptul că e inteligent (o deduc după ochişorii ca nişte gămălii de ac care-i strălucesc viclean în spatele lentilelor). domnul Riccardo T. este, fără îndoială, o persoană gentilă şi înţelegătoare: în orice caz, mai mult decât atâtea alte modele luate din viaţă la care am fost obligat să apelez de când scriu nuvele, povestiri şi romane. Dacă se va-ntâmpla să citească vreodată aceste, rânduri inspirate de el şi dedicate lui, sunt sigur că va fi de acord., x Ne aflăm deci la poliţie, într-un birou oarecare. Camera e împărţită în două părţi distincte: una în lumină, cealaltă în umbră. Din cei chemaţi, numai domnul T. aşezat în faţa biroului comisarului stă în partea luminată. (Jomisarul şi cei trei agenţi care asistă la interogatoriu (unul dintre agenţi, care face şi pe fotograful, declanşează din când în când câte un *flash*) stau toţi în partea în umbră ca nişte siluete abia vizibile. Sunt nişte tipi oarecare: meridionali, cum sunt atâţia în poliţie. Oricum, destul de politicoşi, binevoitori şi, de fapt amuzanţi.

Astăzi nu prea e nimic de făcut. Şi, în plus, e o oră moartă. Din spatele biroului, comisarul îl observă pe

domnul T. cu oarecare simpatie. Înţelege. Inculpatul, pe lângă că e bătrân şi sărac lipit, mai e şi nemâncat.

Zâmbeşte.

— Ei, începe. Cum stăm cu sănătatea? Ne descurcăm?

Domnul T. răspunde prompt. Spune că la cei şaizeci şi opt de ani ai lui nu are dreptul să se plângă. N-are niciuna din bolile grele ale bătrâneţii (cu excepţia dinţilor din care i-au mai rămas doar trei sau patru). Ceea ce-l pune pe gânduri este, mai degrabă, „situaţia sa economică”.

Comisarul are într-adevăr timp de pierdut.

— De ce nu încercaţi să vă găsiţi de lucru? întreabă.

Cum să nu! replică Riccardo T. cu vioiciune. Sunt ani de când tot caută. Dar să fie clar, muncile grele nu sunt pasiunea lui şi n-au fost nicicând. Ca să fii salahor sau hamal ai nevoie de muşchi, suflu, etcaetera, iar el în privinţa asta… Şi, în plus, pe vremuri familia T. era o „familie nobilă”, cu ditamai apartamentul proprietate personală pe strada Aranccio. Aşadar, în concluzie: era de acord să muncească, chiar foarte de acord, însă în anumite condiţii. Oh, să găsească, de pildă o slujbuliţă liniştită, intelectuală, la care să stea jos!

— Aşa e, spune comisarul făcând o strâmbătură.

Nici în ceea ce priveşte meseria, omul nu este prea pretenţios.

Dar în momentul acesta, comisarul începe să se simtă stânjenit. Scoate pachetul de ţigări, se întinde peste birou spre a-i oferi una domnului T., alege alta pentru el. Conversaţia a luat o întorsătură ciudată, se gândeşte el în timp ce şi-o aprinde şi i-o aprinde, ciudată şi antipatică. În orice caz, stop. Trebuie să i-o taie scurt şi să atace subiectul propriu-zis.

— Credeţi-mă, domnule comisar, n-a fost decât o glumă… începe cu voce scăzută.

Între timp clipeşte de parcă le-ar sugera ca înainte de a-l judeca să se ţină seama cum se cuvine de ochelarii lui cu ramă de baga, de cea mai bună calitate, de cravata pasabilă, de cămaşa aproape curată, de faptul că se răsese

azi dimineaţă, de pixul ce îi iese din buzunarul hainei atestând, dacă mai e nevoie, că a învăţat, că ştie să scrie, ca şi de unghia ceva mai lungă de la degetul mic, lungă nu din neglijenţă, ce Dumnezeu, ci în semn de eleganţă şi distincţie. E adevărat, adaugă cu un suspin. Ştie şi el foarte bine că hainele lasă de dorit în privinţa călcatului, mai ales, pantalonii. Dar, pe de altă parte, ce să facă? Atunci când trăieşti singur, fără nicio femeie în casă, soţie, fiică sau servitoare, ce-o fi, şi când, zâmbeşte ironic, de fapt nici nu ai casă, cum poţi să… Mai rămân pantofii, care fiind pantofi de tenis, deschişi la culoare, distonează puţin cu costumul. Dar când toate celelalte, *totul* este mult mai demn, ce importanţă mai poate avea o pereche de pantofi?

Clipeşte iar. Îşi strânge degetele de la mâna dreaptă ca într-un buchet şi ridică din umerii slabi.

— Trebuie să mă credeţi, domnule comisar, repetă. Am vrut să glumesc. Am declarat că aveam Medalia de aur, doar ca să-i impresionez. Se apucaseră să-şi bată joc de mine din cauza pantofilor şi atunci eu… Dar nu vorbeam serios… nu voiam…

Din prudenţă, nu spune mai mult.

Dar presupunând că în faţa lui, în locul funcţionarului de la poliţie, ar sta altcineva (de pildă, cine scrie), nu-mi închipui că s-ar opri aici.

Poţi foarte bine, ar spune, şi mie nu mi-ar rămâne decât să aprob să dau din cap încurajându-l să se descarce, să-şi golească sacul până la fund, poţi foarte bine să ai şaizeci şi opt de ani şi să nu reuşeşti să-ţi procuri nici cea mai modestă diplomă. Poţi foarte bine să ajungi să aduni chiştoace ca să fumezi; să te duci la călugări ca să mănânci, fiindcă-ţi dau întotdeauna o ciorbă; să dormi pe unde apuci, la gară, la poştă sau prin părculeţe. Dar asta nu înseamnă să renunţi la orice demnitate în faţa celorlalţi. Orice om are dreptul să-şi păstreze un minimum de respect faţă de sine însuşi!

Iată ce ar spune domnul T. dacă s-ar găsi aici, în această cameră, aşezat în faţa biroului meu.

Dar ar fi, oare, gata? Şi-ar fi golit tot sacul?

Stăm unul dinaintea celuilalt şi ne privim în ochi.

— Să fim cinstiţi! izbucneşte deodată domnul T., arătând spre mine cu degetul pătat de nicotină. Domnule profesor, dacă în seara când cu pantofii fi de tenis aţi fi fost în locul meu, n-aţi fi spus poate şi dumneavoastră o mică minciună? Fiţi sincer, nu-i aşa că o spuneţi ori de câte ori aveţi nevoie… inclusiv… inclusiv când scrieţi… când, şi rânjeşte, compuneţi? Şi, pe urmă, tocmai dip partea dumneavoastră, care a-ţi scris *Ochelarii cu ramă de aur* şi *în spatele uşii,* un amărât ca mine să nu se bucure de înţelegere?

În seara aceea nenorocită, continuă, cu o neaşteptată expresie de remuşcare pe chip, e adevărat, că scăpase o minciună cam gogonată: o minciună de care, mde, s-ar fi putut lipsi… şi din consideraţia datorată celor care… Fără îndoială.

Numai că sunt atâtea Medalii de aur în jur, adăugă arborând iar vechiul său rânjet de bătrână, frăţească epavă a vieţii, sunt al cât de multe în jur cu toate războaiele în care s-a vârât Italia, începând cu cel din Libia! Să fim drepţi, una în plus sau în minus ce mai contează?

ACOLO, ÎN FUNDUL CORIDORULUI

Lida Mantovani a avut o gestaţie extrem de laborioasă. Am schiţat-o în ’37, la douăzeci şi unu de ani, dar am refăciut-o de cel puţin patru ori în anii următori: în ’39, în ’48, în ’53 şi, în sfârşit, în ’55. La ea am lucrat cel mai mult, aproape douăzeci de ani.

O să mă întrebaţi cum de mi-a trebuit aproape un sfert de secol ca să însăilez d povestioară de abia patruzeci de pagini. Ce pot să spun? Cert este că încă de la început am întâmpinat mari greutăţi nu numai în ce priveşte realizarea, în sensul cezannian al cuvântului, ci pur şi simplu scrierea în sine. Nu, din păcate n-am simţit nicicând faimosul „har”. Chiar şi acum „când” scriu, mă împiedic la fiecare cuvânt, risc să pierd şirul la jumătatea fiecărei fraze. Fac, şterg, refac, iar şterg. Şi aşa la nesfârşit.

Apoi trebuie să mai ţinem seama şi de o altă

împrejurare.

Fusesem îndemnat să elaborez pentru a treia oară, în iarna lui ’47 – 48 *Povestea Deborei* (aşa se numea povestirea la început; avea să primească titlul actual peste alţi şapte ani, respectiv, cum spuneam, în ’55), mai alesde către Marguerite Caetani di Bassiano, o doamnă pe jumătate americană, pe jumătate franţuzoaică şi pe jumătate italiancă, care *entre les deux guerres* 1 fusese animatoarea celebrului *Commerce* de la Paris, şi acum, stabilindu-se la Roma, intenţiona să fondeze o nouă revistă internaţională. Ciudat, nu? Şi totuşi chiar aşa’ s-a întâmplat. Dacă în primul număr al revistei *Botteghe Oscure,* din primăvara lui ’48 am apărut din nou ca narator (între ’42 şi ’47, anii în care mă mutasem – din Ferrara la Roma, compusesem aproape exclusiv poezii), n-a fost atât ca să ascult de chemarea unei vocaţii expresive ineluctabile, câj-ca să nu înşei aşteptările afectuoase şi, în acelaşi timp imperioase, ale unei prietene. E purul adevăr. Şi la fel de adevărat e că fiecare poezie, fiecare povestire scurtă sau lungă, fiecare roman, şi, mai mult, fiecare studiu sau articol s-au născut întotdeauna, mai mult sau mai puţin, ca *Lida Mantovani:* cu trudă şi, în bună parte, din întâmplare.

Şi *Plimbarea dinaintea cinei* m-a costât o foarte mare trudă. Am început s-o scriu către sfârşitul lui ’48 şi am lucrat la ea peste doi ani. Scrisesem dintr-un foc prima pagină, apoi mă oprisem. Simţeam că începutul era bun, bogat în nesfârşite implicaţii şi promisiuni. Dar unde naiba avea să mă ducă străduţa întortocheată pe care apucasem, pur şi simplu nu ştiam.

Paghlă a rămas aşa, la punctul în care mă oprisem, timp de câteva luni. Soarta a făcut ca într-o bună zi să i-o arăt lui Mario Soldaţi, cu care mă împrietenisem încă din ’45. De data aceasta, el a fost cel ce m-a stimulat. De ce nu încercam să merg mai departe? îmi zicea. După părerea lui, ca idee, povestirea era deja gata. Nu mai rămânea decât să o construiesc, să o realizez. Şi ca să reuşesc, trebuia să-mi impun imediat următorul lucru: să termin

(evident, nu definitiv, ci doar pentru câtva timp!) cu hoinăreala prin Roma cu bicicleta. Uitasem de recomandarea făcută de bătrânul Flaubert tânărului Maupassant; „Mai puţine prostituate şi mai puţin canotaj”? Ei bine, el se mărginea să-mi recomande: mai puţină bicicletă şi *mai multă* masă de lucru. Bicicleta putea fi bună ca să faci poezii. Pedalezi, te gândeşti la un vers, te opreşti să-l notezi, porneşti iar. Dar pentru un scriitor de nuvele, povestiri, romane – obligat să dea la iveală tot ce are-n el, însă numai încetul cu încetul – bicicleta era, cu siguranţă, foarte nocivă. Potrivit formulái folosite adesea de Emilio Cecchi, eu trebuia „să stau binişor locului cinci minute”. Restul avea să vină de la sine.

Totuşi nu la Roma, ci la Napolj „unde mă mutasem definitiv din toamna lui ’49 (fusesem numit profesor titular la Institutuţij Nautic local) şi unde întâmplarea a făcut să nu am bicicletă, am reuşit să mă apuc de povestire cu perseverenţa necesară.

Dar şi cu câtă trudă şi cât chin! După ce îmi petrecusem dimineaţa la şcoală, şi după-amiaza, închis în cămăruţa, mea mă străduisem să scriu cinci sau şase rânduri, seara, când ieşeam în căutarea unei pizzerii, mergeam pe trotuarul străzii Chiatamone cu un pas nesigur, ca de beţiv. Mândru de ardoarea cu care mă apucasem de lucru, dar profund nemulţumit de rezultate, mă întrebam la ce să mă aştept în viitor. Bine, îmi ziceam în sinea mea. Redactarea povestirii înainta, închegasem deja câteva capitole. Dar cât o să mai pot continua astfel, fără să ştiu unde o să ajung? Nu, categoric nu! Chiar dacă o s-o scot la capăt până la urmă cu *Plimbarea dinaintea cinei,* n-am să devin niciodată un romancier. N-am să devin niciodată un Soldaţi, un Moravia, un Pratolini (cu ultimul, care locuia atunci la Napoli, mă vedeam destul de des; şi de fiecare dată când urcam să-i fac o vizită în casa situată chiar sub Vomero, avea obiceiul să-mi citească lungi fragmente dintr-un roman inedit), care erau capabili, spre norocul lor, să umple cu uşurinţă sute şi sute de pagini. Dar, pe de altă parte, îmi spuneam, şi inima mi se umplea

iarăşi de mândrie şi de speranţă oarbă, oare nu era aceasta dovada faptului că eram *diferit* în esenţă? Deşi, de câtva timp, nu-mi mai venise chef să scriu poezii, nu eram, în fond, un poet?

Au trebuit să treacă mai multe luni până să reuşesc să termin *Plimbarea*: tot anul ’50 şi o parte din ’51; iar finalul, aşa cum mi se întâmpla nu rareori, venise pe neaşteptate, dintr-odată. Într-o dimineaţă eram la lecţie, la şcoală. Uşa clasei s-a întredeschis brusc. Era omul de serviciu cu o telegramă. Cu câtă bucurie am citit-o! îmi telegrafiase Marguerite Caelani. Îmi spunea că *Plimbarea* îi plăcuse şi spera s-o publice în numărul viitor al revistei.

O *placă memóriáin pe strada Mazzini* a cunoscut şi ea o elaborare dificilă, dar, comparativ cu cea a *Plimbării,* a fost un fel de glumă.

Faptul că o scosesem la capăt cu *Plimbarea* fusese important, dacă nu chiar decisiv. Înţelesesemde pildă, că doctorul Elia Corcos şi. biata Gemma Brondi, soţia lui, nu erau singurele personaje remarcabile ale povestirii. Un alt personaj remarcabil era Ferrara, oraşul unde se petrecea întâmplarea; Ferrara care, în loc să vină în faţă ocupând şi ea primul plan, rămânea undeva în spate, ca un fundăl. Mai înţelesesem că o naraţiune, pentru a fi într-adevăr semnificativă, poetică, trebuie să-şi dea interesul să-l captiveze pe cititor, rămânând însă în acelaşi timp joc, joc pur, geometrie abstractă de volume şi spaţii. *Plimbarea* povestea despre Elia Coreos, Gemma Brondi, cele două *dans* familiale opuse, Ferrara etcetera. Totodată însă, mai povestea şi despre altceva: respectiv despre satisfacţia mea pur personală, şi aparent neînsemnată, gratuită, încercată de mine, ca scriitor creând un tip de naraţiune care să te facă să te gândeşti, prin însăşi forma sa compoziţională, la o lungă, foarte lungă deplasare a aparatului de filmat în plan orizontal, în toate direcţiile. Ce era *Plimbarea,* considerată exclusiv din punct de vedere structural, dacă nu evenimentul dinamic dintr-o imagine la început confuză, greu de descifrat, care treptat, iese la lumină, dar cu extrem de mare încetineală, aproape silit?

Trecutul nu e mort, afirma în felul ei specific, structura povestirii, nu moare niciodată. Se îndepărtează, într-adevăr, cu fiecare clipă. Aşadar recuperarea trecutului e posibilă. Numai că, dacă ai cu adevărat chef să-l recuperezi, trebuie să străbaţi un fel de coridor ce se lungeşte cu fiecare clipă. Acolo, la capătul cel mai-îndepărtat, punct însorit de convergenţă a pereţilor negri ai coridorului, stă viaţa, vie, pulsând la fel ca odinioară, ea atunci când s-a născut întâi. Deci eternă? Eternă. Şi cu toate acestea tot mai îndepărtată, scăpând printre degete, îndărătnicindu-se să nu se lase surprinsă din nou.

Şi în *Placa memorială de pe strada Mazzini* domina un protagonist central, un *monstre sacré*. În locul lui Elia Coreos, medicul curant din Ferrara, evreul venerat de toţi cetăţenii decenii întregi, Geo Josz, tânărul ferrarez, singurul evreu reîntors din infernul lagărelor de concentrarenaziste. Dar aici oraşul Ferrara nu mai apărea în cel mai important roí Secundar, încă vag mitizat, vag analizat şi reliefat, cum se întâmpla în *Plimbarea.* Acum, pescenă, ţinându-i piept protagonistului şi împărţind cu el luminile rampei se afla şi oraşul. În ce priveşte structura povestirii, de data aceasta socotisem oportun să pun accent pe geometria ei. În timp ce scriam, mă gândeam permanent la o pereche de sfere de dimensiuni egale, suspendate în aer la o înălţime egală şi învârtindu-se lent în jurul axelor. Două sfere identice: ca volum, ca lentă mişcare sincronă, întru totul, Numai că, una se rotea într-un sens, cealaltă în sensul opus. Două universuri: apropiate însă separate. Niciodată nu avea să fie posibil un acord între ele.

Ultimii ani ai Cleliei Trotti şi o *noapte a lui ’43* le-am scris fără prea mare greutate, între ’53 şi ’55. În ce priveşte numele personajelor şi amplasarea lor scenică, ambele povestiri repetau oarecum *Placa memorială*: de o parte protagonistul (în *Ultimii ani,* Clelia Tronti, bătrâna învăţătoare socialistă ajunsă să trăiască nişte vremuri meschine şi crude, în *Noaptea,* farmacistul Pino Barilari, şi el, ca Geo Josz, singurul martor al unui masacru), de

cealaltă parte, ca al doilea actor principal furnicarul uman, hidra cu mii şi mii de capete, cu conştiinţă sau inconştienţă colectivă. În orice caz, fiecare povestire îşi avea structura ei. Cea din *Ultimii ani* nu avea nimic comun cu liniile convergente în perspectiva din *Plimbarea* sau cu sferele rotitoare din Placa. Era vorba de patru elemente verticale rigide, dintr-o materie opacă şi translucidă, mai aproape de stofă sau hârtie, decât de piatră sau metal: toate patru largi şi plate, separate dar paralele. Structura *Nopţii,* dacă nu mai avea ca sursă de inspiraţie sfera, avea în schimb cercul. Îmi imaginasem o mulţime de cercuri: unul înăuntrul altuia. Ultimul, cel mai mic, atât de mic încât coincidea cu propriul său centru, era cămăruţa-celulă de închisoare, cămăruţa-chilie de pustnic, cămăruţa-mormânt de la fereastra căreia, într-o îndepărtată noapte de decembrie, Pino Barilari, farmacistul „paralitic, văzuse într-o străfulgerare orbitoare ce *que l'homme a cru voir.*[68]

Povestirile au apărut una câte una în revistă, înainte de a le strânge în volum cu titlul *Cinci povestiri din Ferrara,* ceea ce s-a întâmplat în '56.

Contrar aşteptărilor mele, *Ultimii ani ai Cleliei Trotti* nu-i plăcuse Margueritei Caetani. O găsise inferioară celor anterioare, „uşor plictisitoare". Este adevărat că între timp fusesem invitat de Roberto Longhi, maestru şi prieten de-o viaţă, să intru în redacţia – revistei *Paragone,* unde mă simţeam ca acasă. Neaşteptatul refuz un pic misterios al Margueritei mă determinase, de fapt, să cer ospitalitate altundeva.

Oricum, când am terminat redactarea povestirii o *noapte a lui '43* am avut sentimentul că epuizasem un ciclu. Acum, Ferrara *exista.* Tot mângâind-o şi cercetând-o pe toate feţele, mi se părea că am izbutit s-o pun pe picioare, să o transform treptat în ceva concret, real, într-un cuvânt, credibil. Mă gândeam că era mult. Dar şi puţin. Şi, în orice caz, insuficient.

Am devenit pe deplin conştient, în mod critic, de ceea ce mai trebuia făcut pentru ca primele cinci povestiri

68 Ceea ce omul a crezut că vede (fr.).

ferrareze să aibă o continuare (*trebuiau* s-o aibă! Aveam atâtea alte lucruri de povestit, de spus...), de abia după un an şi jumătate, când am început să lucrez la *Ochelarii cu ramă de aur.* De abia atunci, după ce terminasem de scris al treilea capitol al cărţii, care nu mai era o povestire ci un roman de sine stătător, nu contează dacă scurt şi ferrarez, mi s-au limpezit dintr-odată ideile. În punctul unde mă aflam, Ferrara, micul univers izolat inventat de mine, nu-mi mai putea dezvălui nimic nou ca substanţă. Dacă voiam să-l fac să-mi mai spună ceva, trebuia să reuşesc să-l integrez în el şi pe ce Teare, după ce se despărţise, se străduise atâţia ani să înalţe între zidurile roşii ale patriei teatrul propriei sale literaturi, adică pe mine însumi. În fond, cine eram eu? – venise vremea să încep să mă întreb, la fel cum se întrebase Geo Josz în ultimele rânduri ale *Plăcii memoriale.* Un poet, de acord-şi pe urmă?

Nu din ariditate sufletească, ci, dimpotrivă, pentru a mă feri de o excesivă participare emoţională, practic, eu nu figuram în cele *Cinci povestiri din Ferrara.* Povestind despre alţii, cu un suflet poate cam prea fratern şi solidar, avusese întotdeauna grijă să rămân ascuns în spatele jocului patetic şi totodată ironic al sintaxei şi al retoricii. Dar cum o să mai pot de acum încolo, socoteam în sinea mea, să continui aşa, limitat doar la o mână care scrie? Cum o să izbutesc să fac faţă noilor dificultăţi, mai cu seamă de ordin moral, cum mi se întâmplase în finalul *Nopţii,* când fusesem obligat să pătrund în cămăruţa lui Pino Barilari, unde nu pusese piciorul nimeni din oraş cu excepţia soţiei sale, Anna, recurgând la ajutorul imaginaţiei şi la tot felul de ocolişuri dureroase? Nu, gata. Chiar dacă, foarte probabil, o să continui să mă joc cu forme geometrice, de preferinţă sferice, conuri, pâlnii, cercuri concentrice (aceasta. era regula artei şi, dat fiind că încă mai voiam să scriu, trebuia s-o accept), acum pe scena micului meu teatru provincial trebuia să-mi găsesc şi eu un loc – dar unul principal, nu secundar.

Aşadar, de acum înainte, reflectoarele asupra mea, asupra mea *în totul,* ca scriitor şi că ne-scriitor. De acum

înainte poate că merita ca autorul povestirilor *Lida Mantovani, Plimbarea dinaintea cinei, O placă memorială pe strada Mazzini, Ultimii ani ai Cleliei Trotti, O noapte a lui '43,* ca şi al primelor capitole din *Ochelarii cu ramă de aur să* încerce să iasă şi el din ascunzătoare, să se definească, să îndrăznească să spună, în sfârşit, „eu”.

CUPRINS

Lector: FLORIN CHIRIŢESCU
Tehnoredactor: VICTOR MAŞEK
Celi de tipar: 46
Bun de tipar: 26.02.1969
Comanda nr. 80 520
Tiparul realizat la Combinatul poligrafic Bucureşti ROMÂNIA

«Extrem de modern co impresie ţi tuţă – amintind de

narativa lui James şi de pictura unui Vuillard – el demonstrează în aceste povestiri ferrareze că posedă arta de a îndepărta imaginile, aşezându-le oarecum sub un geam.»

EUGENIO MONTALE